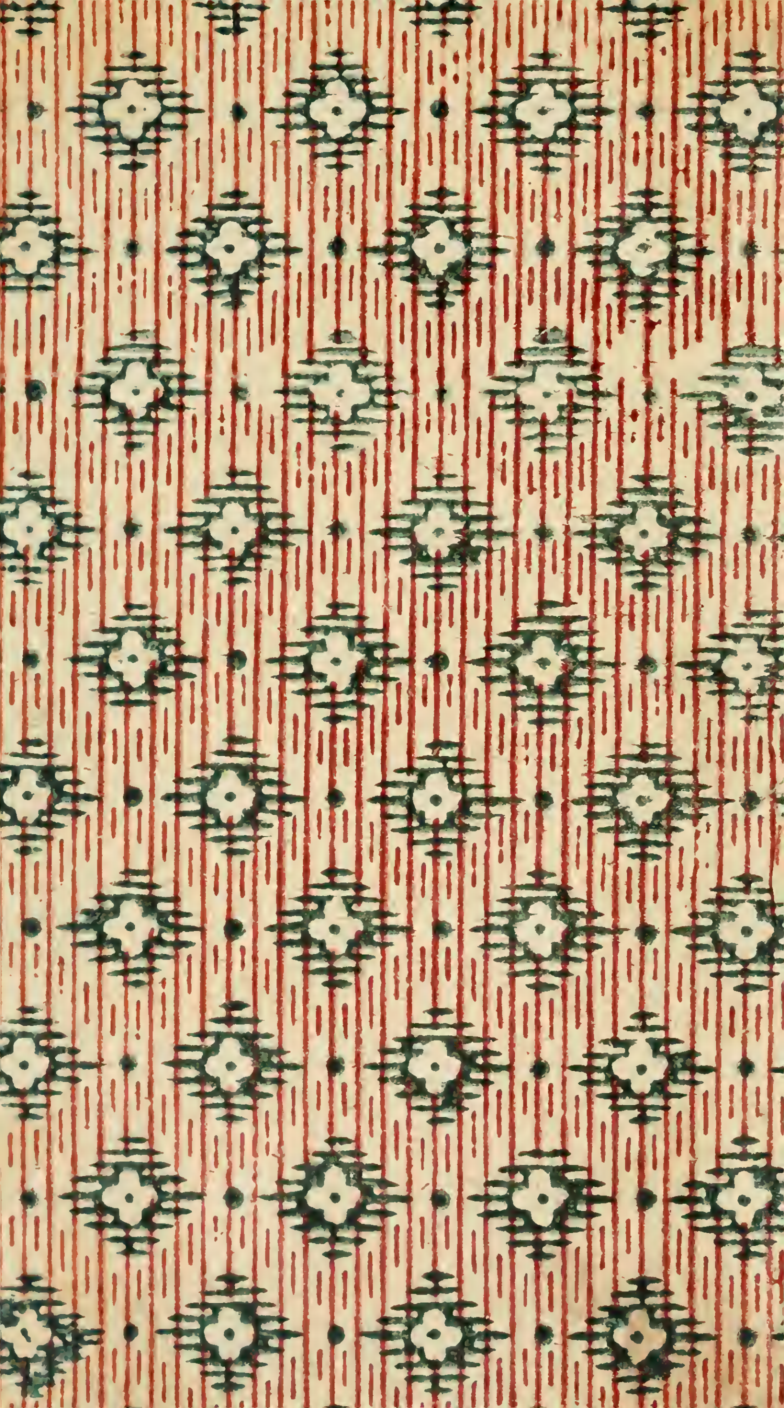

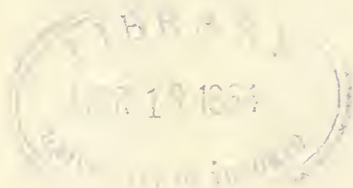

T. LIVII PATAVINI
HISTORIARUM
LIBRI
QUI SUPERSUNT OMNES
CUM INTEGRIS
JOANNIS FREINSHEMII
SUPPLEMENTIS

VOLUMEN NONUM

BIPONTI
EX TYPOGRAPHIA SOCIETATIS
CIϽIϽCCLXXXVI

JOANNIS FREINSHEMII SUPPLEMENTORUM LIVIANORUM

LIBER XXXVII.

IN LOCUM LIB. LXXII LIVIANI.

EPITOME

LIBRI SEPTUAGESIMI SECUNDI.

Italici populi defecerunt, Picentes, Vestini, Marsi, Peligni, Marrucini, Samnites, Lucani, initio belli a Picentibus moto. Q. Servilius proconsul in oppido Asculo cum omnibus civibus Romanis, qui in eo oppido erant, occisus est. saga populus sumsit. Ser. Galba, a Lucanis comprehensus, unius feminæ opera, ad quam devertebatur, captivitate exemtus est. Æsernia & Alba coloniæ ab Italicis obsessæ sunt. Auxilia deinde Latini nominis externarumque gentium missa populo Romano, & expeditiones invicem expugnationesque urbium referuntur.

I. BELLUM Italicum, quamquam *sociale* vocari consueverit, si verum spectemus, simillimum civili fuit, cum sanguine, locis, belli denique ac pacis pleraque communione mixtæ unitæque populo Romano nationes, repente hostilia induerent, asperioribus odiis, ut solet in dissen-

ſione conjunctiſſimorum, quam ſi cum quantumvis barbara gente ſuſceptum certamen foret. Igitur intra paucos deinceps annos pluſquam trecenta millia juventutis Italicæ bello abſumta traduntur. Multi enim validique populi defecerant, poſtquam, initio a Picentibus orto, civium Romanorum Aſculi effuſus ſanguis eſt. Ex iis, quos ad explorandum, quæ a ſociis fierent, Roma miſſos fuiſſe diximus, quidam adoleſcentem Aſculanum duci Corfinium viderat, ut ibi, ſicut communiter convenerat, pro ſua civitate obſes foret.

II. Id cum Q. Servilio, qui in ea parte Italiæ proconſule agebat, nuntiatum eſſet, propere accurrit Aſculum, ut incipienti adhuc malo occurreret. Ceterum nec opprimere morbum potuit, & ſua cum pernicie ſupra modum exulceravit. Ludi tum forte agebantur, res una omnium maximos cogere cœtus ſolita. Erant ea omnino tempora, iique hominum animi, ut leniſſima quæque remedia vix laturi viderentur; cum Servilius, quaſi mancipia conviciis miniſque ferociter increpat: *Pro Juppiter*, inquit, *Diique ceteri, qui Romanum Capitolium ideo nimirum incolitis, quod ibi caput rerum terrarumque omnium, ſedemque ſicut numinum veſtrorum, ſic imperii eſſe voluiſtis, quod tantum admiſimus nefas, ut hæc audire, hæc videre tam fœda ac pudenda cogeretis!*

III. *Eone deveniri indignitatis oportuit, ut Itali nos contemnerent, & quos potentiſſimi reges formidant, clientibus noſtris contemtui eſſemus? Jam igitur, ſi Diis placet, regimen rerum Aſculanus capeſſet, & pro Romanis Patribus fata gentium regumque Picentes temperabunt. Id vero facinus Dii prohibeſſint, aut ſi tam nefanda permittere decreverunt, prius quidquid uſquam eſt Romani nominis, intemeratum adhuc impollutumque pereat! Mihi quidem ſatius fuerit, vel mille mortes perferre, quam hanc tantam ſubire ignominiam, ut meo ſuffragio jus Romanum ad dedititios noſtros tranſeat. Veſtrum autem furorem mirari ſatis nequeo, Aſculani, quos non populi Romani*

§ I. Flor. 3, 56. Vellej. 1, 15. Liv. Epit. Appian. civil. l. 1.

majeſtas ultra, non veſtrarum virium reputatio, ne prioris quidem ævi memoria deterret, ne tam perniciosa inciperetis.

IV. *Cum omnibus Italiæ populis majores noſtri bellaverunt; nec par omnibus aut virtus, aut reſiſtendi ſpatium fuit. nemo tamen omnium æque facile, atque Picentes, ſubacti ſunt. Uno prœlio victi, continuo ſeſe P. Sempronio, & primi omnium Aſculani, dediderunt. Vos igitur, qui tam levi momento ſpem libertatis abjicere ſoletis, quibus præſtigiis dementati ad rebellandum vultis eſſe principes?* Non tulerunt iſta vociferantem Aſculani, tanto furore exacerbati, ut quidquid deprehendi civium Romanorum in oppido potuit, cum ipſo proconſule, legatoque ejus Fontejo, trucidaretur, bonis omnium direptis. Ab hoc initio, cum ultra diſſimulandi non eſſet locus, per Italiæ populos & urbes ſigna cecinerunt, diſcurrente paſſim Pompædio, quem præcipuam iſtius belli facem fuiſſe conſentitur.

V. Hic igitur, cum primos omnium Marſos ſuos eduxiſſet, nomen toti bello fecit, ut a pleriſque *Marſicum* appelletur. His in urbe cognitis, *tumultum eſſe* decretum; juſtitium edictum; ſaga populus ſumſit. Interea Cn. Pompejo prætori negotium ſenatus dederat, ut cum exercitu Aſculum accederet, initia belli oppreſſurus. Ille ſtrenue profectus, Aſculanos ad ſatisfaciendum populo Romano, tradendoſque defectionis auctores cohortatus, renuentibus vim intentat, eductaſque copias oppugnationi paratas habet. Oppidani, de induſtria metum ſimulantes, ut incautos invaderent, juventutem intra muros inſtructam tenent: paucos homines, eoſque magnam partem valetudine aut ævo inutiles, in mœnibus locant.

VI. Idcirco Romani, profecto dimiſſos alio juniores arbitrati, remque ſibi tantum cum parvo debilium numero fore, contemtim ſuggrediuntur. Dum alii ſuffodere muros, alii ſuperare ſcalis tendunt, & in hanc unam rem inten-

§ IV. Oroſ. 5, 17. Cic. pro Fontej. c. 14. Flor. 3, 18. Liv. Epit. 76. Strab. l. 5. Vellej. 2, 16. § V. Oroſ. 5, 18. Front. 3, 17.

tis omnis periculi metus & cautio abeſt; ſubito apertis portis, fit Aſculanorum acerrima eruptio, Romanique, multis deſideratis, a muro rejiciuntur. Inter hos Italiæ motus, exſpectationemque longe graviſſimi belli L. Julius Cæſar, P. Rutilius L. F. L. N. Lupus conſulatum Romæ iniverant (Cæſari multis Appiani locis pro Lucio prænomen Sexti additur) quo anno ſol rubenti circulo circumdatus apparuit, magno apud animos aliis jam ante cauſis ſollicitos metu: eodemque mox inſigniter aucto propter Metellæ Cæciliæ ſomnium, Q. Balearici filiæ. Junonem Soſpitam, quod templa ſua immunde haberentur, profugientem, ſuis precibus ægre revocatam eſſe per quietem viderat.

VII. Eam rem ſenatus minime negligendam eſſe cenſuit, quod pacem numinis, cui ſalutaris ineſſet appellatio, & cui conſules omnes facere neceſſum eſſet, inprimis ad tutelam reipublicæ pertinere credebat. Igitur de ſententia Patrum ſupplicationibus habitis, L. Julius conſul templum refecit: adeo quidem negligenter habitum, ut, præter alias ſordes, ſub ipſo ſimulacro Deæ canis catulos eniſa reperiretur. Metellæ negotium datum (quod eam præ ceteris Junoni gratam eſſe appareret) *ut grege matronarum ſordidis obſcœniſque corporis coinquinatum miniſteriis, religioſe commundato, priſtino ſplendori omnia reſtitueret.* Hujus mulieris inſomnium quamquam mirifice cum re conveniſſe videretur, fuerunt tamen Romæ, qui nihil ſomniis tribuendum crederent: inter quos & L. Siſenna fuit, eorundem temporum rerumque celebris ſcriptor.

VIII. At ſenatus a religionibus ad belli molem omni cura converſa, Samnium & Marſi provinciæ conſulibus decretæ. Marſi P. Rutilio evenerunt; L. Julio Samnium. Hi præcipui rebellantium populi erant. multi enim præterea defecerant. Picentes Veſtinique, & cum Pelignis Marrucini, & Apuli. tum Ferentani, Hirpini, Pompejani, denique totus ille tractus Italiæ, qui a Liri fluvio ad ma-

§ VI. Plin. 2, 30. Jul. Obſeq. Cic. de divinat. § VII. Cic. pro Muræn. c. 41. & de divinat. Jul. Obſeq.

ris Adriatici ſinum intimum porrigitur. Conſules hi Q. Pompædium Silonem, C. Aponium Mutilum legerant. pro Aponio quidam *Papium* nominant. Prætores, e Marrucinis Herium Aſinium, e Marſis C. Vettium Catonem, e Lucanis M. Lamponium, Ti. Cleptium reperio.

IX. Habuerunt & Samnites Marium Egnatium & Trebatium, & Pontium Teleſinum. Sed C. Judacilium ſive Apuli, ſive Picentes, (utrumque enim traditum eſt) & Peligni A. Cluentium. Præter hos clari ſociorum duces, non adjecto, quorum quiſque populorum fuerit, nominantur T. Afranius, P. Ventidius, C. Pontidius, P. Præſentejus, Titus Herennius. præterea Juventius quidam & Obſidius, & Capuanus Gutta. quorum alii ſtatim ab initio prætores ſunt creati: ceteros vel in abeuntium locum factos, vel in occiſorum ſuffectos intelligimus. Sub horum imperio urbium inſignium præfecti multi, cum ſuo quiſque præſidio, erant. Igitur contra hos tam peritos militiæ & impigros viros cum inſtaret dimicatio, diligenter curatum, ut qui tum erant, quique poſtea facti ſunt, conſulibus quam præſtantiſſimi legati adderentur.

X. Sed tum quidem Rutilio Cn. Pompejus, Magni pater, Q. Cæpio, C. Perperna, C. Marius, Valerius Meſſalla, proconſulari omnes poteſtate, adjutores dati: Cæſari P. Lentulus frater conſulis uterinus, T. Didius, P. Licinius Craſſus, L. Cornelius Sulla, M. Marcellus. Præterea M. Cornutus, L. Cinna, Q. Catulus, Q. Metellus, itemque P. Sulpicius, & M. Antonius legati bello Marſico fuiſſe memorantur. L. Calpurnius L. F. Piſo armis faciendis præfectus eſt. Sed Italici populi, priuſquam bellum inciperent, legatos in urbem miſerunt. Eorum, preces atque minas ita miſcentium, ut malle pacem, plus confidere armis viderentur, talis ferme oratio fuit. *Qui ſimus, unde*

§ VIII. Memn. ap. Phot. Appian. Diodor. Liv. Epit. Senec. de benefic. Flor. Oroſ. Macrob. Saturnal. 1, 2. Vellej. Eutrop. § IX. Cic. pro Fontej. c. 15. & in Brut. c. 89. Diodor. ap. Valeſ. Appian.

veniamus, Patres conſcripti, neque vos ignoratis; & nobis nota templa, familiares vultus occurrunt: affines conſanguineoſque videmus, quibuſcum domi militiæque magnus nobis uſus, & conjunctiſſima neceſſitudo fuit.

XI. *Inter homines tot nominibus invicem devinctos, & proloqui paulo duriora, & audire juxta grave eſt. Sed mandata nimirum accepimus, quæ cum fide perſerenda ſunt, rationem Italiæ toti reddituris. Ne enim a noſtris tantummodo civitatibus miſſos credideritis: eadem hic uti cauſa Italorum omnium, ita voluntas eſt. Et ne, ut in repentinis conſiliis facilem ſedatu motum imaginemini, jurejurando, & obſidibus miſſis, uſque eo devincti ſumus, ut eundem omnes caſum experiri neceſſum ſit. Igitur & ſenatum communiter legimus, & conſilio publico conſtituimus temporariam ſedem. creavimus interea magiſtratus, legiones conſcripſimus, arma, commeatum, pecuniam coegimus, eo omnia animo, ut prius cum omnibus noſtris, quod Dii avertant omen, funditus intereamus, quam diutius defraudari nos jure noſtro patiamur.*

XII. *Neque nova hæc nobis incidit, ſed a patribus aviſque tranſmiſſa & tranſdita eſt cogitatio. jam olim indigne ferimus, Romani, quod rebus omnibus pares, numero meritiſque ſuperiores, quippe tanto jam tempore duplicem numerum militum ad omnia bella præbuimus, ita negligimur a vobis atque contemnimur. Igitur quæ nunc de communicando ſociis jure, tanquam inauditæ audaciæ verba averſamini, ea jam ante ducentos annos in curia veſtra ſonuerunt. & quamquam eo tempore, cum paucis Italiæ populis ſociis uteremini, mediocres eorum opes fregiſtis, ſubinde tamen poſtea querelæ auditæ ſunt, & interdum conſilia capta. & ne longius abeamus, patrum noſtrorum memoria, quid mentis Italiæ fuerit, pleniſſime effectis experti, niſi rem nondum maturam Fregellanorum feſtinatio prodidiſſet.*

XIII. *Hodie vero non unius oppidi, ne paucarum quidem civitatum, ſed Italiæ legatos auditis, Deorum hominumque obteſtantes fidem, ut aliquando temperetis ab injuria, & ad utilita-*

§ X. Cic. in Piſon. c. 26. § XII. Cic. de haruſp. reſp. c. 9. Vellej. 2, 16. Liv. 8, 5.

tem tum ceteræ Italiæ, tum etiam vestram vestrique imperii urbisque salutem respiciatis, quando res in eum statum devenit, ut una hæc vobis sit in præsentia deliberatio, utrumne cives sitis nos Italos, an vero hostes habituri. Neque est, ut ad hæc verba tumultuemini, Patres. liberam, sed veram vocem audistis, neque indignam aut his, quorum nomine emissa est, aut his, apud quos prolata. Quid enim in nobis est, cujus communione quasi pollui credatis vestram civitatem, Romani? Natos in eadem Italia, iisdem institutos eductosque moribus & artibus, pari usu militiæ, qui & pro vobis tam diu feliciter pugnavimus, &, si necessum sit (quod abominamur) contra vos pugnaturi sumus, non anteponetis mancipiis vestris, e quibus jure manumissionis cives Romanos, quisquis voluit, fecit?

XIV. *Fieri non potest, ut hanc indignitatem qui abjicere possunt, diutius ferant. ne natura quidem rerum sinit, ut in æquali virtutis atque libertatis indole, alii dominentur perpetuo, alii serviant: & qui vim facere conati sunt, neque tranquillum imperium unquam, neque certum diu habuerunt. A majoribus vestris, & hujus urbis frequenti seditione discite, quam sit difficile, adversus viros & armatos, simul & securitatem suam, & erepta aliis jura tueri. Quam pertinaciter olim patricii vestri, quorum tum in manu erant omnia, repugnarunt, ne tribuni plebis crearentur. creati sunt: eorumque potestas in tantum evaluit, ut nobilissimo cuique potentissimoque maxime formidabilis esset. Iterum deinde, per speciem decemviratus obtinuerunt tyrannidem: illa quoque cum pernicie sua quam cito sunt dejecti!*

XV. *Matrimonia plebejorum, tanquam rem miseram & pudendam, cum essent vehementissime aversati, postremo concedere coacti sunt. Plebejos ab honoribus, sacerdotiis, magistratibus diu repulerunt: sed postquam illi carere ultra jure, quod se mereri sentiebant, noluerunt, id quoque cum illis communicatum est. Quod igitur tenuis tum & inops illa plebecula, illa ex variis Italiæ partibus collecta colluvies, obtinere potuit, id huic Italiæ pernegabitis, Romani? quid enim in petitione nostra vel iniquum jure, vel exemplo fœdum, vel ad famam dedecorum inest? Quam multæ fuerunt florentissimæ nostræ civitates, priusquam Roma conderetur?*

quanta ubique principum nobilitas, qui familiarum splendor? sed neque virium opumve publicarum privatarumque pœnitet.

XVI. *Quid deinde postulamus? ut pares vobis, quemadmodum sumus, ita habeamur. Hæcne tam impudens postulatio, tamque contumeliosa est & nefaria, ut potius omnia præsenti exponere periculo, vastare atque urere Italiam, in eundem casum colonias vestras urbemque ipsam permittere, denique cœlum (quod ajunt) terramque miscere, quam hæc concedere oporteat? Per hæc omnia, quæ nominavimus, & per cuncta, quæ his continentur pietatis affectusque vocabula, nolite consanguineos populos, quorum deberetis amare concordiam, parricidiali bello committere! nolite vos nosque in eam adigere necessitatem, ut pro hostili sanguine cognatum hauriamus: oppida, fana, domus, quæ majorum utrinque nostrorum manibus condita sunt, nostris diruantur: pulcherrimum, quod unquam fuit, imperium suas intra ruinas sepeliatur!*

XVII. *Nec enim nescire vos, aut negligere arbitramur, quanta cupiditate externi reges nationesque, quibus jam olim prægrave videtur hoc imperium, hanc velut a Diis oblatam occasionem sint arrepturi. Antiquissimis populi Romani monumentis traditum accepimus, paucas a Romulo raptas Sabinorum mulieres, cum in media urbe inde patres suos fratresque, hinc maritos exitiabili prœlio dimicare cernerent, interventu suo precibusque infestas diremisse acies, recipiendisque in civitatem Sabinis, perpetuæ concordiæ stabilivisse pignus. Idem nunc neque paucas matronas orare, sed infinita millia filiarum sororumque nostrarum, quas in matrimonio habetis, vestrarum itidem, quas nobis elocastis, credite. neque majori, quam tum, pretio redemeritis pacem. accipite in civitatem veteres socios, veteres cognatos vestros, cum optimo quoque pietate in hanc patriam certaturos.*

XVIII. *Hoc non modo nostri principes populique contendunt; sed omnes ferme, quæ sunt per Italiam, coloniæ civium Romanorum, plebis etiam urbanæ pars melior, ac quod inter vos sapientia & amore patriæ primum est: adeoque, si verum amamus, jam præjudicatum est a majori parte Romani nominis; nec ferme, nisi pauci maligni & invidi, & ab his deinde aliorum*

decepta multitudo repugnat. Horum pravitate effectum est, ut res olim agitata perfici nequiverit, eoque jam deducta sit loci, ut, nisi vestra prudentia obstiterit, Patres conscripti, propediem longe atrocius sensura bellum sit Italia, quam aut Pyrrhus olim, aut postea Carthaginienses intulerunt.

XIX. *Horum infelicibus nefandisque artibus & Gracchi duo, & nuper clarissimus juvenis, & cui pares Romana civitas perpaucos tulit, in sacrosancto magistratu occisus est. Ab iisdem, quo spes omnis impetrandi justa sociis vestris semel eriperetur, nefaria lex excogitata est, per quam, ne cui dubium foret, quales illi cives pati nescirent, sanctissimi amplissimique viri, assertores amplificatoresque hujus imperii, ornamenta urbis ac senatus, exsilio mulctati sunt: ceteris, ut quis virtute atque dignitate præcellit, idem periculum, nobis apertum bellum denuntiatur. Sed ne Juppiter Diique ceteri sirint, ut precibus nostris, benignitate vestra, salute omnium hæc superior sit factio: & plus paucorum importunitas ad profligandam Italiæ pacem, quam ad conservandam confirmandamque ceterorum virtus & benevolentia possit.*

XX. *Scilicet horum imperium perpetuo feremus socii, qui tam insolenter potestatem suam exercent in cives suos, & quos æquo secum jure esse, licet factis negent, ore coguntur confiteri. Et quoniam ita se res habet, ut non eadem omnium Romanorum sit sententia, sed diversis factionibus dividatur civitas, nos etiam orationem nostram dividemus. Et vos quidem, Patres conscripti, & quidquid in civitate sanum est, his manibus ad genua vestra protensis oramus & obtestamur, ut aliquando consanguineorum vestrorum, ut vestri etiam, uxorum liberorumque vestrorum, quibus, quod exspectamus responsum, aut fidam securitatem, aut perpetuam sollicitudinem, & quæ dicere nolumus, allaturum est, misereamini: sociosque vestros, quorum fidem virtutemque semper probavistis, bene de hac civitate meritos, bene merituros, arctiore vobiscum jure copuletis. ita rem non indignam sapientia vestra, urbi autem totique Italiæ salutarem feceritis: & a posteris etiam optimæ sententiæ auctores celebrabimini.*

XXI. *Si quis autem est adeo juris omnis & æquitatis ho-*

ſtis, ut ſervire ſibi poſtulet viros ad imperium natos, is ſibi, & ſi qui præterea eadem ſuperbia & pervicacia aget, hoc ab univerſa Italia dictum putet: Viri ſumus, arma habemus: virtute, diſciplina, ſcientia rei militaris pares; cauſa & numero ſuperiores ſumus. jus ejus civitatis petimus, cujus imperium noſtro auxilio partum, auctum, ſervatum eſt. quæ invidia eſt, cum laborum atque periculorum partem majorem tulerimus, ſi juris & præmiorum ſaltem æquam efflagitamus? Cives, ſi vultis, habebitis optimos, veſtrique & urbis amantiſſimos: hoſtile non modo factum omne, ſed etiam nomen deteſtamur: ſervos tamen ſub nomine ſociorum ultra non habebitis. ſine quibus nec parare tantas potuiſtis opes, nec tueri quæſitas poteſtis, iis imperare velle deſinite.

XXII. Vix perorare legati potuerunt: tantus audiendi talia dolor fuit, tantaque impatientia. multorum deinde ſimul voces auditæ increpantium, ominantiumque, *ita demum feliciter eventura ſociis, quæ agerent, ſi Latinis olim, ſi Campanis eadem ſuperbia bene ceſſiſſet.* Idcirco & ſenatus nomine reſponſum animoſe eſt: *Ubi pœnitentiam ſuam ſocii approbaſſent, poſſe iterum de iiſdem rebus legatos mittere: de cetero, priuſquam ſatisfactum ſenatui populoque Romano eſſet, mittendi veniam non fore.* Hæc ubi renuntiata legatio eſt, paſſim totis viribus bellum inſtrui, delectus agi, & præter eas copias, quas ſuis quiſque tuendis finibus populus paraverat, in commune exercitus, peditum equitumque ad millia centum, conſcribi cœpit.

XXIII. Neque minores Romanis apparatus erant. E quibus, quod urbi cuſtodiendæ ſatis viſum erat, retento, ceteræ copiæ conſulibus legatiſque ſunt traditæ: nam ut in magno & inteſtino tumultu ambo ſimul conſules votis nuncupatis paludati profecti ſunt. Interea diverſis Italiæ locis cives Romani, præſertim qui in dignitate aliqua erant, trucidabantur: vulgo mancipiiſque vita ea lege dabatur, *ut ſub ſignis ſociorum militarent.* Præ ceteris notata Picentum immanitas fuit, qui barbaro more multos excrucia-

§ XXII. Appian. civil. l. 1.

runt: ne in populares quidem mitiori rabie, si qui contra Romanos arma capere detrectarent. nec enim viros tantum, in conspectum suorum productos, omni genere contumeliarum affligebant; sed matronis etiam capilli cum ipsa simul cute avellebantur.

XXIV. Pinnensium (in Vestinis id oppidum hodieque est) nescio quo casu excepti a sociis liberi fuerant. Eos rebellium agmen, ad mœnia Pinnæ deductos, quo parentes consanguineosque misericordia carissimorum pignorum ad defectionem impellerent, postquam id inceptum frustra esse apparebat, ante ora suorum crudeliter interfecit. His & talibus in facinoribus multa Cilicis cujusdam archipiratæ opera erat, quem, ob frequentia maleficia & homicidia a Romanis Asculi in custodia habitum, Picentes initio defectionis vinculis exemerant. Is ergo, quasi pro meritis cujusque gratiam relaturus, collecta perditorum hominum manu, pro liberatoribus acriter, in Romanos infenso animo militabat, & agros, vicos, oppida rebellibus accedere renuentium, latrociniis a puero exercitus, supra ceterorum furorem incendiis cædibusque pervastabat.

XXV. Lucani Ser. Sulpicium Galbam comprehenderant: sed ille unius mulieris opera, ad quam divertebatur, captivitatem evasit. Multa tum florentissima longæ pacis bonis oppida fœde vastata. Ocriculum in Umbris, Fæsolas in Tuscis, Carseolos Æquicolanorum, & in Campania Nuceriam, caputque gentis suæ Picentiam, cum multis æque nobilibus eo bello plurimum vexatas esse reperio. Sed omnium pertinacissime obsessæ defensæque sunt Æsernia & Alba coloniæ. quarum illa duobus Maniis Valerio Messalla, & Octavio Crasso consulibus deducta est anno urbis conditæ quadringentesimo nonagesimo; Albenses ad lacum Fucinum totis annis quadraginta ante Æserninos deducti sunt, cum Ser. Cornelius Lentulus, L. Genucius Aventinensis consules essent.

§ XXIII. Sueton. Aug. c. 27. Jul. Obseq. Diodor. ap. Vales. Plin. 2, 12. § XXV. Flor. 3, 10. Liv. Epit. Supplem. Liv. l. 6. Oros. 5, 18. Appian.

XXVI. Sed Rutilius, Juliusque consules, ut obsessis opem ferrent, in Samnium Marsosque diversi abierunt. Inter hæc a nomine Latino, reliquisque extra Italiam sociis frequentia venerunt auxilia. nam etiam tum magna pars Italiæ, omne Latium, Etrusci, Umbri, aliæque validæ nationes in fide manebant. Sed & in aliis quibusdam, quæ defecerant, adeo repentinus inter omnes consensus esse non potuit, ut non magna portio immixta bonorum esset. In Hirpinis certe justam legionem Minatius Magius conscripsit, Æsculanensis quidem civitate, sed intactus a scelere, & avitæ in Romanos fidei tenax. Nepos enim Decii Magii Campanorum principis erat, ejus, qui deficiente ad Hannibalem Capua, ut ruentem in dedecus & exitium patriam retineret, multa ausus passusque, fortissimi atque fidelissimi viri famam emeruit.

XXVII. Neque segnis Minatii eo bello opera fuit: nam & Herculanei capti communem cum T. Didio laudem habet; & cum L. Sulla Pompejos oppugnavit, Cosamque occupavit. agnovitque meritum Romanus populus, & ipsum quidem nominatim donavit civitate: duosque deinde filios ejus creavit prætores, cum adhuc seni crearentur. Utilior etiam, quam celebrior, industria Sertorii fuit: cujus egregia facta toto eo tempore primum ignobilitas hominis, deinde scriptorum invidia obscuravit. Sed is tum Galliæ Cispadanæ quæstor arma virosque magno numero coegerat, ne ipse quidem suo corpori parcens. unde eodem bello, dum, nullum periculum refugiens, acriter pro patriæ imperio pugnat, effosso altero oculorum, *non dehonestamentum id oris, sed ornamentum habere*, haud injuria gloriatus est.

XXVIII. Venerunt & ab ultimis terris auxilia, non regibus modo, magnisque populis promte submittentibus, sed etiam mediocrium civitatum alacri studio. Inter quas & ab Heraclea Pontica duas triremes tectas venisse Memnon scriptum reliquit, cujus in populorum assignandis sedibus

§ XXVI. Vellej. 2, 16. Liv. 23, 7. § XXVII. Plut. in Sertor. c. 5. Sallust.

error admonet, ut operæ pretium facturi videamur, ſi qualis initio belli ſocialis Italia, quibuſque habitata gentibus fuerit, velut in tabella ſpectandum exhibeamus. Cum enim vir, ut exiſtimari poteſt, cetera non ineptus, ad hæc paulo poſt hæc tempora, florente certe Romanorum imperio, natus, Marſos, Pelignoſque, ac Marrucinos, Libyæ gentes, Gadibus finitimas potuerit credere; profecto nobis haud translatitia diligentia erit opus, ne in rebus, tot ſeculorum vetuſtate obliteratis, tot interim mutationibus aliam aliamque ſubinde faciem adeptis, hallucinemur.

XXIX. Igitur omnis Italia decies centena & viginti millia paſſuum in longitudinem protenditur, ab Auguſta Prætoria per urbem Capuamque ad Siculum fretum, ubi Rhegium oppidum eſt, pergentibus. Auguſta nomen adhuc hodie retinet, juxta geminas Alpium fauces, Grajas atque Pœninas, ſita. Latitudo minime reſpondet longitudini, ipſa quoque varia, maxima proxime Alpes inter Varum & Arſiam fluvios, ad quadringenta decem millia patens; deinceps, quanto magis in Auſtrum vergit, arctior; niſi quod in media ferme longitudine inter Tiberis & Aterni oſtia, breviſſimo itinere in centum millia tumet. ad Scyllacium quidem, & ſinum Terinæum, qui hodie S. Euphemiæ dicitur, anguſtiſſima Italia eſt, vix millia paſſuum viginti inter ſuperum inferumque mare occupantibus terris.

XXX. In hoc ſitu plurimæ gentes civitateſque nobiles & nunc ſunt, & olim fuerunt. ſed in præſentia ſatis habebimus eas deſcripſiſſe, quarum tum temporis præcipua celebritas & potentia, aut ſociali bello inſigne aliquod fatum fuit. Ergo, naturam ſecuti, quatuor in partes Italiam dividimus, ut Circumpadana montibus & Adriatico ſinu planities terminetur; partem ſecundam Apenninus mons, totam Italiæ longitudinem pertranſiens; ceteras, quæ cis, aut trans Apenninum jacent, conſtituant. a prima, quam fecimus, regione commodiſſime deſcriptionem totam ordie-

§ XXVIII. Memn. ap. Phot. Plin. 3, 5 & 17. Cluver. Ital. p. 96. § XXIX. Plin. 3, 10. Cluver.

mur. Sub ipſis Alpium radicibus, ubi nunc ex argumento vocati *Pedemontani* colunt, anguſtis primo ſpatiis, deinde latioribus, campi fertiliſſimi extenduntur, quos Polybius, qui plurimas terras peragravit, *tota Europa præſtantiſſimos eſſe, paſſuumque in ambitum millia MCCL complecti*, prædicat.

XXXI. Hos ita interſecat Padus, ut longe majorem efficiat partem, quæ ad Adriaticum mare, quam quæ ad Liguſticum vergit. Utramque ripam Gallicæ nationes, Etruſcis pulſis, antiquitus occupaverant, ut Veſpaſiani ævo de Tuſcorum in ea regione oppidis ſola Mantua ſupereſſet. Cum his populis diutiſſime depugnandum Romano fuit; & ab his omnis ea regio Gallia Ciſalpina appellata. Nobiliſſimæ illarum gentium, in ſiniſtra ripa Inſubres, Cenomani; in dextra, quæ propior Romæ eſt, Boji atque Senones fuerunt. Horum Boji pulſi ſedibus: Senonum tota natio a populo Romano deleta. Ab his illuſtres urbes multæ conditæ: in agro Inſubrium Mediolanum Belloveſus exſtruxit; Veronam & Brixiam Cenomani. Senenſes quidem ipſa appellatione prodere originem videntur: & Comum, Bergamum, Tridentum, Vicentia, Trogo auctore, Gallis auctoribus initia ſua debent.

XXXII. At Placentiam & Cremonam M. Livio, L. Paullo conſulibus ſub Hannibalis bellum Romanæ coloniæ occuparunt. A latere Gallorum uſque ad mare Adriaticum Veneti ſunt, antiquiſſimæ celebritatis nomen, & hodie quoque pulcherrima urbe, neque integra modo libertate, ſed etiam imperio non contemnendo præcipuæ famæ. Sed Galliæ Ciſpadanæ Ligures ad mare ſui nominis prætexuntur. His antiquitus caput Genua fuit, nunc quoque florentiſſima. Durum bello, minuſque fidei, quam libertatis, tenax genus, arma Romana, jam Africam Aſiamque magnis victoriis peragrantia, ſæpe ſuſtinuit, aliquando repreſſit. neque ulla Italicarum gentium ſerius perdomita eſt. Inter hæc mons Apenninus, a Liguribus per mediam ferme Ita-

§ XXX. Polyb. 2, 14. Plin. 3, 19. § XXXI. Strab. l. 5. Liv. 5, 34. Jo. Sarisberienſ. 6, 17.

liam porrectus, apud Bruttium in duo brachia difcedit, altero Leucopetram Rheginorum contingens ad Siculum fretum, altero promontorium Lacinium, quod a Junonii templi ornamentis pofteriora tempora *caput Columnarum* vocaverunt.

XXXIII. Ifto montium tractu Ligures habitant, quos ab Etrufcis Arni fluenta feparant. Inde jam in mediterraneis Arretium, ad mare Pifæ funt in Tufcorum finibus. Tufcis ex Lydia repeti genus, nec nefcio, nec refello. tantum ut ingeniis talia ftudiofe rimantibus, argumentum non inamœnæ difquifitionis fubjiciam, non diffimulo, per mihi mirum videri, nullas earum gentium origines, uti nunc vulgo fieri fcimus, ita antiquitus etiam e Germania peti, cum tot exftent notæ huc trahi faciles: gentium feptemtrionalium creberrimæ migrationes, vicinia locorum, fermonis quidem etiam expreffa veftigia. Nam & in Afia Lydiaque ipfa Cimbros olim fedes habuiffe conftat, ut etiam inde venire Germanici fanguinis populi potuerint: & e magna Germania per Alpes nec longior, nec difficilior, trajectus erat, quam poftea iifdem Cimbris fuit. præterea quo tempore Hannibal in Italiam tranfiit, partem Alpium femigermanæ gentes tenebant.

XXXIV. Nomen autem Tufcorum propter facrificiorum religiones a Græcis impofitum credatur licet; quemadmodum alia non minus inepta creduntur: dum ne ignoremus, nunc quoque Germanos inter fe, aut a confanguineis nationibus, *Lydos* atque *Tufcos* nominari. Sed & *Italiam*, nifi quem fabulofæ delectant origines, a Tufcis appellatam fuiffe fufpicio eft, iis, inquam, Tufcis, qui fubjectam Alpibus regionem tenuerunt, in valle (hoc enim ipfum fignificat Italia) fe habitare indicantibus. Quid quod *Bodinci* nomen Pado antiquitus inditum, vix alia in lingua notationem, quam ei tribuit Plinius, fundo carentis invenerit. Quid jam extra Italiam regiones, fed

§ XXXII. Juftin. 20, 5. Supplem. Liv. l. 10. § XXXIII. Strabo.

in quas infero mari acceſſus Tuſcis fuit, aliter a Græcis, aliter ab Italis appellatos commemorem, ea ratione nominum, ut in ſola Germanica lingua certum & convenientem locis intellectum præferant?

XXXV. Eandem inſulam *Zanclen* Græci, *Siciliam* Itali dixerunt; rem etiam eandem utraque denotante voce: nam hodieque falcem (cujus figuram inſula refert) hoc nomine Germania deſignat. Cum autem Græci *Libyam* vocant, eam eſſe ab Tuſcis *Africam* nuncupatam ob ſimiorum multitudinem non abſurdum eſt credere. Nam & ſimiorum regnum apertiſſime notat Africæ vocabulum: & genus illud animalium non modo frequentiſſimum iis locis eſſe conſtat; ſed etiam urbes fuiſſe, quæ a ſimiis ſe denominarent, ſimios divino honore colerent, liberis denique, ut Græci a Diis, ita illi a ſimiis nomina imponerent.

XXXVI. Ceterum Tuſcorum, undecunque illis nomen aut origo fuerit, & antiquitus ſumma potentia, & belli ſocialis tempore magnæ adhuc vires memorantur. Urbes præcipuæ adhuc Piſæ erant, & Luca coloniæ, Volaterræ, Arretium, Coſa. Proximi Etruriæ Umbri habitarunt, Tiberi fluvio diſcreti, gens antiqua & ampla. Narnia tum & Iguvium Ameriumque & Camertes cum Tudertibus, & ad Tiberim Ocriculum, claræ urbes populique erant. Ab his deinde Picenum ab ipſis illis montibus incipit, in quibus Camerinum, hodie quoque antiqui nominis retinens, jacet. Ariminum hi tenebant, Aſculumque, unde initium defectionis fuit, & Firmum, clariſſima oppida. Veſtini Aternum habent, quod nunc *Peſcara* nominatur, ad amnem ejuſdem nominis, qui medius inter Veſtinos, affixoſque Marrucinos & Pelignos labitur.

XXXVII. Marrucinorum Teate fuit, caput gentis: erant & alia oppida, ſed frequentius vicatim habitabant. At Pelignos Corfinium nobilitat, arx rebellantium ſociorum, &

§ XXXIV. Liv. 21, 3?. Servius ad Æneid. X. Plin. 3, 16. § XXXV. Diodor. 20, 59. § XXXVI. Strab. l. 1. Dionyſ. 1, 19. Cluver. Ital. antiq. p. 751.

Italicæ appellatione communis omnium civitas. itemque Nasonis origine clarus Sulmo. In latere Pelignorum Vestinorumque Marsi Fucinum lacum accolunt, celebratæ fortitudinis viri, adeo quidem, ut eousque neque de Marsis Romæ, neque sine Marsis triumphatum esse opinio tenuerit. Præcipua urbium Marruvium fuit: deinde Alba ad Fucinum, colonia. Hinc Æquorum veteres fines, sed tum Latio contributi, Carseolis maxime gloriabantur. Sed a Pelignis, & Sagro flumine Samnium longo tractu porrigitur, antiqua fama & maximis urbibus clarum, Æsernia, Boviano, &, quod nunc quoque veteri vocabulo noscitur, Benevento.

XXXVIII. Campaniæ etiam pars montosa Samnitibus connectitur: in qua post Capuam, Cumæ, Puteoli, Neapolis, Nuceria, tum quoque adhuc Pompeji erant, nobilissima oppida. Teanum præterea & Larinum Frentani populi fuerunt. at post Beneventum coluerunt Hirpini: quorum urbes Aquilonia, Abellinum, Æsculanum memorantur. Lucania deinde sequitur magna regio: urbes, Velia, Copiæ, Thuriorum prius, & ante Thurios, Sybaris nomine nobiliores; Grumentum, Potentia.

XXXIX. Hinc deinde per Bruttios & extremum Italiæ angulum Apenninus Siciliam versus sinuatur. Tempsa horum erat, Vibo Valentia, & celeberrimæ omnium Rhegium & Locri. Tertia pars Italiæ, quæ monte Apennino & mari infero clauditur, primo quidem Ligurum, deinde Etruscorum populos continet, utraque gente a montibus ad litus porrecta, suumque nomen dante, quam accolit, parti maris. Post Etruriam Latium est Tiberi flumine disjunctum, ubi caput non Italiæ modo, sed prope orbis universi Roma est.

XL. Ampla regio, validi populi, nobilissimæ urbes hac parte Italiæ fuerunt. præter antiquum Latium, Rutuli, & Aurunci ad maris oram: interius Volsci, Hernici, Æqui.

§ XXXVII. Strab. Flor. 1, 11. § XXXVIII. Ptolemæus.

Lanuvium, Aricia, Tuſculum & Prænefte Latinos veteres illuſtrabat: Arpinum Marii tum natalibus gloriabatur; nondum agnito, quanto majus Volſco Romanoque nomini decus Ciceronem peperiſſet. Et Anagnia caput Hernicorum, Tarracinaque, & Minturnæ, & Formiæ, & Sinueſſa, in Auruncis, opulentæ illa tempeſtate urbes erant.

XLI. Per Minturnas fluvius Liris tranſiit: ejus in læva ripa Sidicini colebant, quorum Teanum oppidum fuit. Ex his Campania rerum omnium affluentia luxuque præ ceteris Italicis celebrata regio. de qua jam occupavimus dicere, quod pars ejus Apennini juga ſequentibus occurrebat. Poſt Campanos Picentini ſunt, ad Pæſtanum ſinum ex veteri Piceno a Romanis victoribus trajecti. Hic Picentia clarum oppidum erat, & Romanorum colonia Salernum.

XLII. Ab eodem ſinu deinceps Lucani Bruttiique Italiam, uti dictum eſt, finiunt. Supereſt quarta, quas fecimus, partium, inter Apenninum & mare ſuperum, quod & Adriaticum vocatur, intercepta regio. Hæc a Venetis, per Umbriam, Picenumque, memoratos antea populos ad Prætutinum Hadrianumque agrum pertinet: poſt quos Marrucini Frentanique, ipſi quoque inter Apenninicolas jam recenſiti; a Frentanis Apuli habitabant, longo ad Adriaticum mare tractu.

XLIII. Hic Venuſia eſt, Horatii Flacci patria, itemque Luceria, tum Romanorum coloniæ. Deinceps extremum Italiæ cornu, Bruttiis oppoſitum (nam iis locis lato hiatu diſcedentes terras maria intrarunt) peninſulam efficit, Meſſapiam antiquitus appellatam, cujus interior pars, Tarentum nobiliſſimum oppidum habet, cum ſinu cognomine: deinde per Salentinos ad Japygium promontorium excurrit. At pars Adriatico obverſa mari Calabria vocatur. in qua Brunduſium eſt cum inclito portu; & cum alio, ſed minoris famæ uſuſque, Hydruntum.

XLIV. Hæc illa Italia fuit, hæ gentes ac urbes, quæ

§ XLI. Strabo.

tum paribus inter ſe animis viribuſque concurrebant. Nam ſi populos, qui defecerunt, cum Romanis eorumque fidelibus ſociis compares; vix reperias, utram partium aut hominum numero, aut militum genere, aut munimentis locorum, anteponas. opes quoque, pecuniarum, commeatuum, armorum copias æquales; ducum etiam haud impares ſpiritus arteſque deprehendas. Senatus haud dubie Romanus auctoritate rerumque uſu longe præſtabat; ſed horum vim atque velut aciem internæ ſeditiones & inolita vitia hebetabant: Italicum induſtria firmabat, & concordia, favenſque novis cœptis humanus animus, & omnia in principiis meliora.

XLV. Fortuna quoque adeſſe partibus viſa: plerumque ſuperioribus inter initia ſociorum rebus; dum in urbe Romana quæſtione majeſtatis, in caſtris ſuſpicionibus infenſa omnia & impedita ſunt. Nullum jam Romæ, niſi lege Varia, judicium exercebatur, quo præter alios Q. Pompejus Rufus, & M. Antonius orator cauſam dixerunt. Cum ſatis irarum cæcique metus domi eſſet, acrius exulceravit animos P. Rutilii conſulis imprudentia, qui, conſilia ſua hoſtibus prodi videns, cum viros patricios, quos ſecum habebat, criminis ejus reos deſignaſſet, rem non perquiſitam ſenatui perſcripſit.

XLVI. Neque dubium eſt, quin magnus inde motus oriturus fuerit, ni mature emerſiſſet error, verique proditionis auctores, temere ſuſpectos periculo liberaſſent. Marſi quidam, immixti Romanorum pabulatoribus, & pro ſociis ſe gerentes, caſtra ſimul ingredi conſueverant: inde quæ viſu audituque comperiebantur, ſuis occulte nuntiabant. His ſupplicio affectis, reſtincta magis præſens invidia, quam ex ſuſpicaci conſulis ingenio evulſa ſollicitudo eſt.

XLVII. Nam & C. Marium, licet propinquum ſuum, id agere putabat, ut, præſenti anno ſegniter extracto, ille

§ XLV. Diodor. l. 35. Idem ap. Valeſ. Cic. in Brut. c. 89. & Tuſc. quæſt. 2, 24.

ſeptimum conſul factus bellum integrum acciperet. Quamquam Mario conſilii ſui idonea cauſa erat: *quod enim in hoſtico bellum eſſet, trahi oportere* identidem ſubmonebat: *ſibi enim aliunde non defuturos commeatus, at hoſtibus ſuum agrum inter utriuſque partis crebras populationes minime diu ſuffecturum: interea tironem militem in caſtris exerceri poſſe.* Fruſtra hæc dicebantur, nec ab animo pravo atque contumaci conſul impetrare potuit, ne potius damnoſam reipublicæ temeritatem ſuo cum exitio, quam ſalubria aliorum monita cum incolumitatis famæque magna mercede, ſequeretur.

§ XLVII. Oroſ. 5, 18. Diodor.

JOANNIS FREINSHEMII SUPPLEMENTORUM LIVIANORUM

LIBER XXXVIII.

IN LOCUM LIB. LXXIII LIVIANI.

EPITOME

LIBRI SEPTUAGESIMI TERTII.

L. Julius Cæsar consul male adversus Samnites pugnavit. Nolæ colonia in potestatem Samnitium venit cum L. Postumio prætore, qui ab iis interfectus est. Complures populi ad hostes defecerunt. Cum P. Rutilius consul male adversus hostes Marsos pugnasset, & in prœlio cecidisset, C. Marius, legatus ejus, meliore eventu cum hostibus conflixit. Ser. Sulpicius Pelignos prœlio fudit. Q. Cæpio, legatus Rutilii, cum obsessus prospere in hostes erupisset, & ob eum successum æquatum ei cum C. Mario esset imperium, temerarius factus, & circumventus insidiis, fuso exercitu cecidit. L. Julius Cæsar consul feliciter adversus Samnites pugnavit. Ob eam victoriam Romæ saga posita sunt. & , ut varia belli fortuna esset, Æsernia colonia cum M. Marcello in potestatem Samnitium venit. Sed C. Marius prœlio Marsos fudit, Herio Asinio, prætore Marrucinorum, occiso. C. Cæcilius in Gallia Transalpina Salvios rebellantes vicit.

I. Interea, cum inter crebras Italicorum defectiones, etiam domi omnia ſuſpicionibus & mœrore ſollicita eſſent, appareretque, lege Varia multis innocentibus extrema intendi pericula, decrevit ſenatus, *ne judicia, dum tumultus Italicus eſſet, exercerentur.* Huic ſenatuſconſulto tribuni plebis intercedebant. Idcirco in concionibus populi frequenter agitata res eſt, atrociter in ſenatum invehentibus tribunis. *Quorſum enim*, ajebant, *legiones imperatoreſque rebellibus opponitis, ſi, quod longe majus eſt periculum, domi non eſſe modo fautores hoſtium, ſed etiam præeſſe patimini, Quirites?*

II. *Nam externam vim forte pari robore non ægre caveas, aut repellas; at quod in ipſis quaſi viſceribus venenum latet, id niſi mature ejeceris, fruſtra poſtmodo invocabis Deos: ſine remedio, ſine ſpe ſalutis, ad extremam uſque perniciem graſſabitur. Quid ſenatus populuſque Romanus in urbe, quid conſules in caſtris egerint, immo quid acturi ſint, citius certiuſque ad hoſtes, quam ad cives perfertur. qua deinde ſpe geremus bellum, ſi proditores conſiliorum habemus, quos habere auctores debuimus, conſcios vitare non poſſumus?*

III. *Nuper a P. Rutilio conſule ſunt allatæ literæ: viri quidam nobiles haud obſcure proditionis arguebantur. Quid igitur factum eſt? Cognatorum, affinium, ſed plus etiam eorum, qui eadem in cauſa ſunt, potentia in tantum valuit, ut omnis ea de re non inquiſitio modo ceſſaret, ſed etiam ſermo conticeſceret, reique criminis pro his, qui fuerant indicati, neſcio qui viles ignotique homunciones nomine Marſorum ſubderentur. Scilicet aliquis ullius nominis locique in Marſis eſt, ut apud hoſtes explorator idoneus, apud ſuos fide dignus haberi debeat: qui Romanis in caſtris ſe fallere ſperet: qui neminem in tanta multitudine fore putet, a quo agnoſci, deprehendi, atque indicari queat?*

IV. *Sed inter pabulatores latuerunt. narra igitur mihi, pabulatores ignotum & promiſcuum in caſtris genus ſunt: an vero, ut imperatori viſum eſt, e legionibus & auxiliis delecti milites,*

§ I. Pedian. in Corn.

interim etiam totæ cum ſignis ſuis cohortes emittuntur? Fac autem fuiſſe. quid vero illi explorent, niſi quæ non amplius in ſecreto habentur? hic autem non modo, quæ palam fecerat edixeratque conſul, ſed conſulta ejus omnia, quæ modo cum paucis communicaſſet, & propemodum cogitata enuntiabantur.

V. *Locum caſtris conſtituerat capere; mox vidit præceptum ab Italis. tentabat eorum præſidia; tenebat oppida; ubi minime credebat exiſtimaturos hoſtes, dabat impetum: omnia tam accurata, tamque recenti cura ſepta reperiebat, quam ſi de induſtria hoſtibus in eum locum condixiſſet. Et tamen hi pro innocentibus laudantur. quis enim unquam hac lege tam certus, tanquam evidenter nocens poſtulatus reus eſt, ut non ab iiſdem hominibus acerrime defenderetur? An igitur fieri citra periculum veſtrum & civitatis poteſt, Quirites, ut cujuſquam ſalus, aut hujus imperii majeſtas, ſarta tectaque ſint, donec hi homines, non dicam in urbe veſtra, ſed in imperiis & conſilio publico erunt?*

VI. *En quibus reipublicæ fata, dignitatem Romani nominis, noſtra denique noſtrorumque liberorum ac conjugum facultates, corpora, libertatemque ac pudicitiam credimus! Hæc tam atrocia quamquam diu jam patimur, erat tamen nonnulla conſolatio, quod adhuc dolere vicem noſtram, & reipublicæ miſerari, poſtremo accuſare proditores licebat. nunc etiam hoc auxilium nobis ereptum eunt, Quirites, tam turpi confeſſione noxæ, ut quæ juſſiſtis lege reddi judicia, iſti vetent, voſque & hæc omnia perire malint, quam aut deſiſtere a pernicioſis conſiliis, aut judiciorum ſubire diſcrimen.*

VII. *Proh Deûm atque hominum fidem! eſſe in libera civitate, qui hanc ſibi potentiam arrogent, ut ſuo arbitratu eludere leges, tollere judicia auſint! quorſum autem iſta licentia pertinet, Quirites? aliudne quæritur, quam ut nudata omni legum præſidio impune proſternatur reſpublica? Cur enim judicia fugiunt, ſi tantorum ſcelerum ſibi non ſunt conſcii: ſin vero, cur vivunt in hoc populo, quem oderunt, in hac civitate, quam vendiderunt? Sed vereor, ne forte per calumniam vexare innocentes videar. non enim abnuunt judicia, ſed tantum ad res quietas differunt, & pacatiorem ſtatum civitatis.*

B 4

VIII. *O ſtulte ſimplicem populum Romanum, ſi patitur his tam craſſis præſtigiis ſibi imponi, quibus ne ſervilia quidem ingenia circumveniri paterentur! In præſentibus prementibuſque malis, & univerſæ ruinæ metu, celeribus remediis opus eſt: quæ quiſquis in illa tempora rejicit, ubi futuri amplius non ſunt, quibus adhibeantur, illum aut egregie fatuum eſſe, aut ſumme improbum oportet. Incendio forte oborto ædibus, ſi quis afferri aquam, & reſtingui flammas prohiberet, donec tumultus conquieſceret, obſecro vos, Quirites, qualem eſſe diceretis?*

IX. *Jam pulcherrimum hoc ædificium imperii Romani flagrat bello: lambit ipſam urbem ignis, corporumque & fortunarum veſtrarum omnium ſedem atque domicilium afflat: & ſunt (proh ſumme Juppiter, voſque Dii Deæque, quotquot urbem hanc incolitis!) qui reſiſtant reſtinguere cupientibus, atque adeo incendiarios ipſos jubeant tolerari, donec ſcilicet periculum prætereat. Sed quid opus eſt pluribus? non difficilis, nec obſcura prædictio eſt. & omen quidem Dii avertant, ſed niſi dum veſtri juris eſtis, Quirites, provideritis, ne prodamini: proditis ſerum & alienum erit pœnas proditionis perſequi, cum & reliquarum rerum omnium poteſtas, & ipſa judicia penes proditores erunt.*

X. Non deerant tamen, qui pro ſenatu loquerentur: *In æqua omnium libertate plus tamen juris atque commodorum apud nobiles & locupletes eſſe. iiſdem ingenitum inolitumque a majoribus longa temporum ſerie, ut rempublicam ament, cui ultra communem affectum, tot ſint pignoribus obligati, quot habeant præ aliis civibus eximia. Sic eſſe comparátum, ut pro conſervatione cujuſque rei plus ſint ſolliciti, quibus ejuſdem interitu plura ſint peritura commoda. Neque credi poſſe, majeſtatem populi Romani cuiquam majori curæ fore, quam ſenatui, in quo majeſtatis ejus univerſus ferme ſplendor refulgeat.*

XI. *Scilicet, hos a proavis & atavis aſſuetos gerere magiſtratus, imperia, quidquid in urbe ſit vel ad dignitatem præcipuum, vel ad rem familiarem expeditum, ſolos aut primos conſequi, jus illud cum tota Italia cupide communicaturos, cujus in poſſeſſionem vix cives ſuos poſt longa & atrocia certamina recepiſſent! Non magis hos Patres quemquam admiſſuros, nedum ac-*

cituros, quem arcere possint, potentiæ socium, quam olim longe minoribus populi Romani opibus, Latinos idem petentes admisissent. Atque hæc tam esse certæ & perspicuæ veritatis, ut accurata defensione non egeant, potiusque videndum sit iis, qui senatum tali criminatione vexent, quemadmodum se a calumnia, quam senatui, quomodo se tam inepta suspicione liberet.

XII. *Quod si forte tam periculosis temporibus aliquid acceptum incommodi, vel adhuc timendum sit: ejus culpam non senatui, sed potius his, qui de senatu querantur, imputari debere. Hos enim nihil aliud agere, dum ægram & sauciam rempublicam necessaria quiete defraudant, quam quod unice optare hostes, & ab his conducti facere atque procurare vellent. Tot illustrium virorum simul deferre nomina, & in capitalem fraudem vocare multos innocentes, nec injuriam æquo animo laturos, nihil aliud esse, quam inter flammas socialis belli, novum & atrocius civilis certaminis incendium excitare.*

XIII. *Nondum oblitos esse majores natu, cum dirutis Fregellis in socios consiliorum attentius quæreretur, eaque suspicione C. Gracchus afflatus esset, quanti inde exstiterint tumultus, victrici tum & robustæ reipublicæ vix tolerabiles, & exitio futuros, si debili & aliunde impeditæ incubuissent. Sed bono urbis Romanæ nullum tum Q. Varium, aut ei similem fuisse: quem propitii tum Dii, nunc irati populo Romano, in hæc potius tempora servassent, ut exulceratum civitatis statum ad extremum periculi adduceret homo non Hispaniensis, sed Hispanus, & si quid forte Romani sanguinis haberet, ambiguus hybrida.*

XIV. *Hunc scilicet reipublicæ cura duci, quæ nihil ad illum pertineret; aut ulla honesta causa, cujus in tota vita nihil non fœdum atque probrosum esset: quique ipse criminis hujus, per quod negotium aliis facesseret, multis & bonis testibus argui posset! Ceterum tali aliquo, hoc est, vili, impudente, & perdito homine fuisse opus: nec enim alium reperiri potuisse, qui se Romanis equitibus venditaret, ad horum confirmandam impotentiam tam infami famulatu.*

XV. *Frustra incusari alios: equitum hanc intemperiem esse, regno judiciorum exsultantium, vel usque ad interitum civitatis.*

Non posse dissimulari, aut nesciri, quæ in conspectu populi Romani sint acta. hoc inspiciente, cupidissime damnatos, quicunque aut publicanorum fraudes severius vindicassent, aut judicia studuissent emendare, aut quacunque de causa iratum hunc ordinem habuissent.

XVI. *Quem enim comminisci causam aliam posse, quod M. Scaurus princeps senatus, quamquam annis & corpore invalidus, sit postulatus: nisi quia & alias semper obstiterit iniqua flagitantibus, & nuper auctor Druso fuerit, judicia ad senatum transferendi? M. Cottam, disertissimum adolescentem, quo alio crimine cecidisse, quam quod P. Rutilium avunculum suum imitatus, rectum animum, & ambitioni impenetrabilem prætulisset. ideo nimirum tantis in illum animis ivisse iratos equites, ne suam quidem infamiam, nedum publicam veritos, si Rutiliani judicii turpitudinem recens invidia renovaret. His tam velocibus ad vindictam hominibus judicia tradi perinde esse, ac si furioso gladius detur inter inermes & imbecillos.*

XVII. *Tam brevi tempore plures consilio & virtute præstantes cives amissos esse, quam fortassis longo bello absumere hostilia arma potuissent. Neque finem fore, donec eadem accusandi licentia duret. Quem enim esse non senatorem tantum, sed omnino honestiorem aliquem civem, cui non fuerit cum his, aut illis sociorum multa familiaritas, & inde suspicionum materies, & criminandi occasio? Jam antea satis in urbe irarum, satis invidiæ & æmulationum esse. hæc tam inimica publicæ saluti opprimenda potius & excidenda esse, quam ut ultro corrobores & augeas.*

XVIII. *Unicum præsentium malorum levamentum, unicam meliorum temporum spem esse in concordia civium repositam. hanc qui studeant abrumpere, quibuslibet hostibus pejus timendos atque abominandos esse. Quid enim futurum, si ex senatu aut legatione exciti, quam reipublicæ curam operamque necessario tempore navaturi fuerint, suis periculis cogantur impendere? perituras rei bene gerendæ plurimas occasiones, donec, qui in consilio publico aut curatione aliqua sint positi, sollicitis mentibus, plus de civium suorum injuriis, quam de hostium armis cogitarent.*

XIX. Hæc diſceptatio cum aliquamdiu tenuiſſet, tandem melioris partis victoria, ſaltem in tempus neceſſariam feſſæ civitati quietem præbuit. Interea dum Romæ hæc fiunt, & in Marſis a P. Rutilio Lupo conſule res non optime geritur; ne in aliis quidem Italiæ partibus, proſperiores Romanorum ducum expeditiones fuerunt. Cn. Pompejum, quamquam repulſus ab Aſculo fuerat, adhuc in Piceno agentem, ad Tennam fluvium in Agro Falerino tres ſimul hoſtium duces, C. Judacilius, T. Afranius, P. Ventidius conjunctis copiis adorti, fuderunt.

XX. Firmum colonia receptui fugientibus fuit: cujus mœnibus cum ſe Pompejus clauſiſſet, Judacilius & Ventidius, relicto ad obſidionem Afranio, in diverſa loca digreſſi ſunt. Namque Pompejus, quamquam abductæ potiores hoſtium copiæ erant, ſatis habebat, ſi, quos ſuperſtites ſibi cædes fugaque fecerat, armare iterum, &, donec terror abſceſſiſſet, defendere munimenta oppidi poſſet. a pugnando quidem modis omnibus abſtinebat. In Samnio Vettius Cato L. Julium conſulem, cæſis duobus millibus militum, Æſerniam cedere compulit: L. Scipio & L. Acilius ſervorum habitu elapſi ſunt, colonia arctius circumſeſſa.

XXI. Tum & Venafrum in dextra Vulturni ripa Campanum oppidum, ſed vicinum Samnitibus, olei proventu ac bonitate clarum, Marius Egnatius proditione intercepit, duabus ibi Romanis cohortibus interfectis. & M. Licinium Craſſum M. Lamponius, caſtra prope virgulta ſilvaſque habentem, incenſis, quæ contigua vallo erant, Grumentum concedere coegit: majore tamen metu, quam detrimento, cum exercitus omnis periclitatus fuiſſet, octingentis omnino militibus amiſſis.

XXII. Oppidum Lucaniæ Grumentum eſt, quod ſi non eodem anno, eodem utique bello & amiſſum a Romanis, & recuperatum eſt. Nec excidere memoriæ debet inſigne

§ XIX. Oroſ. 5, 18. § XXI. Liv. Epit. Appian. civil. l. 5. Plin. 15, 2. Front. Strat. 2, 4.

duorum ſervorum ad ſervandam heram commentum. Hi, cum urbs obſideretur, ad Romanos transfugerant, operæque pretium fecerant. Iidem, urbe capta, diſcurrentibus ad prædam militibus, ad herilem domum notis viarum diverticulis præcurrerunt, extractamque dominam cum præ ſe agerent voce vultuque minaces, quoties *quænam eſſet* interrogarentur, *dominam, & quidem crudeliſſimam, ad meritum ſupplicium a ſe duci* retulerunt.

XXIII. Sic eductam extra muros ſumma cura occultaverunt, donec, reſidente ira victoris, periculum omne decederet. Tum vero aperuerunt animos, *dominæ ſervandæ ergo*, quemadmodum res ipſa ſatis loquebatur, *omnia feciſſe, neque jus ejus imminutum cupere* profeſſi. Illa, ne beneficio a ſervis vinceretur, quod unum maximum in poteſtate ejus erat, utrumque e veſtigio manumiſit. Inter hæc & C. Perperna cladem ignominiamque non vulgarem paſſus eſt.

XXIV. Cum Præſentejo ſignis collatis dimicaverat hoc eventu, ut, quatuor millibus amiſſis, ſuperſtites plerique armis abjectis vix fuga ſervarentur. Ob hoc ademtum ei a P. Rutilio conſule imperium eſt. reliquiæ exercitus iis copiis, quas C. Marius ducebat, adjunctæ. Sed & Nola, nobiliſſima Campaniæ colonia, quæ vim Hannibalis, & illam Punici belli tempeſtatem ſpreverat, in Samnitium manus incidit, quibus C. Papius præerat.

XXV. Is, cum ſuarum partium hominibus re communicata, facile irrupit proditam urbem. Duo millia Romanorum in præſidio cum L. Poſtumio prætore erant: etiam ad reſiſtendum Nolanis impar manus, nedum ut ſupervenientem externum ſuſtinere hoſtem poſſet. Idcirco haud gravatim acceperunt conditionem, ut poſtea ſub Papio militarent. Hæc venia militibus data: duces comprehenſi, &, ne belli quidem more ſervato, inedia necati ſunt.

§ XXII. Appian. Front. Liv. 33, 37. Macrob. 1, 21. § XXIV. Appian. § XXV. Liv. Epit. Appian.

XXVI. Ob has res continuo complures populi ad hostes defecerunt: Nolaque recepta, multas circa urbes C. Papius Italicorum auſpicia ſequi coegit. Nam & Stabias in ſinu maris, inter Surrentum & Neapolim, lactis ſalubritate celebres, occupavit; & cognomini fluvio impoſitum Liternum: coloniam quoque Romanam in Picentinis Salernum cepit. Erat hoc Italicis ducibus inſtitutum, ut, augendis copiis intenti, ex captivis bello idoneos ſacramento adigerent, etiam valentiſſimis ſervorum in militiam aſcitis.

XXVII. Hac ratione Papius, numeroſum jam exercitum trahens, præter Capuam & urbi circumjectum agrum, unde eo bello maximi Romanorum exercitus alebantur, totam Campaniam vicinaſque regiones impune pererrabat: alios promiſſis, alios metu ad voluntariam deditionem ſollicitando. Sed in Nucerinorum vaſtando agro (Alfaternos cognomento vocant: nam alia Umbriæ Nuceria fuit) quod omnia inferiora fide habebant, nihil injuriæ aut crudelitatis prætermiſſum eſt.

XXVIII. Ea res nutantes finitimorum animos impulit, ut amicitiam cum Papio jungerent, decemque peditum millia, mille equites ſub eo ſtipendia facturos darent. Qui ubi venerunt, Acerras ad Clanium amnem, poſtquam ad ſocietatem belli perlici nequiverant, circumſedit. C. Judacilio quoque non deterior ſucceſſus per Apuliam fuit, Canuſio Venuſiaque inſignibus oppidis, magnoque numero aliorum, in deditionem armis, aut voluntate incolentium acceptis.

XXIX. Eadem æſtate, qua hæc diverſis Italiæ locis gerebantur, P. Rutilius conſul, copiis cum C. Mario diviſis, Telonii fluminis utramque ripam duobus caſtris totidemque pontibus obtinebat. Telonius, per Marſos fluens, apud Reatinos Velino fluvio conjungitur. Iiſdem in locis tum C. Vettius Cato ſociorum prætor exercitum habebat,

§ XXVII. Cic. de leg. Agrar. Cluver. Ital. ant. p. 1186. Appian.

propius Marianum vallum caſtra metatus. Is cum Rutilium a. d. pridie Idus Junias, quo die Matri Matutæ ſacra fiebant, traducturum eſſe copias ab exploratoribus didiciſſet, per tenebras proximæ noctis in valle quadam opportuna haud procul ponte Rutiliano partem copiarum in inſidiis conſtituerat.

XXX. Deinde Rutilium tranſire amnem paſſus, invadit nec opinantem, magnaque clade profligat. Multi ex pugna clari nobileſque viri, cum octo millibus militum ceciderunt: ex his magna pars, cum perditis rebus effugium aliud non pateret, in ipſis aquis oppreſſa eſt. Conſul ipſe, telo in caput ictus, paulo poſt ex vulnere deceſſit. Hanc Rutilii fortunam ſuperſtitio veterum ad ſpretas religiones retulit, *quod inter ſacrificandum capite jecinoris non reperto, tamen movere auſus eſſet*: vana omnino perſuaſione, niſi quod apparet, facile contemturum ſalutaria hominum monita fuiſſe, qui Deorum, ut ipſe putabat, oſtenta pro nihilo duceret.

XXXI. At C. Marius, qui fluminis inferiorem partem tenebat, cum amnis cruento alveo corpora & arma Romana volvens acta prodidiſſet, confeſtim traductis in hoſtilem ripam copiis, ad expugnanda Vettii caſtra ſucceſſit: eaque, propugnatoribus ſubito metu oppreſſis, nec viribus modo, ſed etiam numero inferioribus, quia flos exercitus una cum ipſo duce aberat, haud magno labore cepit; cladem conſulis, ſicut conſilio, ſic etiam eventu meliore, ultus. Cato, caſtris amiſſis, in loco, ubi pugnaverat, pernoctavit. poſtridie, quod exigua commeatus ei copia ſupererat, albeſcente cœlo profectus eſt.

XXXII. At Romam fama primum adverſæ pugnæ vehementer perterruit: major deinde dolor exarſit, cum cruentus in urbem conſul referretur, & tot egregiorum virorum funera, ſepulcris majorum reddenda, portarentur. eo viſo

§ XXIX. Oroſ. 5, 18. Appian. Liv. Epit. § XXXI. Jul. Obſeq. Oroſ. Appian. Flor. 3, 18.

ita mœſta & attonita luctu civitas fuit, ut idoneam ſenatus cauſam putarit, cur *defunctorum in bello corpora, quibus locis occubuiſſent, humari, neque in urbem referri*, juberet; ne metum pigritiamque vulgo incuterent funeſta ſpectacula.

XXXIII. Providenter id factum etiam hoſtes probaverunt, ſimili decreto apud ſuos imitati. Rutilio conſule defuncto, quamquam magna pars anni ſupererat, ſuffectus tamen nemo eſt: neque enim L. Julio comitiorum cauſa ad urbem revertendi otium erat. Proſperiores ſubinde nuntii nonnihil recrearunt animos. Nam & Ser. Sulpicius Pelignos acie fuderat: & Q. Cæpio, qui legatus fuerat Rutilii, cum magna cæde obſidentium, proſperam eruptionem fecerat. quæ res ei ſtatim honori, mox exitio fuit.

XXXIV. Quippe ob hunc ſucceſſum ſenatus cenſuerat, ut C. Marius, Q. Cæpio Rutilianum exercitum æquato imperio dividerent. Inflatus his Patrum judiciis Cæpio, quod unico hactenus credito duci comparatum ſe putabat, temerarius factus, præclara initia fœdo exitu corrupit. Namque Pompædius Silo, ferociam juvenis in occaſionem ſuam verſurus, acceſſit ad eum, pœnitentia actorum ſimulata; quoque magis incautum falleret, duos pueros prætextatos adduxit, cum magno, ut videbatur, auri argentique pondere.

XXXV. Nam plumbeas ille maſſas bracteolis melioris metalli obduxerat. pueri quoque ſervilis generis erant: ipſe filios ſuos ferebat. *Hæc*, inquit, *adduxi, Q. Cæpio, fidei meæ pignora: ſimul, ut adverſus iram popularium, ſpem generis, & partem fortunarum in tuto haberem. Simul enim palam fiet, me fugiſſe, ſatis ſcio, non temperaturos veteres ſocios, quin, ſi poſſint, in me meorumque corpora exquiſitiſſimo cruciatu deſæviant.*

XXXVI. *Quanto enim plus in meo ductu ſpei habuerunt, tanto acriori dolore exardeſcent: ereptumque a me interpretabuntur, quidquid per me ſperaverant adipiſci poſſe. Sed nimi-*

§ XXXIII. Liv. Epit. Appian.

rum decepimus invicem, deceptique sumus. illi, quo bellum vobis facerem, imperium accepisse putarunt; ego, ne ab aliquo violentiore ingenio invaderetur, occupandum censui, gravior sic futurus auctor pacis, quam si de inferiore loco conarer. Ceterum neque illorum ardor adducere me potuit, ut vobiscum decertandum arbitrarer; neque illis ad quietis studium inclinandis mea monita suffecerunt.

XXXVII. *Idcirco, quia jam ultro pacis laudatorem homines efferati suspectabant, & oderant, abjecta spe plura perficiendi, ut me saltem meosque servarem, cum parte clientium & amicorum huc veni: alios reliqui in castris, quia neque dum illis excedere maturum erat, & mihi opportunum, habere, qui, quid ibi rerum agatur, nuntient, &, ubi tempus aderit, consilium, quod in redintegrata amicitia pro munere vobis offero, juvent.*

XXXVIII. *Maximi opprimendi exercitus occasio adest, Q. Cæpio, sed cito disparitura, nisi confestim injeceris manum. si me sequeris itineris optimum ducem, Vestinorum Marsorumque in propinquo copiæ, dum sine imperatore, sine certo imperio trepidant, deleri nullo negotio possunt. Neque dolum timueris, nemo seque & liberos tradit in eorum, quos læsurus venerit, manus. Id minime negaverim, fuisse tempus, quo fuerim vobis iratior; sed ita ut in civilibus dissensionibus solet. Vim certe & arma quam non probaverim, & mei familiares intime sciunt; & ipso rerum testimonio satis ostendi potest.*

XXXIX. *Cum a M. Druso ad leges perferendas in urbem essemus vocati, civesque mei spe atque animis mirifice incaluissent, non subduxi me quærentibus ducem, hoc animo, ut, quantum fieri sine certamine posset, per me potissimum gereretur; si bonis artibus profectum nihil esset, impedirem meos, ne nimia cupiditate atque indignatione ad scelesta consilia prolaberentur.*

XL. *Nihil enim sane mediocre decretum in concilio fuerat; lectumque agmen virorum pugiones sub tunicis detulerat, ut, quod aliter nequiret obtineri, vi consequerentur. Sed ego tantum ab hoc proposito abhorrui, ut, cum bona quadam fortuna Cn. Domitius nobis occurrisset, levem occasionem nactus, mitigaverim*

§ XXXVIII. Oros. 5, 18. Appian.

popularium animos; & unde cum atrocissimis minis exierant, & placatos jam quietosque reducerem.

XLI. *Semper enim in causa præsenti hic mihi animus fuit, ut nec indignos eo, quod ostendebatur, beneficio nos crederem; nec defugerem quidquam laboris, aut sumtus, dum eo volente populo Romano potiremur: cum invito luctari, neque fœderibus convenire, quæ vobiscum icimus, neque virium nostrarum esse arbitrarer. Sed hæc ita esse aliquando per otium cognosces. in præsentia non postulo, ut verbis meis, sed, in quo plus est fidei, ut factis credas.*

XLII. *Utra cum parte sentiam, faveant modo cœptis Dii, claro documento futura lux aperiet. nec aliud a te aut senatu præmium paciscor, quam quod post navatam operam studium meum mereri videbitur. Id modo dicam: quoties memoria repeto, quam fueritis semper in munerando largi, constans animum subit cogitatio, fore, ut jus Romanæ civitatis, & quidquid nostri armati postulant, certius meo, quam illorum consilio, & in his, quam in prioribus castris, consequi detur.*

XLIII. Ad hæc Cæpio, tum desiderio rei gerendæ accensus, tum fidem hominis, tantis, ut putabat, pignoribus obstrictam, nihil suspectans, *Non errasti*, inquit, *Q. Pompædi, si certius assequendis, quæ cupias, in benevolentia populi Romani, quam in armis tuorum, esse præsidium reris. Multa ille sæpe, non Italicis modo sociis, sed & barbararum gentium rogatus dedit; coactus nihil cuiquam. Tu modo, ut promissa præstes, dispicito: de ceteris meam esse præcipuam curam volo. nec meritis tuis inferior aut apud me, aut apud senatum populumque Romanum, erit gratia.*

XLIV. Multa deinde sciscitantem, *an citra periculum suscipi talis expeditio posset? sine cura esse* Pompædius jubet. *duo in hac deliberatione spectanda Cæpioni, & quantum fidei talia indicantis, & quantum peritiæ credere debeat. Fidei se existimare dedisse maxima omnium, quæ dari possint, pignora: neque recusare, si fallat, quin acerbissimis exemplis ipse liberique plectantur. Quantum ad alterum pertineat, eum se locum semper*

& inter suos, & apud Romanos imperatores tenuisse, ut de eo dubitaturum putet neminem.

XLV. *Se, cum paucis consciis exisset e vallo, dedisse operam, ut tarde cognosceret exercitus, profectum imperatorem esse: nedum, ut quorsum, aut cujus negotii gratia exiret, quisquam nosset, nisi quem hæc scire interesset.* Hæc non modo credebat incautus juvenis, sed etiam, postquam vocari concilium e vestigio jussisset, contra dubitantes tuebatur. Nec enim deerant, qui *cavendam hominis astutiam, nec, nisi explorato, quoquam proficiscendum* dicerent.

XLVI. Ceterum quia major potestas penes Cæpionem erat; simul metuentibus, qui resistebant, ne favere sociis viderentur; signis temere motis, qua Pompædius ad suorum castra præibat, exercitus rapitur. Ne id quidem curatum, ut asservaretur ille, aut taciti saltem custodes adderentur. Ut ventum ad locum insidiarum fuit, Q. Pompædius in tumulum quendam præcurrit, quasi dubitans, an inde conspici hostes possent.

XLVII. Ibi sublato, quod convenerat, signo, coortæ insidiæ Romanos, priusquam expedire arma possent, turbant, trucidant: cadit ipse Cæpio, præterea militum ingens numerus. quod ex clade superfuit, alio senatus decreto parere C. Mario jussum est. Cum ita post Drusum fax altera belli socialis exstincta in Cæpione esset; non ideo excitatum ab his incendium conquievit. adeo facilius est humanis ingeniis miscere composita, quam turbatis mederi. Quamquam variis Italiæ regionibus certabatur, acerrimus tamen circa Campaniam Mars erat, ubi Samnites, C. Papio Mutilo duce, Acerras gravi obsidione premebant.

XLVIII. Eo cum L. Julius Cæsar consul cum suis legionibus, auxiliariumque Gallorum millibus decem, & Numidico Mauroque equitatu occurrisset; Papius Oxyntam, Jugurthæ filium, qui habitus Venusiæ in custodia fuerat, in castra arcessit, cultuque regio exornatum popularibus

§ XLVII. Eutrop. Appian. Diodor. ap. Valeſ.

ostentat. ex eo crebra earum gentium, tanquam ad suum regem, transfugia fiebant: donec fatigatus quotidianæ perfidiæ exemplis consul, ceteros omnes in Africam remisit.

XLIX. At Papio tantum animorum supererat, ut, contemtim ad castra hostium ductis copiis, cum nemo contra egrederetur, cohortatus suos, vallum inciperet vellere. Romanus consilio, non metu, quieverat: & intentus in occasionem, ubi, quo voluerat, progressum hostem videt; præparatis omnibus, aversa castrorum porta circummittit equitatum, ipse cum cohortibus eruptionem validam facit, & Samnitem, nihil a tergo hostile metuentem, cum in se totum convertisset, cædendum equitibus suis præbet.

L. Tanta trepidatio & cædes fuit, ut, quamquam propinquo in castra receptu, sex tamen hostium millia caderent. Inde consul, credo, quia neque ad castra Samnitium oppugnanda satis virium erat; & Acerras adversus longiorem obsidionem firmaverat, ne annonam oppidanorum consumeret, exercitum abduxit. Hujus victoriæ tanta fuit lætitia, ut consul ab exercitu *Imperator* appellaretur; Romæ quoque, positis sagis, senatus ad vestitum rediret.

LI. Ne tamen eo minus varia belli fortuna esset, Æsernia colonia cum M. Marcello in potestatem Samnitium venit. sic quidem Livianæ reliquiæ. Sed Orosius aliter tradit: *Sullam cum viginti quatuor cohortibus Æserniam missum, maximo bello, & plurima cæde hostium, urbem sociosque servavisse.* Sane, si, quid scriptum a Livio fuerit, liqueret, ab auctoritate tanti viri difficulter recederem: nunc, quando non eadem negligentibus excerptis fides est, rem cogimur in medio relinquere.

LII. Neque enim aptissimum esset putare, Sullanam expeditionem non justam salutem Æserniæ, sed aliquod ad tempus levamentum attulisse. quis enim servatos esse dicat credatve, quorum ad aliquot forte dies, certe non ultra unum aut alterum mensem, dilata deditio esset? Sed

§ L. Oros. 5, 18. Liv. Epit.

apud hoc genus ſcriptores tam crebra eſt hujuſmodi hallucinatio, ut cautiſſimi quique lectores vix effugiant, quin ſubinde offendere & adhæreſcere cogantur: neque ſe poſſint, niſi aliunde forte ſublevati, de confuſa & temeraria rerum, interdum & pugnante ſecum congerie, extricare.

LIII. Iſtis quidem temporibus Æſernios duplici foſſa, valloque circumdatos, frumento adeſo, quod ex agris in oppidum comportatum fuerat, ad extremum periculi veniſſe certum eſt. Unde mihi probabilis conjectura oritur, propter inopiam commeatuum, paulo poſt cum M. Marcello deditam, atque inde cognomen *Æſernini* huic inditum eſſe: cum jam non ex bonis tantum rebus, ſed etiam ex adverſis, inciperent imponi; quemadmodum aliquanto poſtea M. Antonius, oræ maritimæ diſſolutiſſimus curator, cognomentum Cretici tulit.

LIV. Hanc deinde receptam à conſule Sulla urbem exiſtimo. ſane in poteſtate Italorum fuiſſe, indubitabili argumento eſt, quod eo bello ſic eſt afflicta, ut jam ætate Strabonis inter urbes numerari deſierit. Neque vero L. Sullam multa bello Marſico, priuſquam conſul fieret, fortiter feliciterque geſſiſſe ignoramus. ſed hoc quidem univerſe traditur: quid autem ſigillatim unoquoque loco ac tempore fecerit, nec referunt, qui ſuperſunt; nec ſuperſunt, qui retulerunt.

LV. Ab eadem cauſa cetera quoque ejus belli latent, aut ex tortuoſis obſcuriſque involucris vix eruuntur. Et hæc quidem difficultas quanto plus infructuoſi laboris mihi peperit, tanto magis, ut ſperamus, apud æquum lectorem proficiet ad veniam, ſi forte exſpectatio ejus, magnarum quandoque rerum initiis excitata, deficiente materia ſubito deſtituitur. Nam in opere veritatem profeſſo cum fingere alienum & puditum ſit; niſi quod antiquitus traditum reperiam, quod afferam, non habeo: neque raro contingit, ut aliquam hiſtoriæ partem luculenter alicubi

§ LIV. Pedian. in Verr. 3. Strab. l. 5. Diodor. ap. Valeſ. Plut. in Sull. c. 8. Eutrop.

descriptam nactus, velut in copioso & navigabili amne, plenis velis invehar; atque idem mox velut in sicco destituar, cum illud flumen, more multorum, quæ, postquam aliquamdiu lætis alveis incesserunt, subito sub terram absconditi disparent, evanuit.

LVI. Illud tamen vere gloriari possum præstitisse, ne quid intentatum relinquerem, quo accuratior hæc historia fieret: eamque adhibuisse diligentiam, ut neque ab ullo ingenio novum aliquid ex iis saltem, qui exstent, auctoribus erui posse putem: &, cum celeberrimos doctissimosque viros rogaverim multos, a nemine mihi ullius gesti ne minima quidem circumstantia, quam prior non adverterim, potuerit indicari.

LVII. Ceterum, ut ad socialis belli exponendos casus revertar, L. Cæsarem consulem cum triginta peditum, quinque equitum millibus reperio, locis iniquis exercitu ducto, in Marii Egnatii Samnitis insidias præcipitasse; fugientemque lectica, quod equi successionem propter morbum ferre non posset, apud fluvium quendam (neque nomen traditur) cui pons tantum unicus fuerit, majorem copiarum partem amisisse.

LVIII. Teani deinde (Sidicinum fuisse conjecturis assequor) in oppido munito & copioso, concurrentibus ad eum strenue novis militibus, exercitum & arma (nam & hæc inter fugiendum projecta fuerant) reparasse. obsidebat adhuc Acerras in Campania C. Papius, ad quas liberandas omnis illa videtur a consule suscepta fuisse expeditio. Igitur, quamprimum utcunque instauratæ vires placuerunt, & ipse movit Acerras, castrisque positis consedit.

LIX. Socios prior clades, consulem recens, ut solito cautiores essent, admonuerat. Sic utrisque casum pugnæ studiose vitantibus, aliquamdiu sine memorabili ullo eventu collata castris castra habuerunt. Interea C. Marius, ad

§ LVII. Appian. Strab. l. 5.

quem Rutiliani imperii, poſt exſtinctum conſulem, ſumma redierat, male ſpretum ab illo conſilium ſecutus, ſuos intra munimenta exercuerat; donec hoſtes in eam ſecuritatem adduxit, ut nunquam ſe viſuros æquo loco Marium exiſtimarent.

LX. Igitur cum ſæpe copiis ante caſtra inſtructis poteſtatem pugnæ fruſtra feciſſent Marſi, adhibitam initio curam paulatim remiſerunt. Sed ubi ſatis apud ſuos animi, & apud hoſtes negligentiæ animadvertit, laceſſentem aliquando ferociter hoſtem ſubito egreſſus prœlio fudit, & fugientem ad proxima vineta inſecutus eſt. Ibi ne tranſcendendis ſepibus, quod ab hoſtibus factum ægre fuerat, ordines divellerentur, inſidiiſque forte latentibus aperiretur occaſio, continuit ſuos.

LXI. Nec ideo minor aut clades hoſtium, aut populi Romani victoria exſtitit: jam enim, ceſſante Mario, alias copias, a quibus fuſi exciperentur, fortuna providerat. Caſu quodam Sulla ex adverſa parte vinearum, caſtris modo poſitis, commiſſam eſſe pugnam, neſcio quo indicio, ſenſerat. Quapropter quadrato agmine profectus, cum in palantes fuga hoſtes incidiſſet, majorem prope, quam facta inter pugnandum fuerat, ſtragem edidit. plane quaſi fatale foret, ut cœpta a Mario hic perficeret opera, majoremque gloriæ partem in ſe traheret.

LXII. Supra ſex millia Marſorum eo prœlio deſiderata. Prætor quoque Marrucinorum Herius Aſinius occiſus eſt. armorum aliquanto plus, quam pro cæſorum numero, captum: quæ adeo paſſim fugientes projecerant, ut collectis deinde in unum reliquiis, ad ſeptem millia inermium reperirentur. Neque ideo demittebat animos bellicoſa natio. quin ultro, contractis undique copiis, Marium provocarunt ad pugnam; caſtriſque ſe tenentem circumvallare inſtituerunt.

LXIII. Sed ille placito ſemel conſilio, quod mutari

§ LX. Liv. Epit. Appian. § LXII. Plut. in Mar. c. 54. Liv. Epit.

nihil dum attinebat, conſtanter inhærens, ad eam ignominiæ ſpeciem, & ſuorum querelis, & hoſtium inſultatione parum movebatur. Ferunt, eo tempore Q. Silonem, cui maxima inter Italicos ex opinione virtutis auctoritas erat, adequitantem caſtris, Marium his fere verbis inclamaſſe: *quin tu prodis ad pugnam, ſi magnus es imperator, Mari.* viciſſim Marium: *quin tu, ſi magnus es imperator, nolentem pugnare cogis.*

LXIV. Dum inter populum Romanum, Italicoſque ſocios iſta geruntur, fama exitiabilis belli, per orbem terrarum ſparſa, quidquid uſquam latebat irarum, in apertum protulit. Igitur & reges Bithyniæ Pontique, & vicinis Paphlagonum Cappadocumque vexandis finibus, & inter ſeſe rixando, verecundiam imperii Romani paulatim exuerunt: & apud ipſos Italiæ limites ſiti populi, antiquis odiis, occaſione nova, moti ſunt.

LXV. Ex quibus præcipue Tranſalpinæ Galliæ, tum aliæ nationes, tum a multis antea ducibus victi triumphatique Salluvii fuere. Credo ſuper alia his addiderat animum, quod Narbonenſis provinciæ prætor M. Cato, ejus M. Catonis filius, qui conſul in Africa mortem obierat, nuper erat ibi vita functus. Sed a C. Cæcilio compreſſi ſunt, nec ultra de belli ejus initio aut fine comperi. neque vero quis Cæcilius ille fuerit, ſatis ſcio: niſi quod C. Metello Caprario genitum ſuſpiceris, & ad hunc pertinere veterem inſcriptionem putes, quam C. Cæcilio C. F. Metello imperatori Italici, qui Argis negotiabantur, poſuerunt. Opportuna tamen, non ad præſens modo gaudium, ſed in ſummam rei, victoria fuit: quæ niſi nutantes ubique civitates in fide retinuiſſet, haud multo levius exarſurum in Gallia bellum fuerat, quam paulo ante conflatum in Italia ſævis utrinque cladibus agebatur.

§ LXIII. Appian. Oroſ. 5, 18. Plut. Apoph. c. 29. § LXV. Agell. 13, 18. Liv. Epit. Glandorpii Onomaſt.

JOANNIS FREINSHEMII SUPPLEMENTORUM LIVIANORUM

LIBER XXXIX.

IN LOCUM LIB. LXXIV LIVIANI.

EPITOME

LIBRI SEPTUAGESIMI QUARTI.

Cn. Pompejus Picentes prœlio fudit, & obſedit: propter quam victoriam Romæ prætextæ & alia magiſtratuum inſignia ſumta ſunt. C. Marius cum Marſis dubio eventu pugnavit. Libertini tum primum militare cœperunt. A. Plotius legatus Umbros, L. Porcius prætor Marſos, cum uterque populus defeciſſet, prœlio vicerunt. Nicomedes in Bithyniæ, Ariobarzanes in Cappadociæ regna reducti ſunt. Cn. Pompejus conſul Marſos acie vicit. Cum ære alieno oppreſſa eſſet civitas, A. Sempronius Aſellio prætor, quoniam ſecundum debitores jus dicebat, ab iis, qui fœnerabantur, in foro occiſus eſt. Præterea incurſiones Thracum in Macedoniam populationeſque continet.

I. INCIPIEBAT tamen emergere populi Romani fortuna, & priſtinam imperii aſſertam armis majeſtatem, rebellium ſancire ſuppliciis. Picentes in Firmana colonia Cn. Pompejum, Afranio duce, obſidebant. Commodum acciderat,

ut Ser. Sulpicio, fuſis Pelignis, otium eſſet, ubi majus operæ pretium facere poſſet, arma vertendi. Hunc ubi ad ſe venturum eſſe Pompejus intellexit, per internuntios ita cum eo conſtituit, ut dicto tempore, dum Pompejus eruptione facta detinet hoſtem, eundem a tergo Sulpicius aggrediatur.

II. Non prudentius conſilio, quam felicius eventu, cœptum fuit. Cum enim Picentes, novos in hoſte animos mirati, ad repellendos intra mœnia Romanos contemtim properarent; ingenti coorto certamine, caſtra cum nullo, aut invalido præſidio relicta Sulpicius expugnavit, incenditque. ſimul clamor aures omnium, ſimul conſpectus ardentium caſtrorum oculos perculerat: cumque, tam vicino hoſtium alio exercitu, non tralatitii diſcriminis res eſſet, & omnia adhuc majora vero repens terror faceret; nullum ultra prœlium, ſed fuga tantum & cædes fuit, utique, poſtquam Afranius, ſiſtere ſuos fruſtra conatus, pugnando occubuerat.

III. Cn. Pompejus, inſigni victoria potitus, ne hoſtibus reſpirandi ſpatium relinqueret, Aſculum refugientes quam potuit celerrime perſecutus, obſidione oppidum clauſit. Hæc demum victoria Romanis ex diuturno timore fiduciam bene finiendi belli reddidit: ut, quemadmodum ob proſperam L. Cæſaris pugnam togas reſumſerant, ita nunc latum clavum, aliaque magiſtratuum ornamenta & inſignia, reciperent. Sub idem ferme tempus prœlium C. Marii cum Marſis dubio eventu diremtum eſt.

IV. Quamquam enim ducere bellum Marius ſtatuiſſet, ad extremum, ſive tædio victus, ſive ſpe illectus, & occaſione oblata, contulit cum hoſte pedem, prœlioque decernendi poteſtatem fecit. Neutram eo die aciem ſatis conſtanter pugnaviſſe proditum eſt. Nam & retulerunt Romani pedem, & hoſtes conſummare victoriam non auſi, ſua & ipſi in caſtra reverterunt. Unde increpantem ſuos

§ I. Appian. § III. Oroſ. 3, 18. Appian. Liv. Epit.

Marium inter alia dixiſſe ferunt: *utrumne veſtram majorem fuiſſe putem, an vero hoſtium ignaviam, hæreo. neque vos ora illorum, neque illi terga veſtra intueri ſuſtinuerunt.*

V. Non diu poſt hoc prœlium C. Marius famam ſuam ſeneſcere videns, per cauſam valetudinis imperio ſe abdicavit, cum, *ſe feſſo corpore & nervorum vitiis debili, expeditionem ſupra vires pudore ſuſcepiſſe*, diceret. Sane gravibus ante bellis eam gloriam, eoſque honores conſecutus fuerat, ut jam ſexto & ſexageſimo ætatis anno bona cum venia gratiaque omnium poſſet quieſcere; ſi eundem ſibi rerum modum facere cupiditas ſciret, quem natura demonſtrat, & ratio ſuadet.

VI. Inter hæc novæ defectiones ſociorum cauſam præbuerunt ſenatui, de inuſitato hactenus genere militum cogitandi. Nunquam enim antea libertinorum delectus erat habitus, niſi perraro, cum maximi bellorum terrores urbem circumſiſterent. Tum vero cohortes duodecim ſcriptæ, & per præſidia maritimæ oræ Cumas uſque diſtributæ, fortem fidelemque operam imperatoribus & reipublicæ præſtiterunt. A. Plotio legato negotium datum, ut Umbros tumultuantes coerceret: Etruſci (nam hi populi recens rebellare cœperant) L. Porcio prætori provincia data.

VII. Cum utroque populo ſignis collatis dimicatum: victoria, non incruenta tamen, penes Romanos fuit. At ſenatus, cum novi ſubinde hoſtes de veteribus ſociis prodirent, ne, qui adhuc in fide perſtiterant, iiſdem cauſis ad res novandas incitarentur, ſalubri conſilio auctor L. Julio conſuli ferendæ legis fuit, *ut, qui ad eam diem populi per Italiam jura fœderis Romani ſancta atque inviolata habuiſſent, cives Romani fierent.*

VIII. Eam legem L. Julius conſul ex ſenatuſconſulto & populi juſſu tulit. eaque lege univerſo Latio, & quibuſdam Etruſcorum, civitas data eſt. Id non ab iis modo, quibus conceſſum erat, gratanter exceptum benefi-

§ IV. Plut. in Mar. c. 54. § VI. Appian. Liv. Epit. & l. 10, 21. Macrob. Saturnal. 1, 12. Oroſ. Flor. 3, 18.

cium eſt; ſed late per omnem Italiam, ad ſimilem ſpem erexit animos, populoque Romano mirifice conciliavit. Igitur eadem opera, & ii, quibus fidelibus hactenus ſociis uſa reſpublica fuerat, firmiſſimo adſtricti vinculo; &, qui fluctuabant, retenti, bellumque meditantibus tantum non excuſſa de manibus arma ſunt.

IX. Sed neque poſtea finiri bellum alia ratione potuit, quam ut ſubinde iis, quorum minor in reſiſtendo pervicacia fuerat, tum promiſcue ſociis omnibus Italicis, Lucano tantum & Samnite exceptis, & ad extremum his quoque civitas, pro cujus impetrando jure tantum ſanguinis erat fuſum, daretur. Dum Italiam inteſtina bella varie premunt vaſtantque, non multo quietioribus Aſia uſa rebus eſt, crebris regnorum mutationibus, & incerto maxime Bithynorum Cappadocumque ſtatu.

X. Bithyniam, nuper mortuo Nicomede Pruſiæ filio, alius Nicomedes, ſuperioris ex Nyſa uxore filius, auctoritate ſenatus Romani poſſederat. Sed uti nunquam certamina deſunt inter regios juvenes, controverſiam ei de regno frater Socrates, cognomento Chreſtos, faciebat. Hic, cum viribus minus poſſet, & Romanis opibus ſuſtentari fratrem videret, ad Mithridatem ſe contulit; neque Romanis conceſſurum, & Bithyniæ ſemper inhiantem. Igitur Mithridates Nicomedem ſaltatricis filium, & regia fortuna indignum increpans, Socratem, licet minorem natu, tanquam materna origine potiorem, exercitu dato, deduxit in regnum.

XI. Duo hinc eodem tempore reges exſules, Ariobarzanes Cappadociæ, Nicomedes Bithyniæ, cum odio Mithridatis favorabiles Romæ eſſent, quamquam dura imperii tempora erant, impetrarunt tamen, ut, quando exercitus non poſſet, ſaltem legati mitterentur. Hæc anno ſuperiore acta fuerant, legatique erant profecti M'. Aquillius vir

§ VIII. Vellej. 2, 16. Cic. pro Balb. c. 8. Agell. 4, 4. Appian. § IX. Vellej. Strab. l. 5. Appian. § X. Appian. Mithrid. Memnon. Juſtin. 48, 7.

confularis, & ex prætoriis Manilius Mancinus. Scriptum quoque fuerat L. Caffio, Afiam cum paucis cohortibus obtinenti, *ut reftituendis regibus legatos adjuvaret.*

XII. Idem & a Mithridate poftulatum erat. Sed ille neque defendere aufus, quem conftituerat regem, nec adjutum volens, quem expulerat, quievit: legatifque Romanis quædam incufantibus, objecit invicem *quas ipfe paffus injurias effet, quantamque vim auri, ut Romanos publice privatimve demereretur, erogaffet.* Ita legati & Caffius, delectibus per Gallogræciam ac Phrygiam habitis, & adjuncto, qui penes Caffium ante fuerat, exercitu, Nicomedem in Bithyniæ, Ariobarzanem in Cappadociæ regna reduxerunt.

XIII. Socrates ad Mithridatem confugit, & ab eo, ne receptator videretur ejus, qui hoftis ab fenatu judicatus effet, interfectus eft. Nondum enim nudare animum conftituerat, ne forte Romanos ad fociorum repetendam amicitiam adigeret; quo diutius inteftinis difcordiis relinquerentur, plus virium amiffuros. interea feque & Tigranem otiofe inftrui ad tantum bellum, & præparari poffe. Quippe duobus offenfis potentiffimis regibus (nam Tigranes Cappadociam tenuerat) de bello Romanis inferendo facile convenit.

XIV. Cum enim hinc inde legationes commearent; eadem omnibus & acceptæ injuriæ indignatio, & vindicandi cupiditas, & fpes in armis erat. *Hoc effe tempus illud, quo tandem deprimi & coerceri fuperbia Romanorum poffet. Homines affuetos impotenti imperio, cum domi fatis tuti effe nequeant, arbitria regnorum agere: nullo refpectu, quomodo meriti, aut quomodo laturi injuriam lædantur. Tantas effe duorum regum opes, ut vel alterius arma florentem populum Romanum laceffere poffint: nedum ille debilis & afflictus conjunctos fuftineat.*

XV. Fit inter illos pactum, *ut contra communem hoftem focietas armorum bellique effet: quod urbium agrorumve captum*

§ XI. Appian. Juftin. 38, 3. § XII. Diodor. ap. Fulv. Urfin. Appian. Liv. Epit. Juftin. 38, 5. § XIII. Juftin. 38, 3.

foret, Mithridati; homines, & quidquid agi ferrique posset, Tigrani cederent. Quippe Tigranes vasta terrarum spatia, & continuis bellis exinanita obtinebat; tum quoque Tigranocerta condens, amplissimam urbem, hominibus maxime habebat opus: Mithridati populosæ regiones suberant; & accolas habebat Scythicas nationes, quæ, cum agros nullos, aut steriles haberent, multitudine tamen hominum majorem in modum abundabant.

XVI. Igitur & ad istos, & in vicinam deinde Sarmatiam mitti legatos placuit, *larga stipendia, honoratam militiam, luculentas possessiones* ostentaturos, *operæ contra Romanos navandæ certa & magna præmia.* Parthi quoque Medique, & Iberi, cum Gallogræcis Bastarnisque in fœdus asciscuntur. Hæc ferme rerum Romanarum facies erat, cum Cn. Pompejus Sex. F. Cn. N. Strabo, L. Porcius M. F. M. N. Cato consules, magistratum inierunt. In Campania L. Cæsar contra C. Papium Mutilum castra ad Acerras cum proconsulari imperio habebat, neque certamen aliquod majoris aleæ movebatur: tantummodo frumentatione & commeatu invicem prohibebant.

XVII. Quibus rebus superior Cæsar, cujus castris fertilissimus ager suberat, eo tandem necessitatis adegit hostem, ut prior motis castris profectionem adornaret. Non poterat in tanta vicinitate castrorum latere, quid ageretur. ergo, præparatis omnibus, tam opportune proconsul signa in abeuntem hostem intulit, ut acie tota turbata, ad octo hominum millia prosterneret, armorum etiam vi magna potiretur. nam super ea, quæ cæsis exciderant, a fugientibus passim fuerant abjecta.

XVIII. Neque deterius ab aliis quoque Romanis ducibus copiisque res sub eosdem dies gestæ. Cn. Pompejus consul Asculanos strenua obsidione urgebat: neque Picentibus ad resistendum vires erant, multis adversis prœliis vehementer accisæ. Igitur, ut socios opem orantes obsidioni

§ XVI. Memnon. Justin. Appian.

eximeret, ingens Marſorum exercitus venit. Neque territus conſul, ſignis collatis magna & felici pugna cum his dimicavit. Duodeviginti hoſtium millia cum imperatore Franco (niſi forte Afranius fuerit) cæſa ſunt.

XIX. Quatuor Italicorum millia, cum denſatis ordinibus e media cæde in jugum editi montis evaſiſſent, nivibus & vi frigoris oppreſſi, in miſerabile ſpectaculum humanæ fragilitatis ita diriguerunt, ut procul viſentibus ſpecies in acie ſtantium objiceretur. Sed & propius ſuggreſſi patentibus omnes oculis, aperto ore eſſe videbant, partim ſtirpibus aut ſaxis, partim armis inniſos, ut mortuos non aliud prius indicium, quam nullo motu mutatus corporum habitus, argueret. Hæc apud Oroſium ita ſunt tradita, ſcriptorem haud accuratiſſimum, & in eadem hac hiſtoria ſecum ſæpe pugnantem.

XX. Aliorum probabilior eſt narratio, Marſos & alios ſuperi maris accolas, Umbriam Etruriamque adhuc in partibus eſſe ratos, quindecim hominum millia, per longinquos & difficiles calles, velut auxilio Tuſcis miſiſſe. Eos mutata omnia, & cum Cn. Pompejo conſule Romanum exercitum iis locis offendiſſe: amiſſiſque mala pugna quinque millibus, reliquos per hiemis & locorum aſperitatem ad ſua redire niſos, cum ad reliqua mala fames accederet, glandibus inopiam ſuſtentaſſe; donec dimidia ferme pars evaderet, ceteris diverſa peſte, ſed maxime frigoris violentia, exſtinctis.

XXI. Hæc a Pompejo primis conſulatus ſui menſibus geſta videri, præter Epitomes Livianæ ſeriem, quæ mihi in illis temporum labyrinthis plerumque pro filo Ariadneo eſt, argumenta rerum ipſarum cogunt. nam & hiemali tempore geſta convenit: &, ne ad poſtremos conſulatus ejuſdem menſes referamus, Marſorum expeditio vetat, quam ad Tuſcos veluti ſocios ſuſceperunt; quorum mutata eſſe conſilia, poſt tempus adeo longum, neſcire non potuiſſent.

§ XVIII. Liv. Epit. Oroſ. 5, 28. § XX. Appian.

Igitur ab hac demum pugna consulem Pompejum ad obsidionem Asculanorum revertisse verius arbitror, præsertim quia jam de valetudine L. Cæsaris audire potuerat; quem interea, dum ad consulatum petendum abit, deinde in gerendo abest Pompejus, castris ad Asculum præfuisse cognovimus.

XXII. Is enim, postquam, Papio victo, Acerras obsidione liberasset, bellum Asculanum, quod omitti non placebat, haud dubie senatus voluntate administravit: quousque languido corpore, cum deficere se animadverteret, C. Bæbium præesse copiis jussit, si quid sibi accidisset, donec senatus aliter statueret. Eadem igitur hieme, cum ad Asculum Pompejus accessisset, patriæ timens Judacilius, Italicorum prætor (erat enim inde oriundus) cum octo cohortibus auxilio obsessis properabat. nuntiis quoque secretis monuerat, *ut, quamprimum tumultus ad præsidia Romana exauditus esset, ipsi quoque validam eruptionem ex urbe facerent, ut hostes ancipiti periculo terrerentur.*

XXIII. At illi per ignaviam quieverunt. nec eo secius Judacilius per medios hostes in oppidum cum parte suorum penetravit. Ibi furens ira & dolore acriter corripuit Asculanos, vocatosque in concionem severissima oratione terruit. *Paulo ante summa mihi votorum erat*, inquit, *ut penetratis hostium castris, vitato periculo sospes vos intuerer, vos ex hoc loco alloquerer. nunc omnia repente mutata sunt. mallem intra vallum Romanum occubuisse, quam ut hanc tantam ignominiam viderem, vos intueri, hos compellare cogerer, quibus pro summa sua infamia, vel quid nominis sit imponendum, nescio.*

XXIV. *Militesne appellem, qui prætoris imperium spernitis; aut cives, qui vestrorum periculo nihil movemini? Asculani sane vocemini, dum licet; mox enim, si quid prospicio, nullum in Piceno, præterquam in ruinis, Asculum erit. Nec vero expeditius mihi sit facinori vestro, quam vobis, conveniens nomen reddere.*

§ XXII. Oros. Appian.

Errorem excuſare non poteſtis admoniti. dementiæ levius meritò vocabulum eſt. ne metum quidem, aut proditionem ſimpliciter appelles; in unum confluxit multorum atque diverſorum ſcelerum ſumma turpitudo.

XXV. *Cum ſciretis, quo tempore Romana munimenta perrupturus accederem; cum ſentiretis tumultum, audiretis clamorem, hoſtium trepidationem cerneretis; exire non potuiſtis, ut ſaltem conſpectu ipſo terrorem Romanorum augeretis, & quia veſtræ obtorpuerunt manus, vel oſtenſis eminus armis, civium veſtrorum faveretis victoriæ. Quod enim tantum periculum fuit, aut quæ adeo periculi ſpecies, ut tamen ſub aliquo colore veſtra latere poſſit ignavia? Paucæ cohortes ab hoſtium tanto exercitu infeſtatæ, a ſuis relictæ, perfringere iſta caſtra potuerunt, quorum vos conſpectum horretis. quidquamne poteſt eſſe certius, quam qui tam exilem manum prohibere tranſitu non potuerunt, ne munimenta quidem ſua fuiſſe defenſuros, ſi vos viri fuiſſetis?*

XXVI. *Tantumne his muris, &, qui circa ſunt, montibus confiditis, ut tutos fore putetis loco, etiamſi audacia & armis non defendamini? Nihil tam munitum eſt, quod contra mulieres expugnari non poſſit a viris. Sed quid ego verbis vos ulciſcor, quos paulo poſt Romanorum crudelitas acerbius, quam imprecari quiſquam inimicus poſſet, eſt vindicatura? Hodie demum aut heri Romanum audiviſtis imperium: an tot jam ætatibus cum majoribus veſtris univerſa Italia perſenſit?*

XXVII. *An exciderunt animis Romanæ ſævitiæ tam expreſſa monumenta, & quibus illi criminibus acerrime iraſcantur? Aliudne majori apud illos pœna vindicari ſolet, quam ubi gentes Italicæ latentem ſub blanda ſociorum appellatione ſervitutem aſpernantur? Patrum memoria neſcio quid moverunt Fregellæ: paucos intra dies dirutæ ad ſolum deletæque ſunt. olim Samnites Bruttiique & Lucani cum Pyrrho ſenſerunt: quantis igitur cladibus, qua vaſtatione ſunt a L. Papirio, Sp. Carvilio caſtigati?*

XXVIII. *Ad Hannibalem Capua defecit. ergo tantis odiis a Romano oppugnata eſt, ut potius amiſſurus Capitolium &*

§ XXVI. Strab. l. 5.

urbem, quam non expetiturus pœnas a Campano populo videretur. Et illi tamen levius peccaverant. quæ vobis usquam reposita spes est, cum iratis dominis vestra vos ignavia tradiderit, Asculani? parcet scilicet, a quibus interfectos proconsules, interfectos legatos suos, fidem pacis, majestatem imperii, fœderum, hospitii, cognationis, jura omnia violata esse meminerunt? Nisi forte blandiuntur sibi quidam, qui jam olim Romanis approbare fidem innocentiamque suam student. a quorum nominibus si interim abstineo, non est, ut se sperent fallere.

XXIX. *Non esse mihi ignotos, quorum invidia metuve spretum imperium, deserti cives & propugnatores vestri, prodita postremo patria est, matura noxiorum pœna satis ostendet. Quando enim aliorum scelere, aliorum amentia eo deducta res est, ut imminens excidium patriæ indubitanter prospiciam, neque ego superstes ei ero, nec illos patiar, penes quos malorum istorum culpa residet.* Cum deinde satis diu atrocibus verbis concionem, præcipue veteres æmulos, qui ob pristinam simultatem tum quoque negligendi imperii auctores populo fuerant, vehementem in timorem adduxisset, (nam armatos, & qui una venerant, & qui in præsidio erant urbis, dicto audientes habebat) ad postremum *corripi quosdam Asculanorum principum* jussit.

XXX. Quibus ultimo supplicio consumtis, ipse cum ceteris, & honoratissimo quoquo amicorum magnifice epulatus, vinum affatim hausit. deinde cum destinatum morti tempus advenisset, postrema oratione affatus præsentes, in hujusmodi verba prorupit: *alterum eorum, quæ in concione promiseram, exsolvi, ne quem proditorum prodita perditaque patria lætari, aut saltem superesse pereunti paterer: nunc alterius etiam præstanda fides est, ne & ipse supersim. Quid contrahitis frontes, amici? quid abominantibus similem vultum fingitis? nihil triste locuti sumus.*

XXXI. *Non temere mihi captus est moriendi impetus: neque pœnitet incepti pigetve. Idem animus, ad efficiendum, quod pro-*

§ XXIX. Appian. civil. l. 1. § XXX. Oros. 5, 18.

posui, sufficiet, qui ad concipiendum suffecit, & quod consilium dictavit ratio, virtus exsequetur. Sane nihil miror, vos moveri cogitatione earum rerum, quas vulgaris error omnium esse acerbissimas finxit. nam & nos in eadem opinione fuimus: & nimium diu bonorum omnium summum atque maximum vitam esse sumus arbitrati. Sed quo nimirum propius ad confinia vitæ & mortis accedo, dilucidius, quid inter utramque sit, perspicio.

XXXII. *Idcirco idem ille, qui sæpe Deorum velut invidiam accusavi, quod mortale hominum genus fecerunt, nunc misericordiam laudo, per quam effectum est, ne ad perpetuam vitam, pejus quam ad metalla damnati, sine remedio, sine spe, aut finis aut modi, gravissima quæque & acerbissima tormenta pateremur. O nos ingratos, qui optatissimum Deorum beneficium hactenus, tanquam insignem injuriam, criminati sumus! Neque hic numinum benevolentia stetit. Miserta stultitiæ humanæ, miserta fortunæ, ne quis volens nolensque in iisdem ærumnis perpetuo ageret, mire dispensavit utramque sortem, ut moriendum vel invitis esset, vivere nemo cogeretur.*

XXXIII. *Nam in manu nostra posuit, ut, quem aliquando finem allatura natura esset, eum voluntas, quandocunque optavisset, repræsentaret. Idcirco nemo me putet infelicem, si hoc tempore vita abeo; quod omnium esse opportunissimum judicavi. Ad annos forte triginta, aut quadraginta, in pari mecum conditione omnes æquales mei erunt. Sed illorum multi pleraque interea temporis patientur, quæ morte tristiora esse ipsi fateantur: ego lætus lubensque, non sine solatio cæsorum sæpe hostium, punitorum æmulorum, servatæ, quantum in me fuit, patriæ, liber & meæ spontis moriar. neque lamenta matrum atque puerorum, aut interitum patriæ, aut exsultantem hostem videbo; neque dominum Romanum patiar, quod nuper unum omnium malorum calamitosissimum simul atque turpissimum esse, Italia tota judicavit.*

XXXIV. *Ego neminem facere eadem aut jubeo, aut veto: nec, quam mihi sumo libertatem, aliis adimam. ceterum non sit alienum a rationibus vestris, Asculani, si, quem ad depellendam calamitatem sequi ducem voluistis, saltem ad effugiendam sequamini.* Hæc locutus venenum poposcit, epotoque, con-

ſcendit rogum, quem in templo quodam exſtruendum curaverat. Factum ejus imitatorem neminem invenit, cum laudatores pleroſque habuiſſet. Nec, credo, deerant, qui conſtantiam mortis probarent, conſilium reprehenderent, ut injuſtum, & intempeſtivum.

XXXV. Nam & alii ſapientiæ magiſtri, qui tum quoque præ aliis hominibus ratione rectiſſime uti credebantur, temeritatem conſciſcendæ necis damnaverunt: & ne mollitiem fuiſſe putes, fortiſſima omnium ſecta, quæ dolorem ac moleſtias ne quidem numerandas in malis putat, in eadem ſententia fuit. Sane, qui leges univerſi norunt, & quomodo ab uno & unius ſint omnia, dubitare nequeunt, quin ab illius voluntate deflectendum ſit nuſquam, neque fas ſit cuiquam, ex ea, quam aſſignavit ille, ſtatione, illius injuſſu decedere. Idcirco quemadmodum juris civilis auctores ſanxerunt, fugitivum ſui ipſius furtum committere; ita perſpicuum eſt, longe gravius crimen incurrere, qui vita ſibi adimenda, quam a ſe non habent, ſemetipſos, non ſponte domini, uſibus ejus ſuffurantur.

XXXVI. Sed neque, ſi res ipſa vacaret crimine, delegiſſe tempus idoneum moriendi C. Judacilius videbatur. *Nam ſi de ſe tantum eſſet ſollicitus, in eo neque laudem magnam eſſe: & ita comparatum a natura, ut ubique præſto ſit mori volentibus occaſio. Nuper Alpinas gentes, deinde Teutonicas multorum millium interitu declaraſſe, ad mortem properantibus undelibet patere viam. Sed illum patriæ ingentem prætuliſſe caritatem, cui ſi prodeſſe voluiſſet, non fuiſſe ſubtrahendum unicum libertatis defenſorem, ducem ſummum, impigrum militem.*

XXXVII. *Non ita deſperatam fuiſſe rem Aſculanam, quin ſperare meliora fata licuiſſet. ita præcipitato exitu prætoris & præſidium detractum ſaluti publicæ fuiſſe, & ad metum extremæ ſortis omen additum. Perrupiſſe cum per medios hoſtes, & ex tanto periculo multos ſecum incolumes in oppidum induxiſſe.*

§ XXXIV. Oroſ. 5, 18. Appian. civil. l. 5.

Reperta & in illo multa armatorum millia, neutiquam pœnitendæ virtutis & animorum. Ad hæc urbem ita sitam, ut difficulter oppugnari posset: ita rebus omnibus instructam, uti necessum & facile fuerit tantum bellum diu ante meditantibus.

XXXVIII. *Ab hoste potius petendum felicissimi eventus exemplum fuisse. Nullam jam olim futuram fuisse Romam, si principes ejus ad quemvis duriorem casum, spem omnem præcidere festinata morte voluissent. Non sic fecisse ne senes quidem Romanos, qui, Gallis urbem occupantibus, ad utramque fortunam parati, nec fugere vitam, nec retinere curaverint. Juventutem certe, quamquam numero invalidam, copiis omnibus destitutam, tamen insigne mortalibus ostendisse documentum, non esse desperandum in malis, sed relinquendum casibus spatium reponendi, quod abstulissent.*

XXXIX. *Multos adhuc per Italiam duces sociorum, magnas passim copias esse: neque mirandum, si, post multa prospera, uno aut altero loco mutabilitas humanarum rerum appareret.* Hæc ob alia incommoda dicebantur, & quia res in Campano agro secundiores Romanis erant, ubi L. Sulla Stabias oppidum expugnatum direptumque a. d. pridie X Kal. Majas delevit.

XL. Dum ad eum modum Italicæ regiones pervastantur, ipsa quoque caput gentium Roma multis e bello difficultatibus perurgebatur. Inter quæ fœdam in urbe seditionem excivit fœnebre malum, quod afflicta temporum acerbitate patrimonia, pleramque civitatis partem ære alieno obruerant. Olim lata lege pecuniam in fœnore ponere vetitum fuerat, pœna quoque addita, si quis ausus esset fœnerari. legem necessitas hominum, & inolita consuetudo, longo situ obtexerat. Igitur morosi debitores, cum, fœneratoribus ex pacto sortem & usuras reposcentibus, belli mala, & ex iis inopiam suam partim vere, alii falso, utrique frustra obtenderent, legem pridem exstinctam velut ab orco revocabant.

XLI. Inde cum ingens certamen exarsisset, ferverent-

§ XXXIX. Plin. 3, 6. § XL. Liv. Epit. Appian. civil. l. 1.

que litibus omnia, prætor A. Sempronius Asellio, cui jurisdictio urbana evenerat, rem ex æquo bonoque componere conatus, frustra fuit. nam, ut fieri amat, apud paucos justi honestique valebat respectus, cetera turba, aliis indebitum improbe exigentibus; aliis perfide retinentibus debitum, magis magisque contentionibus & simultate implicabatur. Ibi prætor judices dare cœpit, qui singulorum cognoscerent causas, & inter legem atque usum varie oppressam æquitatem indagarent.

XLII. Ea res tantam commovit apud creditores consternationem, ut omnia prius audenda putarent, quam id jus referri paterentur, per quod non modo carendum fœnore, sed ultro pendenda mulcta foret. Igitur L. Cassio tribuno plebis concitante, secunda diei hora, palam in foro, magistratum populi Romani, tum maxime sacra Diis facientem, fœdo exemplo peremerunt. Pro æde Concordiæ Gemellis faciebat, circumstante velut ad sacrificium turba. Ibi ab uno quodam lapide petitus prætor, abjecta patera, contento cursu per forum ad Vestæ fugiebat. Sed exclusus ab aliis, qui præcurrerant, & cum in tabernulam quandam se abdidisset, in ipsis magistratus & sacrificii ornamentis discerptus est.

XLIII. Ferunt tam vecordem fuisse hominum violentiam, ut quidam, apud Vestales latitare Asellionem rati, eo irruperint, unde viriles oculos religio majorum, & multarum ætatum perpetua veneratio submovebat. Neque admirabilior in patranda cæde audacia fœneratorum, quam in celandis ejus auctoribus industria fuit. Senatus, *si quid ejus rei judicasset, libero pecuniam, servo libertatem præmio fore*, *edici* jusserat.

XLIV. Sed ea cura & potentia creditorum fuit, ut in tam atroci cæde, palam luce in celeberrima parte civitatis patrata, index nemo exsisteret. Hoc puto maximum incitamentum fuisse jubendæ legis, quam M. Plautius Sil-

§ XLI. Liv. Epit. § XLII. Val. Max. 9, 7. Appian. § XLIII. Val. Max. Appian.

vanus tribunus plebis de vi publica tulit. tulit & de Judiciis idem Plautius, adversus equitum improbitatem, adjuvantibus nobilibus, *ut singulæ tribus quotannis viros quinos denos ex suo numero suffragiis crearent, eo anno judicaturos:* non excepto, quibus ex ordinibus legerentur.

XLV. Eo factum est, ut senatores etiam in eo numero, itemque de plebe nonnulli essent. Rogationem Plautiam multi suaserunt diserti & nobiles viri, & inter alios C. Julius L. F. Cæsar. Neque intercedere honeste quisquam poterat, quo minus de vi publica judicium lege constitueretur. plus fuit cum equitibus negotii; & res ipsa tum difficilior, tum etiam majus, utra pars obtinuisset, victoriæ præmium. Idcirco multis hinc inde agentibus, qui nolebant Plautiam legem, *olim iisdem de rebus sapientissime constitutum asseverabant. neque aliud ad consensum ordinum remedium esse.*

XLVI. *Cum senatus judicaret, nimiam plebi Patrum esse potentiam visam, etiam quoties non inique judicaretur. Accessisse deinde quorundam improbitatem, aliorum avaritiam, qui amicos aut stipendiarios suos quomodocunque eripere periculis, & eorum causa corrumpere judicia sueverint. Alios cupiditate magistratuum, aliorumque beneficiorum populi, non leges, sed voluntatem vulgi, aut eorum, qui gratiosi apud vulgum essent, spectavisse. Rursus in plebe, ne judicia illi relinquerentur, velocitatem & vehementiam affectuum, negligentiam in inquirendo, temeritatem in judicando, & apud obnoxios & egenos paratum gratiæ aut præmiis locum, displicuisse.*

XLVII. *Nihil igitur neque tum fuisse melius, quam ut ad medium velut ordinem iretur, nec in posterum fore. Sic esse constitutum in omnibus ferme civitatibus, ut principes procliviores ad injuriam sint; imperita & venalis multitudo: medii inter utrosque neque gravitatis & prudentiæ egeant, neque nimiis opibus ad impotentiam sollicitentur: æqualiter ab alterorum sordibus, & ab alterorum ambitione remoti. Neque causam esse, cur*

§ XLV. Agellius 13, 3.

equitibus hæc inferatur injuria, ut quasi male exercita judicandi potestate priventur.

XLVIII. *Sane invidiosum id senatusconsultum fuisse, quo legis Variæ dilata judicia sint: sed nemini dubium esse, quin alia re nulla offensi Patres fuerint, quam incorrupta, & gratiæ minisque juxta impenetrabili judicum severitate. Crimini sane datum, quod damnati sint aliqui, quos innocentes fuisse amici eorum ac propinqui dictitarent: sed nullam adeo perditam in judicium afferri causam posse, ut non aliquibus, & maxime iis, quorum salvos esse reos interest, valde probabilis videatur.*

XLIX. *Quod si forte aliquando sit erratum, nec equites omnis erroris expertes esse, nec ceterorum quemquam id sibi vere polliceri posse. Communem mortalitatis infirmitatem non ita certis hominibus exprobrandam, quasi ceteri alieni ab ea esse videantur. Olim & in celeberrimis Græciæ civitatibus viros præstantissimos, & Romæ Coriolanos, Camillos, Scipiones damnatos esse, cum nondum equites Romani judicarent. Hoc nimirum jam diu quorundam artibus volvi agique, ut, quatenus abrogari judicia nequirent, saltem ii judices legerentur, apud quos ad nobilitatem, gratiamque & potentiam reorum respectus, & ex cognatione sanguinis, similitudine fortunæ, fortassis & culpæ, parata absolutio foret.*

L. Dicebatur contra: *falsò vocari in suspicionem Patres, quasi judicia legesque ob conscientiam formidarent. Neminem ejus esse ordinis, quin se suosque primum omni culpa vacare optet: deinde, si postuletur reus, apud æquos judices defendi recuset. Neque ideo ab senatu interpositam auctoritatem esse, ut subterfugere judicium rei quirent; sed ut latrocinio verius, quam judicio, equitum, si finis non posset, saltem modus imponeretur. Nihil aliud a Diis immortalibus precari Patres, quam ut legum sarta tectaque semper sit in civitate majestas. neque segniter, aut gravate jussuros, ut & Variæ legis, & ceterarum judicia reddantur, quamprimum illorum fuerit emendata ratio.*

LI. *Neque enim consilium esse, iniquis & furentibus hominibus hanc ultra potestatem dari, ut legem veluti sicam distringant in colla innocentium, &, quidquid in civitate sit virtute*

aut gloria eximium, tanquam sublimia papaverum capita decutiant. Id enim instituisse eos agere, qui hactenus plurimum in judiciis polluerint: horumque amentiæ paucos dissimiles, vellent nollent, accedere coactos. neque mansurum aliquid dignitatis fuisse, ni tardo quidem, sed tanto magis necessario decreto, senatus auctoritatem suam interposuisset.

LII. *Eundem, ut omnibus civibus innocentiam suam approbet, hoc inprimis agere, ut legis Variæ judicia exerceantur: quo omnes intelligant, hactenus multos insontes a nocentibus damnatos esse: & illo crimine neminem magis, quam judicum quosdam, & ante omnes auctorem legis Q. Varium teneri. Neque recusandum equitibus rogationis Plautiæ modum esse, quo delectus judicum ad tribus referatur. Satis in his pollere equites: neque populo Romano tam hebetes oculos esse, ut non viderit, qua quisque religione judicem hactenus egerit. nec ergo dubitandum, quin sit optimum quemque ad eandem curam studiose revocaturus.*

LIII. Post multam disceptationem hæc postremo sententia tenuit. Eodem anno, postquam actum de civitate danda parti sociorum erat, lex Plautia Papiria lata est, a M. Plautio, C. Carbone tribunis, ad regendum jus civitatis pertinens. continebatur, *ut, qui fœderatis civitatibus adscripti fuissent, si tum, cum lex ferebatur, in Italia domicilium habuissent, & si sexaginta diebus apud prætorem essent professi, cives Romani haberentur.* Q. Metellus, Ap. Claudius, P. Gabinius prætores, professos apud sese, in tabulas retulerunt.

LIV. Auctus in immensum Romanorum civium numerus, cum inter tumultum belli, seditionesque domesticas, perplexa variaque difficultate civitatem implicaret, movit senatum, ut de remedio quæreretur. Quippe novi cives, si, quod postulabant, pari omnino jure cum veteribus essent, parum aberat, quin capta ab Italis Roma videretur. numero enim longe superiores erant; &, ne omnia ad se traherent, more ingenii humani, quod nulla prosperitate satiatur, haud immerito timebatur.

§ LIII. Cic. pro Arch. c. 4. § LIV. Appian. civil. l. 1.

LV. Per cenfores optima & tutiffima definiendi juris eorum via erat: fed tempus, quo ex veteri more fieri oportebat, nondum propinquabat. Tandem, ut verum eft, utilitati publicæ priftini moris obfervatio ceffit; quod creari cenfores e republica effe, nullo modo dubitabatur. P. Licinius M. F. P. N. Craffus, L. Julius L. F. Sex. N. Cæfar creati, novos cives tribubus antiquis quinque & triginta non immifcuerunt, fed feorfim recenfitis novas conftituerunt tribus, quæ poft antiquas vocarentur.

LVI. Sic fiebat, ut qui numero fuperaturi priores cives fuerant, fi fuffragia iifdem in tribubus ferre finerentur, ii, rejecti ad extrema, plerumque fupervacui fierent, nec ullum in publicis confultationibus momentum facerent. cum enim omne populi fcitum majori tribuum parte jubente perinde haberetur, quam fi juffum ab omnibus fuiffet: fimulatque tribus, quæ prius vocatæ fuerant, numerum illum impleffent fuffragiis, decretum erat; nec ultra reliquæ rogabantur.

LVII. Et tum quidem, non animadvertentibus fociis, aut quolibet pacto civitatem adipifci properis, non inutile id confilium fuit. procedente tamen tempore novas ea res excitavit difcordias. Ab iifdem cenforibus, quamquam pars populi nulla cenfa effet, luftrum tamen feptimum atque fexagefimum conditum eft. Id quoniam fine decreto augurum fuerit, infelix populo Romano fuiffe, Veranius in aufpiciorum libro prodidit. Opera cenforia nulla locata reperiuntur; cum vitiis & luxu certamen fuit: quæ peftis nimiis opibus orta, etiam in paupertate & ære alieno remanebat. ac iidem, qui juftiffima debita expungere non poterant, per fummam turpitudinem, pecunia creditorum, quamlibet egentium, ad fuam luxuriam abuti poftulabant.

LVIII. *Unguenta* igitur *exotica*, hoc enim vocabulum in edicto fuit, *vendi; vinum item Græcum Amineumque* (in ea regione, ubi poftea Falernum fuit, Aminei fuerunt) *octonis*

§ LV. Fragm. Capitol. Appian. Vellej. 2, 20. § LVII. Cic. pro Arch.

æris ſingula quadrantalia venire, vetuerunt. Per eadem tempora, cum diviſas imperii vires accolarum ferocia ſperneret, occaſione invitante multa paſſim latrocinia facta: & frequentibus Thracum incurſionibus vexata Macedonia eſt. laborante enim reipublicæ ſumma, provincias præſidiis nudari neceſſum erat: & quamvis egregii prætores, quod copias idoneas non haberent, irrumpentibus barbarorum agminibus male reſiſtebant.

§ LVIII. Plin. 13, 37. Macrob. Saturnal. 3, 20. Liv. Epit.

JOANNIS FREINSHEMII SUPPLEMENTORUM LIVIANORUM

LIBER XL.

IN LOCUM LIB. LXXV LIVIANI.

EPITOME

LIBRI SEPTUAGESIMI QUINTI.

A. Postumius Albinus legatus, cum classi praeesset, infamis crimine proditionis, ab exercitu suo interfectus est. L. Cornelius Sulla legatus Samnites praelio vicit, & bina castra eorum expugnavit. Cn. Pompejus Vestinos in deditionem accepit. L. Porcius consul, rebus prospere gestis, fusisque aliquoties Marsis, dum castra eorum expugnat, cecidit. ea res hostibus victoriam ejus praelii dedit. Cosconius & Luccejus Samnites acie vicerunt, Marium Egnatium, nobilissimum hostium ducem, occiderunt, compluraque eorum oppida in deditionem acceperunt. L. Sulla Hirpinos domuit, Samnites multis praeliis fudit, aliquot populos recepit: quantisque raro quisquam alius ante consulatum rebus gestis, ad petitionem consulatus Romam est profectus.

I. IISDEM ferme diebus, quibus praetoris urbani fusus in foro suo sanguis est, etiam in castris, ne quid usquam castum sanctumve foret, praetorium virum, A. Postu-

mium Albinum, cum legatus classi præesset, exercitus, quem ducebat, interfecit. Intolerabili superbia militum in se odia suscitavisse traditur: sed, quo speciosior furentibus prætextus esset, crimine proditionis insimulatum saxis atque fustibus oppresserunt. Copias ejus cum L. Sulla, ipse quoque legatus L. Porcii consulis, accepisset, suppliciumque de nocentibus sumturus putaretur, impunitum esse flagitium passus est.

II. Id eo pertinuisse judicant, ut tanto beneficio obligatos promtiores haberet ad exsequenda, quæ animo destinasset. Jam enim eo processerat cum Mario simultas, ut aut perdendum illum, aut sibi pereundum esse intelligeret: & quia, senescente jam sociali bello, Mithridaticum adesse sentiebat, ad spem consulatus & provinciæ obtinendæ, favorem exercitus aucupabatur. Id licet multi palam incusarent, & *in tam atroci delicto impunitam esse facinorosorum audaciam* quererentur, contemsit sermones hominum Sulla, ultro prædicans *consilii sui utilitatem, quod hoc pacto melioribus usurus esset militibus, dum fortibus factis eluere turpitudinem admissi niterentur.*

III. Neque vanum id ei augurium fuit. Gerebat tum in Campania bellum, Stabiisque receptis, Pompejos, haud amplius sex millibus passuum distantes, oppugnabat. Ad auxilium obsessorum L. Cluentius accurrerat, fiduciæ spirituumque plenus adeo, ut intra passus omnino quadringentos castra sua Sullanis opponeret. Sulla, quamquam magnam suorum partem pabulatum emiserat, contumelia stimulatus, protinus ad hostes movit signa: sed, numero victus, tum quidem in sua castra se recepit. Ceterum, ubi pabulatores reverterunt, assumtis illis Cluentium denuo adortus, magna cum cæde profligavit.

IV. Cluentius, motis in mediterranea castris, cum ingentia ad eum Gallorum auxilia venissent, animo recepto ad Pompejos iterum duxit, si pugnandi copia fieret, haud

§ I. Plut. in Sull. c. 11. Oros. 5, 18. Liv. Epit. Diodor. l. 37. Polyæn. Strat. l. 8. § III. Oros. Vellej. 2, 16. Appian. civ. l. 1.

detrectaturus certamen. Ibi Sulla, quo paratiores ad prœlium milites haberet, in concionem vocare juſſis, ita cœpit: *Non ut tanquam adverſus novum hoſtem, quæ fieri velim, admoneam, neque ut virtutem veſtram verbis exſtimulem, vobiſcum agere conſtitui, milites; pariter enim & obſequium veſtrum mihi, & animum præteritis prœliis approbaſtis: ſed quia toties pulſus hoſtis denuo hæc ſigna & hos vultus intueri ſuſtinet, hoc tantum a nobis dedecus amoliri conantem ut adjuvetis, cohortandos exiſtimavi.*

V. *Cur enim victoriam noſtram in ullo pretio ponimus, ſi cladem ſuam non ſenſit hoſtis? aut quorſum tollimus animos, ſi ille nondum demiſit? Prorſus extorquenda confeſſio eſt, ut victos ſe fateantur, quos repulimus. ea nimirum res non ad novam tantum acquirendam laudem, ſed etiam ad retinendam, quam paravimus, vehementer pertinet. Quamdiu in vicino caſtra Cluentius habebit, quis credet nos viciſſe? quo auctore aut mihi ſperatos honores, aut vobis digna labore veſtro præmia ſenatus decernet?*

VI. *Fortuna partium utrarumque comparabitur, & tantundem hoſtis, quantum Romanus, adverſi proſperique rumoris auferet. Simili timoris ac audaciæ viciſſitudine uterque exercitus, & fugiſſe hoſtem, & repetiſſe dicetur. Hoc igitur de nobis ſenatus populuſque Romanus nuntium, inter aliorum exercituum victorias & gratulationes accipiet, ut ubivis locorum res Romana haud dubie ſuperiori, hic tantum ancipiti Marte dicatur dimicare? Qua enim re inferiores aliis ſumus, ut patienter feramus, poſt omnes collocari? Numerus, arma, copiæ, lacerti, non aliis in caſtris meliora. nam ut de nobis ducibus nihil dicam, niſi poſt viginti ferme annos omnibus Africanis, deinde Gallicis atque Cimbricis bellis, poſtremo in Cilicia & Cappadocia, ſic eſſe cognitos, ut nunquam operæ noſtræ conſiliique aut rempublicam, aut exercitum pœnituerit: eoſdem ſane homines, eadem arma intueor, quibus perſæpe hoc ipſo bello hoſtium maximæ copiæ, & munitiſſima præſidia ceſſerunt.*

VII. *Non enim, quaſi nihil ſit a nobis geſtum, queror: aut aliud incuſo, quam quod nondum ad id faſtigium gloriæ pervenimus, quod virtuti veſtræ, & felicitati noſtræ debetur. Tan-*

tum enim, nec diffiteor, Fortunæ favorem omnia vatum haruſpicumque reſponſa, & cujuſque generis divinationes conſtanti prædictione ſpondent, ut, quæ ſunt hactenus a vobis geſta, minime quidem pœnitenda illa aut contemnenda, magnitudine eorum, quæ ſperamus, non vinci modo, ſed etiam obſcurari & obrui factum ſit.

VIII. *Idcirco quoties imperia noſtra accipitis, non hominis, ſed Deæ ductum vos ſequi cogitate: ejuſque Deæ, cujus in arbitrio res humanas omnes eſſe ſitas, prudentes ſimul ſatuique uno ore pronuntiant. Nec igitur me piget ad hujus beneficium maxime referre, quidquid a me fuerit præclare optabiliterque geſtum, ne ingratus adverſus ita meritam ſim, aut benevolentiam ejus in iracundiam mutem. Eſt enim & huic numini ſuarum injuriarum ſenſus; & facile faſtidit eos, a quibus faſtiditur.*

IX. *M. Reguli caſum quis ignorat, florentiſſimi, priuſquam Fortunam contemneret, poſtea longe miſerrimi ducis? Athenienſes Timotheum Cononis filium habuerunt, qui laude bellicarum rerum gloria non inferior, quam pater, ingenii præterea & doctrinæ magna ornamenta adjecerat. Sed iſta omnia, poſtquam Fortunam offendit ſemel, minime profuerunt. Cum ſucceſſiſſent ei omnia mirabiliter, æmuli pinxerunt in tabernaculo ſedentem, pendente ſupra caput Fortuna, quæ civitates in rete dormientis compelleret.*

X. *Id homo vanus cum tolerare nequiviſſet, &, aliqua forte re geſta, publice negaſſet, ex iſta laude Fortunam poſſe quidquam decerpere, ab eo die fuit infeliciſſimus. Mihi vero hoc temperamentum placet, ut vigilantiam, conſilium, audaciam præſtanda homini cenſeam, eventum lubentius referam ad Deos. ita demum neceſſum erit proſpere evenire omnia, ſi neque noſtro officio deſumus, neque cum injuria potentioris indebitam gloriam affectamus. Sed hæc quidem aliquanto verboſius exſecutus ſum, milites, quod non in præſentia tantum intelligere vos cupiebam, quid mihi propoſiti eſſet; ſed in poſterum quoque ſciretis, qualem ducem, & quibus præſidiis fultum ſequeremini.*

XI. *Cetera jam vobis nota ſunt, rebuſque ipſis perſpecta;*

§ IX. Cic. de offic. Ælian. § X. Plut. in Sull. c. 9.

neque mihi severitatem in noxios, nec erga fortiter facta liberalitatem defuisse. quamquam & hoc adscribo Fortunæ, quod mihi sic animatos milites dedit, ut præmia creberrime, supplicia non sæpe repræsentarem. Quamquam sane incusor a multis, quod æquo mollior, etiam fœdissimorum facinorum pœnas a sontibus non exigam. Verum enimvero, milites, ita mecum inii rationem, dandum esse hominibus spatium, ut contractam, nescio quo furore, noxam, pœnitentia magis, quam pœna, eluant: & ubi forti adversus hostem opera, tantum profuerint reipublicæ, quantum crimine & exemplo nocuerunt, ipsi veniam, respublica tot cives incolumes habeat. sin vero sceleri addiderint ignaviam, ne ipsi quidem recusent, quin servili cum cruciatu necentur.

XII. *Hæc vobis me dicere, quibus nuper A. Postumius Albinus præfuit, non ignoratis. Apud majores nostros, cum simili facinore sublatus ab exercitu M. Postumius Regillensis esset; jussu populi acriter exercita quæstio est. nunc aliena judicia ne timueritis: vestra in manu est, qualis manere vos exitus debeat. ferro, non suffragiis, hæc causa decidetur. Victores virtus absolvet: ignavos, ut hostile ferrum pepercerit, legum vindicta consumet.* Cum ejusmodi oratione L. Sulla milites cohortatus esset; eamque conditionem maxime, qui pœnas interfecti ducis timebant, cupide accepissent, promtos paratosque, & ad omnia prolixe opera pollicentes in aciem eduxit.

XIII. Eo tempore, ut maximi quique mortalium conatus levi subinde casu eluduntur, res per se haudquaquam magni momenti, præcipua tamen Sullanæ victoriæ causa fuit, Romanorum insigni fiducia inflammatis animis, & hostium alacritate exstincta. Gallus quidam insigni proceritate, qui inter auxilia Cluentii merebat, cum ex diversa acie fortissimum quemque ad singulare certamen provocasset, ab exiguæ staturæ Mauro confectus, tantum pavoris popularibus suis injecit, ut vix primum telorum conjectum sustinerent.

XIV. Gallorum fuga sociorum quoque commovit ordi-

§ XII. Oros. 5, 18. Liv. 4, 50. § XIII. Appian. civ. l. 1.

nes, perterritosque & turbatos, tanquam imbelle pecudum agmen trucidandos hosti præbuit. neque pugnantium fugientiumque minus triginta millia periisse referuntur. Ceteri cum duce Cluentio, nihil tutum arbitrantes, priusquam ad Nolam cursu pervenissent, castra ante ipsam urbem posuerunt. Sulla, non amplius moratus, quam donec hostium castra expugnasset, sive deditis Pompejis, sive post tantam suorum cladem mature venturis in deditionem, protinus victorem exercitum ad persequendas rebellium reliquias in agrum Nolanum ducit.

XV. Eo loci cum castra communivisset, accidit, ut ante prætorium forte immolanti, subito ex infima ara anguis erumperet. Felicissimum id prodigium esse C. Postumius haruspex interpretatus, hominem fortunæ nihil non credere solitum facile impulit, ut nulla interposita mora exercitum adversus hostem educeret. Atque sic evenit, quemadmodum in commentariis suis sibi sæpe accidisse ipse prodidit, ut temere festinata expeditio prosperius caderet, quam si matura deliberatione cautoque consilio suscepta fuisset.

XVI. Nam in tantam consternationem conjecit Italicos, ut post pugnam parum constanter initam, refugientes ad urbem circum ipsos muros cæderet: quia Nolani, ne simul irrumperet hostis, non amplius una porta ad recipiendos suos aperire audebant. Inter occisos ipse quoque dux Cluentius pugnando cecidit: & cum eo viginti militum millia desiderata sunt. Hic quoque florentissima Samnitium castra in potestatem victoris venerunt. Et, quod miraculo proximum est, in tam magnifica victoria, *ne unum quidem de suis militibus amisisse Sullam*, memoriæ proditur: ut jam non sine causa, cum omnium cognominum haberet potestatem, *Felicis* appellationem ceteris prætulisse dicas.

§ XIV. Liv. Epit. Oros. Cic. de divin. 1. Val. Max. 1, 6. Plut. in Sull. c. 17. § XVI. Appian. Oros. Liv. Epit. Eutrop. l. 5.

XVII. Non igitur minor, quam pro re, lætitia & exsultatio in castris Romanis fuit. Postumiani milites, hostili sanguine civilem satis expiasse crediti, venia, ceteri laudibus, omnes præmiis amplissimis donati, vicissim & ipsi ducem raro, nec nisi paucis omnino concesso, honore affecerunt. Certe, *se ab exercitu ad Nolam obsidionali corona donatum, cum Italico bello legatus esset*, & scripsit ipse in commentariis Sulla, & in villa Tusculana, quæ postea fuit Ciceronis, pinxit.

XVIII. Eam solebat e gramine viridi servatus exercitus dare, ubi virtute insigni ducis liberata ab instanti excidio castra essent. Igitur seriem rerum atque temporum examinanti ad Nolam accepta videtur, ad Pompejos merita. Interea temporis Cn. Pompejus consul, relictis ad obsidionem Asculanam idoneis copiis, in Vestinos, vicinam Picentibus gentem, expeditionem fecit: eosque multo certamine ita domuit, ut palam inter se de deditione agitarent.

XIX. Cui ferme tempori colloquium cum P. Vettio Catone, quod se tirone præsente habitum Cicero scribit, assignari potest. ad quod cum frater consulis Sextus evocatus Roma venisset, eumque Cato salutasset, *quem te appellem?* inquit. At ille, *voluntate hospitem, necessitate hostem.* Dum prospere Pompejo locis plerisque expeditiones cedunt, alterius quoque consulis haud pœnitenda gesta fuerant: neque postremus eo bello imperatorum, Marsos aliquoties fuderat, multisque locis acrem strenuumque ducem gesserat.

XX. Sed in ipso cursu prosperitatis, spes amplas, gloriamque illustrem, cum ipsa vita posuit. Dum enim ad Fucinum lacum castra Marsorum oppugnat, & propemodum exploratam in manibus victoriam habet; accepto vulnere, mortuus prosternitur. Cum incertus cædis auctor esset, circa C. Marium C. F. suspicio hæsit, quasi patris

§ XVII. Plin. 22, 6. § XVIII. Appian. Liv. Epit. Cic. Philip. 12, 11.

ſui contumeliam vindicare proditorio facto ſtuduiſſet. Lucium enim Porcium ferunt, cum eaſdem haberet legiones, quæ ſuperiore anno ſub C. Mario militaverant, ſucceſſu lætum, per jactantiam dixiſſe, *C. Marium non majora feciſſe.*

XXI. Hanc ipſi vocem letalem fuiſſe putant, nihil nec a perfidia, nec a crudelitate Mariana abhorrente ſententia. Ceterum mors conſulis adeo exterruit Romanos, ut non modo victos fere hoſtes omitterent, ſed ipſi quoque vincerentur. Felicius in Japygia a C. Coſconio prætore geſta res eſt, qui adjutore Q. Luccejo (cujus filius Italici belli hiſtoriam, non meliori, quam ceteri, fato, ſcripſit) Samnites acie vicit: Marium Egnatium, nobiliſſimum hoſtium ducem, occidit: Salapiam, Cannas, alia oppida complura in deditionem accepit.

XXII. Circa Canuſium, quod obſidere aggreſſus fuerat, acriter cum Samnitibus dimicatum eſt, magna utrinque cæde, donec prior Romanus exercitum Cannas reduxit. At Trebatius Samnitium ductor inſecutus, cum inter duo caſtra medium Aufidi flumen eſſet, optionem detulit Coſconio, *ut vel in ſuam ripam pugnandi cauſa deſcenderet, cujus rei poteſtatem ſe ei, abducto, quantum ſatis eſſet, exercitu facturum: vel eadem conditione tranſitum ſibi concederet.*

XXIII. Coſconius, altera conditione accepta, ut ſuam intra ripam admitteret hoſtem, ſimul ille trajecerat, ſigna intulit. neque tantum pepulit Samnitem, ſed trans flumen fuga evadere conatum ita cecidit, ut ad millia hominum quindecim occumberent. a ceteris & duce Trebatio, perniciem non ipſorum virtus, ſed Canuſina mœnia depulerunt. Coſconius, vaſtato Larinati & Venuſino agro, & qui Piceno cognominis in Apulia eſt, Aſculano, in Pœdiculorum fines tanto terrore incubuit, ut univerſam gentem biduo proximo in fidem acciperet.

XXIV. Eadem æſtate L. Sulla, captis ad Nolam Samni-

§ XX. Vellej. Liv. Epit. Oroſ. Eutrop. § XXI. Liv. Epit. Diodor. l. 37. Appian. Cic. ad famil. 5, 12.

tium caſtris, per Campaniæ montes in Hirpinos movit, eumque populum Aſculanæ urbis calamitate perdomitum recepit. Aſculanenſes, cum in eandem diem, qua Romanus ibi caſtra ponebat, Lucanorum auxilia exſpectarent, tempus ad deliberandum popoſcerant. Sulla, intellecta fraude, legatis longam orationem orſis, *nihil opus eſſe otioſo ſermone apud occupatos* præfatus, *unius horæ ſpatium ſe dare* dixit.

XXV. Interea ſuis dat negotium, *ut magnam vim ſarmentorum colligant, faſcibuſque effectis, admoveant ad murum*, quod is multa materia exſtructus fuerat. Cum inter hæc hora præteriiſſet, ignem ſuppoſuit faſcibus, territoſque obſeſſos ad deditionem adegit. Nec eo minus diripi oppidum juſſit, ſive quia dilata in extremam neceſſitatem deditio fuerat; ſive captum potius, quam deditum, videri maluit, ut milites præda delinitos, benevolos ſibi addictoſque efficeret.

XXVI. Quod ſi forte ideo fuit in hos ſeverior, ut ceteros metu parium malorum ad alia conſilia cogeret, non fuit opinione falſus. Nam Aſculanenſium calamitas ceteris Hirpini nominis urbibus documento fuit, ut, celeriter miſſis legatis, imperata facturas nuntiarent. Sed metus erat, ne duriores a victore conditiones dicerentur. Idcirco ad mitigandam ejus iram, qui miſſi fuerant, ita fere verba fecerunt: *Oratores pro gente noſtra venimus, L. Corneli, ut, quando eam ſtultitiæ ſuæ pœnitet, quomodo tibi populoque Romano ſatisfieri poſſet, diſceremus.*

XXVII. *Eſt quidem nonnulla nobis ſollicitudo, ne fortaſſe recentium irarum memor, vindictam exercere in obnoxios, quam clementiam malis: ſed plus tua nos moderatio conſolatur; quam quia ſemper amaviſti, quoniam erat tibi ingenita, nunc profecto non abjicies, poſtquam haud inferiorem inde, quam ex tot victoriis, exſtitiſſe tibi gloriam comperiſti. Nemo eorum, quos mala mens, aut aliorum perſuaſio eo adegit temeritatis, ut hoſtes*

§ XXIV. Appian. § XXVI. Auctor de Vir. ill. c. 75. Liv. Epit.

esse vestri, quam socii, præoptarent, vim tuam sensit, nisi quam diu rectis monitis se præbuit intractabilem.

XXVIII. *Nec adversus hos tantummodo tua mansuetudo enituit; sed & Romanos milites, cum multorum opinione facinus inexpiabile fecissent, pro summa tua humanitate & prudentia ita conservasti, ut tibi nunc gratias agat respublica, seque melius hostium sanguine, quam suppliciis civium, vindicatam esse fateatur. Quidni ad nostram quoque spem trahamus tam nobile exemplum? Neque plus, quam illi, peccavimus: neque minor postea ad ea, quæ volueris, nostri usus erit.*

XXIX. *Illi nominare neminem possunt, in quem initium aut partem culpæ transferant: sponte exarserunt. nos contra sententiam seniorum, consensus tot gentium, & potentiora nostris vicinorum arma, & juventutis atque vulgi nusquam satis coercita temeritas, bello Romano implicuit. Nec tamen hæc ideo dicimus, quasi causam nostram defendere conaremur: (satis indignationem vestram Hirpini meruimus:) sed ut appareret ratio, cur in minore delicto non impudenter a clementissimo imperatore parem speremus veniam, quam in graviore concessam aliis vidimus.*

XXX. *Sed senatus populique Romani non abhorrentem a tua lenitate sententiam nuper perspeximus, cum nonnullis, qui arma contra tulerant, non veniam modo, sed etiam civitatem dedit. Atque hoc jam antiquitus alterum post victricia arma firmamentum urbis Romanæ fuit, quod Italas gentes maxima semper & obvia, non dicam mansuetudine, sed prorsus pietate excepit, communis omnium parens. Ne ad aliena exempla abeamus, domesticis instructi, majores nostri non minus clementiam, quam virtutem Romanam experti sunt: semel, cum inter Samnites adhuc censeremur, quo tempore P. Cornelius Rufinus, avi tui proavus, pristinum illis fœdus reddidit: iterum, Punico bello secundo, quando societatem Hannibalis secutos Q. Fulvius consul recepit, verbis tantummodo castigans, quamquam satis diu & præfracte fuissent in partibus, nec nisi ad Bruttios & extremum Italiæ angulum Hannibale compulso, pœnitentiam approbassent.*

§ XXX. Freinsh. Supplem. l. 12. Liv. 27, 17.

XXXI. *Placuit Diis ista lenitas, dederuntque, ut complures alii populi ad societatem populi Romani reverterentur, per longa deinceps annorum spatia durantibus usque ad infelix hoc bellum obsequiis. Eundem exitum, ut speramus, nunc quoque dabunt, eoque optabiliorem, quod & redibunt in fidem vestram, qui defecerunt: & perpetuam vobiscum amicitiam colent, suo malo iterum edocti, non aliter Italiæ salutem atque dignitatem salvam esse posse, nisi Romam imperare patiatur, secundo post principem terrarum urbem loco contenta.*

XXXII. *Satis constat, nonnullos populos de pace petenda deliberare, nec alia re magis retineri, quam timore, ne duriora imperentur, quam ferre queant. de his profecto dubium esse non potest, quin, simul nobis veniam datam cognoverint, protinus in partes vestras sint transituri. Hos, ut fit, alii aliique sequentur, &, quam Italiam majores vestri per multas ætates perdomare vix potuerunt, eam universam paucis mensibus recipietis. Ceterum quia neque tibi consilio nostro opus est, & nos deprecatum magis commissa, quam purgatum, venimus; omissis, quæ in illam partem dicerentur, supplices pronique te rogamus, & per communes Deos, perque hanc parentem utrorumque terram obtestamur, ut unius anni crimen tot aliorum perpetuis meritis, & paucorum defectionem tot millium constanti fidei obsequioque dones.*

XXXIII. *Rari apud nos sponte, reliqua multitudo coacta deceptave ferrum adversus vos strinxerunt: & pro his ausis vastatus ager, cæsæ cohortes nostræ, maxima urbium capta direptaque satiare victoris iram potuerunt, ut, occisis captisve auctoribus & concitoribus belli, reliquorum necessitati aut errori placatus ac lubens ignosceres. Hoc & nostris precibus te concessurum esse sperabant, qui propterea nos legarunt, quia propter constantiam in Romanis partibus ab adversa factione multa perpessos, apud vos gratiosos fore arbitrabantur: & si nostri non habeatur ratio, ad alios neque paucos, neque contemnendos deprecatores respice.*

XXXIV. *Respice Minatium hunc Magium, qui avitam in populum Romanum fidem, dubiis temporibus, singulari studio*

ac virtute retulit. Satis ſit illi, cæſas civium ſtrues, & fumantia patriæ tecta vidiſſe: ne univerſum ſuæ gentis excidium uſurpare oculis, feſtinare manu cogatur. Idem orare puta tot Hernicorum militum in Romanis caſtris millia, quorum fortem fidelemque operam tuo quoque teſtimonio haud ſemel ornaviſti.

XXXV. *Hos profecto, cum alieniſſimi ſemper ab omni crimine fuerint, aliena culpa perire durum eſſet. Periiſſe autem putabunt, ubi civitatem ſuam omnibus belli cladibus pervaſtari, &, quod neceſſum eſt tali tempore, eodem exitio nocentes innocentes, ut quiſque occurrerit, involvi videbunt. Neque enim quiſquam eſt vere Italus, tam ab omni pietate remotus, ut inter hanc patriæ calamitatem, ſalutem ſuam magni æſtimet. Sed & liberos parvos, matronaſque & virgines occurrere fac animo tuo: quorum omnium haudquaquam ambigua eſt innocentia: cum vero cogitabis viduarum atque pupillorum lacrimas, qui viros ſuos, qui parentes ſanguinem vitamque pro imperio populi Romani allegabunt profudiſſe; jam ipſe profecto pro humanitate tua judicabis, potius in gratiam tot inſontium noxios dimitti, quam horum crimine affligi meliori fato dignos, oportere.*

XXXVI. Erat tum adhuc alienus ab omni crudelitate Sulla, aut ſaltem, ut eſſe videretur, ſtudebat. Idcirco non modo benigne reſpondit legatis, ſed etiam paulo poſt exceſſit Hirpinorum finibus, in Samnium tendens, ut ipſam belli ſocialis arcem exſcinderet. Sed Papius Mutilus Samnitium ductor, in ipſis finibus cum valida manu excubans, aditus obſidebat. Igitur Sulla, cum ſe in eas anguſtias demiſiſſet, ut circumveniri facile poſſet, colloquio petito, de conditionibus pacis agitare cum hoſte cœpit, varie rem trahens, donec occaſionem evadendi nanciſceretur.

XXXVII. Ubi ſatis remiſſam Samnitium attentionem vidit, & propter inducias omnia negligentius adminiſtrari; ſilentio noctis profectus eſt, relicto in caſtris buccinatore, ut tanquam mutandis vigiliis claſſicum per ſolita intervalla caneret. ea res fidem manentis eodem loco exercitus in-

§ XXXVI. Front. 1, 5.

cauto hosti fecit. Quarta vigilia commissa, buccinator agminis suorum secutus vestigia, vacua hostibus castra reliquit: milites que ad unum omnes incolumes, cum impedimentis tormentisque in tuta pervenerunt.

XXXVIII. Inde L. Sulla, longo circumitu usus, qua minime venturus putabatur, irrupit: Samnitesque improviso discrimine ita terruit, ut, occisis plurimis, ceteros in fugam conjiceret. Dux hostium Papius, prosequentibus suorum paucis Æserniam saucius pervenit. Sulla, captis Samnitium castris, ad Bovianum perrexit. Præcipuæ claritudinis illa tempestate Bovianum erat, tribusque arcibus & communi gentis concilio superbiebat. Sulla, divisis copiis, cum ipse ad urbem signa admovens Bovianenses in se convertisset; alios longo flexu circummissos, *quam primum possent arcium expugnare* jubet: futurum ratus, quod accidit, ut eam in partem, unde initio se ostendisset, concurrentibus oppidanis, segnior de remotioribus cura esset.

XXXIX. Ubi captam arcem ex fumo (sic enim convenerat) cognovit; ipse quoque tota mole oppugnare urbem cœpit. Tribus omnino horis fortiter ab obsessis repugnatum est: inde cum & a capta parte urbis decurrente Romano, anceps metus circumsisteret; profligatis defensoribus, Sulla Boviano per vim potitus est. Deinde late circumlato belli terrore, cum aliquot populos recepisset, appetente hieme ad petitionem consulatus Romam profectus est: certa quidem spe consequendi honoris, cum tot tantasque res, quantas raro quisquam alius, ante consulatum confecisset; eamque sibi fortitudinis prudentiæque conciliasset existimationem, ut apud cives magnus dux, maximus apud socios, apud hostes etiam fortunatissimus haberetur.

XL. Igitur cum togam candidam sumsisset, comitiis consularibus, pæne omnium civium suffragiis, anno ætatis suæ undequinquagesimo designatus est. Ea comitia certamen haud tralatitium habuerunt, C. Julio Cæsare consulatum contra leges petente. Sed quoniam ad ea tempora

§ XXXVIII. Appian. civil. l. 1. Liv. Epit.

acceſſum eſt, quibus frequens mentio facienda Cæſarum, & alias, & propter eum Cæſarem, qui poſtea dictator fuit, errorem parere legentibus poſſet: ſimul ut illius ævi domeſticæ diſcordiæ penitius intelligantur, non abhorrere a præſenti inſtituto judicavi, ſi de hac familia, & præcipue iis hominibus, qui tum maxime floruerunt, pauca, nec injucunda ſcitu, proderem. Igitur Julii, cujus gentis familia Cæſarum fuit, antiquiſſimæ originis fuerunt: cum genus ad Julum referrent, Æneæ filium, quem Æneam Anchiſe & Venere genitum vetus fabula prædicabat.

XLI. Qui primum Juliorum hoc cognomine diſcriminavit gentem, cum cæſo matris utero prodiſſet in lucem, ex eo caſu appellationem traxiſſe non abſurde creditur. Eum ante tempora Hannibalici belli vixiſſe oportuit. ex eo enim Cæſarum in hiſtoriis mentio frequentatur. Sed primus omnium Sex. Julius Sex. F. Sex. N. Cæſar conſul fuit, L. Oreſte collega, ad annum urbis conditæ quingenteſimum nonageſimum ſextum. Nepos hujus eſſe potuit Sex. Cæſar C. F. qui cum L. Philippo geſſit conſulatum, cum bellum ſociale inciperet: potuit & L. Julius Cæſar L. F. Sex. Nepos, qui ſequenti anno conſul res eodem illo bello geſſit, & mox cenſuram adeptus eſt. Sed ut illa certo affirmari non poſſunt, ita hoc minime controvertitur, L. Cæſaris fratrem hunc, de quo dicere cœpimus, C. Cæſarem fuiſſe.

XLII. Igitur Cajus ille Cæſar, claritudine generis & fratrum, (nam matre Popillia natus erat, quæ antea Q. Lutatium Catulum pepererat, Cimbrica victoria celebrem) præterea ingenii felicitate elatus, ad ſummos honores magnis animis contendebat. nam inter primos ſui temporis oratores numerabatur, & nativo quodam facetiarum lepore omnes ſuperabat. Is ante biennium Sex. Julio, L. Philippo conſulibus, in curuli ædilitate quotidianis fere concionibus de republica accurate habitis, magnam & gra-

§ XL. Diodor. ap. Valeſ. Vellej. 2, 17. Sueton. in Cæſ. c. 6.
§ XLI. Plin. 7, 9.

tiam vulgo, & auctoritatem quæsiverat. His ille fretus, cum ædilitius esset, omissa prætura, consulatum ambire cœperat. Sed tribuni plebis P. Sulpicius, quamquam familiaris Cæsaris, & P. Antistius, extraordinariam petitionem refutabant.

XLIII. Iisdem C. Marius se aggregaverat. nam ex disciplina illorum temporum, contentiones in republica vi ferme & armis dirimebantur. Idcirco divisis vulgi studiis, magnæ ex hac causa seditiones exstiterunt. *Jus populi* Cæsar extollebat, & *pro eo senatum judicasse, cum T. Quinctium Flamininum, M. Fulvius, & M. Curius tribuni plebis similiter consulatum, transcensis mediis honoribus, petere non paterentur. Neque pœnituisse aut judicii sui Patres, aut suffragiorum populum; cum paucis annis opulentissimum Macedoniæ regem, fortis, si quis unquam, & felix imperator, maximo Romani juris incremento superasset. Neque tamen aut ætate parem sibi Quinctium, aut causa fuisse: se ædilitate functum olim, illum ex quæstura petisse consulatum.*

XLIV. *Quin & nonnullos, priusquam magistratum ullum curulem gessissent, consules factos. Ita P. Sulpicium Galbam, cum in Italia Hannibal esset, ita M. Valerium Corvum, cum Gallicis tumultibus arderent omnia, summis honoribus admotos: hunc quidem admodum adolescentem. adeo, nihil in candidatis præter virtutem spectari, populo Romano semper placuisse. Idcirco postea quoque duos Scipiones, alterum magnis quidem rebus, sed sine magistratu gestis, alterum non ædilitium, sed candidatum ædilitatis, ad idem fastigium evectos. Magna se quidem afferre exempla, sed eorum, qui tum demum explicare virtutem animi potuerint, postquam campum ipsis gloriæ consulare nomen imperiumque aperuisset.*

XLV. *Sibi quoque licere de suis rebus sperare ampliter: laudique potius, quam vitio vertendum, si maximorum virorum imitator esse cupiat. Esse sibi nobilitatem nulli gentium, quas nomi-*

§ XLII. Cic. de Orat. 2, 11. Diodor. l. 38. § XLIV. Plut. Plin. Liv. 28, 38. 32, 8 & 40, 9.

nasset, imparem: neque recusare, quin cum quolibet istorum, sed nondum consule, conferatur. Acres populo Romano esse oculos, acutas aures: quomodo domi se quisque, quomodo militiæ gesserit, diligentiam ejus non fallere. Se quæsturam & ædilitatem sic gessisse, ut satis magna speret dedisse documenta industriæ, vigilantiæ, humanitatis. nec in bello segnem aut ingloriam operam navasse imperatoribus; & sæpenumero donatum ab his laudatumque virtutis causa esse.

XLVI. *Hoc sibi non pudendum ad summos honores iter videri, etiamsi præturam declinet. quam minime quidem a se sperni: sed neque præturæ deesse candidatos idoneos; & in præsentia hunc esse rerum statum, ut se consulem, quam prætorem, multis modis utiliorem reipublicæ futurum confidat. Fortasse Deos immortales hoc fratribus Juliis servavisse decus, ut alterius victoria sagum toga mutaretur, per alterum plane exstingueretur sociale bellum. Suos adversarios nihil afferre, quo minus jure petat consulatum, jure obtineat. tantummodo mores atque usum civitatis ingerere, tanquam sit in eo genere perpetuum quidquam, aut esse possit.*

XLVII. *Ab isto more sæpe recessum, multis exemplis doceri posse, si actum placeret agi. neque causam esse, cur non hodie populo Romano liceat, quod unquam licuisset. Nuper in uno homine continuatos per quinquennium consulatus satis ostendisse, nihil in his rebus tam fixum immotumque haberi, ut mutari ex causa nequeat. Concessum cuilibet esse, ut de se quantumvis magnifice sentiat: concessum & adversariis, ut, si velint, secus opinentur: sed in beneficio populi summum arbitrium relinquendum eidem populo esse. hunc optime judicaturum, quo loco C. Cæsarem esse oporteat.*

XLVIII. Contra hæc tribuni *legum omnibus argumentis validiorem auctoritatem* allegabant. *Populi certe haudquaquam ambiguum jus esse, nec illud patrono C. Cæsare indigere, aut quoquam alio, tribunis salvis. Sed nullis aliis in causis æque manifestam esse populi sententiam, quam in legibus ferendis, quoties consensu jubeantur: tum enim ad maturitatem judicii acce-*

§ XLV. Cic. pro Planc. c. 27. § XLVI. Cic. Tusc. quæst. 3, 19. § XLVII. Cic. de harusp. resp. c. 20.

dere concordiam voluntatis. Quibus igitur vere ſit propoſitum, auctoritatem populi tueri, iis ante omnia laborandum, ut legum ſarta tectaque ſit veneratio. Eſſe autem leges, quæ magiſtratus ordine capi gerique jubeant, neque liberum cuique ſinant, protinus ab infimis ad ſummos tranſilire. Has aut ſervandas omnibus, aut abrogandas in univerſum eſſe; aut profecto ſolvendum legibus, qui contra has magiſtratum concupiſcat. extra hæc nihil eſſe, quod fieri citra juris & legum omnium abolitionem queat.

XLIX. *Sane pauca exempla adduci poſſe, in quibus aut ob cauſam exceperit aliquos populus, aut per imprudentiam affectumve lapſus conniverit: ſed infinito eſſe plura ſervatarum legum, & quoties tale aliquid tentatum fuerit, minime quieta comitia fuiſſe. Nunquam igitur defuiſſe, præſertim ex collegio tribunitio, qui immoderata cupientibus reſiſterent. Quod ſi quatuor aut quinque conſulatus extra ordinem datos ſuum in favorem trahere Cæſar velit; quanto pluris æſtimandum, quod in centenis aliquot tribuendis populus ne latum quidem unguem a more & lege receſſerit? Non ſe contemnere Cæſarem, honoribuſque omnibus, quos ei capere per léges liceat, dignum arbitrari: ſed non exiſtimare, tantam in eo virtutis excellentiam conſpici, ut propter eum ſpernendæ leges ſint, &, quod negatum ſit omnibus, uni tribuendum.*

L. *Satis mature conſulem eum futurum, ubi hunc honorem habuerit populo, ut contra ejus voluntatem legibus declaratam petitioni injuſtæ deſinat inſiſtere. Si ſemel hoc iter aperiatur hominibus, omnes protinus ad ſummos honores provolaturos, priuſquam populo Romano ſpecimen ullum animi ſui conſiliique gerundis inferioribus præbuiſſent. Conſulibus ſummam rerum permitti. id adeo factum iri temere, ſi ſummus populi Romani magiſtratus, non amplius culmen honorum, & perſpectæ virtutis præmium ſit, ſed gerendæ reipublicæ tirocinium fiat. Sane Cæſari adeſſe nobilitatem, facundiam, induſtriam. ſed multos eſſe in urbe futuroſque pares: plures etiam, quibus, ſi non meritum idem, tamen eadem cupiditas inſit. qui & ipſi tanquam debitum exacturi ſint, quod cuiquam fuerit tributum, a quo ſe non exiſtiment notabiliter ſuperari.*

LI. *Quem vero C. Cæsari concessurum hanc virtutis dignitatisque palmam, cum eam C. Cæsar Valeriis, & Scipionibus, & sexies consuli C. Mario ambiguam facere contendat? Nunquam defutura certamina, si cujuslibet cupiditati aperiatur septus legibus locus. Et has non aliam ob causam latas, quam ut contentiones amputentur: ipsumque populum, licet plane liberrimum sui juris arbitrum, tamen sibi legum hos cancellos circumdedisse, ut in magnis negotiis, & quæ valde ad rempublicam pertinent, non quidem ademtam, sed tamen a semetipso constrictam voluntatem esse, neque temere solvendam, quæ alligata consulto sit, intelligat.*

LII. Diu hæc utrinque multis concionibus agitata cum essent, bonisque omnibus causa C. Cæsaris displiceret, simul adversarii ejus vim intentarent, victus aut territus Cæsar petitione abstinuit. L. Cornelius Sulla, ut supra indicavimus, & cum eo Q. Pompejus Q. F. A. N. Rufus, designati sunt. Nec tamen ideo exstinctum illud contentionis civilis incendium est, quin postea in bellum apertum erumperet. Quamquam enim belli civilis faces Marius & Sulla indubitanter fuerunt: tamen ab illa quoque contentione profecti fomites magis excitarunt aluerunt-que conceptas aliunde flammas; magna P. Sulpicii culpa, qui a bonis initiis & optima causa, nimia contentione, & popularis favoris aura ad ferrum & arma provectus est.

§ LII. Ascon. in Scaur. Cic. de harusp. resp. c. 20.

JOANNIS FREINSHEMII SUPPLEMENTORUM LIVIANORUM

LIBER XLI.

IN LOCUM LIB. LXXVI LIVIANI.

EPITOME

LIBRI SEPTUAGESIMI SEXTI.

A. Gabinius legatus, rebus adverſus Lucanos proſpere geſtis, & plurimis oppidis expugnatis, in obſidione caſtrorum hoſtilium cecidit. Sulpicius legatus Marrucinos cecidit, totamque eam regionem recepit. Cn. Pompejus proconſul Veſtinos & Pelignos in deditionem accepit. Marſi quoque, a L. Muræna, & Cæcilio Pinna legatis aliquot prœliis fracti, pacem petierunt. Aſculum a Cn. Pompejo captum eſt, cæſis & a Mam. Æmilio legato Italicis. Silo Pompædius, dux Marſorum, auctor hujus rei, in prœlio cecidit. Ariobarzanes Cappadociæ, Nicomedes Bithyniæ regno a Mithridate Ponti rege pulſi ſunt. Præterea incurſiones Thracum in Macedoniam populationeſque continet.

I. In Lucanis interea clades accepta eſt, legato amiſſo A. Gabinio, qui multa iiſdem in regionibus, multa in Marſis ſtrenue feliciterque geſſerat, & plurima oppida pu-

gnando ceperat. Sed ille, dum fusis aliquando Lucanis victoriam urget, in oppugnatione castrorum hostilium interfectus est. Ex diverso legatus Cn. Pompeji consulis Ser. Sulpicius Marrucinos cecidit, totamque eam civitatem recepit. Vestini quoque Pelignique, missis ad consulem oratoribus, in fidem accepti sunt. Sub id tempus cum C. Vettius Pelignus a cohortibus suis ad Cn. Pompejum duceretur, servus ejus gladio militis, a quo trahebatur, educto, dominum interemit; statimque, postquam hero consuluisset, *tempus esse* prolocutus *sibi prospiciendi*, in sua viscera retorsit ensem.

II. Marsi quoque, a L. Muræna, & Cæcilio Pinna legatis aliquot prœliis fracti, pacem petierunt. Quis ille Cæcilius fuerit, & unde habuerit non alibi lectum cognomentum Pinnæ, in tantis ejus ævi tenebris frustra requisivi. Nec absurdam conjecturam esse arbitror statuentium, non Pinnam istarum rerum auctorem, sed Pium, Q. Metelli Macedonici filium fuisse, quem inter præcipuos ejus belli duces nominari constat. Cum hic status rerum per Italiam esset, tantis calamitatibus, & defectione sociorum anxii, quotquot arma retinebant, communi decreto Corfinium deserunt; Æserniam in Samnitibus publici consilii sedem statuunt, creatisque prætoribus quinque, quos inter Pompædius Silo fuit, huic propter summam opinionem virtutis imperium in omnes tradunt.

III. Atque is, collegarum sedula opera usus, magnas brevi copias paravit, ut adjunctæ veteribus ad millia virorum triginta pervenirent. præterea servis manumissis, &, prout tempus ferebat, armatis, libertinum exercitum, haud multo pauciores millibus viginti, coegit. equites præterea mille sunt effecti. Cum his copiis Mamerco Æmilio se opposuit, qui tum legatus exercitui Sullano præerat. Inter hos apparatus Asculana obsidio ad finem venit. Ab

§ I. Liv. Epit. Oros. 8, 18. Flor. 3, 18. Appian. civ. l. 1. Macrob. Saturnal. 1, 2. Seneca de benef. § II. Vellej. 2, 15. Diodor. l. 37.

hac urbe primus belli turbo eruperat, &, licet eodem tempore per plerasque Italiæ regiones adverſarum partium exercitus colluctarentur, hic tamen plurimum laboris ſanguiniſque exhauſtum eſt, unaque die circa hanc urbem quinque & ſeptuaginta civium Romanorum, amplius ſexaginta millia Italicorum ſigna contulerunt.

IV. Tandem Pompejus, Aſculum ingreſſus, ſelectis, quos in triumpho ducturus erat, principes omnes præfectoſque & centuriones ſejuges cæſos ſecuri percuſſit: ſervos prædamque ſub haſta vendidit: libera corpora dimiſit innoxia, ſed rebus ademtis omnibus: urbem ipſam dirutam incenſamque evertit. Mox Romam profectus ob res iſto bello fortiter proſpereque geſtas de Aſculanis reliquiſque Picentium, paucis prius diebus, quam conſulatu abiret, a. d. VI Kal. Januarias triumphavit.

V. Ductum in triumpho P. Ventidium multi ſcriptores haud futilem ob cauſam annotant, quod hic poſt annos ferme quinquaginta idem Capitolium, quod tum triumphatus vidit, triumphans invectus eſt. Adeo inexſpectatis interdum eventibus admonemur, donec vita maneat, nulla fortuna neque confidere nimium, neque perterreri. Cum deinde L. Cornelius Sulla, Q. Pompejus Rufus magiſtratum iniviſſent, Mamercus Æmilius cum Q. Pompædio Silone collatis ſignis dimicavit. Ejus prœlii victoria penes Romanos fuit, quorum haud ita multi occubuere: de Italicis ad millia ſex ſunt deſiderata.

VI. Sub idem tempus Q. Metellus Pius, qui C. Coſconio ſucceſſerat, Venuſiam, Apuliæ nobilem urbem, firmo præſidio inſtructam, expugnavit. Adhuc tamen conatu magis, quam viribus, Italici reſiſtebant, & ne deſponderent animos, modicis interdum ſucceſſibus recreabantur. Silo Pompædius Bovianum oppidum receperat. ejus victoriæ tam immoderata lætitia fuit, ut vel in honorem du-

§ III. Liv. Epit. Vellej. Flor. 2, 21. Oroſ. § IV. Flor. Marmor. Capitol. Val. Max. 6, 9. Agell. 15, 4. Plin. 7, 43. § V. Diodor. l. 43.

cis, vel ad referendam Romanis vicem, Pompædio triumphus decerneretur, iſque Bovianum triumphans invectus eſt. quod in omen acceptum: nam in urbem victam laurea deportata, hoſtibus tradidiſſe victoriam viſus eſt; utique poſtquam proximo deinde prœlio, cum Ser. Sulpicio apud Teanum congreſſus, amiſſo exercitu, una cum Obſidio alio Italicorum duce oppreſſus eſt.

VII. Pompædio, præcipua tanti incendii face, exſtincto, ſive Sulpicius illum, ſive, ut alibi relatum eſt, Q. Metellus Pius occidit, cum neque conſilium Italicis, neque copiæ tanto bello pares ſupereſſent, odii adverſum Romanos tantum fuit, ut in alium pæne orbem legatos ad Mithridatem mitterent, quem ſtudere rebus novandis acceperant. Cum præbita his audientia eſſet, princeps legationis, *Samnites*, ait, *atque Lucani, & qui alii per Italiam populi eodem fœdere continentur, tertium jam annum atrocia bella cum Romano gerunt; cujus equidem neque cauſa tibi ignota eſſe, neque caſus atque viciſſitudines poſſunt.*

VIII. *Idcirco licet multos illorum duces exercituſque fuderimus, partim etiam deleverimus, caſtris urbibuſque maximis atque munitiſſimis expugnatis, atque captis: tamen & nos cum validiſſimo potentiſſimoque hoſte colluctantes, crebris atque vehementibus detrimentis quaſſari contigit. Plus tamen aliquanto fraude, quam armis, Romani profecerunt; paſſim per civitates ſerendo fovendoque principum diſcordias: quod ipſis per ſuæ factionis homines plerumque non fuit difficile, multis adhuc ſervitutem & otium laborioſæ libertati præferentibus.*

IX. *Hoc tamen fuit in aliquorum defectione boni, quod ſecreto, quidquid in conſiliis aut caſtris ægrum fuerat, arctius coiit fortiſſimorum populorum fide animiſque indiſſolubilis & invicta ſocietas. Nullæ amplius voces belli mala deplorantium audiuntur: nulla pacis, niſi quæ libertatem firmet, uſquam habetur mentio. hoc omnes propoſito ſumus, ut præ dominatione Romana*

§ VI. Liv. Epit. Diodor. Vellej. Jul. Obſeq. § VII. Oroſ. 5, 18. Jul. Obſeq. Liv. Epit. Auctor de Vir. ill. c. 63.

leve nobis videatur, quidquid ingerere calamitosis hominibus iniqua fortuna potest.

X. *Ceterum ab ista sorte procul adhuc virtute nostra & munere Deorum absumus: neque deteriorem armis nostris eventum fore, quam fuit causa, speramus. Sed præ ceteris duo sunt maxime, quæ fiduciam nostram augeant. Nam etiam post accepta bello hoc incommoda, virium nostrarum haud sane pœnitet: & multos ubique reges atque populos non aliis oculis intueri Romanam magnitudinem scimus, quam a nobis aspiciatur; nisi quod nos, quanto propiores huic pesti fuimus, tanto priores & penitius perspeximus insatiabilis populi improbitatem.*

XI. *Jam enim a primis initiis imperandi licet non æque manifestam, æque tamen magnam cupiditatem habuit: cui ut resisterent majores nostri, nihil inexpertum, suas opponendo opes, sollicitando alienas, reliquerunt. Sic & Pyrrhus a nobis, & postmodum Pœnus Hannibal adjuti sunt: neque defuissent Antiocho aut Philippo regibus auxilia nostra, si inferre bellum Romanis in Italia, quam accipere domi maluissent. Sed illos quidem suus error, aut invidia numinum in diversa consilia transtulit, ut tuum decus esset, Italiam, quid autem Italiam? immo gementem sub Romano jugo terrarum orbem liberasse.*

XII. *Licet enim, præter paucos servituti natos homines, nemo usquam tam insolentium dominorum imperia patienter ferat: tacent tamen, aut mussant plerique, animis aut viribus imbecilliores. Sed & quibus adhuc astu majore, quam modestia, parcitur, dum securos & incautos aliquando quævis occasio subjuget; aliena mala, tanquam ad se minime perventura, otiosi quietique intuentur. Idcirco te esse unum omnium cognovimus, a quo & sperandum auxilium tantis necessitatibus, & petendum esset.*

XIII. *Animi tui magnitudinem, quam & corporis dignitas manifesta fide oculis monstrat, ignorari gesta tua plurima atque amplissima nequaquam patiuntur. Ex iisdem potentia tua & aucta est, & inclaruit; quibus utrisque rebus neminem tibi putamus præsentium regum comparari posse. Ferocissimas enim Scytharum gentes, quibus neque Persarum magni reges, neque victor horum Alexander, imponere jugum potuerunt, pæne puer ita domuisti,*

ut alii tibi non obſcure ſerviant, alii nomine ſociorum eadem ferme faciant, quæ victis imperantur.

XIV. *Nam vicinos quidem reges, niſi quibus pacem & amicitiam præſtas, ſic aſſuefactos habes, ut, placato te, regnare illis liceat; cum iratus fueris, ſibi ſentiant exſulandum eſſe. Atque idem amico atque affini Tigrane uteris, quo nemo regum tibi eſt magnitudine rerum geſtarum & imperii ſimilior. Sed hæc tamen omnia nequidquam adeſſent, niſi tua ſingularis & pæne divina prudentia tibi dictaret & tempus utendi, & modum. Jam olim, (nec enim abſtruſa aut ambigua loquimur,) olim, inquam, te ambitionis & avaritiæ Romanæ piget. idcirco & legatis eorum ſæpe viriliter reſpondiſti, & cum eadem tecum ſuperbia vellent agere, qua ceteros terrere conſueverunt, effeciſti, ut intelligerent, ſibi cum libero rege plenoque animorum, & ad omnia parato, negotium fore.*

XV. *Quin & illorum iniqua decreta haud ſemel ferro reſcidiſti: ut ſcirent vicini reges, minus illis in amicitia Romana præſidii, quam in tua offenſa periculi eſſe. Pro quibus auſis, quæ tibi ſint apud populum Romanum repoſita præmia, ſimul ille vacuus a propioribus bellis fuerit, ignarus eſſe non potes. Sic quoque legati illius atque proconſules minantur, fremunt, plane præ ſe ferunt bellum, ſuas copiolas parant, ſociales excitant: ita agunt omnia, ut, quamvis derideas conatum, animus tamen appareat.*

XVI. *Non dubito, quin inter iſta memineris, quam arroganter olim Marius, deinde Sulla, tecum egerint; quam non tecte denuntiaverint tibi periculum, indixerint ſervitutem, niſi dederis operam, ut æque armis ac jure ſis potior. Atque hæc jam noverant populi principeſque noſtri: nos plura etiam & certiora uſurpavimus oculis; ut jam prorſus certi ſimus, non inutilem legationem noſtram, neque metuendam deſideriis noſtris a te repulſam eſſe. Quos enim eædem cauſæ ad arma coegerunt, iidem animi, vota paria conjungunt; de iis dubitari non poteſt, quin ad communem utilitatem fido fœdere ſint ſociaturi conſilia & vires.*

XVII. *Quod igitur tibi nobiſque fauſtum atque ſalutare Dii faxint, arma, viros, naves, commeatus, pollicemur in Italia*

bellaturo : ad transitum, ad receptum, omnesque opportunitates belli, urbes nostræ patebunt: duces itinerum, participes consiliorum, socii laboris periculique erimus. Id modo fixum tibi sit animo, non alibi rectius cum Romanis, quam in Italia bellari. absit a te læva mens, quæ Syriacos olim reges, quæ Macedonicos decepit, cum eadem illis dicerentur.

XVIII. *Nullum tuis regnis a Romano, aut aliis tantum periculum est, quod non a quolibet præfectorum tuorum propulsari queat. neque spes & occasio te teneant domi, vicina subacturum. Etsi facilis ista esse possit, non erit tamen diuturna possessio. Nemo unquam eripere populo Romano occupato quidquam potuit, quod ille cum multiplici usura vacuus non reciperet. Jugulum petamus, & tanquam pestiferi draconis obteramus caput; donec illud salvum fuerit, inani labore ceterum corpus vexaturi.*

XIX. *Quemadmodum flumina longo cursu aucta, ne exundent, molibus ac crepidinibus ægre coercentur; ad ipsos fontes averti carpique nullo negotio possunt : ita, nisi Romanæ potentiæ scaturiginem & fontem in potestate habeas, impetum nequidquam moraberis, quin violentia sua, quidquid oppositum fuerit, evertat, & ocius, serius, omnia ubique regna, nationes omnes obruat.* Mithridates, re cum suis deliberata, nescio quomodo minoris, quam pro Italorum exspectatione, negotium illud faciens, *venturum se in Italiam respondit, simul atque Asiam subegisset.*

XX. Credo, longinquam a domo militiam laboriosam simul atque sumtuosam fore ratum, adhuc vicinorum sociatas Romanis vires perhorruisse, ne, dum appetit aliena, suo regno spoliaretur. Neque Tigrani satis poterat fidere, ut suspectos maxime pares habent, quicunque cupiunt opibus excellere: verebaturque, ne ille, perdomitis aliis, neque Pontum, si daretur occasio, sperneret. Terrebatur & Pyrrhi Hannibalisque exitu, quorum, licet a plerisque Italiæ gentibus adjuvarentur, in alieno solo bellantium cito consenuerit exercitus : difficilibus, licet haud a maximo intervallo, supplementis.

XXI. Hæc omnia vitari posse maximo cum emolumen-

to ſperabat, ſi vicinam ſibi Aſiam occuparet. Eam rem quoque facturam animos Italicis ſociis: atque ita diuturno bello atteri poſſe Italiæ vires, ut neque, ſi rurſus conjungantur, valde ſint ſibi futuræ formidabiles. Sane conſilio huic inſtitit, quamquam omnia legati pollicerentur, & e Ponto facilem in Thraciam trajectum oſtenderent; Thraces porro & ipſos bellum Romanis facere. horum ope per Macedoniam & vicinas regiones paucis diebus ad Jonium mare penetrari poſſe.

XXII. Neque diu cunctatus exercitum conducit, Ariobarzanem ac Nicomedem reges, alterum Cappadocia, alterum Bithynia exacturus. Sed, antequam hoc bellum exponatur, quo regna iſta jure, quibus finibus tum fuerint, quaſque nationes urbeſque habuerint inſigniores, enarrari pretium fuerit, Mithridatica bella lecturis, quæ haud poſtremam hiſtoriæ Romanæ partem, illius quidem ævi, conſtituunt. Quidquid terrarum longo tractu inter Heracleam & Trapezuntem, nobiles urbes, Euxini fluctibus alluitur, ab eo mari appellationem apud veteres nactum eſt, ut Pontus vocaretur.

XXIII. Propius Heracleam Bithyniæ conjunctum Ponto regnum fuit, ad Propontidem deflectens. At orientem verſus Cappadocia in mediterranea procurrens, inde Armenia, ad meridiem Tauro monte terminatur. Inter Bithynos atque Cappadoces ita ſparſa erat Galatia, ut ab ſeptemtrione Pontum & Paphlagoniam, (Ponti enim pars etiam Paphlagonia nec abſurde cenſeri poteſt;) a meridie Phrygiam Lycaoniamque contingeret. Omnes iſtæ regiones in ditione Perſarum fuerunt. a quibus ea pars, quæ tum communiter Cappadocia dicebatur, in duas diviſa præfecturas, poſtea totidem regna peperit: quorum alterum Cappadocia proprie, aut cum adjectione Cappadocia ad Taurum, interdum & Magna Cappadocia, alterum Pontus, ſive Cappadocia Pontica cœpit nominari.

§ XXII. Liv. Epit. § XXIII. Strab. l. 12. Plin. 6, 3.

XXIV. Priore præfecturæ decem continebantur: quarum sub Tauro erant Melitena, Cataonia, Cilicia, Tyanitis & Garsauritis. Melitena, ceteris Cappadociæ partibus mitior, olei quoque & vini optimi ferax, Armeniæ majori prætenditur, a Sophenæ præfectura medio Euphrate divisa. Nomen huic Melita dedit, a Semiramide, ut volunt, condita. trans flumen etiam ad hanc partem Tomisa pertinuerunt, insigne castellum. Cataoniæ inter Amanum & Antitaurum sita planities, Comana habuit, Bellonæ templo memorabile nomen, & Apollinis Cataonis fanum: castella in montibus munita, Azamora & Dastarcum.

XXV. Cilicia, quæ vocabatur Cappadociæ præfectura, sede regum nobilitata fuit Mazacis. quam urbem postea *Cæsaream* vocarunt Cappadoces, in dictatoris Cæsaris honorem. Altera urbium, nam duæ omnino fuerunt antiquis temporibus in Cappadocia, Tyanitidi præfecturæ nomen dedit, ipsa quoque Semiramidis opus. At in Garsauritide postea Archelaïs fuit, Claudii Cæsaris colonia. Præter has præfecturas fuerunt & aliæ quinque, Lavinasena ad Euphraten fluvium, Sargarausena, Saravena, Cammanena, & Morimena, superioribus obscuriores.

XXVI. Fluvii celebres, Halys Archelaidem præterfluens; Sarus, qui per media Camana labitur; Pyramus, per Cataoniam decurrens; præterea Lycus, & hunc excipiens Iris, & inter Morimenen & Galatiam terminus gentis, idemque causa nominis Cappadox. At Mithridatis paternum regnum, præter Pontum continebat, quidquid gentium ab Haly fluvio usque ad Tibarenos & Armeniam coluit. Etiam intra Halyn delibaverat Cappadocum & Paphlagonum agros. Nec longe Bithyni aberant: quippe ubi per Propontidem in Euxinum intraveris. Quæ regiones Bithyniæ partem, deinde Mariandynos Heracleæ subjectos, mox Paphlagonas, usque ad fluvium Halyn habuerunt. cetera ad Propontidem usque Chalcedonem fuerunt Bithynorum, Galli fluminis ostiis fines eorum terminantibus.

§ XXV. Strab. Ptolem. 5, 6. Selin. c. 57.

XXVII. Maxima urbium Nicomedia fuit. deinde Nicæa: item Prufa, quam ab Hannibale conditam de Prufiæ nomine, reges Othomanici ante occupatam Adrianopolim regni fedem habuerunt. Flumina Bithyniæ Syrium, Lapfias, Pharmacias, Alces, Crynis, Lylæus, Scopius, memorantur; &, qui Bithyniam a Galatia difterminabat, Hieras. Erat & Hylas fluminis & lacus nomen, ab Herculis amafio deductum, fi fabulis lubet credere, juxta Prufiadem urbem, diverfam ab utraque Prufa. nam & altera fuit Bithyniæ Prufa, ad Hippium amnem.

XXVIII. Ab his regionibus, Cappadociam & Bithyniam dico: quafdam partes abraferunt Gallogræci, de quibus poft prolixam Livii defcriptionem taceo. Sed Paphlagoniam Halys fluvius ab ortu terminabat, a meridie Galatia: ad occafum Bithyni & Mariandyni habitabant; verfus feptemtriones mare Euxinum erat. Amaftris horum erat non incelebre oppidum, majorifque adhuc famæ Amifus & Sinope. Neque refert, has interdum Ponto vindicari: nam regionum iftarum terminos non minus, atque gentium jura, Mithridatis ambitio turbavit; redactis in ditionem plerifque populorum, quos enarravimus.

XXIX. At antiquitus Ponticæ gentes fuiffe videntur Mariandyni, Mofynœci, Caucones, qui jam ætate Strabonis nulli fuperfuerunt, Chalybes, qui & Chaldæi, Tibareni, Macrones Euboicorum credita colonia. Nam tota illa Ponti ora, Græcorum frequentata navigationibus, plurimas gentis ejus urbes habuit, quarum celeberrimæ fuere Trapezus, & Heraclea. Amnium Ponticorum nobiliffimus Phafis, cum urbe cognomine ad oftium. Pyxites Trapezuntem alluit: flumen Jafonium memoriam retinuit antiquiffimæ Græcorum heroum expeditionis.

XXX. Sed & alia multa per eas regiones in Pontum Euxinum permeant flumina, tanta quidem vi aquarum, ut terra, quam continuo inferant amnes, implendum ali-

§ XXVII. Plin. 5, 32. Solin. c. 54. Strab. Ptolem. § XXVIII. Strab. Plin. § XXIX. Strabo. Scholiaft. Apollon.

quando illud mare Polybius disputaverit. Hæc igitur regna quamquam suos quæque reges ab antiquissimis temporibus habuissent; tamen propter viciniam locorum, & linguæ morumque commerciis varie mixtos populos, crebræ, ut fieri amat, rixæ, deinde bella oriebantur. Et ut graviora fere humanis remediis mala sunt, connubia regum, mixtusque affinitate sanguis, adeo non finiebat veteres controversias, ut non alia fœcundior novis gignendis materies esset.

XXXI. Inde auctis odiis, cum etiam imperii amplificandi insana lubido Mithridatem stimularet, temperare non potuit, quin subinde ex occasione temporum vicinos infestaret. Et antea quidem Nicomedem etiam Ariobarzanemque expulerat: &, quamquam reduci a Romanis tulisset, tanquam imbecillitatem sibi exprobrantes aspiciebat. Illi vicissim, salvo tam potente vicino, nequidquam restituti videbantur. & accedebant a Romanis ducibus stimuli, qui, prædarum & gloriæ spe, bellum undecunque cupiebant consurgere.

XXXII. Igitur operam dederant, ut cum minacibus ad Mithridatem mandatis senatus nomine legati mitterentur; *bellum* denuntiantes, *ni, quos populus Romanus vicina regna obtinere jussisset, quieta in possessione manere pateretur.* Ille ultro multa questus, *quanta patientia tot contumelias concoxisset*, demonstrat: *quantasque opes publice privatimque colendo Romanos profudisset. nunc etiam, licet provocatum, neque inermem, quiescere malle, modo finis injuriarum fiat.* Et fides promisso fuit. sed non eadem Nicomedi modestia mansit, quem Romanorum ducum hortamenta, & inopia pecuniæ invitum ad arma compulerunt.

XXXIII. Nam & iis, a quibus reductus in regnum fuerat, multa erat pollicitus: & passim ab incolentibus Asiam Romani nominis hominibus magnam vim nummorum fœnerato abstulerat. Igitur in ditionem Mithridatis irruptio-

§ XXX. Polyb. 4, 40. § XXXII. Diodor. ap. Fulv. Ursin. Oros. 6, 20.

ne facta, usque ad Amastrim urbem prædabundus processit. Mithridates enim, quamquam paratas habebat copias, occurri vetuerat, quo pluribus paulo post & speciosioribus causis bellum sumeret. Ubi reversus in Bithyniam Nicomedes est, Pelopidam legatum Mithridates ad Romanos duces misit. Is, commemorato *veteris societatis jure, quod a majoribus acceptum, constanter atque fideliter multis neque levibus officiis Mithridates coluisset, nunc autem,* ait, *injuria pro gratia redditur.*

XXXIV. *Ademta regi Phrygia est, ademta Cappadocia, quarum hanc proavis suis debitam pater Evergetes recepit, illam operæ bello Aristonici navatæ præmium accepit. si tamen præmium vocare possumus, magno auri pondere ab imperatore vestro emtam: & olim a Seleuco Callinico in dotem datam proavo regis. Sed illa sane, quia paulo longinquiora sunt, silentio, &, si vultis, etiam oblivione sepeliamus. Ista vero recentia qui possumus? quod Nicomedem os Ponti intercludere, agros usque ad Amastrin populari sinitis, prædamque avertere, cujus æstimationem novistis ipsi rectius, quam ut a quoquam debeatis edoceri.*

XXXV. *Et ista quidem hoc modo gesta sunt, non invalido, nec imparato ad prohibendum rege; sed ut vos ipsos spectatores eorum, quæ fierent, testesque haberet. Quæ quia non auditu, neque incertis, aut suspectis auctoribus, sed coram visu accepistis; ergo igitur amicus atque socius rex (hæc enim nomina fœderum tabulis continentur) hoc a vobis sociis amicisque suis petit, ut adversus Nicomedis injurias auxilio sitis, aut injuriarum coerceatis auctorem.* Ad hæc Bithyni: (nam & ab Nicomede legati aderant:) *Quam justas contra Mithridatem inimicitias Nicomedes gerat, ignorare nemo potest, qui meminerit, paulo ante Socratem Ponticis armis instructum Bithyniam invasisse: quieturum certe, fratrisque ætati concessurum, ni fuisset a Mithridate ad parricidiale bellum instigatus.*

XXXVI. *Et hæc contra illum Nicomedem fiebant, qui a vobis erat Bithyniæ rex constitutus. Unde non nostra magis, quam vestra,*

§ XXXIII. Justin. 38, 5. Diodor. Appian. Mithrid. § XXXIV. Justin. 38, 5. Appian. § XXXV. Memnon. Appian.

Romani, hæc censenda injuria est. Quorum ille nomen amicitiamque quanti faciat, ex aliis quoque gestis ejus promtum est intelligere. Populus Romanus Asiaticos nos reges in Europam transcendere vetuit. Sed hic Chersonnesi pleramque partem possidet: atqui Europæ regio Chersonnesus est. Sed omittimus plura hostilis erga vos & contemtoris animi, quæ protulit, indicia commemorare.

XXXVII. *Majora enim, &, nisi in tempore obviam itis, acerbiora sunt, quæ exspectantur. Quorsum enim ingentes illi apparatus, tot propriæ copiæ, atque illa cum tot aliis regibus & populis fœdera pertinent? quæ & tranquille victuro supervacanea sunt: nec profecto contra Nicomedem providentur. Præter domesticas vires socios Thracum, socios Scytharum, populos habet. Habet & Armeniæ regem non amicitia modo, sed etiam affinitate, conjunctum. In Syriam, in Ægyptum missitat, ut illorum quoque regum benevolentiam paret.*

XXXVIII. *Naves porro tectas cum habeat trecentas, alias insuper exædificare non desinit: gubernatores atque proretas, magnis propositis præmiis, ex Ægypto & Phœnicia sollicitat. Scilicet superbum animum Phrygia & Cappadocia amissæ angunt: quod contra vim & astutiam Ponticam, vestra recepistis, aliena, quibus debebantur, reddidistis. Ille primum dolor animum Mithridatis avertit a vobis, Romani: ille cum invidia metuque magnitudinem vestram intueri cogit inimicum hominem, & sub obtentu nostrarum inimicitiarum, occasiones contra vestrum imperium captantem.*

XXXIX. *Quare neque dubitare possumus, vos, quemadmodum viros prudentes decet, factorum ipsius, quam verborum, majorem habituros rationem esse: ne, aut ob fictum amicitiæ nomen, vestros optima fide amicos Mithridati prodatis; aut vestrum senatusque de hoc regno judicium a communi hoste sperni violarique feratis.* Post hæc iterum admissus in consilium Pelopidas, *si quæ veteres adversus Nicomedem querelæ sunt, earum judicium vobis*, inquit, *deferimus, Romani. Sed hæc postrema, quæ ipsi aspexistis, ditionem Mithridatis minui, claudi mare, prædas ex agris agi, nulla disceptatione egent.*

§ XXXVI. Strab. l. 7. Appian.

XL. *Sed denuo vos rogamus, ut aut prohibeatis ejusmodi facta; aut passo indigna Mithridati opitulemini; aut postremo non intercedatis suas injurias vindicaturo, neutris partibus immixti.* Hæc iterante Pelopida, licet jam ante Nicomedi auxilia polliciti erant, movebantur tamen Romani dictis, & amicitiæ nomine, cujus adhuc inviolata erant fœdera: neque facile, quomodo responderent, inveniebant. tandem vafro perplexoque responso, *neque Mithridatem a Nicomede vexari passuros, neque bello peti a Mithridate Nicomedem*, dixerunt. Simul Pelopidas, arguere dictorum obscuritatem cupiens, a concilio dimissus est.

XLI. Hæc ubi Mithridati audita sunt, *se vero jam haud obscure læsum a Romanis esse* testatus, Ariarathen, unum ex filiis, in Cappadociam mittit: quam ille antea quoque tenuerat. Atque is, victo Romanorum duce Maltino (qui & *Mancinus* alibi scribitur) ejectoque Ariobarzane, cum igni ferroque pleraque vastavisset, haud magna mole regnum occupavit. Tum remissus ad Romanos duces Pelopidas, in hunc modum verba fecisse dicitur:

XLII. *Quam indigna rex Mithridates passus sit, Phrygia Cappadociaque spoliatus, id equidem, Romani, nuper audivistis. Quas deinde, vobis inspectantibus, injurias eidem Nicomedes intulit, eas, cum vindicare deberetis, negligere maluistis. denique societatis amicitiæque implorantibus fidem, ita respondistis, ut, tanquam læsissemus alios, non ab aliis læsi essemus, non videri e republica vestra diceretis, Nicomedem & Bithynos violari. Idcirco ipsi causam præbuistis recentibus Cappadociæ turbis. Vester ille neglectus, vestræque in responsis ambages, Mithridatem in hæc consilia coegerunt. Jamque vos ad senatus vestri judicium vocat, Romam legatos missurus de rebus omnibus.*

XLIII. *Vos interea videritis, ne quid, inconsultis Patribus, temere moliamini. quantum conflari incendium belli possit, ex potentia Mithridatis æstimatu haud est difficile. Supra vicies centena millia passuum paternæ ditionis tenet: ipse magnam*

§ XLI. Eutrop. l. 5. Appian. Justin. 38, 4. Oros. 6, 20.

adjecit terrarum partem, Colchorum bellicosos populos, Græcorumque & barbarorum quotquot supra Pontum nationes incolunt. Jam Scythis, Tauricisque, & Bastarnis, & Thracibus, & omnibus, quæ Tanain Istrumque fluvios, & Mæotidem paludem circum gentes habitant, promtissimos ad imperia sua socios habet.

XLIV. *Porro Tigranes Armenus gener illi, Parthorum rex Arsaces socius & amicus est. Navium quoque magnum possidet numerum: isque augetur quotidie. neque instruendis ornandisque ulla pars apparatuum deest. Sed & Bithyni nuper de Syriacis Ægyptiisque regibus mentiti minime sunt, quos equidem, si bellandum sit, nostros fore non ambigo. sed & nuper possessam vobis Asiam, Græciamque & Africam, nobis accessuras reor: ipsiusque Italiæ haud contemnendam partem, quando illa quoque impotentiæ vestræ & injuriarum pertæsa, bellum contra vos inexpiabile gerit.*

XLV. *Atque illud bellum cum conficere nondum potueritis, irritatis Mithridatem, nunc Nicomedem ei, nunc Ariobarzanem immittendo. & verbis amicitiam præferentes, hostium opera facitis. Quapropter, si quid actorum pœnitet, vel nunc punite vestros in amicos injurium Nicomedem. quod si feceritis, magna vobis auxilia contra Italicos a rege polliceor. Hæc ratio si displicet, aut insidiosam istam amicitiam abrumpite; aut Romam in jus eamus.* Hæc ubi dicta sunt a Pelopida, Romani orationis insolentia commotiores, *Mithridatem abstinere Nicomede & Cappadocia* jusserunt; *hanc enim Ariobarzani se reddituros: Pelopidam continuo abire castris, neque reverti, nisi rex imperata fecisset.*

XLVI. Discedenti custodiam addi placuit, ne quos obiter in via corrumperet. Haud absimilis legatorum, quos deinde ad senatum Mithridates misit, oratio, Patrumque ad eam responsum fuit. petentibus, *siquidem amicus populi Romani Nicomedes esset, illum auctoritate sua ad satisfaciendum compellerent; sin vero, Mithridatem sibi consulere paterentur*: neutrum concessum est. minæque insuper additæ, *nisi Cappadociam Ariobarzani redderet, & omitteret Nicomedem.* Eademque die coactos abire legatos *nuntiare regi suo* jusserunt,

ne quem deinde mitteret, donec mandatis ſenatus paruiſſet.

XLVII. Sic irritatis utrinque animis, qui per Aſiam erant Romani duces, non exſpectato ſenatuſconſulto populive juſſu, ex Bithyniæ Cappadociæque & Paphlagoniæ delectibus exercitum coegerunt; additis etiam Gallogræcorum auxiliis. Simul L. Caſſii, qui Aſiam obtinebat, convenire juſſus eſt exercitus: copiæque auxiliares omnes eundem in locum conductæ. Deinde partiti inter ſe vires: Caſſius, ubi Bithyniæ Gallogræcia committitur, caſtris cepit locum: Manius Aquillius, qua irrupturus in Bithyniam Mithridates credebatur, conſedit.

XLVIII. Cappadociæ finibus Appius Claudius præſidebat. Copiæ his erant equitum peditumque, quadragena circiter millia. Naves etiam aderant, quibus præfecti Minucius Rufus, C. Popillius anguſtias Ponti apud Byzantium obſervabant. Præter hæc Nicomedes ſuum habebat exercitum, quinquaginta peditum millia, ſex equitum. Neque minus Mithridati virium erat, centum quinquaginta millia proprii militis, cum equitum millibus quadraginta: naves tectæ trecentæ, centum dicrota: deinde reliquus apparatus tantæ expeditioni non impar.

XLIX. Prætoribus Neoptolemo maxime & fratre ejus Archelao utebatur, nobiliſſimis viris, & genus ad regem Argivorum Temenum, cujus inter poſteros & Magnus Alexander fuit, referentibus. Sed ipſe rex per ſe adminiſtrabat plurima. Auxilia ex minore Armenia Arcathias Mithridatis ipſius filius adduxerat, decem equitum millia. Dorylaus phalangem regebat: Craterus curribus falcatis præerat, numero centum triginta.

L. Hæ tum ab utraque parte copiæ erant, cum primum Romana arma Mithridaticis colliſa ſunt. Primum inter Nicomedem & duces Mithridatis (ipſe enim aberat) prœlium fuit apud flumen Amnian, ubi Nicomedes exercitum

§ XLVI. Eutrop. l. 5. Oroſ. 6, 2. Diodor. ap. Fulv. Urſin. Appian. Mithrid. § XLIX. Joſeph. de bello Judaic. 1, 17.

suum instruxit. At Pontici, cum in universum quadraginta peditum, decem equitum millia haberent, quia phalanx sequi non potuerat, præter Arcathiæ equitatum, quosdamque falcatorum curruum, tantummodo levem armaturam adduxerant. idcirco, ne a multitudine Bithynorum circumvenirentur, tumulum quendam saxosum mediocri præsidio occuparunt.

LI. Animadversum a Bithynis consilium est, & ad recuperandum collem magnæ copiæ missæ. Igitur Neoptolemus, ubi dejici suos videt, salutem omnium in eo verti ratus, ut locus teneretur, celeriter ad opem ferendam advolat, Arcathia quoque in partem periculi accito. Hoc ubi Nicomedes conspexit, universum rapit agmen, & post acre certamen, multo sanguine fuso, Mithridaticos in fugam agit; illustris victoriæ futurus compos, nisi Archelaus cum suis mature persequentem fugientes a latere invasisset.

LII. Hujus virtute & prudentia mirifice commutata pugnæ fortuna est. Nam aversum in se Nicomedem, jamque concepta spe vincendi, & impatientia moræ calidius instantem, servatis ordinibus sensim recedendo tantisper tenuit, donec Neoptolemo retinendi suos, aciemque redintegrandi, spatium esset. Deinde conversus in hostem quadrigas falcatas immisit, non sine clade Bithynorum: ceterum major, quam pro damno, terror erat. Fœditas spectaculi magis, quam vis hostium, turbavit ordines: cum calidis adhuc vulneribus semineces viros, divisa corpora, truncos artus in multo sanguine volutari, aliorum membra hastis aut falcibus curruum rotari cernerent.

LIII. Perterritis Archelaus a fronte, Neoptolemus & Arcathias recollectis, qui fugerant, a tergo incubuere. Diu tamen utrisque restitere Bithyni, donec, plerisque cadentibus, Nicomedes solutis ordinibus abiit. Fugientem in Paphlagoniam secuti sunt, qui potuerunt: ceteros prœlium confecit, aut in potestatem victoris tradidit captivitas. ca-

§ L. Strab. l. 12. Appian. Memnon.

ſtra quoque cum pecunia Nicomedis capta ſunt. Hæc pugna Romanos etiam duces haud mediocriter commovit: quod per expeditos tantum & equites, cum gravis armaturæ robur abeſſet, rem tantam confectam eſſe, nulla locorum opportunitate, nullo hoſtium errore adjuvante Ponticos, ne numero quidem æquo, ſed conſilio ducum & virtute militum, cernebant. Captivos ad ſe adductos Mithridates comiter affatus, viatico dato dimiſit domum, ut inter initia rerum utilem clementiæ famam acquireret. Circa eadem tempora Thraces, qui non ſine dolo Mithridatis Macedoniam populabantur, magnam iis locis ex vaſtitate famem & frumenti caritatem effecerunt; donec a prætore Macedoniæ C. Sentio ſuperati, cum rege ſuo Sothimo ad patrias ſedes reverterunt.

§ LIII. Curtius 4, 15. Appian. Mithrid. Diodor. ap. Valeſ. Liv. Epit. Cic. Verr. 3. Plut. in Sull. c. 22. Oroſ. 6, 2.

JOANNIS FREINSHEMII SUPPLEMENTORUM LIVIANORUM

LIBER XLII.

IN LOCUM LIB. LXXVII LIVIANI.

EPITOME

LIBRI SEPTUAGESIMI SEPTIMI.

Cum P. Sulpicius tribunus plebis, auctore C. Mario, perniciosas leges promulgasset, ut exsules revocarentur, & novi cives libertinique distribuerentur in tribus, & ut Marius adversus Mithridatem Ponti regem dux crearetur, *& adversantibus consulibus Q. Pompejo & L. Sullæ vim intulisset, occiso Q. Pompejo consulis filio, genero Sullæ; L. Sulla consul cum exercitu in urbem venit, & adversus factionem Sulpicii & Marii in ipsa urbe pugnavit, eamque expulit. ex qua duodecim a senatu hostes, inter quos C. Marius pater & filius, judicati sunt. P. Sulpicius, cum in quadam villa lateret, indicio servi sui retractus, & occisus est. servus, ut præmium promissum indici haberet, manumissus, & ob scelus proditi domini de saxo dejectus est. C. Marius filius in Africam trajecit. C. Marius pater, cum in paludibus Minturnensium lateret, extractus est ab oppidanis: &, cum missus ad occidendum eum servus, natione Gallus, majestate*

tanti viri perterritus recessisset, impositus publice in navim delatus est in Africam. L. Sulla civitatis statum ordinavit: exinde colonias deduxit. Q. Pompejus consul, ad accipiendum a Cn. Pompejo proconsule exercitum profectus, consilio ejus occisus est. Mithridates, Ponti rex, Bithynia & Cappadocia occupatis, & pulso Aquillio legato, Phrygiam, provinciam populi Romani, cum ingenti exercitu intravit.

I. L. Sulla, Q. Pompejo consulibus, provinciarum ea ratio cum esset inita, ut Sulla, qui tum adhuc Romæ erat, simul per res Italicas posset, Asiam & Mithridaticum bellum, cum exercitu, quem hactenus duxerat, provinciam haberet: P. Sulpicius tribunus plebis, perniciosis legibus ferendis, priusquam vetus illud consopitum incendium esset, etiam fœdius aliud atque horribilius auctore Mario conflavit. Quippe C. Marius (ut est insatiabile honorum & potentiæ humanum ingenium, quoties ratione contemta cupiditatum imperio regitur) post amplissimos triumphos, & consulatum sexies gestum, miserum se putabat, si in tanta populi Romani fortuna, quidquam ad laudem eximium, cuiquam alteri relinqueretur.

II. Atqui jam & bellis & bellorum præmiis vigorem annosque consumserat, gravis corpore, etiam nuper imperio ob senectutis incommoda abdicato. Igitur dum conficiendis socialis belli reliquiis Sulla consul in Campania distinetur, C. Marius Asiaticæ laureæ desiderio P. Sulpicium Rufum impellit, ut ademtam Sullæ provinciam sibi decernat. Erat alioqui in magna invidia consul, quod, uxore Cœlia per causam sterilitatis dimissa, Cæciliam duxerat Q. Metelli pontificis maximi filiam. Id multi nobilium ægre ferebant, & populus indignabatur. tanta erat ejus feminæ æstimatio, ut hujus matrimonio judicarent indignum, quem dignissimum consulatu judicaverant.

§ I. Vellej. 2, 18. Appian. Jo. Antiochen. ap. Valeſ. § II. Plut. in Sull. c. 13. Appian. Oroſ. 5, 19.

III. Hac animorum inclinatione Marius cum Sulpicio uti cupiebant, infauſtis ominibus, & ad graviora reipublicæ mala perventuris, quam unquam antea ſuſtinuiſſet. Idque ſignificatum multis prodigiis putant. Flamma ex haſtilibus ſignorum cum emicuiſſet, vix reſtingui potuit. Corvi tres pullos in conſpectum hominum allatos devoraverunt, & reliquias reportarunt in nidum. Mures in templo quodam ſacrum aurum roſerunt. e quibus cum feminam unam æditui cepiſſent, in muſcipula quinque muſculos eniſa, tres eorum devoravit.

IV. Sed nihil fuit horribilius, quam quod ſereno cœlo tubæ vox inſonuit, lugubre & valde acutum canens, ut homines ad vehementiam ſonori clangoris cohorreſcerent. Ex his Tuſci haruſpices *mutationem rerum inſtare* prædicabant. Dumque his rebus operam dat ſenatus in æde Bellonæ, paſſer in conſpectu omnium cicadam ore correptam intulit: ejuſque parte abjecta, & in fano relicta, cum altera parte avolavit.

V. *Id portendere ſeceſſionem agreſtium urbanorumque reſponderunt haruſpices: quorum alteri cicadæ in morem ſtreperent vocibus, alteri ſimiliter atque illi ruri exigerent vitam.* Nihil horum Sulpicium a cœptis remorabatur, mira pravitate hominem; ut improbitate non modo ſuperaret ceteros, ſed ſecum ipſe certare videretur. Crudelitatem enim maximam pari audacia avaritiaque miſcuerat: neque tantum erat ullum flagitium, cujus vel turpitudine abſiſteret a patrando, nec pœnitentia poſt factum duceretur.

VI. Quid multa? civitatem Romanam propalam vendebat libertinis & inquilinis: & menſa in foro poſita pretium numerabat. Tria circa ſe habebat hominum millia cum enſibus, & ad omnia paratam equeſtrium juvenum multitudinem. ſexcenti erant delecti, quos *Antiſenatum* vocare conſueverat. Saturnini, ſeditioſiſſimi hominis, omnia laudare ſolitus, *cunctationem* in præcipiti homine,

§ IV. Plut. § V. Jo. Antiochen. ap. Valeſ. Plut. in Sull. c. 15.

& *timiditatem* in furibundo reprehendebat. Idem, cum tuliſſet legem, *ne quis ſenator amplius quinque millia nummûm æris alieni contraheret*, ipſe moriens debuit centies vicies.

VII. Talis vir, a Mario immiſſus in rempublicam, vi ferroque deſtinata perficere conatus eſt: cum ingenium etiam facundiamque a bonis initiis & rectiſſima voluntate ad ancipitia & prava tranſtuliſſet. Præcipuæ Sulpicii actiones erant, *ut exſules, quibus cauſam dicere non licuiſſet, revocarentur; novi cives, libertinique diſtribuerentur in quinque & triginta veteres tribus*, &, cujus gratia cetera fiebant, *C. Mario Mithridaticum bellum decerneretur.*

VIII. Sed exſules ne reducerentur, ipſe nuper interceſſerat: jam immutata voluntate, verba cavillando eandem legem referebat, *non exſules a ſe reduci, ſed vi rejectos*, dictitando. quaſi non iidem eſſent, utro nomine appellarentur: aut quaſi de vocibus, non de rebus, controverſia in republica eſſet. Libertinos autem, & qui modo de ſociis facti cives fuerant, ideo diſtribui in veteres tribus volebat, ut plus in ſuffragiis illorum roboris eſſet. quippe homines callidi, ſi hos, numero veteribus civibus facile ſuperiores, jure æquaſſent, nihil fore exiſtimabant, quod illorum opera non aſſequerentur, & quo minore negotio rem perficerent, de bello Mithridatico interea ſilentium agebant.

IX. Ne ſic tamen tenere propoſitum potuerunt, cum ei rogationi veteres cives præfractis animis reſiſterent, reſque interdum ad fuſtes & ſaxa perveniſſet; L. Sulla ad opem reipublicæ ferendam, ab Italici belli conficiendis reliquiis, alieno tempore avulſus eſt. Vehementer enim accisæ ſociorum vires erant. Lamponius tantum & Cleptius cum parte Lucanorum erant in armis: Samniteſque & Sabelli Nolam & vicina Nolæ retinebant. Igitur Sulla profectus jam ad exercitum, qui Nolam obſidebat, fuerat: receptiſque pleriſque circa præſidiis, haud procul fine belli aberat.

§ VI. Plut. in Mar. c. 57. § VII. Vellej. Aſcon. in Cornel. Liv. Epit. Rhetorica ad Herenn. 2, 28. § IX. Appian. civ. l. 1. Diodor. l. 37. Vellej.

X. Sed urbano tumultu excitatus, accurrit Romam, ut collegam tribunitiis furoribus repugnantem adjuvaret. Consilio tamen magis, quam viribus, grassari placuit; ne patriæ incumbentem pestem, si arma corripuissent, alia peste viderentur repellere. Igitur justitio in dies aliquammultos indicto hoc agebant, ut comitia differendo legis impediendæ idoneam aliquam occasionem tempus suggereret. At Sulpicius, justitio valere jusso, suos in forum educit, admonitos, *ut pugiones sub vestibus secum ferrent: iisque, adversus quoscunque opus esset, ne consulibus quidem exceptis, uterentur.*

XI. Sic instructus ad ædem Castorum pergit, ubi forte concionem consules habebant. ibi *ferias*, ut *parum rite edictas*, arguere orsus, postremo *tolli eas a consulibus* jubet, *comitiisque legum tempus atque locum dari.* Tum vero consulibus adversantibus, in nervum erupit furor, strictisque mucronibus vis intentatur: cadit inter alios Pompejus adolescens consulis filius, idemque alterius consulis gener. pater Pompejus clam elabitur: Sulla, qui in domum Marii confugerat, sive, ut ipse in commentariis prodidit, *cinctus inimicorum gladiis consultandi causa secesserat*, cum inde rediisset in forum, justitium ex voluntate Sulpicii solvit.

XII. Ideo Sulpicius reliquit magistratum Sullæ, cum eundem Q. Pompejo abrogaret. Ita dimissus ad exercitum Sulla, cum Capuam venisset, unde rebus omnibus ordinatis ad bellum Asiaticum pergere statuerat, P. Sulpicius legem, cujus ergo turbæ istæ excitatæ omnes fuerant, perfert: *Cajumque Marium pro Sulla Mithridatici belli imperatorem esse* jubet. Mittitur e vestigio Gratidius, propinquus & legatus Marii, cum alio tribuno militum, qui Nolanum exercitum ad Marium perducant. At Sulla, cognitis, quæ

§ X. Appian. § XI. Plut. in Sull. c. 16. & Mar. c. 57. Appian. Liv. Epit. Vellej.

in urbe fierent, jam ad legiones venerat prior, vocatasque in concionem ita erat allocutus:

XIII. *Quæ per hosce dies in urbe gesta sunt, milites, ea varie ad vos perlata esse existimo, ut ferme solent, quæ incertis auctoribus, aut vago rumore, differuntur. Quo magis ad vos properandum esse censui, ut in communibus injuriis mutui aspectus solatio uteremur: & vos, quid mihi sit in præsentibus consilii; ego, quid vobis voluntatis, cognosceremus. Nam siquidem populi Romani consulem, imperatorem vestrum, una cum concordi collega cogi in ordinem, violari minis, terreri cæde carissimorum oportuit: causam non dico, quin adversarii nostri cupitis fruantur. Sin vero paucorum importunitate victum consulare imperium, cædem clarissimi juvenis, consulis alterius fugam, alterius periculum, dominantes in urbe nostra, quos anno in adversa acie stantes, ferro ac virtute vicimus, vobis mihique juxta intolerandum est: quid fieri in rem nostram publicamque sit, consideremus.*

XIV. *Sed mature decreto opus est, donec consultare communiter, & agere, quæ volumus, licet. Si enim nescitis, mihi bellum Mithridaticum, vobis ego imperator eripior. C. Mario tradimini: nisi tamen vos ille fastidiat, & alterum exercitum nupero commilitio notiorem malit. Atqui provinciam illam, & has legiones senatus mihi dederat: & ego jam ad trajiciendum omnia paraveram, lætus & festinans, non ut mihi tantum gloriam triumphumque ex veris hostibus quærerem; sed etiam, ut vobis aliquando referrem gratiam: vosque, tot exantlatis me duce pro republica laboribus, Asiaticarum opum larga & facili copia ditarem; quo reliquam deinceps ætatem in otio locuplete & honorato degeretis.*

XV. *Sed hæc & alia nobis ereptum eunt injustissimi mortales. quod si vobis volentibus est, doleo & quiesco: si, quod jure datum est, per injuriam auferri non sinitis, non me subtraham vobis ducem. ad capessenda jussa promti paratique este.* Ad hæc verba, quamquam nihil apertius de proposito suo dicere erat ausus, succlamatum a militibus est, facile, quid vel-

§ XII. Plut. in Sull. & Mar. Appian. Val. Max.

let, interpretantibus, *bono esset animo, & recta duceret ad urbem.* nec enim imperatoris tantummodo vicem dolebant, sed de sua quoque erant solliciti, ne forte Marius ad bellum, ut rebantur, facile & quæstuosum alio potius exercitu uteretur.

XVI. Igitur tribunos a Mario præmissos lapidibus cooperiunt: signisque correptis, properant Romam. Ibi quoque populus inquietus & discors agebat: aliis *unicum ducem Marium* efferentibus in cœlum; aliis *ad curandum corpus, senio & morbis confectum, Bajas facessere* jubentibus. Nam in Misenensi villam C. Marius posuerat: quam postea L. Lucullus centies sestertiûm emit. Sed Marius, ut se vegetum paremque militiæ muniis ostenderet, quotidie in campo inter juvenes exercebatur: miserantibus multis, qui perspiciebant, quam inane ob præmium, vir ab ima sorte ad summam profectus, post septuagesimum ætatis annum, inhabile propter carnium molem corpus (nam in senecta obesus evaserat) & fracta laboribus membra fatigaret.

XVII. Sed magis ridicula erat, quam cupiditatibus suis obtendebat, causa: cum *ideo se concupivisse imperium* diceret, *ut filium adolescentem artes belli ipse præsens edoceret.* Inter hæc, cum occisos, quos ad exercitum miserat, tribunos, Sullamque cum sex legionibus venire ad urbem comperisset, ipse vicissim quosdam amicorum Sullæ occidit, bonaque cæsorum diripuit. Itaque miserabilis Romani populi conditio erat, cujus principes, nusquam certa spe salutis, aut ulla concordiæ fide, alii ex urbe in castra, alii ex castris in urbem confugiebant. Nam, excepto quæstore uno, ceteri tribuni præfectique signa patriæ inferenda abominati, Romam se receperant. Contra ab iis, qui vim Marii Sulpiciique insolentiam metuebant, in castra Sullæ, tanquam ad asylum, concurrebatur.

XVIII. In urbe senatus suæ potestatis non erat, sed ad nutum tyrannorum circumagebatur. His volentibus, ex

§ XV. Jo. Antiochen. Appian. Plut. in Sull. & Mar. § XVI. Plin. 18, 6. Plut. Vellej. 2, 18. § XVII. Appian. Plut. in Sull.

magiſtratibus ejus anni duos ad L. Sullam miſit, Brutum & Servilium prætores. Ii, cum ad exercitum veniſſent, paulo animoſius locuti in extremum diſcrimen inciderunt, ut, confractis faſcibus, prætextiſque dereptis, vix & ægre corpus incolume referrent in urbem, ipſo aſpectu, quorſum jam ſeditionis furor evaſiſſet, oſtenſuri. Marius, quantum in tali trepidatione poteſt, ad defenſionem ſe comparat. Sulla triginta peditum, quinque equitum millia adducens, ad urbem intendit curſum: præter alia, quibus incitabatur, per ſomnium quoque ſtimulantibus geniis.

XIX. Nam quæ Cappadocum inſtituto Romæ colebatur Dea (Lunam, an Minervam, an vero Bellonam interpretarentur, ipſi quoque dubitabant) eam aſſiſtere ſibi per quietem vidit Sulla, fulmenque porrigere, recitatiſque inimicorum ejus nominibus, ad ſingula præcepiſſe, feriret: atque illos, tanquam ad ictum concidentes, evaneſcere. Id viſum collegæ narravit, qui, cum laude & gratulationibus occurrens, ad omnia operam ſuam promiſerat. Interea ſecundi, deinde tertii ab urbe legati venerant, quibus, cauſam conſilii tam præcipitis requirentibus, idem reſponſum omnibus datum: *ad liberandam tyrannide patriam iri.* poſtremo tamen adjecit, *ſi ſenatus cum Mario & Sulpicio deſcendere in campum Martium velit, nihil ſe, niſi de communi ſententia, acturum eſſe.*

XX. Sed Marius Sulpiciuſque, neque fidei ſe inimici credere auſi, neque ſatis parati ad reſiſtendum, novam ſenatus nomine legationem mittunt. cujus hæc mandata fuere: *Neminem magis, quam ipſos conſules, ſcire, quantopere ſemper ſenatus laboraſſet, uti amborum, & præcipue L. Sullæ, pro præſtantiſſimis in rempublicam meritis, quam ampliſſima dignitas foret. Ceterum eam eſſe conditionem Romæ, ut ſæpe contra voluntatem ſenatus populi juſſa valeant: præſertim ubi propter metum majoris mali, prudentiſſimus quiſ-*

§ XVIII. Plut. in Mar. c. 58. & in Sull. c. 17. § XIX. Appian. Plut.

que concedendum temeritati multitudinis putet. Id adeo nuper etiam accidisse, iis ferendis legibus, a quibus haud minus reliqui Patres, quam consules ipsi, abhorreant.

XXI. *Verum enimvero, in libero populo multa ferenda esse potentioribus, donec arte & occasione corrigantur. Ita Gracchorum olim, ita postea Saturnini rogationes, quæ ferventibus populi studiis nulla vi potuissent impediri, tempore captato citra tumultum abolitas esse. Idem nunc quoque fieri posse de iis, quorum iniquitate se læsum consul Sulla conqueratur.*

XXII. *Nihil antiquius esse senatui, quam ut inter claros & potentes viros, quæ inciderint controversiæ, citra publici status periculum, ex æquo & bono componantur. Eundem animum & C. Marium, & P. Sulpicium præ se ferre: nec dubitari, quin par maneat & consulibus in communem patriam pietas. Nihil opus esse armis, ubi civili modestia transigi melius possit. nec adhuc admissum tam inexpiabile quidquam, ut ad extremæ desperationis auxilia veniri oporteat. Tempore tantummodo & modica patientia rem indigere. Igitur hoc unum deprecari Patres, ne per præcipitem iracundiam omnis concordiæ spes abjiciatur. Omnia conventura, modo hanc dent consules senatui veniam, ut ne propius quinque millia passuum ab urbe castra metentur, donec Patres conscripti consultare amplius de præsentibus possint.*

XXIII. Ad Pictas hæc agebantur. id tabernis nomen erat, ad quintum decimum ab urbe lapidem via Lavicanæ sitis. Ibi responsum a Sulla legati abstulerunt, *in loco castra positurum:* idque, ipsis audientibus, more militiæ statim imperatum est. At hæc simulatio consulum erat. nam ipsi, consilio intellecto inimicorum, dum legati, velut impetrato, quod volebant, læti redeunt Romam, L. Basilo, C. Mummio præmissis, citato agmine sequuntur. Sulla Esquilinam portam cum vicina parte occupandam cum legione una sumserat: Collinam cum alia legione Pompejus:

§ XXII. Plut. in Sull. c. 18. Claver. Ital. antiq.

ad sublicium pontem tertia, quarta pro muris ad subsidium stare jussa est. duæ hostili fremitu animoque in urbem irruperunt. Ibi cum juxta collem Esquilinum Marius Sulpiciusque cum tumultuaria manu occurrissent, miserrimum facinus factum est, ut in ipsa urbe non per seditionem, & correptis temere telis, sed aperto Marte signis canentibus in justæ pugnæ faciem, tum primum post Romam conditam inter cives concurreretur.

XXIV. In hoc prœlio cum Sullanos non oppositus modo hostis, sed desuper e tectis jaculantes patres familias urgerent: consul ipse, correpto signo, in primam aciem procurrit: fugamque militis religione signorum & præsentia ducis cohibet. simul ad omnia respiciens, vocari ex subsidiis legionem, & interea delectos ex præsentibus, circumire Suburrana via, & a tergo includere hostes jubet. ipse, correpta face, contra eos, qui de tectis saxa atque tegulas jaciebant, *subdi ædificiis ignem* imperat, *sagittariosque tela ignita immittere.*

XXV. Ita detrusus ad ædem Telluris Marius, plebem ex domibus, itemque servitia ad pileum vocat. Sed potentior promissis metus fuit. tres tantummodo repertos ajunt, qui conditionem acciperent. Sulla per sacram viam in Capitolium pergens, quo se Marius cum suis receperat, cum milites quosdam suos obvia diripere vidisset, eundem delicti suppliciique locum esse voluit, coram statim in conspectu omnium punitis. ab eadem modestia, dejectis a Capitolio cum cæde multorum inimicis, custodias per omnes regiones urbis posuit; totaque nocte cum collega pervigil, obivit omnia, ne quid a victoribus per insolentiam in urbanos committeretur. Orta demum luce, vocato in concionem pupulo, *tempora reipublicæ* deplorant, *tribunitio vento ad talia præcipitia compulsæ. hac necessitate coactos ad consilia necessaria magis, quam optanda, descendisse.*

§ XXIII. Appian. Plut. Flor. 3, 21. Liv. Epit. Jo. Antiochen.
§ XXV. Flor. Val. Max. 8, 6. Plut. in Mar. c. 58. Oros. 5, 19.

XXVI. *Revocandum itaque majorum morem, quo obtinente nihil tale accidisset; neque de re qualibet postea ad populum ferri oportere, nisi de ea deliberatum ante in senatu foret. Centuriata quoque comitia ex lege Servii regis, non ut postea assuevissent, tributa haberi, consultius esse. Non aliis rationibus reduci civium concordiam, & publicæ rei tranquillitatem posse, quam si a temeritate populari ad maturitatem Patrum consilia, & ab egentissimi cujusque audacia, ad circumspectionem locupletium, suffragia revocentur. Tantum ferme cuique fidei amorisque in rempublicam, quantum in privata spei atque opum, esse.*

XXVII. Sic tribunorum plebis vehementer accisa potestate, quibus imaginem nomenque tantum sine vi reliquerunt: cum etiam ob paucitatem senatorum contemni amplissimum ordinem animadverterent consules, tributis comitiis (ut aliquid dare populo viderentur) ex equestri ordine honestissimum quemque allegerunt, numero trecentos. Viri deinde duodecim a senatu hostes judicati, Sulpicius inprimis & duo Marii: deinde P. Cethegus, Junius Brutus, Cn. & Q. Granii, P. Albinovanus, M. Lectorius, Q. Rubrius Varro, & præterea duo alii senatores, *quod, seditione concitata, consulibus populi Romani arma opposuissent, servosque vocassent ad pileum.* Aqua igitur & igni his interdictum, adjecto, *a quocunque impune occidi, aut ad consules adduci posse.*

XXVIII. Bona quoque eorum publicata: & perquisitores missi, qui caperent profugos, aut occiderent. P. Sulpicius, cum in Laurentinis paludibus, villæ cujusdam latebris occultaretur, indicio servi sui retractus & ab equitibus oppressus est. Caput occisi relatum Romam, & pro rostris propositum: servus, qui secundum edictum consulum libertatem indicii præmium ferre debebat, manumissus; statimque cum insignibus novæ libertatis, ob scelus

§ XXVI. Sallust. Catilin. Appian. § XXVII. Vellej. 2, 30. Appian. civ. l. 1. Liv. Epit. Flor. Cic. in Brut. c. 45.

proditi heri de saxo præcipitatus est. In alios quoque viros claros, qui reperiri potuerunt, velut jure sævitum. At Marius post fugam ex urbe desertus a turba, per tenebras in prædium quoddam, quod habebat in Solonio, qui campus est agri Lanuvini, se conjecit.

XXIX. Unde, cum filium ex vicinis agris Q. Mucii auguris, cujus ille filiam duxerat, necessaria petere jussisset, Ostiam descendit, repertoque navigio, quod unus amicorum Numerius paraverat, cum privigno Granio, filii reditum non exspectans, abnavigavit. Interim adolescens imminens exitium fide & astu villici evasit. Cum enim eum in prædio Muciano deprehendisset dies, ad comprehendendum eum suspicione ducti equites properabant. Ibi enim latere Marios posse propter affinitatem rebantur, & quia Mucius hostem Marium judicare noluerat. quod ejus nobile factum non est silentio prætereundum. Cum L. Sulla victor armatis circumdedisset curiam, eoque C. Marium hostem decerni cupienti nemo auderet negare: solus Q. Mucius sententiam dicere noluit.

XXX. Atque mitius instante Sulla, *non ita*, inquit, *gladios tuos extimesco, ut propter has senilis sanguinis tenues reliquias, hostem judicare C. Marium sustineam, a quo Italiam & hanc urbem conservatas memini.* Hujus igitur villicus, nihil a fide heri animoque dissentiens, Marium adolescentem inter fabas abditum imposuit plaustro, bubusque junctis, per medios inimicos deportavit in urbem. sic acceptis ab uxore, quorum præcipuus tum usus erat, ante lucem ad mare pergit; & cum forte solventes in Africam nautas invenisset, navem conscendit. Major patri Mario cum ventis & tempestatibus lucta fuit, ingruentibus in eum velut manu facta malis.

XXXI. Ferente vento litus Italiæ legens, Terracinam evitare nautas jussit, Geminium, cujus ibi magnæ opes

§ XXVIII. Jo. Antiochen. Vellej. Liv. Epit. Val. Max. 8, 5. Oros. 5, 19. Flor. Plut. in Mar. c. 58. Cic. de divinat. 1, 36. § XXIX. Val. Max. 3, 8., § XXX. Liv. Epit. Plut.

erant, timens, inimicum hominem, & Sullanis partibus deditum. Ceterum illis enise parentibus, magna vis ventorum a mari coorta, navigium procellis, & ipsum nausea sic fatigavit, ut vix apud Circejos applicare posset. ibi ob tempestatis sævitiem, & quia deficiebant commeatus, exscensio facta est. sed anxiis, & in momenta temporum extrema quæque exspectantibus, incerta omnia intutaque, &, ut fit in magno metu, præsentia quæque molestissima videbantur. Terram hostilem vitarent; inimicum erat mare: occursum metuerent hominum ob pericula; non minus metuendæ ob penuriam solitudines erant. sero in bubulcos paucos inciderunt, qui dare quidem nihil poterant egentes egentibus, sed agnitum Marium *celeriter* jubebant *se subducere: paulo enim ante magnam affuisse equitum manum, quæ illum quæreret.*

XXXII. Plurima tum malorum imago circumsistebat hominem. nudus, desertus, inops, inter mortis & contumeliarum assiduos terrores, Italiam, quam honoribus imperiisque suis toties ornaverat, semel iterumque defenderat, ut hostilem terram fugere cogebatur. Jamque etiam comites tædio & inedia fatiscebant: cum, omissa militari via, in profundum nemus secessit. Ibi cum ærumnosam sane noctem exegisset, cogente inopia, & corpore, donec aliquid superesset virium, usurus, secundum litus incessit, adhortans comites, *ne deficerent animis, neve spes suas extremas, & promissa numinum immatura mollitie corrumperent.*

XXXIII. *Sibi enim, cum ruri adolescentulus ageret, id ostentum evenisse, ut septem pulli aquilini cum ipso nido in sinum ejus deciderent. parentibusque suis consultos haruspices respondisse, fore se mortalium omnium clarissimum, summumque imperium uti septies capessat, fatale esse.* Id quidem sæpe jactasse Marium in confesso est; rei vero fidem naturæ avium periti derogant, negantes, aquilam plura duobus ova parere. Sed tamen id vere seu falso expositum, Mario tum temporis profuit, ut ad extrema omnia spem animosque comites sui durarent. Sed ubi ad passus bis mille quingen-

tos Minturnis abfuerunt, ſimul equitum alam ad ſe tendentem eminus conſpexere, ſimul duas naves onerarias, prope litus, per quod incedebant ipſi, vela facientes. igitur ad has citato curſu delati, projectis in mare corporibus annatant.

XXXIV. Et Granius quidem, altera navium exceptus, in Ænariam inſulam trajecit. Marius corpore gravior, multo duorum ſervorum labore vix ſublevatus, & in alteram impoſitus eſt. jamque aderant equites, & nautas clamore cientes *appellere* jubebant: *aut ſaltem præcipitato in aquas Mario, quo inſtituiſſent curſum, pergere.* Sed ſupplicante cum lacrimis ſene, domini navis, poſtquam diu fluctuaſſent animis, negarunt ſe ejicere virum poſſe. Deinde ubi cum atrocibus minis equites citi receſſerunt, iterum immutata mente, ad Liris amnis oſtia prope terram jecerunt ancoras; hortatique Marium, *ut ad cibum capiendum, corpuſque rectius curandum tot afflictum incommodis, in terram exſcenderet, donec, qui ſtata hora flare debebat, ventus ſurgeret,* ſublatis velis in gramine accumbentem reliquerunt.

XXXV. Ita derelictus ab omnibus hominibus, diu in litore ſine voce jacuit: poſtquam ægre ſe recollegit, per invia & uliginoſa loca, oppletaſque cœno & aquis foſſas defecta membra trahens, tandem ad tuguriolum venit, in quo ſenex quidam, paludibus purgandis operam dare ſolitus, habitabat. Ad hujus pedes ſe abjiciens, obteſtabatur, *ſervator atque adjutor eſſe vellet hominis, ſi præſentem tempeſtatem effugiſſet, majora opinione præmia redditurі.* Ille, ſive olim viſum recognoſcens, ſive ex aſpectu virum haud vulgarem judicans, placide reſpondit: *ſi quidem quietis egeret, poſſe tugurio uti; ſin vero inimicos aliquos fugeret, monſtraturum ſe aptiorem latebris locum.*

XXXVI. Ibi dum juxta profluentem in cava ripa, multa arundine levibuſque ſarmentis contectus ſedet, ſubito ad aures accidit clamor, increpantium ſenem, & ubi Ma-

§ XXXIII. Appian. civil. l. 1. Plut. § XXXV. Appian. Plut.

rium abſcondiſſet jubentium oſtendere. Nam quoſdam eorum, qui a Geminio ad retrahendum Marium quoquoverſum emiſſi fuerant, ad illud tuguriolum caſus detulerat. Is tumultus hominem proditionis certum ſubegit, ut exutis veſtibus in paludem ſe immergeret, oculis tantummodo ac naribus exſtantibus. Sic repertus extractuſque, ut erat nudo corpore, limo cœnoque deformis, injecto in collum loro, Minturnas rapitur: & dum, quid facto opus eſſet, magiſtratus deliberant, cuſtodiendus ad ædes Fanniæ mittitur, quæ ob veterem offenſam irata Mario putabatur.

XXXVII. Nam ſexto ejus conſulatu, repudiata a C. Titinnio Minturnenſe, cauſam dixerat. Titinnius ampla dote ſpoliare cupiverat mulierem, impudicitiæ crimine objecto. Sed Marius, cauſa cognita, *Fanniam impudicam videri pronuntiavit*, *mulctamque ei* dixit *ſeſtertium nummum* : Titinnio præcepit, *ut dotem mulieri reſtitueret ; quod*, *quam impudicam eſſe ſciſſet*, *eam pecuniæ inſidiatus duxerat*, *diuque matrimonio ejus uſus fuerat.* Fannia tamen beneficii magis, quam injuriæ, memor, quibuſcunque potuit officiis adjuvit. Unde Marius hilarior, collaudata mulieris voluntate, *fore ſibi reddendæ gratiæ poteſtatem* lætus geſtienſque prædicat: *ejus enim rei certum ſe modo omen accepiſſe.*

XXXVIII. Pudet referre vaniſſimæ ſuperſtitionis ſordes: niſi vel ideo magis ſunt referendæ, ut intelligamus, quam turpi dementia orbem terrarum Chriſtiana diſciplina liberaverit. Poſt tantam rerum experientiam, vir animo geſtiſque rebus maximus, quam a ratione impetrare non poterat tranquillitatem, ab aſini obtutu ac voce ſumſit. Nam cum ad Fanniæ domum adductus erat Marius, relicto pabulo prorumpens e foribus animal, ex adverſo Marii conſtitit: & blande hominem intuitus, luculentumque rudens, ad vicinum fontem procucurrit. Idcirco Marius *ſalutem portendi* fatus, *obſerari januam cubiculi, ut ſe quieti daret*, juſſit.

XXXIX. Interea magiſtratus, *ſine mora de medio tollendum*

§ XXXVI. Liv. Epit. Vellej. 2, 19. Val. Max. 8, 2. Plut.
§ XXXVII. Plut. Val. Max. § XXXVIII. Val. Max. 1, 5. Plut.

esse decreto, Cimbrum quendam mittunt de reliquiis Marianæ victoriæ, qui eum conficeret: quod omnes oppidani misericordia clarissimi viri fœdum occidendi ejus ministerium abnuebant. Sed ille, cubiculum ingressus, ubi Marium esse cognovit, abjecto gladio profugit, *Marium se non posse occidere* clamitans. Quidam ajunt, *ingenti flamma ex oculis Marii promicante territum hominem: auctum deinde terrorem, postquam assurgens e lecto senex, terribili voce*, Tune, homo, C. Marium audes occidere, *inclamasset*. Minturnenses profecto homini divinitus injectum timorem, salutemque Marii cordi esse Diis interpretati, mutata sententia, quem paulo ante necari jusserant, repente incolumem volunt: nec ipse sibi deest, ad quosvis, etiam infimum & vilissimum quemque, tendit manus, preces, spem, fata, fabulam suam de aquilis, de asino, varie miscet.

XL. Tandem consensu omnium cum viatico & veste collata ad naviculam publice instructam deducitur. Sed properantibus obstabat religio, quod per lucum Maricæ, quam & *Circen* frequentius vocant, ad mare iter erat, quem præcipuæ sanctitatis Minturnenses habebant: neque fas putabant, efferri quidquam earum rerum, quæ semel eo illatæ forent. Sed ceterorum dubitationem unius senis alacritas solvit: qui, *nihil irreverens, aut ingratum Diis esse* clamitans, *quod ad C. Marii salutem pertineret*, cum parte rerum, quæ ad mare portabantur, per lucum primus evasit.

XLI. Pingenda deinde curavit ista Marius, tabulamque votivam in fano Maricæ suspendit. Sic in perparvum impositus navigium, lacrimis, votis, ominibusque prosequente Minturnense populo, evitatis, quantum poterat, terris portubusque omnibus, vela in altum fecit. Forte ad insulam Ænariam delatus, cum ibi Granium & nonnullos amicorum reperisset, una in Africam cursum intenderunt. Sed quia penuria aquæ laborabant, in agro Erycino Sici-

§ XXXIX. Val. Max. 2, 10. Plut. Liv. Epit. Appian. Cic. pro Sext. 6, 22. Strab. l. 5.

liæ fecerunt exſcenſionem. ibi quæſtoris Romani cura diſpoſiti equites propemodum egredientem navi Marium excepere. Aquatores ferme ſexdecim interfecti ſunt. Marius, propere ſoluto navigio, Meningem tenuit, Africæ inſulam, quæ hodie *Gerbarum* vocabulo eſt notior.

XLII. Hic de filio ſuo cognoſcit, *illum cum P. Cethego ſalvum, ire ad Hiempſalem*, ſive *Mandreſtal* is fuit: cui patrive ejus Numidiæ partem, capto Jugurtha, Marii maxime opera ſenatus dederat. Hinc recepto nonnihil animo, ſtatuit in Carthaginienſem agrum tranſmittere. Ibi cum in locis ſolitariis vaſtiſque ſederet, venit ad eum lictor Sextilii, qui tum Africam propraetore obtinebat. De hoc Marius, neutram in partem meritus, humanitatis tamen aliquod officium exſpectabat. At lictor *decedere eum provinciæ* juſſit, *ni malit in ſe, ut hoſtem ab ſenatu judicatum, decerni*: torveque intuentem, & vocem nullam emittentem Marium rogavit tandem, *ecquid renuntiari prætori vellet?* ibi Marius, *nuntia*, inquit, *vidiſſe te C. Marium in Carthaginis Magnæ ruinis ſedentem*: duobus clariſſimis exemplis inconſtantiam rerum humanarum prætoris animo figurare, non inepte conatus.

XLIII. Hic ad eum cum Cethego filius venit, Albinovanuſque, & ceteri exſules. ii Numidarum dolos, non ſine digno, qui notetur, caſu evaſerant. Marium adoleſcentem miris in ſpeciem officiis colebat regulus; ſed quia diſcedere cupientem morabatur crebrius & apertius, quam ut per benevolentiam facere credi poſſet, ſuſpicionem illi, & ex hac ardentius abeundi deſiderium injecit. Igitur ob formam a pellice regia dilectus, cum ejus amorem averſatus eouſque fuiſſet, tum amplexus occaſionem eſt; eaque juvante, cum amicis fuga capta, ad patrem penetravit.

XLIV. Magna erat gratulatio, quod poſt ancipites tot caſus, qui de ſe ſuiſque ſæpius utrinque deſperaſſent, ſalvi ſo-

§ XLI. Cic. pro Planc. c. 10. & pro Sext. Appian. Plut. § XLII. Appian. Cic. ad Quirit. c. 8. Plut. § XLIII. Appian. Plut.

ſpiteſque ſe viciſſim intuerentur. Inter hanc dum in litore obambulant, forte ſcorpiones inter ſe pugnantes Marius pater videt. Erat ille vir huic ſtultitiæ generi deditus, & ut facile eſt delirantibus artem ex errore facere, valere ſe talia interpretandi calliditate putabat. Igitur averſatus hoſtilitatis omen, non diſtulit conſcendere piſcatorium navigiolum, & curſum in Cercinam dirigere. & opinionem prudentiæ ejus ſors velut dedita opera confirmavit.

XLV. Vix in altum evecti erant, cum miſſos a Numida vident equites eo ipſo in loco vagantes, unde navem conſcenderant. Sic inter Africi maris inſulas, quia plus inſidiarum in continente timebat, quod reliquum erat hiemis, C. Marius exegit. Dum ad hunc modum inimicus L. Sullæ terra marique jactatur; ipſe rerum omnium potens, ſtatum civitatis ordinabat: non victoris inſolentia, ſed propemodum ad juſtum legitimumque modum. Igitur & æris alieni perplexam atrocemque controverſiam, quæ nuper ad prætoris Romani necem pervenerat, ex æquo bonoque lata lege Unciaria decidit.

XLVI. Ejus legis cum argumentum lateat, nomen eſſe videtur indicio, duodecimam debiti partem remiſſam debitoribus fuiſſe. Comitia deinde, priuſquam proficiſceretur in provinciam, habuit: in quo negotio manſuetum ſe præbuit, & omnimodis popularem. Nam & Nonium ſororis filium, & Ser. Sulpicium, quamquam ſubniſi ſua commendatione eſſent, ignominioſe repulſos civiliter tulit; *jucundum ſibi eſſe* dictitans, *videre populum, libertate recepta, vel contra auctores beneficii utentem.*

XLVII. Conſulem quoque L. Cinnam deſignari paſſus eſt, licet iniquum ſibi, & partibus adverſum ſciret. Jurejurando tamen adegit, nihil novaturum. iſque in Capitolio multis præſentibus, ſilice lapide comprehenſo, *ſi falleret*, precatus Deos fuerat, *ita ſe quoque projectum vellent;*

§ XLIV. Plut. Val. Max. 1, 5. § XLV. Appian. Liv. Epit. § XLVI. Plut. in Sull. c. 19.

cum dicto lapidem emittens manu. Sed & collegam ei Cn. Octavium addidit, compertæ modeſtiæ virum, cujus maturitate Cinnam, ſi ruere cœpiſſet, ſperabat retineri poſſe. His ita curatis, conſulari poteſtate contentus, præmiſſo ad Capuam exercitu, coloniis per Italiam deducendis operam dedit.

XLVIII. Sed adverſa factio, ubi ceſſare metum armorum videt, ad priſtinum conſilium revoluta, locupletes præſertim, & feminæ quædam prædivites, nihil non, ut exſules reſtituerent, moliebantur. Etiam conſulum vitæ dicebantur inſidiæ fieri, quod iis ſe ſalvis, tenere poſſe propoſitum inimici non putabant. Sed Sulla, belli Mithridatici decreto imperio, tutior ab ejuſmodi periculo videbatur: Q. Pompeji miſeratio ſubibat animis, quod is nihil ad prævalidas reprimendas inimicitias virium habebat. Ideo provincia ei Italia cum exercitu, qui tum ſub Cn. Pompejo proconſule merebat, populi juſſu datur.

XLIX. Offendit ea res Cnæum, &, ut novo nec antea audito ſceleri præberet exemplum, incitavit. Hoc enim primum anno conſulis Romani ſanguine polluta caſtra, imbutæque militum manus ſunt. Quippe conſul Pompejus, ad accipiendum exercitum profectus, & intra vallum acceptus, cum poſtridie concionem haberet, cedente in ſpeciem proconſule, ſatis læta habere initia imperii viſus eſt: ſed mox majore turba quaſi audire concionantem cupientium concurrente, ab iis, quos ad cædem proconſul ſubornaverat, cum ſacrificare jam inciperet, interfectus eſt.

L. Proconſul, diffugiente conſulis comitatu, tanquam neſcius omnium tulit ſe obviam, &, re ſcilicet cognita, graviter increpavit tanti ſceleris auctores. ſed ſtatim rediit cum iis in gratiam, receptoque imperio, non eſt paſſus dubitari, cujus ope conſilioque interceptus conſul foret. Neque ſenatus vindicavit: majore talibus temporibus caſtro-

§ XLVII. Diodor. ap. Valeſ. Plut. Appian. Liv. Epit. § XLIX. Vellej. 2, 20. Liv. Epit. Appian. Val. Max. 9, 7.

rum, quam curiæ, potentia. Hac re comperta, conful Sulla intentiorem corporis fui cuftodem egit, nunquam non fido feptus amicorum, etiam per noctem, præfidio. neque diu moratus, Capuam ad exercitum profectus, militibus commeatuque & ceteris bello neceffariis in claffem impofitis, ad Mithridaticum bellum navigavit.

LI. Neque res Afiaticæ adventum ejus parum defiderabant. ita tempore & occafione Mithridates utebatur. Huic regi tum in fe magnifica erant omnia, tum, quæ fibi dare nemo poteft, fortuna providerat. Opes atque potentiam illuftrabat genus a feptem Perfis illuftri ferie deductum, & Artabanes regni conditor. Sed præcipue auctoritatem ei pararant profpera & magna belli primordia, quod tanta in eo vis effe videretur, ut, cum primum inciperet moveri, tota regna, nullo magnopere adhibito conatu, raperet.

LII. Neque majus aliud ad movendam quolibet inclinationem animorum inftrumentum eft, quam commodo conatorum eventu parta felicitatis fama. Igitur fortunæ inftandum ratus, poft victum a fuis Nicomedem, ex Amafeno campo, ubi auxilia variarum gentium recenfuerat, per Paphlagoniam inceffit, centum quinquaginta millium exercitum ducens. Inde expulfo obiter Pylæmene rege, ad Scoroba montem, ubi Bithyniæ Pontique confinia funt, deflexit.

LIII. Non longe abhinc M'. Aquillius caftra pofuerat, & poft infelix prœlium cum reliquiis fuorum Nicomedes. Ibi ex præcurforibus centum omnino Sarmatæ, quæ acerrima equeftribus prœliis gens eft, octingentos Nicomedis equites nacti, profligant Bithynos, quofdamque eorum captos adducunt ad regem. Ille ex priore inftituto hos quoque, viatico dato, dimittit in patriam. Ita vim aliis Pontici regis, militumque virtutem; aliis, clementiam præ-

§ LI. Flor. 3, 5. Polyb. 5, 43. Salluft. ap. L. Ampel. § LII. Memnon. Orof. 6, 2. Eutrop. Appian.

dicantibus, cum ab utraque caufa popularium animis Nicomedes diffideret; non exfpectato Mithridatis adventu, verfus L. Caffium retroceffit. Manius, fuga Bithynorum nudatus, cum folus refiftere tantis copiis non poffet, in tutiora loca cogitabat recedere; fed eum Neoptolemus Mithridatis purpuratus, cum Armenio Menophane, fub horam diei feptimam affecuti, pugnare coegerunt.

LIV. Habebat fub fignis equitum quatuor millia, peditum decuplum. fed victus ab hoftibus, ferme decem millia militum in prœlio amifit: ceteræ copiæ diffipatæ in diverfa abierunt. Aquillius, ad Sangarium fluvium fuga delatus, licet jam nox tegeret terras, tranfmiffo ftatim flumine, poftea Pergamum venit. Caftra quoque ejus capta funt. Sed Mithridates, captivos, ficut antea facere confueverat, cum Afiatici effent, comiter allocutus, cum veftibus & viatico ad fuos quemque redire paffus, tantum excivit benevolentiæ, ut certatim ad eum omnia deficerent: legatique magno numero accederent decreta civitatum afferentes, quibus regem ad fe vocabant, *Deum atque Servatorem* appellantes. & quocunque veniffet, obviam effufis cum fplendida vefte omnibus ordinibus, fumma lætitia excipiebatur.

LV. Neque Caffius & Nicomedes, & qui alii legatorum Romanorum iis locis erant, inhibere impetum properantis, aut opponere fe ruenti Afiæ audebant: fruftraque tentatis Phrygum auxiliis, cum homines ad militiam ineptos exercere irrito labore inftituiffent; dimiferunt omnes, & a caftello Phrygiæ, quod Leonum appellant caput (eo enim propter munitionem loci convenerant) diverfi abierunt. Caffius Apameam reduxit fuos, Nicomedes Pergamum, Mancinus Rhodum ire conftituit. A Pergamo Nicomedes, ut confpectu fuo plus moveret fenatum, in Italiam navigavit.

LVI. Hoc ubi auditum eft iis, qui occludendis Pontici

§ LIII. Tacit. hift. 1, 79. Appian. Memnon. § LIV. Juftin. 38, 3. Diodor. ap. Valef. Cic. pro Flacc. c. 25. Appian. § LV. Plut. Themift. c. 52. Appian. Strab. l, 12. Juftin. 38, 3. Liv. Epit.

maris faucibus ad Byzantium excubabant, partim diffugerunt; alii majore flagitio naves quoque Nicomedis tradiderunt Mithridati. Bithynia omni paucos intra dies recepta, rex Mithridates civitates obiens, pecunias apparatumque belli ubique ab hostibus relicta colligebat: ceterum, quo clementius imperium speraretur, debita publica, simul ac privata, remittebantur. His ita ex præsenti usu ordinatis, vocatos in concionem milites accurata oratione ad virtutem cohortatus, *intentos in signum profectionis esse* jussit; omnibusque, uti voluerat, paratis, Phrygiam Romani populi provinciam cum ingenti exercitu irrupit: ominisque causa, ubi quondam Magnus Alexander stativa habuisse dicebatur, castra posuit.

JOANNIS FREINSHEMII SUPPLEMENTORUM LIVIANORUM

LIBER XLIII.

IN LOCUM LIB. LXXVIII LIVIANI.

EPITOME

LIBRI SEPTUAGESIMI OCTAVI.

Mithridates Asiam occupavit: Q. Oppium proconsulem, item Aquillium legatum, in vincula conjecit: jussuque ejus, quidquid civium Romanorum in Asia fuit, uno die trucidatum est. Urbem Rhodum, quæ sola in fide permanserat, oppugnavit, & aliquot prœliis navalibus victus recessit. Archelaus, præfectus regis, in Græciam cum exercitu venit; Athenas occupavit. Præterea trepidationem urbium insularumque, aliis ad Mithridatem, aliis ad populum Romanum civitates suas trahentibus, continet.

I. MITHRIDATES, simul tantum aggredi bellum, vimque Romanam lacessere cœpit, eo prosperitatis cursu est usus, ut proniora ei omnia, quam votis optare ausus esset, viderentur. Phrygiam, & Mysos, & minorem Asiam nemine obsistente percurrens, maximas urbes, opulentos populos, citra sudorem atque sanguinem recipiebat. Lyciam quoque ac Pamphyliam, & cetera ad Joniam usque,

dimiſſis paſſim ducibus, occupavit. Laodiceam Lyco flumini impoſitam, Q. Oppio proconſule cum equitibus & mercede conductis tenente, præcone tantum ad mœnia miſſo, in deditionem accepit.

II. Laodicenſes enim, offerri ſibi veniam audientes, ſi Romanum ducem tradidiſſent, nihil cunctati, dimiſſis mercenariis, Q. Oppium comprehenſum ad Mithridatem adduxerunt: ludibrio addito, ut lictores eum cum faſcibus præcederent. Et hunc quidem rex cetera illæſum, vinculorumque immunem, quocunque pergeret, circumducebat, proconſulem Romanum a ſe captum civitatibus gentibuſque obiter oſtentans. Sed in M'. Aquillium, poſtquam & ille in manus ejus incidit, multa aſperitate uſus eſt: quod is & legationis Aſiaticæ, & belli contra Ponticos ſumendi præcipuus auctor exſtitiſſet.

III. Hunc Mitylenis ex ægritudine decumbentem, Leſbii, maximam a Mithridate inituri gratiam, ſi vivum traderent, robuſtiſſimos juvenum miſerunt, a quibus comprehenſus atque vinctus eſt. Alii quoque Romanorum eadem perfidia correpti: niſi quod unus adoleſcens hoſtilem ſævitiam voluntaria morte antevertit. Quo magis crimini Manio datum, quod vir triumphalis & ſenex, vitæ deſiderio victus, extremæ ſervitutis mala perferret. Rex enim vinculis & verberibus atque omni ſupplicio excruciatum aſino miſerum impoſuit: ſecumque ducens in agmine ſubinde, *Manium ſe eſſe*, proclamare coegit: donec in Pergamenam urbem ventum eſt. ibi, ut ipſi non modo, ſed etiam univerſo nomini Romano exprobraret avaritiam, aurum liquefactum in os ejus infudit.

IV. Inde, præfectis ubique impoſitis, Mitylenen adiit. mox in Joniam uſque proceſſit, ac Magneſiæ, deinde Epheſi, gratanter exceptus eſt. Epheſii cum aliis rebus omnibus eximia in regem ſtudia declararunt, tum etiam Romano-

§ I. Appian. Liv. Epit. Flor. 3, 5. Plin. 5, 29. § II. Liv. Epit. Appian. § III. Liv. Epit. Val. Max. 9, 13. Appian. Diodor. ap. Valeſ. Vellej. 2, 18. Cic. pro Scaur. & pro leg. Manil. c. 5. Plin. 33, 3.

rum, quas in urbe ſua collocaverant, ſtatuas everterunt. quo nomine non ita multo poſt acerbe mulctati ſunt. Ex Jonia revertenti Stratonicea portas clauſit, non ignobilis Cariæ civitas. Igitur poſt deditionem pecuniam exegit ab oppidanis, præſidiumque impoſuit. Dum in his curandis occupatur, forte puellam egregiæ formæ conſpicatus, Monimæ nomen erat, Philopœmenis Mileſii filiæ, aureos ei quindecim millia dono miſit, concubitum virginis expetens.

V. Sed illa pudicitiam divitiis anteponente, cum nec expugnare blanditiis animum ejus poſſet, neque vim adhibere vellet: eo poſtremum adductus eſt, ut juſtas cum ea nuptias contraheret, miſſoque diademate, *reginam* appellaret. Hæc per otium agendi tempus regi Romanæ urbis diſcordiæ dabant: quibus prohibitus Sulla maturare expeditionem nequiverat. Sed & nummariæ rei difficultas non parvum feſtinanti impedimentum ſe objecerat. tantum inopiæ uno inteſtini belli biennio effectum erat.

VI. Neque deerant omnino pecuniæ, ſed paucos intra ſinus condebantur. quos inter Cn. Pompejus Strabo, qui Aſculum omni refertum opulentia ceperat, de tantis manubiis in ærarium intulerat nihil: bellator fortiſſimus, ſed avaritia inexplebilis. Igitur loca, quæ in circumitu Capitolii ſacerdotibus & ſacris jam a Numæ temporibus erant dicata, ſubjecta haſtæ, & publice divendita ſunt. Auri inde redactum millia librarum novem: ea ſola tantum ad bellum proficiſcenti de publico data pecunia eſt.

VII. Interea Mithridates pluribus exædificandis navibus operam dabat, quo Rhodios, quæ, ceteris deficientibus, aut vi abſtractis, ſola civitas Aſiatica, præter Magnetas Sipyli accolas, in fide Romana manſit, ad obſequium cogeret. Cognito deinde, cives Romanos, quorum ingens erat per Aſiam negotiandi gratia diſperſus numerus, paſſim apud urbes deſtinatis ſuis impedimento eſſe conari; conſilium

§ IV. Eutrop. Appian. Strab. l. 14. Plut. in Lucull. c. 36. § VI. Oroſ. 5, 18. Plut. in Pomp. c. 1. Appian.

cepit crudeliſſimæ calliditatis, clam miſſo ad magiſtratus locorum edicto, *uti ad diem trigeſimum, poſtquam datæ eæ literæ eſſent, quotquot in ſuis quique urbibus haberent Romani generis homines, cum liberis & uxoribus, atque etiam libertis, qui Italici ſanguinis eſſent, occiderent.*

VIII. *Cæſos autem inhumatos projici* jubebat: bona cum interfectoribus partiebatur. Sed & minæ adjectæ erant, *ſi quis aliquem ex eo numero aut celare vivum, aut ſepelire mortuum auſus eſſet. contra, ſervis heros interfecturis libertatem, debitoribus dimidium æris alieni præmii loco* promittebat. Dubites, ſceleſtius hæc a rege excogitata, an ab Aſiaticis facta ſint. Poſtquam conſtituta dies affuit, miſerrima per omnes Aſiæ urbes ſpectacula edebantur.

IX. Notabilis inter hæc Trallianorum amentia fuit: qui quos in urbe ſua habebant Romanos, ne videlicet hoſpitali ſanguine polluerent manus, Theophilo Paphlagoni jugulandos locaverunt, tanquam intereſſet. Atque illud ſingulari ſævitia monſtrum, compulſos intra ædem Concordiæ contrucidavit; etiam manibus quorundam abſciſſis, quibus Deorum complexi ſimulacra fuerant. Neque magna illa Diana contra furorem Epheſiorum tueri ſupplices ſuos potuit: neque Pergamenorum Æſculapius, quo minus ad ipſa pulvinaria gladiis aut ſagittis interficerentur.

X. Adramytteni nando ſalutem quærere viſos inter ipſas undas conſecuti trucidarunt; infantibus fugientium liberis pelago merſis. Caunii quoque, qui, devicto Antiocho, Rhodiis attributi, deinde ab horum dominatu Romanorum beneficio liberati fuerant, Italos ad ſacratam urbis curiam concurrentes ab ipſis aris diripuerunt: raptoſque ab ulnis matrum infantes ante ora ipſarum, ipſas deinde, & poſtremo viros eorum, interfecerunt. Soli omnium, qui Mithridatem reverebantur, Coi, Romanos in Æſculapii tem-

§ VII. Liv. Epit. Val. Max. 9, 2. Flor. 3, 5. Cic. pro leg. Manil. c. 76. § VIII. Oroſ. 6, 2. Appian. Vellej. 2, 18. Auctor de Vir. ill. c. 77. Diodor. ap. Valeſ. § IX. Acta Apoſt. Athenæus 5, 14. Appian.

plum introductos, vetusto asyli jure tutos præstiterunt.

XI. Hac tam improvisa clade, intra eandem diem diversissimis locis exstincta hominum circiter octoginta millia esse, satis intra auctores constat. Neque silentio præterierim atrocem Theophanis Lesbii calumniam, qua viri innocentissimi P. Rutilii famam lacerare est conatus: *Rutilii scilicet hortatu Mithridatem tantæ sævitiæ consilium cepisse.* Ceterum Theophanes illis quoque temporibus, quibus recens harum rerum erat memoria, se potius turpissime mendacem, quam Rutilium improbum ostendit: liberalibus literis perquam illiberaliter usus, qui in historia scribere de Rutilio falsa crimina non erubuit, non ob aliud, quam quia Rutilius de patre Cn. Pompeji vera scripserat.

XII. Colorem fingenti nonnullum præbuit Rutilii, qui tum Mitylenis agebat, cum Romani occiderentur, incolumitas. Sed ille, comperto, togatos ad necem quæri, præsens periculum vestitus mutatione vitaverat. quæ cautio aliis etiam passim per Asiam saluti fuit. Sed hæc atque talia revolventi animo illa subinde cogitatio occursat, eos, qui rerum gestarum monumenta conscribunt, nihil magnopere aliud, quam errorum atque suppliciorum humanorum commentarios, texere.

XIII. Atque utinam hujus tantæ calamitatis caussam, ut investigare non difficile, ita tollere promtum esset! Sed nos bellum cum natura suscepimus, ejusque certum & immutabilem ordinem, cujus auctor statorque Deus est, neque scire curamus, neque respicere: deinde optime consulta male cecidisse questi, nos absolvimus, fatum & nescio quam fortunam incusamus. Atqui nobis hoc jam a primo rerum conditore inditum insertumque fuerat, ut, qui hæc omnia regit, neque bonis adversum, neque contumaciter pravis placabilem intelligere possemus. Eundem tanta esse sapientia, tantisque viribus novimus, ut neque

§ X. Appian. Memnon. Val. Max. 9, 2. § XI. Plut. in Pomp. § XII. Cic. pro Rabir. c. 10. Athenæus.

quodcunque alio circumvenerit, neque tegi ingratis queat. cautionem igitur prudentiæ humanæ ei cedere, ut, siquidem bene nobis esse velimus, bonam ante omnia fidem perpetuamque habere debeamus.

XIV. Hæc vero atque indelebilia decreta naturæ omnium inter Deos & homines, his tenemus ad quodlibet alia, quæ decepti atque decepturos animus suggerit, licentius evertunt. & cum de tempore difficilem atque indignum putant, potius sapientia nos vincere; in rebus longe maximis id modo potissimum conspicimus, quod in præsentia jucundissimum videatur. Ergo & inter magnorum bellorum initia deprehendi, ut plerumque inclinant, unde præsens aliqua boni spes affulget. &, dum hujus potiuntur, fas fidemque. & si quæ alia præferenda communia erant, pro nihilo ducunt.

XV. Neque mihi dicendi Saguntum, & præterea paucas civitates, qui pro fide extrema quæque patiendo perierunt. Longe major eorum est numerus, quos perfidia perdidit: & tamen, si par utrorum eventus fuisset, ingens inter utrosque discrimen commendat universos laudis, quod alteri perierunt, & laudantur; alteri nec laudantur, & perierunt. Sed bene, quod meliora plerumque exempla fidei erga dicavit Deus: ut, quibus hæc offeruntur, si non sponte honestum amare nolunt, saltem vulgaris famæ turpitudinem vitiorum fugere desistant.

XVI. Massiliensibus etiam belli civilis hæc approbata sententia est: quæ ceteræ civitates Asiæ, cum quam Ponti regis cædis multa nefanda fecerunt, in illis primum calamitate vexatæ, deinde a victoribus graviter mulctatæ sunt, Rhodiis atque Massiliensibus, & ob bella tunc viris, & apud populum Romanum fides tam honorataque profuit. Nam Rhodii, maritimis præsidiisque commeatu, maritimis suis copiis impetus oppresserunt, a Telmissensibus, Cibyratis & Lyciis adeo Romanorum etiam constantia, qui vivere auctissimam licentiam potuerunt,

interque eos L. Cassii, qui proconsul erat Asiæ, receptus fuit.

XVII. At Mithridates, instituta in Coum navigatione, promte susceptus ab oppidanis, Alexandri, qui nuper in Ægypto regnaverat, filium abduxit, regioque secum cultu habuit. Sed ex thesauris, quos ibidem avia pueri Cleopatra posuerat, magnas opes, mundumque muliebrem, & alia lapillis aut arte pretiosa, signatæque pecuniæ vim minime spernendam in Pontum mittere non est oblitus. Reperit etiam ibidem pretium talentorum octingentorum, tantum, quod Asiatici Judæi, ut Hierosolymam exportarent, collegerant: deinde, quia Mithridatem metuebant, apud Coos, tanquam tutissimo loco, deposuerant.

XVIII. Omni continente Asiæ, insulisque in potestatem redactis, cum sola Rhodus resisteret, omnibus viribus in oppugnationem ejus urbis rex incubuit. Jam ante plures in hunc usum naves fabricandas curaverat; his acceptis, cum ingenti classe ad insulam est advectus. Rhodii, dirutis, ne qua hostibus adjumento forent, suburbiis, suas quoque naves instruxerunt, ita formata acie, ut aliæ recta in hostem ferrentur, aliæ a lateribus facerent impetum.

XIX. Sed Mithridates, cum quinqueremi sua circumvectus, præcipiebat suis, ut in altum *evadentes præterveherentur, utrinque deinde remigio properantes Rhodiorum naves circumventas includerent*. Id, priusquam fieret, suspicata classis Rhodiorum, sensim e prælio se recepit: mox expansis velis refugit in portum. Pontici celeriter insequentes oppositis claustris prohibiti sunt ingressu: simul a mœnibus ballistarum scorpionumque telis petiti, recesserunt. Ab hoc tempore Mithridates, donec pedestres copiæ advenissent, oppugnatione abstinuit: levia tantum certamina ad muros fiebant, quibus plerumque superiores Rhodii, magis ma-

§ XVI. Appian. Mithrid. § XVII. Strabo 12. Valer. 14, 12. Cic. pro Flacc. c. 28. Joseph. Liv. Epit. Appian.

gisque confirmabantur animis, paratasque ad audendum, si qua occasio se dedisset, naves habebant.

XX. Forte in onerariam ex regiis, præter portum vela facientem, Rhodia dicrotos invecta fuerat. ab hoc initio, cum utrinque ad suorum auxilium multæ naves adremigassent, in acre certamen contentio evaluit. Diu atque vehementer est pugnatum, cum dissimillimis causis par utrorumque robur esset. Rhodiis ars gubernatorum, ordo navium, peritia remigum aderat: præfectorum quoque dexteritate, & navalium sociorum virtute præstabant. Pontici maritimarum rerum rudes, non minus inter sese, quam ab hostibus turbabantur: ita quidem flagitiose, ut Chia navis quæ Mithridati militabat, in prætoriam, qua rex ipse vehebatur, illisa, magno illam impetu concussam tantum non deprimeret.

XXI. Animis tamen æquabant hostem, quod sub oculis Mithridatis pugnabatur, cui fidem suam virtutemque approbare cupiebant. Ad hoc multitudine navium superiores circumdare hostes, & in medium acceptos undique urgere nitebantur. Sed id periculum Rhodii eadem, qua prius, arte vitarunt: trirememque unam cum ipsis viris captam remulco trahentes, multis armamentis atque spoliis onusti in portum redierunt. At postquam, recensitis navibus, abesse quinqueremem videre, ignari ab hostibus captam, quæsitum eam velociores ceteris naves sex de omni numero longarum emittunt: in his Damagoras erat, classis Rhodiæ præfectus.

XXII. Vicissim a rege naves quinque & viginti occurrere jubentur: quas Damagoras cum ad solis occasum usque cedendo elusisset, recedentibus invectus duas depressit; totidem ad importuosa Lyciæ litora compulit: &, inter hæc nocte consumta, postridie Rhodum reversus est. Mithridates, cum tanto paucioribus par esse non potuisset, in Chios effudit iram, totique civitati minatus, guberna-

§ XX. Diodor. ap. Valef. Appian.

torem navis, quæ in ſuam accurrerat, cum proreta ſupplicio affecit. Sub eoſdem dies, cum pedeſtris exercitus regis onerariis & triremibus adveheretur, repentinus turbo partem earum navium in Rhodium litus impegit.

XXIII. Rhodii, impigre evecti in afflictam tempeſtate ſparſamque claſſem, naves quaſdam cum viris quadringentis abripuerunt, alias perforatas merſerunt alto, aut injecto igne exuſſerunt. Neſcio, hac an ſuperiore aliqua navali pugna captus Leonicus fuerit, qui ſe acerrimum ſalutis regiæ defenſorem aliquando oſtenderat. hunc igitur ut recuperaret, quotquot habebat Rhodiorum captivos, pro uno corpore reddidit. Deinde obfirmato ad expugnationem animo, ſimul ad navale aliud prœlium, ſimul ad tentanda mœnia cogitationes intendit.

XXIV. Forte proditores quidam clivum ei monſtraverant, juxta Jovis Atabyrii delubrum, qua parte qui primi exſtruxerant mœnia, quod altitudini ſitus confiderent, breviore contenti muro fuerant. Sed clivum aſcenſu non difficilem eſſe transfugæ confirmabant. Igitur noctu copiis in naves impoſitis, *ſilentio admovere naves* juſſit, *donec in Atabyro monte fax tolleretur; deinde, quanto poſſint cum clamore ac impetu, ad locum cuique aſſignatum decurrere.* Nam ita partitus erat operas, ut, donec pars exercitus cum ſcalis ad mœnia vim tentat, alii ad portum terrorem facerent.

XXV. Sed id quidem conſilium, ut multa alia ejuſdem, caſus eluſit. Excubiæ Rhodiorum, cum forte ſurdum ſtrepitum audiviſſent, ignem extulerunt. id prope Atabyrum factum Mithridatici putantes, ſignumque ſuum arbitrati, ex altiſſimo ſilentio ſimul repente omnes horribilem clamorem ediderunt. Rhodii contra, alacriter clamore reddito, cum ad mœnia confertim currerent, regios, ne per noctem aliquid auderent, abſterruerunt. luce dein orta, ut homines non ad prœlium, ſed ad furtum noctis egreſſos, haud magna mole ſubmoverunt.

§ XXII. Liv. Epit. Appian. § XXIII. Val. Max. 5, 2.

XXVI. Ad Isidis tamen fanum haud mediocris illatus terror est, ubi sambucam duobus navigiis junctis impositam Mithridates applicuerat, & ab ingenti machina, plurima simul tela hastasque late spargebat, & arietem inde ad pulsanda mœnia admovebat. Juxta frequens manus cum multis scaphis aderat, scalas ferens, & oppugnationi parata. Resistebant tamen egregie Rhodii, neque laboribus aut periculo fatigabantur; donec Mithridatem major vis amovit: nam & sambuca præ pondere subsedit, & Isidis apparuit species, copiosum ignem, fulminis in modum eidem machinæ immittens.

XXVII. Postremus hic adversum Rhodios conatus regis fuit. Frustra videbat operam copiasque & tempus perdi ad firmissimam urbem, quæ portuum murorumque munimentis, omnique apparatu parem eo tempore non habebat; & a peritissimis rei nauticæ hominibus, atque inter sese legibus optimis egregie conjunctis defendebatur. Ad Patara hinc ductus est exercitus: ubi iterum iniquos expertus est, quos vocabant, Deos. Cum enim, quia machinis exædificandis materia deerat, lucum Latonæ dicatum succidere cœpisset, minaci somnio territus destitit.

XXVIII. Sunt, qui *lucum Furiarum succidi cœptum* scribant, *sed ingenti risu, cujus auctor non apparebat, deterritos, qui in opere erant. inde cum haruspicis jussu Furiis virginem Mithridates immolaret, e jugulo puellæ risum ortum.* Igitur, Pelopida Lycium bellum administrare jusso, principem amicorum Archelaum cum magnis copiis in Græciam misit. ipse Pergamum secedens delectibus agendis, parandisque armis, & interim Monimæ amoribus operam dabat: simul cognoscebat causas Asiaticorum principum, *quorum petitus insidiis* dicebatur, quive *res novare, aut omnino Romanis studere* arguebantur.

XXIX. Inter hæc, Sulla adhuc in Italia faciente appa-

§ XXVI. Jul. Obseq. Appian. Solin. c. 14. § XXVII. Appian. § XXVIII. Jul. Obseq. Appian. Plut. in Sull. c. 21.

ratus, variisque impedimentis retento, Cn. Octavius, L. Cornelius Cinna consulatum inierunt. Cinna, licet ultimis exsecrationibus, nihil contra Sullæ rationes, & ordinatam ab eo rempublicam, facturum se adstrinxerat, fidem adeo non præstitit, ut nihil magis haberet cordi, quam quemadmodum Sullam citissime ex Italia submoveret, ne consiliis suis impedimento esset. Deinde ad diversa consilia detrusus, cunctanti, & reliqua prius ex usu suo componere volenti, accusationem struxit; diemque dicendam curavit per M. Verginium tribunum plebis.

XXX. Ea fuerant erantque tempora, ut deesse criminandi materia non posset. *Hominem superbum & ambitiosum* dicebant *olim prædicare solitum, sibi summam in omnes & omnia potentiam deberi. Ab hac cupiditate, non ab aliqua injuria sua, exstimulatum fuisse, ut nefarium patriæ bellum inferret, dominamque gentium, & hostilibus armis intactam urbem, civis, &, si Diis placeret, consul expugnatam captamque cruentus ingrederetur.*

XXXI. *Scilicet egregium impio facinori colorem induci, quod decretam ab senatu provinciam inimici eripuissent: eam injuriam hominem generosum pati nequivisse. Sane datum Mario jussu populi Mithridaticum bellum: neque referre, si prius L. Sullæ senatus idem decrevisset. Non minoris æstimandum fuisse Marium toties consulem, quam fuerit in primo consulatu: neque cum Q. Metello Numidico Sullam comparari posse: neque minus modo fuisse juris populo Romano, quam ante annos viginti fuisset.*

XXXII. *Sed tum quoque Numidiam provinciam, quamquam ab senatu Metello decretam, populum Romanum C. Mario dedisse. neque ideo Metellum urbi bellum indixisse. Sullam vero, ne quidem sanguine aut exsilio tot illustrium civium satiari potuisse, aut vindicta, licet nimia sane fuerit, placari, ne ultro rempublicam everteret, statumque immutaret civitatis. Scilicet non dolore, nec cupiditate ultionis, sed spe*

§ XXIX. Plut. Diodor. ap. Valef. § XXX. Cic. in Brut. c. 43.

& desiderio regnandi, impetum in leges, in mores, in populi Romani jus auctoritatemque fecisse. quorsum enim alias tribunitiam coercere potestatem vellet, nisi ut ipsam invaderet arcem libertatis? Ferme quadringentorum annorum experimentis esse cognitum, tribunatum plebis quasi Palladium populi esse, quo sublato, interire ipsum, aut certe servire, necessum sit.

XXXIII. Ex diverso non amici modo Sullæ, sed qui omnino quietem ac pacem amabant, *tribunatum, omnium in urbe seditionum unicam originem, recte atque ordine justos intra fines cohibitum*, asseverabant. *Neque Sullam aut sine causa, aut ultra modum, aut postremo solum fecisse, quæ fecerit. Hominem sociali bello de republica optime meritum, consulem populi Romani, vigentem ætate & armorum gloria, nihil fecisse novum aut mirum, si eripi datam ab senatu provinciam ægre sit passus. sed neque e republica fuisse, ut ad tantum bellum exacti jam ævi, exhaustarum virium, & cui modo difficilis in Italia militia fuisset, trans mare mitteretur.*

XXXIV. *Sed nec ibi substitisse adversariorum insolentiam: verum etiam ad sanguinem ac cædes erupisse. Filium consulis, eundemque consulis alterius generum, occisum: patrem ejus fuga, socerum dissimulatione & temporibus obsequendo, vix retinuisse vitam. Sullæ vero sicuti dolorem non injustum, ita modestiam in victoria singularem fuisse. De sententia senatus & optimi cujusque constitutam rempublicam, liberrima magistratuum comitia fuisse.*

XXXV. *Atque hæc omnia socio & adjutore Q. Pompejo gesta; ut duorum consulum voluntate ac consensu fierent. neque aliud oppressos tyrannide factionum Patres optavisse. Quid vero stultius, siquidem violentia arguatur Sullæ, quam irritare impetum, quo violata omnia modo ac eversa queraris. Scilicet L. Cinnam novum consulem, & Verginium hac balbutie tribunum, laturos tempestatem, cui summa gloria belli, summaque facundia viri, C. Marius, P. Sulpicius succubuissent!*

§ XXXV. Cic. in Brut. c. 48.

XXXVI. *Et iis cum incipientibus adhuc Sullæ opibus negotium fuisse; nunc pugnandum fore cum confirmatis. Eosdem illos milites, qui nullo dum exemplo portas urbis hostiliter essent ausi recludere, nunc feliciter tentatam vim, quoscunque juberet imperator, incunctanter adhibituros. Præterea quod neque fieri oporteat, neque possit, ut Sulla legibus reus peragatur; id hoc tempore neque optandum postulandumve fuisse. Universam Asiam erumpentes ab Euxino Ponto barbaros velut diluvio inundasse: trucidata tot civium Romanorum fœdo exemplo esse millia: regem nomini Romano inimicissimum instare, urgere.*

XXXVII. *Ab eodem fidelissimos socios, unicam hostilium successuum moram, Rhodios oppugnari. His temporibus detineri paratum ad hæc corrigenda imperatorem, eorum potius esse, qui perditam, quam qui salvam rempublicam cupiant.* Sane etiam iis, qui abessent reipublicæ causa, negotium creari lex Memmia vetabat. Igitur ejus beneficio L. Sulla, tribuno & judicibus valere jussis, in Asiam est profectus. *Iisdem diebus, quo Sullana classis ab Italia solvit, multa Mithridati terribilia ostenta objecta esse* memorant. *& inter alia Victoriam, adulatione Pergamenorum tali artificio fabricatam, ut quasi de cœlo descendens, coronam Mithridati imponeret, cum ferme caput ejus attigisset, subito & occulto machinæ vitio hæsisse. dimissamque e manibus ejus coronam de theatro ita procidisse humi, ut confringeretur: non sine ingenti horrore populi, ut regis ipsius consternatione.*

XXXVIII. Inter hæc profectus in Græciam cum magna classe Archelaus, Cycladas in potestatem regis redegit; aliasque item insulas ad Maleam usque: Eretria quoque & Chalcide, totaque simul Eubœa potitus. Eo tempore Delus a Metrophane præfecto regio direpta est: cum sine muris & præsidio, sacrorum veneratione ad id tempus defendi soleret. *In eo tumultu convulsum a barbaro quodam Apollinis Delii simulacrum, & in mare per contumeliam missum, ferentibus undis ad Laconicæ oppidum Bœas appulisse* autu-

§ XXXVII. Plut. in Sull. c. 30.

mant, ubi deinde fanum Apollinis *Epidelii* cognomento Bœatæ dedicarunt.

XXXIX. Alia quoque diverfis infulis caftella a regiis expugnata funt: occifis ubique circiter viginti hominum millibus, maximam partem Italicis. Ea loca Athenienfibus Archelaus attribuit, a quibus defeciffe dicebantur. Athenas enim regiis partibus Ariftion quidam adjunxerat; adeo nullis vel ad cogendum, vel ad fuadendum præfidiis inftructus, ut nihil relinquatur hæc legentibus, quam Græcam levitatem admirari.

XL. Eum Ariftionem ex Ariftotelis, vel, ut alii malunt, ex Epicuri fchola fophiftam, Athenienfes ad Mithridatem legatum miferant: & rex benigne acceptum, quoniam magni æftimabat Athenienfes habere focios, in amicorum cohortem receperat: ejufque opera in legationibus ad Græcas urbes utebatur. Atque ille fæpe domum miffitando literas, *gratiam fuam, regifque magnitudinem* extollebat. *hujus amicitiam fi amplecterentur, & mulctas a Romanis dictas facturos lucri; &, reftituto populi imperio, maxima publice privatimque a rege munera impetraturos effe.*

XLI. Ita leviffimæ parti populi facile perfuafum eft: & cum appareret, quid effet futurum, optimates, qui Romanarum partium erant, mature exceflerunt. cum quibus & princeps Academiæ Philo Romam profectus eft. Interim Ariftio cum facra, quæ in Delo fuerat, pecunia, & duorum millium militum præfidio, quod Archelaus adjunxerat, Athenas rediens, tempeftate abreptus apud Caryftios appulit. Hoc ubi populo Athenienfi compertum, longæ naves ad deducendum eum mittuntur, cum fella argenteis pedibus fulta.

XLII. Advenientem effufa civitas excepit, plerique cæca in Mithridatem benevolentia, quidam ut fpectarent inopinatum fortunæ ludum; quod obfcurus, ancillæ filius, adfcriptitius Athenarum civis, majore faftu, quam Roma-

§ XXXVIII. Appian. Flor. Plut. Memnon. Paufan. l. 3. § XXXIX. Appian. § XL. Pofidon. ap. Athenæ. 5, 13. Paufan. l. 1. § XLI. Paufan. Cic. in Brut. c. 89. Appian. Pofidon.

norum magiſtratuum ſpectatus quiſquam fuerat, adventabat. Occurrerant inter ceteros & Bacchici artifices, *Liberique junioris* (ita Mithridates vocari cœperat) *nuntium, ad communem focum, epulaſque & ſacrificia* invitabant. nam propter felicem ejus reditum ſacra faciebant, &, præcone, publice proclamante, libabant.

XLIII. Ille in domum ſplendidiſſime inſtructam degreſſus, poſtridie cum inſigni veſtitu, & annulo, cui Mithridatis inſculpta effigies erat, cum magna antecedentium proſequentiumque turba, in publicum proceſſit. Jam arctatæ plateæ erant exitum ejus præſtolantium turba, maximuſque peregrinorum oppidanorumque numerus ſpontanea concione Ceramicum impleverat. circa ipſum præcipue premebat inter ſe populus, ſatellitum vicem comitantibus haſtatis, qui, ut populo placerent, hoc munus rapuerant. alii pro magno ducebant, ſi vel veſtimenta hominis poſſent contingere.

XLIV. Ante porticum Attali exſtructum tribunal erat, unde concionari proconſules Romani conſueverant. Hoc conſcenſo, Ariſtion, circumſpectans in orbem, deinde ſublatis in cœlum oculis, *Res ipſa me cogit, Athenienſes, patriæque caritas*, inquit, *ut, quæ mihi comperta ſunt, non reticeam: viciſſim eorum, quæ dicenda ſunt, gravitas, & incredibilis rerum converſio vocem intercludit.* Adhortantibus deinde cunctis, ut proloqueretur: *ergo igitur dicenda ſunt*, inquit, *qualia ne per ſomnium quidem exſpectare quiſquam potuiſſet.*

XLV. *Rex Mithridates Bithyniam obtinet, atque Cappadociam; Aſiam præterea omnem ad Pamphylios uſque & Cilicas. Reges Armeniorum Perſarumque in ſatellitio habet; Mæoticoſque regulos, & qui Ponti univerſum illum ambitum per triginta ſtadiorum millia poſſident. Romani vero duces, Q. Oppius Pamphyliæ proconſul in vinculis ſequitur, Manius Aquillius conſulatu functus, & Siculo triumpho inſignis; Baſtarnam quendam quinque cubitorum hominem, catena eadem vinctus, ſed equitem pedes, ſequitur.*

§ XLII. Plut. Poſidon.

XLVI. *Cetera togatorum turba vel ad ipsa numinum simulacra effudit spiritum, vel, abjecto patrio cultu, palliorum beneficio servat. Civitates autem omnes augustioribus, quam hominem fas est, honoribus exceptum, Deum fatentur & nuncupant. oracula quoque passim hunc designatum a Diis dominum & rectorem orbis canunt. Sed & adsunt ab ipsa Italia legati; adsunt & ab ipsa Carthagine; &, ad evertendas Romæ opes, amicitiam regis & societatem expetunt.*

XLVII. Hæc ubi dixisset, silentio interposito, cum capita inter se conferre homines, & de rebus tam inopinatis differere videret; perfricuit frontem, &, resumto sermone, *Quid igitur vobis consulam?* inquit. *Quid enim aliud? quam ut rempublicam sine certo imperio diutius esse ne sinatis. Senatus Romanus urbis nostræ ad se revocavit arbitrium: vetuitque magistratus officio fungi, priusquam ipse, quid fieri vellet, constituisset. Ergone clausas aspiciemus Deorum ædes, squalentia gymnasia, theatri hanc solitudinem, & hoc silentium fori? sacram Jacchi vocem non audiemus amplius? Quid autem Deorum responsis consecrata Pnyx? quid vetustissimis religionibus venerabile Castorum templum? ipsæ denique philosophorum scholæ? perpetuane oblivione damnabuntur, & velut in capta dirutaque urbe conticescent?*

XLVIII. His atque talibus animatum vulgus, & inter se tumultuarie collocutum, in theatrum se proripit, &, *quod bene vertat, imperium atque præturam Aristioni* decernunt. Ille cum in orchestram ascendisset, gratiis populo actis, postremo hæc adjecit: *quandoquidem ergo reipublicæ summa ad vos rediit; vestris autem sententiis ego lectus sum princeps: æquum est, ut non minus ego possim, quam universi potestis, atque polletis.* statimque juris usurpandi causa, nomina quorundam, quos collegas esset habiturus, edidit.

XLIX. Neque multos post dies, præsidio militum Archelai fretus, apertè arripuit tyrannidem, grassarique in

§ XLVIII. Pausan. l. 1. Posidon. ap. Athenæ. 5, 13. Appian. Mithrid.

optimum quemque aut locupletiſſimum mira ferocia & crudelitate cœpit. Unde cum ex urbe multi profugerent, cuſtodias in portis poſuit. at illi noctu e muris demittebantur. Igitur emiſſis, qui fugientes perſequerentur, equitibus, multi ab his occiſi ſunt, alii in vinculis retracti. Sæpe inter hæc prodibat in concionem cum armato ſatellitio, *multoſque ſtudere Romanis* inſimulans, *reſque novas moliri*, *ac clam ad profugos miſſitare*, complures hoc crimine ſuſtulit: aliis ademit bona, tantumque his rapinis congeſſit nummorum, ut etiam puteos aliquot compleret pecunia: nec enim civium tantum, ſed etiam peregrinorum facultates diripuit. ſed nec a Delii Apollinis pecunia ſacrilegas abſtinuit manus.

L. Quoties alicui dixiſſet perduellionis diem, inter judices ipſe quoque ſuffragium ferebat. ſic, qui ſemel factus eſſet reus, elabebatur nemo: eratque tantundem, poſtulatum aliquem hoc judicio, quam convictum atque condemnatum eſſe. Unde ceteri exterriti, ſimul deferri nomen ſuum intellexerant, in exſilium proficiſcebantur. Sed Ariſtion, fuga illorum minime contentus, ſanguinemque ſitiens, ter denis appoſitis militibus, ne quis egredi ſe invito ingredive poſſet, portas cuſtodiebat: & quotquot ab inſidiatoribus paſſim per agros diſpoſitis excipi potuerant, eos indicta cauſa excruciatos ſupplicio capitis afficiebat. ſed & inter ipſa tormenta multi emoriebantur.

LI. Cum ſic quoque præſentium malorum ſenſu, minas impendentium vincente, multi profugerent; edixit per præconem, *ut ſub occaſum diei domi ſuæ quiſque eſſet; nec inde poſtea, vel cum laterna aut funali egrederetur.* Ceterum Athenis hunc in modum ad Mithridaticas partes adductis, Archelaus, tanquam arce belli uſus, alias quoque Græciæ civitates a Romanis abalienavit. Inter hos Achæi fuerunt, & Lacedæmonii, cum univerſa Bœotia, niſi quod una Theſpienſium urbs obſidionem pati maluerat. nam Thebani,

ſive propter amicitiam Athenienſium, ſive levitate quadam animorum, ultro partibus acceſſerunt.

LII. Inter hæc Metrophanes, qui Delum ſpoliaverat, cum regia claſſe vagatus, agros circa Demetriadem, itemque Magnetas, & ſi qui alii dominationem regis abnuebant, populabatur. Sed hunc Bruttius Sura, C. Sentii Macedoniam obtinentis legatus, cum paucis ſuis navibus aggreſſus, navem unam cum hemiolia depreſſit; & omnes, qui his vehebantur, inſpectante Metrophane, concidit. quem contentis velis fugientem negotiatores, qui crudelitatem regiorum Deli effugerant, ex inſidiis adorti, nova clade affecerunt. Bruttius ad Sciathum inſulam appulſis navibus, ubi prædarum receptaculum barbaris erat, oppidum expugnavit, ſervos in crucem egit, liberorum amputavit manus.

LIII. Inde profectus in Bœotiam, cum mille præterea hominum equites peditesque ex Macedonia ad eum perveniſſent; ruenti torrentis inſtar Archelao, parvis copiis, ſed excellenti animo prudentiaque fretus ſe oppoſuit. Apud Chæroneam cum Archelao & Ariſtione triduo continuo eſt dimicatum; & contra horum vim atque potentiam Bruttii virtus invicta ſtetit. Cum æquo Marte certatum eſſet; Archelaus, eo ipſo ſe inferiorem judicans, quod ſuperior eſſe non potuiſſet, omiſſa Bœotia ad mare ceſſit: donec Lacedæmoniorum Achæorumque auxiliis auctum, Romanus amplius laceſſere non auſus, Piræei munitionibus ſe continuit, ad id uſque tempus, quo præmiſſus a Sulla L. Lucullus quæſtor, *abſtinere Bruttium aliena provincia* juſſit. Tum enim vir laude digniſſimus, quamvis omnia ſupra votum proceſſerant, & integritate ejus allecta Græcia Romanam amicitiam reſpiciebat, ne quid præter leges faceret, in Macedoniam reverſus eſt. Archelaus, diſceſſu Bruttii cognito, Piræeum admota claſſe ſtatim recepit.

§ LI. Plut. in Sull. c. 21. Appian. Mithrid. Memnon. Pauſan. l. 3 & 9. § LIII. Plut. Appian.

JOANNIS FREINSHEMII SUPPLEMENTORUM LIVIANORUM

LIBER XLIV.

IN LOCUM LIB. LXXIX LIVIANI.

EPITOME

LIBRI SEPTUAGESIMI NONI.

L. Cornelius Cinna, cum perniciosas leges per vim atque arma ferret, pulsus urbe a Cn. Octavio collega, cum sex tribunis plebis: imperioque ei abrogato, corruptum Ap. Claudii exercitum in potestatem suam redegit, & bellum urbi intulit, arcessito C. Mario ex Africa cum aliis exsulibus: in quo bello duo fratres, alter ex Pompeji exercitu, alter ex Cinnæ, ignorantes concurrerunt: &, cum victor spoliaret occisum, agnito fratre, ingenti lamentatione edita, rogo ei exstructo, ipse supra rogum se transfodit, & eodem igni consumtus est. Et cum opprimi inter initia potuissent, Cn. Pompeji fraude, qui, utramque partem fovendo, vires Cinnæ dedit, nec nisi profligatis optimatium rebus auxilium tulit, & consulis segnitie confirmati Cinna & Marius quatuor exercitibus, ex quibus duo Q. Sertorio & Carboni dati sunt, urbem circumsederunt. Ostiam coloniam Marius expugnavit, & crudeliter diripuit.

I. L. Sulla ex Italia profecto, L. Cornelius Cinna consul, homo fœdus & seditiosus, occasionem novandi res

adeſſe ratus, corruptus inſuper, ut ſuſpicio fuit, ſeptuagies ſeſtertio, pernicioſas ferre leges cœpit; ab iiſdem illis orſus, quas nuper, auctore Mario, P. Sulpicius in tribunatu promulgaverat: *ut novi cives in omnibus tribubus ſuffragia ferrent.* ad quam legem ſciſcendam ex univerſa Italia civium novorum multitudo ingens concucurrit. E diverſo veteres, & quicunque quieta republica gaudebant, refragabantur. Apparebat enim, rem ad revocandos exſules ſpectare; renovandamque malorum iſtorum acerbitatem, unde paulo ante vix eluctata civitas fuerat.

II. Idcirco poſtquam Cinnani cum ſicis veſte tectis in forum convolaverant, *antiquas in tribus recipi* poſtulantes, melior pars civitatis ad conſulis Octavii domum, ne ipſa quidem inermis, confluxit. Is, quorſum evaſura res eſſet, animo circumſpectans, ubi majorem tribunorum partem intercedere legi audivit, ſed eoſdem a novis civibus ſtricto ferro de Roſtris deturbari; ad auxilium ferendum per ſacram viam cum magno civium agmine decucurrit in forum, disjectiſque adverſariis, Cinnam reverentia paris poteſtatis, & ſolita ingenii lenitate declinans, in ædem Caſtorum deflexit.

III. At comites ejus, non exſpectato conſulis juſſu, impetum in novos cives fecerunt: cæſiſque non multo minus decem millibus, reliquos ad ipſas uſque portas urbis inſecuti ſunt. Cinna cum, præter exſpectationem ſuam, fuſos fugatoſque a paucioribus multos videret, per urbem diſcurrebat, ſervitia ad pileum vocans. Sed, accedente nemine, pulſus ab optimatibus in Campaniam contendit, omnes, quas in itinere adierat, urbes cohortatus, *ut jus civitatis nuper acceptum totis animis tuerentur, pecuniaſque conferrent.* Hoc apud Tiburtes & Prænestinos, & alios, qui ad Nolam uſque colunt, egit.

IV. Neque ſenatorii ordinis viri adjuvandis Cinnæ cœptis deerant, C. Milonius ante alios, Cajus Marius, ma-

§ I. Liv. Epit. Appian. civil. l. 1. Vellej. 2, 20. Diodor. Flor. 3, 21. § III. Vellej. 2, 22. Appian. Liv. Epit. Plut. in Sertor. c. 6. Agell. 14, 8. Val. Max. 8, 2.

gno illi Mario cognominis, & ob tribunatus repulſam infenſus Sullæ Q. Sertorius. Nam poſt Atiniam legem, ſenatores tribunatum plebis petebant: cum antiquitus contra fuiſſet, quia tum tribunis plebis intrare curiam non licebat, ſed, ſubſelliis ante valvas poſitis, conſulta ſenatus examinabant. Igitur Sertorius, Sulla conſule, tribunatum petens, illo adverſante cupitis exciderat: neque enim conducere ſuis rebus Sulla arbitrabatur, ut, quam deprimere poteſtatem cupiebat, eam viro acri atque diſerto committi pateretur.

V. Quippe Sertorius ita verſatus in foro fuerat, ut adhuc adoleſcentulus nonnullam in urbe potentiam cauſis agendis comparatam obtineret; & poſtea ſenator, ſi claros oratores paucos excipias, ea exiſtimatione ageret, ut non alius ejus ordinis ſolutius acutiuſque dicere putaretur. Ceterum cum ex urbe Cinna profugiſſet, ſenatus ei, quod rempublicam conſul deſeruiſſet, & ad libertatem vocaſſet ſervitia, magiſtratum abrogavit: in locum ejus L. Cornelio Merula, qui flamen Dialis erat, ſuffecto. His Cinna compertis, cum Capuam veniſſet, ubi Ap. Claudii exercitus erat, conciliatis ſibi tribunis, & quotquot forte ab urbe ſenatores aderant, conſulari habitu in publicum progreſſus, mox profuſis abunde lacrimis, *diſcedere cum faſcibus lictores* juſſit.

VI. *Et hos quidem*, inquit, *veſtro hactenus beneficio habui, cives, populi ſuffragiis creatus conſul. ſed inconſulta plebe, honorem mihi ſenatus abſtulit: acerba omnino ignominia, ſed in qua plus veſtram iraſcor vicem, quam meam doleo. nam mihi quidem unius anni magiſtratus, vobis in omne tempus jus veſtrum, &, ſi animadvertitis, libertas periit. Quid enim poſtea demereri plebem ſtudeant candidati? aut quorſum vos comitiorum potentes, veſtraque in manu conſulatus atque imperia eſſe creditis, ſi tam infirma atque inſtabilia beneficia*

§ IV. Plut. in Sertor. c. 3. Cic. in Brut. c. 48. Liv. Epit. Appian. Auctor de Vir. ill. c. 69.

veſtra ſunt, & quæ bene de vobis meritis dediſtis, ea per male meritos tam facile auferuntur?

VII. Simul multa de republica, multa de ſuis injuriis queſtus, veſte lacerata, de tribunali deſiliit, &, in mediam concionem miſſo corpore, diu jacuit humi; donec permoti miſericordia, qui aderant, erexerunt hominem, & in ſuggeſto repoſuerunt; redditiſque lictoribus, *bono animo eſſe* juſſerunt: *ſe, ubicunque opus eſſet, auſpicia ejus ſecuturos.* Hac inclinatione vulgi uſa pars tribunorum antea corrupta, conſcendit tribunal, ſacramentoque dicto, ſuos quiſque in verba L. Cinnæ conſulis adegit.

VIII. Quibus rebus perfectis, circum urbes ſociorum diſcurrit, qui nuper erant in civitatem lege Julia recepti; quocunque adveniſſet, tali ferme oratione uſus: *Conſulem populi Romani, an vero exſulem ad vos veniſſe putetis, intereſt, cives. Illum mihi honorem libera civium ſuffragia dederunt: hanc fortunam captus adverſariorum potentia ſenatus impoſuit. cum utra parte vos ſentiatis, tametſi dubitare non debeam, malo tamen ex vobis coram cognoſcere. Mihi ſane curæ cordique fuit, ut, quæ vobis conceſſa dataque dicitur civitas, ejus jure commodiſque vere frueremini: neque veteribus civibus meis fieri injuriam rebar, ſi per me effectum eſſet, ut vobiſcum, hoc eſt, cum amicis cognatiſque ſuis, ſtabili pace atque concordia coaleſcerent.*

IX. *Sed videte, quanta ſit hominum iniquitas, & quanta invidia: nullam potius civitatem ſuam, quam vobiſcum eſſe communem, volunt. Idem ille ſenatus, cujus nunc nomen ſceleſtiſſimis conſiliis præſcribitur, paulo ante ſenſerat, non alia ratione retineri imperium, pacari Italiam, ſervari urbem poſſe, quam ſi fideliſſimi ſociorum, data civitate, in eandem cauſam pertraherentur. Atqui hoc conſilium, cum non prudens modo & humanum, ſed etiam felix fuiſſet, eoque pacto ſociale bellum ad tenues redactum reliquias eſſet: exſtitere tamen, qui per ſummam improbitatem turbare compoſita mallent, quam turbis deſideratum diu finem imponere.*

X. *Igitur qui paulo ante quibuſdam Italicis gentibus male*

resistebant, quamquam, adjuti a ceteris, non quidem penitus quietam domi rempublicam, sed tamen tolerabiliter agitatam haberent; iidem, nondum plane exstincto veteri bello, novum & civile parant: super priores hostes, partem antiquorum civium, & omnes eos populos, quorum auxilio prius usi sunt, adversarios habituri. Nam profecto aut graviter fallor, aut ii non estis, qui deludi vos feratis, sub tam iniquis & impudentibus dominis, pristinam servitutem novo nomine toleraturi.

XI. *Etiam mancipia, quæ ære nostro paravimus, cum emittuntur manu, in quam conditionem venerint, intelligunt; neque minui sibi datam libertatem patiuntur; & de injuria patronorum querentibus jus redditur: homines ab ultima origine liberi, quondam æmuli, mox socii & auxiliatores urbis Romanæ, verba sibi dari patienter scilicet ferent! immo vero jus suum, si modeste agendo nequiverint obtinere, iisdem illis armis, quibus meruere, vindicabunt. Omnium enim, quibus nuper decreta est civitas, eadem nunc causa est, etiamsi fortasse dispari via hanc ad causam pervenerint. aliis enim, quia pro nobis pugnarunt, aliis, quia contra nos pugnarunt minus atrociter & diu, civitatem dari placuit; obventuram neutris, nisi alteri amare virtutem suam populum Romanum, alteri timere, utrique æstimare docuissent.*

XII. *Atque utinam iisdem animis, quibus promittendam sibi civitatem senatus censuit, præstare voluisset! nihil nunc his esset contentionibus opus: & in alta pace ac florente republica, veteres simul novique cives mutuæ benevolentiæ concordiæque fructus lætissimos caperent. Sed sive Deorum hæc ira est, nullam diuturnam felicitatem humanis rebus relinquentium; sive hominum tanta importunitas, ut concessam a Diis quietem possit evertere; omnia nunc in contrarium versa sunt: & ultimæ propemodum desperationis indicio, ipsa in morbum remedia verterunt.*

XIII. *Proh Deûm hominumque fidem, ideo nimirum datam sociis civitatem esse, ut cum iisdem deinceps civili bello collideremur! At vero aut nunquam datam iis civitatem oportuit, aut bona datam fide. O distorta hominum ingenia! o*

corruptas mentes! Amicissimos modo populos subito tumultu dissiluisse; repletam armis Italiam, ferro atque igne vastatam; extrema & fecisse socios, & passos esse, quisquam sanæ mentis crediderit pro nomine tantum, non pro jure civitatis? An vero existimare potuerunt, vos, qui in media republica Romana nati plerique & educati estis, decipi tam turpiter posse, ut appellatione civium Romanorum contenti, quo jure, quaque conditione Romani cives agerent, non requireretis?

XIV. *Nimirum improba cupiditas dominandi, & suum ad lucrum trahendi rempublicam, ita excæcavit animos, ut homines cetera non stupidissimi, tantam hanc tamque singularem amentiam videre atque deprehendere nequeant. Igitur festivo sane consilio, cum aliquanto pluribus darent civitatem, quam essent ipsi, a quibus dabatur; quinque & triginta tribus veteri populo relictæ sunt: majori longe numero hominum octo videlicet attributæ. At vero quis nescit, ita comparatum esse Romæ, ut maxima quæque negotia tributis comitiis peragantur?*

XV. *His magistratus creantur, qui civibus omnibus præsint: his sciscuntur leges ipsis quoque magistratibus imperaturæ: nec aliud, nisi per has, ad pleraque sacerdotiorum iter est. postremo quibus de criminibus ad populi judicium itur, suffragiis tribuum decidenda res est. Vos autem, hoc est, universa hæc Italorum multitudo, paucas & extremas in tribus conjecti, tota vita vestra, ne semel quidem ad suffragia vocabimini. Quorum igitur hominum in his causis, quibus tota ferme respublica continetur, nullæ aut exiguæ partes sunt, eos vocabulo civium appellari quid refert, si ab omnibus negotiis publicis, haud secus atque peregrini, abarcentur?*

XVI. *Hæc ludibria vos pati non posse quis miretur, cum ex veteribus Romanis, quotquot æqui justique amantes, & pacis tranquillitatisque studiosi fuerunt, ferre nequiverint? Nec enim ego solus hujus causæ sum amplexus æquitatem: multis & mecum, & ante me idem judicium studiumque fuit. Sed ista repetentem animum acerbus dolor occupat: nec enim C. Marii, P. Sulpicii miserabilem casum queam sine lacrimis ac luctu recordari. quorum hic a nefariis latronibus crudeliter in-*

terfectus est; illum post tot consulatus, summa gloria gestos, in gravi & sollicito exsilio sterilium insularum tristes latebræ tegunt.

XVII. *Et quis postea patronorum vestrorum incolumitatem speret, ubi P. Sulpicium summa nobilitas, & ingenium, & tribunitia potestas; C. Marium multiplicati honores, amplissimæ res gestæ, triumphatus Jugurtha, urbs & Italia haud dubie conservata non defenderunt? Est tamen quorundam animis hæc innata generositas, ut officium anteponant securitati; & vivere cum dedecore, quam perire per virtutem, acerbius putent. An inter hos ego locum ac nomen merear, ii viderint, quorum causam tam invisam domi, summorumque hominum morte aut exsilio terribilem, nequaquam timide aut cunctanter suscepimus.*

XVIII. *Sed neque armis adversariorum petiti, nisi tentata ultima spe, reliquimus urbem; & postea minime despondimus animum, in negotio semel probato susceptoque, vel ad extremum spiritum perseveraturi. Et dederunt Dii, ut præmium huic esset constantiæ; cœptumque probatum numinibus, secunda statim fortuna sequeretur. Nam qui apud Capuam erat fortissimus exercitus, tribunis præfectisque & optimo quoque manipularium ad bonam causam ultro accedentibus, sacramento mihi rogatus est; & Prænestini, Tiburtes, ceteri plerique populi, qui inter Capuam & urbem interjecti sunt, omnia polliciti, haud aspernandam pecuniæ summam contulerunt.*

XIX. *Aliis etiam passim inclinantibus ad communem causam, eas propediem copias habebo, adversus quas inimici nequeant consistere. Nam ut impetu magis, quam consilio, ferri improbitas solet; omnia in eo esse rati, si res urbanas per vim ad sua commoda componerent, adversus ea, quæ possent aliunde accidere, nihil providerunt. Caput factionis, homo insigni audacia L. Sulla, quasi nihil referret, esse in civitate, qui armatum & furentem legibus agere reum sustineret; cum quinque legionibus, quod firmamentum partium istarum fuit, in longinquam militiam profectus est.*

XX. *Cn. Pompejus, qui alterum exercitum obtinet, nec amicus esse Patribus, nec sperare amicos potest, occiso consule, qui missus ab senatu ad accipiendas copias ejus venerat. In*

ipsa urbe multa sunt hominum millia nostras sequentium partes. In Italia Samnites & Lucani, quamquam accisis opibus, bellum sustinent: ut quantum decessit viribus, tantum accessisse animis videatur. quæ postquam omnia recogitaveritis cum animo vestro, non ad bellum magis invitari vos, quam ad victoriam, reperietis. Non erat difficile concitare propensos ad arma, nec aliud magnopere ad rebellandum, præterquam ducem, requirentes.

XXI. Qui Latini nominis erant, *nihil se ornatiores auctioresque* fremebant *hac nova lege civitatis. Honestius majores suos in una tamen veterum tribuum suffragia tulisse, quamcunque sors quoque tempore dedisset: jam separari tribus antiquas, tanquam consortio Latinorum polluerentur: novas & plane supernumerarias fieri, quibus adscripti haberentur ludibrio, nominis Romani participes, juris exsortes. Certe sapienter olim a Servio rege constitutas centurias, ut egens & infima fæx populi speciem haberet æqui juris, vis omnis penes honestiores esset. verum in præsentia nec causam huic astutiæ, nec locum esse. multas habere Latium familias, Romanis nec genere, nec censu impares. neque sibi posse fucum tantum fieri, ut nomen pro re, & umbram pro corpore accipiant.*

XXII. *Igitur aut vere futuros cives Romæ; aut si hoc potiri non detur, vanum vocabulum abjecturos. aliud majores suos olim, seque ipsos modo meruisse, & quotidie mereri, quam ut pro continuis laboribus ac periculis suis, ludibrio haberi ab Romanis debeant, nullam habituris civitatem, si Latio conspirandi cum cetera Italia voluntas venisset.* Hæc Latinis, & si qui alii pro Romanis adversus socios steterant, dicebantur. At apud alios populos, qui, positis armis, recepti in civitatem fuerant, plus adhuc irarum erat. Acceptis nuper cladibus nondum ad cicatricem pervenerat vulnus; & novæ injuriæ sensu violentius recrudescebat.

XXIII. Præcipue quorum postremo tumultu interfecti fratres liberive ab Octavianis fuerant, vindictæ cupiditate flagrabant. Sed & exsules, quorum plerosque non aliam ob causam urbe pulsos credebant, quam quod favere il-

lis putarentur, quamprimum reduci, valde exiſtimabant ad rationes ſuas pertinere. Cum hic omnium ſenſus eſſet, haud difficulter obtinere Cinna potuit, ut dicta ſua faventes exciperent: brevique tempore formidabilem civitati potentiam comparavit. Nam neque Itali ſegniter pecuniam viroſque præbebant; & affluebant ab urbe quotidie, quibus præſens reſpublica diſplicebat.

XXIV. Idcirco ex delectibus novorum civium triginta legionibus effectis, ut auctoritatem atque gratiam viribus adderet, C. Marium, ceteroſque exſules, ad communionem conſiliorum & ſpei evocavit. Interea Cn. Octavius, L. Merula conſules adverſus proviſam tempeſtatem foſſis mœnibuſque reparandis muniebant urbem: machinas locis idoneis diſponebant: &, quia non abundabant copiis, Metelloque procul agente, longa ſpes auxiliorum erat, circum urbes imperio parentes, & in Ciſalpinam Galliam miſſitando, exercitum contrahebant.

XXV. Ad Cn. quoque Pompejum proconſulem legati iverant, qui ad Adriaticum mare, ubi reliquiæ adhuc Italicorum, M. Lamponio, Ti. Cleptio ducibus, agebant, exercitui Romano præerat. Sed ille, quia fruſtratus ſpe continuandi conſulatus fuerat, nihil ad rempublicam, ſed ad ſuam utilitatem omnia conſilia referens, ita ſe dubium, & inter utroſque ancipitem geſſit, ut Cinnanæ factioni, quam ab initio facillime evertere potuiſſet, vires daret, nec niſi profligatæ jam optimatium cauſæ ſuccurreret.

XXVI. Adunato igitur exercitu, cum ante portam Collinam caſtra poſuiſſet; eodem & Cinna cum Sertorio ſupervenit, neque multo abinde intervallo caſtra metatus eſt. Pugna deinde inter Sertorium & Pompejum commiſſa, cum ad ſexcentos cecidiſſent, interventu noctis diremta eſt. Eo tempore accidit res ſæva & horribilis, ut Pompejanus miles fratrem ex adverſa acie ignorans ignorantem

§ XXIII. Plut. in Mar. c. 69. Appian. civil. l. 1. Vellej. 2, 20. Liv. Epit. § XXIV. Salluſt. Diodor. l. 37. Vellej. Liv. Epit. § XXV. Oroſ. 5, 9. Liv. Epit. Vellej. Appian.

interficeret. *Eum deinde, cum mortui corpus ſpoliando fratrem agnoviſſet, ingenti lamentatione edita, rogum exſtruxiſſe* memorant; *&, conſcenſo rogo, cum eodem ſe gladio transfixiſſet, quo fratrem occiderat, commune cum illo buſtum habuiſſe.* Miſerabile hoc facinus & erat, & videbatur: ſed tot hominum utrinque millia, cum iſta deteſtarentur, haud leviora committebant.

XXVII. In hoc articulo rerum C. Marius, ceterique ex Africa ad Telamonem Hetruriæ portum appulerunt. Erant cum his equites Mauri, & quidam Italorum, quos in Africam æſtus bellorum, aut aliæ cauſæ expulerant, in univerſum haud amplius mille. Sed ad nomen Marii concurrentibus multis, cum & ergaſtula armaret, & ex liberis hominibus agricolarum paſtorumque robuſtiſſimos centuriaret, brevi ad ſex hominum millia coacta ſunt: quibus in naves quadraginta impoſitis, cum Cn. Octavium virum optimum eſſe noſſet, Cinnæ ſe ſtatuit adjungere; præmiſſis, qui *venire Marium, conſulique dicto audientem fore*, nuntiarent.

XXVIII. Ea de re cum ad conſilium Cinna retuliſſet; ceteri præter Sertorium omnes cupide recipiendum cenſebant: *ſummam in viro virtutem cum pari peritia rei militaris, propemodum certam ſpondere victoriam, quibus acceſſiſſet. In urbe, in Italia, in provinciis ubique notum C. Marii nomen, ubique amplum atque honoratum eſſe. neminem ferme militem veteranum ullis in caſtris Romanis inveniri, qui ſub hoc imperatore non meruerit. neque ignotum, quantam vim apud militares animos memoria ducum habeat, quorum auſpicio vicerint, quorum beneficio dona, honores, divitias, famam ſint conſecuti.*

XXIX. *Sed & in magiſtratibus, quos togatus in urbe geſſerit, multam materiam opportunitatemque demerendi homines, conciliandique animos habuiſſe. Quibus rebus jam olim in tanto optimatium odio invictus contra potentiſſimam factionem ſteterit, iiſdem inclinatam jam & infractam, ſi præſentibus viribus conjunctus,*

§ XXVI. Oroſ. Liv. Epit. Plut. in Mar. c. 69. & Sertor. c. 6. Appian. Flor. 3, 2.

adjuvet & adjuvetur, facile pessumdaturum. Sane deceptas ab Sulla legiones, pellendo ex urbe Mario, contra vim improvisam haud satis parato, commodasse manus: sed non ideo exstinctam hominis audaciam existimationemque esse. quin contra accessisse aliquid ad utramque, prodigiis Deorum, & inclinatione hominum brevem status mutationem præsagientibus.

XXX. *Idcirco citius, quam de reditu ejus sciri potuerit, rerum omnium inopem, sola nominis Mariani admiratione ac favore, exercitum & classem comparavisse. Præterea nihil magis convenire consulis actionibus, qui de restituendis exsulibus tantopere depugnarit, quam C. Marium recipi, exsulum omnium haud dubie principem. idque nisi fiat, apud multos orituram suspicionem, aliud simulatum illis contentionibus, aliud quæsitum esse. Præterea cavendum, ne velut hac repulsa irritatus, in contrarias partes transeat, homo contumeliæ omnis impatiens, & ad vindictam præceps. Nunc occupari eum, retinerique benevolentia posse: ubi hoc tempus prætermissum fuerit, seram neglectæ occasionis pænitentiam fore.*

XXXI. Adversus hæc atque talia, Q. Sertorius omnia alia censebat, sive tanto viro præsente minoris se æstimatum iri putans; sive probabili causa motus, acerbitatem Marii, & implacabilem in victoria animum procul rebus urbanis habendum existimabat. Is ergo hunc maxime in modum disseruit: *Quæ de virtute atque gloria C. Marii dicta sunt, neque ab inimicis ejus negantur: & ego neminem eadem ætate imperatorem cum hoc comparari posse arbitror.*

XXXII. *Ceterum, quemadmodum reliqua, quæ oriuntur & occidunt, stata crescendi minuendique tempora habent, neque fines a natura præscriptos transilire possunt: ita & humanæ virtuti suus ortus, deinde maturitas, postremo, quæ illam exstinguat, senectus est. Nec aliter de gloria judicaverim: multorum hodie vix nomina cognoscuntur, quos scimus vetustis temporibus clarissima fama floruisse. Priorem autem gloria virtutem esse necessum est,*

§ XXXI. Plut. in Sertor. c. 7.

cum hanc illa consequatur. at quæ posterius orta sunt, diutius manent. eo fit, ut non idem utriusque sit finis atque terminus, sed ferme tum præcipue vigeat fama, postquam longa ætate, aut morbo corporis, aut alio veluti situ virtus emarcuit.

XXXIII. *Idcirco cum nulla fuerit unquam respublica magnorum ducum feracior, ubi commentarios historiæ Romanæ atque annales omnes evolveris, neminem reperies, cui ad hos annos ille vigor animi ac corporis, quem virtutem vocamus, duraverit. Unde sapienter a majoribus nostris constitutum est, ut post quinquagesimum annum militiæ sit vacatio; a quinto & sexagesimo senator venire non cogatur in curiam; in comitiis de ponte sexagenarii dejiciantur. Quæ profecto illis non placuissent, nisi senectus ita corporis animique vires enervaret, ut iidem homines, postquam ætate mutati sunt, minime iidem esse videantur.*

XXXIV. *Hæc mihi visa sunt in præsenti consultatione diligenter attendi debere: ne decepti & opinione falsi, alium quæramus Marium, alium adipiscamur. Nam ille profecto Marius, qui Jugurthæ fregit ferociam, qui Cimbros Teutonosque decantatissimis pugnis contudit, olim est mortuus. nomen tantum & hæc velut umbra Marii superant, quam nuper L. Sulla, postquam semel contemnere ausus est, nullo labore profligavit. Ab illo tempore calamitatibus & miseriis conflictatus, quales etiam juventutis exstinguere vigorem potuissent; quod robur ad communem causam, quas ille vires afferet?*

XXXV. *Sed fac, alia sorte C. Marium, quam ceteros mortales, vivere: tempori & annis licere in illum nihil, quod tamen res ipsa refutat; an igitur recipiendus est? Ego vero, admirentur licet, qui ad pauca respicientes cetera non animadvertunt, ego, inquam, vel ob hoc ipsum dicerem recipiendum esse minus. L. Cinna consul, ceterique duces omnes, sub unius senis umbra latere videremur, ab hoc defendi, huic debere victoriam.*

XXXVI. *At vero quæ nos tanta necessitas subigit, ut, alienam gloriam supra modum extollendo, nostram existimationem infra meritum deprimamus? Res nobis est cum optimatibus, Sul-*

§ XXXIII. Senec. de brev. vitæ c. 20. § XXXV. Strab. l. 5.

læ discessu propemodum exarmatis. Sub segni duce tiro exercitus, tumultuario contractus delectu, & urbis vastæ aliis munitionibus indigens munitio, graviora scilicet, quam sustineri queant a nobis, bella minantur? At nobis præter veteres copias, arma virosque omnis Italia subministrat: passimque concurrentibus ad signa civibus novis, cohortes paulo minus trecentas effecimus. Iine sumus, aut videri volumus, ut, tantis instructi exercitibus, non pecuniæ, non commeatus indigi, hoc bellum conficere desperemus, nisi alterius virtute atque opinione adjuvemur?

XXXVII. *Sic quoque, bello propemodum profligato, paucisque ad summam victoriæ reliquis, horum omnium gloriam arbitriumque Marius rapiet, æmulorum impatiens (quod vitium, cum alia minuantur annis, in senectute fit validius) & ubi de potentia agitur, fidei haud sane tenax. Quantis ille suspicionibus nuper L. Rutilium consulem legatus torserit, omnes scimus. & quamvis, qua est astutia, mire innocentiam simularet, minime persuasit reputantibus, qualis in Q. Metellum fuisset. Neque enim est exspectandum, ut, qui junior senem, prætorius consulem, legatus imperatorem non est reveritus, is cuiquam juveni senex & sexies consul concedat.*

XXXVIII. *Hoc ingenio virum apud hostes nostros, quam nobiscum esse, longe malim: adeo nihil moveor curis metuentium, ne ad partes optimatès transeat. Transeat vero, & ibi potius consilia turbet, æmulationes exerceat, ceterorum conatus ambitione & discordia moretur! At vero magnum nobis præsidium detrahemus, idemque adjiciemus adversariis. Ego vero non video, quid his rebus afferre momenti queant decrepitus imperator, & piscatoria navigia, & manipulus pastorum cum agrestibus armis. Ille sane classem & exercitum vocet: nos collectam ex agris & ergastulis multitudinem esse comperimus. cujus generis arma consociari nostris, si nos pati possimus: milites non ferent, quotquot sunt Romani nominis & sacramenti memores.*

XXXIX. *Sane extremis temporibus servos armari necessitas defendit: sed ubi hæc abiit, honestorumque militum est copia,*

§ XXXVI. Strab. l. 5.

nemo prudens hoc dedecus ultra ſuſtinebit. Hoſtibus potius hanc optemus infamiam, ut civibus ſuis ereptum ire ſuffragia & tribus ſervili manu dicantur. nihil æque retinebit in partibus eos, qui jam coiverunt ad communem cauſam: & dubitantes explicabit. Ceterum ego plus timeo, ut vel hic accedere noſtris adverſariis, vel illi hunc recipere velint. Odit, odioque eſt nobilitati: neque tanto temporis tractu, poſtquam ille ſemel acceſſit ad rempublicam, ulla occaſio premendi invicem ſugillandique prætermiſſa eſt. Ideoque nuper, cum de eo L. Sulla conſul ad ſenatum retuliſſet, præter unum hominem, adoleſcentis Marii ſocerum, nemo Patrum fuit, cujus ille ſententia hoſtis non judicaretur.

XL. *Quis credat, tantillo tempore ſenſum atque memoriam tantæ injuriæ excidere animis potuiſſe, ut fida concordia ſtabilique fœdere conjungantur? Marius his corpus ſuum ſalutemque credet, a quibus proximo anno hoſtis judicatus eſt? an illi cauſam ſuam, urbemque aut exercitum committent Mario, cujus irritabilem animum non ignorant, recenti offenſa, nihil aliud quam ultionem meditari. Scilicet Cn. Octavius ea de re ad ſenatum referet; tam eminente in Sullanam factionem ſtudio, ut delectus ab Sulla fuerit, quem tecum, L. Cinna, immo contra te conſulem faceret? Decernent vero tum alii, tum vero cupidiſſime Q. Catulus, poſt interverſum Cimbrici belli decus ſemper obliquus?*

XLI. *Quintus autem Metellus, & Cn. Pompejus, qui ſoli nunc juſtos exercitus habent, hunc enim ſe recipient, juvabuntque: ille paternarum inimicitiarum heres; hic tam cupidus imperiorum, ut traditum conſuli exercitum, nece illius repetere non ſit veritus. nedum ille recipi exſulem ſinat: eum præcipue, quem in hanc fortunam ex nimia cupiditate provinciæ & exercitus incidiſſe norit. Nempe ſi decretum ab ſenatu bellum Mithridaticum adimere L. Sullæ Marius voluit, & propemodum potuit: quid Pompejo relinquitur ſpei, a quo non modo retentus contra voluntatem Patrum exercitus, ſed etiam miſſus ab ſenatu conſul occiſus eſt? Enimvero hæc vel præcipua nobis cautio eſſe debet, ne hominem, tot atque tantis inimicitiis obrutum,*

ita complectamur, ut in nos expetere odia ipsi debita possint.

XLII. *Multi haud dubie nostras, aut etiam neutras partes sequentium, ubi nunc nobiscum esse audient, odio metuve illius in adversa castra conjicientur. Igitur modis omnibus id aspernari ac rejicere consilium debemus, quo nobis & difficilius bellum fiat, & invidiosior victoria. Nam ille, ubi fortuna nos adjuverit, vindicare privatas inimicitias communibus armis volet: & supra naturam sævam atque sanguinariam, contumelias suas & pericula nuperæ fugæ in consilium adhibebit. Nondum hæc erat passus, cum ob tribunos ab exercitu lapidatos, quamquam ante fores ultor esset, multos insignes viros propter amicitiam Sullæ necavit: quantas illum strages editurum putemus, ubi vacuus metu, incensus malis, arbitrio suo de inimicis vindictam sumet?*

XLIII. *Sed ea res multa cooperiet infamia victoriam nostram, summoque nos pudore ac tristitia conficiet, qui utique non sanguinem civium, sed concordiam, & reipublicæ salutem, & sua cuique jura integra atque illæsa optamus, & his gladiis non aliam ob causam cingimur. Accedit adolescentis Marii simillima paternæ naturæ perfidia & crudelitas: quem ubi receperis, consul, jam noveris, qua sit agendum modestia, ne te ille puer, jam insigni specimine indolis edito, L. Porcium esse putet. Erant & alia, quæ moneri utiliter potuissent, sed ego aut hæc, quæ dixi, suffectura vobis credo, aut nihil profecto futurum satis.*

XLIV. *Quid igitur C. Mario suam offerenti operam respondebitur? Dicam equidem, quod sentio: quidlibet potius, quam recipi. Sed hoc forte neque indignum nobis, neque rebus præsentibus inutile fuerit, ita responderi: Quod C. Marius, quique cum eo sunt, operam suam L. Cinnæ consuli, reique publicæ obtulit, id rite ab eo factum, omnique favore dignum videri. Ceterum L. Cinnæ consulis opes in præsentia tantas esse, ut propediem ad urbem, certa spe boni successus, admovere signa decreverit. Inimicorum coercita pravitate, curæ consuli fore, ut & ceteri, qui essent per vim ejecti, & præsertim Q. Marius, quantocius restituantur. Interea posse illum se tenere tutis locis: omnes hostium copias ab illo in se avocaturum esse.*

consulem. & si præter spem urgeatur, ad primum nuntium, quod satis sit ad præsidium ejus, copiarum affore. Ita nec invidia aliena onerabimur: &, si quid utiliter in rem nostram conari Marius poterit, id nihilo segnius, & citra fraudem nostram fiet.

XLV. Hæc ubi sunt a Sertorio dicta, L. Cinna, *recte quidem atque salubriter admoneri*, fatebatur: *ceterum pudore se contineri, ne Marium excludat, quem in societatem belli ultro advocasset.* Ibi Sertorius excipiens, *atqui ego*, inquit, *quod sua sponte Marium in Italiam venisse arbitrabar, eam sententiam dixi: quod si accitu tuo adest, transacta res erat, neque revocari in deliberationem debebat.* Ita receptum Cinna appellavit *proconsulem*, fascesque ad eum, & alia magistratus insignia misit. Sed ille *convenire hæc exsulis fortunæ* negando, sordidatus atque squalidus lento passu incedebat, misericordiam concire studens: sed prominebat atrox animus; efferatumque potius calamitate, quam domitum, torvitas vultus indicabat.

XLVI. Salutato consule, & ad milites oratione habita, de bello deliberatum inter duces est. Oppugnandam esse urbem conveniebat, invitante præter alia consulis Cn. Octavii segnitie, non tam imperitia, quam intempestiva legum cura, occasiones corrumpentis. inter quæ, jubentibus multis, *ad defensionem urbis libertate proposita, servorum auxilio uti*; negavit, *servis se contra leges daturum eam civitatem, unde C. Marium legibus parens arceret.* At longe alia Cinnanis ratio erat, qui, quatuor factis exercitibus, pro numero ducum (nam præter Cinnam & Marium, seorsim Q. Sertorius, Cn. Papirius Carbo ducebant) Tiberim amnem clauserant. Ex adverso urbis Cinna & Carbo habebant castra: supra urbem Sertorius, infra C. Marius consederant: &, pontibus ubique impositis, dimissisque ad diripiendos negotiatores lembis, ne quid importari in urbem posset, prohibebant.

§ XLV. Plut. in Sertor. c. 7. & Mar. c. 70. Liv. Epit. Diodor. ap. Valef. § XLVI. Flor. 3, 21. Appian. civ. l. 1. Plut. Liv. Epit. Oros. 5, 19.

XLVII. Oſtiam quoque coloniam proditione quorundam expugnavit Marius, multiſque in ea peremtis civibus, oppidum nefanda ſtrage diripuit, omnibus avaritiæ, libidinis, ſævitiæque exemplis ibi editis. Ab alia parte Ariminum, miſſis eo copiis, Cinna redegit in poteſtatem: quo facto, quæ in Togata Gallia collectæ copiæ erant, excludebantur. Unde arctæ in urbe res eſſe incipiebant, tantam multitudinem cito premente commeatuum inopia; variiſque interim obortis difficultatibus, cum longe omnia auxilia eſſent, populus animis, ſenatus conſilio, magiſtratus auctoritate, concordia omnes dejicerentur; multoque plus virium diviſa in partes Roma haberet, quo ſe opprimeret, quam quo defenderetur. Hæc nimirum illa eſt Romana reſpublica, cujus magnitudinem omnes mirantur; & ſollertiſſimus quiſque rebus ſuis optime conſultum exſtimaret, ſi ad eadem pervenire ſineretur!

XLVIII. Enimvero nuſquam illuſtriora documenta exſtiterunt, quam nihil ſit in opibus atque potentia, bellique virtute boni, ſi ſcientia deſit utendi. Quemadmodum enim Herculi furenti longe fuiſſet ſatius, armis membriſque uti non potuiſſe, quam libraſſe gravem clavam, & volucres emiſiſſe ſagittas, quibus ſemetipſum cariſſimis pignoribus ſpoliaret; ita civitati præſtat exiguas habere vires, quam prægrandes, quibus in ſuum exitium abutatur. Ego certe, ſi detur optio, ejus civitatis civis eſſe minime vellem, quæ gentibus omnibus imperare diceretur; ceterum per inteſtinos tumultus nemini ſuorum ſalutem atque dignitatem tutam præſtare, vel in horam poſſet. Igitur concordiæ ſtudendum fuerat; quæ non niſi juſtitia & bonis moribus continetur.

XLIX. At pro his quidem ubique nunc perfidia, perjuria, ſordes, ambitio, luxus invaluit: quibus rebus homines nihil aliud, quam lædere & lædi, docentur. Ergo his proximis annis, nullum ferme toto orbe terrarum im-

§ XLVIII. Ariſtot. Ethic. 9, 6.

perium fuit, quod non fæviffimis motibus concuteretur. Et ficuti fingulis hominibus facilis in morbos ex bono corporis habitu tranfitio eft; ex mala valetudine in commodiorem ægre eluctamur: ita, quid de moribus hujus ævi fperandum videatur, nolo ominari. Certe parum abeft, quin optimi quique fapientiffimique defperaverint, quando jam foli deponunt imperia, qui foli fortaffe, fi hæc emendabilia rerumpublicarum vitia forent, emendare potuiffent.

JOANNIS FREINSHEMII SUPPLEMENTORUM LIVIANORUM

LIBER XLV.

IN LOCUM LIB. LXXX LIVIANI.

EPITOME

LIBRI OCTOGESIMI.

Italicis populis a ſenatu civitas data eſt. Samnites, qui ſoli arma retinebant, Cinnæ & Mario ſe conjunxerunt. ab iis Plautius cum exercitu cæſus eſt. Cinna & Marius cum Carbone & Sertorio Janiculum occupaverunt, & fugati ab Octavio conſule receſſerunt. Marius Antium, & Ariciam, & Lanuvium colonias devaſtavit. Cum nulla ſpes eſſet optimatibus reſiſtendi propter ſegnitiem & perfidiam & ducum & militum, qui corrupti aut pugnare nolebant, aut ad diverſas partes tranſibant, Cinna & Marius in urbem recepti ſunt: qui, velut captam, eam cædibus & rapinis vaſtarunt, Cn. Octavio conſule occiſo, & omnibus adverſæ partis nobilibus trucidatis, inter quos M. Antonio eloquentiſſimo viro, L. & C. Cæſare, quorum capita in Roſtris poſita ſunt. Craſſus filius ab equitibus Fimbriæ occiſus. Pater Craſſus, ne quid indignum virtute ſua pateretur, gladio ſe transfixit. Et citra ulla comitia conſules in ſequentem annum ſe ipſos renuntiaverunt: eodemque die, quo magi-

ſtratum inierant, Marius Sex. Licinium ſenatorem de ſaxo dejici juſſit; editiſque multis ſceleribus, Idibus Januariis deceſſit: vir, cujus ſi examinentur cum virtutibus vitia, haud facile ſit dictu, utrum bello melior, an pace perniciosior fuerit. adeo, quam rempublicam armatus ſervavit, eam primo togatus omni genere fraudis, poſtremo armis hoſtiliter evertit.

I. In his anguſtiis cum deprehenſa reſpublica eſſet, omnia circumſpiciens ſenatus, nulla ſatis aut matura, aut firma præſidia reperiebat. L. Sulla, in quo ſpes eſſe maxima potuiſſet, procul in Græcia gerebat cum Mithridaticis copiis bellum: ſervitia ſi armarentur, plus dedecoris allatura, quam auxilii, putabant. Unicum erat haud pœnitendum, ut in tali tempore, conſilium, *ut Italicis omnibus, modo arma poſuiſſent, civitatem darent. Ita & illos, &, qui adhuc eo bello implicitus erat, Q. Metelli exercitum, velut communi patriæ ſuccurſuros.* Sed Italicorum nemo ferme, præter Lucanos & Samnites, ſupererat. Lucani Cleptio & Lamponio ducibus Aſiam, oppidum munitum in Bruttiis, longo tempore inani conatu obſederant: Rhegium etiam oppugnare conati erant; ſi potiti ea urbe fuiſſent, Siciliam petituri. Sed prætor inſulæ C. Norbanus, magnitudine apparatus territis Italis, periculo Rheginos eripuit.

II. Ergo Lucani, beneficio ſenatus uſi, Sullanis partibus ſe adjunxerunt. Ceterum id quidem in præſentia modicum gaudium fuit: quod infirmior ea pars ſociorum, & in ultimum Italiæ angulum ſubmota erat. Samnites, qui jam ſoli arma retinebant, Campaniamque & ſuperiores regiones vexabant, conciliare, majus operæ pretium fuerat: ſed dum honeſtas conditiones ſenatus exſpectat, a Mario, nihil non tribuente, præventus eſt.

III. Q. Metello Pio conſules eo de negotio ſcripſerant, caſtra contra Samnites habenti, *ut, quibus poſſet conditioni-*

§ I. Liv. Epit. Diodor. l. 37. Idem ap. Fulv. Urſin. Appian. civ. l. 1.

bus, *cum iis transfigeret.* Sed illi *civitatem non ſibi modo*, *ſed etiam iis*, *qui ad ſe transfugiſſent*, paciſcebantur; præterea *prædam undecunque ablatam* retinebant: poſtremo, *captivos atque transfugas omnes ſibi reſtitui*, poſtulabant. quæ tam inhoneſta, cum neque Metellus, neque Patres concederent; Cinna, quid ageretur, ſentiens, auctore Mario, quæcunque petiſſent pollicitus, Samnites partibus ſuis adjunxit. Ab his deinde, cum Romam arceſſitus Q. Metellus eſſet, A. Plautius cum exercitu oppreſſus eſt.

IV. Inter hæc Appius Claudius tribunus militum, qui Janiculo præerat, ut Mario beneficii, neſcio cujus, gratiam referret, circa diluculum ſemiaperta porta eum intromiſit. Cinna quoque cum parte exercitus eadem ingreſſus eſt, ſtatimque ad captæ urbis rumorem Sertorius & Carbo accurrerunt. Sed Octavio conſule, & Cn. Pompejo celeriter arma opponentibus, locum tenere non potuerunt. Circum hæc tempora Cinnæ inſidiis petitus Cn. Pompejus, conſilio adoleſcentis filii, quem poſtea Magnum terrarum orbis agnovit, eſt conſervatus. Is, a virili toga commilitio patris aſſuetus, contubernalem L. Terentium habebat, quo plurimum & familiariſſime utebatur. ſed corruptus a Cinna Terentius ita partes cum ſociis diviſerat, ut illi tabernaculum ducis incenderent, hic per inſidias tolleret Pompejum.

V. Tam atrocis propoſiti indicium cœnanti Pompejo delatum eſt. quo diſſimulato, adoleſcens hilarius etiam ſolito bibit, & cum Terentio, qua ſolebat, comitate agere perſeveravit. Deinde cubiculum ingreſſus, ubi proditoribus ſatis perſuaſum eſſe, quod volebat, cenſet, clam ſubducit ſe a tabernaculo, firmaque patri circumpoſita cuſtodia, eventum quietus exſpectat. Interea Terentius, Pompejum in eodem contubernio dormire putans, clam e cubili ſurgit, correptoque gladio lectum Pompeji repetitis ictibus confodit.

§ IV. Liv. Epit. Appian. Plut. in Mar. c. 70. & Pomp. c. 5. Vellej. 2, 29. Cic. pro leg. Manil. c. 10.

VI. Hinc orto tumultu, magna consternatio incessit copias, odio ducis, & ad defectionem pronis animis, ad quamlibet occasionem mobiles. jamque diripi tentoria, sumi arma cœperant: neque proconsul obviam ibat, offerre se tumultuantibus non ausus. adolescens Pompejus, mediis agminibus immixtus, prehendebat milites, lacrimabatur, supplicabat: postremo, abjecto in porta castrorum corpore, *illac jubebat transire fidem mutaturos:* donec multo fletu, & deformitate spectaculi retento militi rediit pudor, & præter octingentos, qui jam ad Cinnam transierant, reliquus exercitus pacatus, imperioque proconsulis restitutus est.

VII. Minime tamen diuturnus receptæ potestatis usus Pompejo fuit. Paulo enim post utrumque exercitum pestilentia invasit: & de Pompeji copiis hominum millia undecim, de Octavianis sex desiderata sunt. Deinde ingens apud Romam tempestas orta est, & castra, præcipue Pompeji, tam crebris percussa fulminibus, ut ruere cœlum videretur. Arma signaque passim tacta, milites, & quidam ex illustribus exanimati sunt, ipse quoque proconsul fulmine afflatus interiit. Tam improvisum viri exitum, singularis etiam exsequiarum ignominia comitata est. Quod enim imperio & maximis exercitibus instructus, periclitanti patriæ tempestive subvenire neglexerat, in tantum populi Romani odium venit, ut lectum ejus, cum ad rogum efferretur, diriperet; corpusque omni contumelia affectum, unco traheret.

VIII. Dum ista fiunt, Marius, relictis supra infraque urbem ad arcendos commeatus præsidiis, ut etiam ex agris subvectionem omnem amputaret, vicina oppida, in quibus populi Romani horrea erant, subito aggressus, Antium, & Ariciam, & Lanuvium, & præterea nonnullas alias colonias, vi aut proditione potitus, deletis propemodum habitatoribus, devastavit. Inde, priusquam aliis ex locis importari

§ VII. Vellej. 2, 21. Appian. Jul. Obseq. Plut. in Pompej. c. 1.

aliquid rerum neceſſariarum poſſet, Appia via urbem petens, aſſumtis ceteris ducibus, intra tertium decimum lapidem caſtra poſuit. Contra ab urbe conſul Octavius, cum P. Craſſo & Q. Metello venientibus occurrit: virtute numeroque militum non inferior; neque impar negotiis, niſi quod rebus turbatis eadem omnia cuſtodienda credebat, quæ compoſita republica erant conſtituta.

IX. Inde lenta & impedita conſilia quaſi vinctum conſtrictumque hoſtium audaciæ præbuerunt: qui omnia auſi, duces, milites, ad extremum ſervos, quibus quemque poterant artibus promiſſiſque excitabant. Exercitus Pompeji poſt interitum proconſulis, Q. Metellum ducem optaverat. *ſub impigri viri ductu, neque virtutem ſibi, neque fortunam defuturam eſſe.* Q. Metellus, quod ea res contra leges fieri videretur, legatos cum minis & conviciis *adire conſulem* juſſit, *& illi audientes dicto eſſe.* At vero milites conſulem, ut ſegnem & rerum imperitum, aſpernati, ſigna ad hoſtes tranſtulerunt. Crebra inter hæc & ex urbe transfugia fiebant, ſervitiorum maxime, cui generi, circummiſſis ad urbem præconibus, libertatem Cinna promiſerat.

X. Eo jam perventum erat, ut ſpes reſiſtendi nulla ſupereſſet. ducum alias ſegnities, alias perfidia rem corrumpebat. militum quoque corruptum vulgus aut pugnare nolebat, aut palam tranſibat ad hoſtes. Urbanæ plebis, ſi annonæ inopia diutius premeretur, deſperatio, haud minus formidini optimatibus, quam ſuperiora, erat. In tantis anguſtiis convocato ſenatu, plerique mutato conſilio *mittendos ad Cinnam legatos* cenſebant, *de conditionibus pacis acturos. Nihil civili bello funeſtius: omneſque præ illo tolerabiles calamitates eſſe. Optandum ſane fuiſſe, poſtquam eo Deorum ira perventum eſſet, ut pars modeſtior vinceret: ſed adverſus vim majorem reſiſti non poſſe.*

XI. *Omnia expertos, ut ſibi atque urbi conſulerent, nihil proficere: quin ipſis remediis morbum invaleſcere. Tranſitione*

§ VIII. Jul. Obſeq. Plut. Liv. Epit. Oroſ. 5, 19. Appian. Diodor. ap. Valeſ. § IX. Liv. Epit. Appian.

militum & plebis auctas Cinnæ Mariique in immensum copias: & plures propemodum inde militare, quos ipsi, quam quos hostes, sacramento rogassent. Reliquorum etiam magnam partem, corpore apud ipsos, animo votoque cum adversariis agere. Non igitur dubitandum, quin mittendis legatis tentanda sit compositio. C. Marium, L. Cinnam, illum senectam suam & tot magnifica non ita clausurum; hunc primo consulatu & maturitatem votorum, & summi loci dignitatem, non ita inchoaturum, ut ille gestis honoribus, hic speratis, indignus videri debeat.

XII. *Quod si quis diffidere malit, & præsago animo futurorum malorum acerbitatem enarrare: ei hoc fore cogitandum, neque illa evitari, hac quidem ratione, & provocari præterea plura posse. Non ita cum rebus humanis agi, ut quolibet tempore teneri queat tuta & periculorum expers via. plerumque de eo tantummodo deliberari, utro modo miseriarum sit futurum minus. Sane non esse inanem metum eorum, qui vehementiam Cinnæ, qui asperitatem Marii timeant. sed, ut omnia quam possint procedant pessime, in paucos forte expetituram calamitatem: populum certe Romanum, urbemque in tuto fore.*

XIII. *Neque scire ipsos, qui hanc sententiam dicant, utrumne illorum sanguine satiare cupiditatem ultionis inimici velint: sed ita existimare, sibi subeunda potius extrema omnia esse, ut urbem servent, quam committendum, ut, suæ incolumitatis gratia, rempublicam inexplicabilibus malis involvisse dicantur. Mortem cuivis tolerandam esse: felices, qui ob patriam oppetierint, feliciores etiam, si antevertant avertantque populi cladem: cui, si trahatur obsidio, fame pereundum sit; si pugnando vincat hostis, ferro. Quod si forte Cinnæ aut Marii suspecta quibusdam sit fides; pactis obligari, & jurejurando posse. & ut sic quoque non omnia respondeant votis, mitiorem tamen sperari victorem posse, cui conditiones & preces, quam cui arma opposueris.*

XIV. His atque talibus pauci, & præcipue Q. Metellus, obsistebant. *Vellem equidem*, inquit, *aut civibus nostris modestia, aut senatui animus constitisset: nulla exstitissent civilia bella; aut compressa in ipso exortu fuissent: neque nos no-*

væ deliberationis egeremus. Sed quia pessimi quique omnia audent, boni omnia formidant: in hunc nimirum statum res pervenit, ut leges ab his cogamur accipere, quibus, si leges valerent, nullus esset consistendi tota Italia locus. Mihi sane etiam servari rempublicam, consuli civibus, parci vitæ tot millium, parci incolumitati placet. sed sera hæc est, postquam nulla nobis restat quæ servari respublica possit, deliberatio: & reliquiis ejus quemadmodum rectissime consulatur, ambiguum faciunt, qui placitam nuper sententiam, ob duriores quosdam eventus mutaverunt.

XV. *Dudum enim concors senatus censuit, contra vim fugitivorum & exsulum, armis defendi rempublicam oportere. nunc eandem illam sententiam damnant plerique, qui tulerunt; dum legatos mitti jubent, & velut cum justis hostibus de pace agi. Sed id quidem sine maximo tum pudore, tum etiam incommodo, fieri a nobis nequit. Sic enim omnia tot mensium decreta una opera rescindimus: & paucorum exsulum potentiæ cedere senatus majestatem patimur; eoque & malorum confirmamus audaciam, & bonos exarmamus, pauloque minus quam vinctos tradimus inimicis.*

XVI. *Qui enim hactenus omnia pro communi salute promte eniseque fecerunt, quique facturi fuerunt postea: ii, Patrum timore perspecto, semel concident animis; & fortasse non exspectato, donec in commune transigatur, sibi quisque propitios celeri obsequio efficere volet, quos paulo post habendos sibi dominos intellexerit. Atque ipsa illa transfugia, quibus concussi quorundam animi contremiscunt, ab hac dubitatione magis, quam ab ulla alia causa profecta sunt; mansuris in fide plerisque, si, quanto conatu oppugnari rempublicam vident, tanto consensu defenderetur. Contra famem multa remedia excogitavit necessitas: conferendo in publicum, quod privatim quisque continet, dimetiendo frumentum, emittenda inutili turba, sæpe quæsita repertaque est avertendi extremum exitium opportunitas.*

XVII. *Denique hoc ipsum Capitolium teneri contra Gallos nequivisset, si tam mollis adversus famem illa ætate fuisset Romana juventus. Sed nunc, ajunt, non est res cum Gallis: Ma-*

rius & Cinna ante portas ſunt, & ceteri, qui videlicet Romano ſanguine orti, pietatem patriæ præſtabunt, civibus veniam, pactis fidem. Hei mihi, quam celeriter pœnitebit vos hujus opinionis, ſimulatque horum in poteſtate corpora veſtra, conjugumque & liberorum erunt! Neque mihi hæc ignorare, aut contemnere videmini, ſed tædio præſentium quidlibet malle. Sed hoc parvi infirmique animi argumentum eſt, neque ferre valentis, quæ adſunt, neque duraturi in iis, quæ elegerit.

XVIII. *Quibus autem ſorte decretum eſt, omnia pro patria pati; pro hoc opes fortunaſque ſuas, pro hoc ſpiritum atque vitam profundere: rectius cum ad utilitatem præſentium, tum ad famam poſteritatis facient, ſi potius in tuenda civitate dignam viris mortem obeant, quam ſi, deſerta traditaque, tyrannorum arbitrio aut cum cruciatu intereant, aut cum ignominia vivant. Magna vis eſt ad audenda quælibet, etiam ſingulis & contemtis hominibus, ſi ſemel cupiditatem abjecerint vitæ: multos atque egregios viros, quibus ea ratio placuerit, ne deſtinata exſequantur, vix ulla potentia ſatis arceat.*

XIX. *Omitto Scævolas, & Coclites, & Curtios, & tot decora nomina, quæ liberis veſtris inculcare ſoletis, ut horum exemplo amare patriam diſcant: meminerimus eorum, quæ vidimus ipſi, multas ſæpe urbes, cum ad extremum neceſſitatis veniſſent, conſtantia defenſorum ſervatas: alias, cum ſervari potuiſſent, mollitie civium deditas, triſtiſſima quæque paſſas eſſe. Sunt nobis adhuc militum fortiſſimorum fideliſſimorumque haud ſpernendæ copiæ: eſt melior hæc, & amantior patriæ pars populi: arma, machinæque ſuperſunt: urbs diligentia conſulum, quoad fieri potuit, munita eſt.*

XX. *His rebus non deſperem tamdiu reſiſti hoſtibus poſſe, donec fortuna aperiat meliori ſpei locum. Multa, cum deſperata pro inſanabilibus eſſent, ſubito aliquo caſu commodiorem in ſtatum reducta ſunt. Aliqua inter duces factionis oborta ſuſpicio, res apud pravos & æmulos vulgata, mutabit omnia. ipſum urbis periculum invitabit multos, ut miſereri, & ſuccurrere velint: & ſunt egregia cum alii populi, tum qui Ciſalpinam Galliam colunt, in rem Romanam fide. ſummuſque noſter pudor foret, ſi*

diutius illos Ariminum, quam Cinnam & Marium, defendentibus nobis, Roma moretur.

XXI. *Si nulla ſpes ſit alia, Sullam revocemus: aut ſi hæc quoque intolerabilis mora videatur; ipſi potius concedamus novis civibus, quod petunt. Ubi ſenatum populumque habebunt hujus beneficii auctores, Cinnam & ceteros ejuſdem ſortis non ultra morabuntur.* Fruſtra hæc in tanto plurium metu dicebantur. Idcirco cum legatio decerneretur, Q. Metellus, urbis ſalute deſperata, ut melioribus ſe temporibus ſervaret, in Ligures primum, deinde ex Liguribus in Africam eſt profectus.

XXII. Legatos, priuſquam inciperent fari, L. Cinna interrogavit, *ad conſulemne, an vero ad privatum venirent?* Hærentibus illis, deinde ad conſulendum ſenatum in urbem reverſis, magna etiam ingenuorum civium multitudo ad Cinnam ſe contulit: multi famem veriti; pars major jam ante illis partibus addicta, & ad nudandos animos opportuna tempora captans. Inde mirifice confirmatus animo Cinna, ſub ipſis mœnibus Romæ extra jactum teli conſedit. nec enim Octavius objicere ſeſe audebat, transfugiis & legationibus omne homini conſilium, omnemque propemodum mentem eripientibus. Senatui non plus animorum, quam Octavio, ſupererat. Cinnam pro conſule habere, id vero erat exauctorare Merulam, quem ſanctiſſimo ſacerdotio præditum, ſine ulla ſua culpa, juſte partis honoribus exui triſte; contra, Cinnæ non obſequi exitioſum habebatur.

XXIII. Ut rebus trepidis ſolet, utilibus honeſta ceſſerunt: & L. Merula conſul, egregii civis officio functus, verbis in ſenatu, deinde ad populum factis, *Ego vero*, inquit, *ſi præter hos faſces nihil impedimento paci eſt, paratus vobis dux & auctor ad concordiam ero. quod igitur ſenatui populoque Romano bene vertat, conſulatum, quem invitus accepi, lubens ecce depono.* Poſt abdicatum a Merula magiſtratum,

§ XXI. Plut. in Mar. c. 7. Liv. Epit. Appian.

legati ad Cinnam, tanquam consulem, remissi sunt. neque multa iis mandata dari tempestivum fuit. id unum Cinna, *ut cædibus temperaturum juraret*, rogabatur. Ille jurare per superbiam abnuit, *se tamen volentem* negavit *cuiquam mortis causam fore.*

XXIV. Octavium etiam, qui circumita urbe per aliam portam erat ingressus, moneri jussit, *abstineret publico, ne quid ei se invito accideret.* Hæc de loco superiore, tanquam consul, legatis respondit. Ad curulem ejus Marius adstabat tacitus; sed eo vultu, ut nihil aliud quam vindictam & cædes meditari appareret. Neque multum intercessit moræ, quin senatus verbis *Cinna atque Marius in urbem venire* rogarentur. Marium enim diserte addiderant, non ignari, Cinnæ quidem nomen his factis obtendi; ceterum potissimum eorum auctorem Marium esse.

XXV. Cum ad urbem ventum, & Cinna cum satellitibus ingressus esset; Marius substitit ad portam, &, acerbum subridens, *exsulibus patere aditum* negavit. Idcirco Cinna operam dante, lex de restituendis exsulibus statim referri cœpit. neque ultra exspectatum, quam ut tres aut quatuor tribus suffragia ferrent. tum irrupit in urbem velut captam, fugitivorumque delectum agmen trahens, quos *Marianos* appellabat, cædibus atque rapinis omnia vastavit. aliis quoque portis exercitus inundabant urbem: iisque mox occlusis, adversariorum, & sub hoc nomine, quorumcunque volebant, domos diripiebant.

XXVI. Jam antequam in urbem Marius irrumperet, Cn. Octavius sublatus e medio fuerat. Amicis fugam suadentibus, sive Marii Cinnæque juratis promissis fidens, sive potius haruspicum ludibriis retentus, quam in vanitatem proclivi credulitate agebat, in Janiculum cum aliquot illustribus viris & parte copiarum concessit. *Indignum enim atque turpe facinus* ajebat *se commissurum esse, si patriam consulari imperio præditus desereret.* Igitur illa sella curuli, ma-

§ XXIII. Diodor. ap. Valef. Vellej. 2, 22. Appian. Plut.
§ XXIV. Vellej. Plut. Diodor. Appian.

giſtratus inſignia retinentem, adſtantibus juxta lictoribus, Cinnæ juſſu præmiſſus cum equitibus Cenſorinus invaſit. Ibi quoque hortati ad fugam amici equum obtulerant; ille, ne ſurgere quidem dignatus, necem in ipſa curuli exſpectavit.

XXVII. In ſinu interemti tabellas repertas eſſe cum ſignis Chaldæorum ferunt, illuſtri ad coarguenda artis inania documento. Caput cervicibus abſciſſum Cenſorinus ad Cinnam attulit, a quo miſſum in Roſtra eſt, ut, quo loco caput ſpectatum P. Sulpicii foret, proponeretur. Tum demum revelli terra caput potuiſſe, quod nulla apparente cauſa ex ſimulacro Apollinis abruptum diu ante fuerat, ferunt: expleto ſcilicet eventu prodigii, quod *ad ſuum exitium pertinere* Octavius ipſe prædixerat.

XXVIII. Conſultatio deinde ducum tenuit, *quemadmodum victoria uterentur, pacemque firmarent.* Pro ſuo quiſque ingenio cenſebat: ſed nemo vel lenitate Q. Sertorium, vel ſævitia C. Marium adæquabat. Sed ille nec auctoritate par erat Mario, &, quidquid dicere poterat, jam a Mario cum aſſenſu ceterorum videbat occupatum. Nam rogatus ſententiam Marius, ut erat inter iram toleratæ fortunæ, & lætitiam emendatæ, parum animi compos, ita cœpit:

XXIX. *Siquidem ea de re deliberatis, L. Cinna conſul, ceterique ſenatores, legatique & præfecti, quemadmodum in præſentia, quod vultis, obtineatis, mea ſententia res non indiget. Nam acerbiſſimi paulo ante inimici veſtri, ultro vobis reditum in patriam, reditum ad honores, ad facultates, principem in civitate locum, legum, de quibus decertatum eſt, lationem, & alia hoc genus liberaliter offerunt. Sin vero, non quid illi vobis offerant, intuemini, ſed hoc potius, quemadmodum ad ea, quæ cupiatis obtinere, nihil ſit illorum conſenſu aut beneficio opus; magnopere intereſſe arbitror, ut, quæ me hujus reipublicæ non rudem, ſed ætate ac uſu inter primos, res ipſæ docuerunt, hoc tempore non diſſimulem.*

§ XXVI. Vellej. Plut. Flor. 3, 21. Val. Max. 8, 1. Jul. Obſeq.
§ XXVII. Diodor. l. 38.

XXX. *Jam olim in civitate noſtra duæ velut partes fuerunt: altera Patrum, qui neſcio cur* optimates *vocentur; altera libertatis, quæ, quia multitudini præcipue grata eſſe debuit, non abs re* popularis *eſt nominata. Neque nos hujus diſcordiæ auctores ſumus, ſed, ſimulatque regum ex urbe ſubmota poteſtas eſt, ſenatus jura regia ſibi vindicare voluit. plebs, quam in regibus non tuliſſet dominationem, eam ab aliis civibus pati, indignum intolerandumque judicavit. Ab eo tempore, quidquid per leges aut armatas quandoque diſcordias actum eſt, id omne eo pertinuit, ut vel in multitudinem dominari pauci cuperent; vel adverſus cupiditatem paucorum, jus ſuum populus aſſereret.*

XXXI. *Inter hæc quandoque præſtantes virtute ac meritis viri exſtiterunt, qui ex æquo invidiam nobilitatis, & levitatem populi odiſſent: ii, tanquam ſolliciti cautique gubernatores, inter pugnantes ventos ita direxerunt vela, ut quam minima jactatione & offenſa, ac fieri per tempora reipublicæ poſſet, tranquillitatis atque ſecuritatis portum obtinerent. Sed & ipſi illi, quoties deſtinatis, qua inſtiterant via, potiri poſſe deſperarunt, indignatione & odio efferati, quod effici perſuaſione ac moribus nequibat, vi & armis aſſequi tentaverunt.*

XXXII. *Ab his velut fontibus, tanta jam ætate, proruupit immenſa vis undarum atque fluctuum, quæ rempublicam, toties crudeliſſimis tempeſtatibus vexatam, in eum ſtatum redegerunt, quem inviti gementeſque videmus. Sed nimirum, quemadmodum in humanis corporibus, quoties tentata morbo ſunt, optare quidlibet licet; fieri, niſi quod natura patiatur, non poteſt: ita in hac graviſſima civitatis ægritudine, non qualibus quis malit, ſed quæ ſunt ad præſentem uſum accommodatiſſima remedia, iis utendum eſt.*

XXXIII. *Etiam medici devenire ad ferrum & ignem ſolent, ubi leniora remedia pertinax morbus reſpuit: neque ſævitia ad urendum ſecandumque, ſed miſericordia hominis, & ſervandi eum propoſito votoque, adducuntur. Idem ego hoc tempore ſequendum nobis exemplum autumo, quibus in periculoſiſſimo civitatis morbo, de idonea medicatione deliberandum eſt. Sane, ſi*

esset aliqua medendi suavior ratio, illam potius adhibendam esse dicerem: sed quia mihi compertum est, hoc genus morbos non emendari timida curatione, sed augeri solere; nemo mirabitur, si, quod in corpore meo salubriter expertus sum, idem in republica tentandum arbitror.

XXXIV. *Cum molesti mihi varices essent, exsecandos præbui. non aberat acutissimi doloris sensus; sed tanti esse valetudinem arbitrabar. Sunt etiam, credite mihi, sunt in præsentia quidam velut reipublicæ varices, quos etiam cum dolore quodam corporis excidi, ad sanitatem profuerit. Neque hic mihi clementiam aliquis, aut misericordiam nominet. Sæpe is animus ægris est, ut interire morbo, quam liberari cum aliqua molestia malint: his qui parcendo nocet, quam qui offendendo consulit, crudelior est.*

XXXV. *Præterea summæ dementiæ res esset, eos incolumes pati, quibus mox, si forte iterum convalescant, dandum jugulum fuerit. Parcamus sane Sullanis hominibus, si illi Gratidio, si Sulpicio, si nostrorum cuiquam pepercerunt. Nam illi quidem atque alii multi crudeliter interfecti sunt; nos beneficio fugæ prius, nunc virtute nostra & armorum tutela, vivimus: carituri vita, simul his carere cœpissemus. Quemadmodum igitur amentem potius, quam misericordem, vocaremus, qui feram bestiam, cum occupare telo posset, abstineret ictu, mox ab ea devorandus: ita nulla posset exsistere satis acerba nostræ stultitiæ accusatio, si vivere sineremus eos, a quibus toties petiti ad necem sumus: ut sint videlicet, qui nos nostrosque & has omnino partes funditus tollant.*

XXXVI. *Ut enim semel explicate dicam, quod res est: decutienda sunt Sullanarum partium capita. non nisi his remotis, stabiles nostræ in rempublicam opes erunt. Quin & illud addidero: tametsi nostram causam, quod abominor, oderint Dii, atque omnia nobis acerba atque funesta efficiant; tamen, si mature de inimicis nostris ultionem sumserimus, hanc nobis voluntatem, hanc felicitatem non poterunt eripere. Mihi sane, ut*

XXXIII. Cic. Tusc. quæst. 2, 22.

me vobis indicem, morti ſimilis vita videbitur, ſi eadem luce fruentem aſpiciam Catulum, beneficii, quo ſervatus eſt, perpetuum obtrectatorem: ſi Cæſarum, ſi Craſſorum odiis vicem nequeam reponere: ſi Metellos tolerare diutius, & Antonios cogar.

XXXVII. *Sed neque vos, opinor, licet mitiorem aliquis animum ſimulet, inimicos veſtros vivere, atque adeo valere patienter feretis. niſi forte collegam tuum lubenter amplecteris, Cinna conſul, a quo multa tuorum occiſa millia, te expulſum urbe, omni deinceps contumelia vexatum meminiſti. Quid ſi L. Merula tibi occurret, tertius hujus anni conſul, cujus nomen non alia, quam per ſummam injuriam tuam, irrepere in faſtos potuiſſet? Ceteri vero perquam tibi jucundi ſunt futuri, quorum hæc omnia decreta ſententiis, peracta voluntate, opibus animiſque defenſa novimus.*

XXXVIII. *Quod ſi quis forte ab hac ratione diſſentiat, eum primum adhortor, ut, priuſquam obloquatur, maturius ſecum dicta mea perpendat: deinde, ſiquidem perſtare in ſententia velit, commonefacio, ita temperet, ut tamen amicior nobis, quam hoſtibus, eſſe videatur.* Cum ita Marius dixiſſet, & pleriſque eadem crudelitas eſſet, alios auctoritas illius, & horum inclinatio deterreret; huc concurſum, pactorumque & jurisjurandi neglecta fide, multi inſignes viri necati, & capita, velut jam recepto more, poſita in Roſtris ſunt.

XXXIX. In his C. Atilius Serranus vir conſularis, & P. Lentulus fuerunt. C. Cæſar Strabo hoſpitis Hetruſci ſcelere proditus, in penatibus ſuis trucidatus eſt; M. Bæbius ſine ferro manibus, ferarum more diſcerptus, deinde cum C. Numitorio per medium forum uncis carnificum raptatus eſt. M. Antonium conſularem villicus in prædio ſuo celabat. ſed ſimplicitate ſervi, & ſcelere cauponis res eſt prodita, cum a tenuis fortunæ homine, generoſius vinum, & ſolito crebrius, emeretur. Marium epulis accumbentem detecti Antonii indicio ſic exſultaſſe ferunt, ut, cla-

§ XXXVIII. Appian. civ. l. 1. Cic. de Orat. 3, 3. Val. Max. 5, 3. Flor. 3, 21. Plut. in Mar. c. 74.

more edito, manibusque complosis, ipse profecturus ad necandum fuerit, nisi foret ab amicis cohibitus.

XL. Missi cum P. Annio tribuno milites, cum ad Antonium venissent, sic hominis eloquentia veluti constricti stetisse dicuntur, ut post longam exspectationem ascendens ad visendum tribunus, intactum adhuc repererit, coactusque fuerit ipse commodare Marianæ sævitiæ manum. Caput Antonii relatum ad Marium, & in ipsis mensis appositum est: nec ipse abstinuit, quin suis manibus avide tractaret, Anniumque, recenti sanguine madentem, in sinum suum reciperet. Ejusdem imperio L. Cæsar, qui consulatum & censuram gesserat, apud seditiosissimi & vilissimi hominis Q. Varii bustum, a C. Fimbria, crudelissimo Cinnæ satellite, tanquam piacularis hostia immolatus est.

XLI. Duo Crassi, cum in fuga essent, ab equitibus Fimbriæ sunt occupati. filium in conspectu patris equites interemerunt: pater, ne quid indignum sua virtute pateretur, sua se manu interfecit. Capita omnium pro Rostris sunt proposita, ut haud minus acerbitatis ostentatio cædium haberet, quam patratio habuisset: cum in foro Romano locus tota urbe celeberrimus, quem hostilium navium spoliis majores adornaverant, clarissimorum virorum capitibus, tanquam ornamenti causa dispositis, oppletus videretur.

XLII. Marius præcipue furebat, & Cinna jam ferme satiato, etiam, quos ipse noverat inimicos, interfectis, nec dum poterat quiescere. jubebatque promiscue omnes ad se adeuntes occidi, quibus ipse manum non porrexisset. inter quos & Q. Ancharius vir prætorius, cum sacrificantem in Capitolio Marium adivisset, ut religionis veneratione propitium haberet, ante oculos tyranni in ipsa æde confossus est. Quinque dies continuos, totidemque noctes ista scelerum omnium duravit licentia. neque cadavera se-

§ XXXIX. Vellej. 2, 22. Plut. Flor. Val. Max. 9, 2. Liv. Epit.
§ XL. Auctor de Vir. ill. c. 70. Appian. Liv. Epit. Cic. pro Sext. c. 21. & pro Scaur. Diodor. ap. Valef.

peliri permissum erat, & in liberos conjugesque interfectorum indigna, maxime a servis, perpetrabantur.

XLIII. Neque ipsi inter se cædibus atque rapinis seditiosi abstinebant. Inter hæc publicationes bonorum assiduæ erant, & magistratuum coacta abdicatio; Sullanarumque eversio legum, & amicorum ejus, quotquot corripi potuerant, internecio. Metella quoque uxor cum liberis Sullæ vix effugerunt periculum, cum domus ejus atque villæ incendio delerentur. Hoc tempore mirifica sane populi Romani abstinentia fuit. Cum enim occisorum domos prædæ multitudinis exposuissent victores, negant *inveniri quemquam paulo honestiorem civium potuisse, qui ullam ex his rem cuperet attingere.*

XLIV. Post tot mala, tanquam eo rerum statu legibus in civitate esset locus, L. Merula, & Q. Catulus, subornatis accusatoribus, rei fiunt. Merulam propter ablatum, licet nullo ambitu, honorem Cinna oderat; Q. Catulo iratus erat Marius, quasi Cimbrico bello servatus, malam pro beneficio gratiam retulisset, exsilii sui acerrimus auctor. Sed ludibrium illud judiciorum ambo dedignati, spontanea morte functi sunt. Merula, deposito apice, (quod apicatum flaminem mori triste & inauspicatum urbi habebatur) idque se fecisse scripto testatus, in ipso Jovis sacrario incidit venas, porrectoque super altaria sanguine, Cinnanas partes consecravit. quo in homine propemodum ipsa sacerdotii religio exstincta est; cum in locum ejus nemo factus flamen septem & septuaginta annis reperiatur.

XLV. Nam C. Cæsar, annum agens septimum decimum, a Mario Cinnaque destinatus, victoria Sullæ sacerdotium amisit. Pro Catulo deprecati Marium necessarii, ne incolumitatem quidem, sed exsilium orantes, nullam ab sævissimo mortalium exprimere vocem potuerunt, præter

§ XLII. Appian. Diodor. Plut. in Sertor. c. 7. § XLIII. Plut. in Sull. c. 64. Val. Max. Ammian. 30, 28. Appian. § XLIV. Val. Max. 9, 12. Flor. Vellej. Diodor. 54, 11. Ruald. in Plut. Animadv.

hanc fæpe repetitam, *moriatur.* Igitur inclufus loco, qui nuper calce fuerat oblitus, multum inferri ignem juffit; atque ita fuffocato fpiritu, exftinctus eft. Inter hæc mifertus patriæ & civium Q. Sertorius, qui folus inter ceterorum furorem omni maleficio abftinuiffe fertur, damnata Marii fævitia, privatim appellavit Cinnam, & miferiarum urbis poftulavit modum: fervofque Marianos, cum a Cinna fæpius cohibiti, nihil de fceleribus remitterent, acceptis ab eo Gallorum auxiliis, eodem loco caftra habentes noctu circumdedit, & ad unum omnes, hominum non minus octo millia, delevit.

XLVI. Sic anno magiftratus exacto, Cinna confules in annum fequentem, fe iterum, C. Marium feptimum, citra ulla comitia renuntiavit: fpei de feptem confulatibus eventu meliore, quam fperandi caufa fuerat. Hujus anni trifte & minax exordium, cetera paulo quietiora tempora exceperunt. Sed eodem die, quo novi confules inierunt, cum maxime facra in aufpicio anni & magiftratuum patrio more fierent; C. Marius filius tribunorum plebis quendam fua manu occidit, caputque confulibus mifit. duobus prætoribus igni & aqua interdictum eft: Sex. Licinius fenator de faxo Tarpejo confulis Marii juffu præcipitatus.

XLVII. Sed efferam hominis immanitatem Idus Januariæ finierunt. Laboribus & fenio exhauftum, præfertim fama de Sulla exterruiffe dicitur, quem, finito bello Mithridatico, adeffe victorem, & amifforum vindicem audiverat. adeoque hoc eft creditum, ut a quibufdam voluntaria morte fublatus exiftimetur. Certe cum amicis de adventu Sullæ, deque fortunæ viciffitudine multa differuiffe dicitur: & negaffe, *fapientis videri, toties expertæ illius inconftantiæ fe committere.* Hinc in morbum cum incidiffet, & ex morbo in delirium, fumma hominum lætitia ad inferos, quo infinitam ante fe mortalium vim præmiferat, defcendit.

§ XLV. Sueton. Cæf. c. 1. Vellej. 2, 43. Cic. Tufc. quæft. 5, 19. & de orat. Diodor. l. 38. Plut. in Sertor. c. 7. & in Mar. Appian. Orof. Liv. Epit. § XLVII. Cic. in Brut. c. 90. Liv. Epit. Diodor. ap. Valef. Auctor de Vir. ill.

XLVIII. Vir, cujus si examinentur cum virtutibus vitia, haud facile dixeris, utrum bello melior, an pace perniciosior fuerit. quamquam & bello pestilens, quam rempublicam armis & consiliis servaverat, eandem in pace aliis consiliis, & mox inter bella civilia iisdem armis hostiliter oppressit. Ceterum ut sanguinarii hominis ne funus quidem sine dolore civitatis atque luctu principum esset; C. Fimbria, homo perdite audax, Q. Scævolam mandavit occidi. compertoque deinde, sic esse vulneratum, ut vivere possit, diem ei dixit. ac interrogatus, *ecquid igitur integerrimo sanctissimoque viro esset objecturus? Hoc ipsum*, inquit, *quod ferrum maligne recepit.*

§ XLVIII. Cic. pro Sext. Rosc. c. 12. Val. Max. 9, 11.

JOANNIS FREINSHEMII SUPPLEMENTORUM LIVIANORUM

LIBER XLVI.

IN LOCUM LIB. LXXXI LIVIANI.

EPITOME

LIBRI OCTOGESIMI PRIMI.

L. Sulla Athenas, quas Archelaus, præfectus Mithridatis, occuparat, circumsedit, & cum magno labore expugnavit. urbi libertatem, & civibus, quæ habuerant, reddidit. Magnesia, quæ sola in Asia civitas in fide manserat, summa virtute adversus Mithridatem defensa est. Præterea Thracum in Macedonia continet gesta.

I. Expositis Romanæ urbis calamitatibus, ad Mithridaticum bellum, & res interim a L. Sulla gestas, revertendum est. Sulla quinque legiones cum auxiliariis aliquot cohortibus & equitum alis in Græciam transvexerat. Deinde, collectis ex Ætolia Thessaliaque commeatibus & auxiliis, postquam satis instructus esse visus est, in Atticam adversus Archelaum ducere instituerat. Per Bœotiam erat iter, cujus pleramque partem per legatos recepit: eadem levitate animorum deficientibus a Mithridate civi-

tatibus, quam paulo ante ad Mithridatem a Romanis desciverant.

II. Quo in genere Thebani, sicut urbis magnitudine & gloria caput Bœotiæ habebantur, ita præcipuæ ad mutandos socios inconstantiæ documenta dederunt. Sed metum & imbecillitatem suam allegabant, *quod omnibus circa ad regias partes transeuntibus, resistere tantæ potentiæ nequivissent, quam neque reges maximis exercitibus instructi, neque Asiæ Græciæque auxiliis subnisi Romanorum duces sustinuissent. Modicas civitati suæ vires fuisse, etiam prosperrimis temporibus. tum vero præter antiquiora, bello Achaico sic esse debilitatam, ut vix recuperare sexaginta illis annis, tenuem pristinæ dignitatis speciem potuerit.*

III. *Proinde magnopere a L. Sulla contendere, ut non tam defectionem suam, quam deficiendi causas respiciat. & siquidem studio sit a se ac voluntate peccatum, puniat noxios: sin vero invitos cognoverit a societate Romana discessisse, det necessitati veniam, cui ignoscere omnes soleant. Plane eum his temporibus fuisse Italiæ & urbis statum, ut inde neque imperator tantus, neque exercitus sperari potuerit. Majorum suorum in populum Romanum frequentiora delictis exstare merita: se quoque semper ejus populi majestatem fide optima coluisse; porroque daturos operam, ut enise faciant omnia, quæ possint a se in tam exigua fortuna proficisci.*

IV. *Neque sibi lætiorem diem ullum fuisse, quam quo data Romani imperatoris sit copia. subesse quidem metum, ne forte sua rejiciatur purgatio: sed spem tamen majorem, fore, ut pro nominis Romani & sua clementia, placatum se propitiumque deprecantibus Sulla exhibeat.* At ille, cum pro tempore pauca respondisset, in Atticam contendit. Ibi pugna cum hostibus commissa, postquam Aristionem in urbem, Archelaum intra Piræei munimenta compulit, parte copiarum ad obsidendam cum Aristione urbem missa, ipse Piræeum sibi

§ I. Appian. Mithrid. Plut. in Sull. c. 23. Pausan. l. 9.

oppugnandum sumsit, ubi regii cum prætore suo mœnibus a Pericle olim structis se incluserant.

V. Bello enim Peloponnesiaco, Pericles in munitionibus Piræei spe victoriæ collocata, murum ex quadrato lapide ingentis magnitudinis, ad altitudinem cubitorum quadraginta circumduxerat. Nec dubitabatur, superiorem utique urbem vel sedendo expugnari posse, quod magna rerum necessariarum penuria inerat. Sed frequentes Roma de novis rebus nuntii, festinare potius cum periculo, quam cum multa temporis jactura tuto vincere, cogebant.

VI. Igitur scalis ad Piræeum admotis, magna vi conatus est perrumpere: donec omnia nequidquam expertus (nec enim segnius se regii defendebant) ad compingendas omne genus machinas Eleusinem & Megara concessit. operibus enim oppugnare Piræeum cogitabat. eum in usum artifices, ferrumque, & catapultæ, aliusque apparatus, decem millibus mulorum jugis, ex urbe Thebana advehebantur: donec inopia materiæ (multa enim opera corrupta & incensa ab hostibus, aut suo pondere procumbentia peribant) sacris quoque lucis injecit manum, & Academiam, nobilissimum orbis terrarum gymnasium, quo non erat alius in suburbanis nemorosior locus, proximumque fama & amœnitate Lycæum, arboribus nudavit.

VII. Longi etiam muri, qui ad urbem Atheniensium a portu pertinebant, subruti, saxa trabesque struendis aggeribus præbuerunt. Forte miles cæspitem ferens, fulmine exanimatus prociderat: ob eam rem consultus haruspex, *quod percussus in opere miles, caputque jacentis in oppidum versum esset, introitum & victoriam respondit Romanis, sed non nisi post diuturnum laborem significari.* Has inter moras & sumtus obsidionis, cum rei nummariæ difficultas incessisset, L. Sulla sacros Græciæ thesauros in promiscuum pe-

§ IV. Pausan. l. 1. Plut. Appian. § V. Appian. Plut. Diodor. ap. Valef. § VI. Sulpic. ap. Cic. fam. 4, 12. Plut. Appian. Jul. Obseq. Pausan. l. 9.

cuniæ usum vertit, Olympia & Epidauro jussis advehi pulcherrimis pretiosissimisque donariis.

VIII. Delphos quoque Caphis nomine missus est, natione Phocensis, ut ab Amphyctionibus ornamenta templi acciperet. nam *aut tutius apud se fore illa* scripserat; *aut, si absumta essent, non deteriora redditurum.* Caphis cum venisset Delphos, *auditum ex adytis citharæ sonum* scripsit Sullæ: accepitque responsum, *gaudentis, non indignantis esse cantum. ageret igitur, & numine propitio sacrum aurum argentumque ad se deportare ne dubitaret.* Postea quoque per jocum dictitasse ferunt, *dubitare se non posse de victoria, qui Deorum stipendio militaret.*

IX. Erat inter regum donaria dolium argenteum, ea mole ac pondere, ut extrahi jumentis nequiret. id concidere coacti Amphyctiones, *statum Græciæ, & mutatos in deterius dominos* miserabantur. *olim T. Quintium & L. Æmilium, Romanos duces, itemque Man. Glabrionem, illos Macedonum regibus, hunc Antiocho devictis, ultro honorem opesque delubrorum auxisse. nunc lapsis in pejus moribus, postquam inimicos quacunque re superare principes Romani studeant, largitionibus ad perfidiam luxumque corrumpi milites, hisque obnoxium imperatorem, vilissimo teterrimoque hominum generi servire, quo optimis quibusque nobilissimisque dominetur.*

X. Ceterum Sulla, neglectis Græculorum querelis, ad quæstorem L. Lucullum sacros thesauros misit, cui cudendæ in Peloponneso monetæ negotium imposuerat: ipse redigendis in potestatem Athenis omnem animi cogitationem intendebat. Gloriosam victoriam vetus urbis factura fama erat; utilem, locorum ad omnia opportunitas. super hæc Aristionis vecordia stimulabatur, importunissimi & improbissimi scurræ, qui continentibus dictis in ipsum, aut Metellam, quæ impudicitiæ arguebatur, iracundum animum mira vindictæ cupiditate inflammabat.

XI. Ceterum urbem fame urgere satis visum. Piræeum

§ VIII. Diodor. ap. Valef. Plut. in Lucull. c. 3. § X. Plut. in Sull. Hieron. in Jovin. 1, 56. Flor. 3, 5. Appian. Mithrid.

ſpes nulla capiendi, niſi per arma, ſupererat. Sed hæc tamen proditione juvabantur. duo ſervi Attici, quidquid in oppido fiebat, glandibus plumbeis inſcribebant. eas deinde glandes fundis ejaculabantur ad Romanos. Id ubi ſæpius fieri ad Sullam relatum; ille, re conſiderata, cum ſemper eventum reſpondere nuntiatis comperiſſet, *diligenter colligi glandes emiſſas, & ad ſe referri*, juſſit. Unde cum aliquando decretam in certum tempus eruptionem didiciſſet, inſidias erupturis ſtruxit; multiſque interfectis, aliis in mare compulſis, magnum obſeſſis detrimentum, & plus aliquanto terroris intulit.

XII. Creſcebat interea indefeſſo labore militum agger, cum Archelaus ex diverſo turres oppoſuit, unde cujuſquemodi miſſilia late ſpargerentur. accitis deinde, quæ Chalcide & per reliquas inſulas agebant, copiis, cum etiam remiges armaſſet, numero quidem militum longe ſuperavit Sullam, cum etiam a principio majores aliquanto copias habuiſſet. idcirco minime ratus cunctandum, proxima poſt acceptum ſupplementum nocte, validam eruptionem in opera Romanorum fecit. Circa tertiam vigiliam, cum facibus improviſa turba exſiliens, alteram teſtudinum, & quidquid in ea machinarum ſtabat, incendit. neque potuit defendi. ſed intra proximum decennium aliud excitatum eodem loco opus ſtetit.

XIII. Sulla, ignaviæ ſuorum iratus, cohortem & centuriones, quorum ſtationem hoſtis perruperat, *illam ignominiæ cauſa extra vallum tendere, hos galeatos & diſcinctos perſtare in principiis*, juſſit. Deinde ligneam turrim, quam contra ſuum aggerem Archelaus erexerat, modis omnibus incendere ſtudens (plurimum enim impedimenti obſeſſoribus afferebat) ſubmotis valida impreſſione propugnatoribus, ligna circumponi, faces ſubjici juſſit. Ceterum conatus iſte irritus fuit, non concipiente ignem materia, quod eam multo alumine Archelaus obleverat. Dum hæc aguntur,

§ XII. Front. Strat. 4, 1.

miſſu Mithridatis Dromichætes cum novis Thracum auxiliis affuit.

XIV. Archelaus igitur, pugnandi facturus copiam, aciem ita applicuit oppido, ut a mœnibus quoque adjici ad Romanos tela poſſent: alios deinde facibus armatos *intra portas ſignum erumpendi exſpectare* juſſit. Prœlio commiſſo, fugientes ſuos impigre obſiſtens Archelaus redire coegit in hoſtem: unde viciſſim Romana acies pedem referre cœpit. Sed a Muræna cohibiti reſtiterunt: ſimul, qui lignatum exiverant, reverſi; itemque alii, qui ignominiæ cauſa ſeorſim tendebant, accurrerunt. horumque ſtrenua opera factum eſt, ut regii, duobus militum millibus amiſſis, intra muros compellerentur.

XV. Archelaus, dum ad retinendos ſuos tota mente converſus, ſalutem ſuam negligit; occluſis jam oppidi portis, fune in mœnia ſubductus eſt. Sulla, ob egregiam operam laudatis militibus, demtaque iis, qui notati fuerant, ignominia, cum appetere hiemem videret, relictis ad opera præſidiis, caſtra ad Eleuſinem movit. Equitabilis eo loco planities erat. & eo genere copiarum hoſtes abundabant. Igitur Sulla, ne eorum pateret incurſionibus, foſſam profundam a montibus ad mare ducere cœpit. hoc opus prohibituri hoſtes, quotidiana modo ad foſſam, modo pro mœnibus Piræei certamina moverunt. abundabant enim multitudine, marique libero utentibus, & exponere ſuos ubi volebant, & recipere, &, quocunque opportunum videretur, trajicere, in promtu erat: rerum quoque neceſſariarum copiam ſuis efficere, penuriam hoſtibus ex facili poterant.

XVI. Igitur Sulla, miſſis ad Rhodienſes certis hominibus, claſſem arceſſit. Quod ubi, regiis mare obtinentibus, parum procedebat, *L. Lucullum in Ægyptum & Africam proficiſci ad corroganda a regibus & maritimis civitatibus navium auxilia* juſſit, quibus inſtructus Rhodiorum claſſem

§ XIII. Quadrig. ap. Agell. 14, 1. Appian. § XV. Plut. in Lucull. c. 3.

securius deduceret. Lucullus neque maris incerta, neque vim hostium veritus, hieme media cum paronibus Græcis tribus, totidemque Rhodiorum dicrotis solvit. Cretaque partibus adjuncta, Cyrenas transmisit. Erat tum pessimus Cyrenaicæ rei status, quæ post testamentum Apionis, magis sine rege, quam in libertate relicta, neque defensa ab Romanis, domi satis negotiorum habentibus, in seditiones & tyrannidem inciderat.

XVII. Cujus quam intolerabilis sævitia fuerit, ab uno documento intelligi potest: quod Nicocrates ad portas urbis custodes apposuit, qui mortuos, cum efferebantur, igne ac ferro admoto tentarent, ne quis simulatione mortis effugere tyrannidem posset. Ceterum illum ingens animi mulier Aretaphila, concitato in eum fratre tyranni Leandro, sustulerat; deinde ipsum etiam Leandrum, postquam similem se gerebat ei, quem interemerat. Accesserant & finitimorum bella. igitur licet excisa tyrannide ad optimates respublica redisset, tamen nec auctoritas illis, nec corcordia aderat; cum a recenti dominatione timidis necessario suspectus fieret, quisquis supra ceteros ingenium animumque habere credebatur.

XVIII. Cum his temporibus L. Lucullus supervenisset, velut divinitus missum pacis libertatisque instauratorem amplexi, *ut leges sibi ferret*, oraverunt, *quibus deinceps civitas regeretur*. Ille, recensitis veteribus legibus, maxime quas olim Ecdemus & Demophanes Megalopolitani rogatu Cyrenæorum tulerant, additisque ex præsenti usu aliis, rempublicam eorum belle composuit. Id ubi perfectum est negotium, eadem hieme in Ægyptum inde navigavit. In eo cursu plerisque navibus piratarum audacia depressis, aut captis; ipse incolumis & sospes Alexandriam pervenit, eximioque honore & magnificis a rege honoribus cultus est.

§ XVII. Plut. de virt. mulier. c. 34. Polyæn. Strat. 1. 8.
§ XVIII. Plut. in Lucull.

XIX. Nam & quadruplum ejus, quod aliis hoſpitibus aſſignari conſueverat, ei decretum eſt: & munera e talentis octoginta miſſa, quæ tamen ille non accepit. Ptolemæus tum iterum regnabat, *Lathuri* cognomento a ceteris diſtingui ſolitus: quem poſt fratris Alexandri necem, Alexandrini ad vetus regnum e Cypro revocaverant. Nam matrem Cleopatram Alexander, Alexandrum Ægyptii bello perſecuti occiderant. Neque adhuc plane motus omnes exſtincti erant, quamquam Thebas, quæ defecerant, triennii bello recepiſſet Ptolemæus, adeoque redegiſſet humiles, ut vix memoria priſtinarum opum, quibus nulla civitas copioſior fuit, relinqueretur.

XX. Igitur dum his in locis varia per impedimenta Lucullus detinetur, L. Sulla manum militum frumenta ex Piræeo Athenas portantium, cum ipſis ſarcinis intercepit. prodita enim ea res glandium inſcriptione fuerat. Eodem die ad Chalcidem cum Archelai fratre Neoptolemo feliciter dimicatum eſt. legatus L. Sullæ Munatius, mille quingentis militibus interfectis, aliquanto pluribus captis, duce quoque hoſtium ſauciato, pretium operæ fecit. Parvo poſt tempore, cum ſopitis cuſtodibus mœnia Piræei negligerentur, Romani milites, ſcalas machinis imponentes, in murum evaſerunt, &, quos primum objecerat caſus, obtruncarunt.

XXI. Excitato inter hæc tumultu, vigiles partim in oppidum, quaſi jam captis mœnibus, deſilierunt: alii magnis animis certamine inito, hoſtes, occiſo, qui eos ducebat, præcipites abegerunt. Hoc invitati ſucceſſu regii, non contenti periculum repuliſſe, eruptionem fecerunt, quo loco altera Romanorum turris exædificata fuerat. incendiſſentque, niſi, continuato per noctem diemque labore, Sulla, qui ex caſtris auxilio accurrerat, reſtitiſſet. Cum deinde aliam ex adverſo turrim Archelaus ſtruxiſſet, diu ex vici-

§ XIX. Euſeb. Porphyr. Pauſan. § XX. Cic. Acad. Appian. Mithrid.

nis paribusque munitionibus omni genere telorum certatum est: donec Sulla viginti simul plumbeos graves globos catapultis excuti jussit.

XXII. Horum impetu multi hostium occisi, & quod præcipue desideratum fuerat, labefactata turris Archelai, cum ruinam minitaretur, intra mœnia reducta est. Interea magis magisque gliscebat in urbe Athenarum fames. nam frumenti quidem parum inerat; & tyrannus chœnices hordei in quatriduum, gallinarum verius, quam hominum, dimensum dividebat. Sed hac necessitate Atheniensium cognita, licet cunctanter, de integro tamen Archelaus delectos cum cibariis misit. & quia prodi consilia sua animadverterat, eodem tempore circum portas validam opperiri manum jussit, ut, Sulla in frumentatoribus capiundis occupato, cum facibus ad incendenda Romanorum opera prosilirent.

XXIII. Utrisque pro spe expeditio fuit: Sulla commeatum portantes excepit; Archelaus aliquot machinas corrupit incendio. Circa eadem tempora filius Mithridatis Arcathias cum alio exercitu in Macedoniam irrumpens, Romanorum modicas copias haud ægre expulit; omnemque Macedoniam in præfecturas divisam, idoneis hominibus distribuit. Deinde magno cum apparatu contra Sullam profectus, haudquaquam parem spei eventum habuit, circa Tidæum morbo exstinctus.

XXIV. Tanto minore molestia Romanus imperator cœpta perurgens, Athenas, ut omnem non modo commeatum, sed etiam fugam interciperet, castellis circumdedit: quo plures in exhausta urbe clauderentur, eo celeriorem ex fame deditionem sperans. Ad Piræeum vim adhibere consultius visum; eductisque in justam altitudinem aggeribus, machinæ impositæ. At Archelaus, terra clam egesta, exinanibat opus, donec subsidente mole prodita res est; deductisque machinis, Romani aggerem repleverunt. Deinde

§ XXII. Posidon. ap. Athenæ. 5, 19. Appian.

contra cuniculos Archelai aliis effossis cuniculis, & sub ipsa mœnia productis, sæpe sub terra inter fossores, ut forte sibi occurrerant, hastis gladiisque pugnatum est.

XXV. Hæc dum ita fiunt, Romanus, multis ab aggere machinis admotis, muros ariete quatiebat. neque ante desitum, quam parte muri dejecta, proxima turris contento militum labore incenderetur, inque ipso, quem ceperant, muro præsidium statueretur. Simul cunicularii, suspensa trabibus mœnia, pice, stuppa atque sulphure multo affusis, & igne subjecto, concremarunt. Ibi cum alia post aliam pars murorum arderet, & superstantes gravi ruina opprimerentur, etiam qui longius a periculo aberant, commilitonum interitu territi, despondere animos cœperunt.

XXVI. Summa enim contentione a Romanis pugnabatur: cum Sulla, fessis integros submittens, *hunc unum restare laborem* clamitaret; neque reliquum quidquam faceret, quo minus promissis, imperio, minis, modo hos, modo illos ad spernenda pericula, murosque vi transcendendos incitaret. Neque minus animorum, aut industriæ Archelao supererat, perculsis atque fauciis, corpore atque animo recentes subinde jubenti succedere; donec fatigatos iniquo prœlio milites Sulla miseratus, receptui cecinit: cum ejus diei fortuna pari inter se robore prœliatos, etiam detrimento amissorum utrinque militum æquavisset.

XXVII. Archelaus, ne noctem quidem suis quietam abire passus, reparandis mœnium ruinis operam dedit: intra murum multas exstruxit munitiones, in lunæ speciem sinuata fronte, quo pluribus ex partibus in hostem missilia jacerentur. Eas, dum adhuc recens labor facilius machinis cederet, magna vi oppugnare Sulla cœpit. sed undique telis expositus, cum multos occidi vulnerarique cerneret, abjecta spe capiendi per vim oppidi, ut commeatuum inopia cogeret ad deditionem obsessos, de reliquo abstinuit oppugnatione: claudi tantum aditus, ne qui exire, neve ingredi impune possent, jussit.

XXVIII. Ipse, parte copiarum assumta, Athenas per-

rexit: ubi graviorem in dies annonam factam, & jam ad extrema necessitatis perventum intellexerat. Jumentis enim omnibus absumtis, etiam oleribus & herbis vescuis, vulgo jam a tegulis parietinisque Parthenion (*urceolarem* herbam Latini vocant) in victum vellebatur. alii calceamentorum ampullarumque coriis morabantur deficientem spiritum: etiam humana corpora cœperant in cibum verti. Nam frumenti quidem medimnus mille denariis æstimabatur. Neque hoc tristissimum pereuntibus erat, sed quod tyrannus Aristion in ea publica penuria quotidie cum suis compotoribus hilariter epulabatur; nec modo fatiscentes media cives, sed etiam exstinctum olei inopia Minervæ sacrum ignem, in levi ponebat.

XXIX. Hierophantidi, (summæ ea religionis in urbe sacerdos erat,) heminam tritici petenti, heminam piperis misit. Urbem ita affectam Sulla nactus, protinus circumvallare instituit, ne quisquam inde evadere posset. Interea sæpe rogatus ab Atheniensibus Aristio, cum diu negavisset, semel etiam supplicantes ei cum senatoribus sacerdotes sagittis abegisset, tandem familiarium aliquot ad Sullam oratores de pace misit. At illi sceleribus & crapula vecordes, stolida & minime accommodata temporibus oratione, nihil quod præsens usus postularet, sed vetera urbis decora, Theseosque Eumolposque, & Medica tropæa prædicabant.

XXX. *Neque tibi decorum fuerit*, ajebant, *Imperator, neque tutum, eam excidisse urbem, in quam singularis Deorum furor semper exstitit. adeo quidem, ut & hanc præcipua benevolentia semper complecterentur, & inde potissimum in ceteras gentes emanare beneficia sua vellent. Jam a principio cum urbi nomen esset imponendum, duos de Consentibus de hoc honore certavisse satis constat: & cum oleam Minerva, Neptunus equum produxisset, pacis omen præferentibus Diis, quorum arbitrio*

§ XXVIII. Plin. 22, 18. Plut. in Sull. c. 17. Diodor. ap. Vales. Flor. 3, 5.

commiſſa lis fuerat, viciſſe Palladem, quam Athenam vocamus, deque hujus vocabulo appellari Athenas cœpiſſe.

XXXI. *Ita propter nos & equum, tam accommodatum uſibus humanis animal, & oleam, cui præferri arborum nulla jure poteſt, vita accepit. Duratque illa etiam nunc certo divinitatis argumento, &, quos præferimus ramos, inde decerpſimus. Sed & Cereris munus, Triptolemique currum, & hinc ad alias terras exportata frugum ſemina referre poſſemus; cum adhuc glandibus miſeri mortales veſcerentur. Quin & præter oleam ſuaviſſimæ pomorum fici hæc terra eſt genitrix: & hic primum, expreſſis Eumolpi ingenio uvis, vina fluxerunt.*

XXXII. *Quæ jam alia in univerſum genus humanum exſtent urbis hujus merita, ſi recenſere vellemus, dies potius & vox, quam argumentum nos deficeret. Ut pauca obiter indicemus, lanificii uſum nudis aut male veſtitis monſtravimus; & cum in ſpecubus antiqui habitarent, Euryalus & Hyperbius cives noſtri, lateritias exædificare domos docuerunt. Judiciorum etiam ordinem hominum primi tradidimus, ab ipſis Diis acceptum, quo tempore nomen Areopago Mars dedit; qui primus ibi capitis dixit cauſam, ob Halirrothii cædem.*

XXXIII. *Sed & civitatem ante alios optime conſtituimus populari ſtatu, cum ejus nullum adhuc exemplum exſtaret. Sed & certamina, quibus corpora exerceantur commenti ſumus; gymnicoſque inſtituimus agonas, ungendique tradidimus morem: & quo magnificentius Panathenaica celebrarentur, primus hominum quadrigas rex noſter Erichthonius junxit. idem, inquam, Erichthonius, qui & ſignandæ pecuniæ fuit auctor. Nec jam enarrare volumus, quid pictura Polygnoto, quid Pericli res nautica debeat. Literas certe & facundiam, quibus ornamentis te quoque ſcimus excellere, omnemque humanitatem, jura, leges a nobis habere fatentur, quotquot habent. Sed & majores veſtros, qui tantæ magnitudinis fundamenta jecerunt, non puduit, miſſis*

§ XXX. Plato Menexen. Cic. de legg. Ovid. Metamorph. § XXXI. Ovid. Metamorph. Diodor. 5, 60. Juſtin. 2, 6. Ælian. hiſt. var. 3, 38. Plin. 7, 54. § XXXII. Juſtin. Plin. Ælian. Pauſan. l. 5.

huc legatis, Solonis inclitas leges describere: unde mox duodecim illæ tabulæ prodierunt, quas apud vos tanquam omnis publici privatique juris fontem atque normam, ingenui pueri inter præcipua disciplinarum edocentur.

XXXIV. *Tam antiqua sunt nostræ urbis in Romanam officia: quæ deinde multis temporum opportunitatibus toties reculta auctaque sunt, ut nulla Græciæ civitas pluribus imperatorum vestrorum senatusque honorificis decretis gloriari possit. Nullum enim ferme in Macedonia, aut Asia, aut Græcia gestum bellum est, in quo non insignis erga populum Romanum exstiterit Atheniensium fides. Cujus rei quem ampliorem ipso populo Romano testem producemus, & quidem universo? semper enim, & in omni re, quod optima fide gestum est, id Attica gestum Romani soletis dicere.*

XXXV. *Quæ vero contra barbaros majores nostri toties gessere, quamquam forte invidiosa esse ob magnitudinem gloriæ videantur: tamen quia pro misera posteritate majorum allegare virtutem prodest, commemoranda sunt. Sed unde potius, quam ab iis temporibus gentibusque ordiemur, in quibus cum vester aliquis dolor fuerit, erit aliqua etiam ex relata hostium ultione voluptas? Gallis, cum Italiæ magnam partem, mox etiam Macedoniam Græciamque innumeris copiis oppressissent, ad Thermopylas majores nostri occurrerunt: terraque & mari fortissime decertando, magnam Græcorum multitudinem servarunt.*

XXXVI. *Quid antiquioribus adhuc temporibus, o Dii, & custos urbis Minerva! quæ tum urbs, aut regio, aut insula prope longeve fuit, quæ non aliquo præclaro Atheniensium facinore nobilitaretur? Marathon victoriæ Medicæ æternum monumentum ex oculis hominum & agro nostro deleri poterit: e memoria quidem rerum gestarum & admiratione posteritatis nunquam delebitur. Quid deinde Themistocles & frater ejus Agesilaus? Quorum hic, interfecto principe purpuratorum Mardonio, quem Xerxem esse putaverat, quasi regem hac audacia non satis terruisset,*

§ XXXIII. Virg. Georg. Plin. Ælian. Pollux l. 9. Justin. Cic. pro Flacc. c. 26. & de orat. 1, 45. Liv. 3, 31. § XXXIV. Vellej. 2, 23. § XXXV. Pausan. l. 1.

injecit foculo manum, tales affirmans omnes Athenienses esse: non absimilis illi Mucio, unde adhuc Scævolarum familia Romæ perdurat.

XXXVII. *Themistoclis autem tam nota sunt facinora, ut omnis historiæ oporteat esse rudem, qui ista non teneat. Superbissimum enim regem, & tantis instructum copiis, quantas aut antea, aut postea habuit nemo, nobili ad Salamina prælio fregit: deinde rem multis millibus improbam, unus consilio perfecit, ut universa Europa maximis adhuc viribus subnisum expelleret. Theseo vero duce Amazonicas pugnas, & quidquid ab eo heroe factum est, non modo vetus memoria loquitur, sed passim nobilium artificum opera demonstrant.*

XXXVIII. *Ne jam Thrasybulos vobis, & Cononas adducamus, & Cynægiros, & omnem illam clarissimorum imperatorum, fortissimorum virorum manum; Periclem tamen indictum abire non sinimus, ut simul virtutem ejus, simul studium urbis nostræ in virtute honoranda prodamus. tantus enim ille vir fuit, ut novus ei honor decretus fuerit, duobus connexis oleæ ramulis capite cincto. probaruntque & rem, & auctores universi populi; atque inde claros viros coronandi consuetudo orta, statimque vulgata est. Neque transeundus Phocion est, licet ætas ejus in Philippi & Alexandri tempora incidit, quorum potentia & fortuna summorum virorum obscurare famam potuisset.*

XXXIX. *Nec tamen illi sic officere nomini Phocionis potuerunt, quin strenuum virum, optimumque civem fuisse sciamus: qui, cum quadragies quinquies exercitum duxerit, semper absens electus prætor, tamen integritate vitæ, civilibusque artibus hodie est notior. Atque ea hominis mentio publicæ laudis admonet: cum eadem & civitatis nostræ fuerit in utroque genere præstantia, ut ingeniosissimi homines disputent, belline an vero sapientiæ studiis Athenæ fuerint clariores? An enim ulla pars disciplinæ est, in qua laudabiliter versari humanum inge-*

§ XXXVI. Strab. l. 9. Stobæus serm. 7. Plut. § XXXVII. Pausan. § XXXVIII. Val. Max. 2, 6. Plut. in Phoc. c. 11.

nium possit, quam non aut invenerint nostrates, aut præ ceteris excoluerint?

XL. *Ut enim a poetis ordiamur, quod genus e doctis antiquissimum est, comœdiæ tragœdiæque plurimos atque nobilissimos auctores Athenæ tulerunt. Quamquam profecto comœdiam scribere vetitum Areopagitis est, ne severitatem judicum populari hilaritate corrumpant: tamen & in vestris theatris fabulæ nostræ spectantur, & ingeniosior quisque poetarum habetur, quo propius abest a nostris. Tragœdiæ vero, quæ maximas in vita habet utilitates ad omnem bene ferendam fortunam, & primum inventorem, & scriptores adeo excellentes hæc civitas peperit, ut tanto jam tempore nemo sit repertus, qui sapientiam Euripidis, facundiam Sophoclis, grandiloquentiam Æschyli possit imitari.*

XLI. *Oratores autem præstantes civitas nostra plures eadem ætate habuit, quam reliquæ propemodum omnes, omnibus annis. E quibus equidem Lysias, & Æschines, & Demosthenes, non tanquam oratorum, sed tanquam eloquentiæ nomina audiuntur. Et ut pictores, statuarios, aliosque artifices, quorum tamen insignis etiam est gloria, & quidquid ingeniorum diversis studiis occupatum fuit, silentio transeamus: quis ignorat, nullibi terrarum meliores exstitisse doctores ejus, quæ vitam regit, sapientiæ?*

XLII. *Solon & Socrates, & cum Platone Xenophon, & tot profectæ a Socrate familiæ, quarum etiamnum successio durat, notiora sunt miracula, quam ut dici debeant; majora, quam ut possint. Ob tot urbis decora mirum non est, si maximi præstantissimique reges, uti vincere Athenas magnificum, ita perdere inhumanum judicarunt. Possemus hic Philippum nominare Macedonum regem, possemus Alexandrum. sed ne tibi talia commemorando, fastidio simus, imperator; præsertim, quia pro humanitate atque eruditione tua nihil horum nescis; has tantum adjiciemus preces, ut clarissimorum regum tueri judicium velis, atque clementiam imitari, quemadmodum imitaris & virtutem.*

§ XXXIX. Plut. Cic. Tusc. quæst. 1, 1. § XL. Plut. Athenæ. 7, 1.

XLIII. *Ne lubeat tibi vastare ædificia hujus urbis, a qua primum tradita mortalibus est ædificandi scientia. noli fame premere frugum parentem: noli bello vastare tot heroum patriam, artium omnium domicilium, religionum atque sapientiæ templum, & Pythii testimonio ac voce, Græciæ Prytaneum.* Sed huic orationi non aliter, atque hac vecordia dignum erat, Sulla respondit. *Abite*, inquit, *beati: & hæc tam pulchra declamaturis adolescentibus præcipite. Ego enim senatus populique Romani missu, non discendi gratia, sed ad puniendos rebelles adsum.* Dum hæc aguntur, forte senum in tonstrina sermonem habitum exploratores ad Sullam retulerunt. tyranno maledixerant, *quod negligenter servaret urbem, facilesque ad Heptachalcum aditus incustoditos sineret.*

XLIV. Imperator, haudquaquam spernendum indicium ratus, media nocte cum expeditis ad locum venit; & quia non difficilis superatu videbatur, admoveri statim scalas, & evadi in murum jubet. Primus omnium M. Tejus in summum enisus, cum occurrentem sibi hostem feriret, objectu galeæ fregit ensem: nec cessit tamen loco, sed, donec alii commilitones supervenirent, restitit. Sic expugnatæ sunt a Sulla Athenæ, Kalendis Martiis. Romani, diruto, quidquid inter duas portas, Piraicam & Sacram, murorum fuerat, magno cum terrore ingressi, strictis ensibus ad cædem rapinasque discurrerunt: non defectionem tantum Atheniensium, sed suas contumelias, & jacta obsidionis tempore convicia, immitis ingenii viro acriter vindicante.

XLV. Erat omnino fœda tum eorum, quæ fierent, species, tum factorum memoria & notæ. *Multis in domibus condita in usum ciborum humana membra reperta; tantumque cruoris ea nocte fusum* ferunt, *ut, præter alias urbis partes cædibus & cadaveribus oppletas, totus Ceramicus ad Dipylon usque sanguine fluxerit: ejusque rivos etiam in suburbium ma-*

§ XLIII. Flor. 3, 5. Justin. 2, 66. Athenæ. 5, 1. Plut. in Sull. c. 28. & de garrul. c. 8. § XLIV. Vellej. 2, 23. Plut. Flor. 3, 5. Appian. Memnon.

naſſe quidam retulerint. Non enim a Romanis tantum obvii ſternebantur, ſed ingens oppidanorum numerus, acerbiora morte metuens, deſperatione ſibi necem conſciſcebat. Ariſtion cum paucis in arcem confugit, incenſo prius Odeo, ne materia illius ad oppugnandam arcem hoſtibus uſui eſſet.

XLVI. Sullam, ne urbem dirueret, non quidem mandata ſenatus abſterruerunt, quibus tum quidem parum fuiſſet commotus: ſed Romanis ſenatoribus, qui cum Sulla erant, adjuvantibus, exſules Athenienſium Midias & Calliphon extremis precibus evicerunt, *ut miſerrimæ civitatis aliquas eſſe reliquias pateretur.* Igitur poſtridie, jam ſatiata nonnihil vindictæ cupiditate, veterum Athenienſium laudibus commemoratis, *ingratiſſimos hominum*, ut ipſe dicebat, *in honorem ſacrorum ſuorum, atque antiquorum heroum conſervavit: multos ſe paucis, & vivos mortuis donare dictitans.*

XLVII. *Servilia* deinde *corpora venditurum* edixit: *ceteris concedere libertatem; ſuffragia legum & magiſtratuum non concedere, quod hoſtili in ſe atque populum Romanum animo fuiſſent. poſteris tamen illorum ea quoque reddere.* Sic antiquiſſima & nobiliſſima Græciæ civitas, cum plurimorum bellorum pericula, ſeditionumque & tyrannidis violentiſſima mala ſuperaſſet; quo tempore vix timeri tale quippiam potuiſſet, Ariſtionis opera in eam calamitatem adducta eſt, ut extremum exitium vix evaderet. *Sullam quoque poſtea gaviſum eſſe* ferunt, *quod iræ, cujus potens non erat, hactenus indulſiſſet, ut tamen urbem non exſcinderet: idque inter præcipua fortunæ ſuæ beneficia numeraviſſe.* Nunquam tamen priſtinam deinde recuperare ſpeciem Athenæ potuerunt: & mœnia tum a Romanis diruta, circiter annos trecentos quinquaginta jacuere; donec, imperante Valeriano, contra Scytharum incurſiones reficerentur.

XLVIII. Per eadem tempora aliis quoque locis inter

§ XLVI. Flor. 3, 5. Plut. Appian. § XLVII. Plut. Apoph. Rom. c. 31.

Romanos Mithridaticosque duces varia fortuna certatum est. Asia ferme tota regis erat: nisi quod ab obsidione Rhodi repulso, etiam Magnetes fortissime resistebant. Hi & alias plurimum damni regiis attulerant: & Archelaum, paulo ante, quam in Græciam iret, fines suos effusa populatione devastantem, multis barbarorum necatis, sauciaverant. Inde cum maximo exercitu circumsessa oppugnataque urbs eorum a Mithridaticis prætoribus esset, summa virtute defensa est.

XLIX. In Thracia atque Macedonia prosperiora omnia regiis erant. Thraces, Mithridatis partes secuti, duce filio regis Arcathia, deinde Dromichæte regii sanguinis Thrace, capta Amphipoli, numerosis agminibus Macedoniam & propinquas illi regiones invaserant. Horum incursionibus Epirus & reliqua Dodonam usque afflicta sunt: ipsum Jovis Dodonæi templum sacrilegas eorum manus non effugit. Delphicum quoque delubrum, postquam antiquioribus temporibus bis incensum fuisset, tum tertium a Thracibus inflammatum est.

L. Iis post Arcathiæ mortem Taxiles cum imperio præerat, qui, Atheniensium obsidione audita, cum Elateam Phocidis urbem circumsideret, copias in Atticam transducere instituit. Habebat autem sub signis centum peditum, decem equitum millia, cum nonaginta curribus falcatis; per se validas ad quodlibet bellum vires, nedum si Archelao jungeretur. Quo minus committendum Sulla ratus, ut post captam urbem, ad reliquas munitiones tempus tereret, obsidioni arcis Curionem præfecit: Piræeum summis viribus oppugnavit. neque prius destitit, quam, repulsis continua telorum imbre propugnatoribus, muri recentis lunatam partem convelleret.

LI. Sed cum optato laboris eventu, non statim præmium etiam speratum affuit. Quippe interiorem murum

§ XLVIII. Pausan. l. 1. Liv. Epit. Tacit. Memnon. Diodor. ap. Valef. § XLIX. Plut. Pausan. § L. Flor. 3, 5. Oros. 6, 2. Appian. Mithrid. Plut. Plin.

Archelaus ſtruxerat; &, quaſi nihil dum actum foret, ſubeunda erat integra oppugnationis alea. Neque hoc ſemel atque iterum factum eſſe dicitur: ſed ea fuiſſe utriſque defendendi expugnandique contumacia, ut ſex & amplius muri perrumpendi Romanis ante plenam victoriam fuerint.

LII. Tandem urgente Sulla, ipſiſque militibus per iram, & quia, expugnato Piræeo, cetera belli faciliora fore credebant, ſupra fidem humanarum virium conniſis, Archelaus in oppoſita quæque ruentium inſana pervicacia victus, ceſſit loco: ſeque in Munychiam & circumfluam undis Piræei regionem recepit. Victores, ædificiis pleriſque incendio ac ruina deletis, in quibus & navalia fuerunt, & celebratum Philonis armamentarium, tanta arte diſtributis ſpatiis, ut mille navium inſtrumentum caperet; ultro non potuerunt progredi, quod neque claſſem haberent, neque ſine navibus ſequi Archelaum poſſent. Igitur omiſſo illo, relictiſque idoneis præſidiis, L. Sulla cum majore parte exercitus, & Græcorum populorum auxiliis, ut venienti novo hoſtium exercitui occurreret, in Bœotiam contendit.

§ LII. Appian. Plut.

JOANNIS FREINSHEMII SUPPLEMENTORUM LIVIANORUM

LIBER XLVII.

IN LOCUM LIB. LXXXII LIVIANI.

EPITOME

LIBRI OCTOGESIMI SECUNDI.

Sulla copias regis, quae, Macedonia occupata, in Thessaliam venerant, praelio vicit, caesis hostium centum millibus, & castris quoque expugnatis. Renovato deinde bello, iterum exercitum regis fudit ac delevit. Archelaus cum classe regia Sullae se tradidit. L. Valerius Flaccus consul, collega Cinnae, missus, ut Sullae succederet, propter avaritiam invisus exercitui suo, a C. Fimbria legato ipsius, ultimae audaciae homine, occisus est, & imperium ad Fimbriam translatum. Praeterea expugnatae in Asia urbes a Mithridate, & crudeliter direpta provincia, incursionesque Thracum in Macedoniam, referuntur.

I. Expeditio L. Sullae, quemadmodum nihil tam obnoxium hominum judiciis est, quam imperatorum consilia, a plerisque reprehendebatur, *quod, relicto Attico agro, ubi propter asperitatem locorum pauci pluribus resistere possent,*

Bœotiæ campos & apertam planitiem, numero præsertim equitum tanto inferior optavisset. Ceterum Sulla præter insitam audaciam motus causis minime inanibus videbatur, quod retenta Munychia Archelaum hoc intelligebat agere, ut ducendo bello Romanos in regione sterili, commeatuum inopia premeret. Ager enim Atticus ne per pacem quidem tantam alere multitudinem poterat: subvectionem annonæ ipse mari, Taxiles terra, haud magno negotio erant prohibituri.

II. Adversum hæc ea ratio Sullæ erat, ut cum hoste potius solo, quam simul adversus hostem famemque dimicaret. Ad hoc periculo L. Hortensii movebatur: quem acrem virum & propositi tenacem, cum copiis non pœnitendis ad se ex Thessalia pergere, hostes autem in Thessaliam irrupisse noverat. & nisi subveniretur, ne ubicunque deprehensus pugnam vel cum exitio sumeret, metuebat. Sed Hortensium quidem Caphis Bœotius per aliam, quam qua venturum barbari opperiebantur, viam circumduxit; donec superato Parnassi dorso, tenuit Tithoream. munitissimus natura locus est, alto circum & præcipiti rupium velut vallo claudente: *cui quondam Phocensium pars, inundante Græciam Xerxis exercitu, salutem atque libertatem debuisse* dicitur.

III. Huc ubi longiore via secuti hostes penetrarunt, Hortensius toto die impetum eorum haud difficulter repulit; noctu deinde tacito agmine profectus per loca confragosa pervenit Patronidem, ibique ab occurrente Sulla receptus est. Hoc adjuncto milite, non ultra mille quingentos equites, peditum millia quindecim Romanæ copiæ efficiebant. accensa deinde Græcorum, qui nuper ab Archelao defecerant, auxilia, ita augebant numerum, ut tamen ne trientem quidem hostilis multitudinis æquaret.

IV. Igitur Archelaum (nam & hic accitus a Taxile in Thessaliam accurrerat) ceteri duces ad prœlii tentandam

§ I. Plut. § II. Memnon. Diodor. ap. Vales. Plut. Liv. Epit. Herodot. 8, 32. Pausan. I. 10. § III. Appian. Mithrid. Plut.

fortunam indefinenter hortabantur, donec confenfu omnium victus (nam trahere bellum haud abfurdo confilio ftatuerat) in aciem fuos eduxit. Præter veterum copiarum reliquias, & quæ poftea Dromichætis ductu venerant, etiam Arcathiæ nullo adhuc incommodo imminuta agmina, & quæ fubinde Mithridates fubmittebat, Taxiles e Macedonia adduxerat: in univerfum hominum millia centum viginti numerabantur, mixta e variis gentibus acies. Thraces plerique & Pontici; Scytharumque & Gallogræcorum auxilia, tum ex Phrygiæ, Bithyniæ ceterarumque provinciarum, quæ jugum regis acceperant, delectibus coacta juventus. fuos cuique gentium ductores, fummæ Archelaum rex præfecerat.

V. Sulla caftris locum in Elateæ finibus ceperat: fed quia neque collis, quem obtinebat, arduus, & lata circum planities erat; cum neque loco fideret, & terreri hoftium multitudine animadverteret fuos, intra vallum fe continuit. Id cum continuis aliquot diebus factitatum effet, contemnere hoftem regii cœperunt, &, quo ferebat animus, injuffu ducum pabulatum excurrere. Panopeum Bœotiæ urbem fine certo imperio tum deletam ferunt: Lebadeam cum celebri Trophonii oraculo direptam. dolebat in oculis fuis fortunas fociorum diripi Sulla, fed militem formidine nondum liberatum certamini non audebat objicere. laboribus ergo atque operum tædio putabat adduci poffe, ut potius pugnam pofcerent.

VI. Ipfe, miffis ad Archelaum legatis, pacis mentionem interpofuit, inducias quoque pactus: quo fecuriorem efficeret hoftem, & caftra fua in tutiorem locum transferret. Utrique confilio ficuti ratio affuerat, fortuna & fucceffus affuerunt. Tertio die, poftquam derivando Cephifi flumine, foffifque ducendis fatigari cœperant, prætereuntem forte Sullam magno cum clamore prœlium popofcerunt. Ille, non *pugnam cupientium*, *fed laboris pertæforum*, *hunc cla-*

§ IV. Orof. 6, 2. Appian. § V. Plut. Appian. Front. Strat. 1, 2 & 18.

morem videri increpans; *tamen, si viri estis*, inquit, *en vobis locum, quem extemplo capiatis.* Simul ostendit arduum præruptumque collem, ubi quondam ad confluentes Asopi Cephisique arx Parapotamiorum steterat.

VII. Ad hunc occupandum eodem tempore missi ab Archelao chalcaspides ibant. sed eximia Romanorum alacritate prævenit eos Sulla, locumque communivit. Ut jam redire militibus virtus, & armorum fiducia cœpit, Sullæque exploratores retulerunt, *castra hostium non magno plerumque præsidio custodiri, ceteros ad prædam, frumentive aut pabuli convehendi gratia passim evagari: redeuntes, ubi per noctem ignibus, interdiu fumo, adventum suum significassent, portis patentibus intromitti: eaque secure & negligenter omnia agi; quantoque plus ducum ipsis, tanto minus obsequii esse:* occasione usus, magnum barbaris detrimentum, & quia nec opinantibus acciderat, majorem ex securitate metum attulit.

VIII. Frumentatorum aliquo numero excepto, cum robustissimum quemque interfecisset, reliquos, a quorum imbecillitate nihil metuebat, resumtis armis suis pergere secum jussit. Cum in vicinum castris locum obscura jam nocte ventum esset; *Ne vos fugiat*, inquit, *quam salutis concessæ mercedem postulem, excitatis ignibus signum, quod inter vos convenit, vestris date. ubi redditum ab illis signum fuerit, ad castra succedamus, apertas haud dubie portas reperturi, ubi vestræ e propinquo voces agnoscentur. In hoc non magis victoriam meam, quam vestram incolumitatem sitam esse scitote. quod si quis forte fugam, aut proditionem tentare voluerit: a me providebitur, ut nullo neque nostro damno, neque suorum commodo, extremos sibi cruciatus arcessivisse intelligat.*

IX. Omnia, sicut Sulla optaverat, obediénter facta. eventus etiam affuit. Recepti pro amicis late per tota castra terrorem cædemque ediderunt. His incommodis, & quia

§ VI. Memnon. § VII. Plut.

barbari, temere vaſtando culta, penuriam ſibi commeatuum ex magna copia fecerant, Archelaus ad Chalcidem retrocedere ſtatuit, ubi e maritimis ſubvectionibus abundaturus commeatu erat: dum Romani fame ac inopia rerum omnium in vaſtatis agris attererentur. Non fallebat Sullam, quid hoſtis moliretur: igitur diſcedentem provide ſecutus, neque ſe dabat in diſcrimen, & illum, qualia voluiſſet, itinera facere prohibebat.

X. Ita ventum ad Chæroneam eſt, Plutarchi nobilis philoſophi natalibus illuſtrem, qui rerum iſtarum hiſtoriam compoſuit. Erat inter auxilia Romana Chæronenſium cohors: quæ, patriæ periculo mota, oravit Sullam, *ne hoſtibus eſſe prædæ pateretur.* Sulla & illos ad præſidium patriæ occurrere juſſit, & cum una legione Gabinium tribunum militum eo miſit. tantaque Romanorum diligentia fuit, ut in ſervando oppido Chæronenſium ipſorum, licet inflammata ſtudia præveniret. Barbari, ſpe potiundi oppidi amiſſa, in Thurio (confragoſum admodum & præruptum ſupra Chæroneam cacumen eſt) valido collocato præſidio, haud procul inde caſtra poſuerunt.

XI. At Sulla, æſtimato loci ingenio, cum barbaros ſuam ipſos multitudinem inutilem effeciſſe, ſibi vel ad inferendum gradum, vel ad referendum abunde ſpatii, illis anguſta omnia & impedita cerneret; quod hactenus detrectaverat, prœlium appetere cœpit, hoſtemque laceſſere. Quapropter bifariam diviſis copiis, ſiniſtro cornu L. Murænam præfecit, in dextro curaturus. noviſſimam aciem cum ſubſidiariis cohortibus Sulpicius & Hortenſius legati obtinebant, ita diſpoſiti, ut circumventuris aciem Romanam hoſtibus ſe objicerent: id enim ob numerum barbarorum, & quia equitum leviſque armaturæ copioſam manum oſtentabant, futurum rebatur.

XII. Ericius cum Homoloicho & Anaxidamo Chæronenſibus, ut occulto calle in Thurium evaderent, miſſus,

§ IX. Appian. Plut. § X. Appian. Plut.

ducibus illis ex improviſo regios perculit. Totum enim Romanorum exercitum adeſſe rati, per invia præcipiti timore ferebantur; ſuiſque ipſi armis ſe induebant. Ad tria millia hominum ibi cecidiſſe creduntur. Reliqua multitudo partim in Muræenam, inſtructa jam acie ſtantem, incidit: partim ad Archelai caſtra delata, turbavit inſtruentium ordines ſedulitatem, atque omnia terrore & tumultu permiſcuit. ſero tum Archelaus, quam iniquum in locum ſe conjeciſſet, intellexit. equitibus igitur celeriter immiſſis, inferentem jam ſigna Sullam ſubmovere conatus eſt.

XIII. Sed pulſi in abrupta equites parum aut hoſtibus moræ, aut ſuis præſidii attulerunt. Iterum ad perrumpendam Romanorum aciem ſexaginta currus falcati proceſſerunt. Sed quoniam juſto ſpatio, quod maxime concitandis cum impetu quadrigis neceſſarium eſt, deſtituebantur; lente invectos Romani diductis ordinibus cum plauſu, & tanquam in circenſi ludicro alios poſtulantes, ſine noxa tranſmiſerunt. ubi dum hærent, haud molli ad convertendum flexu, equi & aurigæ a ſubſidiis Romanorum impune ſunt telis obruti. Sic quoque integrum Archelao erat, caſtrorum munitionibus ſe tueri, & ſubeuntem ad impedita Sullam, pari locorum fraude involvere. Sed ille, quacunque tandem cauſa (nam & tum, & poſtea varie dubitatum eſt) educere ſuos maluit, &, quoniam in propinquo jam Muræna erat, conſtipatam in anguſtiis multitudinem confertis ordinibus opponere.

XIV. Quindecim ſervorum millia, qui ad promiſſam libertatem regiis partibus ſe adjunxerant, in fronte porrectis haſtis ſtabant. Romani, Saturnalia hæc eſſe conclamantes, gladios, abjectis extemplo pilis, ad cædenda haſtilia ſtrinxerunt. Sed quia ob denſos hoſtium ordines tarde res procedebat, ſubducta gravi armatura, velites immiſſi ſunt, totamque illam aciem glandium telorumque grandine proturbarunt. Interim dextrum ſuorum cornu ita Archelaus

§ XII. Appian. Plut. § XIII. Plut.

produxerat, ut inclusurus Romanum agmen videretur. ibi Galba & Hortensius raptim ductis cohortibus, in latera hostium facturi impetum, accurrerunt. sed prævenit eos equestris hostium procella, sensimque recedentes ad montana, exclusit a cetero exercitu, submotosque circumvenit. Maximum ea parte periculum erat, quod in conspectu Archelai (nam & ipse aderat) alacrius a barbaris pugnabatur.

XV. Idcirco Sulla, qui nondum ad conjectum teli venerat, propere cum valido equitum globo laborantibus succurrit. Ea res, & quod ex pulvere conjectabat, imperatorem advenire, terruit Archelaum, ut, omissa pugna, ad dextrum Romanorum cornu properaret, id, dum sine duce esset, sperans facilius in fugam verti posse. Sub idem tempus Taxiles contra Murænam chalcaspidas instituit ducere: diversisque e partibus ortus clamor, montiumque repercussu multiplicatus, distinuit Sullam, quo potius & prius ad ferendam opem advolaret. deinde celeriter capto consilio, Hortensium cum quatuor cohortibus Murænæ subsidio misit: ipse cum quinta, &, quos habebat, equitibus ad suum cornu rediit.

XVI. Commissum jam ea parte prœlium erat, & paribus utrinque animis viribusque pugnabatur. Ergo ubi imperator, & cum eo peditum equitumque novum robur affuit, haud ultra dubitatum est, quin hostes terga verterent. Imperator, de Muræna sollicitus, protinus in illam partem victricia agi signa jubet. At jam sibi quoque oppositos Muræna, concitatis hortatu & exemplo suo militibus, egregie fuderat. Reliquus igitur labor insequendi hostem, cædendique fugientes fuit. Magnus ibi numerus, & multo, quam in prœlio, major occisus. nam ut sagaciter Sulla conjecerat, angustiæ locorum non minus fugam hostium, quam pugnam impediebant.

XVII. Castra tamen & magna pars exercitus servari po-

§ XV. Appian. Plut.

tuissent, nisi exclusi fuissent ab Archelao, qui eo confugerant. Sed ille redire in prœlium jubebat: nec animus plerisque deerat, sed sine ducibus, sine signis, ne loco quidem ad pugnandum apto, confusis ordinibus, & sua multitudine impediti, neque referire hostem poterant, & multi a suis obterebantur. Tandem magna parte trucidata, ultimis reliquorum obtestationibus expugnatus Archelaus aperuit portas. sed sera & perniciosa hæc misericordia fuit. simul cum fugientibus Romanus miles irrupit, captisque castris, victoriam consummavit.

XVIII. Hostium ea die centum millia cæsa perhibentur: non supra decem millia cum Archelao Chalcidem perfugerunt. Neque tanta de asperrimis gentibus victoria plus duodecim Romanis abstulit, si quidem commentariis Sullæ credimus. *quatuordecim desideratos fuisse* scribit; *sed ex eo numero duos sub vesperam revertisse.* Ob hujus victoriæ lætitiam ludos Thebis apud Œdipodeum fontem edenti, missi a Curione, *captam Athenarum arcem, tyrannumque in Minervæ templum confugisse*, nuntiant: cùm eodem die, ut postea compertum est, victoria Sullæ Athenis Curioni nuntiaretur. multiplicatum deinde spe alterius victoriæ gaudium est, cujus *certa se promissa ab Trophonio afferre*, Q. Titius, negotiari in Græcia solitus, affirmabat. etiam Salvienus legionarius miles, *adstitisse sibi speciem Jovis ea majestate, qua Olympiæ viseretur*, asseruit: *finem civilium bellorum*, qualis mox consecutus est, *prædicentem.*

XIX. Lætus his imperator, ut præsentia constitueret, judicibus ex aliis Græciæ civitatibus excitatis, Elatensibus, quod Taxili Mithridatis præfecto portas clauserant, libertatem, quam Macedonico Philippi bello amiserant, reddidit. Thebanos dimidio agri mulctavit, & quod inde provenisset in posterum, pro donariis, quæ Olympiæ, & Delphis, & Epidauri abstulerat, Jovi, & Apollini, & Æsculapio consecravit. Armorum deinde hostilium acervum Gabino

§ XVII. Liv. Epit. Appian. Oros. 6, 2. Plut. Pausan. l. 7.

cinctu, patrio more Diis belli præsidibus cremavit: monumentumque felicis prœlii Marti, Victoriæque, & Veneri dedicandum curavit.

XX. Cum inter hæc ex continuis laboribus modica quiete satis refectos cum corporibus militum animos putaret, Chalcidem cum exercitu profectus est. Sed quia navibus carenti facile præcludi aditus poterat, præsidiis, ubi profuturum judicabat, dispositis, Athenas perrexit, ut pœnas de nocentibus sumeret. Fœdum omnino pestiferumque tyrannum Aristion egerat, & ad luendum supplicium, divinitus in potestatem Romanorum traditus videbatur. Cum enim obsessi munimento loci se diu defendissent, tandemque penuria aquæ deditionem coacti essent facere, *ea ipsa die horaque, cum arx Curioni est tradita, sereno cœlo repente nubes conglomeratas esse, copiosumque imbrem cecidisse*, memoriæ proditur.

XXI. Sulla Aristionem templo extractum venenum coegit bibere: ceteros ejus satellites, quive magistratum sub ipso gesserant, quive quovis modo sibi aut populo Romano fuerant adversati, in Ceramicum conclusos, sorte decimum quemque ad capitale supplicium eduxit. Pecuniæ ex arce non spernenda vis egesta. quadraginta maxime pondo auri, sexcenta argenti, reperta fuisse memorantur. Ceterum in his dum occupatur Sulla; L. Valerii Flacci adventu audito, ut Græciam petenti occurreret, in Thessaliam movit. Ejus L. Flacci mentio cogit, ut ad urbana negotia exponenda prævertam.

XXII. Consul Cinna, M. Mario collega mortuo, in locum ejus Flaccum asciverat. Domi forisque nihil inconcussum, aut etiam mediocriter turbatum erat. Arma jam in urbe cessabant: sed mœsta omnia suspectaque, tantis undique irarum odiorumque causis, & animis & oculis hominum occurrebant. Inter alia non leviter civitatis con-

§ XIX. Pausan. l. 1 & 10. Plut. Appian. Diodor. ap. Vales. § XX. Plut. Appian. Pausan. § XXI. Plut. Cic. in Brut. c. 9. Vellej. 2, 23.

cordiam magnitudo æris alieni, & labefacta fides concusserat. Ei malo ut remedium afferret, turpissimam legem L. Flaccus consul tulit, quadrante creditoribus solvi jusso, ut jam injuriæ perfidiæque publicus auctor, non immeritas pœnas, violatis societatis humanæ vinculis, dedisse videatur, altero statim anno a C. Fimbria, legato suo, contra jus fasque interemtus.

XXIII. Inter mala civitatis etiam monetæ fraudes patrimonia privatorum afflixerant. Iis ut obviam iretur, de probandis denariis (octoginta quatuor e libra signari justum erat) tribuni plebis legem promulgaturi, ut res nummaria de communi sententia constitueretur, collegium prætorum adhibuerunt. Sed edictum communiter conscriptum Marius Gratidianus prætor, ut omnem populi favorem in se averteret, ceteris ex composito pomeridianum tempus exspectantibus, statim a subselliis ad Rostra contendens, suo unius nomine proposuit. Tantaque legis ejus gratia fuit, ut per omnes vicos ei statuæ, & ad eas tus & cerei ponerentur.

XXIV. Cnæi quoque Pompeji, qui postea Magnus est appellatus, judicium idem annus habuit. Peculatus erat ob furta Strabonis postulatus, & quod in Asculana victoria libros & plagas venatorias munere patris acceperat. Dixerunt pro Pompejo Q. Hortensius, & L. Philippus jam senex, *se non immerito, cum sit Philippus, Alexandri studiosum esse*, dictitans: quod jam id nomen a multis Pompejo imponi cœperat. Egit & pro se Pompejus ita constanter, & præter ætatem diserte, ut commotus ea re prætor Antistius, qui judicium exercebat, filiam ei nuptum offerret.

XXV. Accepta conditione, Pompejus cum paucos post dies absolveretur, a populo Thalassionis inclamatum nomen est, quod tum inter festivitatem nuptiarum solebat celebrari. Plurimum tamen ei Cn. Carbo patronus profuit, magna tum potentia: cujus acerrimo studio, atque

§ XXII. Plin. 33, 6. Cic. de offic. 3, 20. § XXIV. Senec. de ira 3, 18. Plut. in Pompej. c. 6. Cic. in Brut. c. 65.

enisa opera defensus est. Asiæ deinde & Græciæ bella respicientibus non magis hostis Mithridates, quam imperator Sulla, terrori erat. Igitur fit senatusconsultum, quo *L. Flacco consuli bellum Mithridaticum & legiones duæ* decernuntur, adjectum, *ut siquidem in potestate senatus Sulla esset, adjutore illo; sin vero, tanquam hoste uteretur.* Hæc audita moverunt Sullam, ut in Thessaliam duceret.

XXVI. Inter hæc Archelaus acceptam terra cladem, utcunque maritimis expeditionibus sarciens, archipiratæ magis, quam magni ducis more, circum insulas vagabatur. Sed ad Zacynthum, exscensione facta, cum obsidere oppidum instituisset, ab oppidanis ductu quorundam Romanorum, qui forte ibi negotiabantur, nocturna eruptione territus, e vestigio conscendit naves, Chalcidemque inglorius rediit. Eodem & Dorylaus Philæteri F. cum novo exercitu venit.

XXVII. Idcirco ad Sullam, cum vix Melittæensium fines (Thessaliæ oppidum Melittæa fuit, quod & *Melitea* vocabatur) attigisset, frequentes undique nuntii accurrerunt, omnia, quæ recepisset a tergo, non minoribus, quam antea, copiis per Mithridatis præfectos opprimi. Rex enim, comperta exercitus sui strage, uti par erat, territus, animum tamen minime desponderat, quin ex novis delectibus, & quos antea collegerat, octoginta hominum millia classi imposita, cum Dorylao duce mitteret. Atque is, cum Chalcidem appulisset, celeriter recepta Bœotia, ferox & exsultabundus Sullæ congressum optabat, Archelaumque deterrere orsum negligebat: fama quoque dispersa, *non sine proditione ducis tot bellatorum millia tam facile deleri a Romanis potuisse.*

XXVIII. Enimvero circa Tilphossum, reverso Sulla, levibus prœliis Romanæ virtutis experimentum cepit; adeo mutata sententia, ut postmodo princeps, *ducendum esse bellum, sumtibusque & tempore atterendum Sullæ impetum*, censeret. Sed ubi, castris ad Orchomenum positis, loci fiducia

§ XXV. Val. Max. 5, 3 & 6, 2. Appian. Memnon. Plut. § XXVI. Strab. l. 10. Plut. Appian. § XXVII. Plut. Oros. 6, 2.

ſpem Archelao dabat, quod equitibus, qua parte virium regii præſtabant, opportuna planities ſe pandebat; parare ſe cœpit, tanquam caſum prœlii primo quoque tempore ſubiturus. Copias ita digeſſerat, ut in fronte quadrigæ falcatæ eſſent: poſt has locata phalanx erat, Macedonici inſtituti acies. Tertii auxiliares ſtabant, cum Romanis armis, mixtis Italicæ gentis fugitivis. poſt omnes levis armatura conſtiterat. Equitatus utrumque latus claudebat, commiſſo prœlio ad circumveniendum hoſtem evolaturus.

XXIX. Adverſum hæc omnia Romanus, loci numerique incommoda labore emendanda ratus, foſſas in utroque latere complures inſtituit ducere, decem in latitudine pedibus patentes, & in capitibus earum caſtella communivit. Triplicem deinde peditum aciem fecit, intervallis relictis, per quæ equitem, quem noviſſimo loco tenebat, ubi viſum eſſet, emitteret. deinde anteſignanis ſecundæ aciei imperavit, ut robuſtos denſoſque palos firmiter in terram defigerent.

XXX. Quod ubi factum eſt, & ab regiorum acie concitati currus provolarunt, intra palorum ſepta recepit ſuos; ſtatimque ſublato clamore, velites & levem armaturam ingerere tela juſſit. Erant ad terrorem comparata omnia; nihil uſitatum notumve, ſed in mediis campis velut ſubito enatum vallum, converſa in aliam formam acies, inſolita & inopinata monſtra occurrebant. Pars quadrigarum implicita palis hæſit: aliæ converſis habenis in ſuos recurrentes phalangem diſſiparunt. Interea cum, equitibus Archelai incumbentibus, qui ad opera erant milites turbarentur, metuſque ad aciem etiam Sullæ perveniſſet; ille ex equo deſilit, correptoque ſigno in primos ordines procurrens, *cum deinde*, inquit, *interrogabimini*, *ubi imperatorem veſtrum deſerueritis*, *mementote dicere*, *pugnantem ad Orchomenum.*

§ XXVIII. Front. Strat. 2, 3. § XXIX. Plut. Appian. Front. § XXX. Plut. Appian. Front. 2, 3 & 12. Oroſ. 6, 2.

XXXI. Hæc illo clamante, tribuni centurionesque accurrerunt, milites quoque multi secuti sunt, & a dextro cornu integræ cohortes duæ affuerunt. Ita repulsis hostibus, collaudatos milites reduxit; cibumque capere, & refectis prandio viribus, ad opus reverti jussit. Tum vero iterum invecti sunt hostium equites, non incomposito, ut antea, impetu, sed servatis ordinibus. His Romanum equitatum Sulla opposuit, ipse præsens hortator, & tota acie, ubi maxime opus erat, se offerens: donec egregia iterum victoria potitus, ad quindecim hostium millia, majorem partem equites, & in his Diogenem Archelai privignum, cecidit.

XXXII. Pedites cum diu restitissent, tanta sagittariorum pervicacia, ut, quoniam prementibus Romanis spatium utendi arcubus non habebant, densis sagittis tanquam gladiis cominus ferirent hostem; intra vallum compulsi sunt. At L. Sulla, ne iterum Chalcidem elaberetur Archelaus, quo prosequi eum inopia navium nequiret; toto campo stationes nocturnas dispofuit. deinde, luce reddita, vix ad centum a castris hostium passus, fossam fodit: & magnam manum, quæ ad prohibendum opus procurrerat, ita rejecit, ut reliquis nulla deinceps ad erumpendum audacia superesset.

XXXIII. Cohortatus igitur exercitum Sulla, *ut adversum trepidos & imbelles armis potius, quam operibus, pugnarent, & convulsis, in quas se condidissent, latebris, belli reliquias uno impetu profligarent;* protinus ad oppugnandum Archelai vallum duxit. Neque regii præfecti stimulare suos omittebant: modo *dedecoris magnitudinem, si plures a paucioribus ne in munimentis quidem se defenderent*, modo *nullam, nisi in armis, spem salutis* ostendentes. Magno igitur clamore & impetu res utrinque gerebatur. & licet Romani, testudine facta, partem valli subruerant; densa tamen barbarorum acies strictis gladiis deterrebat irrupturos: donec Basilus

§ XXXII. Appian. Plut.

tribunus legionis primus omnium tranfcendit: &, hofte cæfo, exemplum reliquis viamque ad irrumpendum dedit.

XXXIV. Sic expugnata funt Archelai ad Orchomenum caftra: tanta iterum cæde, ut fanguine paludes infectæ, ftagnumque in proximo cadaveribus oppletum referantur. Viginti millia hominum, in paludes compulfa, cum preces victoribus non intellectas funderent, inexorabilis Sullæ crudelitas delevit. Totidem alia in flumine periiffe dicuntur: præter eos, qui in caftris & circa paffim funt trucidati. Archelaus tamen evafit difcrimen, paludum latebris per biduum occultatus: tertio demum die naviculam nactus, qua Chalcidem trajiceret. Ibi quidquid ufquam regiarum copiarum propinquis regionibus agebat, fummo ftudio contrahere conatus eft, ut faltem Eubœam teneret, donec meliorem aliquam fpem repetendæ Græciæ cafus aliquis attuliffet.

XXXV. Sulla poftero die, quam prœlio victor exftiterat, tribunum vallari corona, multos deinde alios militaribus donis cohoneftavit, virtutis caufa, & alioquin retinendæ exercitus voluntati pecuniæ profufus. Direptis deinde Bœotiæ oppidis, quotquot iterum ad regios defecerant, & Anthedone, Larymna, Alæifque everfis, in Theffaliam hiematum tranfiit: fimul intentus in Flacci confilia, fimul quæftorem exfpectans, quem ad claffem adducendam emiferat. Interim ipfe fabricare ex præfenti copia naves inftituit: quando neque Lucullus, neque certus aut conftans de eo rumor adventabat.

XXXVI. Sed ille, poftquam ad belli focietatem adduci nequibat, navibus, quibus Cyprum deduceretur, acceptis, ex maritimarum civitatum, quas præter vela faciebat, auxiliis modicam claffem collegerat: &, vitatis piratarum infidiis, Rhodum appulfus, affumtis Rhodiorum navibus, Coos etiam & Cnidios, ut ejectis barbarorum præfidiis arma fecum in Samios ferrent, impulerat. Eadem æftate,

§ XXXIII. Plut. Orof. Appian. Eutrop. § XXXIV. Appian. § XXXV. Plut. in Lucull. c. 5. Appian.

qua bellatum in Bœotia erat, Mithridates, poſt primam Archelai cladem ſævitia ingenita, & levitatem Aſiaticorum, ne cum fortuna mutarent animum, veritus, occupare perfidiam alia perfidia, &, priuſquam occaſionem nocendi adipiſcerentur, auferre poteſtatem ſtatuit: ſuſpectoſque paſſim ut in manu haberet, operam dedit.

XXXVII. Ante omnia Gallogræcos, quotquot Tetrarchici generis erant, amicitiæ ſpecie Pergamum evocatos, ſuſtulit: cum ipſorum inſidias vix evitaſſet. Ad ſexaginta numero convenerant, &, cum ſerviliter ſe haberi cernerent, conſpiraverant in necem regis. Præcipuo robore Toredorix quidam erat, Toſioporum tetrarcha. is Mithridatem in gymnaſio jus dicentem, cum ipſo tribunali in præceps daturus, cum forte eo die Mithridates in gymnaſium non aſcendiſſet, in ſuam domum convocatos, *bono animo eſſe* juſſit, *& quamprimum data occaſio foret*, *undique ſtrictis mucronibus impetum in regem facere.*

XXXVIII. Sed, re detecta, Mithridates omnes cum uxoribus & liberis interfecit, ſepultura quoque negata. Tres tantummodo fuga ſervati. Pecuniam omnem Mithridates diripuit: miſſoque, qui genti præeſſet, Eumacho, Gallogræciam in provinciæ formam redegit. Sed qui effugerant reguli, quorum clariſſimus Dejotarus diu poſt hæc tempora vitam regnumque produxit, collecta popularium manu, Mithridatis præſidia cum ipſo præfecto expulerunt. Chios adhuc gravior calamitas oppreſſit. publicatis omnium bonis, qui profecti ad Sullam fuerant, deinde miſſis, qui in factionem Romanam inquirerent, poſtremo cum militari manu Zenobius affuit, diſſimulato conſilio, tanquam in Græciam trajecturus.

XXXIX. Is nocturno tempore muros urbis, &, ſi quæ alia apta defenſioni loca erant, occupavit, &, præſidio ad portas collocato, per præconem *hoſpites quieſcere*, *oppidanos in concionem procedere* juſſit, mandata regis acceptu-

§ XXXVII. Plut. de virt. mulier. c. 44. § XXXVIII. Appian, Plut.

ros. Ubi convenerunt, *nihil eos mirari debere*, ait, *si graviter iratum sibi regem audiant. Quanto quisque sit majoris animi locique, tanto ægrius tolerare injurias, & concoquere iram posse. Mithridatem hac potentia, & his gestis rebus, iniquissimo animo laturum, si a parva civitate contemni putet, quem maximæ nationes, potentissimique reges colant.*

XL. *Plane constare, multos eorum cives Romanæ factionis esse: utrum autem invita, an vero volente civitate sint, non constare. At vero ea facta neque merito regis, neque ipsorum promissis respondere. Negari non posse, ipsius beneficio, quemadmodum & ceteram Asiam, gravissimo Romanæ dominationis jugo liberatam Chion esse. Atque hoc ipsos agnovisse a principio: regemque suis decretis liberatorem atque Deum appellavisse. Atque illum vicissim tribuisse multa: debitorum partem remisisse magnam; ex bonis damnatorum addidisse plurimum. Pro his meritis audire, Chios Romanorum esse studiosiores.*

XLI. *Id quamvis verum esse de universa civitate non patet: multos tamen eo crimine teneri, haudquaquam ambiguum esse. Veniam tamen daturum, arma & liberos principum obsides tradituris. Id adeo regis multo minus, quam Chiorum, interesse: neque illi, quam civitati, tanto odio esse debere, qui res novas moliantur. Quippe illius res defectione Chiorum non multo deteriores fore: at qui Chiis regem inconcilient, certum patriæ suæ excidium meditari. Nam & insulam tantæ regis potentiæ resistere non posse: & quamquam in Bœotia victor Sulla exstiterit, non modo cum aliis exercitibus Mithridatis, quibus rex abundet, sed etiam cum civibus suis dimicaturam.*

XLII. *Jam in Græciam transcendisse L. Valerium consulem, Marianarum partium virum. neque dubitare posse, quin ibi locorum eadem sint exerciturì odia, quæ domi & in Italia ostendissent.* Chii, postquam hæc audiverunt, hinc necessitate, inde spe impulsi, fecerunt imperata. Idcirco Zenobius Erythras misso, quod erat traditum, exspectare Chios literas regias jussit. eæque paulo post affuerunt, in hanc sententiam scriptæ. *Nunc quoque Romanorum fautores esse pergitis, quorum*

adhuc non pauci in vestra urbe degunt: prædia quoque eorum exercetis, neque vectigal nobis eorum nomine penditis.

XLIII. *Et navem quidem meam impulsu triremis vestræ propemodum demersam, culpæ gubernatoris adscribi facile paterer, nisi vestros animos clam missi ad Sullam optimates arguerent: quod si publico consilio non esset gestum, nuntiare vos, &, delatis reorum nominibus, suspicione liberare civitatem oportuit. Vos igitur non imperio tantum meo, sed etiam saluti insidiatos, quamquam de sententia amicorum supplicio afficere debueram, duobus talentorum millibus mulctare malo.* Trepidis ad hæc, &, ut ad regem legatos mittere liceat, orantibus, cum negatum a Zenobio esset; arma tradita, obsides datos, muros a barbaris insessos reputantes, eo descenderunt, ut imperatam pecuniam penderent.

XLIV. Sed ubi, detractis funerum ornamentis, mulierumque collato mundo, ægre hanc summam confecerunt; Zenobius aliquid deesse ponderi cavillatus, adesse iterum in theatro universos jussit. inde cum theatrum viasque ad mare ducentes armatis sepsisset, nominatim evocatos præcipuum quemque, deinde ceteros ipsorum servis vinctos tradidit, ut in Colchos deportarentur. seorsim deinde a viris, ne quid acerbitatis atque ludibrii deesset, infirmiorem sexum ætatemque barbaris custodibus avehendos commisit.

XLV. Urbs Chiorum Ponticis colonis est tradita, agerque a Zenobio distributus. Ceterum partem navium, cum præterveheretur Heracliensem oram, exceperunt Heracleotæ, quibus amicitia cum Chiis intercedebat: Chiosque in urbem suam receptos, donec confectus iis in patriam reditus fuit, hospitaliter secum habuerunt. Id primum in tanta clade solatium miseris fuit: proximum, quod Zenobium haud multo post pœnam luisse scelerum compererunt. Ephesum ille cum militibus appulerat, eadem omnia, quæ Chii, exempla editurus.

§ XLIV. Memnon. Nic. Damascen. & Posidon. ap. Athenæ. 6. 28. Appian. Mithrid.

XLVI. Illi, nisi positis armis, & parvo comitatu, recipere hominem recusarunt. qui ubi accepit conditionem, & apud Philopœmenem, cui rex gener urbis præfecturam commiserat, divertens, per præconem edixit, ut ad concionem populus conveniret. Ephesii, nihil non ingratum opperientes, rem in sequentem diem rejecerunt. Sed nocte, quæ intercessit, capto inter se consilio, arma corripuerunt; trusoque in carcerem Zenobio, & statim interfecto, centuriare multitudinem, &, ex agris in urbem comportatis, quæ poterant, omnibus, adversus vim parare se instituerunt.

XLVII. Hæc audita Trallianos, Hypæpenos, Metropolitasque impulerunt, ut eadem omnia facerent. Smyrnæi quoque Sardianique, & Colophonii, cum aliis quibusdam, exemplum Ephesiorum secuti sunt. At Mithridates, misso contra defectores exercitu, quotquot redigere in potestatem potuit, crudeliter afflictis; ut ceteros benevolentia retineret, *Græcis per Asiam urbibus libertatem* edixit *se concedere: porro, ne quod genus hominum regiæ munificentiæ expers foret, debitores æris alieni obligatione solvi, inquilinos cujusque urbis civium numero ac jure agere, manumitti servos, jubere.*

XLVIII. Hæc eo pertinebant, ut contra veterum civium dubios animos, hæc esset semper ad arbitrium regis parata factio: non ob acceptum modo beneficium, sed quia, auctore sublato, ne illud quidem sibi mansurum esse, intelligebant. Plures deinde contra Mithridatem initæ detectæque conjurationes fuerunt. Familiares regis Minionem & Philotimum Smyrnæos, & Lesbium Clysthenem Asclepiodotus, & ipse Lesbo oriundus, cum particeps ejus consilii fuisset, prodidit: abducto velut in secretum Minione, ut ipse rex post lectum abditus, de conjuratione agentem audiret.

XLIX. His ita deprehensis, quamvis omnia crudelitatis ingenia admovisset, ipse tamen sæpius animo discruciabatur, nihil jam, ne inter domesticos quidem, tutum si-

§ XLVII. Oros. 6, 2. Appian. Liv. Epit.

dumque inveniendo. Postquam autem etiam Pergami circiter octoginta viros idem propositum habuisse cognovit; in ceteris civitatibus non defore, qui similia molirentur, existimans, passim exerceri quæstionem proditionis jussit. At quibus id negotium commissum fuerat, paucos ex merito, ceterum suos quisque inimicos sub ejus criminis invidia damnaverunt. Ad mille sexcentos suorum quique urbium principes ea pestis absumsit. quorum accusatores paulo post partim a Sulla comprehensi pœnas luerunt: alii sua manu prævenerunt supplicii fœditatem: reliqui omnibus exosi, cum domi sperarent nihil tolerabile, Mithridatem in Pontum refugientem secuti sunt.

L. His tumultibus, & gemina suorum clade territus Mithridates, scripsit Archelao, *ut, quibus posset conditionibus, bellum desineret.* Ille, misso ad Sullam Deliaco negotiatore, cui & ipsi nomen Archelao erat, colloquium iis de rebus postulavit. Egit fortunæ suæ gratias Sulla, quæ ancipitem animi magno iterum æstu liberaret. Nam urbana modo negotia, modo Mithridaticum bellum respiciens, neque par ambobus erat, & utrum persequeretur, aut omitteret, paribus hinc inde momentis ambigebat. Navibus quoque & pecunia destituebatur: quæ neque domo mittebantur; & ex fanorum spoliis aut aliunde paratas jam absumserat.

LI. Cum igitur uterque paratos ad pacifcendum afferret animos, haud ægre pepigerunt, *ut in mari circa Delium congrederentur.* Ibi prior Archelaus ita infit: *Quæ rex meus, aliorum ducum injuriis avaritiaque compulsus, arma cepit, ea virtutem tuam admiratus cupit ponere, modo tolerabiliores ei conditiones ferantur. Tibi certe, cujus præsentiam urbanæ res tantopere desiderant, in promtu est, accepta a rege pecunia, & navibus, & copiis, quanta postulaveris, ad ulciscendos inimicos uti.*

LII. Tum Sulla: *Siquidem injusta se passum Mithridates crediderit, legatos missos, & de injuriis questum oportuit: non*

§ XLIX. Oros. Appian. § L. Oros. Appian. Sallust. Plut. in Sull. c. 44.

vero aliena regna invadere, totque millibus occisis hominum, & quæ illi habuerunt, & excepta insuper mortalium casibus, Deorumque sacris dedicata, diripere. Neque vero amicis mitius, quam hostium acerbissimis usus, & aliorum interfecit plurimos, & quos mensæ suæ adhibere consueverat Tetrarchas, cum liberis & uxoribus, licet hostile nihil ausos, trucidavit. Sed ut aliena mittam, qualem in nos animum fuisse dicam, qui nullum in belli usum, sed altissimo tantum odio, quidquid Italici generis hominum in Asia fuit, cum tota familia, ne libertinis quidem exceptis, omni cruciatu ignominiaque delevit?

LIII. *Atque is idem repente noster amicus exstitit, non alio scilicet beneficio motus, quam quod plusquam centum sexaginta suorum millia nostris concisa manibus intellexit. Pro quibus in nos meritis haud erat iniquum, inexpiabilia posthac adversus eum bella geri. Sed tamen tibi pro eo deprecanti, hoc dabimus, ut veniam ei a senatu populoque Romano impetremus, si bona fide resipiscat. Quod si, ut solet, utque ego magis opinor facturum, hæc ideo tantum agit, ut, dilato interim periculo, consilium ex eventu capiat: jam ego te, Archelae, hortor atque moneo, ut fortunæ invitanti ad excelsa omnia ne desis.*

LIV. *Quemadmodum ille suos amicos remuneret, multorum jam malis discere potuisti: quæ nostra sit in socios fides, quæque liberalitas, ut alios taceam, Eumenes atque Masinissa satis & recentia & nota omnibus documenta sunt.* Ad extremum eo prolapsus est, ut *loco Mithridatis Archelaum regnare posse* diceret, *siquidem tradita sibi classe dedisset operam, ut benevolis Romanis uteretur.* Sed ille adhuc loquentis abrupta oratione, *proditorem*, inquit, *Sulla, Archelaum non habebis: amicum habebis, si æquis legibus pacem cum Mithridate feceris.*

LV. Ad hæc Sulla paulo commotior, *Tu vero*, inquit, *Archelae, cum sis Cappadox, barbarique regis aut servus, aut, si malis, amicus (nec enim ego quidquam interesse putem) tantis propositis præmiis a turpitudine proditionis abhorres: me & Romanum & Sullam ad turpia fœdera sollicitas! quasi vero non*

§ LIV. Plut. in Sull. c. 45. Appian. Mithrid.

ille ſis Archelaus, quem de centum viginti millibus hominum, cum paucis fugientem Chæronea vidit: quem Orchomenus ſtratam corporibus Bœotiam relinquentem, in paludum ſuarum latebris biduo texit. Territo ad hæc Archelao, & deprecante; ille, modico interpoſito ſilentio, *ſiquidem*, inquit, *omnem, quam habes, claſſem, duces, legatos, captivos, transfugas, fugitivos Mithridates tradiderit; Chios, & ſi quorum aliorum par cauſa eſt, civitatibus ſuis reddiderit; præſidia, niſi quibus locis ante bellum habuit, deduxerit; ſumtus belli, cujus ipſe concitor fuit, præſtiterit; & patrio regno contentus, cetera, quibus oportebit, reſtituerit: ſpero, me ei deliſtorum veniam a populo Romano impetraturum eſſe.*

LVI. Ad extremum ita convenit: *Mithridatem Aſia & Paphlagonia abſtinere: Bithyniam Nicomedi, Cappadociam Ariobarzani reddere: Romanis duo millia talenta, cum ſeptuaginta roſtratis & omni armamento dare. e diverſo Sullam & reliquum ei regnum confirmare, & auctorem fieri, ut ſocius amicuſque populi Romani appellētur.* His ita pactis, Archelaus *præſidia, quibus ipſe præeſſet, continuo deducturum, de ceteris ſcripturum regi*, recepit; *atque interim ſeque & claſſem Sullæ tradere.* Dum hæc ultro citroque geruntur, L. Valerius Flaccus conſul, ut Sullæ ſuccederet, miſſus, Brundiſio ſolvit, ſtatimque a principio, cum vix portu exiſſet, infelicis expeditionis quaſi prænuntia tempeſtas pleraſque naves ſolvit: aliaſque præmiſſas præfecti Mithridatis incenderunt.

LVII. Reliquos cum invaſiſſet fames, vix & ægre Byzantium, deinde fortuna jam proſperiore uſi, in Bithyniam ad oppidum Nicæam pervenerunt. Eodem cum iis, quos ipſe ducebat, C. Fimbria legatus acceſſit. Erat hic extremæ audaciæ homo conſuli ignavo & rei militaris imperito adjutor datus. ſed ea res utriuſque vitiis cito in commune exitium vertit. Pravum ingenium conſuli erat,

§ LVI. Diodor. ap. Fulv. Urſin. Plut. Appian. Liv. Epit. Memnon.

avarum, & ad ſupplicia præceps: quibus rebus benevolentia militum haud ſane retinetur.

LVIII. Ergo præmiſſa pars eorum in Theſſaliam, in Sullæ caſtra tranſiit: ceteri, ne deficerent, ægre a C. Fimbria retenti ſunt. Hunc enim ob ſimulationem virtutis & æquitatis exercitus diligebat: quod is contemtum pecuniæ præferebat; cum Flaccus inexplebili cupiditate, non contentus cetera in ſinum ſuum condere, etiam annonam militum prædæque illis debitam partem, in lucrum converteret. Ab his initiis averſus a Fimbria conſul, cum neque dictis, neque factis contumelioſis in eum abſtineret, irritabile hominis ingenium, & ad audaciam ſemper projectiſſimum, vecordiæ contumaciæque implevit. Ea contentio, jam ex quo Byzantii convenerant, ſe exſeruit: Flaccumque in urbem ingreſſum criminatus Fimbria eſt, *milites hiemante cœlo extra mœnia viles contemtoſque tendere: Flaccum pecunias per injuriam exercitus partas, luxu & deliciis intra tecta conſumere.* tantumque ſeditionis commotum eſt, ut milites in urbem vi irrumperent, &, obviis quibuſdam obtruncatis, ſuo arbitrio per domos diſtribuerentur.

LIX. Sed his utcunque compoſitis, in alterum annum dilata eſt ſeditio, quæ delatum auctoritate ſenatus imperium Flacco ademit, ſenatu inconſulto Fimbriæ dedit. Inter hæc cenſores in urbe L. Marcius Q. F. Q. N. Philippus, M. Perperna, luſtrum ſeptimum atque ſexageſimum condiderunt, opera publica locaverunt, ſenatum recenſuerunt. quo tempore Ap. Claudius a cenſore Marcio eſt præteritus (quamquam ei propinqua cognatione junctus eſſet) quod in partibus optimatium ille fuerat Idem cenſor aquæ Marciæ ductum bello ſociali diſturbatum refecit. Civium Romanorum cenſa tum capita ſunt CCCCLXIII millia: princeps ſenatus L. Valerius Flaccus gentilis conſulis Flacci lectus eſt.

§ LVII. Liv. Epit. Appian. § LVIII. Diodor. ap. Valeſ. Liv. Epit. Memnon. § LIX. Faſti Capitol. Cic. Verr. 1, 53. & pro domo c. 32. Euſeb. Liv. Epit.

LX. Sub hoc tempus cum omnia in urbe incerta, & neque legi quidquam, neque mori relictum esset; qui dominationem obtinebant, eo cogitationes omnes converterant, ut L. Sullæ, quem suæ publicæque rei vindicem metuebant, resisterent. Igitur L. Cinna se tertium, cum Cn. Papirio Carbone consulem ipse fecit. Horum impotens tyrannis adeo multos principum virorum ad Sullam se recipere coegit, ut amplius in castris ejus, quam in ipsa urbe senatus instar esset.

LXI. Hæc dum alibi fiunt, proconsulem Asiæ Flaccum Fimbriana tandem audacia imperio vitaque exuit. Forte de hospitio quæstori consulis cum legato C. Fimbria lis inciderat. Flaccus multa cum legati contumelia secundum quæstorem dedit: deinde Fimbriæ discessum minitanti, *discessurum esse, vel invitum* respondit: mox contra convicianti, ademta legatione, successorem dedit. Ille, tempore observato, quo Chalcedonem proficiscendum fuerat, quasi salutaturus in discessu commilitones Byzantium divertit. Multa ibi oblique in avaritiam & crudelitatem Flacci jactasse constat, militibus, ut sibi prospicerent, per speciem benevolentiæ monitis. Deinde, postquam hæc ad intimos animos demissa, seque in ea apud omnes opinione esse sensit, ut pleramque opem salutis in ejus præsentia reponerent; conscenso suggestu, aperte incusare Flaccum *proditionis* cœpit: *neque aliud immani avaritia hominem agere, quam ut, accepto a Mithridate auro, milites cædendos vinciendosque præbeat.*

LXII. Iis causis ita exarsit proclivis alioquin in seditionem concio, ut Thermum proprætore a Flacco relictum ademtis fascibus ejiceret. Fimbria, gratiis militi actis, tanquam vicem redditurus beneficii, res sociorum agi ferrique, redigi in servitutem obvios, alia contra disciplinam

§ LX. Appian. civil. l. 1. Auctor de Vir. ill. c. 29. Liv. Epit. Diodor. Plut. in Sull. c. 44. § LXI. Appian. Mithrid. Diodor. Auctor de Vir. ill. c. 70.

fieri passus, paucis diebus opulentos ex pauperibus effecit. Sed quorum raptæ res hominesque fuerant, obviam profecti Flacco, graviter de injuriis suis querendo, proconsulem jam ante Fimbriæ infestum ita accenderunt, ut *sequi eos* juberet, *sua statim recepturos.* Ubi ad castra ventum, multis cum minis imperavit Fimbriæ, *ut ablata dominis restitueret.* ille culpam in milites conferens, *se invito, quod esset factum, accidisse* præferebat: nec minus clam instigabat audacissimum quemque, *rem acerbam indignamque* dictitans, *auferri militibus ab imperatore, quod suis laboribus & belli jure quæsivissent: neque se eis auctorem esse, ut quidquam earum rerum redderent.*

LXIII. Igitur Flacco jam in omnes, & ut quisque loco præstabat, minacius invehente, magnus in castris tumultus excitatus est: donec metu profugus proconsul, ex ædibus, ubi se occultaverat, noctu superatis mœnibus, primo Chalcedonem, deinde Nicomediam se proriperet, clausisque oppidi portis, vim extremam arcere conaretur. Sed Fimbria nihil cunctatus, trajecto freto, proconsulem insequens, obiter prædam agebat ex agris, pecuniam imperabat civitatibus, qua inter milites distributa, benevolentiam sibi manipularium compararet. Quod si quod oppidum jussa detrectaret, diripiendum exercitui præbebat.

LXIV. Ita Nicomediam perventum est. quam & ipsam militi concessit in prædam: proconsulemque e puteo protractum privatus, & majorem amicum comes occidit. Imperium militari consensu in Fimbriam translatum, licet pessimi exempli res & esset, & videretur, senatus temporibus servire coactus ratum habuit. Talis ferme ea tempestate rerum ubique facies erat: Mithridates multa & faciebat acerba, & patiebatur: ingentes exercitus amiserat: insidiis, etiam amicorum, petebatur. Græciam Romani simul regiique; Lydiam, Joniam, & conjunctas his provincias,

§ LXII. Appian. Diodor. ap. Vales. § LXIII. Appian. Oros. 6, 2. Diodor. Liv. Epit. Memnon.

Pontici regis ira vaſtabat. Macedoniam Thraces populabantur. Piratæ invaſerant maria. Romani, & cum aliis, & inter ſe diſcordes, ſuas ipſi victorias, ſua arma horrebant. multiplex omnino, & perplexum malum Europam Aſiamque communi calamitate involverat.

§ LXIV. Liv. Epit. Flor.

JOANNIS FREINSHEMII SUPPLEMENTORUM LIVIANORUM

LIBER XLVIII.

IN LOCUM LIB. LXXXIII LIVIANI.

EPITOME

LIBRI OCTOGESIMI TERTII.

C. Fimbria in Asia, fusis prœlio aliquot præfectis Mithridatis, urbem Pergamum cepit, obsessumque regem, non multum abfuit, quin caperet. Urbem Ilion, quæ se potestati Sullæ reservabat, expugnavit ac delevit, & magnam partem Asiæ recepit. Sulla multis prœliis Thracas cecidit. Cum L. Cinna & Cn. Papirius Carbo, ab se ipsis consules per biennium creati, bellum contra Sullam pararent, effectum est per L. Valerium Flaccum principem senatus, qui orationem in senatu habuit, & per eos, qui concordiæ studebant, ut legati ad Sullam de pace mitterentur. Cinna ab exercitu suo, quem invitum cogebat naves conscendere, & adversus Sullam proficisci, interfectus est. Consulatum Carbo solus gessit. Sulla, cum in Asiam trajecisset, pacem cum Mithridate fecit, ita ut is cederet provinciis Asia, Bithynia, Cappadocia. Fimbria, desertus ab exercitu, qui ad Sullam transierat, ipse se percussit: impetravitque de servo suo, præbens cervicem, ut se occideret.

I. C. FLAVIUS Fimbria imperium copiarum, quo diximus modo, nactus, non ſicut ambitioſe erga milites, injuſte adverſus ſocios, ſic etiam timide atque negligenter contra hoſtem adminiſtravit. Filium ſuum Mithridates patri cognominem cum ingenti exercitu Bithyniam tueri juſſerat, Taxile & Diophanto, & Menandro, claris bello ducibus adjunctis. Ab his primum repreſſus, nec ſine detrimento, Fimbria, mox aliquot prœliis ſuperior, res regis prope deſperationem ultimam adduxit, non animo tantum adverſus fortuita caſuum, ſed etiam conſilio bonus.

II. Quod enim numero militum longe erat inferior, aſtu rem inclinatam reſtituit: ductiſque ad latera caſtrorum brachiis, foſſa in fronte facta, quietum in vallo militem tenuit: donec regium equitatum temere in anguſtias munimentorum ingreſſum improviſa eruptione ſic excepit, ut ſex hoſtium millia deſiderarentur. Iterum ad Miletopolim, juxta quam Rhyndacus fluvius oritur, tali loco caſtra metatus, ut inter ipſum & regios flumen intereſſet, cum forte circa ſolis ortum ingens pluvia ſecuriores hoſtes feciſſet, raptim tranſducto exercitu, ſopitos pleroſque & inermes adortus, ingentem ſtragem edidit, plena & illuſtri victoria potitus. Mithridates cum præcipuis ducum, & mediocri equitum manu, citra non auſus conſiſtere, contenta fuga Pergamum ad patrem pervenit.

III. Poſt hoc prœlium paſſim deficientibus a rege populis, occaſionem adeptus eſt Fimbria, ut crudelitatem ſuam avaritiamque ſatiaret. Tantus enim humani ſanguinis appetitus inerat, ut paſſim multos non ex merito, neque in aliquam populi Romani utilitatem, ſed animi cauſa occideret. Semel complures erigi palos juſſerat, ubi alligati verberarentur, quos damnaverat. Sed cum adducti illi eſſent, minorque aliquanto numerus, quam crucium eſſet, apparuiſſet; ne fruſtra fixæ viderentur, *e media tur-*

§ I. Appian. Memnon. Liv. Epit. § II. Front. Strat. 3, 17. Oroſ. 6, 2. Plin. 5, 32. Memnon.

ba corripi ad numerum, & ad vacuos palos religari præcepit.

IV. Cyzicum cum pro amico intraſſet, opulentiſſimos oppidanorum proditionis crimine inſimulatos, in maximum terrorem conjecit. Deinde ad hunc augendum, ex omni numero duos damnavit, virgiſque cæſos ſecuri percuſſit. hoc metu facile adegit ceteros, ut vel univerſorum bonorum jactura ſalutem ab avariſſimo ſæviſſimoque latrone redimerent. Ad hanc formam conſtitutis ubique provinciarum rebus, adverſus ipſum regem Pergami ſedentem ducere ſtatuit: occurrentemque fudit fugavitque, & in oppidum ſe recipere coegit. Deinde ne Pergami quidem reſiſtere auſum, capto oppido, Pitanen, quo ille profugerat, inſecutus, circumvallare obſeſſos orſus, parum ab ipſo rege capiendo abfuit: niſi, quod fortuna videbatur obtuliſſe adjumentum, L. Luculli averſus animus invidiſſet.

V. Is jam, dimiſſa Rhodiorum claſſe, tantum paraverat propriarum virium, ut Chio regios ejiceret: Colophonios, comprehenſo tyranno eorum Epigono, aſſereret in libertatem. Hæc gerentem legati a Fimbria adeunt, omni obteſtatione inſtantes, *ne a ſe obſeſſum regem clariſſimum eundemque infeſtiſſimum Romano nomini elabi pateretur. Eſſe ipſi claſſem ad prohibendum mari exitum: a terra jam ita proviſum, ut non poſſit evadere.* Facilis erat labor obſidere portum: periculum nullum, gloria ampliſſima offerebatur: tamen Lucullus, ſive amicitiam Sullæ omnibus anteponendo, ſive interfectorem amici & imperatoris ſui deteſtatus, poſtulata Fimbriæ neglexit.

VI. Mithridates, conſcenſis navibus, Mitylenen avectus eſt. Fimbria, jam confeſſione hoſtis victor, obibat Aſiam, acerbe in vitas, in fortunas hominum conſulens, quos Mithridati ſtuduiſſe cognoverat, aut videri volebat. Si quæ recipere eum civitates nollent, eorum agros inultus populabatur. Sic ventum ad Ilium eſt. quod cum obſeſſum a

§ III. Diodor. ap. Valeſ. § IV. Plut. in Sull. c. 47. & Lucull. c. 6. Appian. Vellej. 2, 24. Auctor de Vir. ill. c. 70. Liv. Epit. § V. Oroſ. 6, 2. Plut. Appian.

Fimbria confugiſſet ad Sullæ fidem, venturumque ſe Sulla promiſiſſet, idque ſignificandum Fimbriæ curaſſet; tanto infeſtior ille, machinis admotis, undecima die oppidum expugnavit. Sunt, qui dolo illectos Ilienſes aperuiſſe portas referant, laudanti conſilium eorum, *nihilque referre* dicenti, *poſtquam in Romani populi fide eſſent, utri ſe imperatori traderent. etiam cognationis neceſſitudine commemorata*, *indignum* dicebat, *ſe Romanum hominem ducemque antiquæ patriæ mœnibus arceri.*

VII. Quoquo modo ingreſſus fuerit, ſæviſſimum truculentiſſimumque hoſtem in ea urbe geſſiſſe conſtat. Nam & omnes, qui occurrerant, promiſcua cæde ſtravit, & oppidum incendio delevit funditus: eos autem, qui legati ad Sullam fuerant, exquiſitis cruciatibus conſumſit, adeo ne ſacris quidem parcens, ut multos, qui confugerant in Minervæ, cum ipſo templo concremaret. Muris quoque demtis, poſtridie viſum iviſſe dicitur, ne qua forte pars urbis integra intactave remanſiſſet. Quo minus fidei habendum putem miracula narrantibus, *inviolatum Minervæ templum ſtetiſſe*, *neque dubitatum*, *quin divina majeſtate defenſum eſſet.*

VIII. Sane *ſedem ejus*, (*Palladium* vocari uſus obtinuit) *amotis, quibus obrutum fuerit*, *ruderibus*, *integram inviolatamque ſtetiſſe*, fuerunt, qui dicerent: multum irridentibus, qui arcanum idem ab Ulyſſe & Diomede ablatum credi, & præterea Romæ, & Lavinii, & Lucceriæ, & Siritide, & Argis oſtendi noverant. Hoc infortunium Ilienſes ſubierunt, cum inter duos imperatores ad potiorem magis, quam ad propiorem, reſpexiſſent. Sulla enim bellum eo tempore cum Thracibus gerebat, continuo Macedoniam incurſantibus: quo ſimul immanium gentium coerceret injurias; ſimul, dum a Mithridate nuntios exſpectat, & exerceret militem, & ditaret.

IX. Igitur cum multis prœliis Henetos, Dardanos, Sin-

§ VI. Liv. Epit. Appian. Strab. l. 13. Diodor. § VII. Diodor. Liv. Epit. Appian. Auctor de Vir. ill. c. 60 & 75. Jul. Obſeq. c. 116. Strab. l. 6. Pauſan. l. 2. § VIII. Liv. Epit. Eutrop. Appian. Tacit. Ann. Vellej. 2, 28.

tos, Scordiscos, finitimosque populos concidisset; agros populatus, prædaque militibus concessa, in Macedoniam est regressus. Sub hæc tempora, Cinnæ Carbonisque consulum sæva dominatio, plures subinde claros viros ad Sullam confugere compulit, reipublicæ periculum, & miserandum urbis statum nuntiantes: simul haud levi spe interjecta, fore, ut consiliis adversariorum senatus resisteret, siquidem auctoritate Sullæ juvaretur. Quippe L. Cinna sine ullis comitiis tertium consul, Cn. Papirium Carbonem ducem ejusdem factionis, collegam asciverat.

X. Igitur dedit ad senatum literas, quibus, enumerato, *quantum in Numidia quæstor pro republica, quantum legatus bello Cimbrico, & deinde prætor in Cilicia, belloque sociali consul laboris exhausisset; res adversus Mithridatem gestas, domitarumque gentium numerum & ferociam* extollebat: postremo multis & accuratis verbis imputabat, *se tot clarissimis viris, inimicorum factione domo pulsis, perfugium solatiumque exstitisse. At sibi non aliam pro ejusmodi meritis gratiam, quam proscriptionem capitis, eversionem domus, cædes amicorum, fugam uxoris liberorumque referri; qui vix & ægre incolumes ad se pervenire potuissent. Venturum igitur sese propediem ultorem maleficiorum, & qui ea perpetrassent. ceterorum vero civium, veteres novive forent, incusaturum neminem.*

XI. Ad has literas, cum nova sollicitudo perturbaret omnium animos, L. Valerius Flaccus senatus princeps luculentam de præsentibus orationem in curia habuit: & assentientibus, quibus concordiæ studium erat, auctor mittendi ad Sullam legatos fuit. His mandatum, *ut conciliare eum inimicis studerent: peterentque, ut, si quid caveri sibi fide publica vellet, quamprimum ea de re literas ad senatum mitteret.*

XII. Cum consulibus idem senatus egit, *ut interea, dum de voluntate Sullæ rescitum esset, a delectibus abstinerent: neve spem pacis cum civibus corrumperent.* Nam illi, dimissis per universam Italiam perquisitoribus, pecuniam & co-

§ IX. Appian. civil. l. 1. Liv. Epit. Auctor de Vir. ill. § XI. Appian.

pias, & annonam undique contrahebant; opulentissimum quemque sollicitantes, eorum maxime populorum, qui nuper adepti jus civitatis Romanæ fuerant: quod *illorum causa omnia & facere, & pati* dicerent. Classem etiam instruebant, accitis insuper e Sicilia navibus; oramque omnem maritimam custodiebant: metu & cupiditate, duobus validissimis stimulis, nihil ad exactissimam diligentiam reliqui facere cogentibus.

XIII. Igitur, quantumvis *in arbitrio senatus se fore* Cinna promiserat, id modo exspectans temporis, dum legati proficiscerentur, ad ingenium rediit; & quia non unius anni laborem se suscipere intelligebat, seque & Carbonem consules in biennium creavit, ne comitiorum causa reverti in urbem necessum haberent. Quidquid deinde cogere militum undelibet poterant, in Liburnos præmittebant, quod inde maxime advenienti Sullæ constituerant occurrere. Et primum quidem præmissorum agmen prospero cursu trajectum est: sequens tempestate ad litora rejectum: militesque, exscensione facta, bellum civile detestati, suas quisque domos repetiverunt.

XIV. Hujus rei fama cum late sparsa esset, jam nemo erat, qui conscendere navem vellet. Idcirco Cinna, jam quartum consul, Anconam, ubi magnæ congregatæ copiæ erant, accurrit, ut minaci oratione territos, vel invitos in naves imponeret. Nesciebat ille, sua suique similium opera tantam esse factam morum depravationem, ut occidi a militibus imperatorem, quia novum non erat, ne magnum quidem crimen haberetur. Erant præter alias causas exacerbati militum animi, quod Pompejus adolescens, cum in castra Cinnæ fuisset profectus, calumniam, & ex calumnia periculum fugiens, ignoratus se subduxerat: milites que clam sublatum suspicabantur.

XV. Sic exacerbatæ multitudini cum se Cinna objecisset, forte accidit, ut lictor, dum in concionem eunte con-

§ XII. Liv. Epit. Appian. § XIII. Liv. Epit. § XIV. Auctor de Vir. ill. c. 69. Appian. Liv. Epit. Plut. in Pomp. c. 8. Zonar.

ſule turbam ſubmovet, militem contemtim reſiſtentem pulſaret, viciſſimque ab alio milite percuteretur. Ibi, cum accenſus ira conſul percuſſorem corripi juberet, hoc initium tumultus fuit: ſublatoque clamore omnium, lapides conjici cœperunt. Tum vero fugientem Cinnam quidam centurio aſſecutus, ad genua ſibi accidentem, annulumque magni pretii offerentem, ſtricto gladio confodit: *non ad ſignandam ſponſionem, ſed fœdiſſimi tyranni puniendi cauſa ſe adeſſe*, præfatus.

XVI. Occiſo Cinna, Cn. Carbo præſentibus haud ſane lætus, revocatis e Dalmatia militibus, dominationem retinere nihilo modeſtior Cinna conabatur: neque tribunis plebis ad comitia habenda redire jubentibus obtemperabat, donec ſe magiſtratum ei abrogaturos ſunt minati. Sed comitia, licet repetita, ſine ſucceſſu fuerunt: ſemel avibus non addicentibus, in aliam diem; iterum, quia Lunæ Cereriſque tacta de cœlo fana erant, ex haruſpicum reſponſo, poſt ſolſtitium dilata. Ne tum quidem ſuffectus quiſquam eſt, totoque anno conſulatum Carbo ſolus geſſit.

XVII. Interea Sulla ordinandis Græciæ rebus per Theſſaliam incedens, propter Archelai morbum, Lariſſæ per aliquot dies ſubſtitit: ejuſque non ſecus egit curam, ac ſi legatus, aut collega foret. unde rumores orti, *non optima fide pugnatum in Bœotia eſſe; præmiumque proditionis hoc Archelao dari: quemadmodum non alia de cauſa necatus unus omnium Mithridatis amicorum Ariſtio foret*, (ceteros enim accepta claſſe Sulla dimiſerat) *Archelao diſcors.* Etiam appellatus ab Sulla ſocius & amicus populi Romani Cappadox, acceptis inſuper decem millibus jugerum agri Euboici, in eandem ſuſpicionem trahebatur. quæ Sulla ipſe in commentariis ſuis relata diluit.

XVIII. Per Theſſaliam deinde & Macedoniam ad Helleſpontum ducenti occurrerunt legati Mithridatis, *ceteras*

§ XV. Plut. Appian. § XVI. Vellej. 2, 24. Liv. Epit. Plut. in Sull. c. 46. Diodor. ap. Fulv. Urſin. § XVII. Strab. l. 9 & 12. Plut. Appian. Mithrid. Diodor.

conditiones probare regem nuntiantes, *ſed Paphlagoniam excipere: de navibus etiam promiſſum nihil arbitrari.* addiderunt deinde, *æquiores ſe conditiones impetrare ab altero imperatore C. Fimbria potuiſſe.* Hoc præcipue dicto exacerbatus Sulla, *& Fimbriam pœnas daturum* reſpondit; *&*, *ſimul in Aſiam trajeciſſet*, *apparitururm*, *bello an pace Mithridates opus habeat. cui ego*, inquit, *ſi dextram reliquiſſem*, *qua tot civium Romanorum interfecit millia*, *procubiturum ad genua mea arbitrabar: nedum ut de Paphlagonia*, *de navibus neget.*

XIX. Legatis ad hæc obmuteſcentibus, deprecari Sullam Archelaus cœpit, dextramque amplexus petere, *ut ſe ad regem proficiſci ſineret*, *quibus dediſſet legibus relaturum pacem; aut ſi hoc impetrare nequiviſſet*, *ſua ſemetipſum manu interemturum.* Ita dimiſſo Archelao, expeditionem in Medicam (Thraciæ regio eſt) Sulla fecit: eaque late vaſtata, in Macedoniam eſt regreſſus. Apud Philippos agentem Archelaus convenit, *omnia ex animi ſententia eſſe* dictitans, *ceterum colloquium ejus eniſe expetere Mithridatem.* Nam ille Fimbriam bello ferocem, pactis infidum metuens, Sullæ amicitiam optabat.

XX. Igitur Sulla, per Thraciam ad Cypſela terreſtri itinere pergens, L. Lucullum cum navibus præſtolari ad Abydum juſſit. Quippe Lucullus, circa Lecton Troadis regiis claſſibus ſubito occurſu profligatis, deinde Neoptolemo ad Tenedum fugato, feliciter ad Sullam penetraverat. Poſtquam in Cherſoneſum exercitus pervenit, Lucullo tutum tranſitum, & naves præſtante, ad Dardanum Troadis Romanus proceſſit. Eodem & Mithridates cum navibus ducentis advenit, & gravis armaturæ viginti millibus, ſex millibus equitum, magnoque curruum falcatorum numero.

XXI. Sulla legiones quatuor, equites ducentos adduxerat. Paucis utrinque comitibus, in conſpectu tamen exercituum, in campum colloquio deſtinatum prodierunt. Prior Mithridates, cum venienti Sullæ occurrens dextram por-

§ XX. Plut. in Lucull. c. 7. & Sull. c. 47. Appian.

rigeret, interrogatus ab illo eſt, *poſiturusne arma eſſet, quibus conditionibus Archelaus pepigiſſet?* deinde, ſilente rege, *atqui deprecantium eſt,* inquit, *priore loco dicere: victoribus vel tacere ſatis eſt.* Ibi Mithridates, repetita *patris ſuaque cum Romanis amicitia, quam Deorum quædam invidia ſibi propriam perpetuamque eſſe noluiſſet, ad accuſationem legatorum ducumque* vertit, *qui multa cum injuria ſua Cappadociam Ariobarzani reddidiſſent, ſibi ademiſſent Phrygiam, Nicomedis iniquis conatibus faviſſent.*

XXII. *Quæ omnia,* inquit, *ſola pecuniæ cupiditate ſunt ab ipſis facta, quam ſemper aut a me, aut ab inimicis meis accipiebant. quæ quidem res, ſi qua alia, jure meritoque in vobis arguitur, Romani, quod tales plerumque imperatores emittitis, qui nihil melius aut antiquius eſſe lucro putent. Ab his coactus arma indui: quæ ſi qua parte vobis infeſtiora, quam voluiſſetis, fuerunt; id omne non animo meo, qui, dum licuit, Romani nominis amans reverenſque fuit, ſed neceſſitati, imputari æquum eſt.*

XXIII. Ad hæc Sulla: *Quod ab aliis accepi, te eſſe diſertiſſimum, id nunc coram experior, cum in factis atrociſſimis ſpecioſa tibi non deeſt oratio. Sed quamquam non in hoc convenimus, ut diſceptaremus controverſias, verum ut leges petitæ pacis impleres: non gravabor paucis reſpondere. De Cappadocia non erat, ut abſentibus inclementer diceres: nam Ariobarzanem, ſi neſcis, & ego reduxi. Tum igitur cauſari quælibet oportuit, ſi juſſui ſenatus populique Romani obtemperare nolles: non tanto poſt tempore, cum decretis acquieſſes, convellere, quæ ſemel approbaras. Phrygiam Manius Aquillius, donis emtus, patri tuo conceſſerat: quod commune vobis delictum, fruſtra in illum transferre niſus es: ſed & iſta, & quæ præterea pecunia corruptus multa Manius egerat, ſenatus irrita eſſe juſſit omnia.*

XXIV. *Neque tamen, injuſto poſſeſſore depulſo, nobis recepimus Phrygiam, ne, quod in aliis damnamus, ipſi facere videremur; ſed immunum liberamque pronuntiavimus. Quæ igitur nos, licet juſto pioque bello quæſita, relinquimus, ea tibi quo*

§ XXI. Appian. Plut.

tandem jure vindicabis? De Nicomedis injuria quereris. Sed ille percussorem sibi Alexandrum, deinde æmulum regni Chrestum immissos esse, atque his causis adscribendum, quod in fines tuos irruperit, testatur. Quamquam etiam missis Romam legatis, exspectare senatus responsum poteras, siquidem a Nicomede læsum te esse putavisses. Sed de Nicomede esto: vim inferentem vi repuleris! quæ fuit Ariobarzanis injuria, quem haud minus, atque Nicomedem, sui regni finibus exegisti?

XXV. *Atque hoc cum faceres, non te latebat, fore, ut qui in Asia tum legati ducesque Romani erant, pulsum reducerent. Sed hoc agebas, ut bellum oriretur, quod spe obtinendi terrarum orbis imperium, siquidem Romanos superasses, jam olim eras meditatus. Nisi forte tam parum videre ceteros arbitraris, ut, cum nullo adhuc cœpto bello, Scythas, Thraces, Sarmatas societate jungeres, circum regna finitima legatos mitteres, naves ædificares, proretas gubernatoresque ex longe dissitis gentibus arcesseres; nemo intellexerit, quorsum ista pertinerent?*

XXVI. *Quasi vero consilium tuum ipse temporum status non prodiderit, quod nobis defectione sociorum occupatis, ab ultimo Ponti sinu, tanquam captatis ad hoc latebris, astutus insidiator erupisti. Neque Cappadoces tantum & Bithynos, sed Galatiam, sed Paphlagoniam, Asiam denique, non ignarus nostræ ditionis esse, invasisti. Quibus in terris quid tandem a te sceleris, aut crudelitatis prætermissum est? Taceo civitates mancipiis aut obæratis traditas, ut, quibus obnoxii esse debebant, his imperarent. de Græcis Asiaticis nihil dico, quorum principes mille sexcentos uno proditionis obtentu trucidasti. Gallogræcorum sepulta sit memoria: quamquam corpora sepultura prohibuisti, cum socios tuos & hospites, communi mensæ adhibitos, miserabiliter occidisses.*

XXVII. *Cujus animi fuit, quod Italos omnes cum liberis & uxoribus uno die ferro aut aqua sustulisti? quo quidem tempore ne sacra quidem & veneranda loca præsidio pereuntibus esse potuerunt: tantum te populi Romani tenebat odium, ut, dum nobis noceres, nec humani, nec divini juris ullius meminisses.*

§ XXVI. Plut. de virt. mulier. Appian. Mithrid.

Et horum quidem etiam bonis raptis, contra edictum nostrum, quod Asiaticos reges Europa prohibet, trajecisti, Macedoniam incursasti, Græcis abstulisti libertatem. neque ante ad mentem reversus es, quam Macedonia Græciaque receptis, centum sexaginta tuorum millia occidi, castra omni apparatu belli instructissima semel iterumque cepi.

XXVIII. *Quæ omnia cum animo meo obversantur, rationem consilii tui non expedio, quod eorum nunc purgationem instituisti, quorum antea per Archelaum veniam petiveras. An igitur, quem procul agentem timebas, eum huc venisse reris, ut tecum judicio contenderet? sed ejus rei quidem tempus olim præteriit, ex quo tibi bellum inferenti restitimus, &, donec opus erit, resistemus. Idcirco his omissis, quod unum scire interest, responde, pacem cum Archelao factam accipis, an recusas?* Mithridates iracunda Sullæ oratione territus, *accipere se* respondit. Tum demum salutavit eum Sulla, amplexusque & osculatus est.

XXIX. Ariobarzanem deinde & Nicomedem accitos Mithridati conciliavit, reditumque iis in sua regna confecit. *Asiam Romanorum esse, ita ne cui civitati descivisse ad regem fraudi esset*, convenerat. *id non integre servatum, multasque postea urbes tributarias esse factas*, Memnon ex Heraclea Pontica scriptor tradit, in partes regias ob communem patriam proclivior. Idem *tria talentorum millia Sullam a Mithridate accepisse* memorat, *ut domum reverteretur.* Naves regem septuaginta cum quingentis sagittariis, itemque captivos tradidisse (in quibus & Q. Oppius, & L. Cassius, nescio quo casu, redactus in potestatem hostis, fuerunt) & si quæ alia ex fœdere debebantur, fecisse satis constat: deinde in paternum regnum, cujus ipsi confirmatum eadem pace jus erat, rediisse.

XXX. At Romanus exercitus indignabatur, *quod dimissus e manibus rex omnium sævissimus, nominique Romano infestissimus, coactam ex opulentissimis Asiæ regionibus toto qua-*

§ XXVII. Plut. in Sulla c. 49. Appian. Memnon. Flor. 3, 5. Liv. Epit. § XXIX. Plut. Vellej. 2, 23. Appian.

driennio prædam, in patrium regnum ſoſpes incolumiſque reportaret: donec, advocata concione, reddidit conſilii rationem Sulla, docuitque, *ſi Mithridatem, pace denegata, ad Fimbriæ petendam amicitiam compuliſſet, veritum fuiſſe, ut ambobus ſatis poſſet reſiſtere. nunc amoto hoſte externo, pœnæ de ſeditioſo cive tuto ſumendæ otium eſſe.* Movit deinde verſus Thyatira, ubi, caſtris poſitis, Fimbria conſederat: & cum ad pedes ducentos quinquaginta caſtra caſtris contuliſſet, juſſit *eum imperio cedere, quod contra leges obtineret.*

XXXI. Ille viciſſim irridens, *Sullam potius cedere* juſſit, *qui hoſtis eſſet patriæ judicatus.* Sed ubi Sulla circumvallare caſtra Fimbriana cœpit, crebri ad eum milites tranſierunt, Sullanoſque in opere faciundo adjuverunt. Igitur Fimbria in concione militum ſortem ſuam prolixe miſeratus, orat, *ne deſerant, neve, quem ipſi imperatorem feciſſent, optime de ſe meritum hominem, rebus præclare geſtis, milite ditato, injuria affici paterentur.* Nullum infirmius ad fidem vinculum eſt, quam quod ſocietate ſcelerum adſtringitur; nec aliud citius aut pœnitentia tolerabilium, aut levitate perditorum mutabile.

XXXII. Et non deerant, qui ſpe præmiorum a Sulla corrupti, ceteros etiam ab obſequio Fimbriæ avellerent. Igitur paſſim tota concione clamores audiuntur, contra cives arma ſumere negantium. Tum ille de tribunali deſiliens, ſciſſa tunica, ſingulorum pedibus advolvitur. Id quoque fruſtra factum: tantoque plures palam transfugerunt. Ergo Fimbria tribunorum præfectorumque circumitis tentoriis, multaque pecunia diſtributa, cum iterum vocari concionem juſſiſſet, jusjurandum a militibus exigere cœpit. Occlamatum a quibuſdam eſt, *nominatim ſingulos ad jurandum citari oportere.*

XXXIII. Tum ille Nonium citari primum omnium juſſit, in quem plurima beneficia contulerat, omnium conſiliorum facinorumque participem. Sed iſte quoque jurare

§ XXXI. Plut. Appian. Auctor de Vir. ill. c. 69. Liv. Epit.

abnuebat: & cum Fimbria ſtricto gladio necem intentaret homini, fremitu concionis eſt deterritus. Igitur in tantis rerum anguſtiis, cum incolumi Sulla ſe incolumem eſſe animadverteret non poſſe; ſervorum aliquem, nummis datis, promiſſaque libertate, induxit, ut ad Sullam interficiendum ſpecie perfugæ proficiſceretur. Sed inſidiæ cum minimum a patratione abfuiſſent, trepidatione primum inſidiatoris, deinde correpti ob hanc tormentis patefactæ ſunt.

XXXIV. Tum vero accenſus ira Sullanus exercitus circumſtetit Fimbriæ vallum, *Athenionem* appellando, quo nomine nuper in Sicilia fugitivus quidam paucorum dierum regnum obtinuerat. Idcirco Fimbria, ſpe abjecta reſiſtendi, progreſſus in vallum, colloquium Sullæ cœpit expoſcere. Sed Rutilius affuit, ſævum Fimbriæ omen, qui nihil jam ex eo læti augurabatur, quod ne in colloquium quidem Sullæ admitteretur, rem nec hoſtibus denegari ſolitam. Orſus tamen excuſationem & preces, *ſi quid peccaviſſet, id adoleſcentiæ ſuæ condonari* petiit. Reſponſum eſt, *Aſiæ proconſulem Sullam eſſe: ſi vellet aliena provincia decedere, tutam ei profectionem ad mare beneficio Sullæ fore.*

XXXV. Ille *viam ſibi meliorem patere* interfatus, abrupto colloquio Pergamum ivit, ingreſſuſque templum Æſculapii, gladio ſe transfixit. deinde, quia vulnus letale non erat, a ſervo petiit, ut ſe occideret: ſervus & dominum, & ſuper domini corpus ſemetipſum interemit. Sulla, cognito Fimbriæ exitu, petentibus libertis cadaver ad ſepulturam reddidit; *nolle ſe Cinnam atque Marium æmulari* dictitans, *qui pleroſque Romæ interfectos humari vetuiſſent.* Comiter deinde receptis Fimbrianis copiis, quæ conſenſu ad eum tranſibant, ſuoque exercitui junctis, Curionem miſit, qui Nicomedem atque Ariobarzanem reges in regna reduceret.

XXXVI. Deinde ſenatui de rebus omnibus ſcripſit, ho-

§ XXXIV. Vellej. 2, 24. Appian. Auctor de Vir. ill. c. 69.

ſtem ſe judicatum eſſe diſſimulans. His ita ex animi ſui ſententia compoſitis, veluti per otium ordinavit Aſiam: & Ilienſium urbem inſtauratam multis beneficiis conſolatus, libertati & ſuis legibus reddidit, populique Romani ſocios & amicos appellavit. Pari liberalitate Chios, Rhodios, Lycios, Magnetas, & ſi qui alii contra regem auxilia tulerant, aut ob ſtudium Romanarum partium acerbe fuerant ab eo tractati, recreavit. Reliquas urbes omnes, diſtributo ubique exercitu, oneravit præſidiis, non ad veterem diſciplinam; ſed omnis generis licentia militi permiſſa. præterea edixit, *ut unicuique gregario quotidie denarios ſedecim hoſpes penderet: cœnamque daret & ipſi, & ſodalibus, quotquot vocare militi placuiſſet. centurionibus quinquagenas in diem drachmas præberi* juſſit, *veſtemque duplicem, ut haberet, qua domi, quaque in publico uteretur.*

XXXVII. Ab his initiis urbium vitia in exercitum & horridos antea milites fluxerunt. ibi per amœna loca in otio habiti, amare, potare, ſigna tabulaſque pictas & vaſa cælata mirari didicerunt, eaque mox publice privatimque rapere, ſpoliare delubra, ſacra ac profana omnia polluere. Multum deinde ſanguinis paſſim in Aſia fuſum, urbiumque nonnullarum mœnia diruta, ager ſubhaſtatus eſt, quia contra edictum Sullæ præſtitam a Mithridate libertatem ſervis defenderant. Quotquot autem privatorum civitatumve, regiarum partium paulo cupidiores fuiſſe dicebantur, præ ceteris graves mulctas pendebant: Epheſii ante omnes, quorum præcipua veſania eo proruperat, ut etiam donaria Romanorum cum ludibrio templis detraherent.

XXXVIII. Poſtremo miſſis circum populos Aſiæ præconibus, Epheſum convenire juſſi ſunt principes. ad quos e tribunali Sulla talem orationem habuit: *Prima Romani ſigna in Aſiam ea tempeſtate intulimus, qua vos Antiochus Syriæ rex acerbus hoſtis aut gravis dominus urgebat. Hos*

§ XXXVI. Oroſ. 6, 2. Strab. l. 11. Appian. Plut. Salluſt. Catilin. c. 11.

ultra Halyn & Taurum exacto, non ut bello quæsitos imperio nostro subjecimus, sed libertatem dedimus omnibus: nisi quos Eumeni Rhodiisque belli ac victoriæ sociis, clientes magis, quam tributarios concessimus. quod quidem manifesto statim apparuit, cum Lycios, præter nostra decreta premi questos, imperio Rhodiensium exemimus.

XXXIX. *Tali erga vos animo fuimus Romani: cui quam gratiam retuleritis, quærerem a vobis, nisi jam ante nota hæc omnibus essent. Cum enim Attalus testamento nos heredes reliquisset, Aristonico vindicanti regnum per quadriennium adhæsistis: donec & ille caperetur, & vos ad extremum discrimen atque metum adduceremini. Nostra tamen indulgentia recuperata pace, opibusque multorum annorum tranquilla possessione auctis, denuo sustulistis animos, & observato iniquissimo nostro tempore, inter Italicos tumultus, alii quidem vocastis Mithridatem, alii accessistis venienti. Quod autem omne immanitatis exemplum supergreditur, Italos omnes, non sexus, non ætatis miserati, una die trucidare sustinuistis: ne vestrorum quidem numinum reverentia deterriti, quin ipsis in templorum adytis supplices eorum occideretis.*

XL. *Et hæc fecistis in gratiam ejus Mithridatis, qui vos deinde continuo cædibus & rapinis exhausit, agros vestros divisit, debitoribus vestris æs alienum remisit, servitia liberavit, multis tyrannos imposuit, omnes objecit prædonum atque piratarum incursionibus; ut jam inde discere possetis, quales amici qualibus essent vestro judicio antepositi. Licet autem horum malorum auctores etiam nobis quodammodo dederunt pœnas: non ideo vos impunitos abire fas est, qui scelesta consulentibus tam promte estis obsecuti. Et oportuerat quidem æqualem meritis pœnam statui: ceterum quia promiscuæ cædes, & servitiorum concitationes, & hoc genus exempla barbari moris, a mansuetudine Romana prorsus aliena sunt; absit, ut tale aliquid in mentem nobis veniat.*

XLI. *Habeatur Græci nominis, & celebritatis Asiæ, & cognationis nostræ ratio: mulctæque modum potius misericordia, quam ira finiat. quod faustum felixque sit, quinquennii tribu-*

tum repræsentari jubeo: & præterea sumtus, quique impensi sunt in hoc bellum, quique porro ad constituendam provinciam erunt necessarii. Eam collationem ego per civitates dividam, tempusque conferendi præfiniam: & qui non obtemperaverint, eos habebo pro hostibus. Ex quatuor & quadraginta regionibus Asiæ, tot enim ex distributione Sullæ esse cœperant, viginti millia talentorum his nominibus exacta sunt: Lucullusque recipiendis, quæ afferebantur, & signandæ pecuniæ præpositus, licet homo mitis ingenii non nihil civitates mansuetudine sua refocillaret, efficere non potuit, ne maximam in calamitatem inciderent.

XLII. Nam & pecuniæ conficiendæ causa, quia milites ferociter & contumeliose exigebant, passim fœneratoribus theatra, aut mœnia, aut portus, aliave publica ædificia pignori opposita sunt: & eodem tempore magna a piratis incommoda inferebantur. Illi Mithridatis concessione, Asiam tanquam mox amittendam negligentis, mare infestum habere cœperant: & jam successu numeroque aucti, tantum non justis classibus, tum navigantibus, tum etiam portubus, castellis, urbibusque metuendi, vagabantur. Jassus certe, Samusque & Clazomenæ, & Samothrace, dum adhuc in Asia Sulla erat, captæ sunt; Samothraciæque celebre fama delubrum spoliatum, &, ut creditum fuit, mille talentorum egesta ornamenta sunt.

XLIII. Id Sulla nec prohibere, nec ulcisci curavit: sive meritos hæc pati putabat; sive urbanis motibus intentas cogitationes habentem, aliis negotiis pigebat tempus atque curam impendere. Igitur L. Muræna cum duabus legionibus, quæ sub Fimbria fuerant, in Asia relicto, cum ceteris copiis conscendit naves, tertioque die, quam ab Epheso solverat, Piræeum applicavit. Mysteriis deinde Atheniensium initiatus, Apellicontis Teji bibliothecam requiri jussit, Romam deportaturus. Is inter familiares Aristionis fuerat, missuque tyranni Delum, spoliandi fani causa,

§ XLI. Cassiodor. Chron. Plut. in Sull. c. 49. & Lucull. c. 8. Appian. Mithrid.

navigarat. ob hæc & talia bonis ejus publicatis, Sulla, ut erat doctiſſimus & ſtudiorum amans, libros excepit: quos Apellicon magno pretio paſſim coemerat, illuſtrium auctorum opera, quædam etiam ipſorum ſcripta manu.

XLIV. Inter hos & Ariſtotelici libri fuerunt, quorum fata ob celebritatem nominis, & quia res ad cautionem ſtudioſorum pertinet, non tædebit exponere. Ariſtoteles primus inter Græcos, quantum ſcimus, bibliothecarum colligendarum auctor, Theophraſto ſcholam ſimul ſuam libroſque decedens tranſdidit. Theophraſto Neleus Scepſius fuit heres: a quo Scepſin translati poſtea ad homines indoctos ſtudiorumque rudes pervenerunt, apud hos tam indignos hoſpites diu ſub clavibus ſatis incurioſe aſſervati; deinde, cum Attalicorum regum ſtudiis opera celebrium ſcriptorum undique conquirerentur, ab ineptis poſſeſſoribus in foſſam quandam ſubterraneam ſunt abditi: donec eos longis poſt temporibus illorum ſucceſſores Apelliconti Tejo magna pecunia vendiderunt.

XLV. Erat librorum magis, quam eruditionis, ſtudioſus Apellicon: tamen, quod ſolemne eſt talibus ingeniis, doctrinæ opinionem affectabat. Igitur ſcripta Ariſtotelis edidit, tam ambiguo beneficio, ut vix dijudicari poſſit, ſatiuſne fuerit, omnino periiſſe acutiſſimi viri labores, an interpolatos talis hominis audacia, ſub præſcriptione tanti nominis legi. Nam ille ſitu corrupta, aut a tineis eroſa temerarius emendator quoquomodo ſuppleverat: deinde in alios codices tam ſua, quam Ariſtotelis verba, inexplicabili errore tránſcribenda curaverat. Plus etiam poſtea vitiati ab exſcriptoribus libri ſunt, cum Romam delatos Tyrannio ſuis commentis replevit. hanc deinde editionem nacti, qui libris vendendis quæſtum faciebant, dum in conducendis librariis, comparandiſque cum exemplari voluminibus, ad lucrum magis, quam ad fidem reſpiciunt, ita repleverunt

§ XLIII. Plut. in Sull. Poſidon. ap. Athenæ. 9, 5. § XLIV. Strab. l. 13.

mendis, ut jam ante mille ſexcentos annos, quid pleriſque locis ab Ariſtotele eſſet ſcriptum, diſceptari conſueverit.

XLVI. Sed L. Sulla cum Athenis dolore pedum tentari cœpiſſet, Ædepſum profectus eſt, Eubœæ oppidum, ubi calidarum aquarum ſcaturigo erat, quod *Herculis lavacrum* appellabant; valetudinique & oblectationi ſuæ operam dedit, Bacchicis artificibus addictus. Interea Lucullus poſt profectionem Sullæ ex Aſia, pro ſua manſuetudine, tum alias, quantum poterat, civitates allevabat: tum præcipue Mitylenæis auctor erat, *ut, agnita culpa, mediocrem, quæ impoſita erat, mulctam perſolverent.* Hi ab initio palam ad Mithridatem deſciverant, Manio Aquillio turpiter prodito; diutiſſimeque manſerant in partibus, ne digreſſo quidem rege reſipiſcebant, quin ſe Romanis armis opponerent. tantus ſtolidiſſimorum hominum animos furor occupaverat.

XLVII. Igitur Lucullus, claſſe admota, cum prohibentes exſcenſionem oppidanos intra mœnia compuliſſet, caſtra ante urbem poſuit. Deinde quodam die, quaſi deſperata expugnatione, propalam de die conſcenſis navibus Eleam trajecit: ſed mox ſub noctem reflexit curſum, & in inſidiis haud procul urbe conſedit. Mitylenæorum vulgus vix a prudentioribus cohibitum, ne ſtatim in caſtra prorumperet, poſtquam iterum lux affuit, neque hoſtium conſpectus quiſquam eſt, retineri amplius non potuerunt, quin promiſcua turba liberorum ſervorumque excurreret. Ibi coortæ ex inſidiis Romanorum copiæ, adverſus homines nec inſtructos militariter, nec ordinatos (non enim ad prœlium, ſed tanquam directuri caſtra exiverant) non dubio Marte pugnarunt.

XLVIII. Comprehenſus fugientium ingens numerus; ad quingentos, qui repugnare auſi fuerant, occiſi: ſervitiorum quoque ſex millia, præter multiplicem aliam prædam, capta ſunt. Lucullus, ſive hoc detrimento caſtigatis

§ XLV. Plut. in Sull. c. 49. Strab. § XLVI. Strab. l. 9. Plut. in Lucull. c. 8.

ſpatium daturus ad pœnitentiam, ſive ut ad magis neceſſaria præverteret, cum captivis & præda diſceſſit: ne munitiſſimæ urbis, & omnibus copiis abundantis, obſidione implicitus, maritimam Aſiæ oram inſulaſque a piratis impune vaſtari pateretur, qui, proſpere decedentibus rebus, majora in dies virium & audaciæ incrementa ſumebant.

JOANNIS FREINSHEMII SUPPLEMENTORUM LIVIANORUM

LIBER XLIX.

IN LOCUM LIB. LXXXIV LIVIANI.

EPITOME

LIBRI OCTOGESIMI QUARTI.

Sullæ legatis, qui a senatu missi erant, futurum se in potestate senatus, respondit, si cives, qui pulsi a Cinna ad se confugerant, restituerentur. quæ condicio cum justa senatui videretur, per Carbonem factionemque ejus, cui bellum videbatur utilius, ne conveniret, effectum est. Idem Carbo, cum ab omnibus oppidis Italiæ coloniisque obsides exigere vellet, ut fidem eorum contra Sullam obligaret, consensu senatus prohibitus est. Novis civibus senatusconsulto suffragium datum est. Q. Metellus Pius, qui partes optimatium secutus erat, cum in Africa bellum moliretur, a C. Fabio prætore pulsus est: senatusque consultum per factionem Carbonis & Marianarum partium factum est, ut omnes ubique exercitus dimitterentur. Libertini in quinque & triginta tribus distributi sunt. Præterea belli apparatum, quod contra Sullam excitabatur, continet.

I. INTER hæc legati, quos ad Sullam ab senatu missos fuisse diximus, cum aliis, quos adjunxerat Sulla, in

Italiam appulerunt. Sed Sullani, quamprimum Brundisii de morte Cinnæ, novisque reipublicæ turbis cognoverunt, omisso negotio, ad Sullam sunt revecti, & mandata Sullæ ceteris perferenda reliquerunt. Negaverat autem, *cum tantorum scelerum auctoribus unquam sibi privatim amicitiam fore: sed pacis publicæ causa, voluntati senatus populique Romani, siquidem salvos cupiat, non intercedere. Sibi tamen curæ fore, ut & ceteri boni, & qui ad se confugissent, perpetuo tuto degant: idque se sperare adepturum, quod haberet studia exercitus.*

II. *De cetero futurum in potestate senatus, si cives, qui a Cinna pulsi ad se fugissent, restituerentur; sibique pristina dignitas, facultatesque & sacerdotium, & quidquid ante Cinnæ primum consulatum habuisset, redderetur. Non ita se de republica meritum, ut ad arbitrium inimicorum domo, fortunis, honoribusque carere debeat. Eadem omnia pari vi, atque ablata ab adversariis essent, retineri, aut recuperari a se potuisse. verum enimvero nolle imitari exempla, quorum non approbationem modo, sed omnino memoriam, deleri ex animis hominum malit. Idcirco nihil his rebus avocatum aut deterritum, non aliter hostes populi Romani gravi continuoque bello persecutum esse, quam si omnia domi tranquilla, sibique prospera & faventia fuissent.*

III. *Non supplementum sibi, non commeatum, non pecuniam aut arma submissa: nec eo secius pro eadem illa Italia, atque illa urbe, suum corpus infensissimis hostibus objecisse, quam plenam quidem etiam bonorum honestorumque virorum, sed tamen a diversa factione oppressam atque coactam sibi adversari sciret.* Non injusta senatui conditio videbatur: sed per Carbonem, ejusque satellites, quibus bellum cordi erat, effectum est, ne conveniret. Quin & violentius in Sullanas partes ira malorum civium recruduit, tribunusque plebis P. Popillius Lænas, Sex. Lucilium, qui superiore anno tribunatum gesserat, quod Carbonis actionibus restitisset, de saxo Tarpejo dejecit: & cum collegæ Lucilii, quibus

§ I. Appian. civil. l. 1. Liv. Epit.

diem P. Lænas dixerat, metu ad Sullam profugiſſent, aqua ignique iis interdixit.

IV. Nam ab illo collegio coactus Carbo, contra animi ſui ſententiam comitia conſularia habere coactus fuerat, quibus L. Scipio, C. Norbanus deſignati ſunt. Igitur tantis animis reſurgente factione Carbonis, ſenatus etiam ſententiam eorum ſequi adactus eſt, qui *bello contendendum cum Sulla* cenſuerant. *Neque enim dimiſſurum eum milites, ſed horum opera abuſurum ad dominationem. Non obſcure ab eo jactatum eſſe favorem exercitus, haud dubium animi ejus argumentum. Jam a tot annis nihil illum aliud, quam civile bellum, meditari. Nec iniquiſſimæ cum Mario æmulationi tam propoſitum ejus, quam opportunitatem & tempus defuiſſe: Cimbricis primum, deinde ſocialibus intervenientibus bellis.*

V. *Poſtmodum, cum eſſet auctus conſulari dignitate, pauloque factus robuſtior, non diſtuliſſe, quin ſuum olim imperatorem inſidiis armiſque peteret. Mox etiam reipublicæ palam intuliſſe bellum: & urbem, quod ante eum feciſſet nemo, vi ac armis occupaſſe. Ne in Græcia quidem & Aſia, quamquam fervente Mithridatico bello, temperare potuiſſe, quo minus L. Valerium, ab ſenatu in Aſiam miſſum, & poſtquam ille ſit interfectus, C. Fimbriam armis peteret: legioneſque Valerianas, citra ſenatus aut populi auctoritatem, ſuum ſub imperium acciperet.*

VI. *Et illam inauditam Romanis moribus licentiam, quo ſibi legiones fidas exitio Aſiæ facere ſtudeat, non alterius profecto, quam civilis belli ſacramentum eſſe. Præterea inflatum victoria Mithridatica, & adjutum copiis paulo ante hoſtilibus, aurum Ponticum naveſque & auxilia barbarorum, in patriæ perniciem adducere.* Igitur neque ſibi committendum rati, ut impares deprehenderentur, non ſolita tantum præſidia, ſed quædam etiam inuſitata ac nova, ſunt moliti. Carbo conſul ab omnibus oppidis Italiæ coloniiſque obſides exigebat, ut fidem illorum contra Sullam obligaret: donec

§ III. Liv. Epit. Vellej. 2, 24. § IV. Appian. civil. I. 1.

perniciosi moris exemplum consensu senatus adversantis cohibitum est.

VII. Nec omittenda M. Castricii Placentini constantia, qui forte magistratum in patria gerebat, cum eo consul obsides accepturus ipse venit. Sed petenti, *decretum ea de re fieri*, Castricius neque nomen consulis, neque mores Carbonis, ne legiones quidem, quas adduxerat, veritus, pernegavit. cumque iratus Carbo dixisset, *multos ego gladios habeo*: nihil contatus subjecit, *& ego annos*. Sic & inceptum Carbonis irritum fuit: & ira, magni doloris tenuem e senili sanguine vindictam aspernata, detumuit. Depulsus hac spe consul, ne nihil obtinuisse videretur, ad novos cives libertinosque recenti beneficio arctius adjungendos convertit animum; effecitque, ut illis suffragium, qua de re certatum toties fuerat, senatusconsulto daretur.

VIII. Sub id tempus Africam quoque inquietam civilis belli quædam initia habuerunt. Q. Metellus Pius, qui partes optimatium secutus erat, haud contemnendas ibi copias habebat, a suis & patris Numidici clientibus haud segniter adjutus. Accesserat M. Crassus adolescens, qui inter Cinnanam Marianamque rabiem, qua pater ejus fraterque sunt absumti, in Hispaniam elapsus, multis mensibus in spelunca quadam latuerat. Is, cognito Cinnæ interitu, progressus in lucem, concurrentibus ad eum multis, hominum duo millia quingentos armaverat; & civitates obiens, quod cum patre prætore multos ante annos in Hispania fuerat, hospitum amicorumque voluntates experiebatur.

IX. Inter hæc cum de Metello audisset, naves adeptus, ad eum in Africam trajecit. Sed illæ bellorum minæ, tanquam nubeculæ sine tempestate transierunt. Nec diuturna inter Metellum Crassumque concordia fuit: relictoque illo, ad Sullam adolescens profectus est; Metellum C. Fabius prætor expulit Africa, rursumque ad pristinas in Liguri-

§ VI. Liv. Epit. § VII. Val. Max. 6, 2. § VIII. Liv. Epit. Plut. in Gracch. c. 9.

bus latebras reverti, adventumque Sullæ operiri coegit. At in urbe, L. Cornelio Scipione C. Norbano consulibus, Carbonis factio Marianæque partes senatusconsultum fecerunt, *ut omnes ubique exercitus dimitterentur.* quod si esset factum, dubitari non poterat, quin quorum in manu ad id temporis respublica fuisset, penes eosdem in posterum quoque permansura summa rerum esset.

X. Præterea libertinis, qui tum, eadem annitente factione, in quinque & triginta tribus distributi erant, novisque civibus omnibus ad quælibet usuri videbantur. Nec tamen eo secius, quia non erat ambiguum, ne sexcentis quidem senatusconsultis compelli Sullam ad dimittendas copias posse, ad imminens bellum summa contentione omnia parabantur. Tantæ profecto rerum omnium, & præcipue militum, contractæ copiæ sunt, ut in commentariis suis Sulla scripserit, *se adversus quindecim partium adversarum duces, quadringentis & quadraginta cohortibus instructos, in Italiam transmisisse.* alii, *cohortes ipsis quingenarias fuisse ducentas statim ab initio*, tradunt: *posteaque auctum eum numerum esse, quod Sulla ab externis oris veniens hostis Italiæ videbatur; consules & Carbo privatis studiis reipublicæ amabile nomen obtenderant.*

XI. Vulgus igitur certatim sacramento dicebat, tot illustrium virorum auctoritate commotum, qui partibus se duces offerebant. Nam præter eos, qui modo sunt memorati, Ap. Claudius, Q. Sertorius, C. Marius adolescens, M. Marius, clara nomina aderant: præterea Marcii, Bruti, Albini, quibus insuper Albinovanus, Flavius Fimbria Caji frater, Damasippus, & ab Italia M. Lamponius, Pontius Telesinus, Gutta Capuanus accesserunt. Interim Sulla, certus in Italiam transire, per Thessalos & Macedoniam Dyrrhachium profectus est, ubi classem ad copias transponendas occurrere jusserat.

XII. Hic loci Satyrum, quales a pictoribus & poetis fin-

§ IX. Liv. Epit. Appian. civil. l. 1. § X. Plut. in Sull. c. 14. Appian.

guntur, adductum ad Sullam ferunt, in Nymphæo captum, cum forte ſomno operam daret. Juxta Apolloniam vicinam Dyrrhachio Nymphæum eſt, ſacer tum locus: ubi in virenti & læta valle, campiſque florentibus, ſubterranei ignis venæ perpetuis velut fluctibus evolvuntur. Eum igitur Satyrum, multis adhibitis variarum gentium interpretibus, unde aut quiſnam eſſet interrogatum, cum humanam vocem nullam, ſed velut ex balatu hinnituque confuſum ſonum edidiſſet, Sulla pro monſtro averſatus eſſe traditur. Nec ultra reperio, dimitti juſſerit, an vero occidi, aut quod omnino ſit eo factum. Sed poſtquam in Satyrorum mentionem incidimus, neminem reprehenſurum puto, ſi quæ de his mihi lecta, aut credita ſunt, paucis aperuero.

XIII. Jamprimum ut alia paſſim occurrunt in natura parum convenientia legibus, quas humanæ opiniones imaginantur; ita mixtas hominum ac belluarum formas exſiſtere poſſe, rationi minime repugnat. Sed ex eadem ratione manifeſtum eſt, non ideo ſtatim exſiſtere, quidquid poteſt; & de omni re extraordinaria, niſi bonis teſtibus, inepte credi: nec illis tamen ultra credendum, quam quoad idonei teſtes eſſe poſſunt. Igitur in præſenti negotio, conſpectas ejuſmodi formas ſemicaprorum, cum laſcivis fœdiſque geſtibus non negaverim; (id enim a multis eſt proditum;) animaliumne fuerint ea corpora, an vero dæmonum fraudes, id illi quidem diſtinguere haudquaquam potuerunt.

XIV. *Montem Atlantem, qua ſpectet Africam, lætum amœnumque ſpontaneis fructibus, interdiu vacuum cerni; eundem noctibus micare crebris ignibus, Ægipanum Satyrorumque laſcivia impleri, tibiarum ac fiſtulæ cantu, tympanorumque & cymbalorum ſonitu pluſquam humano ſtrepere*, celebrati auctores prodiderunt. Etiam in Æthiopia juxta ſilvas hebeni, montemque æternis ignibus flagrantem, modicos colles amœnæ opacitatis, cum Ægipanibus & Satyris quidam poſuerunt. De his ita ſentio: cum Africa monſtris abundet,

§ XII. Plut.

ſolitudinibus horreat; fieri potuiſſe, ut eminus conſpecta animalia fidem prӕternavigantibus fecerint, ſuperſtitione jam occupatis; deinde ſolita longis peregrinationibus vanitas acceſſerit, nova & mira narrandi.

XV. Certe ſimiorum gregibus, mira varietate generum, Africam refertam eſſe non ambigitur: e quibus etiam fuerunt, quos antiqui *Satyros* appellarunt. Et nota eſt animalis laſcivia, cavenda mulieribus, quarum concubitum appetunt, velut a natura decepti, quӕ ſimilia ipſorum feminis membra dedit. Sed iſta quemadmodum fabulis veterum ſatis conveniunt: ita, quòd de cantu tibiiſque & cymbalis additur, longiſſime abhorret. Nullum enim animal, prӕter hominem, muſicӕ numerorumque ſcientiam habere poteſt. Igitur ſi quid tale revera auditum eſt, quod mihi valde ſit probabile, ob cauſas, quӕ ſubjungentur, id omnino aut hominibus adſcribendum, aut geniis putem.

XVI. Sane Paracelſus, & qui ejus deliramenta ſequuntur, de Faunis, Nymphiſque & Pygmӕis nefaria multa tradiderunt; quomodo non ſolum converſari cum hominibus, ſed etiam miſceri connubiis, atque hinc adipiſci animam humanam poſſint: quӕ nec vera ſunt, & ſi eſſent, nulla cognoſci aut ratione humana, aut experientia queant. Sunt hӕ deceptorum ſpirituum ſtrophӕ, modis omnibus curioſam & incautam hominum naturam in prӕcipitium illicere ſatagentium: cujus etiam farinӕ fuiſſe cenſeo pleraque omnia, quӕ de Faunis atque Ægipanibus exempla referuntur.

XVII. Ne hoc quidem exceperim, quod *Antonio ſolitariӕ vitӕ principem Paullum quӕrenti homunculum aduncis naribus, fronte cornibus aſperata, cum caprinis pedibus occurriſſe* narrant: *interrogatumque* (nam verba ipſa ponam) *reſpondiſſe: Mortalis ego ſum, & unus ex accolis eremi, quos vano deluſa errore gentilitas Faunos, Satyroſque, & Incubos vocans colit. legatione fungor gregis mei: precamur, ut pro no-*

§ XIV. Plin. 5, 1. 6, 30. & 8, 33. Solin. c. 36. Pomp. Mela 3, 10. § XV. Ariſtot. hiſt. animal. 2, 8.

bis communem Deum depreceris, quem pro salute mundi venisse cognovimus, & in universam terram exiit sonus ejus. Hæc dicentem volucri celeritate aufugisse. Quis hæc ludibria, sive astuti dæmonis, sive nugatorum hominum, non deprehendat?

XVIII. Illum scilicet mortalem, quisquis tandem aut cujatis fuerit, præscisse, qua transiturus esset Antonius, cognosse non antea visum, eo sermone, quo intelligi posset, allocutum esse? Deinde negotium ipsum quam ineptum! legatio unius pro omnibus, qui fortasse, ne simul, aut plures venirent, cura domesticarum rerum attinebantur! deinde petitio, nescio stultior, an sceleстior, Christum pro se deprecandi. quasi aut hic Satyrorum causa naturam humanam assumsisset: aut illis, si ad se pertinere hoc beneficium credidissent, Antonius fuisset exspectandus; nec intra trecentos annos Deum aut per se potuissent, aut per alios exorare.

XIX. Sed ne cetera examinemus, ipse quoque tam velox discessus, non exspectato responso, arguit, aut senatui populoque Satyrorum rem istam haud sane cordi fuisse: aut stultissimum virum omnium oratorem delectum, qui tantam rem tam negligenter egerit. Ejusdem generis ille Silenus fuit (si Theopompo Chio egregio fabulatori non omnino deneganda fides est) qui Midæ regi multa exposuit, falsa quidem omnia, sed mirabilem habentia similitudinem veri: non eam dico, quæ veritatem doceat; sed quæ aliunde cognitam possit ad fabulæ opinionem adducere. Nam duæ certe civitates sunt in mundo, de quibus multa docte pieque Augustinus scripsit: quarum altera non immerito *pugnax*, altera *pia* nominetur.

XX. Et quod ille *de fructibus tristitiæ lætitiæque* Midæ tradidit, videntur duarum Paradisi arborum, prohibitæ nimirum & vitalis historiam, malitiosis fabularum involucris operire: ut mihi non fiat incredibile, homini curioso & mago, qualem fuisse Midam annulus, quem ei tribuit

§ XVII. Hieron. in vit. Paulli. § XIX. Ælian. var. hist. 3, 18.

Plinius, & alia quædam arguunt, ſub illa figura dæmonem talia reſpondiſſe. Nam & ipſe fingebat, *mediæ ſe naturæ inter divinam humanamque compotem;* quod genus antiquis *dæmonum* appellatione veniebat, quamquam conditionem eorum ignorantibus. Illud vero reſponſum, quod Midæ dedit, *non naſci homini longe optimum eſſe; proximum autem, quamprimum mori;* quam eſt plenum diabolici mendacii, & ad deſperationem adigendi efficax?

XXI. Sed & ipſa Sileni captura, quam narrant, magicis cærimoniis, & ſacrificiorum imitationi proxima eſt. *Fontem* enim *medio loco ſitum inter Pæonas atque Medos vino diluiſſe* tradunt: *ut ſic aquis ei uti ſolitus Silenus, non animadverſa vini fraude, caperetur.* Nam & hæc inter artes eſt inimici ſpiritus, ut iis rebus teneri ſe poſſe fingat, quarum nulli hæc a Deo per naturam inſita facultas eſt: quo magis temerarii homines erroribus & ſuperſtitione irretiti capiantur. Neque hæc aliena erunt Midæ inſtitutis, cum eſſet Orphei præſtigiatoris diſcipulus, divitiarum & regni nihil ad ſe pertinentis cupitor.

XXII. Igitur nec illos ſequendos arbitror, qui *Silenum, ut illis temporibus, naturæ & omnis antiquitatis intelligentiſſimum hominem fuiſſe* interpretantur. Nam hanc quidem expoſitionem omnia dicta dicendaque refutant. Quod ſi forte verum eſt (nam penes auctorem ſit fides) quod, *regnante Conſtantino, viſum Alexandriæ Satyrum* Hieronymus ſcripſit, *cujus etiam defuncti pellem Antiochiæ ſpectarit imperator;* eum quidem monſtroſum fuiſſe partum arbitror, qui potuit ex tabella picti Satyri non aliter moviſſe imaginatricem facultatem gravidæ, quam fuit in illis mulieribus factum, quæ ſecundum tabulas pictas, quæ in cubili erant locatæ, fœtus aut venuſtate præcipuos, aut deformitate inſignes ediderunt.

XXIII. Sed ille nimirum Satyrus, neque lingua hu-

§ XX. Plin. 33, 1. Ælian. Auguſtin. de civ. D. 8, 14. Ariſtot. ap. Plut. § XXI. Max. Tyrius diſſ. 30. § XXII. Conon ap. Photium. Voſſius Idolol. 1, 21. Hieron. in vita Paulli.

mana uſus, neque tale quidquam, quod ſuis antiqui tribuerunt, feciſſe traditur. Quemadmodum *intra hos ducentos annos ſuperiore ſeculo vir ferus in ſilva S. Germani prope Villingam oppidum fuiſſe* memoratur, *conſortium hominum fugiens*, *nudoque corpore per æſtatem ac hiemem*, *radicibus herbiſque victitans*, *& aquam bibens ex fœtidis paludibus.* Ideoque fraudes malignorum ſpirituum & incredibile in noſtrum genus odium reputanti, vix aliud perſuaderi queat, quam antiquorum illas de Satyris opiniones non temere natas, ſed ex diaboli præſtigiis initium habuiſſe.

XXIV. Vox ipſa atque nomen ab Hebræis deſumtum, ſi Faunum aut Panem voces, nihil aliud, quam faciem, aut apparitionem ſpectri; ſin Satyrum, occultum & in abdito latentem ſignat. Nam Panem Græci, Latini Faunum, Germanicæ gentes Fanum, ſolemni literarum iſtarum commutatione dixerunt: Deum eſſe putantes, quem ſic nominarent. Unde Germanis ſigna militaria ſunt hoc nomine appellata, quod hodie quoque manet; quia, ſicut aliæ gentes Herculem, alioſve Deos, ita horum majores Fanum pro vexillo prætulerunt copiis ſuis, quod ita facile ſuperiores ſe hoſtibus fore ratiocinabantur, ſi tanquam duces belli Deos ſequerentur. Eundem & *Tanfanam* vocaverunt, quaſi ſilveſtrem Fanum dicerent.

XXV. Hic igitur Fanus ſæpe in ſilvis apparebat ea forma, qua pingitur, humanam ſpeciem imitans, ſed corruptam; quemadmodum corrumpi & naturam cupit; hircinam aſſumens, propter petulantiam animalis, qua nullum in Venerem noſcitur eſſe proclivius: quod & matrem, cujus adhuc uberibus alitur, ſtupro ſupervenit; & tum alias, tum præcipue tempore coitus, omnium eſt fœtidiſſimum. Quapropter immundiſſimo ſpiritui, non aliud in natura animalium viſum eſt genus, exprimendæ ſuæ ſimilitudini accommodatius.

§ XXIV. Curtius 8, 14. Tacit. Germ. c. 7. § XXV. Hereſt, de re ruſt. l. 3. Taubmann. in Plaut. Merc. 5, 2, 85. Herodot, 2, 46.

XXVI. Ergo & Ægyptiis in forma femicapri apparuit, *Mendes* ab ipfis dictus, quo nomine & animal ipfum appellabant: idemque ab his pariter, atque Pan a Græcis, pictus eft. & Herodotus quidem monftrofæ formæ caufas exponere verecundatur, quod nempe arguit, parum honeftas, aut Deo dignas, audiviffe. faciem autem rubram propter ætheris fimilitudinem ei tribui quidam exiftimarunt: ego factum reor ideo, quod tali figura, & ignito vultu fuit confpectus. Et ad hunc ferme modum apparere in nocturnis fagarum orgiis dæmonem, concordi propemodum confeffione omnium firmatur.

XXVII. Nec mirandum fuerit, fi, quæ memorantur ab antiquis de Satyrorum nocturnis lufibus, tripudiis, cantibus. ad fimile quoddam diabolici ludi commentum referamus. Nam talia multis locis audiri feruntur: & in Lopenfi eremo, quæ in ditione erat Tatarorum, cum iis locis Marcus Paullus Venetus degeret. In fumma, fi quod ea figura repertum fit animal, monftrofum fuiffe, idemque rationis ac fermonis humani expers crediderim; ubi vero loquelæ intervenit ufus, fpectra larvafque mali dæmonis.

XXVIII. Ut ifta fint ex eodem genere prodigiorum, quo apud Sambulon Parthicæ ditionis montem Hercules venari, Achillem Helenæ matrimonio junctum, Leucen incolere Tauricæ Cherfonefi infulam, eundemque oppugnatas ab Alaricho Athenas defendiffe, creditum eft. Quos vero ludos fpectrum edidit, quod fub forma magni Alexandri cum bacchabundo agmine per Afiam inceffit, longoque poft tempore difparuit, Heliogabalo imperante? Nec ab his abludunt, quæ de Græcis heroibus Philoftratus, de Arturo Britanni, de Valdemaro Dani, multique alii de fuis quifque populi jactant.

XXIX. Sed, omiffis hoc genus præftigiis, ad Sullam, unde difceffimus, revertamur. Is ergo contra fuos adver-

§ XXVI. Serv. ad Virg. Ecl. 9, 27. § XXVIII. Tacit. 12, 13. Paufan. l. 3. Plin. 4, 12. Zofim. Xiphilin. Plut. in Sull. c. 51.

sarios transmissurus, ceteris ferme satis fidebat; hoc uno angebatur, quod trajectos in Italiam milites, ubi patrium solum aspexissent, ne desertis signis dilaberentur, metuebat; aut, quod solemne civilibus bellis est, hostiliter vexarent Italiam. Ceterum hic etiam ferente fortuna usus, ultro offerentes jurejurando adstrinxit, *mansuros apud signa, neque molestos cuiquam sponte sua fore.* Quin & pecunia eum indigere rati, pro sua quisque copia conferebant. Ille, mirifice delectatus tanta militum benevolentia, vocatos in concionem sic affatus est:

XXX. *Si mihi prima hæc dies experiundi animos vestros esset, milites: mihi quidem plurimum gratularer, qui tales haberem copias; sed subtimerem tamen, ne forte subitus ardor benevolentiæ, postquam aliquid præter opinionem offendisse is, exstingueretur, aut tepesceret. Nunc autem post tot omnium temporum documenta, quæ per complures annos, & ego vobis, & vos mihi dedistis, adeo fundatus atque radicatus est mutuus amor, ut mihi nihil aliud cogitandum reliqueritis, quam quemadmodum vos, sicut optimi omnium estis, ita beatissimos omnium efficiam.*

XXXI. *Erant mea, (nec enim vana hæc est gloriatio) erant, inquam, erga vos multa & magna merita mea: sed vicissim ea virtus vestra est, eaque fides, benevolentia, caritas, ut militibus meis ultro gratias agam imperator. Quod enim certius offerre Dii immortales bene gerendæ rei pignus potuerunt, quam tantam inter adversas partes nostrasque animorum dissimilitudinem, ut inde odiis, conviciis, cædibus, hic officiis & amore inter milites imperatoremque certetur.*

XXXII. *Enimvero virtute vestra satis sum in præsentia dives. liberalitate vestra non utar, animos accipio proboque, quos donec mihi præstiteritis, præstabitis autem semper, nihil mihi defuturum est. Operam autem dabo, ut non modo hæc, quæ adsunt, laborum præmia retineatis, sed etiam longe pluribus majoribusque cumulemini.* In hanc deinde sententiam multa ad-

§ XXXI. Appian. civil. l. 1.

didit, occasionem tam commodam tenens, animosque omnium suavi oratione permulsit. Ita fidos duci ad reliqua, & robori suo fortunæque fidentes ad quadraginta virorum millia (quinque legiones erant, & Achajæ Macedoniæque auxilia, & cujusque generis equitum sex millia) in naves imposuit.

JOANNIS FREINSHEMII SUPPLEMENTORUM LIVIANORUM

LIBER L.

IN LOCUM LIB. LXXXV LIVIANI.

EPITOME

LIBRI OCTOGESIMI QUINTI.

Sulla in Italiam cum exercitu trajecit, missisque legatis, qui de pace agerent, a consule C. Norbano violatis, eundem Norbanum prœlio vicit. Et cum L. Scipionis alterius consulis, cum quo per omnia id egerat, ut pacem jungeret, nec potuerat, castra oppugnaturus esset, universus exercitus consulis, sollicitatus per emissos a Sulla milites, signa ad Sullam transtulit. Scipio, cum occidi posset, dimissus est. Cn. Pompejus, Cn. F. ejus, qui Asculum ceperat, conscripto voluntariorum exercitu, cum tribus legionibus ad Sullam venerat; ad quem se nobilitas omnis conferebat, ita ut deserta urbe ad castra veniretur. Præterea expeditiones per totam Italiam utriusque partis ducum referuntur.

I. SULLANA classis apud Brundisiumne, an Tarentum, copias exposuerit, ambiguum diversi auctores faciunt. credi tamen potest, neutros falsa dicere, quod tanta navium

multitudine (mille ducentas alii fuisse, alii quadringentis auctiorem numerum produnt) uterque portus repleri potuerit. *Brundisinis* certe, *quod promte exceperunt venientes, concessam ab Sulla immunitatem, ad sua tempora durasse*, Appianus testis est. Vicissim Plutarchus *Sullæ Tarentum appulso, statimque sacrificanti jecur apparuisse* dicit *coronæ figura, lemniscorumque inde dependentium.* Cum deinde per Calabriam Apuliamque, cum singulari modestia exercitus, ut non hominibus tantum oppidisque, sed etiam agris & frugibus parceretur, in Campaniam contenderet; Q. Metellus cum suis copiis in itinere ad eum venit: duoque hi imperatores proconsulibus, honore potius, quam potestate pari, res administrare cœperunt.

II. Legatis deinde mittendis iterum tentata spes pacis, justæque conditiones propositæ; sed violatis a consule Norbano legatis, tantus ardor Sullanorum fuit, ut, priusquam ordinari acies posset, lymphatis similes in hostem impetu incurrerent. C. Norbanus consul cum C. Mario adolescente magnas copias inter Capuam & Casilinum Vulturno assitam coloniam habebat; quo loco paulo antequam in Italiam Sulla transcenderet, duæ acies, cum horrendo fragore armorum, signorumque strepitu, per plures dies visæ concurrere, sensim e conspectu hominum in aerem elatæ evanuerant, relictis equorum hominumque vestigiis, herbisque ac virgultis velut recens protritis.

III. Prœlio commisso, neque pugna anceps, neque cæsorum utrinque numerus alius fuit, quam si hinc mulieres, inde viri constitissent. septem millia de Norbani exercitu ceciderunt, sex millia capta sunt: Sulla milites haud amplius centum viginti quatuor amisit. Victis Capua receptus fuit: victores hoc velut omine belli læti, quamquam multis partibus ampliorem esse hostium numerum sciebant, se tamen superiores futuros rebantur. idque causæ fuisse

§ I. Vellej. 2, 24. Plut. in Sull. c. 52. Appian. § II. Liv. Epit. Vellej. Plut. Jul. Obseq. c. 118.

Sulla tradidit, cur non in oppida difpergerentur, quod ille facturos timuerat.

IV. Ergo faciles duci, quo imperatoribus videretur, Teanum Sidicinum proceſſerunt. Inter eundum Pontii cujuſdam ſervus fanaticus adiit Sullam, *victoriamque ſe ei nuntiare* dixit *Bellonæ juſſu: ceterum ni maturaret, Capitolium arſurum.* idque factum eſt a. d. pridie Nonas Quinctiles, quem ille diem prædixerat. Ea res prodigii loco habita, quod ſummæ religionis templum, ſupra annos quadringentos accuratiſſima cuſtodia ſervari ſolitum, ne origine quidem incendii cognita, unam intra noctem deflagraſſet. Libros quoque Sibyllinos, quos in ea æde Tarquinius locaverat, ille ignis hauſit. Æditui negligentiam alii, quidam inſidias fuiſſe, (id quoque varie, Carbonem aliis aut conſules, aliis Sullam incuſantibus) magna pars flammam divinitus immiſſam, uti cuique mens dictaverat, cogitata pro compertis afferebant.

V. *Veſtæ templum ſub idem tempus ignibus correptum minime certis incendii auctoribus* traditur, &, *motu terræ multa in urbe templa corruiſſe*, inter iſtius belli prodigia relatum eſt. additur & *mulæ partus: & mulieris niſu ſerpens in Hetruria apud Cluſinos editus; qui juſſu haruſpicum in profluentem dejectus, adverſa aqua nataverit.* Sed omnia hæc pro Sulla faciebant: dum, adverſariis aſpera & fœda quælibet timentibus, hujus partes utiliore ſtultitia ſuæ victoriæ cauſa Deos iſta omnia moliri interpretantur.

VI. Ergo multis boniſque ad eandem ſpem confluentibus, quotidie egregia incrementa ſumebant. Metellus præcipuo ſuſcitamento erat, quem ſanctæ integræque conſtantiæ virum, nunquam adhæſurum illi cauſæ putabant, niſi juſtiorem eſſe patriæque utiliorem cognoviſſet. Etiam contrariæ factionis multi ad Sullam accedebant: quorum

§ III. Plut. Oroſ. Eutrop. Appian. § IV. Euſeb. l. 4. Plut. Appian. Jul. Obſeq. Caſſiodor. Cic. Verr. 1, 18 & 4, 31. Vellej. Diodor. ap. Valeſ.

vel præcipuus P. Cethegus, qui cum Mario pulſus in exſilium fuerat, eodem ſe contulit; ad omnia, quæ animo Sullæ collibuiſſent, miniſterium ſuum offerens. Mox etiam deſerto Carbone, quæſtor ejus Verres, interverſa pecunia publica, mutavit fidem. Lucii quoque Scipionis quæſtor M. Piſo, cum ſequius de partibus ille judicaret, neque pecuniam attigit, nec ad exercitum profectus eſt.

VII. Cajum deinde Carbonem Cnæi fratrem, milites paulo ſeverius exigentem priorum temporum diſciplinam, facta ſeditione trucidarunt. Ita & adverſariorum deficiebant vires, & Sullanæ copiæ in dies augebantur: dimiſſique paſſim duces haud pœnitendo ſucceſſu agebant. Nobiles enim juvenes, qui frequentes ad Sullam concurrerant, ubi cujuſque utiliſſima videbatur futura opera, ad eam deſtinabatur. Horum M. Craſſus in Marſos ire juſſus, cum ob hoſtes propinquos præſidium poſtularet; vehementi oratione Sulla, *do tibi patrem tuum*, inquit, *fratremque & amicos, quorum indigne interemtorum perſequor a ſceleratis pœnas.* ſic incitatus adoleſcens impigre perrupit, magniſque celeriter conſcriptis copiis, utilem eo bello operam præſtitit.

VIII. At ipſe imperator, qui L. Scipionem cum magno exercitu in propinquo, multos alios duces validis copiis ſubniſos paſſim tendere ſciret, imparem ſe viribus ratus, denuo ad pacis negotium adjecit animum. Quidam dolo id factum arbitrantur, non improbabili conjectura, quod ſociali Mithridaticoque bello iiſdem artibus hoſtes circumvenerat. Sed Romani ſcriptores, quibus plus ceteris tribuas in patriis rebus, bona fide certoque propoſito quæſitam ab eo concordiam teſtantur.

IX. Neque recuſavit Scipio, quin, acceptis obſidibus, extra caſtra in colloquium prodiret. Terni tantum collocuti ſunt: quo magis, quid utrinque dictum fuerit, latet, nec in vulgus emanavit. *De auctoritate* tamen *ſenatus*, *de*

§ VII. Val. Max. 9, 7. Plut. in Craſſ. c. 9. § VIII. Appian. Plut. in Sull. c. 54. Liv. Epit. Vellej. 1, 2. Cic. Philip. 12, 11.

ſuffragiis populi, *& de jure civitatis*, collatas eſſe conditiones, ipſo rerum indicante ſtatu, credebatur. Hoc unum conſtat, pactis induciis, Q. Sertorium ad Norbanum conſulem miſſum eſſe, quod Scipio, collega ignorante, de tantis rebus quidquam paciſci gravabatur. Sed Sertorius in eo itinere Sueſſam, quæ Sullæ partibus ſe applicaverat, occupavit. Ea de re cum Sulla quereretur, conſul, incertum conſcientiane violatarum induciarum, an ut in re ſubita conſilii inops, obſides reddidit.

X. His rebus cum abrupta ſpes pacis eſſet, exercitus conſulis vehementer offenſus, quia, ſi conveniſſet, tolerabilis ſtatus civitatis ſperabatur, aures corruptoribus præbuit, cum, permiſſo colloquio, dux callidus milites ad eandem fraudem compoſitos ſubinde ad caſtra Scipionis mitteret. Ii percontando, *quam grati ducibus ſuis*, *quantis familiaribus copiis augerentur*, poſtquam volentia acceperunt; *Sullæ benignum imperium*, *infinitam liberalitatem*, *nec imperatorem ſibi*, *ſed patrem divina quadam ſorte obtigiſſe*, prædicabant. Rebus utrinque conſtitutis, ut propius ſuggredienti Sullæ ſe conjungerent: Sulla per ſpeciem hoſtilia caſtra oppugnandi cohortes viginti admovit: ſed, præparatis omnium animis, caſtra ſine vulnere introitum. tum vero univerſus Scipionis exercitus, quadraginta cohortes ſigna ad eum tranſtulerunt. Solus cum filio Lucio conſul in tabernaculo deprehenſus eſt: non utique magno boni imperatoris argumento, quem vulgata totis caſtris militum inclinatio fefelliſſet, cum præſertim eſſet a Q. Sertorio præmonitus.

XI. Sulla Scipiones dimiſit inviolatos, additis equitibus, qui eum, quocunque vellet, tuto deducerent. Atque ille, ubi primum urbem amicam attigit, reſumtis magiſtratus inſignibus, iterum copias haud contemnendas comparavit. Idem Sulla beneficium multis aliis, & nominatim Q. Sertorio præſtitit, qui deſperatis rebus in Hiſpaniam, jam olim provinciam eam ſortitus, ſe contulit, maximum pau-

§ X. Cic. Philip. 13, 1. Salluſt. Plut. Appian. Liv. Epit.

lo poſt incendium belli excitaturus. Fertur, his auditis, Carbo dixiſſe præſentibus, *bellum ſibi cum vulpe & leone animum Sullæ inhabitantibus eſſe, ſed cum vulpe periculoſius.* At Sulla poſt victoriam aquas ad montem Tifata, ubi cum Norbano pugnaverat, ſalubritate nobiles, agrumque circa, Dianæ dedicavit, cujus numini ſacrata illa regio erat.

XII. Inter hæc novum ſe in Italia ſidus oſtendere cœpit, Cn. Pompejus, Cnæi filius, ejus, qui Aſculum ceperat, trium & viginti annorum adoleſcens; ſed mox clariſſima fama cuilibet ſenum imperatorum conferendus. Hic in Piceno forte agebat, cum ad Sullam undique concurrere probatiſſimum quemque cognovit. hoc ſtimulo adjecit & ipſe has ad partes animum, non tamen ut contemtus, & tanquam opis egens; ſed firmamentum, quibus accederet partium, & cum beneficio veniret. Igitur ſollicitatis paterni exercitus reliquiis, cum Vindius quidam, *Pompejum ex ludo ſubito concionatorem factum*, exclamaſſet; tantus adoleſcentis favor fuit, ut, a multis ſimul impetu facto, Vindius e veſtigio opprimeretur.

XIII. In foro igitur Auximatium erecto tribunali, ducem partium profeſſus, Vinditiis fratribus, qui principes civitatis, & Carbonianæ factionis erant, excedere juſſis, delectum habuit. Ab hoc initio cum vicina quæque ſibi adjungeret, Carbonianos ubique proturbaret, brevi in tantum auctus eſt, ut tres integras legiones ſub ſignis duceret. Neque huic exercitui commeatuum, ceterarumque rerum idoneus apparatus deerat. Ipſius permagnus apud militem amor, magna apud omnes admiratio erat, qui in illa ætate nihil remiſſum aut juvenile, ſed omnia magnis ducibus ſolita agitabat. nullus illi labor tædio, nulla defatigatio moleſtiæ erat. cibi vinique temperans, ſomni parcus, curæ corporis negligens, majorem dierum noctium-

§ XI. Plut. in Sertor. c. 8. Idem in Sull. Vellej. Appian. Diodor. ap. Valeſ. § XII. Liv. Epit. Plut. in Pomp. c. 9. Diodor. ap. Valeſ. Val. Max. 5, 2. Hirtius de B. Afric. c. 22.

que partem bellicis aut operibus, aut certe cogitationibus conterebat. frequenter inter milites exercens corpus, cum alacribus ſaltu, cum velocibus curſu, cum validis lucta certabat.

XIV. Belli quoque incerta ante experimentum ingenio & meditatione præcipiens, tantus ſtatim dux exſtitit, ut, quanto tempore vix paratum exercitum alius accepiſſet, ipſe privato conſilio delectum confecerit, militeſque armatos eduxerit ad pugnam. Neque latebras, aut avia, quibus ignoratus tutuſque ad Sullam perveniret, ſectabatur. palam incedens, quaſcunque inter eundum regiones attingebat, ad communem cauſam adducere nitebatur. Hæc ubi Romam perlata ſunt, quia ſupra fidem erant, ætatem potius Pompeji, quam indolem, æſtimantium, tanquam ineptis nuntiis in majus aucta ſpernebantur. ſed poſteaquam certiore fama innotuerunt, ſenatus Junium Brutum proficiſci adverſus illum juſſit.

XV. Jam & Carinas, & Cœlius cum ſuis quiſque copiis eidem ſe diverſis ex partibus objecerant. Igitur tribus hoſtilibus exercitibus cinctus, in Brutum ſumma vi convertit. Primi utrinque equites concurrerunt: nam Gallicum equitatum Brutus adduxerat. ibi provectus ante ſigna adoleſcens, inſigni robore Gallum, qui & ipſe ex diverſa acie procurrerat, lancea dejectum interfecit. unde timor inceſſit hoſtibus, & mox fuga; ſuorumque in aciem impacti, peditem quoque turbatum averterunt. Sic fuſo Bruti exercitu, cum inter reliquos duces orta diſcordia eſſet, alius alio caſtra moverunt. Pompejus oppida, diſceſſu eorum præſidiis nudata, voluntate incolarum recepit.

XVI. Mox Scipio conſul cum exercitu occurrit, non meliore, quam antea, contra Sullam eventu. nam milites ejus, ſimulatque Pompejanos conſpicati ſunt, ſalutatione facta, ad illos tranſierunt. Poſtrema cum Carbone lucta fuit,

§ XIII. Liv. Epit. Appian. Plut. Diodor. ap. Valeſ. § XIV. Salluſt. Diodor. Vellej. Plut.

ad Æſin flumen multas equitum alas objiciente. Sed ille in loca iniqua detruſos, cum evadendi via non eſſet, cum armis equiſque in deditionem accepit. Ignarus horum Sulla, qui nihil dum aliud, niſi de primis Pompeji conatibus audierat, & de adoleſcente ſollicitus, ne per tot hoſtium exercitus perrumpere poſſet, in occurſum ejus expeditam manum duxit. Hoc ubi Pompejo compertum, neque longe abeſſe Sullam, ornari ſigna, armari ordinarique exercitum juſſit, ut imperatoris oculis quam pulcherrimam ſpeciem objicerent. magnos enim ab eo honores, nec immerito ſperabat: ſpe tamen majores aſſecutus eſt.

XVII. Nam ut eum accedere ad ſe Sulla, ſimulque tres aquilas, & egregiam ſub ſignis juventutem, rerumque geſtarum conſcientia alacrem aſpexit, deſiliit ex equo, appellatuſque, ut par erat, a Pompejo *Imperator*, viciſſim *Imperatorem* illum ſalutavit: multum mirantibus, qui nominis hujus honorem adoleſcenti tributum iri minime exſpectaſſent ab eo Sulla, qui de iſto cum Scipionibus & Mariis dimicaret. Cetera quoque ad eandem formam comitatis fuere. Pompejo venienti aſſurgere de ſella, caput aperire: quæ poſtmodum etiam dictator privato ſervavit; unum omnium Pompejum hoc honore dignatus.

XVIII. Sed & conſilia cum eo communicabat omnia, & plurimum in ejus virtute reponebat ſpei. Aliquando etiam egit cum eo, *ut in Ciſalpinam Galliam cum imperio proficiſceretur. Eſt enim ibi*, ait, *Q. Metellus*, *vir optimus*, *& bello non ſpernendus. Sed neſcio quomodo ſegnius ibi res gerit, quam hæc tempora deſiderent. Nobis maxima in celeritate ſpes eſt: niſi quamprimum vincimus, vincimur. Et hic quidem omnia proſperrime ceſſerunt: pacati, quotquot a tergo reliquimus, populi; tua virtute alii adjuncti: duo hoſtium exercitus fuſi fugatique, totidem ad nos ſponte concedentes, & initium victoriæ magnificum, & partem haud exiguam fecerunt.*

§ XVI. Cluver. Ital. antiq. Oroſ. 5, 20. Plut. § XVII. Salluſt. Plut. Appian. civil. l. 1. § XVIII. Appian. Val. Max. 5, 2. Plut.

XIX. *Est tamen adhuc adversariis permultum virium: neque temere debilitentur, quamdiu Cisalpinam tenere Galliam possunt, unde illis novæ semper copiæ submittantur; etiam trans Alpes colentium affluentibus haud paucis. Et hunc in usum digressus a me Metellus erat. sed video senescentem ejus virtutem juvenili fervore excitandam esse. Tibi viget ætas, viget gerendarum rerum cupido. nec ideo cautionis eges. animum prudentiamque tuam paucis mensibus majore documento approbasti, quam edere multi veteres imperatores potuerunt. Abi ergo bonis avibus, & illas nobis provincias recipe. non magis illi pares tibi hostium duces erunt, quam fuerunt, quibuscum hactenus es congressus. Ego hinc facile sustinuero bellum: si & ab illa parte superiores simus, haud dubitanter e tyrannorum manibus recuperabimus rempublicam.*

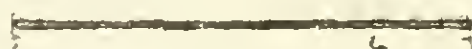
XX. Hæc ubi Sulla dixerat, Pompejus, quamvis in illa ætate & fortuna, modestiæ satis tenax, negavit, *rectum sibi videri, si natu & dignitate majori provinciam extorqueret. Neque vero, te mandante, quidquam negotii defugiam. non cepissem hæc arma, certe non ita cepissem, si laboribus & periculis potuissem absterreri. Sed Q. Metellus is sane vir est, quem a me affectum injuria videri nolim. Fortassis etiam per se res ita geret, ut fortunæ tuæ desiderioque respondeat. quod si forte in tantum impar hosti futurus est, ut sustinere eum posse diffidat: haud dubie mittet ad te literas, & consilium rebus suis auxiliumque postulabit. Ipso porro arcessente, promtus & lubens ibo.*

XXI. *Et hanc sententiam tibi quoque probari non dubito, imperator: cui & ipsi fuisse viderer justo cupidior, si provinciam oblatam statim acciperem. Sed & nobis, qui pro legibus & republica gerimus bellum, honestius fuerit, nihil commisisse, quod illis parum congruere videatur. Neque fortassis utile sit, Q. Metellum tanta nobilitate & gratia virum offendi. nam propter illum, & si qui præterea sunt ejus similes, optimatium partes vocamur: & quemadmodum illius favor multorum tibi adjunxit animos; ita multi se læsos in uno putabunt. Præterea mortalium omnium fata dispensat Deus. qui si forte de me aliquid*

in illa provincia secius decerneret : jam omnium conviciis non mea solum temeritas, sed tuum quoque consilium vapularet.

XXII. Ita res dilata est, donec eam in sententiam paulo post ab ipso Metello literæ venerunt. Inter hæc propemodum tota nobilitas, urbe relicta, in castra Sullana venerat: robur simul partibus, simul speciem ac decus afferens. Neque tamen ex diverso leve momentum in consensu consulum erat; & ad summi imperii nomen ex omni Italia, & circumpadana Gallia ingentes copiæ confluebant: quibus ferme apparatibus utrinque, quod reliquum æstatis erat, consumtum est: ita tamen, ut nec ab expeditionibus cessaretur, partium ducibus hinc inde, ut cuique occasio adesse videbatur, omnia tentantibus.

§ XXII. Plut. in Sull. c. c. 13. Liv. Epit. Appian. civil. l. 1.

JOANNIS FREINSHEMII SUPPLEMENTORUM LIVIANORUM

LIBER LI.

IN LOCUM LIB. LXXXVI LIVIANI.

EPITOME

LIBRI OCTOGESIMI SEXTI.

Cum C. Marius, C. Marii filius, consul ante annos viginti per vim creatus esset, C. Fabius in Africa propter crudelitatem & avaritiam in prætorio suo vivus exustus est. L. Philippus legatus Sullæ Sardiniam, Q. Antonio prætore pulso & occiso, occupavit. Sulla cum Italicis populis, ne timeretur ab iis, velut erepturus civitatem & suffragii jus nuper datum, fœdus percussit. Idemque, ex fiducia jam certæ victoriæ, litigatores, a quibus adibatur, vadimonia Romam differre jussit, cum a parte diversa urbs adhuc teneretur. L. Damasippus prætor, ex voluntate C. Marii consulis cum senatum contraxisset, omnem, quæ in urbe erat, nobilitatem trucidavit. ex cujus numero Q. Mucius Scævola pontifex maximus fugiens in vestibulo ædis Vestæ occisus est. Præterea bellum a L. Murœna adversus Mithridatem in Asia renovatum continet.

I. Anno sequente C. Marius C. F. C. N. ante ætatem per vim creatus consul, collega Cn. Carbone; honorem

iniit: quem ut immaturum periculoque plenum Marii mater acerbe flevisse dicitur. Is adolescens C. Marii fratre genitus, a patruo adoptatus, quo ætatis anno consulatum ceperit, scriptores dissentiunt: quinque, aut sex, aut septem annis vicesimum egressus apud diversos reperitur; sed ut Livianis reliquiis adhæream, quæ minorem annis viginti faciunt, ea quoque ratione adducor, quod nihil ab eo ante hæc tempora gestum traditur; cum ejus rei, si affuisset ætas, occasiones multas fuisset habiturus: quodque C. Marius senex, *ideo se bellum Mithridaticum appetere, quo se potissimum magistro filius militiæ rudimenta poneret*, jactaverat.

II. Acris eo anno hiems, cum impedimento rebus gerendis esset; eo intentius cogendis ad bellum pecuniis consules incumbebant. Et ne militibus stipendia deessent, festinantibus in summa inopia Patribus, senatusconsultum, quale tum potuit, factum est, *ut aurea atque argentea templorum ornamenta conflarentur.* Principio veris ad Æsin fluvium, Galliæ tum Italiæque terminum, Q. Pius cum legato Carbonis Carinate signis collatis dimicavit. Ab orta luce ad meridiem summa utrinque contentione pugnatum cum esset, Carboniana acies loco cessit, multis ex suo numero desideratis.

III. Idcirco vicinis ad Metellum deficientibus, consul Carbo ingentibus copiis affuit, tam prope collatis castris, ut viribus superior obsessum tenere hostem videretur. In Africa deinde res turbatæ, prætorque C. Fabius Hadrianus propter avaritiam ac crudelitatem in cives Romanos, qui Uticæ commorabantur, in prætorio suo vivus exustus est. Quippe *homo nequissimus regnum Africæ affectare, coactaque servorum manu de principum nece conspirasse* dicebatur. Nulla postmodum de hac re quæstio fuit: non solum

§ I. Fasti Capitol. Liv. Epit. Auctor de Vir. ill. c. 68. Vellej. 2, 26. Appian. § II. Appian. Val. Max. 6, 7. Salluft. Strab. l. 5. Oros. 5, 20.

ob tempora reipublicæ; ſed quia juſtam fuiſſe ultionem conſenſu ſenatus & omnium credebatur.

IV. In Sardinia quoque civilia arma ſe commoverant, vincentibus & ibi Sullanis: & a legato Sullæ L. Philippo provincia, Q. Antonio prætore pulſo & occiſo, occupata eſt. His partium ſucceſſibus cum nihil magis obſiſtere, quam metus Italicorum populorum videretur, ne Sulla rerum potito, jus civitatis & ſuffragiorum recens acceptum amitterent: Sulla, miſſis, quos apud unamquamque civitatem valere gratia & auctoritate noverat, fœdus cum iis percuſſit: tanta jam fortunæ ſuæ fiducia, ut, a quibus aditus fuerat, litigatores, Romam differre vadimonium juberet, quamquam urbs adhuc adverſæ factionis armis tenebatur.

V. Quibus rebus cum exulceratus C. Marii conſulis animus eſſet, adoleſcens paternæ ſævitiæ, ſcripſit ad L. Brutum Damaſippum, *ut Sullanæ factionis principes trucidaret:* velut imminente jam fato in anteceſſum ultionem rapiens. Ille convocatos in ſenatum, quaſi de republica conſulturus, (præturam enim urbanam gerebat) C. Carbonem cognomento Arvinam, virum prætorium, conſulis fratrem patruelem, & P. Antiſtium ſocerum Cn. Pompeji in curia Hoſtilia trucidavit. L. Domitius fugiens circa fores interemtus eſt. Q. Mucius Scævola pontifex maximus, vir laudatiſſimæ vitæ, ad veſtibulum Veſtæ confugerat: ſed ad aras occiſus, ſanguine ſuo ſimulacrum reſperſit; ut inane numen, & in tanta infamia pudoris expers, cruore ſaltem indefenſi clientis erubeſceret.

VI. A ſuis quidem cultoribus ita contemtum eſt, ut per eos minime ſteterit, quo minus in ipſis penetralibus mactatus, ſempiternum illum horrendæ religionis ignem ſanguine ſuo reſtingueret. Neque ſatiatus cædibus prætor, ni ludibrium etiam crudelitati adjeciſſet, truncum Car-

§ III. Liv. Epit. Cic. Verr. 5, 36. Val. Max. 9, 10. Oroſ. Pedian. in Verr. 3. Appian. § V. Plut. in Mar. c 80. & Pomp. c. 25. Liv. Epit. Flor. 3, 21. Oroſ. Val. Max. 9, 2. Appian. Vellej. 2, 26. Cic. famil. 9, 21, & de Or. 3, 3. Diodor. ap. Valeſ.

bonis corpus patibulo affixum, circumgestari jussit. ceterorum quoque corpora per carnificem unco tracta, atque in amnem abjecta sunt. Uxor Antistii Calpurnia Bestiæ filia, cum de casu mariti cognovisset, gladio semetipsam interemit. Dum ad hunc modum Italia, ceteraque Europæ, bellorum violentia inhorrescunt, Asiam, denuo Mithridate irritato, L. Muræna concussit.

VII. Is relictus a Sulla cum Fimbrianis legionibus, ut Asiam ordinaret, triumphi cupiditate, belli novandi caussas circumspiciebat. Mithridates, in patrium regnum reversus, bellum Colchis atque Bosporanis faciebat, qui Romani belli tempore ab imperio ejus defecerant. Colchi Mithridatem filium regis, eum, cujus adversus Fimbriam præclara, tametsi infelix, opera fuerat, regem deposcebant: votique compotes facti, statim arma deposuerant. Ergo Mithridates, ingenio & peritia rerum suspicax, filii profecto astutia rebellionem eam cœptam arbitratus, quo sibi regnum Colchorum extorqueret, ad se comiter vocatum compedibus aureis vinxit, & paulo post interfecit: minime recenti humanarum mentium fluctuatione, ut nunc liberorum causa quærant regna, nunc regnorum causa occidant liberos.

VIII. In Bosporanos deinde adeo magnam copiarum naviumque collegit multitudinem, ut plerique contra Romanos magis hæc omnia parata interpretarentur, quam quos ille volebat invasurus videri. Suspiciones horum haud parum movere credebatur, quod Mithridates Ariobarzani Cappadociam ita restituerat, ut tamen loca aliquot opportuna tum quoque retineret. In hac ægritudine animorum, cum ad Murænam Archelaus cum uxore & liberis perfugisset; adeo magnum ad omnia momentum attulit, ut jam nemo, quin suscipiendum esset bellum, dubitaret. In magna illum invidia, jam a tempore Chæronensis pugnæ fuisse, supra ostendimus: neque eximi regi poterat, æquio-

§ VI. Val. Max. Oros. Appian. Vellej. Plut. Liv. Epit.

ribus conditionibus tranfigi potuiffe, fi magis ad fuam gratiam, quam ad Romanam, Archelaus refpexiffet.

IX. Igitur ille non ignarus, fufpicacem regis animum ne liberis quidem parcere, fuga falutem adeptus, etiam vindicari volebat. Quoque magis moveret Murænam, fponte fua fatis in hanc fententiam proclivem nactus: *Hæc*, inquit, *regum fides eft, Muræna! quanto quifque pluribus modis gratiam eorum meruit, tanto plerumque eft fufpectior. Amicos uti non caritate, fed ex ufibus fuis, deligunt; ita, fimul eorum ruinam rebus fuis utilem effe crediderunt (vere, an falfo in eam inciderint opinionem, nil refert) quo minus crudeliffimis exemplis eos peffumdent, nullo affectu retinentur.*

X. *Sed præ ceteris eorum anceps & lubrica eft ftatio, qui magnis exercitibus præficiuntur. Quippe five feliciter ipfis res decedit, invidia; five improfpere, fufpicionibus onerantur: neque dicere queas, utrum fit apud hæc ingenia periculofius, quæ vincere duces fuos volunt, viciffe indignantur. Ego fortunam utramque ductor copiarum Mithridatis expertus, non aliud pro meis meorumque factis, vulneribus, quorundam & mortibus, præmium exfpectare debui, quam ut imperio tyranni occiderer, pro magno habiturus beneficio, fi folus hoc paterer, neque liberi mei uxorque una morerentur. Hæc & alia, quæ non ignoras, vel me tacente, fatis indicant, quo animo & erga illum effe debeam, cujus haud fane meritam crudelitatem fugio; & adverfus vos, qui paulo ante hoftem, nunc fupplicem veftrum, benigniffime fufcepiftis.*

XI. *Ut igitur utrifque gratiam, quam debeo, referam; confirmo tibi, haudquaquam vanus auctor, Mithridatem certo certius rebellaturum. Sed ut potius veftro, quam illius tempore incipiatur bellum, intereft: nondum ita paratus eft, quin occupari poffit. in eo maximum ad victoriam momentum effe nofti. Neque ego tam parum amicitiis ac clientelis valeo, ut non infignem tum in confiliis hoftium indagandis, tum in recipiendis populis, operam navare poffim.* Hæc non poftrema feftinandi belli ratio, cum ad priorem cupiditatem acceffiffet; haud dif-

§ VIII. Orof. 6, 2. Appian. Mithridat.

ficulter motus eſt Muræna, ut, exercitu cantracto, Cappadociam ingrederetur.

XII. Ante omnia reddita ſunt Ariobarzani, quæ ad regnum ejus pertinentia Mithridates retinebat. Comana deinde irrupit, maximam iis regionibus Pontici juris urbem, ubi magnæ religionis opulentiæque templum viſebatur. In ejus urbis præſidio rex Mithridates aliquot equitum alas collocaverat. quas ubi conciſas a Romanis eſſe cognovit, legatis ad Murænam miſſis, pacta cum L. Sulla inita ſervari poſtulabat. Forte Græcos quoſdam ſapientiæ ſtudium profeſſos magis, quam præſtantes, Mithridates legaverat. hi, ſive gentis odio, ſive mores regis peroſi, contra mandatum & utilitatem ejus, a quo veniebant, bellum potius Murænæ, quam pacem, ſuadebant.

XIII. Igitur quia Sulla, contentus fidem factis repræſentare, tabulas fœderis conſcribere neglexerat; negabat, *pacta ſe videre, ad quæ Mithridates provocaret.* Hoc reſponſo legatis reddito, ſtatim prædatum dimiſit ſuos, neque profanis, neque ſacris abſtinens manus: deinde, quia jam tempus anni rebus gerendis ineptum erat, hibernandi cauſa in Cappadocia ſubſtitit. De his Mithridates, tum ad Sullam miſſis, tum ad ſenatum legatis, querebatur: *Omnia ſe feciſſe, dediſſe, quæ ex formula fœderis & fide bona fieri, dari oportuiſſet. Romanis Aſiam, regibus Cappadociam, Bithyniam, Paphlagoniam reſtituiſſe: receſſiſſe intra patrii regni limites, longiſſimeque remotum a conſilio ſimul & occaſione Romani belli diverſiſſimis locis adverſus Colchos atque Boſporanos dimicaſſe: cum nulla provocatus injuria L. Muræna, quem L. Sulla cum imperio in Aſia reliquiſſet, irruptionem in fines ſuos fecerit, urbes expugnarit, præſidia regia ejecerit aut occiderit, &, quamlibet occurrente nemine, divina ſimul ac humana latrocinio ac rapinis vexaverit.*

XIV. *Nec hunc injuriarum finem facere conſtituiſſe, in Cappadociæ hibernis exercitum tenentem, ut, quamprimum tempus anni pateretur, redintegrare bellum poſſet. Magnopere igitur po-*

§ XI. Memnon. Appian. Strab. l. 12. § XIII. Appian.

ſtulare, ſenatus datam ſibi pacem præſtet; Murænam revocet; res reddere, bellum omittere, injuriis abſtinere jubeat. Se nec antea lubenter arma contra Romanos induiſſe, & nunc paſſurum omnia potius, quam ut hos iterum hoſtes habeat. Providendum tamen Patribus, ne talibus factis ea invaleſcat apud reges & nationes opinio, parum intereſſe, ſocii an vero hoſtes populi Romani habeantur. Nam cupiditate ducum, licentia militum, ſublato, quod intereſſe debuiſſet, diſcrimine, pari violentia & acerbitate omnes tractari.

XV. Similia quoque mandata ad Sullam dederat, adjunctis, quæ ſingulariter illum attingebant, *qui pacis ejus auctor, magna a rege ad bellum accepiſſet auxilia, majora exſpectare poſſet.* Hæc erant ſuperiore anno facta. Cajo vero Mario, Cn. Carbone conſulibus, cum nondum reverſi Roma legati eſſent, Muræna, tranſito Haly fluvio, qui & alias copioſus aquis, tum continuis imbribus ſupra ſolitum intumuerat, fines Mithridatis libera populatione perſultavit; rege nuſquam occurrente, ne bello cauſam dediſſe argueretur. Sic Romanus in Phrygiam Gallogræciamque onuſtus præda receſſit. Ibi convenit eum miſſus ab ſenatu Callidius, qui literas quidem nullas afferebat, palam autem Murænæ nuntiavit ſenatus verbis, *regem ſocium amicumque ne laceſſeret.*

XVI. Deinde quia cum ſolo colloqui conſpectus erat, neque Muræna ideo minus hoſtilia faciebat, *dolum Romanorum* incuſans Mithridates, *Gordium occurrere, & prædatores coercere* juſſit. Ille, cum & milites multos & jumenta comprehendiſſet, abductis illis, caſtra caſtris Murænæ ſic oppoſuit, ut interfluente amne dirimerentur. Neuter tamen pugnæ tentare fortunam voluit: donec ipſe Mithridates cum majoribus copiis ſupervenit. Tum cœpto circum amnem prœlio, cum rebus omnibus impar Muræna eſſet, tranſcenderunt amnem regii, Romanoſque, multis cæſis, in collem quendam munitum ſe recipere coegerunt.

XVII. Mox rege ad oppugnandum collem profecto,

§ XV. Appian.

cum locus ad reſiſtendum parum aptus videretur, deſertus a Muræna eſt; magnoque labore, regiis ſubinde carpentibus agmen, per montes aviis itineribus in Phrygiam penetratum. Celeriter vulgata tam inſperatæ victoriæ fama multos adjunxit Mithridati: brevique omnia, quæ per Cappadociam dux Romanus diſpoſuerat, præſidia dejecta ſunt. Mithridates, ut bonis ſuis rebus honorem Diis haberet, in alto monte ſacrificium Jovi bellorum præſidi patrio more fecit.

XVIII. Ejus hæc fuiſſe ratio traditur. Primus ipſe rex in ſummo montis cacumine more Perſico, ligna ſuis manibus allata deponit. tum certatim ab aliis aggeſta, poſtquam in quam maximum faſtigium excreverunt, alia circum humiliori ſtrue firmantur. In ſummo rogo cum melle & lacte vinum oleumque, & generis omnis odores largiter affunduntur: altera pyra, quam humiliorem ſtrui diximus, cœnam præſentibus paratam ſuſtinet, qua peracta, ignis ſubditur. Inde propter copiam materiæ, locique altitudinem tantum flammarum emicat, ut ad centum & triginta millia paſſuum incendium conſpiciatur, neque propter ardoris violentiam quiſquam eo accedere per dies aliquot proximos poſſit.

XIX. Id ſacrum Perſarum olim reges faciebant Paſargadis. inde tranſiit ad Ponticos velut hereditario jure, quod ii genere Perſarum regum erant editi. Nec alienum eſt, quo Mithridatis nobilitas & pars majorum cognoſcatur, brevem gentis ejus recenſionem ſubnectere. Mithridatis, qui tam diu bellavit cum Romanis, eodem nomine pater fuit, Evergetes cognomento; de quo ſuis locis quædam memoravimus. Ante hunc regnavit Pharnaces, Sinopenſium domitor, quos contra patrem ejus Mithridatem Rhodii defenderant.

XX. At Ariobarzanes Amaſtrin adjunxit regno, nobilem urbem, patris Mithridatis opibus validus, qui Cap-

§ XVIII. Strab. l. 15. Herodot. 1, 31. Appian. Mithrid. § XIX. Strab. l. 12. Polyb. 4, 56. Memnon. Diodor. l. 20. Appian.

padociam & Paphlagoniam annis sex & triginta obtinuerat, valde auctis paterni regni viribus. Pater enim ejus Mithridates angustius imperavit, prævalente Macedonum potentia. Nam Antigonum sectari necessum habuit, ex Alexandri magni duce potentissimum Asiæ regem : a quo etiam fuisset occisus, nisi fuga servasset salutem. Somniaverat Antigonus (res enim est non indigna relatu) se agrum auro conserere: Mithridatem vero demessum aurum asportare in Pontum.

XXI. Laborat hoc etiam insaniæ genere humanum ingenium, ut & prædictionum harum ratam esse fidem putet, & nihilo secius pugnare cum fato conetur. Igitur Antigonus tollendum de medio Mithridatem ratus, rem totam Demetrio aperuit, filio suo. Atque ille misertus sodalis & amici, non equidem voce monuit, ne jusjurandum patri datum falleret, sed, illo inspiciente, in arena depinxit hastili duo verba, fugere jubens Mithridatem. Atque ille cum sex equitibus profugit, occupatoque castello, cui nomen erat Ciniata, fundamentum jecit ejus regni, quod in octava demum successione Romanis armis subjugatum est.

XXII. Igitur & conditoris cognomento celebratur; quod ipse primum sui juris regnum iis locis orsus est, quibus ante Ariobarzanes Phrygiæ satrapa, & Rhodobatæ filius Mithridates, qui Platonis imaginem dedicavit Musis, precario pro regum Persicorum purpuratis præfectisque præfuerant. Nam a septem Persis oriundi, datam a Dario rege majoribus suis ad Euxinum Pontum satrapiam, perpetua successione tradiderant posteris. Quorum omnium potentissimus Mithridates, cum & majorum antiquissimam gloriam, & tum amissas nuper, tum superstites adhuc opes animo reputaret, non satis fractus uno bello, Romani populi vastum imperium iterato sumtis armis oppugnare audebat.

§ XXI. Plut. Appian. Strab. Diodor. l. 15. Laert. in Platon. Flor. 3, 5.

JOANNIS FREINSHEMII SUPPLEMENTORUM LIVIANORUM

LIBER LII.

IN LOCUM LIB. LXXXVII LIVIANI.

EPITOME

LIBRI OCTOGESIMI SEPTIMI.

Sulla C. Marium, exercitu ejus fuso deletoque ad Sacriportum, in oppido Præneste obsedit. urbem Romam ex inimicorum manibus recepit. Marium erumpere tentantem repulit. Præterea res a legatis ejus, eadem ubique fortuna partium, gestas continet.

I. SUB idem tempus L. Sulla, ducto in Volscos exercitu, Setiam oppidum cepit; non procul inde castra habente C. Mario. qui, audita deditione oppidi, cum prope Signiam ad Sacriportum (id loco nomen) cum quinque & octoginta cohortibus venisset, insecutum Sullam ad pugnam provocavit. Proxima nocte visus Sullæ per quietem C. Marius senior fuerat, præcipiens filio, monensque, vitaret illum diem, minacem & consiliis suis adversum. Id somnium valde confirmavit Sullam, ut eo potissimum die dimicare optaret. Idcirco missis, qui Dolabellam arcesse-

rent (is cum parte copiarum procul caſtra erat metatus) quadrata acie iter verſus hoſtem facere inſtituit.

II. Nec omittebant Mariani locis opportunis offerre ſeſe, & alibi ſaxa aut cæſpitem obmoliendo vias claudere, nonnunquam variis locis ex occaſione conſerere manus: donec ita defatigati pugnando ſimul eundoque Sullani ſunt, præſertim quia moleſtus imber acceſſerat, ut præ laſſitudine vix conſiſtere poſſent. Id imperatori nuntiatum a tribunis eſt, ſimulque milites oſtenſi, ſcutis humi defixis ſeſe ſuſtinentes. Fremens ille frendenſque, tempus, quod ſibi feliciſſimum ad pugnam futurum exiſtimaverat, ita perire, ſignum conſiſtendi caſtriſque ponendis dedit.

III. Ceterum quemadmodum paulo ante certam ejus ſpem laſſitudo militum deſtituerat, ita tum depoſitam hoſtium ferocia reddidit. Marius cum equitibus ferociter invectus (feſſos enim atque operi intentos fundi poſſe ſperaverat) hac ignominiæ ſpecie ſic accendit veteranum exercitum vincique inſolentem, ut omiſſo opere, piliſque in margine foſſæ defixis, gladios ſtringerent. Hoc initium acerrimi prœlii fuit: collatiſque ſignis, aliquamdiu pari contentione animorum dimicatum, donec inclinante ſiniſtro Marii cornu, priuſquam aperta fuga fieret, quinque cohortes cum duabus alis ſigna projecerunt, & ſimul tranſierunt ad hoſtem.

IV. Ea res ceteros in confeſſam fugam egit, &, inſequentibus alacriter, qui paulo recentiores erant, Sullanis, magna fugientium ſtrages eſt edita. Feneſtella cum quibuſdam aliis ſcriptoribus, *interfuiſſe prœlio C. Marium*, negant: *ſed vigiliis laboribuſque confectum, ſigno pugnæ dato, ſub dio quieviſſe, &, fugiente jam exercitu, vix potuiſſe excitari.* Fuga reliquias exercitus Præneſte abſtulit, quod natura munitum oppidum, Marius etiam præſidiis firmaverat. Sed tanta fuit trepidatio, ut intromiſſis, qui primi accurrerant, deinde metu, ne una hoſtes irrumperent, Præ-

§ I. Appian. Plut. in Sull. c. 55. Liv. Epit. § III. Oroſ. 5, 20. Appian.

neſtini clauderent portas: factumque eſt, ut Marius tum demum ſuperveniens, fune demiſſo, in murum ſubduceretur.

V. Ceteri plerique omnes in conſpectu ſuorum cæſi captive ſunt. Sulla, *viginti millia hoſtium eo prœlio cecidiſſe, capta fuiſſe octo*, ſcripſit: *ſuorum tres tantum & viginti deſideratos.* Samnites, quotquot in manus venerant, occidi omnes, tanquam perpetuos hoſtes nominis Romani, Sulla imperavit. Hujus pugnæ fama Carbonem, a quo Metellus graviter premebatur, ſic exterruit, ut protinus ex locis, quæ ceperat, præſidia deduceret, & cum exercitu Ariminum properaret. Sed forte fortuna accidit, ut per idem tempus Metello opem ferens Pompejus adventaret: qui, diſceſſu hoſtis cognito, caſtra ejus occupavit; tergiſque abeuntium inhærens, multis occiſis, multis ad deditionem pellectis, magna illum exercitus parte ſpoliavit.

VI. Et Metellus alium Carbonis exercitum ſignis collatis cecidit, facili victoria, quia tum quoque inter pugnandum quinque cohortes hoſtium ad illum defecerant. Neque multo poſt Pompejus circa Senas devicit Marcium, &, ut præmium laboris ſtrenue navati haberent, urbem captam a militibus diripi paſſus eſt. Sed non ſicut indulgens in bene meritos, ſic etiam inſolentibus lenis aut propitius fuit. Mediolani trucidatus injuſſu ſuo ſenatus fuerat: eaque culpa ad multos pertinebat. Pompejus igitur, ne tumultum moverent, ſi ſoli evocarentur, veritus, univerſum exercitum adeſſe in concionem juſſit.

VII. Sic nocentes, quia cum omnibus acciti erant, aliud quid velle imperatorem rati, affuerunt; & cetera pars exercitus, quæ pura ab illo crimine erat, poſtquam intellecta res eſt, tanto diligentiorem in cuſtodiendis reis præſtiterunt operam, ne illorum fuga ſibi tanquam conſciis ejuſdem noxæ imputaretur. Interim L. Sulla compulſum intra Prænestinorum mœnia Marium circumvallare cœperat, quia propter loci naturam expugnari armis nequibat.

§ IV. Plut. Auctor de Vir. ill. c. 68. Vellej. 2, 2. Appian. § V. Plut. Appian. Oroſ. § VI. Front. 1, 9.

Nam ſupra urbem mons excelſus in altitudinem amplius paſſuum ducentorum quinquaginta conſurgebat: hæc arx erat civitatis, & ab diverſa parte continentibus jugis anguſta cervice jungebatur.

VIII. Igitur foſſam vallumque e longinquo duci juſſit: operique Lucretium Ofellam præfecit, equitem Romanum, qui nuper e Carbonianis partibus ad ſe transfugerat. Id conſilium a quibuſdam reprehenſum eſt, non improbabiliter quærentibus, *cur e tot egregiis, quos circa ſe habebat, viris neminem, ſed obſcurum & ignobilem hominem ad tantæ rei miniſterium delegiſſet. certe fœdiſſimi propoſiti conſcium humiles potius, & ſervituti paratos extollere voluiſſe: a bonis viris haud æque promtum ad turpia obſequium exſpectantem.*

IX. *Illa quoque cauſa ſubeſſe* putabatur, *ne præſtantes virtute ac nobilitate homines conſiliorum geſtorumque laudem ad ſe retraherent; republicaque reſtituta, pari cum illo jure cenſeri æquum putarent.* Viles ergo malebat, qui, modicis præmiis contenti, famam potentiamque ſolidam ad imperatorem tranſmitterent. Sed paulo ante, cum adverſariorum apparatibus omnis Italia ſtreperet, & ingentes paſſim exercitus contra ſe ducibus minime contemnendis concitarentur; optimum quemque honeſtiſſimumque maximo ſtudio ambiverat, eorumque opera gratanter erat uſus.

X. O gravem vitæ peſtiferamque luem, quæ vinculum humanæ ſocietatis ſolvit, maximumque rerum gerendarum inſtrumentum obtundit ac hebetat! Quem enim omnium fidum nobis, noſtræque utilitatis cauſa omnia facturum ſperare poſſumus, ſi hæc peſſima conſuetudo inolevit, ut, quos ob ſpem præſtandæ operæ caros habuimus, poſt præſtitam ſpernamus? Ceterum Sulla, rebus ad Præneſte conſtitutis, Romam petens, omnibus viis globos militum præmittebat, præcipiens, ut excluſi mœnibus Oſtiam concederent: recepti ad portas præſidii cauſa remanerent. Sed illis non quæ in via modo erant urbes, ſed ipſa Roma ſta-

§ VII. Appian. Strab. l. 5. § VIII. Appian. Liv. Epit. Vellej. 2, 27. Diodor. ap. Valeſ.

tim patuit; fame urgente populum, & jam inter tot civilium bellorum vicissitudinem assuetis hominibus potentiori accedere.

XI. Sulla, cum ex sententia rem procedere comperisset, nihil cunctatus ad urbem venit, & copiis in Campo jussis tendere, ingressus, bona inimicorum, qui sub adventum ejus omnes profugerant, sub hasta vendidit. Advocato deinde in concionem populo, *necessitatem præsentem* miseratus, *quod iterum armatus adire urbem cogeretur, quam contra omnem vim atque omne periculum, armis suis semper studuisset defendere; improbitatem atque pervicaciam adversariorum* incusavit, *qui neque secunda fortuna quiescere, neque adversa pœnitere didicissent.*

XII. *Sibi semper certum fixumque fuisse, in honorem communis patriæ, acerbissimis adversariis parcere. Hujus animi se non suos tantum duces legatosque, sed ipsum populum Romanum habere testem, cui lenitatem suam semper approbarit, quamdiu suo se ingenio uti perversitas inimicorum sivisset. Sed ubi viderit, eosdem illos, quorum injurias patriæ condonasset, suam mansuetudinem pro ignavia accipere, atque velut impune quidlibet ausuros, ipsi patriæque eandem perniciem meditari; vim atque temeritatem improborum virtute ac constantia repulsurum, scelestis atque nefariis armis justa ac pia opposuisse.*

XIII. *Affuisse etiam causæ meliori Deos, affuturosque. Confiderent igitur Quirites, & quemadmodum temperando a bonis innocentium, quæ diripienda ipsis pravi homines objecissent, insigne edidisset benevolentiæ suæ in has partes documentum, ita nihil a se aliud, quam quæ ipsis essent optatissima, exspectarent, paulo post sublatis discordiis, pacem, & qualem desiderarent reipublicæ statum, visuri.* Hæc ita, uti dicta erant, a plerisque accipiebantur: at quibus reputatio temporum, & quæ paulo ante viderant, acrius exercebant ingenia, rem esse periculi plenissimam autumabant.

XIV. *Etiam melioribus seculis, cum nondum quotidianis rebus accenseri bella civilia, & in urbe, in foro, in curia pu-*

§ X. Liv. Epit. Appian.

gnæ cædesque possent, sæpe discordiam partium ad sanguinem necemque imbecilliorum pervenisse. Sullam, tametsi mirifice adhuc lenitatem præferat, ita tamen irritatum ab adversariis esse, ut ab ipsa Modestia vix possit postulari, in tanta vindictæ & causa & occasione, incruenta reipublicæ conversio. neque illum ingenio abhorrere a sævitia, sed tempori dedisse, ne præmature effervesceret: ne sic quidem temperare potuisse, quin evidentia nonnulla crudelis animi argumenta erumperent.

XV. *Priore sane bello, cum servatus a Mario ad legiones jam alii decretas rediisset, vi ac armis omnium rerum arbitrium arripuisse: urbem occupasse: multisque, ipso connivente, interdum & jubente, occisis, coegisse senatum, ut complures egregios viros facultatibus suis exutos, patriæ aspectu privatos, hostes judicaret. Sed nec ambitionem ejus minus, quam iracundiam metuendam esse. Cupiditate honorum & dominationis multos ingenio mites eo se præcipitare, unde sine suo, aut aliorum exitio eniti nequeant. Jam vero ita comparatum in rebus humanis, ut sine ulla cunctatione alios quisque pro se, quam se pro aliis perire malit.*

XVI. *Non posse exsistere clementem animum in civili victoria: iras, odia, offensas, quamquam mitissimos mores exacerbare. accedere licentiam summæ potentiæ: & interdum vel a nolentibus aliquid durius fieri, ut admoneantur homines, quantum victoribus liceat, si velint. multa quoque contra voluntatem facere cogi, ut satisfaciant adjutoribus victoriæ. horum inexplebilem avaritiam nullis unquam opibus exsatiari posse: sed ad has parandas opus esse crudelitate. nam & adimi bona innocentibus invidiosissimum esse; & injustissimos etiam, cum facere scelesta nihil pensi habeant, probos tamen videri malle. nihil ergo reliquum, quam ut quibus eripere facultates constituerint, eis prius adimant vitam, quo tanquam sontes punivisse credantur.*

XVII. Ceterum Sulla, non diutius Romæ moratus, quam ut curatis instantibus, amicorum quosdam urbanis rebus præficeret, inde contento cursu Hetruriam petiit: quod apud Clusium Carbo consul florentes copias, ipsum partium robur, contraxerat. Accesserant Celtiberorum alæ,

quas nuper Hispaniarum prætores consulibus auxilio miserant. cum his præcursores Sullæ contracto ad Clanim fluvium equestri prœlio, circiter quinquaginta occiderunt: ducentos septuaginta non captos, sed sponte transgressos, deduxerunt ad imperatorem. Carbo, re cognita, infensus Celtiberis, & parem reliquorum perfidiam metuens, circumdatos valida manu omnes trucidavit. Eodem tempore Sulla cum alia parte copiarum in agro Caletrano circa Saturniam coloniam oppositos sibi hostes vicit: & Metellus, Ravennam navigans, Uritanum agrum planum & frumenti feracem in potestatem redegit.

XVIII. Aliæ quoque Sullanæ copiæ in Neapolitanorum oppidum noctu proditorum opera recepti, promiscua cæde compleverunt omnia, triremesque civitatis abduxerunt. Etiam, ut ubique eadem partium fortuna esset, in Spoletinis campis Pompejus Crassusque Carbonianorum tria millia conciderunt, Carinatisque castra circumsederunt. Inter hæc Sulla Carboque, capita factionum, apud Clusium, ab oriente die ad occidentem commisso prœlio, neutro inclinante victoria, tenebrarum superventu diremti sunt. Carbo deinde copias magnas ad eximendum obsidione Carinatem misit: quibus insidiæ a Sulla positæ, & ad duo millia interemti sunt. Carinas, fœdam tenebris & pluvia noctem nactus, ex locis iniquis exercitum ad tutiora deduxit: magis dissimulantibus, quàm ignaris hostibus, quod inter cæca tenebrarum & tempestatis ad prœlii laborem aleamque prodire pigebat.

XIX. Post hæc Carbo ad liberandum Præneste, ubi collegam fame premi compererat, Marcium cum octo legionibus misit. Eas angustis locis insidiæ Pompeji cum excepissent, fuga stragesque facta est, & in tumulum quendam, quod evaserat, rejectum. Marcius, non exstinctis ignibus, ne consilium proderetur, ad Carbonem, ut re desperata, refugiebat: sed prodita re, seditiosis militum vocibus agitatus, auctorque insidiarum, quas essent passi,

§ XVII. Appian. civil. l. 1. § XVIII. Liv. Epit. Appian.

appellatus eſt. Eoque tandem irarum ventum, ut, convulſis ſignis, pars Ariminum peteret; alii paſſim domos dilaberentur: neque ad ſummam plus ſeptem cohortibus apud ducem permanerent. Irrita Marcii expeditio M. Lamponium, Pontium Teleſinum, Guttam Capuanum Italicos duces accendit, ut eo promtius ad auxilium Marii concurrerent.

XX. Neque ſpernendæ his vires, ſeptuaginta millia armatorum, erant. Sed ubi hos adventare Sulla cognovit, quibus locis maxime arcta ſunt itinera, & neceſſario tranſeundum hoſtibus erat, caſtrametatus, fruſtra quærentes aditum, excluſit. Proinde Marius, nullam, niſi in ſe ipſo, ſpem reliquam videns, inter oppidum & opera Sullæ (ſpatium enim ſatis magnum intererat) caſtellum exſtruxit, machiniſque & copiis ibi collocatis, eruptionem tentavit. Sed cum per complures dies nequidquam ſe fatigaſſet, accurrente Sulla, intra Præneſte repulſus eſt.

XX. Plut. in Sull. c. 57. Appian. Liv. Epit.

JOANNIS FREINSHEMII SUPPLEMENTORUM LIVIANORUM

LIBER LIII.

IN LOCUM LIB. LXXXVIII LIVIANI.

EPITOME

LIBRI OCTOGESIMI OCTAVI.

Sulla Carbonem, exercitu ejus fuso ad Clusium, ad Faventiam Fidentiamque cæso, Italia expulit: cum Samnitibus, qui soli ex Italicis populis nondum arma posuerant, juxta urbem Romanam ante portam Collinam debellavit: recuperataque republica, pulcherrimam victoriam crudelitate, quanta in nullo hominum fuit, inquinavit. Octo millia deditorum in villa publica trucidavit: tabulam proscriptionis posuit: urbem ac totam Italiam cædibus replevit: inter quas omnes Prænestinos inermes concidi jussit: Marium, senatorii ordinis virum, cruribus brachiisque fractis, auribus præsectis, & effossis oculis, necavit. C. Marius, Præneste obsessus a Lucretio Osella, Sullanarum partium viro, cum per cuniculum captaret evadere, septus ab exercitu, mortem sibi conscivit: id est, in ipso cuniculo, cum sentiret se evadere non posse, cum Pontio Telesino, fugæ comite, stricto utrinque gladio, concurrit: quem cum occidisset, ipse saucius impetravit a servo, ut se occideret.

I. PAULO ante, quam Sulla ad Sacriportum dimicaret, a ducibus ejus, duobus Serviliis ad Clusium, Metello Pio ad Faventiam, M. Lucullo circa Fidentiam, Carbonianos magnificis prœliis victos esse, Vellejus Paterculus retulit. Sed ego Livianam historiam vestigiis persecutus, seriem rerum, Appiani quoque testimonio fultus, aliter contexui. Igitur, quibus temporibus repulsus intra Prænestina mœnia Marius fuit, iisdem ad Faventiam Carbo Norbanusque per absentiam Sullæ Metello imminentes, conjunctis exercitibus prope castra ejus vix una hora diei reliqua venerunt. Et quamquam statim affutura nox erat, præterea locum pugnandi densa circum vineta arctabant; ira magis, quam consilio, impetum fecerunt, tanquam inopinata audacia plus formidinis illaturi.

II. Sed iniquo loco, cum impediti vitibus milites prociderent, neque armis uti possent, magna cæde victi sunt; exercitusque omnis ita dissipatus, ut morte decem millium, sex millium transfugio, ceterorum, quo cuique visum fuerat, abeuntium desertione, non ultra mille hominum servatis ordinibus Arretium sit reductum. Alia quoque legio Lucanorum, quam P. Albinovanus, qui cum Mario sene hostis judicatus fuerat, ducebat, frustra indignante Albinovano, signa ad Metellum transtulit. ille cum, omnibus tentatis, retinere deficientes nequivisset, ad Norbanum se recepit. Deinde fata partium, & quam frustra obniteretur, reputans, animo commutato, neque simplici scelere proditionis contentus, Norbanum, & qui una erant duces, invitavit.

III. Norbanus ipse non accessit: Flavius Fimbria ceterique cum venissent, omnes inter ipsas epulas trucidati sunt. Albinovanus ad Sullam profugit. Harum cladium fama cum Ariminum, Albinovani proditione oppressum direptumque, deinde alia multa iis locis præsidia alienasset;

§ I. Vellej. 2, 28. Liv. Epit. Appian. § II. Oros. 5, 20. Appian.

Norbanus nemini ſuorum, rebus ſuis adverſis, fidem manſuram ratus, privato navigio Rhodum avectus eſt. Carbo, nihil non in eo ſitum videns, ſi Præneſtina ſolvi obſidio poſſet, L. Damaſippum cum duabus legionibus eo proficiſci jubet: ſed nec ab hoc quidem, occupatis per Sullam anguſtiis, penetrari quitum. Metellus interea, quidquid a Ravenna ad Alpes Gallicorum populorum colit, adjunxit partibus: & ad Fidentiam in agro Placentino M. Lucullus, cum a Quinctio obſideretur, cum ſexdecim cohortibus adverſus quinquaginta eruptione pugnavit: cæſiſque millibus octodecim, caſtra quoque vi cepit.

IV. Alacritatem militum ante id prœlium ea re mirifice auctam ferunt, quod, cunctante Lucullo, clemens ventus e vicino prato florum magnam copiam in vallum ejus compulit; qui ſcutis galeiſque hærentes, coronati ab hoſte exercitus ſpeciem referre viſi, velut certo victoriæ omine ad conandum omnes impulerunt. Inter hæc etiam a M. Craſſo res in Umbria geſtæ, & inſigne iis locis municipium Tuder receptum eſt. Hæ aliæ ſuper alias clades ita perculerunt Carbonis animum, ut de retinenda Italia deſperaret. Igitur quamvis ad Cluſium adhuc triginta militum millia haberet, præterea duas ſub Damaſippo legiones, alias itidem ſub Carinate & Marcio, Samnitum quoque ingentes copiæ partibuſque fidæ ſupereſſent; turpi formidine Italiam, atque exercitum conſul deſeruit, cum amicis in Africam provectus.

V. Relictus ad Cluſium exercitus cum Sullanis acie commiſſa, poſt viginti ferme millium interitum, diſſolutus eſt, reliquis in ſuam quoque patriam ſparſis. Decus hujus victoriæ a quibuſdam duobus Serviliis, ab aliis Cn. Pompejo vindicatur. Quid veri ſit, haud facile queas diſcernere: omnes iſtos duces ſimul affuiſſe prœlio, non ſit abſurdum exiſtimare. Servilii certe magnam eo bello & præclaram

§ III. Pedian. in Verr. 4. Cic. Verr. 1, 14. Appian. Liv. Epit. Oroſ. Plut. in Sull. c. 53. § IV. Plut. in Craſſ. c. 10. Appian. Plin. 8, 57.

operam fuiſſe, boni auctores prodiderunt. Sed Carinas & reliqui Carboniani duces junctis copiis ad anguſtias acceſſerunt, extremo conatu ſimul cum Samnitibus perrupturi. quippe Samnites inde repulſi, Campaniam Hetruriamque vaſtabant, ſub invidia partium ſe vindicantes.

VI. Id quoque fruſtra fuit. ergo cum neque tenere propoſitum poſſent, & inſtante hinc Sulla, inde Pompejo, neque progredi facile, neque regredi tutum videretur; nocturno itinere Romam petierunt, virorum & commeatuum inopia haud difficilem captu arbitrati: & ad duodecimum neque amplius ab urbe lapidem caſtra in Albano monte poſuerunt. Ibi nocte exacta, haud exigua cum ſpe, quod tantis totque ducibus impoſuiſſent, ſimul cum luce profectos ex urbe nobiles juvenes, una cum Ap. Claudio inſigni viro ceciderunt. Octoginta millia bellatorum erant: dimidium ejus numeri Samnites implebant, quos ſolos omnium Italicorum arma retinentes Pontius Teleſinus civis eorum ducebat, vir domi bellique fortiſſimus, & magnis certaminibus inveteratus.

VII. Igitur cum res ad ſummum timorem ſpectaret, urbsque tota tumultu & clamoribus ſequioris præcipue ſexus perſonaret; primus ab imperatore Sulla cum ſeptingentis equitibus citato curſu Balbus affuit: qui tantum moratus, donec ſudor equorum conſiſteret, ſtatim iterum frenari eos juſſit, & ad diſtinendum hoſtem procucurrit. Interim Sulla, raptim exercitu ducto, ad portam Collinam circa meridiem pervenit, caſtriſque ad Veneris fanum poſitis, ut quique primum advenerant, *prandere milites, deinde in aciem aſſiſtere*, juſſit. Jam enim & hoſtes ad urbem caſtra metabantur. Ibi Dolabella & Torquatus magnopere Sullam obteſtati ſunt, *ne laſſatis itinere militibus patriæ ſalutem in unius pugnæ diſcrimen committeret.*

VIII. *Non Marium ex adverſo & Carbonem, inimiciſſimos homines, Romanos tamen, ſed Lamponium cum Lucanis, ſed cum Samnitibus Teleſinum conſiſtere, infeſtiſſimos Romano no-*

§ V. Salluſt. Liv. Epit. Appian. Vellej. 2, 28. Plut. § VI. Flor. 3, 21. Plut. Appian. § VII. Appian. Plut.

mini, bellicosissimosque & populos, & duces. Atque illos multarum horarum quietem curandis corporibus consumsisse: sibi suisque simul faciunda omnia, eundum, prandendum, pugnandum esse. non equis, non viris, solidum adesse robur, ut cibo ac quiete refectis hostibus objici debeant. Esse quidem sibi militum fidem eximiam, esse virtutem, hactenus etiam Fortunæ singulare obsequium affuisse: sed neque ab illis plus, quam possint, neque ab hac plus, quam soleat, exspectari oportere.

IX. *Nunquam non timendam casuum humanorum vicissitudinem: & quamlibet fortes viros a deterioribus opprimi posse, si cum validis & refectis ipsi labore ac inopia debiles committantur. Non esse causam festinandi, ubi meliorem tuam, quam hostium conditionem, factura mora videatur. Si paululum quiescat, non modo redituras militi vires; sed hostium ex desperatione natam audaciam, tempore & spatio rectius omnia æstimandi defecturam. Nunc adhuc, dum animi caleant, acre prœlium facturos: ubi refrixerit impetus, & modo validissimum juxta se exercitum, nec procul inde caput rerum Romam recogitaverint, modo suarum adversarumque partium reputaverint fortunam, aut posituros arma, aut minus constanter oppposituros.*

X. Nihil motus horum precibus ac monitis Sulla, *Jam in eo res est*, inquit, *ut, quod restat negotii, celeritate confici debeat. Mori præstat, quam hanc ferre ignominiam, ut, me incolumi & inspectante, Samnites Lucanique obsedisse Romam glorientur. Tecta urbis, & Capitolinam arcem, & quidquid ibi Deorum hominumque est, quoties respicerem; exprobrare mihi vel timiditatem, vel negligentiam crederem, si unum diem amicos nostros in metu, adversarios, si qui etiamnum Romæ sunt, in spe versari, passus essem. Neque militum lassitudinem, nec Fortunæ inconstantiam objeceritis. Viverent adhuc immensa hostium agmina, neque Prænestinis mœnibus Marium inclusisset necessitas, si ad Sacriportum his argumentis a pugna fuissem absterritus.*

XI. *Milites mei, etiam fessi, bene pugnare possunt: & de Fortuna quantum mihi pollicear, quibusque inductus rationibus, haud semel audivistis. Illa, illa, sicuti perpetuo consuevit,*

§ X. Appian.

nunc quoque reperiet aut faciet nostræ victoriæ viam. Nec adeo temere cœptum mihi consilium existimaveritis. animos exercitus magis, quam corpora respicio. quamdiu illi vigent, non deerunt etiam fessis lacertis vires: & tamen spatium erit cibo ac modica quiete reficiendi membra. Vos ergo alacres, bonaque spe pleni, ad curandum vestras partes discedite: militemque, ut solitam nobis virtutem præstet, excitate. nam ego, quod mihi, reipublicæ, & exercitui bene vertat, signum pugnæ confestim dabo.

XII. Ita Kalendis Novembribus post nonam diei horam summis viribus concursum: neque unquam propior victo Sulla, aut in majore periculo Roma fuit. Dextrum Sullæ cornu, cui M. Crassus præerat, egregie vicit; persecutusque fugientes Crassus certos homines misit, qui rem bene gestam nuntiarent Sullæ, & cibaria militi poscerent. nam delatus Antemnam usque, castra ibi posuerat. Sed nocte jam adulta, qui fuerant missi, ad Sullam pervenerunt, defunctum discrimine, cui tum gravissimo ac formidolosissimo subiverat. Nam interim, dum oppositos sibi hostes Crassus fundit fugatque, lævum Sullæ cornu valde laborarat: quamquam eo ad sistendam suorum fugam Sulla ipse se contulisset.

XIII. Ferunt, albo & pernici equo insidentem, & a duobus hostium equitibus inde agnitum, hastis emissis petitum fuisse; nec animadverso periculo, sed agasone equum impellente, hactenus esse prætervectum, ut pone caudam equi hastæ in terra defigerentur. Erat hoc morum Sullæ, ut modicum sigillum Apollinis, quod ex templo Delphico sustulerat, in conspectu exercitus adoraret, *promissamque victoriam maturari* peteret: id tum etiam eduxit sinu, exosculatusque, fusis, quas præsens trepidatio suggesserat, precibus, cedentibus cœpit obsistere; quosdam minis, alios precibus, nonnullos injecta quoque manu retinens. Neque tamen efficere potuit, ne, multis amicorum familiariumque

§ XII. Vellej. 2, 28. Oros. Plut. in Sull. c. 59. & Crass. c. 10. Appian. civil. l. 1.

cadentibus, permixtus agmini fugientium in castra sua repelleretur.

XIV. Et instabat fortunæ Telesinus, totaque volitans acie, *adesse Romanis ultimum diem, eruendam delendamque urbem; nunquam defuturos raptores Italicæ libertatis lupos, ni silva, in quam refugere solerent, esset excisa*, & alia incendendo militi acclamabat. Igitur multis, qui spectatum prodierant, ad urbem refugientibus, senes ad custodiam portarum relicti, claustra demiserunt: quibus & alii mortales, & quidam senatorum elisi sunt. tantaque formido fuit, ut propemodum solutus obsidione Marius fuerit, quia multi fuga ad Lucretium delati, perditas res, oppressum Sullam, occupatam urbem nuntiabant. Ceterum annitente imperatore, & quia clausis portis aliud præsidium nullum supererat, restituta acies est: demumque post primam noctis horam superior esse res Romana cœpit. reliquum noctis cædibus datum, castraque hostium capta sunt.

XV. Magna ibi strages fuit, quod imperator edixerat, *ne quis Samnis vivus caperetur. Ad quinquaginta hominum millia utrinque desiderata* dicuntur. In his & Albinus interiit. Postridie Telesinus semianimis repertus est, victoris magis, quam morientis vultu. caput abscissum cum Damasippi, Marcii, Carinatisque capitibus, qui capti in fuga fuerant, ad Lucretium missa sunt, ut obsessis Præneste ostenderentur. Hactenus omnia Sullæ præclara, aut saltem excusanda videbantur. Recuperata respublica, parta pulcherrima victoria, patriæ impendens periculum summa vi depulsum, immortalia ad gloriam facinora erant: Damasippum etiam, & alios ejusmodi miseria publica saginatos, jugulari jussos, homines lætabantur.

XVI. Sed statim hæc decora omnia crudelitate, quanta in nullo alio unquam fuit, fœdata sunt: eaque facta edita, & tam a superioribus viri institutis discrepantia, ut vix ab eodem homine profecta viderentur. Modestissimus ante

§ XIII. Front. Strat. 1, 11. Plut. § XIV. Vellej. Plut. Appian. § XV. Vellej. Appian. Strab. l. 5. Diodor. ap. Vales. Liv. Epit.

victoriam, simul placere sibi victis Samnitibus cœpit. (nec enim reliquias belli ullo in numero ducebat) Cinnas & Marios, quorum antea solitus erat incusare sævitiam, longo post se intervallo reliquit: sive recens talem animum indiderat fortuna; sive dissimulatum ad id temporis, detexerat. Postero, quam pugnatum est, die cum Antemnam venisset, tria hominum millia, qui se ab hostium acie abruperant, veniam petitum misere: & ille annuit, *siquidem aliqua prioribus sociis illata clade pœnitentiam partium approbassent.*

XVII. Illi cum aliis conserta manu, amissis occisisque multis, quot supererant (cognita enim causa cædium, ceteri quoque *eadem auspicia secuturos* dixerant) ad octo millia Sullæ se dediderunt. Eos in villam publicam ingredi jussos, quasi inter suos milites descripturus, eodem tempore, quo senatum in ædem Bellonæ convocari jusserat, crudelissime trucidavit: multique simul pagani, qui forte eodem venerant. etiam Sullanarum partium homines, perierunt. Corpora in Tiberim projecta sunt.

XVIII. Dum tanta multitudo cæditur, ipse verba in senatu faciebat: Patribusque ad horribilem tumultum ac clamorem, quem tot millia indigne moritura edebant, exterritis; eodem, quo dicere cœperat, vultu, vocisque tenore, *Hoc agite*, inquit, *Patres conscripti. pauci seditiosi jussu meo puniuntur.* qua tantæ acerbitatis voce, vix quidquam ab ullo homine dictum puto truculentius. Proximis deinde multis diebus passim per urbem cædes factæ, tanta gladiorum licentia, ut, quem quis vellet, occideret. inimicos suos maxime tollebant: deinde, quorum aut dignitas invidiam, aut res familiaris prædam luculentam ostentabat.

XIX. Eadem ista, velut signo ab urbe dato, per omnem Italiam fiebant; & ubique per colonias ac municipia, quos

§ XVI. Sallust. Catilin. c. 51. Liv. Epit. Diodor. Vellej. Jo. Antiochen. ap. Valef. Plut. § XVII. Liv. Epit. Dionyf. 5, 87. Plut. Strab. l. 5. Orof. 5, 21. § XVIII. Val. Max. 9, 2. Diodor. Plut. Orof. Flor. 3, 21.

adverſatos Sullæ, aut ſatellitum ejus alicui conſtabat, trucidabantur. Plurimi ſanguinis, alii ſpoliorum cupiditate, cædes perpetrabant: erant & qui periculum ſibi metuebant, ni aliorum exitio ſtudium partium ſignificaſſent. Tandem C. Metellus juvenis auſus eſt in ſenatu interrogare Sullam, *ecquem ergo ſuppliciorum finem ſtatuiſſet? Non enim*, inquit, *hoc deprecamur*, *ut*, *quos decreviſti tollere*, *vivant*: *ſed ne*, *quos conſervatos cupis*, *moriantur.*

XX. Ajunt & Q. Catulum palam dixiſſe, *cum quibus tandem victuri ſumus*, *ſi in bello armatos*, *in pace inermes occidimus?* Tum negante Sulla, *conſtitutum adhuc ſibi eſſe*, *quibus velit parcere*, ſubjecit Furfidius primipilaris Sullæ, turpiſſimus aſſentator, qui mox in petitione magiſtratuum egregiis hominibus prælatus eſt, *quin igitur edis*, *quos tibi punire certum eſt.*

XXI. Id ſe facturum recepit. neque multo poſt, re neque cum ſenatu, neque ullo magiſtratuum communicata, proſcriptionis propoſuit tabulam, qua nomina octoginta continebantur: inter quæ conſularia quatuor, Carbo, Marius, Norbanus & Scipio; deinde Sertorius, & alii, quos Sulla præ ceteris oderat. omnium ad inauditæ antea ſævitiæ tyrannicique imperii exemplum indignatione commota, tantum uno die interpoſito, ducentos viginti, dein poſtridie iterum haud pauciores adſcripſit.

XXII. Adjecit pro concione, *eos*, *quorum meminiſſet*, *proſcripſiſſe*: *de ceteris decreturum*, *ubi in mentem veniſſet.* Receptatoribus etiam proſcriptorum pœna mortis eſt propoſita, non excepto, ſanguine junctos, an externos ſervare voluiſſent. Et ſicut humanitati ſupplicium, ita crudelitati & perfidiæ merces dicta eſt, in ſingula capita talenta duo. hæc ſervo, ſi dominum occidiſſet, hæc, ſi parentem, filio repræſentabantur. Proditoribus etiam latentium præmia conſtituta ſunt. Denique quatuor millia ſeptingenti, quos ea peſtis ſuſtulit, jubente Sulla, tanquam ad præclari facinoris ſervandam memoriam, in tabulas publicas relati ſunt.

§ XX. Plut. Oroſ. Flor. 3, 21. Salluſt. Diodor. Liv. Epit.

In his ſenatorum equitumque Romanorum duo millia fuiſſe traditum.

XXIII. Neque Romæ tantum, ſed per univerſam Italiam, furialis illa tempeſtas deſæviit. Severæ paſſim quæſtiones habebantur, ſi quis ſub Mario, aut Carbone, legatiſve eorum ſtipendia civili bello meruiſſet: ſi partes ope, conſilio juviſſet: ſi omnino ſtudioſus illarum fuiſſet. Quibuſdam etiam crimini datum referunt, quod cum aliquo eorum commune iter iniviſſent. Ibi omnia divina humanaque violata & polluta ſunt. mariti in gremiis uxorum, in ſinu matrum liberi confoſſi. ſacra hoſpitalia, cærimoniæ & religiones Deorum, ipſaque eorum penetralia, nemini ſecurum adverſus percuſſores perfugium dabant.

XXIV. Eratque numerus exiguus per iram aut odium victoris pereuntium, præ multitudine eorum, qui facultatum cauſa necabantur. quorum etiam per nomenclatorem conquiſita nomina tabulæ proſcriptionis tyrannus adjecit. Q. Aurelius, vir quieti animi, & conſcientia ſecurus, cum tantum aliorum ſibi dolendam vicem putaret, lectis proſcriptorum nominibus, cum ſe quoque videret adſcriptum, *Væ miſero mihi*, inquit, *fundus Albanus me perſequitur.* neque longe progreſſus, a quodam, qui eum agnoverat, percuſſus eſt. idemque ſive Lollii, ſive cujuſdam alterius fatum, ſed ex merito fuit.

XXV. Is ſingulari pravitate ingenii inter turbam in forum ad legendam tabulam geſtiens procurrerat, & quorum propoſita nomina cognoſſet, in eos multa contumelioſe dicebat, calamitate miſerorum gaudens. igitur hunc ſtatim divina corripuit ultio: namque dum legendo carpendoque ſingulos pergit, ſuum in ima tabula adſcriptum nomen videt. quare metu obmuteſcens, cum ſe capite adoperto ſubduceret, agnitus, & e veſtigio, lætantibus, qui adſtiterant, omnibus, confoſſus eſt. Inde latior in omnes

§ XXII. Appian. civil. l. 1. Plut. Vellej. 2, 28. Val. Max. Flor. Auguſtin. de civ. D. Liv. Epit. § XXIV. Oroſ. Diodor. ap. Valeſ.

pavor; nec quid aut facerent, aut omitterent, quo tuti forent, satis sciebant.

XXVI. Accederes ad tabulam; pro curioso periclitareris: non accederes; pro indignante: quæreres, quid scriptum esset, pro te aut tuis conscientia sollicitus videreris: adstares tacitus; odiis latronum objicerere, tanquam tristi silentio præsentia damnans. Nam & multi, quod vel subriserant ad talia, vel frontem contraxerant, cædebantur. neque aut amici casu ingemiscere, aut adversarii exitio lætari impune erat. Præterea multis perniciosus cognominum error erat, quæ percussores, ubi proscriptos non nossent, aliis affingebant: oriebaturque sæpe imponentium cognomina & rejicientium vehemens contentio.

XXVII. Ne mulieres quidem exemtæ penitus periculo erant, quin etiam illarum nonnullæ gladiis homicidarum objicerentur. Inter has miserias minus videbantur miserabiles, quos ignaros sortis suæ, aut dum illam discunt, percussor occupabat: eorum, qui præviso periculo se absconderant, sollicita & morte tristior vita erat, quia neque profugere, ne deprehenderentur, audebant, neque in tanto omnium metu, cum multi ab amicissimis proderentur, confidere latebris poterant.

XXVIII. Neque securiores erant, quorum nominibus crudelis stilus pepercerat. Nec enim modo proscriptos jugulari, sed etiam jugulatos proscribi, obtinuerat. L. Catilina, magnam postea famam sceleribus nactus, cum fratrem nondum proscriptum sustulisset, oravit Sullam, ut tanquam superstitis nomen in tabulam referretur, & impetravit. Ergo ut pro tam pulchro merito dignam referret gratiam, excarnificando M. Mario prætorio, fratre consulis, operam præbuit: cujus cruciatibus nihil vidit illa ætas crudelius.

XXIX. Hunc enim de caprili casa extractum, prius occidi Sulla vetuit, quam exquisitissimis tormentis, ad Lu-

§ XXV. Oros. Diodor. § XXVII. Val. Max. 9, 2. Diodor. § XXVIII. Oros. Diodor. Plut. in Sull. Senec. de Ira. Flor. 3, 21.

tatiorum ſepulcrum, ubi conditus Q. Catulus pater erat, laceraretur: quia L. Cæſar ad Varii buſtum occiſus a Marianis fuerat. Raptus ergo per ora vulgi Marius trans Tiberim, & virgis inter eundum cæſus, oculis erutis, perfractis cruribus, amputatis manibus, exſecta lingua, membris omnibus contuſis, infelicem ſpiritum per ſummos cruciatus reddidit. Ad hoc tam immane ſpectaculum cum forte adſtans M. Plætorius ſenator linquente animo concidiſſet, illico mactatus eſt.

XXX. Ibidem etiam Venulejus triumvir periit. Caput ſua manu deſectum, Catilina per urbem eadem manu retulit ad Sullam. Erat enim ſpectaculis ejuſmodi nihil Sullæ ſuavius: & omnium, qui ubique erant occiſi, capita ad illum relata, pro Roſtris proponebantur, eademque omnia pericula creabant intuentibus, quæ de proſcriptionis tabula memorata ſunt. Sed Catilinam tam gnavum ſuæ ſeveritatis & induſtrium ſatellitem, Gallis, quorum potiſſimum miniſterio in occidendis hominibus utebatur, præfecit. a quibus M. Volumnius, L. Tantaſius, aliique illuſtres equites Romani ſunt trucidati. inter quos Q. Cæcilium ſororis ſuæ virum, qui ætate & ingenio quietus, neutrarum partium fuerat, Catilina ſuis manibus occidit.

XXXI. Interim M. Marii caput Præneſte miſſum, Cajum conſulem ad ultimam deſperationem adegit. Nam qui cum eo obſidebantur, poſtquam aliorum ducum audiviſſent interitum, aliorum ipſi vidiſſent præfixa haſtis capita, periſſe Carbonis copias, fugiſſe Norbanum, urbem in poteſtate Sullæ eſſe cognoſſent; oppidum Lucretio dediderunt. Marius per cuniculum, quales Præneſte fuiſſe aliquot antiquitus, ex Strabone diſcimus, conatus evadere, poſtquam ſeptum hoſtili exercitu exitum intellexit, cum minore Teleſino, ejus, qui ad portam Collinam occubuit, fratre, belli fugæque ſocio, ſtrictis pugionibus concurrit: eoque interfecto, ipſe leviter vulneratus, ſervo ſuo cer-

§ XXIX. Val. Max. Cic. de petit. Conſ. c. 3. Liv. Epit. Oroſ. Senec. Salluſt. Plut.

vicem præbuit. Sunt, qui ſua manu, ſunt, qui a Sullanis militibus, in id ipſum diſpoſitis, interemtum putent.

XXXII. Caput ad Sullam relatum, & ab eo pro Roſtris poſitum eſt, cum cavillo in ætatem conſulis, quem *antea remum, quam gubernaculum, tractare debuiſſe* dicebat. Neque tamen ille indignus tanto nomine credebatur; animoque parenti non diſſimilis, fortunam iniquiorem habuiſſe. neque dubitari poſſe, quid de eo Sulla judicaverit, qui tum demum, poſtquam ſublatus ille fuerat, cognomentum *Felicis*, homo omnium miſerrimus, aſſumſit: ſtatuamque equeſtrem auratam cum hoc cognomine poni ſibi pro Roſtris paſſus eſt; & cum Metella geminos eodem partu edidiſſet, puerum *Fauſtum*, puellam *Fauſtam* appellari voluit.

XXXIII. Lucretius, Præneſte recepto, ſenatores Romanos, quos ibi repererat, partim interfecit, alios conjecit in vincula, donec Sulla adveniſſet. Ille non diu cunctatus, & illos, & quotquot legati, quæſtores, præfecti, tribunique partium illarum fuerant, occidit. Ceteros, ſpe ſalutis per P. Cethegum data, in campos progredi juſſit. progreſſis exemit admodum paucos, quorum aliquando uſus opera fuerat; reliquam multitudinem tribus agminibus diſcerni imperavit: ut ſeorſim Romani, ſeorſim Samnites, atque Præneſtini conſiſterent.

XXXIV. Tum denuntiavit per præconem Romanis, *& ipſos mortem eſſe commeritos, ceterum ſuo beneficio fore ſalvos.* Samnites & alios ubique omnes interficere ſolitus, quod compertum habere dictitabat, *neminem Romanum incolumi Samnio tutum, aut quietum fore*, non dubitavit ad unum omnes cædere. Præneſtinorum primo ſingulos, cauſa cognita, duci imperaverat: deinde cognitioni ſe vacare poſſe negans, univerſos, quamquam plerique inſontes erant, ar-

§ XXXI. Front. Strat. 2, 9. Appian. civil. l. 1. Liv. Epit. Strab. l. 5. Vellej. 2, 27. Auctor de Vir. ill. c. 69. Val. Max. 6, 8. Oroſ. Diodor. l. 37. Plut. § XXXII. Vellej. Plut. in Mar. c. 30. & Sull. c. 67. Val. Max. Plin. 7, 43. Appian. § XXXIII. Oroſ. Val. Max. Appian.

mato milite cinctos, sagittis jaculisque configi, aut concidi gladiis præcepit. Ad duodecim hominum millia sic interierunt, quorum quinque millia Prænestinos fuisse reperio (cetera multitudo Samnitium, opinor, fuit) uni tantum, quocum illi jus hospitii fuerat, incolumitate concessa: quam ille fortiter aspernatus, *neque se salutem patriæ suæ publico carnifici debiturum* dicens, immiscuit se civibus suis, & inter eos occisus est. Mulieribus tantum & impuberi ætati pepercit Sulla, crudeli misericordia, cum, quibus concesserat vitam, vitæ usus ademisset.

XXXV. Nam oppidum longe ditissimum ea tempestate diripuit, agrum publicavit. Jam enim desitis fere singulorum hominum pœnis, municipia, coloniasque, & civitates integras mulctabat, aliarum arcibus mœnibusque dirutis; aliis gravi exactione oppressis: quædam etiam sub hasta venierunt, Florentia, Spoletium, Interamna, & de quo multa jam diximus, Præneste. Sulmo quoque, Latii vetus & clarum oppidum, priusquam expugnatum esset, damnatum diruique jussum, cum aliis ejusdem regionis oppidis, ab illis temporibus esse desiit.

XXXVI. Hæc omnia Romani sociique, nec immerito, patiebantur, pristinæ virtutis simplicitatisque desertores; quos, etiamsi indigna paterentur, meritos diceres vel ideo, quia pati potuerunt. Neque enim usquam ea tempestate generosus ille populi Romani spiritus, & rebus omnibus antiquior libertatis amor, præterquam in puerili Catonis animo resedit. is annum agens quartumdecimum, a pædagogo frequenter salutandi Sullæ causa domum ejus deducebatur: quem ille honorem admissionis exhibere paucis consueverat. Ibi cum subinde recens resecta capita videret, quæ viris illustribus demta dicebantur, magistrum interrogavit Cato, *quid ita nemo talem tyrannum occideret?* atque illo respondente, *metus enim odio potentior affectus*

§ XXXIV. Strab. l. 5. Appian. Liv. Epit. Plut. Val. Max.
§ XXXV. Appian. Tacit. Flor. 3, 21. Strab. Dionys. 5, 87. Plin. 3, 5.

eſt; ſibi pugionem dari poſtulavit. Exterritus inde Sarpedo (id nomen erat præceptori) nunquam poſtea, niſi excuſſum, auſus eſt ad Sullam ducere. tanta conſtantia puero, tantumque animi robur inerat, ut ſolus & ſecurus tyrannidem ferre nequiret, quam tot inſignes viri, gentes denique ac nationes, & caput ſcilicet orbis terrarum Roma, pecudum ritu taciti inultique patiebantur.

§ XXXVI. Plut. in Caton. c. 5.

JOANNIS FREINSHEMII

SUPPLEMENTORUM LIVIANORUM

LIBER LIV.

IN LOCUM LIB. LXXXIX LIVIANI.

EPITOME

LIBRI OCTOGESIMI NONI.

M. Brutus a Cn. Papirio Carbone, qui Coſſuram appulerat, miſſus nave piſcatoria Lilybæum, ut exploraret, an ibi Pompejus eſſet, & circumventus a navibus, quas Pompejus miſerat, in ſe mucrone verſo, ad tranſtrum navis obniſus corporis pondere, incubuit. Cn. Pompejus, in Siciliam cum imperio a ſenatu miſſus, Cn. Carbonem, qui flens muliebriter mortem tulit, captum occidit. Sulla, dictator factus, quod nemo unquam fecerat, cum faſcibus viginti quatuor preceſſit. Rebus novis reipublicæ ſtatum confirmavit, tribunorum plebis poteſtatem minuit, & omne jus legum ferendarum ademit. Pontificum augurumque collegium ampliavit, ut eſſent quindecim; ſenatum ex equeſtri ordine ſupplevit: proſcriptorum liberis jus petendorum honorum eripuit, & bona eorum vendidit: ex quibus plurima primo rapuit. redactum eſt ſeſtertiûm ter millies quingenties. Q. Lucretium Ofellam, conſulatum adverſus voluntatem ſuam petere auſum, juſſit occidi in foro: &, cum

hoc indigne ferret populus Romanus, concione advocata, se jussisse dixit. Cn. Pompejus in Africa Cn. Domitium proscriptum & Hiarbam, regem Numidiæ, bellum molientes, victos occidit; &, quatuor & viginti annos natus, adhuc eques Romanus, quod nulli contigerat, ex Africa triumphavit. Cn. Norbanus consularis proscriptus, in urbe Rhodo cum comprehenderetur, ipse se occidit. Mutilus, unus ex proscriptis, clam capite adoperto ad posticas ædes Bastiæ uxoris cum accessisset, admissus non est, quia illum proscriptum diceret. itaque se transfodit, & sanguine suo fores uxoris respersit. Sulla Nolam in Samnio recepit. quadraginta septem legiones in agros captos deduxit, & eos iis divisit. Volaterras, quod oppidum adhuc in armis erat, obsessum, in deditionem accepit. Mitylenæ quoque in Asia, quæ sola urbs post victum Mithridatem arma retinebat, expugnatæ dirutæque sunt.

I. INTER hæc circum Italiæ regiones missi post victoriam ab Sulla duces obibant municipia, suspectis præsidia imponebant, alia, quæ postulabat usus, aut parendi necessitas, exsequebantur. Sed Cn. Pompejo, quem, dimissa Antistia, privignam suam Æmiliam, M. Scauro genitam, viro suo M. Glabrioni ademtam, ducere compulerat, negotium Carbonis persequendi imposuit; eadem opera Siciliam purgaturo, in quam Carbonis amici quidam & præcipuus Perperna, qui prius in Liguria bellum cum Sullanis gesserat, vir prætorius, confugerant, cum Carbo & Cn. Domitius in Africam navigassent.

II. Adventu Pompeji Perperna statim Sicilia cessit, civitatesque auctoritate adolescentis, & partim consilio receptæ sunt. Inter quas Catana, cum suspecta Pompejo esset, & præsidium recusatura videretur, a fortissimis omnium militibus occupata est, quos Pompejus, impetrato, ut ægri sui reciperentur, sub eo habitu in oppidum miserat. Dum

§ I. Plut. in Sull. c. 66. & Pomp. c. 14. Vellej. 2, 30. Oros. 5, 24. Front. Strat. 2, 12. Liv. Epit.

hæc geruntur, ex Africa cum multis nobilibus viris redierat Carbo, & in Cossura insula rumores de rebus Italicis captabat, in Ægyptum fugam meditans, & interim M. Bruto in nave piscatoria Lilybæum misso, ut exploraret, an in Sicilia Pompejus esset.

III. Sed ille circumventus a Pompejanis, cum se capi animadverteret, in se mucrone verso, ad transtrum navis obnisus corporis pondere, occubuit. Pompejus, cognito Cossuræ Carbonem esse, ad comprehendendum eum misit. Cum ita retractus in Siciliam esset, ceteros, qui judicati hostes erant, non admissos in conspectum Pompejus duci jussit: in Carbone visus est se gessisse insolentius, cum ad pedes suos sisti vinctum juberet ter consulem, & ipse pro tribunali acerbe in eum invectus (multum indignante corona, quæ hunc acerrimum pueritiæ Pompeji, ne paternis bonis spoliaretur, defensorem fuisse meminerat) post tam grave ludibrium abduci ad supplicium imperaret.

IV. Hic exitus Carbonis fuit, qui tot in urbe & per Italiam fœda cruentaque facinora fecerat; non merita magis, quam formidata morte deformis. Ubi enim distringi gladium vidit, simulans, sibi alvum purgari, locum & spatium demissa & flebili voce muliebriter petiit, miserrimæque vitæ brevem usuram rapuit, donec caput in sordido loco sedentis impatiens moræ miles demeteret. Id Pompejus misit Romam, ut oculos Sullæ hoc spectaculo pasceret. Per eosdem dies Q. Valerii Sorani fata reprehensionem Pompeji, & indignationem hominum habuerunt. quem adductum, quia peritissimum humanitatis & priscarum literarum noverat, comiter una deambulans, de multis rebus interrogavit: mox, ubi, quæ voluerat, etiam arcanum Romæ nomen, accepit, abripi e conspectu virum, trucidarique jussit.

V. Ceterum hoc postremum de Pompejo Q. Oppius tradidit, C. Cæsaris amicus, ut aliquid odio dedisse videa-

§ III. Appian. Val. Max. 5, 3 & 9, 12. Oros. Plut. Flor. 3, 21. § IV. Sallust. Plut. Val. Max. Liv. Epit. Appian. Flor.

tur. Nam Pompejus, uti præcipuos inimicorum Sullæ, & palam oblatos caſtigare neceſſum habuit, ita nec cupide requiſivit latentes, & quibuſdam effugiendi fecit poteſtatem. Deinde, quia bellum jam nullum in Sicilia ſupererat, verſus ad res inſulæ componendas, juſque dicendum, valde recreavit provinciam, ſollers idem & incorruptus publicorum privatorumque negotiorum cognitor. Quæ res eo gratior Siculis fuit, quod multis jam annis jus dictum in ea inſula non meminerant.

VI. Mamertinis tamen, tribunal ejus præſcriptione juris vetuſti declinantibus, paulo acerbiorem ſe exhibuit, gravi etiam voce edita, *quouſque leges accincto recitabitis?* Longe moderatior fuit in Thermitanorum cauſa, qui Himeram colebant. Hos ob ſtudium adverſarum partium cum punire decreviſſet, Sthenius civitatis princeps, *inique facturum* exclamavit, *ſi ob culpam unius condemnaret omnes.* & quærente Pompejo, *ecquem igitur unum illum eſſe diceret? ſe ipſum eſſe* reſpondit, *qui propter C. Marii familiaritatem & hoſpitium, cives ſuos, amicis perſuadendo, cogendo inimicos, ad eandem cauſam adduxiſſet.*

VII. Delectatus animi generoſi adoleſcens tam forti & pia confeſſione, primo illum, deinde civitatem abſolvit: & in eo ipſo judicio digniſſimum ſtatuit, quocum hoſpitii contraheret neceſſitudinem. Cum deinde militaris inſolentia multas paſſim injurias Siculis inferre diceretur; excogitavit, ut, quoties aliquo mittendi milites eſſent, gladii, ne poſſent educi, obſignarentur, animadverteretur que in eos, quorum a gladiis revulſa cera eſſet. Hoc rerum ubique ſtatu, cum pacata omnia præter Hiſpaniam viderentur, ubi Q. Sertorius bellum conflabat, Pio Metello illa expeditione commiſſa, ad rempublicam ordinandam Sulla ſe tranſtulit, poteſtate plane tyrannica, ſed honeſtius aliquod nomen circumſpiciens.

§ V. Plin. 3, 5. Macrob. Saturnal. 3, 9. Plut. quæſt. Rom. c. 60. Diodor. ap. Valeſ. § VI. Cic. Verr. 2, 46. Plut. Appian. Oroſ. 5, 21.

VIII. Igitur licet acta ejus omnia ſenatus populuſque Romanus rata habuiſſet, habituruſque etiam agenda videretur; paulisper ex urbe ſecedens, monuit ſenatum, *ut, quoniam ſine conſulibus eſſet reſpublica, comitiis habendis interrex proderetur.* Proditus eſt L. Valerius Flaccus ſenatus princeps. Ad hunc ſcripſit Sulla, *referret ad populum, videri ſibi dictatorem creandum eſſe, nec ad certum tempus, ſed donec conſtituta reſpublica foret.* & in infima epiſtola ſubjecit, *ſi populus Romanus ſibi id onus imponere velit, ſe populi Romani cauſa non recuſaturum.* Libertas comitiorum ſperari nulla poterat. igitur quod proximum erat, libertatis umbram amplexi, Sullam dictatorem perpetuum creant: cum jam propter poteſtatis ejus magnitudinem, per annos centum viginti dictator nemo factus eſſet.

IX. Lex etiam ab interrege lata eſt, qua *rerum omnium plena & libera poteſtas Sullæ* dabatur, *ut deducere colonias, urbes condere, aut evertere, regna eripere, aut dare, etiam quem vellet civium, indicta cauſa impune poſſet occidere.* Dictator, accepto imperio, L. Valerium L. F. L. N. Flaccum, quo rogante lex lata fuerat, magiſtrum equitum dixit. Formidabilis inde & nova ſpecies procedentis in publicum fuit, cum, ut ſolitum dictatoribus, quatuor & viginti faſces præcederent: quod nemo præſentium unquam viderat. Mox conſulta & acta longe terribiliora prodibant: cum leges alias antiquaret, alias novas ferret. *Ne quis præturam ante quæſturam peteret; neve conſulatum ante præturam: qui ædilis fuiſſet, continuo prætorem fieri, & ex prætura conſulem licere: prætores octo quotannis creari.*

X. *Conſulem eundem iterum, niſi decennio interpoſito, creari*, ſuperiores quoque leges vetuerant. id ſequentibus temporibus abolitum, Sulla dictator ex antiquo retulit. itemque *de majeſtate: ne cui eorum, qui cum imperio eſſent, exire de provincia ſua, exercitum educere, bellum injuſſu populi gerere, aut in regnum externum ingredi liceret.* Eadem lege *quæ-*

§ VIII. Plut. in Sull. c. 66. & Fab. c. 5. Appian. Vellej. 2, 28. Cic. contra Rull. & de legg. 1, 15. Fragm. Capitol. Pighi. Annal.

ſtiones haberi de quolibet, nullo diſcrimine fortunæ, jubebat. Nominantur & *de falſo* hodieque leges Corneliæ, & *de ſicariis veneficiſque*, item *de injuriis.* quæ omnes cum pluribus aliis, quas memorare nihil attinet, in dictatura latæ ſunt.

XI. Sed ante omnia tribunorum plebis poteſtatem ita minuit, ut tantum non aboleviſſe videretur. Nam & *omne jus legum ferendarum* ademit; tantum *auxilii ferendi* quadam imagine relicta. &, *ne quis, niſi ſenator, tribunus fieret, & ne quis tribunitius alium magiſtratum peteret*, tulit. quorum altero proviſum erat, ne plebis, quam patrum, majorem rationem tribuni ducerent: altero, ne quis inſigni genere, aut favore populi, aut qui rerum magnarum eſſet appetens, tribunatum affectaret. Pontificum augurumque collegium ampliavit, ut eſſent quindecim. Senatum per ſeditionum bellorumque clades infrequentem tributis comitiis ex equeſtri ordine ſupplevit: allectis circiter trecentis. Quæſtores etiam quotannis viginti creari juſſit ad ſupplementum ſenatus, cui judicia tradiderat.

XII. Proſcriptorum liberis jus petendorum honorum eripuit: ut, quod indigniſſimum profecto erat, ſenatorum filii & onera ordinis ſuſtinerent, & jura perderent: præſertim cum etiam bona eorum venderet, aut dilargiretur. quod quidem in tanta calamitate multo acerbiſſimum videbatur: cum ipſe in tribunali ſedens, mulieribus formæ, quam famæ, melioris, hiſtrionibuſque & ſcurris, quibus impenſe delectabatur, & libertinorum peſſimis, agros populis ſuffecturos, & vectigalia civitatum concederet. *Chryſogonum* certe *bona Sex. Roſcii, quæ erant ſexagies, duobus millibus nummûm emiſſe*, Ciceronis oratio teſtatur, quam proximis deinde conſulibus ſex & viginti annorum adoleſcens habuit. A. d. Kalendas Junias hæc auctio cœpit. cum plurima ex his antea rapuiſſet Sulla, ceterorum pleraque do-

§ X. Ammian. Marcellin. 19, 18. § XI. Liv. Epit. Appian. Salluſt. Cic. de legg. Pedian. Verr. 1. Plut. in Sull. c. 63. & Cic. c. 15. Vellej. 2, 8. Dionyſ. 8, 92.

naſſet, aut viliſſimo pretio addixiſſet; redactum eſt ter millies, quingenties.

XIII. His ita pro arbitrio decretis factiſque, ut tamen aliqua priſtinæ reipublicæ ſpecies eſſet, conſules creare populo permiſit. Inter candidatos Q. Lucretius Ofella erat, qui Præneſte ceperat; meritis ſuis & Sullæ gratia confiſus. At hunc, quia contra legem recens latam petebat, nondum inferiores magiſtratus adeptus, primo monuit Sulla, deſiſteret: deinde, poſtquam, ſpreta dictatoris voluntate, magno faventium agmine comitatus in forum venit, a L. Bellieno in medio foro eſt interfectus. Indigne rem ferente populo, comprehenſus percuſſor ad Sullæ tribunal adducitur, qui ſedens pro Caſtoris ex edito loco cædem ſpectaverat. Ille, vocata ad concionem multitudine, *ne neſciatis*, inquit, *Quirites, ego juſſi. dimittite hominem dictatoris imperio obſecutum.*

XIV. Addidit deinde atrociſſimæ interpretationis fabulam: *Ruſticum a pediculis morſum, cum ſemel iterumque interulam purgaſſet, tandem, ne ſæpius intermittere opus cogeretur, exutam, cum ipſis vermiculis injeciſſe in ignem. Et ego*, inquit, *monitos volo victos, ne tertium inſanientes opus incendio habeant.* Ita depulſo, quem certiſſimum conſulem fore omnes crediderant, M. Tullius M. F. A. N. Decula, Cn. Cornelius Dolabella creati, nomen verius, quam dignitatem conſulatus acceperunt. Nam eos dictator viginti quatuor lictoribus, & magna ſatellitum turba ſtipatus, poteſtate plane regia præminebat. Initio ejus anni L. Cornelius Sulla dictator de Mithridate rege triumphum duxit. In quo illud laudabiliter ab eo factum, quod neque triumphare de civibus voluit, quamquam ingentibus eorum copiis proſtratis: & cum Aſiæ Græciæque multas urbes tranſveheret, nullum civium Romanorum oppidum in ea pompa ſpectari paſſus eſt.

§ XII. Cic. pro Sext. Roſc. Salluſt. § XIII. Nic. Damaſcen. ap. Athenæ. l. 6. Liv. Epit. Appian. Plut. in Sull. § XIV. Pædian. Liv. Epit. Plut. Appian. Val. Max. 2, 6.

XV. Ceterum magnificus apparatu ferculisque triumphus fuit, cum inter opulentissimi regis spolia res pretiosæ visuque raræ longo ordine portarentur: sed nullo majore ornamento illustrata pompa est, quam quod tantus nobilissimorum virorum numerus, quos a Mariana factione pulsos reduxerat, in equis currum ejus sequebantur, *servatorem & patrem* appellantes: cui acceptum referebant, *quod aspectu patriæ, quod complexu carissimorum pignorum, quod denique communi illa luce fruerentur.* biduo triumphavit a. d. IV & III Kalendas Februarias. prima die transtulit auri pondo quindecim millia, & argenti pondo centum & quindecim millia: postridie tredecim millia pondo auri, quæ junior Marius ex Capitolinæ ædis incendio, ceterisque delubris omnibus Præneste detulerat; quæ & sub eo titulo translata sunt, & argenti septem millia pondo.

XVI. Exacto triumpho, de rebus suis pro concione disseruit, non minus diligenter enarrans, quæ feliciter, quam quæ fortiter fecisset: *eaque de causa æquum videri*, dixit, *ut, quod cognomentum recens asciverat, ab omnibus Felix vocaretur.* Sed ad Græcos scribens, *Epaphroditum* se appellabat: positæque sunt illi cum hac inscriptione statuæ. Eodem anno & L. Muræna de Mithridate rege triumphavit, de cujus rebus gestis pauca, neque magnopere laudanda, solus, quod sciam, Appianus refert: quæ suis temporibus reddidimus. Post ista missu Sullæ, A. Gabinius ad Murænam venit, denuntiatum, *non placere senatui bellum eum cum rege socio & amico gerere.* Eidem Gabinio mandatum, *ut Mithridatem Ariobarzanemque reges reconciliaret.* Mithridates filium quadrimulum amicitiæ & pacis obsidem Ariobarzani cum dedisset, sub ejus pignoris fiducia non modo, quæ habebat, per Cappadociam præsidia retinuit, sed insuper aliorum locorum concessione auctus est.

XVII. Epulum deinde celebratæ luxuriæ omnibus de-

§ XV. Fragm. Capitol. Plin. 33, 1. § XVI. Plut. Appian. Fragm. Capitol.

dit: nam & *præmia* propoſuit, certum auri pondus, *ei, qui plurimum bibiſſet, ediſſetve, quive dicaciſſimus fuiſſet judicatus, aut cantus aliorumve ludicrorum peritia ceteros excelluiſſet.* eorum præmiorum omnium ſolum expertem fuiſſe Gabinium ſcribunt. Hæc omnia nihil habent triumpho dignum: cum tamen honorem illum Sulla haud temere, niſi merito, tribuiſſe videatur: & *Murænam fortiſſimum virum, ſummumque imperatorem*, audiente populo Romano, M. Tullius prædicaverit. Non dubito, multa eum præclara in Cappadocia Pontoque geſſiſſe, donec a L. Sulla revocatus, tradita M. Minucio provincia, Romam ad triumphum decederet. Sane quæ ſuperſunt Pontici Memnonis reliquiæ, *confirmato illum Ariobarzanis regno, urbem adverſus irruptionem Mithridatis condidiſſe*, tradunt: *deinde multis ſuadentibus, Sinopen verſus moviſſe, capite regni occupato, ceteram in promtu victoriam fore ratum. Sed Mithridatem, firmo impoſito præſidio, ipſum cum exercitu occurriſſe Murænæ: principia proſperiora regi fuiſſe; deinde æquo Marte geſtum bellum, detrito utrarumque partium ardore conſenuiſſe. Mithridatem ad Phaſin fluvium, Murænam in Aſiam revertiſſe.*

XVIII. Dum inter has triumphorum pompas, toties capta ſuorum armis Roma, gentibus externis exprobrat victoriam, in Africa ductu imperioque Cn. Pompeji præclariſſime geſta reſpublica eſt, quo ille, Sullæ literis & ſenatuſconſulto acceptis, ex Sicilia tranſmiſerat. Cnæus enim Domitius Ahenobarbus proſcriptus (erat enim Cinnæ gener) magna ibi manu coacta, priuſquam magis confirmaretur, debellandus erat, ne pacem Italiæ turbaret, quod ex eadem regione C. Marius non ita pridem longe minoribus copiis inſtructus fecerat.

XIX. Pompejus, relicto, qui Siciliæ præeſſet, Memmio, ſororis ſuæ viro, cum navibus longis centum viginti trajecit copias, ſequentibus onerariis octingentis, quibus com-

§ XVII. Cic. pro leg. Manil. c. 3. & Acad. 4, 1. Auctor de Vir. ill. c. 78. § XVIII. Liv. Epit. Plut. in Pomp. c. 17. Val. Max. 2, 8. Oroſ. 5, 24.

meatus, arma, pecuniæque & machinæ portabantur. Parte classis Uticæ portum tenente, parte Carthaginem appulsa, simul adesse Pompejum percrebuit, septem ad eum millia ab hostibus desciverunt. ipse sub signis sex legiones plenas habebat. Sed inutilis ei per aliquot dies exercitus a ridicula causa fuit. Forte militum quidam defossam olim in agro pecuniam repererant. ea fama per tota castra pervagante, *omnem eam regionem plenam esse thesauris, cum Punica res floreret, absconditis*, dictum simul vulgo creditumque est. Inde nihil videres aliud, nisi sparsa per campos agmina effodientium eruentiumque humum; neque abduci ab hac insania ulla vi aut arte poterant. complures ita dies absumti, circumeunte Pompejo, nec tenente risum, quod tot millia hominum invertendis agris, tanquam rei seriæ, incumbere cernebat.

XX. Tandem inani labore defatigati, dixerunt Pompejo, *uti se, quo vellet, duceret: satis magnas se stultitiæ suæ pœnas dedisse.* Circa Uticam uterque exercitus in acie adstitit, valle tantum interposita aspera, & ad transeundum difficili. Ob eam rem, & quia ventus imbrem ferens a primo mane ortus, ne provecto quidem die cessabat, Domitius, tum temporis minime pugnatum iri ratus, signum receptui dedit. Hanc suam occasionem Pompejus prudenti consilio ratus, continuo transduxit suos, hostibusque incompositis & disjectis incubuit. at illi vento quoque turbabantur, qui, compulsa in ora oculosque pluvia, conspectum auditumque adimebat. Nec expers hujus incommodi Pompejanus exercitus erat: adeoque dux ipse parum abfuit, quin occideretur a milite, cui tesseram poscenti tardius reddiderat.

XXI. Victi tamen magna pugna Domitiani sunt, ut de viginti millibus hominum tria tantum superessent. Pompejus cum ob hanc victoriam *Imperator* ab exercitu appellaretur, negavit, *hoc se nomen agnoscere, donec hostium*

§ XX. Oros. 5, 21. Plut.

castra starent. Ad hunc quoque laborem promtis militum manibus usus est: & ne iterum in simile periculum incideret, deposita galea, nudo capite pugnavit. Castra capta sunt: Domitius, dum inter primos repugnat, occubuit. Civitates, quæ secutæ Carbonianas partes fuerant, sponte ad obsequium victoris occurrerunt: nonnullæ vi receptæ sunt. Ut deinde Hiempsalem in Numidiæ regnum restitueret, Hiertam bello persecutus, quia Domitio auxilium tulerat, in fugam præcipitem egit: deinde immisso Bogude, Bocchi Maurorum regis filio, copiis omnibus spoliavit: postremo Bullæ obsessum, dedito sibi oppido, interfecit.

XXII. Ita regnum Numidiæ ab Hierta ad Hiempsalem Pompeji beneficio rediit; quam universam finitimasque aliquot regiones cum victore exercitu mira celeritate peragravit, quadraginta non amplius diebus Africa recepta, regnorumque statu composito, annorum admodum quatuor & viginti adolescens. Postquam e Numidia reversus Uticam est, redditæ sunt ei dictatoris literæ, *dimittere* jubentis *exercitum, & cum una legione exspectare successorem.* id cum ipsum occulte morderet, exercitus palam indignantissime tulit: & petente Pompejo, ut proficiscerentur, multis in dictatorem conviciis, *tyrannum & Cinnam* appellantes, negarunt, *se passuros, ut sine legionibus se credat homini crudeli & perfido.*

XXIII. Adversus hæc Pompejus orando monendoque mitigare iratos conabatur: sed illis in sententia persistentibus, in tabernaculum, relicto tribunali, lacrimabundus se recepit. Tum illi reprehensum iterum collocarunt in suggestu, magnaque diei pars hac contentione exemta est, donec, instantibus illis, & clamorem tollentibus, juravit *sibi manus allaturum esse, ni quiescant.* Ægre destiterunt. Inter hæc Ægyptii legati venerunt Romam, Cleopatræ, quæ post mortem viri Alexandri ac patris Lathuri, duorum Ptolemæorum, regnum obtinebat, maritum ex regia stirpe pe-

§ XXI. Oros. Liv. Epit. Plut. Sallust. Eutrop. Auctor de Vir. ill. § XXII. Hirtius de B. Afr. c. 22. Plut. Liv. Epit. Sallust.

tituri. Nam Alexandri filius ex alia uxore, cognominis patri, cum a Cois, apud quos educabatur, Mithridati deditus, ab hoc ad Sullam profugisset, inter familiares ejus Romæ agebat.

XXIV. Idcirco Sulla, tum alias honestum sibi fore ratus, Ægypto regem imposuisse, tum ex opulentissimo regno prædam forte sperans, Alexandrum ad Cleopatram mittit. Sed illi nuptiis novercæ potito haud satis fuit consortem regni factum esse, quin Sullæ fiducia, quidlibet pro sua unius libidine faceret; eo progressus vesaniæ, ut undevicesimo imperii die, Cleopatram, audaciæ suæ succensentem, de medio tolleret. Sed mors mulieris, ipsius quoque vitæ properum attulit finem: Alexandrinique correptis armis e regia protractum, in Gymnasio interemerunt. Regnum ad Ptolemæum cognomento *juvenem Bacchum*, qui Ptolemæo editus, mox cognomen *Auletæ* ex tibiarum studio nactus est, tanquam proximum Cleopatræ sororis heredem, pervenit. Anno sequente, L. Sulla, quamquam dictaturam gereret, iterum creari consul voluit, assumto in societatem honoris Q. Cæcilio Q. F. L. N. Metello Pio.

XXV. Quod deinde Cæsaribus exemplum placuit, ut cum summa & regia potestate, consulatus titulum conjungere, pulchrum & civile arbitrarentur. Hic annus jucundum, nec ante visum urbi spectaculum attulit, cum eques Romanus, idque nondum expleto quinto & vicesimo ætatis anno, triumpharet. Pompejus is fuit, non minoris paulo ante terroris hominibus, quam nunc lætitiæ, causa, quia *dedignantem jussa Sullæ, cum infesto exercitu venturum in Italiam* putaverant. Unde Sullam quoque dixisse rumor erat, *fatale sibi esse cum pueris in senectute colluctari*, quod & C. Marius adolescens negotium ei exhibuerat. Igitur, quemadmodum præsentibus uteretur, incertus, & ferebat de reditu ejus legem, & ex composito per C. Herennium tribunum plebis se sinebat prohiberi.

§ XXIII. Porphyr. ap. Euseb. Appian. civil. l. 1. Trog. Prol. 39. § XXV. Plin. 7, 26. Liv. Epit. Plut. Sallust. Diodor. ap. Valesf.

XXVI. Nam alio ferme omni jure tribunis erepto, intercessionem liberam reliquerat. Ceterum fama Pompeji, Romam pacato agmine contendentis, metu ac sollicitudine civitatem absolvit. Incredibilis hominum multitudo, cum summa propensissimæ voluntatis demonstratione, obviam fuere. Sulla quoque, quasi cum studiis civium certaturus, occurrit ei, pronoque favore acceptum, elata voce *Magnum* consalutavit, adstantesque monuit, ut hoc eum deinceps nomine compellarent. Triumphum tamen petenti restitit: nec quasi invideret.

XXVII. *Nec enim ignoras*, inquit, *Cn. Pompei, quanti te faciam, quantisque dignum honoribus judicem. quid enim est, quod non virtus illa tua, reique publicæ & mihi præstita fidelissima atque fortissima opera mereatur? Et ego, si verum amas, non parcior in honoranda virtute tua fui, quam tu in explicanda exstitisti. sed neque in posterum quidquam tibi negaturus sum, quod fieri possit, & instituta civitatis nostræ patiantur. Verum enimvero ita comparatum esse nosti, ut more majorum hic honor concedatur nemini, nisi qui consulari aut prætorio imperio præditus res gesserit. Ita P. Cornelius aliquanto amplioribus in Hispania gestis rebus, ita M. Claudius captis Syracusis, triumpho caruerunt.*

XXXVIII. *Non debes indignanter pati, si Scipionibus & Marcellis æqueris adolescens nondum ætate senatoria. Plus est meruisse triumphum, quam duxisse: & si quid in hac pompa felicitatis inesse arbitraris; non ademta tibi, sed ad maturos honores, quorum certiora pignora nemo unquam habuit, sepositæ est. Quid te delectat occupare cum invidia, quod paulo post ultro venturum est cum gloria? Quamquam, si te tantummodo sermonibus hominum objectares, fortassis ego paterer; & tibi eadem ætas, quæ ad commovenda judicia facit animum, etiam ad ferenda daret. Sed quia mihi nemo ignoscet, cujus ab annis & potestate publici decoris scientia simul atque custodia postulatur, ut vel mea causa desistas, peto. Quod si tu mei rationem habere renuis, & rem utrique invidiosam poscere perseve-*

§ XXVII. Val. Max. 2, 8. Plut.

rans, salva amicitia nostra hoc facere posse exstimas; mihi quoque tantundem juris assumam, & quod ambitione ac cupiditate inductus captas, auctoritate & jure prohibebo.

XXIX. Vera erant, quæ allegabantur: sed intelligebat adolescens, frustra hæc ab eo afferri, qui jura civitatis omnia prior conculcasset. ideo ne Lucretii quidem casu perterritus institit tanta fiducia, ut etiam *plures adorare Solem orientem, quam occidentem*, diceret. Eam vocem cum non satis Sulla percepisset, ex vultu autem gestuque mirantium, aliquid inusitati esse conjiceret; *quid enim dixisset Pompejus*, interrogavit: acceptoque, confidentia adolescentis perculsus, voce velociter repetita, *triumphet! triumphet!* exclamavit. Erat plane res livori multorum obnoxia, sed Pompejus, ut malignitatem eorum ulcisceretur, augeretque dolorem, quadrigis elephantorum invehi constituit: multas enim belluas, victo Numidiæ rege, ceperat. Sed quia porta erat angustior, quam ut juncti intrare elephanti possent, ad pristinum morem reversus est.

XXX. Dum id agitur, exercitus, donativo non contentus, tumultuabatur: & *pecuniam, quæ erat ferenda in triumpho, direpturum* dicebant. Neque deerant ex illustribus, qui *dividendam* dicerent, *ne seditio orriretur.* sed ille negabat, *se clamoribus militum commoveri. Non ideo cepisse arma, & cum principibus civitatis multa prælia fecisse, ut iis serviret, quibus imperare debeat. Mirari se hominum amentiam, si putent, constantiam, quam in mediis bellorum tumultibus semper præstiterit, nunc parta pace, victis hostibus, ad urbem omissurum.*

XXXI. *Non ita se per Italiam hoc bello, Siciliamque & Africam esse cognitum, ut illi ipsi, quos animi sui testes toto eo tempore habuisset, sperent seditiosis vocibus ab instituto dimoveri posse. Facilem se & liberalem exercitibus suis imperatorem exhibuisse, quoad rectum honestumque putaverit: nunc etiam pronuntiasse, quod satis esse existimet, præsertim tam brevi expeditione defunctis. Olim milites Romanos parvo contentos ma-*

§ XXIX. Zonar. Plut. Plin. 7, 2. Front. 4, 5.

fuisse sudoribus & periculis suis ærarium publicum locupletari: nunc sibi studere quemque, ut, defraudata republica, in tot particulas distractæ pecuniæ, neque privatorum cupiditatem expleant, & usibus civitatis, nimium quantum his temporibus exhaustæ, subtrahantur.

XXXII. *Audire se, jactari a quibusdam, multum etiam juris penes exercitum esse: id quidem facilius dici, quam demonstrari posse. ceterum ut maxime ita res haberet, missum se prius triumphum facere, quam ut militibus suis aduletur.* fasces deinde laureatos objecit acriter increpitis, *ab illorum direptione* jubens *incipere.* Hac verecundia cum ad modestiam eos redegisset, in majori omnium admiratione, quam ob tot res bello gestas, fuit: Serviliusque præcipuus antea negandi triumphi auctor, pulcherrimum ei testimonium reddidit, *nunc vero se Pompejum vere Magnum, triumphoque dignissimum agnoscere.* Sub idem tempus Cn. Norbanus consularis proscriptus, cum Rhodum trajecisset, atque repetitus a Sulla comprehenderetur, Rhodiis adhuc deliberantibus, in medio foro se interemit.

XXXIII. Neque enim adhuc proscriptionum acerbitas plane conquieverat: & Mutilus, unus ex proscriptis, clam capite adoperto ad ædes Bastiæ uxoris cum accessisset, admissus minime est, quod illum mulier *proscriptum* diceret: itaque se transfodit, & sanguine suo fores uxoris respersit. Tum etiam Nola, quæ postrema urbium Samnitibus insessarum pertinacissime arma retinebat, proditione capta est, M. Æmilio Lepido intromisso. reque cognita, obsessi, quia Samnitibus nulla spes salutis apud Sullam relicta erat, suis aut suorum gladiis occuparunt necem: quidam laqueis præfocati sunt: alii foribus occlusis domos seque concremarunt. eodemque tempore ventus exortus vehemens, ita distulit incendium, ut oppido conflagrante, omnis simul præda amitteretur.

XXXIV. At L. Sulla, quo urbem & Italiam suæ factio-

§ XXXII. Plut. Front. § XXXIII. Liv. Epit. Appian. civil. l. 1. Vellej. 2, 18.

nis hominibus quasi compedibus vinctas teneret, decem millia servorum, ætate ac viribus florentissimum quemque manumisit, qui inter cives adscripti, de nomine patroni, uti mos erat, *Cornelii* sunt appellati. Lege deinde comitiis centuriatis lata, municipiis plerisque civitatem & agros ademit. adscripsit tamen in eandem legem: *si quid jus non esset rogari, ejus ea lege nihilum rogatum.* Ita caput de civitatis jure ademto, ne vivo quidem Sulla valuit: de agris ratum fuit; & coloniæ militares legiones quatuor & viginti deductæ, iisque divisi agri sunt. Namque non modo qui arma contra tulerant, sed quorum neutro inclinata studia, aut etiam pro Sulla fuerant, res suas fortunasque omnes perdiderunt. nec enim tam in pœnam inimicorum, quam ut firmamenta dominationi quærerentur, talia fiebant.

XXXV. Ex eadem disciplina, externæ nationes regesque non stipendiarii solum, sed & æquo fœdere juncti, nonnulli etiam ob virtutem & merita immunitatem adepti, exactionibus & tributis atterebantur: ut etiam agri quibusdam & portus, qui ex formula fœderis debebantur, adimerentur. His maxime rebus & ille annus præteriit, & proximus, quo P. Servilius C. F. M. N. Vatia, qui postmodum Isauricus appellatus est, & Ap. Claudius consules fuerunt. Nam oblatum sibi adulatione populi consulatum Sulla recusaverat. Inter hæc Volaterræ, quod oppidum adhuc in armis erat, publica interposita fide, sunt deditæ.

XXXVI. In Hetruria Volaterræ sunt juxta litus maris, eximio ad tutelam loci situ. Nam e profunda valle tumulus undique præceps in altitudinem prope duorum millium passuum erectus, urbem sustinebat, uti ascensu aspero & difficili, ita plano commodoque vertice. Huc se proscriptorum quidam contulerant, coactaque Hetruscorum manu, cum legiones quatuor effecissent, per bien-

§ XXXIV. Appian. Cic. pro dom. c. 30, & pro Cæcin. c. 7. Liv. Epit. Memnon. § XXXV. Appian. Liv. Epit. Cic. pro dom. c. 30.

nium restiterunt; quamquam nonnunquam ipse dictator in castris obsidentium fuisset. Sic exstinctis per Italiam bellorum reliquiis, etiam in Asia, quæ sola urbs post victum Mithridatem in rebellione perstiterat, Mitylenæ a M. Thermo expugnatæ dirutæque sunt. Eo bello C. Julius Cæsar admodum adolescens in contubernio prætoris egit, & ab eo, captis Mitylenis, corona civica donatus est.

XXXVII. Idem annus L. Sullam ex perpetuo dictatore privatum vidit, rem inopinatam, & non una de causa prorsus admirabilem. Qui enim tanquam rabie quadam actus, nihil usquam sibique & aliis quietum, nulla jura inviolata, nihil ad summam contentionem laborum, periculorum, denique scelerum & immanitatis reliquum fecerat, ut unus omnia posset; is ut, interpellante nemine, summi imperii pacatam, & patientia civium propemodum justam possessionem sponte deponeret, exspectari profecto non debuit; præsertim cum neque ætate etiamnum, neque corporis viribus destitueretur. An ipsum jam pigebat raptæ potestatis, & cum recordatio delictorum feræ pœnitentiæ morsibus consciam mentem cruentaret, quantas miserias quam vile ob præmium perferret, experientia monstrante persenserat?

XXXVIII. Nam priusquam cupitis potiretur, in his omnem inesse & solidam animi felicitatem crediderat: adeptus deinde, cum se pejus etiam excruciari deprehenderet, odisse atque fastidire cœpit, quod antea per tot bella civilia flagrantissime appetiverat. Hæc exempla docere mortalitatem poterant, ut priusquam sese præcipitent, unde regredi non liceat, consilio regant affectus, iisque rebus quærendis adhibeant, quas ubi consecuti fuerint, nullo deinceps pudore pœnitentiave torqueantur. Nam Sulla quidem, quam acerbis suppliciis domitus pristini judicii errorem emendaverit, in propatulo est, cum rem antea prælatam omnibus, ita festinaret abjicere, ut ne

§ XXXVI. Cic. pro Sex. Rosc. c. 37. Liv. Epit. Sueton. in Cæs. c. 11. Oros. 5, 22.

mortis quidem metu, tot millium in se irritatis animis, retentus, hoc diserte dicere videretur, perire se malle, quam diutius dictatorem agere.

XXXIX. Non dubito, quin plerique pravo consilio usum fuisse Sullam judicaturi sint; quemadmodum & statim C. Cæsar in depositam ab eo dictaturam ludens, *Sullam nescisse literas* dixit: sed eventus utriusque satis ostendit, doctiorem in his negotiis Cæsare Sullam fuisse. Proximum deinde miraculum fuit, quod privato non solum salus, sed etiam dignitas constitit: cum plusquam centum millia civium Romanorum, & inter hos senatores nonaginta, consulares quindecim, equitum circiter duo millia sexcentos (computatis una exsulibus) occidisset, bona eorum vendidisset, multos projecisset inhumatos, civitates quoque plurimas arcibus, muris, agris, pecunia varie spoliasset. ceterum illum, ne hominum manibus cita & communi plurimis morte defungeretur, ad memorabile exemplum ultio divina servaverat.

XL. Ideo cum pro concione dixisset, *rationem se actorum omnium, si quis reposcat, redditurum esse*: dimissis lictoribus atque custodia, cum amicis diu in publico deambulavit, attonito populo, & hæc miracula non sine horrore quodam aspiciente. Unus tantum adolescens fuit, qui auderet queri: & quia nemo prohibebat, animo sumto, recedentem usque ad fores domus conviciis incesseret. Atque ille, cujus iram potentissimi viri maximæque civitates, nec effugere, nec placare potuerant, unius adolescentuli contumelias patienti animo tulit; id tantum in limine jam domus effatus: *hic adolescens efficiet, ne quis posthac tale imperium deponat.* quam præsagi animi vocem non longo post tempore dictator Cæsar explevit.

XLI. Sulla profectus in Cumanum, rusticari, piscandoque & venando tempus ducere cœpit: cum prius Herculi consecratis decimis, epulum populo sumtuosissimum præ-

§ XXXVIII. Plut. in Sull. c. 68. Sueton. in Cæs. Appian. civil. l. 1. Oros. 5, 22. § XL. Plut. Appian.

buiſſet, ea affluentia, ut quotidie (per multos enim dies ducebatur) ingens vis ciborum in amnem projiceretur: vinum quoque dedit annis quadraginta vetuſtius, quod a nomine conſulis, ſub quo natum fuit, *Opimianum* vocabatur. nam contra ſuas ipſe leges leniendæ ægritudinis cauſa, luxum intenderat, iiſdem diebus uxore amiſſa Metella. ei, cum jam deſperatæ ſalutis eſſet, de ſententia ſacerdotum libellum repudii Sulla miſit, ſpirantemque adhuc transferri in alias ædes juſſit, quod ſcilicet religioſiſſimus pontifex, qui tot hominum agmina contrucidaverat, ſalvis religionibus aſpicere morientem, aut funere pollui domum ſuam ferre non poſſet.

XLII. Non tamen ſic abſtinuit a republica, ut nullo eorum, quæ fierent, ſenſu afficeretur. Igitur comitiis conſularibus, cum præter ſuam ſententiam deſignato M. Æmilio Lepido, Pompejus, cujus ſtudiis perfecta res fuerat, lætus abiret; vocavit eum ad ſe Sulla, dixitque, *Te vero providum conſilii, adoleſcens, & ſapientem, qui peſſimum omnium Lepidum, optimo omnium Catulo priorem renuntiandum curaveris! At tu, fac, vigiles, qui adverſarium effeciſti valentiorem.* Neque fefellit eum præſagus futuri animus, & ſpirante adhuc Sulla, ſeditioſam ad Quirites orationem Lepidus conſul habuit, quæ adhuc inter reliquias hiſtoriæ Salluſtianæ ſervatur.

XLIII. Paulo ante hoc tempus, quam a Mithridate ad ſcribendum fœdus legati veniſſent, infecta re dimiſſi ſunt: quod Ariobarzanes, ſponte ſua, an aliorum inſtinctu, incertum, *non eſſe ſibi cum fide reſtitutam Cappadociam* detulerat. Eam Sulla, tum adhuc dictator, juſſit reſtitui. & Mithridates paruit, quamquam ad Phaſin & Caucaſum rebus interea præclare geſtis, imperii fines protulerat, Boſporanis ſubactis, quibus filiorum unum Macharem regem dedit. Sed idem cum in Achæos feciſſet expeditionem, inſidiis & vi frigoris exercitum carpentibus, vix tertiam copiarum partem reduxerat.

§ XLI. Plut. Plin. 14, 14. Senec. conſ. ad Marc. § XLII. Plut. in Pomp. c. 24. § XLIII. Appian, Mithrid. Memnon. Plut. in Sull. c. 79.

JOANNIS FREINSHEMII
SUPPLEMENTORUM
LIVIANORUM
LIBER LV.
IN LOCUM LIB. XC LIVIANI.

EPITOME
LIBRI NONAGESIMI.

Sulla decessit, honosque ei a senatu habitus est, ut in campo Martio sepeliretur. M. Æmilius Lepidus, cum acta Sullæ tentaret rescindere, bellum excitavit: & a Q. Catulo collega Italia pulsus est: & in Sardinia, frustra bellum molitus, periit. M. Brutus, qui Cisalpinam Galliam obtinebat, a Cn. Pompejo occisus est. Q. Sertorius proscriptus in ulteriore Hispania ingens bellum excitavit. L. Manlius proconsul, & M. Domitius legatus ab Herculejo quæstore prœlio victi sunt. Præterea res a P. Servilio proconsule adversus Cilicas gestas continet.

I. RES populi Romani M. Lepido, Q. Catulo consulibus, ac deinde militiæ & domi gestas, amisso Livio, satis ex Sallustianis historiis licebat cognoscere, nisi & illas idem omnino fatum abstulisset. Idcirco fontibus obturatis, ex rivulis, aut etiam lacunis, ista nobis haurienda

ſunt, ſic interim ſordida cœnoque permixta, ut vix magno ſtudio & attentione percolata liqueſcant. Sed nos, qua poterimus induſtria, cœpto inſiſtentes, a morte L. Sullæ velut novum initium ordiemur. Nam ibi iterum converſio quædam reipublicæ facta eſt, & auctoris voluntate depoſita brevis ævi dominatio, morte ipſius plane exſtincta. Morbus igitur, quo Sulla periit, minime communis fati, ſed ſingularis cujuſdam fœditatis atque ſupplicii fuit, exuberantibus pediculis, ut, qui tot millia civium cognatique ſanguinis hominum, inauditis cruciatibus peremiſſet, ejuſdem artus, velut inteſtino bello, ab illo, quem genuerant, animalculorum exercitu diriperentur.

II. Eſt enim profecto Deus, qui nunquam impune ſpernitur, & licet acerbiores pœnas in aliud ævum juſtiſſimus judex ſepoſuerit, quod includi præſentis anguſtiis nequeant; ſæpe tamen viventibus proponit ſpectanda noxiorum tanta ſupplicia, ut, ſi nihil deinceps timendum foret, vel his deberent a peccando deterreri. Diſſimulavit tamen utcunque mali ſenſum jam non felix Sulla, & quo avocaret a tam triſti cogitatione animum, in quaslibet occupationes incubuit.

III. Quippe decimo ante exceſſum die, Puteolanorum diſſenſionibus compoſitis, leges ſcripſit, quibus deinceps uterentur. Rerum ſuarum componendis commentariis biduo, priuſquam decederet, operam poſtremo dedit, alteri & viceſimo libro immortuus. in eo *Chaldæos ſibi prædixiſſe* narrabat, *ubi gloria invidiam viciſſet, in ſummo flore felicitatis eſſe obiturum.* itemque, *ſomnium præterita nocte ſibi oblatum, per quod filiolum ſuum, ante Metellam mortuum, videre viſus eſſet, appellantem ſe, jubentemque, curis omiſſis, ire ſecum ad matrem, ubi cum ea in quiete & otio degeret.*

IV. Poſtridie, cum id ſomnium amicis enarraſſet, teſtamenti tabulas confecit obſignavitque. mox ſub veſperam nuntiato, *Granium quendam, Puteolanæ reipublicæ debitorem*,

§ I. Salluſt. Liv. Epit. Appian. civil. l. 1. Tacit. Plut. in Sull. c. 71. Plin. 7, 43. § II. Plut. § III. Plin. Plut. Appian.

mortem ejus exſpectare, ne ſolveret; accito homini in cubiculum a famulis, *intorqueri fauces*, non ſine vehementi clamore & corporis jactatione juſſit. Ab hac contentione rupta vomica, magnam vim effudit ſanguinis: ne, qui tam ſanguinarius in vita fuiſſet, incruenta ad inferos morte deſcenderet. Ita viribus defectis, noctem eam inter ſummos cruciatus cum exegiſſet, infelicem ſpiritum reddidit.

V. Mors Sullæ confeſtim confuſum jam ante non ſatis concordium contentiones excitavit. Senatus, referente Catulo, honorem ei haberi volebat, ut in campo Martio ſepeliretur: Lepidus multique cum eo alii præfracte repugnabant. Ibi generoſe animo ſuo Pompejus imperavit, & quamquam Sullæ teſtamento, cum ille legata relinqueret, liberiſque tutores daret, eſſet præteritus; partim gratia, partim precibus, interim & minis ſubmovit obſtantes, funuſque Romam proſecutus, exſequiis ſecuritatem decuſque præſtitit. Ordo pompæ hic fuit. Aureo lecto corpus defuncti per Italiam in urbem regio prorſus faſtu ferebatur. tibicinum caterva, equiteſque & gravis armatura frequentibus ordinibus ſequebatur. pariterque in itinere qui legati ejus ad exercitum fuerant, cum armis accurrentes, ut quiſque advenerat, locum ſuum capiebat. alia quoque multitudo, quanta vix unquam ulla de cauſa, undique confluebat.

VI. Inſignia magiſtratus & ſecures, ut nuper dictatori, præferebantur. Hoc ordine in urbem perlatum cadaver eſt. Sed cum ad rogum efferretur, longe major longeque ſplendior apparatus fuit; coronæque aureæ, dona civitatum, legionumve, aut amicorum, pluſquam duo millia ſpectabantur. Corpus, quo ſacrorum honor concurrentium militum licentiam frenaret, omnia ſacerdotum collegia Veſtaleſque comitatæ ſunt: tum ſenatus univerſus, & cum inſignibus ſuis magiſtratus. Mox equitum Romanorum agmen, & omnis, qui ſub eo meruerat, exercitus (ſinguli enim, ut præſto forent, properaverant) cum auratis ſignis, & armis

§ V. Appian. Liv. Epit. Plut. in Pomp. c. 25, & Lucull. c. 60.

argentatis, quo ornatu esse deinceps etiam in pompis consueverunt.

VII. Inter hos variis locis magnus tubicinum insertus numerus, lugubre quiddam concinebat. Voces deinde honorificæ per ordines acclamatæ sunt: incipientem senatum eques, equitem plebs excipiebat. Sed non idem omnibus in pari testificatione voluntatis animus erat: pars vere deflebat amissum: ceteri Sullanorum præsentes copias, & ipsum adhuc, quamquam vita orbum, metuebant. Pro Rostris cadavere posito, laudatus est ab aliquo disertorum, quia Faustus filius nondum maturæ ætatis erat. L. Philippum huic officio delectum crediderim, qui tum ætate & facundia ceteros anteibat. deinde sublatus senatorum humeris lectus in campum Martium deportatus est, ubi tantummodo regum erant monumenta.

VIII. Sub nonam diei horam in campum est ventum: quia nebula matutina, ne celerius exirent, pluviæ metu curatores funeris tardaverat. Tum impositus rogo est, cum ingenti vi odorum, quos adeo liberali manu matronæ contulerant, ut præter ducenta decem fercula, Sullæ ipsius simulacrum justa magnitudine, simulque lictoris imago fictæ fuerint ex optimo ture & cinnamomo. Hæc omnia flammis consumta. Nam cremari primus e patriciis Corneliis voluerat; cum ejus gentis mortui semper, intactis igne corporibus, terra tegerentur. Id eo factum putant, quia C. Marii reliquias ad Anienem sitas, mortuo quoque implacabilis hostis, spargi in flumen jusserat; &, ne sibi accideret, quod in alterum statuisset, metuebat.

IX. Mortuus jam Marius, mortuus Sulla, civilium bellorum sævissimi duces, erant: sed vivebant adhuc in animis superstitum discordiæ, & velut ab ipso hujus rogo accensæ, inter redeuntes ab exsequiis consules statim acerbis sermonibus exarserunt. Seditiosum Lepidi ingenium metus judiciorum stimulabat, ut res turbari, valde sua in-

§ VII. Plut. Sallust. Appian. § VIII. Cic. de legg. 2, 2. Plin. 7, 54.

tereſſe judicaret. Nam ob exſpoliatam Siciliam, a duobus Metellis, Celere & Nepote, legibus interrogatus, quamvis illi ob gratiam ejus apud populum victi deſtiterant, abſolutus tamen non erat, &, ne aliquando revocaretur in judicium, metuebat. Itaque turbidis concionibus, veluti claſſico, concitata inopi plebe, Italicos etiam populos ſpe reſtituendorum agrorum conciliabat.

X. Sanior pars populi facile providebat, ſi acta Sullæ reſcinderentur, rempublicam utcunque compoſitam, novis tumultibus belliſque arſuram. Movebantur & prodigiorum obſcœnitate: quæ inter novum illud & inauditum antea, *in Ariminenſi agro in villa Gallerii locutum gallum gallinaceum eſſe.* Idcirco ſenatus utrumque conſulem jurejurando adegit, *ſe hujus controverſiæ cauſa arma non ſumturos.* Lepido, ne quid in urbe turbarum daret, exercitus & provincia Gallia trans Alpes decreta. Ille tempus in Hetruria ducendo, nolebat ad comitia reverti, ne bellum, quod in animo habebat, impediretur. putabat enim, juriſjurandi non ultra conſulatus tempora valitura fide, poſtmodum nulla religione obſtrictum ad ſervandam pacem fore.

XI. Non erat obſcurum ſenatui, quid animi conſiliique Lepido eſſet: præſertim cum *Hetruriam conjurare*, *proſcriptos acciri*, *largitionem tentari*, pernotuiſſet. Igitur *occurrere eum ad tempus comitiorum* jubet. & affuit ille ex Hetruria, ſed cum univerſo exercitu, quem ad urbem adducere ſecum conſtituerat. Sed jam Milvium pontem, collemque Janiculum Q. Catulus conſul, cum Cn. Pompejo præceperant. Relata enim lex Plautia, capitibus aliquot adjectis, contra vim malorum; & adjungens ſe optimatibus Pompejus, Catulo pacis, quam belli, artibus præſtantiori, datus adjutor fuerat. Igitur Lepidus arma ſuos capere imperat: fit idem & a ſenatus partibus: prœliumque non procul campo Martio conſeritur.

§ IX. Flor. 3, 23. Appian. L. Ampel. Pedian. in Verr. 4. Liv. Epit. § X. Plin. 10, 12. Salluſt. Appian. § XI. Salluſt. Flor. Appian. Cic. pro Cœl. c. 29. Plut. in Pomp. c. 25. Euſeb. Rutil. itiner. Liv. Epit.

XII. Primo ſtatim impetu pulſus Lepidus, in Hetruriam perfugit: Pompejus adverſum Brutum eſt profectus, qui legatus Lepidi Galliam Ciſalpinam non invalida manu obtinebat. Satis diu bellum id tractum ad Mutinam eſt: cum caſtra caſtris oppoſita eſſent, nec ad ſummam rei profectura certamina confererentur. Ea res Lepido, qui circumacto interim anno proconſule ſe gerebat, otium præbuit, ut, collectis ex qualibet hominum fæce copiis magnis, ad urbem tenderet, aſſidenſque conſulatum alterum poſtularet.

XIII. Ad famam venientis haud parva in urbe trepidatio fuit: & in ſenatu Q. Philippus in hæc verba cenſuit: *Quoniam Lepidus exercitum privato conſilio paratum, cum peſſimis, & hoſtibus reipublicæ, contra hujus ordinis auctoritatem ad urbem ducit, uti Ap. Claudius interrex cum Q. Catulo proconſule, & ceteris, quibus imperium eſt, urbi præſidio ſint, operamque dent, ne quid reſpublica detrimenti capiat.* Sed metum cito ademerunt allatæ a Pompejo literæ, quibus *confectum bellum, traditus cum exercitu Brutus*, nuntiabantur.

XIV. Eum Pompejus, cum datis, qui proſequerentur, equitibus, Rhegium deduci juſſiſſet: ſtatim inſequenti die pœnitentia ductus, Geminium miſit, a quo non ſine infamia perfidiæ crudelitatiſque Pompejanæ eſt interfectus. Alba quoque, quam deinde *Pompeji* nomen tuliſſe arbitror, quod ab eo tum conſervata eſſet, poſtquam obſidionem famemque ferre amplius non potuit, dedita eſt; ibique Scipio cum Lepidi filio captus & occiſus. Inter hæc, comitiis per interregem habitis, conſulatum D. Junius D. F. M. N. Brutus, Mamercus Æmilius Mam. F. M. N. Lepidus Livianus inierunt.

XV. Mamerco, homini ditiſſimo, ne ſuo anno conſul fieret, prætermiſſio ædilitatis nocuit, quod ſumtuoſum muneribus magiſtratum amore pecuniæ vitatum ab eo populus crediderat. tum quoque tuliſſet repulſam, ni C. Curio, ut adoleſcentior, & populi ſuffragiis integer, ætati

§ XIV. Plut. Oroſ. 5, 12. Val. Max. 6, 2. Cic. ad Attic. 9, 17.

Mamerci conceſſiſſet. His auditis, Lepidus, cum hoſtis ab ſenatu judicatus, iterumque victus eſſet, receſſit Coſas, Hetruriæ maritimum oppidum, ubi inſequente Catulo nova commiſſa pugna eſt. cui ſuperveniens ex Gallia Pompejus magnam edidit cædem, & reliquos fugere in Sardiniam coegit.

XVI. M. Lepido cum omnibus copiis Italia pulſo, ſegnior, ut amoto nonnihil periculo, ceterum haud minus gravis & multiplex cura Patres exercebat, quia præter externa bella, quæ ſub idem tempus pluribus locis eruperant, duce partium vivo, dilatum potius, quam exſtinctum civile incendium habebatur: metuſque erat, ne impedienda annonæ tranſvectione urbem inopia urgeret. Sed ille bellum, per quod homo delicatus luxu ſibi carendum videbat, ſegniter moliebatur, donec pœnitentia conſilii, & a C. Valerio Triario, qui provinciam pro prætore obtinebat, undique depulſus, & oppidorum expugnatione prohibitus, contrarios cogitatis eventus habuit: lentaque tabe correptum, cognitum uxoris Apulejæ adulterium tædio & dolore confecit.

XVII. Epiſtolam enim criminis indicem forte nactus, divortii libellum miſit: deinde ſimul caritate deſiderioque repudiatæ, ſimul injuriæ ſuæ acerbitate ac dolore extabuit. Extrema quoque hujus memorabili eventu adverterunt curioſos: quia corpus flammæ vi e rogo ejectum, cum reponi propter ardorem nequiret, juxta ſarmentis aliis nudum crematum eſt. Sic atrocibus belli minis inter ipſa initia compreſſis, victores, rara iis temporibus modeſtia, pace contenti fuerunt. quam ob moderationem non minus, quam ob bellum feliciter confectum, C. Catuli magnopere celebratum nomen eſt.

XVIII. Exercitus Lepidi, carpentibus inſulanis, quibus

§ XV. Faſti Capitol. Cic. de Off. 2. 17. Salluſt. Euſeb. Oroſ. Jul. Exſuperant. c. 6. § XVI. Flor. 3, 23. Salluſt. Oroſ. Jul. Exſuperant. Aſcon. in Scaur. Plut. Plin. 7, 36 & 53. Val. Max. 2, 8. Appian. civil. l. 1. § XVII. Jul. Exſuperant. Sueton. in Cæſ. c. 2. Liv. Epit. Salluſt. Agell. 13, 8.

molestus esse cœperat, dissipatus est: quod roboris fuerat, Perperna ad Sertorium adduxit; qui profectus in Hispaniam, cum se relatum in proscriptos didicisset, bellum ingens excitaverat. Igitur ut vires ei subtraherentur, senatusconsulto, & rogatione Plautia belli Lepidani gratia pœnitentibus facta, reditusque decretus: maxime annitente C. Cæsare, qui concionem super ea re habuit, quod in eadem causa L. Cinna, uxoris suæ frater, esset. Igitur *civilium armorum furias*, quibus ipse haud leviores excitaturus erat, multum exsecratus, orare Patres cœpit, *ut aliquando his malis terminus poneretur.*

XIX. *Ira Deorum multis ab annis ita conquassatam internis seditionibus rempublicam, ut, siquidem diutius ea durare pestis debeat, necessum sit omnia ruere. Desiderare urbem ornamenta pacis bellique; desiderare consiliorum auctoritatisque principes curiam: multa præstantissimorum virorum capita per Damasippum, multo deinde plura per Sullam decisa, quæ velut in opprobrium publicæ servitutis pro Rostris spectanda proponerentur. Nunc autem remittente numinum indignatione, sublatis horum scelerum auctoribus, necessum haud esse, ut deterrimorum virorum instituta, per probos & patriæ amantes exerceantur.*

XX. *Donec recens adhuc dominatio, & dictatoris terror primum, deinde memoria valuerit, facta quædam a gementibus esse, quæ recordatione temporum utcunque defendantur: si quid eorum præterea fieret, jam nullum colorem superesse, quin consulto facta credantur, & multi pro uno Sullæ exstitisse. Ita nullum alium civilis belli finem, nisi eundem & imperii, sperari posse. Igitur magnopere se consulere Patribus, ut recipiendis in civitatem, abolendaque eorum noxa, qui Lepidum secuti nuper essent, minuerent hostes patriæ, darentque exemplum omnibus, nemini errorem suum fraudi, sed tantum pervicaciam fore: neque senatum alios habiturum pro hostibus, quam qui conciliari patriæ nolint.*

XXI. *Nullum validius ad stabiliendam pacem adjumentum fore: nam eadem opera Sertorio, & qui alii arma retineant, magnam virium partem decessuram; & eandem ad rempublicam accessuram esse.* Ceterum postquam ad Sertoriani belli mentio-

nem accessimus, quod illa tempestate longe gravissimum fuit, rem paulo supra repeti, ad multa, quæ scire lecturos refert, profuerit. Postquam primum Scipionis deficiente exercitu, Sertorius in Hispaniam abiverat, tum admiratione virtutis & industriæ, tum ambitioso ac leni imperio, provincialium simul, civiumque Romanorum, qui locis illis consederant, ita conciliavit animos, ut paulo post magno exercitu coacto, C. Annio missu Sullæ in Hispaniam eunti, sex millia armatorum duce Livio Salinatore opponere potuerit, qui, occupatis Pyrenæi angustiis, Sullanos aditu arcerent.

XXII. Sed obtruncatus a Calpurnio Lanario Salinator, quem fidissimum amicorum crediderat, C. Annium subito immisit necopinantibus: unde Sertorius cum tribus hominum millibus Carthaginem novam, & inde navibus in Mauritaniæ litus perfugit. Sed multis militibus inter aquandum subita barbarorum irruptione amissis, retro vela fecit: iterumque repulsus, ascitis piratarum Cilicum paronibus, præsidium Annii in Pityusa insula improvisus oppressit. Sed Annio magnam classem, cum una legione adducente, prœlio navali parum prospero usus, quod naves illius leves parumque firmas, ortus forte ventus disjecerat, post longum & acrem naufragii metum, paulo supra Bætis amnis ostia applicuit.

XXIII. Sub idem tempus nautæ recens ex insulis Atlanticis revecti miracula narrabant: *duas ibi insulas propinquas inter se, & decem millibus stadiis procul a Gadibus sitas, suopte ingenio alimenta mortalibus gignere.* Igitur *Fortunatæ* vocabantur: & has intellexisse Homerum etiam apud barbaros obtinebat, cum *Elysios campos, sedesque beatorum* describeret. Earum esse, quæ hodie *Canariæ* vocantur, ex modo navigationis, & descriptione locorum, & quæ de his apud Plinium, auctore Juba rege, narrantur, propemodum constat. His igitur intellectis, traditur tædio præsentium Ser-

§ XXI. Plut. in Sertor. c. 9. L. Ampel. § XXII. Hieron. adv. Rufin.

torius, & ne aut facere aut pati tam tristia necessum esset, fugam in longinqua Oceani agitavisse, apud Fortunatas illas insulas, quod reliquum esset ævi, in quiete exacturus.

XXIV. Igitur aliquando, cum famam illam apud suos late sparsam cum admiratione vidisset excipi, ejusmodi jacere sermones cœpit: *Fabulam hanc esse credidissem, nisi non spernendi auctores verum subesse persuaderent. Multi sunt, qui se vidisse confirment: & ne dolum putem, singuli seorsim interrogati de rebus, de quibus inter se comparare, si maxime voluissent, nullo pacto potuerunt, eadem omnia miro consensu referunt. Unum subit mirari, quod tantæ felicitatis loca ex cetero orbe non petuntur avidius. An non enim satius foret, contentum iis, quæ in pace & otio viventibus omniparens tellus sponte sua ministraret, dimittere inanes aut atroces curas, & sibi aliisque parcentem sine metu, sine injuria, munere Deorum oblata accipere cibaria?*

XXV. *At nos improvidi & immites, quo scilicet aliquando beatiorem ducamus vitam, tumultu turbisque miscemus omnia: annosque nostros prodigimus, tanquam alio tempore victuri. & ut paremus supervacua, necessariis invicem spoliamur spoliamusque. Ita multis calamitatibus malisque cogentes coactique, & interdum scelesti magis, quam miseri distringimur. Sed alii sane insaniant! quid nos facere decet commilitones? Quin arripimus vacuam tantorum bonorum possessionem: ut aliquando incipiamus vivere, ceterorum mortalium errores tempestatesque de tutis litoribus despecturi.*

XXVI. *Si cuiquam nostrûm sperare multum ex his rebus licet, quæ vulgo præcipuæ habentur, ego is esse debeo. Genere Romanus, ordine senator, dignitate prætorius, qui exercitibus magnis, provinciisque præfui, qui res gessi nemini hujus ævi ducum pœnitendas. Me tamen eo propemodum natura ducit, quam sequi optimam vitæ magistram æquum est, ut spes meas omnes hoc pretio commutare nihil abnuam.* Non erat ea mens Cilicibus, ut pacis amore, pecuniæ studium abjicerent, cujus causa pacem otiumque reliquissent. ita Sertorio relicto, in

§ XXIII. Sallust. Plut. Flor. 3, 22. § XXV. Sallust.

Africam se contulerunt, ubi de regno Mauritaniæ bellabatur. At Sertorius, ne, quod supererat militum, inopia deficeret, alteri se partium applicuit; rebusque bene gestis, cum ab incolis locorum amaretur, quid postea facto opus esset, deliberabat.

XXVII. Ancipitem & impeditam consultationem legati Lusitanorum abruperunt, *ad imperium gentis* eum vocantes: quæ contra Romanos terrores ducis egens, laudatum ab omnibus, qui cum illo fuerant, Sertorium, velut divino munere oblatum, rebatur. Erat enim ille animo consilioque maximus, virtutis liberalissimus æstimator, in puniendo moderatus, facundus idem & comis, & tam in confirmandis suis, quam terrendis hostibus, singularis artifex. Igitur, accepta conditione, cum duobus millibus, sexcentis, quos vocabat *Romanos*, & septingentis, qui ex omni Africa se ad eum contulerant, levi præsidio relicto in Mauritania, nactus obscuram noctem, æstu secundo, furtivaque celeritate, vitare prœlium in transgressu conatus est.

XXVIII. Sed occurrente cum navibus Cotta, juxta Mellariam in freto dimicare coactus, vi perrupit, & ad montem Balleram, quem Lusitani præceperant, contendit. Horum copiis assumtis, (erant autem cetratorum millia quatuor, equites septingenti) Furfidio cum legionibus adventanti se objecit. Is enim Bæticam cum imperio obtinebat. cum hoc, difficultatibus locorum adjutus, ita certavit, ut ille, duobus millibus Romanorum amissis, cedere cogeretur. His igitur aliisque multis ducibus interfectis, pulsisve, C. Metellus a Sulla missus est, claræ veterisque famæ imperator. Qui postquam in ulteriorem provinciam venit, artibusque Sertorii fatigatus, neque cogere potuit ad pugnandum, neque insequi fugientem, nisi ut omnia fugientium incommoda ipse pateretur; L. Domitium, proconsulem citerioris Hispaniæ, cum omnibus copiis, quas paraverat, arcessivit.

§ XXVI. Plut. in Sertor. c. 13. § XXVIII. Sallust. Oros. 5, 23. Plut. in Pomp. c. 27.

XXIX. Sed ille ad Anam fluvium, qui Bæticam a Lusitania ſeparat, ab Hirtulejo, quæſtore Sertorii, cum exercitu oppreſſus eſt. idemque fatum eodem loci legatum Metelli Thorium deprehendit. Deinde, quia tanto hoſti resiſtere res Romana uno imperatore non poterat, L. Manilio Galliam Narbonenſem obtinenti præcipitur, ut ſuppetias Metello in Hiſpaniam tranſgrediatur. Hunc quoque cum quinque legionibus, & mille quingentis equitibus advenientem, idem Hirtulejus ſic excepit, ut L. Valerius Præconinus legatus, exercitu pulſo, interficeretur; L. Manilius proconſul, impedimentis amiſſis, in oppidum Ilerdam pæne ſolus confugeret.

XXX. Unde viribus & fama in dies augeſcens Sertorius, ut conſilium & decus partibus adderet, ſenatores ex proſcriptis eodem nomine locoque apud ſe habebat; allectiſque ex amicorum cohorte primoribus, ut trecentorum numerus fieret, hunc *ſenatum* appellabat: ad eum ordinem de rebus omnibus referebat, hinc quæſtores legatique, quam proxime patrium morem creabantur. Nam Sertorius eâ modeſtia & animi magnitudine agebat, ut, quamquam Hiſpanorum armis, pecuniiſque & urbibus, ac corporibus uteretur, nulla tamen re lædi obliterarive Romani nominis dignitatem ſineret.

XXXI. Cum hæc agebantur, P. Servilius cum Cilicibus proſpere ad ſummum, ſed non ſine magno labore ac periculo dimicabat. Mithridatici belli occaſione piratæ, quod inter Cretam Cyrenaſque & Achajam ſinumque Maleum eſt mare, (ipſi a prædarum ubertate *aureum* vocabant) latrociniis infeſtum habere cœperant, Iſidoro duce. Deinde, quia Mithridates Aſiam pro aliena negligebat, Sullam urbanæ res revocabant in Italiam, impunitate plures invitante, numero viribuſque aucti, magnis jam claſſibus oberrabant. adeoque placebat ipſis hoc vitæ genus, ut hoc

§ XXIX. Appian. civil. l. 1. Salluſt. Plut. in Sertor. c. 19. Liv. Epit. Flor. Pomp. Mela. Oroſ. Eutrop. § XXX. Flor. 3, 6. Plut. Liv. Epit. Oroſ. Caſ. de B. G. 3, 20. Appian.

perpetuo exercere certi, in quandam velut reipublicæ formam coirent. igitur, licet passim haberent castella, arces, insulas desertas; sedem tamen fortunarum omnium Ciliciam, quæ vocatur aspera, consensu legerunt, importuosam, & altissimis rupibus horrentem.

XXXII. Unde communiter ab omnibus *Cilices* vocari cœperunt: quamvis esset mixta variarum gentium colluvies, Syri, Cyprii, Pamphylii, & quidam ex Ponto, ac propemodum omnibus Orientis regnis: multi enim bellorum diuturnitate patrimoniis exuti, cum facere indigna & gravia, quam pati, mallent, naves pro natali solo ad ducendam vitam delegerant. His omnes fere Ciliciæ Pamphyliæque urbes patebant, dulcedine lucri forum prædæ vendendæ, navibusque eorum stationem præbentes. Sidetæ quidem naves etiam iis fabricabant, & captos ab illis palam vendebant, quamvis liberos esse scirent & faterentur.

XXXIII. Diversum Lyciorum institutum, eoque dispar etiam fortuna fuit: qui neque terrore, neque lucro victi, omnem cum Cilicibus societatem constanter recusarunt: quorum deinde excidium salvi sospitesque viderunt: nisi quod e finitimis bellis, velut ex vicino incendio, partem aliquam vapor afflavit. Ceterum piratas L. Muræna nuper, imperato civitatibus Asiæ, ut ex pecunia vectigali populi Romani naves facerent, paulisper represserat; sed quia neque receptacula illorum expugnata erant, neque prohiberi poterat, quo minus plures quotidie ad illorum institutum affluerent, postquam Muræna decessit ex Asia, plus terroris ac damni, quam unquam antea, passim dederunt.

XXXIV. Jam enim & Siciliam infestabant, ut circa eam insulam nemini tuta navigatio esset: occurrentemque sibi prætorem navali prœlio vicerant. nec meliore eventu ab aliis in eos pugnatum. Igitur missus in eos P. Servilius proconsul, primum in ipso mari congressus, quamquam adversus leves & fugaces myoparonas justæ magni-

§ XXXII. Strab. l. 4. § XXXIII. Appian. Cic. Verr. 1, 35. Sex. Ruf. c. 11.

tudinis naves oppofuerat, non incruentam victoriam retulit. Sed nec mari fubmoviffe contentus, ad urbes illorum & prædarum receptacula eruenda convertit. Non minimi laboris id bellum fuit. fere triennio pugnatum: multæque per Ciliciam Pamphyliamque & Lyciam urbes everfæ.

XXXV. Phafelis in Lyciæ Pamphyliæque confinio fita, juxta quam Alexander olim per anguftias fluctibus coopertas transduxit exercitum, crebro commeantibus eo piratis, quod ita projecta in altum horum acceffibus erat opportuna, primo commerciis, deinde & focietate fe conjunxerat. Sed non ante deftitit Servilius, quam expugnatam dirueret. Eadem fors Olympi fuit, urbis antiquæ & opulentæ, quæ inter fex Lycias maximas numerari folet. Hujus, cum vi capta effet, magna præda fuit: multaque inde figna & ornamenta ab imperatore belli jure fublata funt. Corycum quoque urbem, inclitam nemore, in quo crocum gignitur, eorundem armorum tempeftas evertit.

§ XXXIV. Orof. 5, 23. Strab. Cic. § XXXV. Flor. Cic. Verr. 1, 21. Strab. Salluft. Eutrop.

JOANNIS FREINSHEMII SUPPLEMENTORUM LIVIANORUM

LIBER LVI.

IN LOCUM LIB. XCI LIVIANI.

EPITOME

LIBRI NONAGESIMI PRIMI.

Cn. Pompejus, cum adhuc eques eſſet, cum imperio conſulari adverſus Sertorium miſſus eſt. Sertorius aliquot urbes expugnavit, plurimaſque civitates in poteſtatem ſuam redegit. Ap. Claudius proconſul Thracas pluribus prœliis vicit. Q. Metellus proconſul L. Herculejum, quæſtorem Sertorii, cum exercitu cecidit.

I. TRANSGRESSUS in Hiſpaniam Perperna, quemadmodum ſuperiore libro oſtendimus, curam ſenatus duplicaverat, nihil æque metuentis, quam, ne auctus novo exercitu Sertorius in Italiam reverteretur. Metellus enim, feſſa jam ætate, & ſtatariis pugnis aſſuefactus velociſſimæ virtutis hoſti parum reſiſtebat. Idcirco Cn. Pompejus, qui nuper, recepta Gallia Ciſalpina, quamquam jubente Catulo, copias non dimiſerat, cupidus Hiſpanienſis belli, ut ad opem ferendam Metello mitteretur, ad urbem hærebat, ſemper aliqua reperta cauſa, cur exercitum ſub ſignis re-

tincret. Neque aliud in promtu præsidium erat, neque ducum quisquam, qui Sertoriano vigori rectius opponeretur. Ergo ex sententia L. Philippi, decreta illi provincia est, ut pari cum Q. Metello imperio esset. quo tempore ajunt, mirantibus quærentibusque, *anne igitur equitem Romanum pro consule mittendum censeret?* respondisse Philippum, *non se illum sua sententia pro consule, sed pro consulibus mittere.*

II. Tanta erat de virtute Pompeji opinio, ut, cum duo consules clarissimi fortissimique essent, duorum consulum munus unius adolescentis virtuti committeretur. Igitur Pompejus, accepto imperio, diebus quadraginta suppleto exercitu, paratisque necessariis, ad Alpes movit, quarum aditus Sertoriana præsidia obtinebant. Igitur Pompejus aliud, quam Hannibal patefecerat, sibi opportunius iter juxta Rhodani Padique fontes aperuit: hostibusque in Hispaniam submotis, Galliam, adjuvante non segniter, qui provinciæ præerat, M. Fontejo, recepit. deinde perrexit ad Pyrenæum, ut ad auxilium Metello ferendum quam maturrime occurreret. Nam is in dies molestioribus rebus utebatur: cum super alia mala, fatiscens laboribus miles, segnior, & adversus imperatorem contumacior fieret: eousque, ut, Sertorio Metellum ad singulare certamen provocante, impudens clamor oriretur, *ire* jubentium, *ducemque cum duce, Romanum cum Romano congredi*, non sine conviciis, ubi Metellum imperatorii loci memorem, neque hostis insultatione, neque suorum stultitia moveri viderunt.

III. Igitur Metellus, ut aliquo negotio militem occuparet, celeriter ad Laccobrigas movit, urbem hosti opportunissimam, non magno negotio in potestatem redacturus, quod unus tantum intra mœnia puteus erat, & suburbanis aquis obsessi prohibebantur. Sed hic quoque neque solita cautio Sertorio, neque celeritas efficiendi cogitata defuit. Ex omni Hispanorum Maurorumque numero robustissimum quemque, eundemque pernicissimum, pronun-

§ I. Appian. Hisp. § II. Val. Max. 8, 15. Cic. pro Fontej. Plut. in Sertor.

tiato in ſingulos utres præmio excitans, magnam aquarum copiam inferendam in oppidum curat. per eoſdem inutilis turba educitur. ita in multos dies adverſum ſitim providetur. Enimvero Metellus, cui omnis ſpes in eo erat poſita, ut imparatos opprimeret, *tantum quinque dierum cibaria portare* militem juſſerat.

IV. Idcirco, deficiente commeatu, Aquinum cum ſex millibus militum frumentatum miſit. At Sertorius, occultatis tribus hominum millibus, cum ceteris, quos ſecum habebat, Aquinum ad pugnam cogit. ea dum conſeritur, ſigno dato procurrunt inſidiæ: ſic Aquinus dimidia copiarum parte, & equo armiſque amiſſis, vix a Metello receptus, & obſidio cum magna Romanorum ignominia ſoluta eſt. His ſucceſſibus ab Hiſpanis Sertorius in cœlum tolli: *hoc imperatore ſibi decus, divitias, victoriam quiſque ſpondere.* neque ille omittebat, omni arte parare novorum amicorum, retinere veterum benevolentiam, comiter appellando ſingulos, donando ob virtutem, armis auro atque argento ornatis, ſaguliſque pictis, & Romana diſciplina exercitum ad ſpeciem & robur inſtruendo.

V. Sed & nobiliſſimos ex amicis populis pueros, ludo Oſcæ inſtituto, Græcis Latiniſque literis curabat erudiendos, *civitatem Romanam* promittens, *ubi adoleviſſent:* & hi quidem Sertorio uſum obſidum præbebant; ſed quia nominis invidia aberat, ſecuri vacuique ſuſpicione parentes, ultro liberali & honeſta ſuorum educatione lætabantur. Mos vetus Germanorum Gallorumque per Celtiberos in Hiſpaniam introductus fuerat, ut principibus virtute præſtantes viri comites ſe adjungerent, indiſcreta familiaritate lætorum adverſorumque, atque etiam mortis ſocii. nam ne quis, amiſſo duce, vivus ex acie reverteretur, devotione terribili adſtringebant fidem.

VI. Horum major, quam cuiquam alias, Sertorio nu-

§ V. Tacit. Germ. c. 15. Nic. Damaſcen. l. 16. Plut. in Sertor. c. 23. Salluſt.

merus apparebat. multa enim in has leges millia sequebantur: feruntque, *aliquando fuga ad urbem quandam facta, portisque turbam morantibus, devotos illos, abjecta suæ salutis cura, Sertorium per sua corpora ad medium quasi murum extulisse, ut deinde superadstantium manibus in summum attraheretur.* Nec dissimili fama, atque caritate apud Italicos milites celebrabatur. Nam Perpernæ milites, quod ille nobilitate & opibus potior, cedere Sertorio recusabat, indignabantur: nec ultra passi, quam donec per Pyrenæum saltum Pompejus adventare auditus est, *ut ad Sertorium duceret*, postularunt; *ni duxisset, sua sponte ituros.*

VII. Idcirco Perperna, quod summum tenere locum nequibat, proximum utique non abjiciendum ratus, cum ingenti pecunia, tribusque & quinquaginta cohortibus ad Sertorium venit. Hac tanta accessione ferociores Hispani, quorum undique magna vis ad castra Sertorii concurrerat, insolentioribus quotidie vocibus pugnam flagitabant. At Sertorius, non minus cautus, quam acer imperator, neutiquam conducere rebus suis existimabat, ut præter rationem belli seque & exercitum non necessariis casibus objiceret. Postremo, quia nulla jam ratione cohiberi hominum impetus poterat, turmæ equitum, ut lacesseret hostem, permisit: deinde laboranti submisit alias, atque ita citra magnæ noxæ experimentum docuit, quis exitus flagitatam pugnam mansisset.

VIII. Igitur ut quoque in posterum obsequentioribus uteretur, jussis *in concionem assistere* militibus, *duos equos produci imperavit, prævalidum alterum, alterum mire exilem.* valido deinde parvum hominem & cotemtibilem aspectu, exili magnum robustumque admovit, præcepto, *ut robustior ille gracilis equi caudam universam abrumperet, valentis singulos pilos infirmus velleret.* Atque illo inter plurimum omnium risum, magna vi nequidquam adhibita, defatigato, cum gracilis, quod imperatum erat, confecisset, versus ad suos Sertorius, *Jam*, inquit, *quod mihi sæpe monenti noluistis, oculis,*

§ VII. Front. Strat. 1, 10. Plut.

opinor, vestris credetis, milites. quanto plus perseverantia, quam impetus, valeat, sub claro exemplo didicistis. Romani exercitus hac imagine vobis ostensa natura est: quem universum qui aggredietur, nihil aget; per partes carpenti minime erit insuperabilis.

IX. Per hæc conversis animis suorum, & ad accipienda quælibet apertis; *rem se facere, non nisi rarissimam, & magna de causa probabilem*, ait, *qui gerendi belli rationem exercitui reddat imperator. Sed facere semel, ut ostenso cognitoque, a quali duce, & qualibus consiliis regantur, post hæc etiam celanti animum suum læti atque securi obediant. Neque enim sibi deesse ferociam, siquidem robore & impetu posse obtineri victoriam putaret: idque tot prœliis compertum, quibus miles, tribunus, legatus, imperator suæ alienæque vitæ juxta pepercisset. Ceterum ita se videre comparata esse præsentia, ut nulla sit, nisi qua instituerit ducere, ad salutem via.*

X. *Laudare se quidem animos cuilibet discrimini promtos, & timori impenetrabiles: sed eo ipso dignos arbitrari, qui nullum aut modicum ad usum temere non prodigantur. Sed neque ignaviæ cuiquam auctorem esse: quin ultro indicere expeditiones, pugnas, itinerum operumque multiplicatum laborem. His enim rebus se confidere, quibus adhuc contra tot duces & magnos exercitus, cum modicis copiis invictus stetisset. Olim se scire, plerosque omnes præ nimio ardore ad summæ rei dimicationem animis votisque properare: sed suis artibus effectum, ut & bellum sustineretur egregie, & Perpernæ daretur spatium tantas adducendi copias, quæ profecto, si ante tempus in unius certaminis aleam descensum foret, non fuissent habituræ, quocum se conjungerent.*

XI. *Nunc vero aucti tanto exercitu, neque ipsi nos trademus inertiæ, neque hosti quidquam temporis tutum, aut quietum esse patiemur. Sed nec temere a priori ratione belli gerendi recedemus. Romanam aciem, si viribus ac locis æquis congrediare, sine summo tuo periculo damnoque haud sustinueris: at ego vobis ita constrictam locis, turbatam improviso metu, vigiliis laboribusque enectam dabo, ut citra noxam meorum militum concidatur.*

XII. *Omnia, quæ ad hunc obtinendum finem faciunt, pro no-*

§ VIII. Val. Max. 7, 3. Plut. Front. Strat. 4, 7.

bis sunt. Locorum ingenium, quibus a pueritia assuevistis, & perinde scientia: velocitas ingenita Hispanis, famis, sitis, æstus, laboris patientia. quibus rebus ita fatigavimus statarias hostium copias, ut quandoque se victas ante sentiant, quam, a quibus oppugnentur, cognoverint. Scio, nobiscum esse, qui Viriathini belli meminerint: iis consilium meum haud difficulter approbabo. juniores satis habeant, animos promtos, arma expedita habere, ut feliciter expertum ducem, ad gloriam & opus recto itinere præeuntem sequantur. Ita condocefactis barbaris, cum illorum viribus, ingenio suo uteretur, multa prospere gessit, aliquot urbes expugnavit, plurimasque civitates in potestatem suam redegit. Unde non minori admirationi, quam terrori hostibus erat.

XIII. Sed præcipuam ei calliditatis famam peperit Characitana expeditio, qua gentem feram, non urbes, aut vicos, sed magnum & arduum collem plurimis speluncis in Aquilonem versis supra Tagum incolentem subegit. Ibi dum circa inaccessum collem obequitans, adversus tutos loco barbaros inanes minas jacit, & pudore recedendi multa volvit animo, Cæciam animadvertit in adversas speluncas flare: edoctusque ab accolis, id eo tempore anni solitum illis regionibus esse, milites *excidere glebas ex circumjecto agro, & contra speluncas comportare in aggerem*, jubet: multum irridentibus montanis insanæ molitionis vanitatem, quod putabant, ad oppugnandum altissimum collem id institutum pertinere. Inter hæc Sertorius sub noctem suos reduxit in castra.

XIV. Postridie, cum flare ventus cœpisset, & ex congesta humo pulverem in altum efferre, militibus immissis, *subruere ex imo cumulum illum* jussit, *terramque levem admodum & friabilem comminuere.* atque illa labore hominum, equorumque ultro citroque super eam discurrentium ungulis trita, cum a vento rapta in aerem tolleretur; statim densa quædam nebula speluncarum ostia fenestrasque obturavit. neque jam aut lucis usus supererat,

§ XII. Liv. Epit. § XIII. Plut. in Sertor. c. 26.

aut reciprocandæ animæ purus ſuppetebat aer. nec enim aliam in partem apertæ illorum habitationes, aut ulla ducendi ſpiritus copia dabatur. Biduo tamen ſuſtinuerunt hoc malum obſeſſi: tertio die, quia perſeverante vento ſuffocabantur, ſunt dediti.

XV. Dum hæc geruntur, in Hiſpaniam Pompejus venit; arrectique omnium animi erant, ut ſolet, ad novi imperatoris famam: multique populi, qui minus conſtanter adhærebant Sertorio, jamjam mutaturi ſocios videbantur. Sed inſperatus ad Lauronem caſus & dubios in officio retinuit, & fidos confirmavit. Sertorius eam urbem obſidebat, cum univerſum exercitum ſuum, apud Pallantiam convenire juſſum, ſuccurſurus obſeſſis Pompejus adduxit. Tumulus haud procul urbe viſebatur, quem qui prior occupaſſet, magna erat ex loco commoda habiturus. Utroque duce properante, Sertorius cum præveniſſet; excluſus ea ſpe Pompejus haud eo minus læto animo agebat, quod inter ſuum exercitum & Lauronem intercluſas Sertorii copias tenere rebatur.

XVI. Igitur miſſis ad Lauronenſes nuntiis, *bono animo eſſe jubet, atque confidentes in mœnibus obſeſſi obſeſſoris ſpectaculo frui.* Sertorius, jactantia Pompeji comperta, ridens ait, *ſe diſcipulum Sullæ* (ſic appellabat eum ludibrii cauſa) *docturum, debere plus reſpicere imperatorem, quam proſpicere.* Simul oſtendit obſeſſis ſex millia peditum prioribus in caſtris relicta, ut Pompejum, ſi in ſe moviſſet ſigna, a tergo aggrederentur. Ita Pompeji gaudium irritum cito in gravem verecundiam vertit. Nam ſerius errore cognito, cum neque invadere Sertorium, ne circumveniretur, auderet, neque præ pudore Lauronem ſuſtineret relinquere; pereuntium ſociorum ſpectator otioſus ſedebat.

XVII. Dum ita vicina caſtris caſtra duo imperatores habent; Sertorius talem dolum machinatur. Duæ tantummodo regiones erant, ex quibus peti pabulum poſſet, una in propinquo, altera longius ſita. Sertorius ulterio-

§ XV. Plut. in Pomp. c. 28 & in Sertor. Oroſ. 5, 23.

rem ab armatis adiri vetuit: citimam ſubinde per levem armaturam juſſit infeſtari. Sic ad extremum fides adverſis partibus facta, tutiorem eſſe, quæ erat remotior: magnuſque eo Pompejanorum numerus pabulatum profectus eſt. His a Sertorio triplices inſidiæ per idoneos ſaltus ponuntur, miſſis Octavio Græcino cum decem cohortibus, in morem Romanorum armatis, & totidem levis armaturæ Hiſpanis, Tarquitioque Priſco cum duobus millibus equitum.

XVIII. Illi ſtrenue imperata faciunt. explorataque locorum natura, in vicina ſilva prædictas copias noctu abſcondunt, ita ut in prima parte leves Hiſpanos, gentem ad furta belli peridoneam ponerent; paulo interius ſcutatos; in remotiſſimo equites, ne fremitu equorum deſtinata proderentur. quievere omnes, ſilentio ſervato, in horam tertiam diei. cum deinde Pompejani ſecuri gravatique pabulo de reditu cogitarent, & hi quoque, qui in ſtatione fuerant, quiete invitati ad pabulum colligendum dilaberentur; emiſſi primum Hiſpani, velocitate gentili in palantes effunduntur, & convulnerant confunduntque nihil tale exſpectantes. prius deinde, quam reſiſti his inciperet, ſcutati erumpunt e ſaltu, & redeuntes in ordinem conſternant, vertuntque. fugientibus equites immiſſi, toto eo ſpatio, quo redibatur in caſtra, perſecuti cedunt. curatum quoque, ne quis effugeret. nam præmiſſi per compendia itinerum ducenti quinquaginta equites, quos in hunc uſum opperiri duces juſſerant, antequam ad caſtra Pompeji perveniretur, converſi, occurrerunt eis, qui primi fugerant.

XIX. Ad cujus rei ſenſum Pompejo immittente legionem cum Lælio in præſidium ſuorum, ſubducti in dextrum latus ſpecie cedentium equites, mox circumitu legionem abs tergo infeſtarunt: cum jam etiam a fronte Sertoriani, qui pabulatores perſecuti erant, incurſarent. Sic legio quoque inter duas acies hoſtium cum legato eliſa eſt. ad cujus auxilium Pompejo univerſas educente co-

§ XVII. Front. Strat. 2, 5. Appian. civil. l. 1. Salluſt.

pias, Sertorius quoque e collibus inſtructum oſtendit exercitum, effecitque, ne Pompejus progrederetur. Ita præter duplex damnum, eadem ſollertia illatum, ſpectatorem quoque eum cladis ſuorum conſtituit. Hoc primum prœlium inter Sertorium & Pompejum fuit. decem millia hominum de Pompeji exercitu, cum jumentis & calonibus amiſſa ſunt. Pompejus vix reliquias incolumes reduxit.

XX. Hic eventus etiam Lauronenſium fregit animos, neque diu cunctati, conceſſerunt in Sertorii fidem. Is prædam militi conceſſit, edicto, *liberis corporibus uti parceretur:* direptam deinde urbem incendit, non crudelitate, a qua vix ullus unquam dux alienior fuit; ſed ut ex tanta exiſtimatione Pompejo contemtus apud barbaros oriretur: quo inſpectante, & tantum non flammis incenſæ calefacto, urbs ſocia & amica deflagraſſet. Lauronenſes, qui obſidioni ſuperfuerant, in Luſitaniam Sertorius deduxit. In ea direptione miles quidam muliere Lauronenſi præter naturam abuſus, oculis mulctatus eſt, quos directis in eos digitis mulier effoderat. Re ad imperatorem delata, cum facta & cauſam didiciſſet, infenſus tanto militiæ dedecori, integram cohortem, hoc genus flagitiis famoſam, licet Romana eſſet, delevit. Pompejus tamen impetum Sertorii victoris, quamquam novis militibus, & multo paucioribus, ſuſtinuit: nam adverſus ſexaginta millia peditum, novem equitum, non ultra triginta peditum millia, & mille equites adduxerat.

XXI. Hæc ea æſtate in Hiſpania geſta. cum deinde tempus anni adverſum expeditionibus eſſe cœpiſſet, diverſi imperatores in hiberna diſceſſerunt. Cn. Pompejus & Q. Metellus circa Pyrenæum, inter ſæviſſimos hoſtes, in caſtris hiemarunt: Sertorius cum Perperna in Luſitaniam profectus eſt. Per hæc tempora continuum fere cum Thracibus bellum erat, perpetuo incurſantibus Macedoniam.

§ XIX. Appian. Jul. Obſeq. Front. Plut. in Sertor. c. 29.
§ XX. Appian. Plut. Oroſ. 5, 23.

Et quamquam acriter a Dolabella repressi, justissimusque de iis ductus triumphus erat; cum Ap. Claudio successore Dolabellæ multis, sed levibus prœliis concurrerunt.

XXII. Quibus victis, Appius, per Rhodopæas gentes, magno cum labore in Sarmatas usque pervenit. Sed inter asperrimas gentes, ubi cum Medis varie dimicavit, curis & ægritudine fatigatus in morbum incidit, ex quo est in provincia mortuus. Jam Romæ Cn. Octavius M. F. Cn. N. C. Scribonius Curio consulatum occeperant. Tum Reatinorum improvisa clades in prodigium versa. quippe terræ motu ædes sacræ in oppido agrisque commotæ, saxa, quibus forum stratum erat, discussa, pontes interrupti, ripæ labentis fluminis in aquam provolutæ, fremitus inferni exauditi fuerant. paucis abinde diebus, quæ concussa erant, corruerunt. saxum vivum cum provolveretur, non sine stupore visentium in præcipiti rupe immobile stetit. Aliud deinde nuntiatum prodigium est, quod *scintillam e stella cadere, & augeri terræ appropinquantem, ac postquam lunæ magnitudine facta esset, illuxisse ceu nubilo diei, dein cum in cœlum se reciperet, lampadem factam L. Junius Silanus proconsul cum comitatu suo viderat.*

XXIII. Hoc forte nunquam antea visum annotatumve movit Patres, ut *de Sibyllinis carminibus colligendis referri* juberent, quoniam, quod eorum asservatum in Capitolio fuerat, incendio ædis illius consumtum erat. In eam legationem P. Gabinius, M'. Otacilius, L. Valerius lecti. His negotium datum, *ut Erythras præcipue adirent*, quæ patria Sibyllæ dicebatur, *ad describenda, quæ ibi pro Sibyllinis celebrarentur.* Per hos aliosque (nam & Samo quædam allata sunt, & Ilio, per Africam etiam & Siciliam, & Italicas colonias, etiam privatis conquisita) magnus librorum numerus in urbem comportatus est. & quia multa

§ XXI. Sallust. Oros. Appian. Cic. pro Fontej. & in Pison. Liv. Epit. Eutrop. Sex. Ruf. Jul. Obseq. Flor. 3, 4. § XXII. Plin. 2, 35. Pigh. Annal.

vana inerant, ſacerdotibus mandatum, *ut, quantum humanæ ope poſſet, vera a falſis diſcernerent.*

XXIV. Nec in tam cæco negotio certius aliud, quam per acroſtichidum, ut vocant, indicia repertum diſcrimen, Terentius Varro doctiſſimis, ſed iiſdem ineptiſſimis rerum divinarum libris prodidit. Eodem anno, poſtquam primum ver apparuit, reſumtum acriter in Hiſpania bellum eſt, multaque & cruenta prœlia facta. Tandem apud Italicam Bæticæ urbem Q. Metellus, & Sertorii quæſtor L. Hirtulejus, totis viribus congreſſi ſunt. Metellus adverſus hoſtium celeritatem ac ferociam, haud paulo minus viribus, quam conſilio, tribuebat: tam diligens celandi, quæ cogitaret, ut interroganti, *quid poſtera die facturus eſſet*, reſponderit: *tunicam meam, ſi eloqui poſſet, comburerem.*

XXV. Igitur inſignem, quam tunc adeptus eſt, victoriam, non tam militum lacertis, quam ingenio ſuo, debuit. Oriente protinus die, Hirtulejus inſtructam aciem vallo ejus admoverat: neque mora eſſet, ſi ſuos audiret, quin ſtatim contra exiretur. Sed prudens imperator, intra caſtra retento exercitu, geminam utilitatem percepit: ſpatium nactus, quo conſideraret hoſtium aciem, eandemque (fervidiſſimum enim anni tempus erat) caloribus conficiendam relinqueret. Idcirco cum, quod roboris in hoſtili exercitu erat, in media acie ſtare comperiſſet: ſic inſtruxit edocuitque ſuos, ut cornua longius protenta prius cum oppoſitis congrederentur, quam mediæ acies confligerent. His ita ordinatis, ſub ſextam diei horam exercitum eduxit. Recens Metello miles, curatis corporibus, viribus integris pugnam capeſſebat: Sertoriani ſtando feſſi, magis etiam æſtu fatigabantur: & quia Metellus mediam aciem reduxerat, fortiſſimæ quæque cohortes, ſi ſtarent, otioſæ manebant; ſin procurrerent in hoſtem, hic quoque novus labor prioribus moleſtiis accedebat.

§ XXIII. Feneſt. ap. Lactant. de Ira & de Inſt. 1. Dionyſ. 4, 70. Strab. l. 13. Tacit. § XXIV. Appian. civil. l. 1. Oroſ. Front. Strat. 1, 1. § XXV. Front. 2, 1 & 3.

XXVI. Inter hanc dubitationem pulfis utrinque cornibus, ita circumveniuntur, ut neque repugnando fervari, neque erumpere ad fugam poffent. Ibi vehementiffime dimicatum eft, ita promtis avidifque ducibus, ut Metello in fagum, Hirtulejo in brachium tela venirent. neque tam virtute, quam quibus diximus rebus, inferiores Sertoriani exftiterunt. Ita viginti millibus militum amiffis, pauci in Lufitaniam cum duce refugerunt. Neque tamen ille cladi fuorum diu fuperftes fuit, dum reparatis viribus fortunam denuo tentat, cum fratre ad Segoviam interfectus. Quo tempore *barbarum, qui forte evaferat, nuntium cladis Sertorius, cum maxime pugnam adverfus hoftem ciens, e veftigio pugione trajeciffe* dicitur; *veritus, ne, inter milites vulgata rei fama, animos eorum alieniffimo tempore infringeret.*

XXVII. Magnum enim omnino incommodum acceperat, infigni duce, multifque fortiffimorum virorum millibus deperditis. Sed nemo temere tum ad alios belli cafus, tum in reparandis cladibus, Sertorio dux melior erat: cum invictus ipfe, legatorum culpa fortunave vulneratam caufam mirabili femper celeritate confilioque reftitueret. Unde ingens viri nomen, quotidieque majus, ne quidem Europæ finibus continebatur, quin Afiam quoque & Pontum implerent ejus laudibus, qui ex Occidente adventabant. Quod non ultimum incitamentum Mithridati fuit, cur tertii belli, fibique ad poftremum exitiofi, aleam fubiret: elatum regis animum aliis etiam ftimulantibus caufis. Quippe poft remiffam a Sulla legationem, Cappadociam Ariobarzani, uti juffus erat, reftituerat: cum alios oratores fcribendi fœderis caufa Romam ablegaffet, iterum fpe fua fruftratus eft, quia, mortuo jam Sulla, magiftratus civilibus turbis impediti de eo negotio non retulerunt.

XXVIII. Igitur Mithridates ultionis cupidus, & fibi adhuc diffifus, Tigranem fubornat: facilius conjicientibus

§ XXVI. Salluft. Orof. 5, 23. Flor. 3, 22. Liv. Epit. Front. 2, 7. § XXVII. Plut. in Sertor. c. 30. Appian. Mithrid.

rem Romanis, quam ad prohibendum paratis. Ille Cappadociam, velut indagine cinctam, evacuavit, abactis hominum ferme trecentis millibus, & urbibus Græcanicis duodecim evastatis. Hos in Mesopotamiam, agris juxta Trigranocertam ad incolendum attributis, transtulit; majoremque partem urbis ex eo genere frequentavit. Curæ enim habebat rex longe superbissimus, ut urbs, ubi sibi diadema Armeniæ imposuerat, quamque de suo nomine voluerat appellari, magnificentissimo murorum ambitu, maximaque hominum & ædificiorum multitudine ornaretur.

XXIX. Hæc dissimulare, Romanos non externa tantum bella, sed etiam urbani motus coegerunt. De tribunatu, cujus omnem fere potestatem Sulla exstinxerat, certabatur. Nam illo mortuo, plerorumque erecti animi fuerant, restitutum iri jus populi sperantium, nisi C. Catulus acta Sullæ constanter defendisset. Proximis deinde consulibus, agente L. Sicinio tribuno plebis, tumultuatum: isque statim, cum D. Bruto & Æmilio Mamerco impar fuisset, cum acriore viro, Curione, malo suo fato, commissus est. Vehementer eum accusabat Curio, ut erat ei sermo splendidus & copiosus, quod *reipublicæ, vix e tantis cladibus respiranti, denuo civilium bellorum metum intestinæ seditionis fax & auctor admoveret.*

XXX. *Quasi enim parum molesti Perperna ac Sertorius forent; quasi nesciretur, quæ Mithridatis, quæ Tigranis essent consilia; quasi Macedoniam & Achajam a Thracibus lacerari, nihil ad rempublicam pertineret: ita novos subinde in ipsa urbe exoriri Cinnas atque Marios, qui sævius, quam ulli hostes, civitatem vexent premantque. Scilicet hunc Sicinium apud levem & seditiosam turbam ipso nomine favorabilem, haud minus turbarum daturum credi, quam antiquis temporibus educta in Sacrum Montem plebe, nescio quis Sicinius dederit. Nisi tamen hic tanto est deterior, quod non contentus jure tribunitio, quatenus tolerabile civitati, & populo salutare est, quale majores vestri unice desidera-*

§ XXVIII. Strab. l. 11. Appian. Salluft.

runt, licentiam ſibi miſcendi omnia, & rempublicam arbitratu ſuo agendi, ferendi poſtulat.

XXXI. *An non ſatis modo pœnarum dedimus, quod hominibus turbulentis, ambitioſis, audacibus, ſtultis adoleſcentibus, populum, quo vellent, agitandi conceſſa poteſtas eſt? Unde enim Gracchanæ Apulejanæque ſeditiones? unde mox Marianus Cinnanuſque furor: niſi ex tribunitiis rogationibus? Hoc igitur audes dicere, Sicini, talem mihi poteſtatem depoſco, qualem Sempronii Saturninique habuerunt: ego rempublicam conſtituam ſcilicet; ego leges, quibus obediatis, feram. Infelix ſcurra, tu iſto tuo impudenti ore flagitium tale proferre auſis. Tua iſta inſignis & prodigioſa ſtultitia, tua improbitas, tuæ illæ ſordes in hac ſe republica jactabunt?*

XXXII. *At nos merito noſtro miſeros, ſi nunc Sicinium feremus regem, qui nuper Æmilium non tulimus. Scilicet apparebat, quam efficax ad ſubruendam rempublicam cuniculus effoderetur, ſi, quod ille ſub honeſta ſpecie petebat, leges Sullæ, quibus tanquam firmiſſimo vinculo concordia ſtatuſque civitatis hujus continetur, abrogarentur.* Hæc atque talia dictitantem non tam oratione Sicinius, quam clamoribus & improba dicacitate refellebat. Erat enim homo perquam ridiculus; & ſcurriliter facetus, omnes civitatis principes ac magiſtratus exagitare conſueverat. memoraturque, a ſolo M. Craſſo petulantiam abſtinuiſſe; interrogantibus, *cur ſoli omnium huic parceret?* reſpondere ſolitus, *fœnum in cornu habere.* Sed a Curione minime temperabat, quin & de republica cum eo contenderet acritér, & inconcinnum conſulis in dicendo motum dictis procacibus irrideret: & corpore ac lingua percitum, & inquietum, nomine hiſtrionis vix ſani *Burbulejum* appellaret. Igitur cum in magiſtratu eſſet occiſus, penes Curionem invidia necati fuit: tribunatuſque deſiderium, pauliſper repreſſum eo facinore apud plebem Romanam, non multo poſt vehementiore niſu erupit.

§ XXX. Cic. in Brut. c. 59. Liv. 2, 32. § XXXII. Cic. in Brut. c. 9. Plut. in Craſſ. c. 13. Salluſt. Plin. 7, 12. Val. Max. 9, 14.

JOANNIS FREINSHEMII SUPPLEMENTORUM LIVIANORUM

LIBER LVII.

IN LOCUM LIB. XCII LIVIANI.

EPITOME

LIBRI NONAGESIMI SECUNDI.

Cn. Pompejus dubio eventu cum Sertorio pugnavit, ita ut singula ex utraque parte cornua vicerint. Q. Metellus Sertorium & Perpernam cum duobus exercitibus prœlio fudit: cujus victoriæ partem cupiens ferre Pompejus, parum prospere pugnavit. Obsessus deinde Cluniæ Sertorius, assiduis eruptionibus non leviora damna obsidentibus intulit. Præterea a Curione proconsule in Thracia res gestas adversus Dardanos, & Q. Sertorii multa crudelia in suos facta continet, qui plurimos ex amicis & secum proscriptis, crimine proditionis insimulatos, occidit.

I. EADEM æstate, qua victus & occisus a Metello L. Hirtulejus erat, Sertorius & Pompejus, collatis apud Sucronem oppidum signis, ambiguo Marte dimicarunt. Ab ambobus erat properatum, ut adventum Metelli occuparent: dum Sertorius auxiliatorem hostis prævenire studet,

Pompejus consortem gloriæ. Animosus enim rebus prospere gestis, quod Segidam, nobilem Celtiberiæ urbem, ceperat, & secundo ad flumen Duriam prœlio ducem hostium C. Herennium cum decem amplius hominum millibus, & urbe Valentia deleverat; solus cum Sertorio decertare cupiebat: ne sæva quidem tempestate territus, cum sereno repente cœlo crebra cum ingenti fragore fulmina micarent. Dilata tamen in vesperam pugna est, Sertorii astu, qui hostibus locorum ignorantia neque ad fugiendum, neque ad persequendum, qualiscunque sors prœlii fuisset, utilem fore, prævidebat.

II. Forte sic evenerat, ut Sertorius contra Afranium in acie consisteret, Pompejusque cum Perperna congressus, impelleret illum, cæderetque. Quare Sertorius, propere commisso aliis ducibus dextro cornu, succurrit laborantibus, & alios circumspectantes fugam, alios jam palantes colligit, Pompejique victoriam, graviter urgentis impetum, sistit. Ibi vir vasta corporis magnitudine in Pompejum equitem pedes se intulit: consertisque ensibus dextram alterius alter petiit: sed æquior Pompejo sors fuit, &, accepto vulnere, manum hostis amputavit. At multis in eum se incitantibus, cum etiam hasta in femore graviter læsus, a suis fugientibus desereretur, præter spem evasit. Equus auro phalerisque eximiis adornatus, dum captus ab Afris, divitis prædæ objectu altercantes inter se barbaros a persequendo retinet, effugium domino dedit.

III. Dum hoc cornu, in quo Pompejus curaverat, vincitur; vicissim hi, a quibus Sertorius discesserat, ab Afranio vertuntur in fugam, adeo perculsis hostibus, ut ne castra quidem defenderent, quo minus ab Afranianis, eodem impetu victoriæ perrumpentibus, diriperentur: frustra vetante legato, quia Pompeji fortuna qualis fuisset ignorabatur, quia tenebræ jam oborientes obtentui delinquenti-

§ I. Flor. 3, 22. Liv. Epit. Plut. in Sertor. c. 30 & Pomp. c. 29. Oros. 5, 26. Sallust. Appian. civil. l. 1. § II. Plut. in Sertor. & Pomp. Appian.

bus erant. Sed acerbam eis prædam Sertorius effecit, qui reversus a persequendo, statim adortus est Afranii turbatas incompositasque cohortes, & magna cum cæde ex castris suis ejecit. Cum ita discessum esset, ut, fusis utrinque singulis cornibus, damno quoque non valde inæquali, (decem millia Pompejus, haud multo pauciores Sertorius, desideraverant) de victoria neutri concederent; postridie, simul illuxit, iterum educti sunt exercitus, prœliumque sperabatur.

IV. Sed propinquante Metello, Sertorius dixisse fertur: *nisi anus ista supervenisset, ego hunc puerum verberibus castigatum Romam dimisissem.* Idcirco cum duobus congredi nolens, dimisit suos, admonitos, quem in locum convenire vellet. Eos enim ita dudum assuefecerat, ut ad ducis imperium diffluerent, aut colligerentur: & ipse nunc solus per loca, quæ vagando venandoque de industria pererrare consueverat, palaretur; nunc centum quinquaginta millibus armatorum stipatus incederet. At Pompejus Metello venienti honoris causa obviam pergens, ubi in conspectu fuit, *submitti fasces a lictoribus suis*, ut dignitate superiori, jussit. Metellus neque id passus est fieri, neque ulla in re quidquam usurpavit præcipui, nisi quod, quoties una tendebant, universo exercitui signum ab uno Metello dabatur.

V. Consilio tamen senis plerumque Pompejus acquiescebat, digno inter cetera, quod narretur, documento. Junctis uterque copiis sæpe diuque Sertorium provocaverant, contra duos pugnare recusantem: donec animadverso, milites Sertorianos incredibili ardore instinctos, humeris exsertis, lanceisque vibratis, pugnam deposcere, Metellus recepit exercitum, & Pompejo idem faciundi auctor fuit. Sed inter superioris pugnæ trepidationem amissa cerva candida macerabat Sertorium, ita ut compluribus diebus, non sine irrisu hostium, a rebus gerendis abstineret. Nam ad inclinandos, quo vellet, barbarorum animos, illo animali,

§ III. Sallust. Oros. 5, 23. Plut. in Pomp. & Sertor. Front. Strat. 2, 13.

quasi machina quadam utebatur. Erat enim insigni forma, colore candido, & sic assueta Sertorio, ut audiret vocantem, euntemque sequeretur.

VI. *Hanc* ille *Dianæ donum esse* fingebat, & superstitiosæ genti quidlibet persuadebat *ab hac per quietem edoceri.* sive hostes aliqua irrupturos compererat, *ab hac se* dicebat *admonitum:* sive res a suis bene gestæ erant, occultatis, qui retulerant, cervam producebat ob faustum nuntium coronatam; jubebatque *honorem habere Diis, cito lætum aliquid gratumque audituros.* Sertorius igitur non cervam, sed, quam illa conciliabat, utilitatem perisse, moleste ferebat. Idcirco cum nocte quidam errantes ex colore agnitam comprehendissent, scirentque, magnam se ab imperatore gratiam hoc facto inituros, diligenter nuntiarunt. Ille grandi promissa pecunia, si rem tegerent, & si vulgassent, supplicium interminatus, præcepit, *ut eam postero die repente in eum locum, ubi jus reddere erat solitus, immitterent.*

VII. Ipse vultu hilariore in publicum progressus, principibus Hispanorum, qui tum aderant, dixit, *in quiete sibi visum esse, cervam, quæ perierat, ad se reverti; & pristino more, quid facto esset opus, prædicere.* Inter hæc dimissa ex composito cerva, ubi Sertorium conspexit, lætis saltibus ad tribunal fertur, & genibus ejus capite imposito, dextram sedentis (nam frequenter ei gratum aliquem cibum clam obtulerat) ore contingit. Clamor inde factus, & orta admiratio est, tantumque ea persuasio, Diis carum hunc ducem esse, in animis mobilissimorum alias hominum valuit, ut, *ex iis nationibus neminem unquam ab eo defecisse, cum esset multis prœliis superatus*, memoriæ proditum sit. Sed tum maximo hominum concursu, lætus successu fabulæ Sertorius, & animos sponte in superstitionem præcipites magis impulsurus, vultu ac voce in speciem religione incensi composita,

VIII. *Sunt*, inquit, *Dii: nec sunt modo, sed etiam nobis*

§ V. Front. 1, 11 & 2, 1. Plut. in Sertor. Appian. civil. l. 1.
§ VI. Agell. 15, 22. Front. Plut. § VII. Plut. Agell.

favent. Mittat ſane Roma Pompejos ſuos, mittat Metellos! utinam & regum ille domitor, terror omnium gentium, Romanæ libertatis oppreſſor Sulla reviviſceret, ut majora nomina vinceremus! Nam ut hæ quidem res eunt, favorem Deorum in tam manifeſtis indiciis non agnoſcere inſanum, non æſtimare impium foret. Quid minus dare, quam victoriam, poſſunt; quibus tanta victoriæ non præſagia tantum, ſed adjumenta miſerunt? Quantum enim in eo eſſe putemus, quod toties monitu Dianæ clandeſtina hoſtium conſilia ſacrum hoc animal indicavit; loca, tempora, agenda omittendaque docuit; rerum bene geſtarum nuntium, bene gerendarum prænuntium fuit?

IX. *Neque hæc a me fingi, ſicut exiſtimari hoſtes vellent, ipſi præclare intelligitis, bonorum iſtorum ſæpe ſocii, participes, teſtes. Cur autem, o milites, ſociique, ad vetera provocamus? en vobis præſens & grande documentum! Quid enim, o quid mihi nuntias, amica?* Simul cum his verbis permulcens cervæ caput, quod iterum dextræ ejus admoverat, nominanſque locum, ubi partem hoſtium caſtra nuper poſuiſſe per exploratores didicerat, *imus*, exclamat, *imus, quo tua nos monita vocant, nemorum arcuſque potens virgo. Tu nobis tela intorquentibus aderis; tu venationem efficies uberem & ſecundam. Sed neque parum grati aut memores meritorum erimus. Tibi non jam urſorum cervorumque arma, ſed victis hoſtibus detracta ſpolia ſuſpendemus: tibi pro feris ſilveſtribus cohortes legioneſque procumbent.*

X. Hoc velut furoris œſtro percuſſas militum mentes Sertorius videns, optimæque ſpei plenas, continuo duxit in hoſtem, levibuſque prœliis tempore ducto, donec ſui convenirent, eum inter Segontiam & Tuttiam urbes, in ultimas anguſtias redegit. Tandem Romani, magnis copiis pabulatum profecti, neceſſitatem impoſuerunt Sertorio, ni reverti illos cum præda vellet, prœlio dimicandi. Igitur equo adduci juſſo, commiſit pugnam: certatumque eſt ſummis utrinque viribus, a ſexta diei hora, donec ſtellæ cœlo fulſerunt. In eo certamine C. Memmius quæſtor Pompeji, vir militiæ peritiſſimus, occubuit: & ſex millia Pom-

pejanorum sunt interfecta; de Sertorianis ad millia tria ceciderunt. Interim Metellus de Perpernæ exercitu ad millia quinque concidit.

XI. Igitur illatis in eam partem signis, Sertorius ad ipsum usque imperatorem, pulsis obstantibus, penetravit. Ille quamquam senio gravaretur, fortiter restitit, animosque suorum, prope deploratis rebus, voce, manu, exemplo denique confirmavit. Sed immane quantum animi exarsere, postquam vulneratum ictu tragulæ viderunt. tum enim pudore, ne deseruisse imperatorem dicerentur, & ea ætate virum, periculorum præ ira obliti, repulerunt hostes, & Metellum, scutis objectis protegentes, extulerunt ex acie.

XII. Sertorius amissam e manibus prope certam victoriam dolens, vespera sequentis diei, cum magna ad eum auxilia Hispanorum venissent, castra Metelli subito oppugnare adortus est: sed superveniente Pompejo, Cluniæ, montano & munito oppido, quod paucis inde millibus aberat, se inclusit, ut in se avocatis Romanis ducibus, tutum suis abitum præstaret. Romani cum neque persequi palantes, nec expugnare resistentes possent, gravibus ab eo damnis per continuas eruptiones affecti, jam tempore anni invitante, relictis ad obsidionem Cluniensem idoneis copiis in hiberna discesserunt.

XIII. Hæc ita apud alios auctores reperio. Livius, *a Metello Sertorium & Perpernam cum duobus exercitibus fusos fugatosque*, scripserat; *Pompejum, partem victoriæ ferre cupientem, parum prospere pugnavisse*. Certe Metellus imperatorem se ob fusum acie Sertorium appellari, adeoque omnibus humanis honoribus coli passus est, ut ne quidem a divinis temperaret. In ulteriorem Hispaniam regressus, magna gloria concurrentium undique virorum feminarumque, vias ac tecta visendi causa replentium, spectabatur.

XIV. Sed præcipuæ infamiæ cœna fuit, qua eum quæstor C. Urbinius, & postquam hoc ille gratum habebat,

§ X. Appian. civil. l. 1. Plut. Oros. 5, 23. § XI. Sallust. Plut. Appian. § XII. Liv. Epit. Plut. Ptolem. § XIII. Plut. Sallust.

alii deinceps exceperunt. Ædes aulæis ſigniſque exornata, ſcenæ ad hiſtrionum oſtentationem, ſparſa croco humus, & alia in modum celeberrimi templi viſebantur. præterea ſedenti tranſenna demiſſum Victoriæ ſimulacrum cum machinato ſtrepitu tonitruorum coronam capiti imponebat. triumphalis plerumque habitus erat accumbenti: epulæ quæſitiſſimæ, non per omnem modo provinciam, ſed trans maria ex Mauritania petita volucrum, & ferarum incognita ante genera, inter puerorum virginumque choros apponebantur, hymnos accinentium, quibus ejus victoriæ celebrarentur.

XV. Nam adeo laudibus ſuis delectabatur, ut etiam Cordubenſibus poetis, pingue quiddam atque peregrinum ſonantibus, aures ſuas dederet. Et hæc faciebat, quia Sertorium propemodum voluntate cedentem, repulerat: cum eum ſermonibus contemneret, *Sullæ fugitivum, & Carbonianorum exſulum reliquias* appellando. Sed idem *in caput ejus quater & vicies* pronuntiari juſſerat, *ſi a cive Romano interficeretur; ſi ab exſule, reditum in patriam.*

XVI. Inter hæc L. Octavius Cn. F. C. Aurelius Cotta conſulatum inierant. Quo anno C. Scribonius Curio Macedoniæ proconſul, qui Appio ſucceſſerat, omiſſis, quas ille irritaverat, gentibus, in Dardania aſperum bellum felici eventu geſſit; & aliquot ſubactis populis, mulctaque imperata, quam certo tempore penderent, in hiberna regreſſus eſt. Ea tam formidoloſa militibus expeditio fuit, ut de quinque legionibus una circa Dyrrhachium obſequium detrectaret, *ſecuturam ſe temerarium ducem in aſperam & inſidioſam militiam* negans. Sed dux acerrimus, cum *reliquas legiones in armis* aſſiſtere juſſiſſet, *ſeditioſam legionem inermem procedere*, & in conſpectu armati exercitus diſcinctam, ſtramenta ſecare, poſtero etiam die ſimiliter foſſam diſcinctos milites facere coegit.

§ XIV. Salluſt. Plut. § XV. Plut. Cic. pro Arch. c. 10. § XVI. Eutrop. Oroſ. 5, 23. Liv. Epit. Salluſt. Front. Strat. 4, 1. Marcellin. 29, 26. Appian. civil. l. 1. Plut.

XVII. Atque ita domiti cum infimis precibus obteſtarentur, ne ſigna legionis ſubmitteret, nomenque aboleret; nequitum eſt impetrari: ſignis ademtis ſoluta legio, militeſque in ceterarum ſupplementum diſtributi ſunt. In Hiſpania Q. Metellus & Cn. Pompejus imperatores iterum a Pyrenæis montibus ad flumen Iberum caſtra moverunt.

XVIII. Hoc tempore cum multi ſubinde ad Metellum transfugerent, mutare priorem manſuetudinem Sertorius præcipiti ad pœnas iracundia cœpit: plurimis amicorum & ſecum proſcriptorum crimine proditionis interemtis. Unde paulatim odio eſſe exercitui; & viciſſim illum ſuſpectare: neque animi priores militibus, neque duci conſilium eſſe. maxime moleſtum Romanis erat, quod plus barbaris Sertorius crederet; hos haberet cuſtodes corporis, popularium fide damnata: quamquam illius gratia contra patriam arma ferrent, nec transfugarum, ſi qui eſſent, crimen, in ſacramento manentibus aliis, recte imputaretur.

XIX. Sed nihil erat acerbius, quam quod Hiſpani, favore ducis elati, tanquam in perjuros infidoſque petulantia dicta jaciebant. In hac ægritudine animorum, tamen non omnino Sertorium deſerebant, neceſſarium ſibi ductum ejus judicantes, etiam cum amare amarique deſiiſſent. Erat enim vir bellicarum artium peritiſſimus, & ad ſtruendas inſidias artifex. eoque ab Hiſpanis Hannibal vocabatur, quo nullum iis locis verſatiorem acrioremque imperatorem fuiſſe meminerant. Et ipſe ſic appellari gaudebat, cominus faciem oſtentans, aliquot adverſis cicatricibus, & effoſſo oculo deformem; quo ille dehoneſtamento corporis maxime lætabatur, quod is quoque caſus & Pœno duci, & Philippo Antigonoque regibus ſe aſſimilaret: quos ille omnes, cum alium aliis virtutibus vinceret, animi magnitudine, prudentiaque & velocitate conſiliorum æquabat.

XX. Tum quoque, præter alias cauſas, erat exercitus ſolito ſegnior, quod ſcuta equitum parte exteriore, jaculaque & pectora equorum cruenta ſubito prodigio appa-

§ XIX. Appian. Salluſt. Plut.

ruerant. Sed ille formidinem ſuorum in audaciam vertit, *ſibi portendi victoriam* interpretatus, *quoniam illæ partes ſolerent hoſtili ſanguine maculari.* Confirmatis igitur copiis, continua ei prœlia cum ſucceſſu fuerunt. Inter quæ Pompejum a Pallantia ſubmovit, adeo rebus obſeſſorum extremis, ut ſuffoſſa mœnia trabibuſque ſuffulta, incenſis illis, Pompejani ſubruerent.

XXI. Sertorius inſtaurato, quod ceciderat, rebuſque neceſſariis urbe munita, Calagurim profectus, ſubito in caſtra obſidentium impetu, ad tria hominum millia delevit. Pompejus ad Metellum ſe receperat, qui frequentibus incurſionibus ſocias Sertorii civitates vexando, exciſis caſtellis atque oppidis, incolas in Romanæ ditionis loca deportabat. Dum ita inter Romanos duces, illis ad populationem agrorum, his ad urbium excidia converſis, alienæ diſcordiæ pœnas miſera dat Hiſpania, ne urbanæ quidem res diſſenſione ac tumultibus caruerunt: annonæ præſertim inopia furorem plebis uſque ad ſummi imperii contemtum, conſuliſque periculum exſtimulante.

XXII. Quod quia non aliunde, quam ex oratione C. Cottæ cognoſci poteſt, operæ pretium putavimus, quibus eam verbis Salluſtius tertio Hiſtoriarum libro poſuerat, huc tranſcribi. *Multa mihi pericula domi, militiæ multa adverſa fuere, Quirites. quorum alia toleravi, partim repuli Deorum auxiliis, & virtute mea: in quibus omnibus neque animus negotio defuit, neque decretis labos. malæ, ſecundæque res, opes non ingenium mihi mutabant. At contra in his miſeriis cuncta me cum fortuna deſeruere. præterea ſenectus, per ſe gravis, curam duplicat; cui miſero, acta jam ætate, ne mortem quidem honeſtam ſperare licet.*

XXIII. *Nam ſi parricida veſtri ſum, & bis genitus hic Deos Penates meos, patriamque, & ſummum imperium vilia habeo; quis mihi vivo cruciatus ſatis eſt? aut quæ pœna mortuo? cum omnia memorata apud inferos ſupplicia ſcelere meo*

§ XX. Jul. Obſeq. Front. 1, 1. Appian. § XXI. Flor. 3, 21. § XXII. Salluſt.

vici. A prima adoleſcentia in ore veſtro, privatus, & in magiſtratibus egi: qui lingua, qui conſilio meo, qui pecunia voluere, uſi ſunt: neque ego callidam facundiam, neque ingenium ad maleſaciendum exercui: avidiſſimus privatæ gratiæ, maximas inimicitias pro republica ſuſcepi. queis victus cum illa ſimul, cum egens alienæ opis, plura mala exſpectarem, vos, Quirites, rurſus mihi patriam, Deos Penates, cùm ingenti dignitate dediſtis.

XXIV. *Pro quibus beneficiis, vix ſatis gratus videar, ſi ſingulis animam, quam nequeo, conceſſerim. nam vita & mors jura naturæ ſunt: uti ſine dedecore cum civibus, fama & fortunis integer agas, id dono datur, atque accipitur. Conſules nos feciſtes, Quirites, domi bellique impeditiſſima republica. namque imperatores Hiſpaniæ ſtipendium, milites, arma, frumentum poſcunt. & id res cogit. quoniam poſt defectionem ſociorum, & Sertorii per montes fugam, neque manu certare poſſunt, neque utilia parare.*

XXV. *Exercitus in Aſia Ciliciaque ob nimias opes Mithridatis aluntur: Macedonia plena hoſtium eſt; nec minus Italiæ maritima, & provinciarum: cum interim vectigalia parva, & bellis incerta, vix partem ſumtuum ſuſtinent. ita claſſe, qua commeatus vehatur, minore, quam antea, navigamus. Hæc ſi dolo aut ſocordia noſtra contracta ſunt, agite, & uti lubet, ita ſupplicium ſumite: ſin communis fortuna aſperior eſt, quare indigna vobis, nobiſque, & republica incipitis? Atque ego, cujus ætati mors proprior eſt, non deprecor, ſi quid ea vobis incommodi demitur. neque mors ingenuo corpori honeſtius, quam pro veſtra ſalute, finem vitæ fecerit.*

XXVI. *Adſum en C. Cotta conſul, facio, quod ſæpe majores aſperis bellis fecere; voveo dedoque me pro republica: quam deinde cui mandetis, circumſpicite. Nam talem honorem bonus nemo volet, cum fortunæ, & pacis, & belli ab aliis acti ratio reddenda, aut turpiter moriendum ſit. tantummodo in animis habetote, non me ob ſcelus aut avaritiam cæſum; ſed volentem pro maximis beneficiis animam dono dediſſe.*

XXVII. *Per vos igitur, Quirites, & gloriam majorum, to-*

lerate adversa, & consulite reipublicæ. Multa cura summo imperio inest, multi ingentes labores: quos nequidquam abnuitis, & pacis opulentiam quæritis: cum omnes provinciæ, regna, maria terræque, aspera aut fessa bellis sint. Hæc tum pro concione dicta memorantur. Quo deinde magis hominum animi lenirentur, ejusdem consulis lege jura quædam tribunis plebis restituta sunt; ita tamen, ut non tam potestas eorum, quam dignitas augeretur: legis Corneliæ, ceteris manentibus, abrogato capite, quod tribunitiis aditum ad majores honores præcluserat.

XXVIII. Ea quoque res contentione non caruit: sed, repugnante nobilitate, summo populi studio perfecta est. Igitur & Q. Opimius, qui tum tribunus legem Aureliam suasit, quod contra Q. Hortensii voluntatem dixerat, anno sequente ad C. Verrem prætorem in judicium adductus, mulctaque ab eo petita est, *quod, cum esset tribunus plebis, contra legem Corneliam intercessisset.* Sub hoc obtentu potentes & iniqui homines, scelestissimi prætoris abusi ministerio, hominem innocentem bonis atque fortunis omnibus exuerunt.

§ XXVII. Sallust. Ascon. in Cornel. § XXVIII. Ascon. in Verr. Cic. Verr. 1, 60.

JOANNIS FREINSHEMII SUPPLEMENTORUM LIVIANORUM

LIBER LVIII.

IN LOCUM LIB. XCIII LIVIANI.

EPITOME

LIBRI NONAGESIMI TERTII.

P. Servilius proconſul in Cilicia Iſauros domuit, & aliquot urbes piratarum expugnavit. Nicomedes, Bithyniæ rex, moriens populum Romanum fecit heredem, regnumque ejus in provinciæ formam redactum eſt. Mithridates, fœdere cum Sertorio icto, bellum populo Romano intulit. Apparatus deinde regiarum copiarum pedeſtrium navaliumque: &, occupata Bithynia, M. Aurelius Cotta conſul ad Chalcedonem prœlio a rege victus eſt. reſque a Pompejo & Metello adverſus Sertorium geſtas continet; qui omnibus belli militiæque artibus par fuit. quos etiam, ab obſidione Calagurris oppidi depulſos, coegit diverſas regiones petere, Metellum ulteriorem Hiſpaniam, Pompejum Galliam.

I. IISDEM conſulibus, P. Servilius proconſul in Cilicia Iſauros domuit, & aliquot urbes piratarum expugnavit. Per Tauri quoque montis in Ciliciam vergentia latera, quo

nullus adhuc Romanus exercitus penetraverat, in Isauros itum, Lycaoniæ partem: & Isaura, unde genti nomen, obsidione circumdata sunt. His expugnatis, P. Servilius *Isaurici* cognomen accepit; non ex nobilitate locorum, sed magnitudine laboris, victoriam æstimans. Nam omnia circum piratæ tenebant: durumque armis genus, situs asperitate propemodum erat inexpugnabile, donec imperator, averso flumine, ex quo hostes aquabantur, oppidum ad deditionem siti coegit.

II. Hic ei limes itinerum eo bello & expeditionum fuit. P. Servilius Isaura demolitus, Ciliciæ Isauriæque vectigal imposuit, confectaque provincia, multis ubique piratarum, quas ad mare habuerunt, excisis munitionibus, magna gloria decessit. Præcipuum, quacunque incedebat, hominibus gaudium fuerunt, spectati in vinculis prædonum duces, quorum unus ille plures, quam omnes ante eum Romani ceperant: fruebaturque vulgus tam avide miseria eorum, quos timuerat, ut non modo ex his oppidis, per quæ ducebantur, sed etiam ex finitimis, visendi causa concurreret.

III. Exercitum tamen in Cilicia retineri placuit, ob suspectam Mithridatis potentiam, & haud dubii jam belli apparatus. eum P. Servilius L. Octavio proconsuli cum tradidisset, Romam ad triumphum decessit. Isque haud dubitanter decretus, & magno spectantium studio celebratus est; quod eum P. Servilius captorum oppidorum spoliis, & divite piratarum præda satis magnifice instruxerat. Inter hæc Bithyniæ rex Nicomedes moriens, quamquam ex Nusa sorore Mithridatis prolem susceperat, sive gratiæ referendæ causa, sive ut graviorem inimico regi adversarium relinqueret, populum Romanum fecit heredem.

IV. Idcirco prætori Asiæ M. Junio Silano (quod is provincias obtinentium Bithyniæ proximus erat) negotium

§ I. Liv. Epit. Oros. 5, 23. Eutrop. Strab. l. 12 & 14. Val. Max. 8, 5. Flor. 3, 6. Front. 3, 7. Marcellin. 14, 5. Cic. Verr. 5, 26. § III. Sallust. Plut. in Lucull. c. 11. Eutrop. Cic. Verr. 1, 10. Val. Max. Arrian. Bithyn. Appian. civil. l. 1.

datum, *ut regnum Nicomedis in provinciam redigeret.* Sub idem tempus Libyci quoque regni pars, quæ ſub Appione Ptolemæo fuerat, ejuſdem teſtamento Romanis provinciis acceſſit. Cyrenaicam alterius Appionis judicium dudum ad Romanum populum tranſtulerat: tum altera pars Libyæ, quam vocabant aridam, Parætonio, Chæreclaque & Neapoli urbibus Romanam ditionem auxit.

V. Id Ægyptii, quorum ad regnum haud dubie illa pertinebant, diſſimulare coacti ſunt ob inteſtinas diſcordias, metumque, ne Syriacis regibus ab ſenatu Romano Ægyptus adjudicaretur. Erant enim Romæ adoleſcentuli duo, quos ex Selene Ptolemæi filia Grypus Antiochus ſuſtulerat, qui *ad ſe & matrem ſuam regnum Ægypti pertinere* dicerent. Atque illi quidem, obtentu temporum populi Romani, per ſenatum agere nihil potuerunt. Libya inter Romanas provincias manſit. Sed Mithridates hoc maxime ad nudanda conſilia tempus opportunum judicans, quo tranſiens ad aliud imperium Bithynia, deſtituta priore domino, nondum fida aut firma novis nutaret, bellum aperte ſumſit.

VI. Et quia Sertorii celebres fama opes erant, ad ſocietatem cum eo jungendam hortantibus aures præbuit. Duo enim Lucii, Magius & Fannius, Fimbrianæ ſeditionis reliquiæ, qui, ſedibus Myndi fixis, apud regem per obſequelam orationis, & maxime odium Sullæ, auctoritate & gratia valebant, *Aſiam vicinoſque populos, haud dubium auxilii Sertorio ferendi præmium fore* dicentes, impulerunt, ut de fœdere ineundo legatos in Hiſpaniam mitteret. Eos Fannius & Magius, emta dudum a C. Verre navi Mileſia, per Italiam ad Sertorium deduxerunt.

VII. Senatus, re audita, hoſtes illos judicavit, inquirendoſque mandavit. Sed illi jam in Hiſpaniam pervenerant. Sertorius, introductis in ſenatum ſuum legatis, magnifice

§ IV. Plut. Liv. Epit. Appian. Eutrop. § V. Cic. Verr. 4, 27. § VI. Liv. Epit. Appian. Mithrid. Cic. Verr. 1, 34. Idem pro leg. Manil. c. 4. & pro Muræna. c. 15. Plut. in Sertor. c. 38. Salluſt. Aſcon. in Verr. 3.

de rebus ſuis locutus, *quod jam ab Oriente ſimul & ab Occidente faceſſere negotium adverſariis poſſet*, exponere mandata juſſit. Illi hanc in ſententiam cœperunt: *Rex Mithridates, multas graveſque injurias olim & nuper perpeſſus a Romanis, qui in urbe ſunt, iterum ad arma cogitur. Quæ illum cauſæ moveant, non modo præclare ſcitis; nec enim leves aut obſcuræ ſunt: ſed ab iiſdem hominibus ſimilia, aut atrociora paſſi, quam nihil ab his æqui, nihil ſaltem tolerabile poſſit impetrari, compertum habetis.*

VIII. *Sane cum ſenatu populoque Romano fœdus icit Mithridates: ſed multoties id ruptum a Sullanis eſt, ut & ipſi diſcedere inde citra perjurii notam liceat; ceterum inviolabile ſicut hactenus, ita porro quoque & ſanctum ſervare cupit: ſed vobiſcum, Q. Sertori, voſque Patres conſcripti, quem ille veriorem digunioremque antiqua populi Romani fama ſenatum judicat, quam qui urbi incubat, non externorum modo regum nationumque, ſed ſuæ quoque patriæ tyrannus & hoſtis. Sed non magno negotio commune periculum ab utrorumque cervicibus depelli poteſt, ſi hinc Sertorius, inde Mithridates totis viribus inſurgant.*

IX. *Rex noſter, ex quo contra pacem Sullanam eſt a L. Muræna appetitus, ſuperior armis fuit. Eadem audivit de his Romanis, qui Hiſpanias obtineant: multaque iis locis fama, tu C. Sertori, voſque reliqui duces eſtis. Igitur mittendam ad vos legationem cenſuit, ut, qui ſimilibus cauſis concitentur, ſimilique virtute & fortuna agant, communi fœdere communem ſalutem tueantur. Utriſque proniora erunt omnia, ſi juncti conſiliis armiſque invicem, ubi utilitas deſideret, juvamus & juvamur, quam ſi diverſi diviſique ſua quiſque negotia ſeorſim curent.*

X. Poſtquam e curia dimiſſi legati ſunt, inter præſentes diu de tantis rebus conſultatum eſt. Plerique *minime dubitandum* cenſebant, *quin oblata, quibus cum maxime eſſet opus, acciperentur; nihil e contra, niſi quod alioquin alienum eſſet, tradituri.* Quippe legati, *navium & pecuniarum magnam vim polliciti, Aſiam & vicina regna Mithridati con-*

cedi postulaverant. At Sertorius insigni documento maximi spiritus, *siquidem Bithyniam & Cappadociam parere regibus assuetas Mithridates subegisset, facile passurum*, dixit; *sed Asiam justissimo titulo possessam Romanis, postea receptam a C. Fimbria, tum pace Sullana dimissam ab rege, non esse concessurum.*

XI. *Se enim Romanos esse, nec cum patria, sed, a quibus oppressa sit, tyrannis, bellum gerere. omnia ergo consilia ad augendam magis ornandamque rempublicam, quam ad vexandam, esse referenda. Optandam plane viro forti victoriam, si honestis parari rationibus possit; sed cum turpitudine ne salutem quidem expetendam. Præterea ne utilem quidem eam sententiam fore. Infinitos enim per Italiam & in urbe cives Romanos agere, qui his partibus occulte faveant, ad omnem fortunæ nutum animos & consilia monstraturi.*

XII. *Sed optimum quemque non aliis causis moveri, quam quod bonos egregiosque viros & reipublicæ studiosos, per vim & injuriam ab adversa factione pulsos arbitrentur. Minime igitur dubitandum, quin, si ne odio quidem inimicorum, & tantis commodis suis, ad pactionem populo Romano indignam adduci potuisse intellexerint, major apud omnes existimatio sua sit futura, favorque in partes pronior. Sed nec eo animo aut successu bellum geri, ut desperandum sit, quin sive victis adversariis, sive ad æquas conditiones adactis, patriam cum pristina dignitate sint recepturi. Æquum igitur esse, ut quem locum spe & virtute repetant, eo etiam dignos animos & habeant, & habere demonstrent.*

XIII. Hæc renuntiata Mithridatem miraculo rei perculerunt: ajuntque velut attonitum dixisse ad amicos, *Quid igitur sedens in Romana curia Sertorius imperaret, qui nunc exsul, & ad angulum Europæ submotus, fines regno meo ponit, & Asiam tentantibus arma minatur?* Accepit tamen, quod dabatur, & fœdus jurejurando sancitum in has leges: *Cappadociam & Bithyniam, quibus finibus Ariobarzanes & Nicomedes habuissent, Mithridates rex haberet: Sertorius regi du-*

§ X. Plut. in Sertor. c. 39.

cem cum certo militum numero; Sertorio talentûm tria millia, & naves quadraginta rex mitteret.

XIV. Nam apud Dianium, quæ Maſſilienſium colonia inter Carthaginem & Sucronem a Dianæ templo nomen traxerat, ſtationem navium, arcemque maritimarum expeditionum Sertorius habebat, quia locus munitus excelſuſque, ad longiſſima ſpatia patente proſpectu, multo commodiſſimus ad excurſiones, & latrociniis ſimiliores conatus erat. Utrinque fides pactorum intemerata ſtetit; & quæ convenerat, in tempore miſſa. His ita perfectis, Mithridates, Romanarum virium haud rudis, nec ullam poſtea veniam ſperans, quamquam, ſimulatione Boſporani belli, maximas claſſes copiaſque dudum confecerat, totus in apparatibus eſſe: reliquum ejus æſtatis & hiemem omnem cædenda materia, fabricandiſque navibus, & armis ad Romanum maxime morem impendere: denique nihil ad inſtruendum immane bellum conſilii, laboris, induſtriæ prætermittere.

XV. Hac cura bis millena millia medimnorum frumenti per maritima horrea diſtributa ſunt: auxilia, præter veterem exercitum, ex Chalybum, Armeniorum, Scytharum, Taurorumque gentibus, & fortiſſimis omnium Baſtarnis, atque Thracibus, centum quadraginta millia peditum, ſedecim equitum coacta. Hos magnus præterea calonum lixarumque numerus, & ad vias muniendas agreſtium ſequebatur. Triremes quadringentæ aderant, præter minora navigia: omnia non ad vanam ſpeciem, ut prius, ſed ad firmitudinem uſumque fabrefacta. currus falcati centum & viginti, rerumque ceterarum reſpondens tantis conatibus apparatio.

XVI. Hæc quia clam eſſe non poterant, ſenatus ambos conſules (L. Licinius L. F. L. N. Lucullus, M. Aurelius Cotta jam inierant) ad id bellum mittendos cenſuit: ita, ut alter Mithridatem perſequeretur, alteri claſſis daretur

§ XIII. Cic. pro leg. Manil. Strab. l. 3. Memnon. Appian. Mithrid. Plut. in Lucull. c. 14. § XV. Memnon. Plut.

ad tuendam Bithyniam. Bellum Lucullo evenit; Cottæ Bithynia: quamquam a principio anni aliæ consulibus decretæ provinciæ fuerant. Sed Lucullus, haud magnam in Cisalpina Gallia materiam gloriæ sperans, cupiditate Mithridatici belli flagrabat. Igitur audita morte L. Octavii, qui Ciliciæ præfuerat, cum P. Cethego, cujus tum ob maximas in senatu opes patrocinium a plerisque expetebatur, ex acerrimis simultatibus subito in gratiam rediit, ut provinciam Ciliciam adipisceretur. quam ubi nactus est, nemo dubitabat, quin illi committendum bellum Mithridaticum foret.

XVII. Decretæ sunt illi legiones, quæ jam erant in Asia quatuor; quintam ut in Italia conscriberet, permissum. Contra piratarum audaciam M. Antonio prætori, M. Cotta consule, & patris M. Antonii memoria suffragante, qui bellum in Cilicia feliciter administraverat, P. Cethegi factio totius oræ maritimæ, qua Romani populi jus esset, curationem cum infinito imperio dedit: quale postea piratico bello Cn. Pompejus adeptus est. Jam Mithridates primo vere Jovi Bellipotenti sacrificium patrio more fecerat; deinde, quo tempore primum nova classis in mare deducta est, Neptuno quadrigas albas immolaverat, corporibus profundo mersis.

XVIII. His religionibus cœpto bello, Diophantus purpuratus cum exercitu in Cappadociam erat præmissus, præsidiis firmaturus urbes, & obviam iturus Lucullo, si ad Pontum accederet. Ceteras copias, centum & quinquaginta millia peditum, equitum duodecim, rex ipse per Timonitidem (Paphlagoniæ ea regio est) Galatiamque nono die in Bithyniam duxit. Sub id tempus Heraclea his de caussis Mithridatici juris facta est. Classis regia præternavigans, cum urbe non reciperetur, *forum rerum venalium præberi* postulavit.

XIX. Ea re impetrata, cum, ut fit, ubi nullus hostilis

§ XVI. Cic. pro Muræn. c. 15. Plut. in Lucull. c. 9. Sallust, Appian. Ascon. in Verr. 4. § XVIII. Ptolem. Plut. Memnon.

animi metus eſt, Heracleotæ multi ad naves veniſſent, præfectus claſſis Archelaus, Silenum atque Satyrum e primoribus civitatis comprehendit: neque antea dimiſit, quam ad redimendos eos naves quinque traderentur. Is eventus cum talis eſſet, ut potius ex compacto, quam caſu res geſta videretur; Romani, publicanis Heracleam miſſis, vectigal, ut ex aliis circa urbibus, exigere cœperunt. Id vulgus, & ſi qui alii propenſioribus in regem animis erant, principium ſervitutis interpretati, cum legatos iis de rebus ad ſenatum mitti præſtitiſſet, audaciſſimi cujuſdam hominis oratione accenſi, publicanos ita privarunt luce, ut ne genus quidem mortis, quo perierunt, ſit cognitum.

XX. Sed illud odium Romani nominis, præter licentiam præſidiarii militis, & fœneratorum improbitas, & eorum, qui publicum exercebant, injuriæ ita vulgaverant, ut paſſim venienti Mithridati portæ panderentur. Præſertim quia M. Varius ſenator ex proſcriptis, miſſus a Q. Sertorio, cum L. Magio & L. Fannio, conſilii cauſa additis, ex Hiſpania ad regem venerat. Vario, quod proconſulari poteſtate ab Sertoriano ſenatu erat ornatus, faſces ſecureſque præferebantur; eique primas concedente Mithridate, a quibus recipiebantur urbibus, aliis libertatem, aliis immunitatem Sertorii nomine concedebat.

XXI. Quo tempore C. Cæſar, tanti mox futuri viri ſpecimen memoria dignum edidit: cujus de adoleſcentia, quando pleramque hujus hiſtoriæ partem paulo poſt facturus eſt, quædam cognoſci pretium operæ fuerit. Igitur C. Julius C. F. C. N. Cæſar, annos fere duodeviginti natus, cum in matrimonio haberet Cinnæ quater conſulis filiam, nullo modo compelli a dictatore Sulla potuit, ut eam dimitteret: cum M. Piſo conſularis Anniam, quod Cinnæ uxor fuerat, in gratiam victoris repudiaret. Igitur & ſacerdotio, & uxoris dote, & gentilitiis hereditatibus mulctatus, ad necem quærebatur: ut diſſimulato habitu, nocte

§ XX. Plut. in Lucull. & Sertor. Appian. Cic. Verr. 1, 34. Vellej. 2, 42.

elapſus urbe, profectuſque in Sabinos, ſingulas prope noctes, quamquam morbo quartanæ aggravante, latebras mutare cogeretur.

XXII. Sic quoque deprehenſus a Cornelio Phagita, Sullæ liberto, vix præmio dato evaſit. Poſtremo per virgines Veſtales, & Mamercum Æmilium, & Aurelium Cottam, propinquos & affines ſuos, veniam impetravit: diu quidem repugnante Sulla, & ut erat ſagaciſſimus ingeniorum conjector, *multos ei puero ineſſe Marios* teſtante. Poſt merita deinde ſub Thermo & Iſaurico ſtipendia, cum Romam eſſet reverſus, Cornelium Dolabellam conſularem, qui ex Macedonia paulo ante triumphaverat, ſummo favore populi, tertio & viceſimo ætatis anno poſtulavit, magnamque ingenii & facundiæ laudem adeptus eſt: quamquam Dolabella reus, Q. Hortenſio, C. Cotta defendentibus abſolveretur; querente Cæſare, *extorqueri ſibi cauſam optimam C. Cottæ patrocinio.*

XXIII. Nam hærebat criminibus repetundarum Dolabella, frequenteſque civitates Græciæ teſtimonium in eum dixerant. Ergo declinandæ invidiæ cauſa, ſimul ut clariſſimo dicendi magiſtro daret operam, Rhodum ad Apollonium Molonis profecturus, apud Pharmacuſam inſulam (hodie *Parmoſam* vocant) a piratis captus eſt. Inter hos cum uno medico & cubiculariis duobus, per dies ferme quadraginta (reliquos enim comites ſervoſque ad pecunias, quibus redimeretur, expediendas dimiſerat) heri magis, quam captivi, animo ac dignatione verſatur, ne ſuſpicionem ullam prædonibus daret, ſi quid ex ſolito mutaſſet, calceatus cinctuſque noctes ac dies permanſit.

XXIV. Viginti talenta piratæ poſtulaverant. ille deridens, ut ignaros, quem tenerent, quinquaginta ſpopondit daturum. Quæ ſumma poſtquam ex publica civitatum pe-

§ XXI. Fragm. Capitol. Vellej. Sueton. in Cæſ. c. 1. Plut. § XXII. Plut. Sueton. Cic. in Piſon. Vellej. Pigh. Annal. Val. Max. 8, 9. § XXIII. Cic. in Brut. Plut. Sueton. Vellej. Val. Max. 6, 9.

cunia confecta eſt, expoſitus in litore, obſidibus, quos civitatibus piratæ dederant, redditis, Miletum, quæ proxime aberat, properavit; ibique contracta claſſe tumultuaria, privatus, poſt paucas horas, quam erat liberatus, ſtantes adhuc ad eandem inſulam prædones noctu adortus, aliquot naves, merſis aliis, & fugata reliqua claſſe, cepit. Deinde feſtinans ad proconſulem Aſiæ Junium, qui tum erat in Bithynia, rem geſtam expoſuit, *utque ille auctor ſupplicii de captivis ſumendi fieret*, poſtulavit. Atque illo *venditurum captivos* reſpondente; Pergamum, ubi piratas in cuſtodiam dederat, incredibili celeritate revectus, priuſquam ullæ ſupervenire proconſulis epiſtolæ poſſent, affecit eo ſupplicio, quod ſæpe minatus per jocum fuerat.

XXV. Sed ne a lenitate naturæ ſuæ deſciſceret, & tamen impleret dictorum fidem, *jugulari prius*, *deinde crucibus ſuffigi*, juſſit. Hic igitur Cæſar, cum, Mithridate provincias Romanas vaſtante, res ad defectionem ſpectaret, ab Rhodo, quo pertenderat, in Aſiam profectus eſt: contractiſque ſociorum auxiliis, & præfecto regis provincia expulſo, dubios ac deliberantes civitatum animos in fide continuit. Idem pari ſtudio, auctoritate majore Lucullus conſul faciebat; qui, rebus urbanis utcunque compoſitis, interea in provinciam venerat. Nam ob delectum erat moratus & tribunitia jurgia, cum L. Quinctio, quotidie ſeditioſas conciones habenti, ſumma vi reſiſteret, donec inſolentia hominis mitibus remediis, docendo mulcendoque cohibita, cum una legione pervenit in Aſiam: adjunctiſque legionibus quatuor, peditum Romanorum triginta millia, equites bis mille quingentos ducens, jam in Phrygiam uſque proceſſerat: cum, adventu ejus cognito, M. Cotta, ne cum collega debellati regis laudem communicaret, ad Chalcedonem cum Mithridate confligere maturavit.

XXVI. Neque tamen ipſe, ut erat bellicorum certaminum rudis, prodire auſus, Nudum præfectum claſſis

§ XXIV. Vellej. Polyæn. Strat. 8, 3. Plut. § XXV. Plut. in Lucull. c. 13. Cic. pro Cluent. Salluſt. Appian. Mithrid.

eum parte exercitus emifit. Qui licet munitiffimam campi partem occupaffet, a Mithridate pulfus, per multa tranfcenfu difficilia fepta Chalcedonem ægre refugit: multis in ipfa porta, dum conferti perrumpunt, telis barbarorum cadentibus. Metu deinde claufis portis, Nudus & alii ducum funibus fubducti funt: reliquum vulgus cum hinc ad fuos, inde ad hoftem fupplices manus tenderet, nec apud illos auxilio, nec apud hunc mifericordia inventa, trucidatum eft. Millia quinque trecentos, & in his L. Manlium fenatorem, ea clades abfumfit de victoribus: Baftarnarum, quorum fingularis eo prœlio virtus fuit, triginta, ceterorum ad feptingentos ceciderunt.

XXVII. Mithridates utendum fortuna, donec propitia effet, ratus, eodem die claffem ad portum Chalcedonis adduxit: perruptaque catena ferrea, quam conful prætendi jufferat, prœlium navale commifit, eo fucceffu, ut, hoftium octo fere millibus interemtis, quatuor naves injecto igne confumeret; reliquas fexaginta, cum virorum quatuor millibus quingentis captas, remulco traheret ad fua præfidia: neque Nudo ultra, neque Cotta obfiftentibus, qui muris oppidi fe incluferant. Hæc duplex terra marique victoria, vehementer & opes Mithridatis, & nomen auxit. Eo tempore circa Sangarium amnem caftra Lucullus habebat. Is igitur, cognita collegæ calamitate, perculfum exercitum cohortatus, protinus verfus Chalcedonem caftra movit.

XXVIII. Erat apud eum Archelaus, qui nuper ad Muræenam a Mithridate transfugerat, monebatque, *ut, omiffo rege, protinus in Pontum irrumperet: ad confpectum ejus omnia defectura.* In hanc fententiam proni milites erant, *non auctori tantum perniciofam fuiffe Cottæ temeritatem* frementes, *fed fibi quoque detrimento fore, fi omiffa, quam fortuna patefeciffet, tantarum rerum occafione, ad illum obfidione liberandum eatur.* Igitur pro concione præfatus, *unum fe fervare*

§ XXVI. Plut. Appian. Memnon. § XXVII. Appian. Memnon. Cic. pro Muræn. c. 15. Plut.

civem malle, quam omnibus hostium fortunis potiri, negavit *se timidiorem venatoribus esse, ut, feris omissis, ad earum vacua lustra pergat*. His dictis, *pronuntiari iter in posterum diem* jussit.

XXIX. Hoc rerum ad Orientem statu, Q. Metellus & Cn. Pompejus in Hispania, ubi majoris firmamenti roborisque partes erant, civitates aliquot in potestatem redegerunt. Magna tamen pugna nulla pugnata est, Sertorio vitante, & mora miseriisque omnibus atterente hostem. nam & commeatum præcidebat ei, litora piraticis navigiis, agros populationibus infestando: & ad omnia quantumlibet distantia promtus ac velox, curis, inopia, periculo adversarios macerabat: donec obsidione Cluniana depulsos, Metellum ulteriorem Hispaniam, Pompejum Galliam, diversos petere coegit, ne conjuncti rerum necessariarum penuria premerentur. Magnum ea res terrorem Romæ concivit: vulgoque jam venturus in Italiam cum exercitu Sertorius putabatur, maxime postquam Cn. Pompeji allatæ literæ sunt, in hanc sententiam scriptæ:

XXX. *Si adversus vos, patriamque, & Deos Penates, toties labores & pericula suscepissem, quoties a prima adolescentia ductu meo scelestissimi hostes fusi, & vobis salus quæsita est: nihil amplius in absentem me statuissetis, quam adhuc agitis, Patres conscripti; quem contra ætatem projectum ad bellum sævissimum, cum exercitu optime merito, quantum est in vobis, fame, miserrima omnium morte, confecistis. Hac enim spe populus Romanus liberos suos ad bellum misit? hæc sunt præmia pro vulneribus, & toties ob rempublicam fuso sanguine? fessus scribundo, mittendoque legatos, omnes opes & spes privatas meas consumsi: cum interim a vobis per triennium vix annuus sumtus datus est. Per Deos immortales! utrum censetis, me vicem ærarii præstare, an exercitum sine frumento & stipendio habere posse? Equidem fateor, me ad hoc bellum majore studio, quam consilio, profectum: quippe qui nomine modo imperii*

§ XXVIII. Liv. Epit. Cic. pro leg. Manil. c. 5, & pro Fontej. c. 3. Appian. civil. l. 1. Plut. in Sertor. c. 34, & Pomp. c. 30. Sallust.

a vobis accepto, diebus quadraginta exercitum paravi, hostesque in cervicibus jam Italiæ agentes ab Alpibus in Hispaniam submovi: per eas iter aliud, atque Hannibal, nobis opportunius patefeci.

XXXI. *Recepi Galliam, Pyrenæum, Lacetaniam, Ilergetes, & primum impetum Sertorii victoris novis quidem militibus, & multo paucioribus sustinui: hiememque in castris inter sævissimos hostes, non per oppida, neque ex ambitione mea, egi. Quid dein prœlia, aut expeditiones hibernas, oppida excisa, aut recepta enumerem? quando res plus valent, quam verba. Castra hostium apud Sucronem capta, & prœlium apud flumen Duriam, & dux hostium C. Herennius cum urbe Valentia, & exercitu deleti, satis clara vobis sunt. Pro quîs, o grati Patres, egestatem & famem redditis. Itaque meo & hostium exercitui par conditio est. namque stipendium neutri datur: victor uterque in Italiam venire potest. Quod ego vos moneo quæsoque, ut animadvertatis; neu cogatis necessitatibus privatim mihi consulere. Hispaniam citeriorem, quæ non ab hostibus tenetur, nos aut Sertorius ad internecionem vastavimus, præter maritimas civitates, quæ ultro nobis sumtui onerique.*

XXXII. *Gallia superiore anno Metelli exercitum stipendio frumentoque aluit: & nunc malis fructibus ipsa vix agitat. Ego non rem familiarem modo, verum etiam fidem, consumsi. Reliqui vos estis: qui nisi subvenitis, invito & prædicente me, exercitus hic, & cum eo omne bellum Hispaniæ in Italiam transgredietur.* Hæc epistola pervenerat Romam, cum adhuc in urbe Lucullus consul ageret. Idcirco negotio propere ad senatum relato, cum & res cogeret, & Lucullus metu, ne Pompejus ad urbem veniens Mithridaticum sibi bellum præriperet, summo studio anniteretur; stipendium ei missum est.

§ XXXI. Plut. in Lucull. c. 10. § XXXII. Sallust. Plut.

JOANNIS FREINSHEMII SUPPLEMENTORUM LIVIANORUM

LIBER LIX.

IN LOCUM LIB. XCIV LIVIANI.

EPITOME

LIBRI NONAGESIMI QUARTI.

L. Licinius Lucullus consul adversus Mithridatem equestribus prœliis feliciter pugnavit, & expeditiones aliquot prosperas fecit, poscentesque pugnam milites a seditione inhibuit. Dejotarus, Gallogræciæ tetrarches, præfectos Mithridatis, bellum in Phrygia moventes, cecidit. Præterea res a Cn. Pompejo in Hispania contra Sertorium prospere gestas continet.

I. INTEREA L. Lucullus consul, cum ad hostem pervenisset, eumque succinctum tantis copiis videret, prœlio congredi minime tutum ratus, intra munimenta se tenebat. Sed lacessente apud Otryas (Phrygiæ locus est) M. Vario, qui missis ab Sertorio copiis præerat, eduxit suos, aciemque ordinavit. Cum in eo essent, ut concurreretur, cœlum absque ullo, qui animadverti potuerit, conatu diruptum, inter duas acies ingentem flammæ molem immisit, colore argenti, forma dolii similem. Sic eo die, ter-

ritis prodigio utrifque, a pugnando temperatum; Lucullufque ad priora confilia ducendi belli rediit. Cum enim tot hominum millia in confpectu hoftis alere, non in longum facile fore Mithridati crederet; quo certius exploraret, quantum ei copiarum effet, captivos aliquot, feorfim unumquemque, juffit adduci. Ex quibus percontatus, *quot quifque contubernales in caftris*, *cum quanto cibariorum modo reliquiffet*, ita rationem iniit, ut intra triduum aut quatriduum fame laboraturos exiftimaret.

II. Idcirco abundantem annonæ copiam in fua caftra convehens, fatis habebat, fi hoftem annona prohiberet. Per hanc occafionem, cum equeftria prœlia frequentia fierent, iifque fuperior Romanus effet; milites avidi pugnæ, *nihilque fuæ virtuti invium* jactantes, *in hoftem uti ducerentur*, poftulabant. Recufante Lucullo, atque *fuam occafionem* jubente *fpectari*, prope feditionem ventum, *vel injuffu imperatoris pugnaturos* clamantibus: donec accommodata tempori oratione mitigati quieverunt. Neque multo poft imperatorii confilii falubritas apparuit, cum penuria commeatuum movere caftra Mithridates cogeretur.

III. Nam ille, quo Lucullum falleret, cœnatos milites ftatim abduxit, noctem obfcuram atque nimbofam nactus, & oriente fole in Adraftiæ monte, qui Cyzico urbi eft oppofitus, confedit. Lucullus compofito agmine ita infecutus, ut ne pugnandi neceffitas imponi invito poffet, circa Thraciam, quam vocant Comen, caftra communivit. Cognito deinde ex captivis, *regi circiter trecenta hominum millia*, *non ante paratis copiis*, *fed ex quotidiana fubvectione maritima*, *& frumentationibus ali*: futura animo profpiciens, non continuit lætitiam, fed opere caftrorum perfecto, advocavit concionem, atque apud circumfufos ita orfus eft:

IV. *Omnium gentium atque populorum inftitutis, qui utique confenfus a recta ratione nunquam difcedit, ita videmus obfervari, ut in re bellica multis hominum millibus unus plerumque*

§ II. Liv. Epit. Plut. in Lucull. c. 18. Strab. l. 15. § III. Appian. Mithrid. Plut.

imperator præsit. multas enim manus, sed unum consilium res militaris desiderat: quemadmodum & in animantium corporibus compluria membra capitis unius imperio reguntur. Atque hoc non ideo tantum est utile, ne, si plurium sit arbitrium, pestilentissima rebus gerundis dissensio nascatur; ut, quod deliberatum est, donec agendi tempus advenerit, occultius sit & tectius. Atque hæc illa res est, quæ plurimam in imperatore patientiam poscit, ut constanter maneat in recte consultis, neque hostium ludibriis, neque suorum sermonibus inde se patiatur dimoveri.

V. *Nec enim latere me potuit, quæ nuper ex civilibus bellis prava consuetudo plurimorum etiam ex vobis corruperit mentes, ut, cum milites imperatori operam navare debeant, imperatores ipsi esse velint, & quid de summa rerum judicandum sit, decernere. Sed hos ego, partes meas mihi relinquere, suas curare, jubeo: simul autem omnibus lubens lætusque nuntio, nunc venisse tempus intelligendi, quo consilio pugnare volentium sit a me cohibitus impetus. Meis enim consiliis eo adactus hostis est, ut hunc in locum se demiserit, ubi necessum sit, eum paulo post rerum necessariarum penuria copias omnes amittere.*

VI. *Dispicite igitur, quanto plus ego, quam vos omnes, providerim: quantoque melius consuluerim communibus rebus. Vobis congredi cum hoste collatis signis placuit. quod si esset factum, aut fusi essemus, aut magno cum sudore æquis pugnassemus viribus: aut si faventissimi Dii fuissent, multo emtam sanguine obtinuissemus victoriam. At nunc prorsus incruentam reportabimus. idque fide mea spondeo: vos estote promissi memores.* Cum deinde montem magnum supra regis castra, opportunum ad omnia conspicatus, occupare locum conaretur; neque repellente præsidio, quod hortatu Taxilis aliorumque amicorum Mithridates imposuerat, potiri posset; inopinato fortunæ munere, quod viribus obtinere nequiverat, est consecutus.

VII. L. Magius, Sertorianis rebus diffisus, maxime quod occisum ab amicis ducem acceperat, clam missis ad Lucullum nuntiis, *reditum* orabat: *si ejus rei fides data esset, non sibi defore rationem, qua regi noceret.* Annuente Lucullo,

regi perſuadet, *nihil referre, quo loco caſtra hoſtis metetur. Fimbrianas legiones, quæ eſſent apud Lucullum, propediem ad ſe tranſituras. ita ſine prœliis & ſanguine victoriam penes regem fore.* Grata erant, quæ dicebantur, nec veri ſpecie carebant: nota Fimbriani militis perfidia, & crebris adverſum duces ſeditionibus. Idcirco negligente cuſtodiam locorum Mithridate, Romani, anguſtiis ſine incommodo ſuperatis, caſtra in monte poſuerunt.

VIII. Magna ea & multiplex utilitas Lucullo fuit. ipſi commeatus ſine metu ſubvehebantur; rex, toto propemodum agro, fluminibuſque omnibus, & lacu Daſcylite excluſus, perquam anguſta frumentatione utebatur. Neque diſceſſuro ſatis patens exitus erat, foſſas multis locis objiciente Lucullo: neque Lucullum ob locorum opportunitatem ſic poterat depellere. & jam inclinante tempore anni, reliquam annonæ ſpem intercluſum tempeſtatibus mare ſollicitabat. Idcirco duobus imperatoribus varii animorum habitus erant: Lucullus admonebat amicos, *tempus adeſſe præſtandi, quæ promiſerant;* Mithridates errore, poſtquam corrigi jam nequibat, intellecto, multa & diverſa ſecum agitabat.

IX. Tandem, licet cum tanta militum multitudine vel per medios hoſtes erumpi poſſe videretur, oppugnandæ urbis conſilium ſedit. Fimbrianorum tranſitionem, cujus facta ſpes, ſubito diſceſſu impedire inconſultum putabat. Et quia Chalcedonenſi pugna Cyziceni decem naves cum tribus hominum millibus amiſerant; tanto facilior erat futura urbis expugnatio. pretium autem operæ, ſi Cyzicus capta eſſet, ingens oſtendebatur. & hac velut janua Aſiæ perfracta, futurum erat, ut victori tota provincia pateret. Accedebat, quod ita omnia ad urbem clauſa itinera erant, ut oppidani, licet in conſpectu haberent Luculli caſtra, tamen, ubi eſſet, ignorarent.

§ VII. Pedian. in Verr. 3. Appian. Plut. in Lucull. c. 13. § VIII. Oroſ. 6, 1. Appian. § IX. Plut. Cic. pro Muræn. c. 15. Strab. l. 12. Appian.

X. Quippe Cyziceni in cognomine insula ad Propontidem colebant; & Mithridates, milite abundans, decem a terra castris oppidum assidebat: & ad fretum, quo a continenti dirimitur, utroque latere naves quadringentas admoverat: & barbari, Romana castra digito monstrantes, obsessos horribili mendacio terrebant, *Armeniorum Medorumque missas a Tigrane copias ibi consedisse*, dictitantes. Non tamen desponderunt animum, quamquam summa contentione omnibusque viribus oppugnarentur. Etenim Mithridates, capto suburbio, navalia duplici muro obsepserat: & reliqua urbe circumvallata, magnos excitabat aggeres, aliaque opera multa studiose faciebat, turres & testudines, & insignem ante alias machinam, centum cubitorum helepolin, e qua turris alia tollebatur, catapultis instructa, quæ telorum & lapidum quaquaversum velut imbrem spargerent, Niconidæ Thessali opus.

XI. Ad portus porro duæ quinqueremes inter se firmiter devinctæ aliam turrim sustinebant, ita fabricatam, ut, ubi muro admota esset, pons ex ea demitti subito in mœnia posset. His omnibus paratis, antequam vim tentaret, captivos Cyzicenorum omnes in conspectum suorum adduxit, sperans, illorum caritate lacrimisque moveri ad deditionem oppidanos posse. Sed illos multa nequidquam obtestantes, Pisistratus Cyzicenorum prætor *abstinere nihil profuturis precibus* jussit; *&, postquam semel in potestatem hostium venissent, fortiter ferre calamitatem.*

XII. Sic exploso commento regis, ad seriam dimicationem ventum, quia progressa in navibus turris, ponte mœnibus injecto, quatuor armatos muris imposuerat. Id spectaculum ita perterrefecit obsessos, ut si continuo secuti plures fuissent, in magno periculo res Cyzicena fuerit. Sed dum etiam in turri trepidatur, propugnatores, resumtis animis, quatuor illos detrudunt: navesque pice perfusas, & igni appetitas, inhibere retro cogunt, & se discrimini subducere. Sic maritima oppugnatio in irritum ces-

§ X. Strab. Appian. Plut. § XI. Front. Strat. 4, 5. Appian.

fit. ſed a terra triplex eadem die conatus factus, machinæque admotæ, gnaviter ad defenſionem concurrentibus oppidanis, uti quoque loco neceſſitas poſtulabat. arietes aut libramentis ſaxorum injectis præfringebantur; aut laqueis eorum avertebantur ictus; aut objectis e vimime cratibus lana repletis eludebantur. contra ignita tela, aceti & aquarum copia præſto erat. cetera miſſilia veſtibus centonibuſque oppanſis impetu fracto cadebant irrita: nihil denique, quod humana ſuggerere aut exſequi induſtria poſſit, a Cyzicenis omittebatur.

XIII. Neque tamen prohiberi potuit, ne pars mœnium ſuccenſa, ſub veſperam concideret. Sed hoſtis, ne per ruinas irrumperet, ardore incendii vetabatur. idcirco ſequenti nocte obſeſſi alio munimento excitato clauſerunt locum. Mithridates, vanæ oppugnationis dolore æger, varie ſe torquebat, non ſolum virtute obſeſſorum, ſed etiam caſibus territus, quos plerique ad faventia Cyzicenis numina referebant. Ariſtagoras enim, qui in ſummo magiſtratu populi agebat, *Proſerpinam adſtitiſſe ſibi in ſomnis* aſſerebat, *dicentem, adverſus Ponticos tubicines, Africum ſe tibicinem comparaſſe.* Mirantibus hanc vocem Cyzicenis, ſub primam lucem intumeſcere mare, ventiſque ſibilantibus machinæ ſtridere cœperunt. mox incredibili vehementia coortus Auſter turres hoſtium, inter quas & illam inſignem centum cubitorum altitudine, momento disjecit, & machinas reliquas ita laceravit, ut inutiles redderentur.

XIV. Ilienſium quoque multis apparuiſſe per quietem Minervæ ſpeciem ferunt, multo ſudore manantis, oſtenſaque pepli parte diſrupta, dicentis, *modo ſe ab ope Cyzicenis ferenda reverti.* Aliud deinde miraculum captas ſuperſtitione mentes, pro diverſarum partium ſtudiis, ſpe aut metu replevit. Cyziceni præcipua religione Proſerpinam venerabantur, *cui & ab Jove dotis nomine datam inſulam* aſſerebant. Ei quotannis vacca nigra faciebant: & dies ſolemnis ſacrificii aderat, nec deſtinata Deæ hoſtia ſuppete-

§ XIII. Jul. Obſeq. Plut. Appian. Mithrid.

bat, sed cum cetero Cyzicenorum armento trans fretum in pascuis, & in potestate hostium erat.

XV. Idcirco, ut humanis ingeniis proclive est, cultus divini magisterium sibi sumere, Messeniorum atque Lacedæmoniorum exemplo, qui centum tripodas statuere jussi, e ligno aut luto fecerant, pastam e farina formarunt in bovis figuram. jamque admovebant aris, cum per mediam urbem cursu fertur vera victima, quæ, relicto armento, sola per hostium classem de montibus adnataverat; ne claustris quidem, quæ ad angustias portus exstructa erant, morantibus, & sub aquis emenso, quod illa obtinebant, spatio. Sacrificio summa Cyzicenorum lætitia, ob præsentem, ut interpretabantur, numinis favorem, peracto, regem amici, *ne cum Diis pugnaret*, hortabantur.

XVI. Ille nihil territus, a cervice, qua Dindymo monti urbs connectitur, aggere ducto, turres imposuit, tutiores a venti impetu futuras: cuniculos quoque egit; alacriter occurrentibus ad omnia obsessis: qui vicissim & ipsi suffodientes humum, aliquando ab ipso rege in cuniculis suis opprimendo haud multum absfuerunt. Inter hæc etiam comperta Luculli præsentia magis erecti sunt animi: postquam missus ab Archelao Demonax primus id nuntium in urbem intulit; dubitantibusque, puer, qui captivitatem hostium fuga evaserat, interrogatus, *ubi castra Romana essent*, digito commonstravit.

XVII. Neque prætereunda est via, qua nuntius Luculli obsessam in urbem penetravit. Namque duos maximos utres levi tabulæ subjecerat: utribus insutæ literæ Luculli erant, quo adversus humorem tegerentur. ab inferiori parte duæ regulæ distantes invicem utres continebant. huic machinæ impositus, per trajectum septem millia passuum habentem, pedibus iter adgubernans, inter molem Mithridatis

§ XIV. Appian. Plut. Pausan. l. 4. Jul. Obseq. § XV. Strab. l. 12. Appian. Plut. § XVI. Sallust. Oros. 6, 2. Front. Strat. 3, 13. Flor. 3, 5. Plut.

atque insulam, vitabundus hostium classem, ad urbem pervenit: nam procul visentibus non homo, sed marina pistrix esse creditus, nemine curante evaserat.

XVIII. Tandem & præsidii immittendi Lucullo reperta est ratio. In Dascylite lacu acatia satis magna commeabant. eorum quod erat capacissimum plaustris, deduxit ad mare, militibusque replevit. hi, noctu transmisso freto, incolumes pervenerunt in urbem: quorum auxilio confirmati Cyziceni, crebris eruptionibus fatigarunt hostem, machinasque ejus incenderunt. Tolerabat tamen obfirmatus animo Mithridates, quamdiu, celantibus rem ducibus, famem exercitus ignorabat. Postquam superveniens hiems maritimos commeatus præclusit, & confecti inedia milites ne cadaveribus quidem humanis abstinebant, & e cibis insalubribus morbos mortesque contagio vulgabat; ut se parte copiarum exoneraret, observato tempore, quo profectus ad arcis cujusdam oppugnationem Lucullus, aberat e castris, peditatus inutilem turbam, & omnem ferme equitatum, cum grege jumentorum, inopia pabuli languido, & detritis ungulis claudicante, aversis ab hoste itineribus in Bithyniam misit.

XIX. Ea res cum propere nuntiata Lucullo esset, noctu rediit ad stativa; & postridie nec dubia adhuc, nec hiberna tempestate deterritus, cum decem cohortibus delectis & equitatu insecutus est. Nivosa dies erat, & incommoda multa properantibus objiciebantur. Itaque parte militum ob frigoris asperitatem deficiente, cum reliquis ad Rhyndacum adeptus est barbaros, dum in transitu fluminis necessariam moram trahunt. Multa ibi regiorum cædes facta, vivi quindecim millia capti, cum sex equorum millibus, & jumentorum propemodum incredibili multitudine: tantis copiis ita deletis, ut etiam ex Apollonia feminæ procurrerent in campos, diriperentque sarcinas, & interfectorum cadavera spoliarent.

XX. Adversa Propontidis & Bithyniæ sub idem tem-

§ XVIII. Appian. Plut. Strab. Sallust. Oros.

pus aggravavit aliarum Mithridatis copiarum clades. Fannius enim & Metrophanes regius prætor, a Mamerco victi, cum duobus millibus equitum in Mœsiam profugerunt: atque inde in Mæoniam digressi, cum hostem evasisse putassent, ipsius soli, cui se crediderant, plusquam hostiles insidias sunt experti, feceruntque vulgatæ fabulæ fidem, animos ibi & fulminati a Jove gigantis cubile ponenti. Delati certe in loca cæco subter terram incendio infamia, saxis quoque & humo quasi fuligine quadam occultum ignem prodentibus, magna cum sollicitudine oberrarunt; donec tandem via reperta in castra regia reversi sunt.

XXI. Eodem tempore præfectus regis Eumachus, post egregios successus, necatamque cum uxoribus & liberis civium Romanorum magnam multitudinem, Pisidia, Isaurisque subactis, Cilicia tentata, cum in Phrygia bellum movisset; Dejotarus Gallogræciæ tetrarcha, vagantem assecutus, magna clade affecit. Hoc etiam anno Cn. Pompejus in Hispania prospere bellavit cum Q. Sertorio, qui jam curis & laboribus fessus, & quia se peti videbat eorum insidiis, qui, se remoto, salvi esse non poterant, ad obeunda ducis munia segnior, in luxum & libidines declinabat. Unde cum frequentius succumberet, quotidie ad iram pronior, multis ob suspicionem doli crudeliter interfectis, ceteros ad maturandam conjurationem acrioribus stimulis incitavit.

XXII. Erant illi jam antea, simul ex ingenti metu, per virtutem atque felicitatem Sertorii, animos ad spem transtulerant, livore & æmulatione potentiæ infensi: & crebris Perpernæ sermonibus incendebantur, qui sibi deberi summam imperii propter nobilitatem generis existimabat. Idcirco clandestinis opprobriis Sertorium apud credulos onerando, sortem suam ceterorumque invidiose deflebat. *Quis enim*, inquit, *malus genius eo calamitatis nos compulit*,

§ XX. Oros. Strab. l. 13. § XXI. Appian. Liv. Epit. Oros.

ut Sullæ terrarum omnium marisque dominium obtinenti parere dedignati, ubi licuisset domi manentibus, salva dignitate, salvis facultatibus in otio degere, Sertorium sequamur; & voluntariam sub inani libertatis specie servitutem amplexi, dicto exsulis geramus morem? egregio scilicet præmio, quod ridicula omnibus appellatione senatus *vocamur; sub decoro nomine, non minus laborum contumeliarumque, ac si Celtiberi aut Lusitani essemus, perferentes!*

XXIII. *At qui Romæ remanserunt, cum amplissimis emolumentis sacerdotia & magistratus capiunt, provincias sortiuntur, triumphos ducunt: &, uno pridem remoto domino, ipsi rerum omnium moderatores sunt & arbitri. At nos contemtum & vile vulgus obscuri hominis imperio premimur: perpetuumque & ipsi dictatorem, sed deteriore conditione nostra, patimur, quam illi Sullam habuerunt. Sulla enim armis sane potentior, ab invitis forsitan, sed tamen jus istud habentibus, dictaturæ novi generis imperium obtinuit; sed paulo post sponte sua positurus: hic neque bello nos vicit, ut vel hoc jure plus pollere debeat; neque nostris suffragiis adeptus potentiam, tenet stringitque, non temporum limites ullos, non rerum aut negotiorum circumdari patiens.*

XXIV. *Ad hæc Sulla hic crudelior, non inimicos suos tantum, ut ille, proscribit; sed socios omnis fortunæ amicosque trucidat, vitam his eripiens, sine quorum ope vivere ipse non potuisset. Neque licet, aut vacat, de aliorum interitu queri. jam ubi hos sermones aliquo judicio resciverit, hæc libertas nobis ultimo cruciatu luetur.* Atqui his querelis occupatæ hominum mentes, imperia Sertorii contemnebant: aut si qui suscepissent, contra utilitatem & consilium ejus bene cogitata in exitium, omittendo præcepta, faciendo vetita, convertebant. destitutusque ministerio Sertorius, cum multa præclare provideret, non alium consiliorum fructum, quam tædium irriti laboris, & duræ indignæque sortis gravem atque inanem conquestionem capiebat.

XXV. Anno sequenti M. Terentius M. F. Varro Lucul-

§ XXII. Plut. in Sertor. c. 41. § XXIV. Plut. in Sertor. c. 42.

lus, C. Caſſius Varus, conſules facti, legem Terentiam & Caſſiam frumentariam tulerunt, ut annonæ urbis conſuleretur. Piratis enim maria diu infeſtantibus, ſublato generis humani commercio, non modo negotiatores navigare prohibebantur; ſed ne claſſibus quidem Romanis tutus curſus erat. Igitur plebs penuria commeatuum ſæpe tumultuabatur, curamque Patrum incendebat, ut omnia expediundæ annonæ remedia tentarent. Igitur L. Octavio, C. Cottæ conſulibus permiſit ſenatus, ut vini & olei decumas, & frugum minutarum, quas quæſtores in Sicilia vendere conſueviſſent, Romæ venderent; & mox Q. Hortenſius in ædilitate ſeſquimodiis in capita diviſis, magnam a populo Romano gratiam inivit: quia caritas annonæ faciebat, ut, quod re parvum erat, tempore magnum videretur.

XXVI. Deinde M. Tullius Cicero quæſtor frumenti maximum numerum ex Sicilia miſit. Quæ omnia cum tanta populi multitudo facile abſorbuiſſet, nec ideo difficultas annonæ ceſſabat; conſules ex ſenatuſconſulto tulerunt, ut frumentum a Siciliæ civitatibus emeretur. ad hanc frumenti emtionem ex inopi atque exhauſto ærario per triennium prope centies & vicies erogatum eſt. At hæc modica in præſens auxilia ſolabantur potius, quam tollebant penuriam: neque antea reddita urbi ſolita copia commeatuum eſt, quam Cn. Pompeji virtute piratæ toto mari arcerentur.

§ XXV. Cic. Verr. 3, 7, 21 & 70. Idem pro leg. Manil. c. 15, & pro Planc. c. 26. Flor. 3, 6. Salluſt. Plut. § XXVI. Cic. Verr. 3, 70.

JOANNIS FREINSHEMII SUPPLEMENTORUM LIVIANORUM

LIBER LX.

IN LOCUM LIB. XCV LIVIANI.

EPITOME

LIBRI NONAGESIMI QUINTI.

C. Curio proconſul Dardanos in Thracia domuit. Quatuor & ſeptuaginta gladiatores Capuæ ex ludo Lentuli profugerunt; &, congregata ſervitiorum ergaſtulorumque multitudine, Crixo & Spartaco ducibus bello excitato, Claudium Pulchrum legatum & P. Varenum prætorem prœlio vicerunt. L. Lucullus proconſul ad Cyzicum urbem exercitum Mithridatis fame ferroque delevit; pulſumque Bithynia regem, variis belli ac naufragiorum caſibus fractum, coegit in Pontum profugere.

I. Hoc anno C. Scribonius Curio, Dardanis in Thracia victis, bello finem impoſuit: acribus ſuppliciis domita inquietarum gentium ferocia, cum rebellium primores amputatione manuum, ceterorum pleroſque morte mulctaviſſet. Eadem expeditione Mæſi quoque ſubacti: & ad Danubii Daciæque terminos ventum. Ne ulterius procederetur, inſidioſa loca denſique ſaltus impedimento fuerunt. Novum inter hæc bellum, contemtis initiis, (adeo nullius imperii tuta vel domi potentia eſt) in maximas Italiæ calamitates evaluit. Quatuor & ſeptuaginta gladiatores Capuæ

ex ludo Cn. Lentuli profugerunt, Galli plerique, pertæsi pessimæ sortis, ad quam eos non suum aliquod scelus, sed iniquitas domini coegerat. Hi, cum verubus atque coquinariis cultris e popina correptis oppido erupissent, in plaustra quædam inciderunt, quibus arma gladiatoria portabantur.

II. Atque illi velut munere Deûm oblatis armis alacres, in munito quodam colle constiterunt: ducibus tribus creatis, inter quos Spartacus eminebat, Thrax gente, & ab ineunte ætate pastor; sed animo & viribus ingens, nonnulla quoque belli peritia, quod inter stipendiarios militaverat, ferociam originis institutique prudentia & moderatione temperabat. Uxor ei oriunda indidem aderat; quæ Bacchici numinis plenam se ferens, quo primum tempore Romam venalis est deductus, conspecto dracone, circa dormientis caput instar coronæ convoluto, magnam viro potentiam prædixerat. Cognito hominum consilio, statim ex oppido venerunt armati, qui eos ex fuga reprehenderent. His fusis fugatisque, cum multa arma militaria cepissent, abjectis gladiatoriis, quæ oderant, illa læti gratulabundique sumserunt.

III. Inter hæc Claudius Pulcher legatus, cum tribus millibus armatorum ex urbe occurrit; & ad Vesuvium montem, quo illi se receperant, castris positis, aditum, qui unicus ea parte, atque is difficile tamen & impeditum iter præbebat, obsedit. Illi nullas circa stationes, qua inaccessus videbatur, conspicati, per abrupta cavasque fauces catenis ex vite silvestri confectis se demiserunt, uno relicto, qui dejectis armis postremo ipse quoque descendit. Spartacus, postquam incolumes omnes recepit, sollerti cum audacia statim ad castra Romanorum duxit, & improvisi periculi consternatione ita terruit Claudium, ut, turpi fuga castris desertis, aliquot cohortes quatuor & septuaginta gladiatoribus cederent.

§ I. Liv. Epit. Eutrop. Marcellin. 29, 26. Sex. Ruf. c. 8. Flor. 3, 4 & 20. Plut. in Crass. c. 12 & 14. § II. Flor. Plut. § III. Liv. Epit. Plut. Vellej. 2, 30. Flor. 3, 19.

IV. Res prosperæ, ut assolet, statim invenerunt socios; multique pastores, durum & pernix genus, accesserunt ad partes: quorum robustissimum quemque armavit Spartacus; reliquos antecursorum & velitum numero habuit. Servitiis deinde ergastulisque concitatis, cum celeriter ad hominum millia decem coivissent, quod armorum erat inopia, scuta ex vimine dedit, eratque is facilis labor solitis vasa agrestia ex viminibus nectere: & unoquoque se ad eam artem in formam equestris parmæ armante, celeriter confecta res est. mox mactatis pecoribus, parmas cooperiebant, cum coria recens detracta, quasi glutino adhærescerent. ferro dein ergastulorum recocto, gladios ac tela fabricabant. His rebus festinare coactus P. Varinius prætor, cui senatus negotium extra ordinem dederat, cum justo exercitu, sed tumultuarie conscripto, advenit.

V. Sed legatum ejus Furium cum duobus millibus militum præmissum a prætore, acie congressi fugitivi fuderunt. Qua victoria usi sævius etiam infestiusque totam Campaniam pervagati sunt. nec villarum atque vicorum vastatione contenti, Coram, Nuceriam, & quæ Romanis exercitibus tot per annos restiterat Nolam, crudeliter populabantur. nactique nonnullos, quibus maxime infensi erant, eorum morti nefandum in modum illudebant, lacera corpora, sed adhuc spirantia, ne cito dolore defungerentur, omittentes. Alii in tecta jaciebant ignes, multique ex locis, quæ occupata erant, servi, quos ingenium socios dabat, abdita dominis, aut ipsos trahebant ex occulto: neque sanctum aut nefandum quidquam fuit iræ barbarorum, & servili ingenio; nequiente prohibere Spartaco, quamquam multis precibus oraret.

VI. Igitur, ut alio consilio eos ab hac immanitate abduceret, simulque adventus sui celeritate præverteret nuntios, raptim in Lucaniam ductis copiis, Cossinium, qui datus prætori adjutor fuerat, cum magna militum manu

§ IV. Front. Strat. 1, 5. Flor. Plut. Liv. Epit. Salluft. § V. Flor. Salluft. Liv. Epit. Appian. civil. l. 1. Plut.

apud Salinas agentem, ita improviso impetu oppressit, ut nihil propius sit factum, quam ut lavantem comprehenderet. Impedimenta certe ejus omnia diripuit, vestigiisque fugientium hærens, multos occidit, & castra eorum cepit, ipso ibi Cossinio interfecto. Hinc Lucaniæ magnam partem, Thurinum maxime Metapontinumque agrum in potestate fugitivi habuerunt, ipsis quoque urbibus eodem bello potiti. At Varinius, dum hæc aguntur a fugitivis, ægra parte militum autumni gravitate, neque ex postrema fuga, cum severo edicto juberentur, ullis ad signa redeuntibus, & qui reliqui erant, per summa flagitia detrectantibus militiam, quæstorem suum C. Thoranium, ex quo præsente vera facillime noscerentur, in urbem miserat: & tamen interim cum volentibus in expeditionem prodiit.

VII. Auxiliis deinde contractis, cum quædam non improspere gessisset; contra morem fiducia augeri Romanis, & promi lingua cœpit. quo Varinius contra spectatam rem incaute motus, novos incognitosque & aliorum casibus perculsos milites, ducit tamen ad castra fugitivorum presso gradu; silentes jam, neque tam magnifice sumentes prœlium, quam postulaverant. At fugitivi certamine consilii inter se juxta seditionem erant, Crixo & gentis ejusdem Gallis atque Germanis obviam ire & ultro offerre pugnam cupientibus. Contra Spartaco dimittere, quæ haberent e loco commoda, & quam integro exercitu sperarent, cum periculo victoriam quærere non placebat. Quo deinde ordine ac loco res unaquæque gesta sit, amissis, quæ de hoc bello erant prodita, non habeo dicere.

VIII. Illud certum utique habetur, multis prœliis victum a Spartaco Varinium esse, & adeo ægre elapsum, ut equum illius lictores cum fascibus & insigniis magistratus ad Spartacum fugitivi detulerint, quibus etiam postea usus est. Eodem tempore cum forte præclusus a P. Varinio Spartacus fuisset, insigni astu elapsus est. Cum enim operibus hostium in arctum coacti essent fugitivi, consumtis jam

§ VI. Plut. Flor. Sallust.

alimentis, nec ſuppeditantibus ex propinquo, ſecunda vigilia cuncti egrediuntur, relicto buccinatore in caſtris, & ad vigiliarum ſpeciem procul viſenti cadaveribus, quæ erexerant fulta palis, per modica intervalla ante portam fixis.

IX. Ea veſte atque armis adornata, cum per tenebras, aut dubia adhuc luce ſatis tegerent fraudem, & per tota caſtra ignes collucerent, facile deceptus hoſtis eſt, ut eodem adhuc loco fugitivos eſſe crederet. Multa demum lux aperuit, quid actum eſſet, miſſique ſunt equites, qui veſtigia Spartaci ſcrutarentur, &, quantum poſſent, damni ac moræ facerent. At ille, viſis equitibus, priuſquam cum reliquo exercitu adeſſet Varinius, propere nactus idoneos ex callibus duces, Picentinis, deinde Eburinis jugis occultus, ad Nares Lucanas, atque inde prima luce pervenit ad Popilii Forum ignaris cultoribus.

X. Ac ſtatim fugitivi contra præceptum ducis rapere ad ſtuprum virgines, matres, & aliis ſceleribus operam dare; multum obteſtante Spartaco, cui præter humilitatem fortis, nihil ad eximii imperatoris tuendum nomen deerat. Neque ſapientiæ egebat, qua futura proſpiceret. victoque Varinio, cum majorem eſſe Romanam potentiam intelligeret, quam ut ſperare interitum ejus poſſet, auctor ad Alpes eundi ſuis erat, ut, iis ſuperatis, diverſi Thraces Gallique ſuam quiſque patriam repeterent. Sed illi, multitudine confiſi, & elati ſucceſſu, ſpernebant ſalubre conſilium; & devaſtanda Italia, ſuæ libidini avaritiæque indulgebant.

XI. Jam enim circa Conſentiam & Metapontum delectibus agendis ita creverant, ut tum quidem Spartacus triginta millia, Crixus decem ſub ſignis habuiſſe tradatur. nam tertius ducum Œnomaus ſuperiore bello perierat. Interea, dum Romana arma domi a ſervis contemnuntur, in remotis provinciis contra potentiſſimum regem imperatore

§ VIII. Plut. Appian. civil. l. 1. Flor. 3, 19. Front. Strat. 1, 5. Salluſt. § IX. Salluſt.

Lucullo magna cum gloria fulgebant. Omnem jam non commeatum modo Mithridates, ſed etiam opes, copias, ſpem denique expugnandæ Cyzici conſumſerat. Igitur Hermæo Varioque traditis peditibus, quorum numerus adhuc triginta millia ſuperabat, ipſe maritimo itinere in regnum cogitabat reverti.

XII. *Noctu*, quo falleret obſeſſos, *conſcendi navigia* juſſit. Sed ea majoris trepidationis cauſa fuit. dum inter tenebras, metu reverentiam imperii vincente, certatim & promiſcue ad naves ruitur, quædam ita cum his, qui inſcenderant, ſubmerſa ſunt; aliæ turbatæ atque circumactæ plus adhuc moræ conſternationiſque fecerunt. Hoc modo ægre ſolutis ancoris, Parium rex pervenit. Quod ubi poſtridie a Cyzicenis eſt cognitum, excurrentes in Pontica caſtra, reliquam adhuc ægrotam multitudinem conciderunt, ablatis, quæ verti in prædam poterant.

XIII. Sub idem tempus Archelaus claſſis regiæ præfectus (*Ariſtonicum* Plutarchus appellat) in poteſtatem Luculli pervenit. Miſerat eum Mithridates, ut negotium faceſſeret hoſti, ne recedentem a Cyzico ſequi poſſet: dederatque decem millia aureorum, ad Fimbrianas corrumpendas legiones. Sed ille, fidem a perfidis inepte ſperare auſus, cum tanquam ad accipiendas copias deſtinato tempore veniſſet, occiſis, quos ſecum adduxerat, comprehenditur. Lucullus, audito, pedeſtres Mithridatis copias Lampſacum petere, continuo inſecutus, ad Æſepum amnem deprehendit, qui tum anni tempore pluvioſo plurimum creverat. Ibi Granicus & Æſepus amnes cruentarunt undas; regiorumque partim aquis hauſta, partim hoſtilibus conciſa armis, ad millia viginti perierunt. magnus præterea captus eſt numerus: pluſquam undecim millia in prœlio ceciderunt.

XIV. Ceteros, cum ſe munimentis oppidi clauſiſſent, Lucullus obſedit: donec a Mithridate miſſa claſſis, & illis, &

§ XI. Oroſ. 5, 25. Liv. Epit. § XIII. Plut. in Lucull. Memnon. Appian. Flor. 3, 5.

Lampfacenis omnibus exportatis, vacuam urbem victori reliquit. Hic eventus obfidionis Cyzicenæ fuit, qua periiffe de regiis militum lixarumque ad trecenta millia putantur. Cyziceni, fua & Luculli virtute incolumes, quo grati erga bene meritum effent, ludos victoriæ folemnes instituerunt, *Lucullea* vocantes: ipfumque, cum ingreffus urbem effet, exquifitis honoribus acceperunt. Mithridates interea, cum quinquaginta naves, in quibus decem millia delectorum virorum impofuerat, L. Vario, & Alexandro Paphlagoni, & Dionyfio Eunucho tradidiffet; cum aliquanto ampliore numero Perinthum navigavit: fruftraque tentata oppidi capiundi fpe, Nicomediam Bithyniæ petiit, poftquam apud Parium ex utraque claffe multas naves tempeftate perdidiffet.

XV. Neque Lucullo tempus per otium tranfigebatur, quin, ex omni Afia navibus ad Hellefpontum contractis, claffem compararet: tanta fiducia, ut fenatui tria millia talentorum ad eos ufus decernenti refcriberet, *fummam eam ærario fe parcere: neque ideo minus auxilio focialium navium Afiam ab incurfu regiorum effe liberaturum.* Neque promiffa ejus magnificentiora, quam facta, fuerunt. Claffem ita diftribuit, ut cum parte navium, ad recipiendas Phrygiæ urbes Valerium Triarium, cum aliis Voconium Barbam ad diftinendum Nicomediæ Mithridatem mitteret: ipfe reliquis ad ea, quæ occurrerent, ufurus.

XVI. Ab omnibus feliciter res gefta. Triarius Apameam, quæ *Cibotus* cognominabatur, maximum poft Ephefinam urbem Afiæ emporium, obfedit. Erant magna beneficia regis penes Apamenos, quod terræ motibus quaffatam urbem, centum talentis publice dono datis, refecerat. Igitur acris aliquamdiu defenfio, & poft expugnationem, cædes eorum, etiam qui in templa confugerant, fuit. Dum ad hunc modum Apamea vaftatur, Prufa, quæ fub Afiatico Olympo jacet, per Barbam capta ac direpta eft. Triarius

§ XIV. Plut. Orof. 6, 10. Appian. § XV. Memnon, Salluft. Plut.

etiam Prusiadem, maritimam urbem, quæ olim Cius fuerat, volentibus oppidanis recepit, qui præsidium regis expulerant, eo merito libertatem ab Romanis adepti.

XVII. Ea res etiam Nicæam tradidit Romanis, diffugientibus noctu ad Mithridatem, qui tuendæ fuerant impositi: quod animos Nicæensium ad Romanam amicitiam inclinare sensissent. At vero Lucullus, qui ab Hellesponto Troadem petierat, cum in fano Veneris pernoctasset, vocari se a Dea ad oberrantem in proximo prædam somniavit. statimque jussis convocari amicis, Græcisque comitibus, *non potui differre*, inquit, *quin protinus exponam vobis, quod mihi visum obvenit in templo.* somnio deinde narrato, *talis*, *inquam*, *per quietem obversata mihi species est, sed ita expressa & velut solidæ comprehensionis, ut ista videre ac audire, totis sensibus, non autem per inanes somni figuras imaginari, crederem.*

XVIII. *Sane jam olim sæpius, sed maxime, cum proquæstore missus a Sulla ad Ptolemæum Alexandriæ agerem, de omnibus ejusmodi rebus diligenter audivi differentes doctissimos viros. Erat enim tum etiam hic Antiochus mecum; & antea jam Heraclitus Tyrius agebat Alexandriæ, qui & Clitomacho multis annis, & Philoni operam dederat. Sed ita mihi hæc intricata, & ab hominis certa cognitione remota videbantur, ut inter disputationes eruditorum, id semper probabile videretur, quod a differente defendebatur. nam etiam qui decreta sua parum confirmarent, plerumque sententiam adversariorum haud inepte refellebant.*

XIX. *Igitur eo inclinabam, ut incertam omnium opinionem, neque firmiter comprehendi posse quidquam arbitrarer. Sed unum ubique occurrebat irrefragabilis veritatis argumentum, ut, si dubitandum esse de omnibus putarem, id tamen scire viderer, esse utique de rebus dubitationem, & me esse, qui dubitarem. Ab hoc minime obscuro aut fallaci gradu statim eo ascendebam, ut sine ulla fluctuatione comprehenderem, esse aliquam humana*

§ XVI. Strab. l. 12. Memnon. Oros. 6, 2. Appian. § XVII. Plut. § XVIII. Cic. Acad. quæst. 4, 4.

ſuperiorem naturam, quando nec ipſe me feciſſem, & quoniam eſſem, ab aliquo certe factus eſſem. Id autem, cujus potentia & ego, & quidquid eſt, nec ab ſe ipſo eſt, exſtitiſſemus, non aliud intelligere poteram, quam quod video Dei appellatione apud omnes cenſeri.

XX. *Nam etiamſi pleraſque apud gentes complures Dii coluntur; tamen ſapientiſſimus quiſque Deorum omnium unum regem patremque credit, a quo deſcendat, quidquid inferioris ordinis eſt, non poteſtate cum illo, non natura comparandum. Ut igitur haud inepte dubitari queat, quantum, quæ in hoc ſano colitur Venus, valeat, quantaque ſit hujus loci ſanctimonia: ſic etiam experientia conſtat, neque rationi refragatur, eſſe aliquam majorem humana poteſtatem, quæ de futuris, aut etiam præſentibus ita moveat hominum mentes, ut illo ſtimulo admonitæ, non inclinent modo ad credendum, ſed etiam, penitus ita ſe rem habere, pro certo compertoque habeant. Mihi ſane ita nunc affectus eſt animus, ut de veritate rerum, quæ mihi per quietem ſunt oſtenſæ, minus etiam dubitare poſſim, quantumcunque inhibere aſſenſum coner, quam de his, quæ nunc videns vigilanſque facio.*

XXI. Hæc agenti cum amicis, dum adhuc loquebatur, ſupervenerunt ab Ilio nuntii, *tredecim conſpectas eſſe regis quinqueremes, Lemnum, ubi præfecti claſſis ad ancoras ſtabant, petituras.* Igitur propere evectus, inter Tenedum & Achæorum ſtationem prœlio commiſſo, Iſidorum, qui navibus illis præerat, interfecit, naves omnes cepit. Inde mari Ægeo Lemnum profectus ad ceteram claſſem expugnandam, in deſerta inſula, ubi Philoctetæ caſum æneus ſerpens, arcuſque & faſciis illigatus thorax indicabat, præfectos regios deprehendit. Nec elici ad pugnam poterant: ſubductaſque ad litora naves, tabulatis ſuperſtantes acriter defendebant.

XXII. Multus ibi labor Romanis fuit, multaque vulnera accepta, quia inhærentes litori naves, a fluctuantibus, tanquam firmata in ſtabili ſolo caſtella, levi & irrito conatu petebantur. Poſtremo circummiſſi alia parte milites, exſcenſio-

§ XXI. Plut. in Lucull. c. 23. Memnon. Appian. Mithrid.

ne facta, a tergo circumvenerunt hostem: & occisis nonnullis, alios propellere naves, & in aquas se recipere coegerunt. Ibi inter duo maxima discrimina deprehensi, & utrum magis vitarent incerti, dum neque altum petere metu hostilium navium audent, & terra ab expositis prohibentur, ad oram oberrantes, utrinque vulnerabantur.

XXIII. Sic velut indagine deprehensi sunt omnes, nisi quos mors obita ferro eripuerat. Duces, ejecto in terram navigio, speluncam ingressos, male texerunt latebræ. Postera die cum caperentur, Dionysius, epoto, quod secum habebat, veneno, statim exanimatus est. Alexandrum Lucullus ad triumphum servari voluit. L. Varius, quia senatorem Romanum in triumpho duci fas non erat, post contumelias & ludibria supplicio affectus est. Quod ne faciliori forte exitu anteverteret, Lucullus suis, *ne quem luscum occiderent* (captus enim altero oculo erat Varius) præceperat.

XXIV. Multi & alii proscriptorum tunc interemti sunt. Duæ & triginta naves regiæ, cum onerariis compluribus eo tempore demersæ aut captæ fuerunt. Hæc a Lucullo ad senatum perscripta magnam in urbe lætitiam excitarunt: maxime postquam est cognitum, *classem hostium, quæ duplici prælio deleta aut capta fuerat, sub acerrimis ducibus Italiam petere voluisse.* His confectis, Lucullus ad expellendum Bithynia regem properabat. hunc enim credebat a Voconio attineri, legato suo, quem ea gratia imperator præmiserat. Sed ille Samothracen profectus, dum superstitionibus dat operam, diesque cærimoniis & initiando terit, Mithridati præbuerat effugiendi copiam: qui si in tempore affuisset, clauso maris exitu capi Mithridates Nicomediæ potuisset.

XXV. Nam a terra binis castris obsidebatur, quia M. Cotta, ut acceptum ad Chalcedonem dedecus aboleret,

§ XXII. Plut. § XXIII. Oros. 6, 2. Cic. pro Arch. c. 9. Appian. Plut. § XXIV. Cic. pro Muræn. c. 15, & pro leg. Manil. c. 8.

ſatis impigre Nicomediam perrexerat, caſtris ad viceſimum fere lapidem ab oppido communitis, ne pugnare contra commodum cogeretur. Eodem & Triarius non invitatus occurrit: & quia rex intra mœnia ſuos reduxerat, ab utroque Romanorum exercitu cœpit obſideri. Quod interim mediocriter ferens, poſtquam gemina navali pugna claſſem amiſſam didicit, Lucullo ſuperventuro ſe ratus imparem, Pontum petere claſſibus decrevit. In hoc itinere denuo tam fœda tempeſtate conflictatus eſt, ut navalis prœlii inſtar eſſet, duplicique hac clade Mithridates prius ad Parium, & nunc haud procul Heraclea, ad decem hominum millia, & roſtratas ſexaginta, florem exercitus ſui claſſiſque deperderet.

XXVI. Eam calamitatem ad iram Priapenæ Dianæ ſuperſtitioſi homines retulerunt, cujus a regiis ſpoliatum templum, abreptumque ſimulacrum fuerat. Amiſſa magna parte claſſis, cum plerìſque reliquis navibus in oſtium fluminis Hypii, quod haud procul Heraclea abeſt, rex ſe recepit. Is tum ſtatus Heracleæ erat, ut magis aliena a Romanis ob ſublatos publicanos, quam in poteſtate regis eſſet. Igitur, dum neceſſario ſtationem in flumine, nondum ſedato mari, habet, ſollicite inquiſito, Lamachum in ſummo magiſtratu agere comperit: quo nuntio erectus, quod veteri amicitia cognitus illi Lamachus erat, miſſis idoneis hominibus, multa largiendo pollicendoque perfecit, ut operam ſuam Lamachus addiceret, quo rex in urbem reciperetur.

XXVII. Dicta die, ſolemne ſacrificium Lamachus inſtituit extra urbem, vocato populo, ne portæ conſueto tempore clauderentur. Ad regem interea myoparo Seleuci archipiratæ mittitur, quem conſcenderet; quia navis oneraria, qua erat vectus, ob violentiam tempeſtatum utilis eſſe deſierat. Dehortabantur maximopere amici, *ne corpus ſuum hominibus incognitæ fidei crederet.* quorum ille metum tali ſermone caſtigavit: *Ego vero fidem veſtram, amoremque,*

§ XXV. Liv. Epit. Appian. Plut. § XXVI. Memnon.

multis & magnis documentis experta novi, & æstimo: nihilque dici scio a vobis, quam ab optimo animo, verissimoque affectu profectum. Sed interdum hæc ipsa, quamlibet omnino sunt præstantissima, bonis consiliis obstrepunt: quoties aliquid in speciem periculosum suscipi res cogit, timor vetat. ideoque in præsentia, cum vestrum animum & probem, & ut eum semper mihi custodiatis, enise petam, a sententia tamen vestra diffideo. Videtis, ea nunc esse tempora mea, ut evadere pericula non aliter nisi periculo possim.

XXVIII. *Nemo, opinor, in hoc toto negotio mihi temeritatem imputabit. paratissimus cum essem ad bellum, tamen iterum iterumque consideravi, restiti, distuli, donec apud omnes constaret, bellum opportunius sumi non potuisse. Tamen magnæ me calamitates & discrimina deprehenderunt; iis nempe viis, quas cavere aut occludere nemo mortalium queat. Ipsos mihi Deos adversatos esse, scitis, cum Rhodios Isis, Cyzicenos Proserpina defenderent: cum Neptunus classes meas tempestatibus persequeretur. Sed erit aliquis irarum modus; &, quod a pueritia sæpe mihi contigit, præsens vexatio majore aliquo præmio pensabitur. nec enim frustranea semper erit hæc diligentia colendi Deos, qua nemini concedere soleo, perpetuo mecum habens sapientiæ sacrorumque magistros.*

XIX. *Quod si decretum de me est, hæcque superis sententia sedit, ut oppressum deletumque velint: at opera dabitur, ut impavidum obruant. Sed absit omen! & bona potius spe votisque me prosequamini: nam & mihi præsagit animus, hoc mihi non ad securitatem modo iter, sed etiam ad augendas opes aditum fore. Seleuco satis confido; plus etiam Lamacho: neque dispicio, quomodo sperare majora ab Romanis proditi mei, quam a me servati, præmia possint. Sed & populus Heracleensis ita est alienatus, ut quidlibet potius, quam Romanum imperium, laturus videatur.*

XXX. Ita metu suorum castigato, confidenter ingressus

§ XXVII. Liv. Epit. Sallust. Appian. Oros. Plut. § XXVIII. Memnon. Ptolem. 5, 1. § XXIX. Plut. Oros. 6, 5. Appian. Mithrid.

piraticam navem, prius Heracleam introivit, quam obruti vino homines adventum ejus perſentiſcerent. Poſtremo demum die, cum eſſent ad concionem vocati, regem ſe habere didicerunt: qui humaniter eos allocutus, & *ad ſervandam ſibi benevolentiam* hortatus, quatuor millia militum præſidio cum præfecto Connacorige impoſuit; quo ab Romanis, ſi forte ſigna eo vertiſſent, defenderentur. Diviſa deinde populo, ſed præcipue magiſtratibus, pecunia, Sinopen, & inde Amiſum navigavit.

§ XXX. Strab. l. 13. Memnon. Appian.

JOANNIS FREINSHEMII SUPPLEMENTORUM LIVIANORUM

LIBER LXI.

IN LOCUM LIB. XCVI LIVIANI.

EPITOME

LIBRI NONAGESIMI SEXTI.

Q. Arrius prætor Crixum, fugitivorum ducem, cum viginti millibus hominum cecidit. Cn. Lentulus consul male adversus Spartacum pugnavit. Ab eodem L. Gellius consul & Q. Arrius prætor acie victi sunt. Sertorius a M'. Antonio, & M. Perperna, & aliis conjuratis in convivio interfectus est, octavo ducatus sui anno: magnus dux, & adversus duos imperatores, Pompejum & Metellum, sæpe par, vel frequentius victor: ad ultimum desertus & proditus. Imperium partium ad Marcum translatum est: quem Cn. Pompejus victum captumque interfecit, ac recepit Hispanias decimo fere anno, quam cœptum erat bellum. C. Cassius proconsul & Cn. Manlius prætor male adversus Spartacum pugnaverunt: idque bellum M. Crasso prætori mandatum est.

I. Hæc eo anno gesta. & quia funestas per Italiam clades senescens Sertorius, & Luculli res florentes relevabant, minore externorum cura, animi ad Spartaci opprimenda

bella verſi: tam validis jam fugitivorum opibus, ut ad ſeptuaginta armatorum millia eſſent; bini exercitus, totidemque duces Italiam pervagarentur. Igitur, quamquam ambobus conſulibus decretum id bellum cum duabus legionibus eſſet, C. Arrio prætori etiam datæ copiæ ſunt, *imperiumque is ſeorſim a conſulibus habere* juſſus. Conſules tum erant L. Gellius Puplicola, Cn. Cornelius Lentulus Clodianus.

II. Forte Germanicæ cohortes, duce Crixo, per ferociam a Spartaco ſe abruperant; & circa Garganum montem cum triginta millibus armatorum prædas Crixus agebat. Idcirco L. Gellius conſul, cum prætore Arrio repente incautos adorti, viginti hominum millia cum ipſo duce, acerrime quidem repugnante illo, proſtraverunt. nec ideo minor adverſus Spartacum moles ſupererat: qui cavendi pugnandique egregius artifex, occaſiones & eventus omnes prorſus imperatorio conſilio ad ſuum commodum trahebat.

III. Sed illi per Apenninum ad Alpes tendenti, ut in Galliam evaderet, Lentulus conſul ſe objecit: eundem a tergo L. Gellius concluſit. Ille viciſſim cum ambobus conſerta manu, utrumque magnis & pudendis cladibus affecit, cum duobus conſulibus comparatus unus gladiator. & priorem quidem Lentulum abegit, eumque caſtris & impedimentis omnibus exuit in Apennino: deinde verſus in Gellium, quamquam cum eo ſe C. Arrius conjunxerat, utrumque collatis ſignis vicit. Poſt horum fugam, ut Romanis oſtenderet, eidem ludibrio & ipſos obnoxios eſſe poſſe, per quod aliorum hominum ſanguine tam immaniter abuterentur, per cauſam placandorum Crixi manium, ſimul cujuſdam matronæ nobilis, quæ a fugitivis per vim ſtuprata ſibi manus intulerat, trecentos aut quadringentos ex capitivis delectos circa rogum juſſit armis depugnare.

IV. Ceteros ad unum omnes interfecit: impedimenta, præter neceſſaria pauca, ſubdito igne cremavit, quo eſſet ad deſtinata expeditior. nam ne quid indignitatis abeſſet, de ipſa urbe Roma invadenda deliberabat. Neque leve diſ-

crimen erat, cum agmen centum viginti millium traheret: quamquam vulgo repudiare fugitivos solitus, quorum ad ipsum, si reciperentur, maximus numerus transibat. Idcirco duo consules junctis copiis in agro Piceno ei occurrerunt. Sed ille, licet eas magna clade profligasset, ad urbem ducere non est ausus, quia nondum ei satis suæ vires placebant, nec exercitum adhuc ex sententia sua perarmaverat. alii quoque apparatus deerant, cum nullius civitatis populive auxilio, sed tantum corporibus fugitivorum atque convenarum uteretur.

V. Ergo, ut arma ceteraque bello opportuna compararet, Thurinos montes stativis locum cepit. oppidum pro horreo rerum omnium habuit: vicina late populando, a mercatoribus injuriam omnem prohibuit, præcipue qui æs & ferrum vendituri venirent. eas res care mercabatur: *aurum argentumque importari, aut importatum emi a suis*, severo edicto vetuerat. Dum in Italia hunc ad modum certatur, Hispaniam a Sertorio magis alienum scelus, quam Romanorum vis ac robur, vindicavit. Erat ille jam, ut diximus, infensus invisusque plerisque, quod deprehensas aut creditas in se conspirationes atrociter puniverat.

VI. Igitur alienatis semel animis, omnia ducis recte consulta, ministrorum dolo atque contumacia in contrarium vertebant. Hispanique, propter tributa ac supplicia, quæ velut Sertorii jussu acerbe exigebantur, deficiebant a partibus. ad hos revocandos qui mittebantur, de industria augebant iras, majoremque in modum irritatis barbaris, revertebantur. Is dolor a pristinis moribus adeo deduxit Sertorium, ut sæviret in principum liberos, qui Oscæ educabantur, &, parte interfecta, ceteros in servitutem venderet.

VII. Dum hæc aguntur, Perperna præter ceteros conjuratos in societatem consilii Manlium quendam ex Sertorianis ducibus asciverat. Deperibat adolescentis cujusdam turpi amore Manlius: eumque ut magis sibi adjungeret, *missos alios facere amatores*, hortatus est, *unique, mox interfecto Sertorio, ad maximas opes perventuro, se dare.* Eum

sermonem Aufidio quidam adolescens exposuit, in quem erat benevolentia propensior. Ille non leviter ictus, (nam & ipse erat inter conjuratos; sed & Manlium esse nesciebat) dissimulata tamen conscientia, negat, *verbis hominis ventosi & levis habendam fidem esse.* at postquam adolescens *Perpernam*, *Græcinum*, *aliosque participes secreti* nominavit; non distulit pergere ad Perpernam, & admonere *periculi*, *nisi mature præverterent. eo rem deductam*, *ut celari diu nequeat. occupandum Sertorium; aut pereundum insidiatoribus esse.*

VIII. Non dubitabat Perperna, quin vera prædicerentur. Et nuper quoque, submissis decem militibus, Sertorium interficere conatus, punitisque partim, partim fuga elapsis insidiatoribus, quamquam nondum erat proditus, ne proderetur metuebat. Idcirco conjurationis duces, convocatis celeriter præcipuis consciorum, nihil cunctandum rati, componunt e vestigio fraudis ordinem: subornatoque idoneo homine, confictas literas Sertorio tradendas curant, quibus de magna victoria perscriptum erat, quam Sertorii quidam legatus, ingenti hostium numero debellato, reportasset.

IX. Lætum ob hæc & sacrificantem Sertorium, cum amicis (erant autem ex conjuratorum numero) ad convivium invitat Perperna, multisque precibus vincit, *ut ad gaudium ejus diei celebrandum condiceret.* Igitur discubuere. Sertorius inferior in medio lecto accubuerat: supra eum L. Fabius Hispaniensis senator ex proscriptis: in summo erat Antonius, & infra eum scriba Sertorii Versius: in imo scriba alter Mæcenas, medius inter Tarquitium, & dominum convivii Perpernam. Erat ea cum Sertorii modestia, tum apud suos auctoritas, ut eo præsente verecunda & honesta omnia essent: nullæ turpes facetiæ, nulli clamores tumultusque audirentur.

X. Sed eo tempore, ut initium rixarum conjurati facerent, inconditis sermonibus gestibusque, per simulationem ebrietatis strepebant. Cum ad hæc ille, sive of-

ſenſus hac licentia; ſive mentem eorum divinans, velut animum non adverteret, in lecto jaceret ſupinus; Perperna merum popoſcit, & inter bibendum dimiſit e manibus phialam, qui ſonus perpetrandæ cædis ſignum conjuratis erat. ac ſtatim Antonius, qui in ſummo lecto accumbebat, diſtricto pugione Sertorium ſauciavit: deinde convertentis ſe ad ictum, & ſurgere conantis, manum utramque continuit, dum a reliquis conficeretur.

XI. Cuſtodes corporis ejus, quos ſemper circa ſe habebat, eodem momento a præparatis ad facinus occupati ſunt. Ita Sertorius exuit vitam, octavum poſt annum, quam Hiſpanis ſe ducem præbere cœperat; magnus dux, & adverſus duos imperatores, Pompejum & Metellum, ſæpe par, vel frequentius victor: ad ultimum deſertus & proditus. Imperium partium ad M. Perpernam tranſlatum eſt, quod homo vanus & ineptus olim concupiverat, nihil ei præſtiturum, niſi, ut quantum ducem, quanto inferior ipſe, ſuſtuliſſet, intelligeretur.

XII. Nec tamen illud tam infelix præmium ſine contentione retulerat. Exercitus poſt indignam Sertorii cædem, ira in commiſerationem verſa, tumultuabatur, virtutem occiſi, & ſua pericula reputando. *Mille experimentis conſtitiſſe, quantumlibet egregium exercitum, amoto duce, velut pulchrum corpus ademto ſpiritu, marcere. Unum his temporibus fuiſſe C. Sertorium, qui ſine opibus, ſine pecunia, ſola virtute ſubniſus; terribilem populi Romani potentiam per tot annos ſuſtinuiſſet.*

XIII. *Pauperem, exſulem, deſolatum, ex omni tempore, ex omni regione, tanquam miraculo quodam productas de nihilo copias excitare potuiſſe. Huic tot duces Romanos, tot legiones procubuiſſe: coactumque ſenatum, ut ipſa reipublicæ firmamenta atque columina mitteret. Neque tamen aut veterem militiæ gloriæque Metellum, aut triumphalem adoleſcentiam, quamquam junctis conſiliis ac viribus, uni pares eſſe potuiſſe. Hoc defendente, abſentiam a penatibus ſuis, a propinquis atque amicis, non exſilium, ſed militiam putaviſſe: bona ſpe fretos,*

aliquando fore, ut patriæ domesticisque cum lætitia gloriaque restituantur.

XIV. *Nunc autem adeo spem illam omnem diffluxisse, ut vix corpora sua libertatemque satis in tuto esse credant. quem enim alium se habere, cui salutem suam committant: aut cui satis firmos humeros fore, ut post Sertorium tantam rerum molem sustineant, ferantque? Sane non deesse, qui præcipiti ambitione ad capessenda imperia ruant: sed brevi apparitūrum, quanto majora viribus onera susceperint. Non enim majorum imaginibus, aut patrimonii magnitudine, sed solido robore animi, sapientibusque consiliis sustineri ac geri bella posse.*

XV. *Igitur commutatis ducum artibus, fortunæ quoque similem mutationem haud injuria timeri. Egregiam scilicet spem in successore ostendi, si Sertorium Perperna excipiat, summum virum ducemque vulgaris.* Hæc Romanæ copiæ fremebant, majoribus & pluribus apud exteras querelis. Lusitani ante omnes, quod eorum præcipua semper opera Sertorius uti consueverat, *optimum imperatorem, fortissimum commilitonem, virtutis remuneratorem liberalissimum* requirebant.

XVI. Ut vero, aperto Sertorii testamento, *scriptum ab eo Perpernam heredem fuisse*, innotuit, & detestatione tam ingrati facinoris magis exarserunt animi; nihil propius factum, quam ut pœnas ab homicida suis manibus sumerent; nisi discurrens per contubernia cum ducibus Perperna, quosdam donis, alios promissis, nonnullos etiam minis pacasset; etiam uno & altero ad terrorem ceterorum ferro interemtis. Deinde socios populos obeundo, quo illorum odia mitigaret, orsus ab Osca, ubi patrata cædes fuerat, conciones ubique blandas habuit; apertis carceribus, qui erant ab Sertorio vincti, dimisit; obsides civitatibus reddidit.

XVII. Sed earum multæ cum exsecratione nefarii hominis, missis ad Metellum Pompejumve legatis, in fidem Romanorum venere: præsertim ubi sumto imperio Perperna statim crudelis apparuit, tribus illustribus viris, qui una ex urbe profugerant, fratrisque filio, interfectis. Igitur

Metellus, adverſus talem hoſtem duobus exercitibns rem non indigere judicans, diverſam Hiſpaniæ partem interim pacaturus, debellandum Pompejo reliquit. Inter hos per aliquot dies levibus certaminibus cum tentatæ utrinque vires animique eſſent, decima die collatis ſignis dimicatum. neutri enim diutius rem differre placebat, quod Perpernam Pompejus ſperneret; Perperna, donec in officio milites eſſent, eorum utendum opera arbitraretur.

XVIII. Sed ea pugna temere a Perperna commiſſa, dignum auctoris imprudentia exitum habuit. Namque Pompejus, parte copiarum idoneis locis ſubſidere juſſa, cum decem cohortibus proceſſit: eamque velut eſcam ut objiceret hoſti, ſparſit per campum ſuos, & Perpernam ſpe hujus opprimendæ manus illexit. Ita contracto certamine, quaſi reſiſtere non poſſet, hoſtem deduxit ad locum inſidiarum: ubi ab utroque latere prorumpentibus, qui erant occultati, converſus, Sertorianos ad internecionem cecidit.

XIX. Perpernam, cum ſe non minus ſuorum, quam hoſtium metu in ſentibus abdidiſſet, quidam equites retraxerunt; probra diraſque cumulantibus, qui eum videbant, Sertorianis, *quod homo nihili præſtantiſſimum virum dolo, ceteros omnes imperitia & ſtoliditate perdidiſſet.* At ille nihil aliud, quam *ut ſalvus ad imperatorem deduceretur*, poſtulabat. *habere enim ſe principum Romanorum literas, quibus Sertorius in Italiam acciretur.* Ibi, *prudentiſſime præſentibus uſum eſſe Pompejum,* Roma judicavit, *quod, priuſquam in conſpectum veniret Perperna, juſſit hominem occidi: epiſtolas neque legit ipſe, neque legendas conceſſit; ſed continuo cremavit omnes: eoque facto novarum rerum oppreſſis ſeminibus, terrore atque ſollicitudine ingenti reſpublica liberata eſt.*

XX. Neque tamen defuerunt, qui carperent, *quod hominem, Sicilia ſine certamine tradenda bene meritum, indemnatum occidiſſet.* Sed adverſus hanc criminationem iſtud Pompeji factum, & ſuæ ætatis, & ſequentium judicia frequentibus ſuffragiis abſolverunt. Sic Perperna pœnas occiſo per fraudem Sertorio dedit. ceteros conjuratorum partim vi-

ctor interemit, partim fuga tulit in Africam, ubi Maurorum jaculis occisi sunt. neque præter Aufidium quisquam evasit; si modo evasisse dicendus est, qui contemtus invisusque omnibus in vico quodam barbarico consenuit.

XXI. Reliquus Pompejo labor recipiendi dedentem se Hispaniam fuit. Osca, Termes, Tutia, Valentia, victoris se permiserunt potestati. duas, Uxamam & Calagurim, reliquiæ partium validis præsidiis occupatas retinebant: quæ deinde expugnatæ. Hic finis ejus in Hispania belli fuit, quod a fuga Sertorii ortum, decimo ferme anno, cum ipso duce defecit: gravius haud dubie diuturniusque futurum, si longior ei viro vita suppeditasset. De his rebus cum senatui Pompejus scripsisset, *multosque se virtutis causa civitate Romana donavisse* diceret; senatus mandavit consulibus, *ad populum ferrent, uti cives Romani essent ii, quos Cn. Pompejus imperator, de sententia consilii, sigillatim civitate donavisset.*

XXII. Consules ad populum tulerunt; eaque lex accepta est. Ceterum Hispaniensis victoriæ gaudium, ne nimium fieret, Italica clade temperatum est. C. Cassius proconsul, Cn. Manlius prætor, male adversus Spartacum pugnarunt. Nec ultra de C. Manlio comperi. Cassius, Circumpadanæ Galliæ proconsul, contendenti ad Alpes Spartaco castra apud Mutinam opposuerat, decem millia militum ducens. Horum cum plerique cecidissent in acie, proconsul vix fuga evasisset, castra deleta sunt: & cum ingenti præda fugitivi ad præsidia sua recesserunt.

XXIII. Senatus, ob tot acceptas a contemtissimo hominum genere clades, pudore & metu sollicitus, & culpam in consules conferens, vetuit *hos quidquam deinceps pro imperio agere*. Nam qui erat inter duos melior Gellius, tamen imperite gerebat rem, & exercitum in luxum ignaviamque labi patiebatur. Quare infensus ei militiæ Cato, cum propter fratrem Cæpionem, qui tribunus militum erat, nomen sponte dedisset, honores & præmia, quæ offerebat consul, accipere noluit, *nihil iis dignum actum esse* dictitans,

XXIV. Idcirco tantus ea tempeſtate terror urbem occupavit, non levius jam Spartaci arma, quam olim ſub Hannibale Punica, timentem, ut prætoriis comitiis candidati deeſſent. Ibi M. Licinius Craſſus, nobilitate ac divitiis inter primos, cum ad præturam petendam prodiiſſet, ſumma hominum voluntate factus eſt. Sub idem tempus L. Lucullus, poſt fugam Mithridatis Nicomediam profectus, cum M. Cotta ceteriſque ducibus Romanis de ratione belli conſilio habito, ita partitus erat vires, *ut ipſe per Cappadociam & mediterranea provinciarum, cum maxima virium parte imperii Mithridatici arcem peteret: M. Cotta ad recipiendam Heracleam iret: cum reliqua claſſe Triarius Mithridaticis navibus, ex Hiſpania & Creta redituris, inſidiaretur.*

XXV. Neque defuerant, qui *interquieſcendum* arbitrarentur, *reficiendoſque ex nimio & continuo labore milites.* ſed Lucullus, utiliorem regi moram averſatus, per Bithyniam Galatiamque ad præſidia Mithridatis perrexit. Neque regi tempus per ignaviam terebatur, quin ab Amiſo legatos ad Scytharum regulos, Parthumque Arſacen, & generum Tigranem mitteret. omnibus eadem mandata erant: *Aliis regibus atque nationibus, compluribus de cauſis, pacem bellumque ſæpe mutari: raro ad cujuſquam perniciem extendi odia; ſed, ubi ſatisfactum injuriis ſuis victor cenſeat, arma poni ſolere. Populo Romano cum reliquo terrarum orbe unum idemque perpetuum bellum eſſe; quod, niſi dominatione, aut interitu illius, poni nequeat.*

XXVI. *Illum olim tantum aſtutia valuiſſe, ut, donec multis ſubjugatis gentibus, in formidabilem potentiam exſurgeret, ſemper alios ab aliis disjunxerit, ne invicem ope ferenda, imminens omnibus jugum, unius periculo, communi commodo averterent. Ita deſertos deſtitutoſque cepiſſe ſingulos, ut horum deinceps armis ac ſanguine, etiam longius diſſitos aggrederentur. Sic Italiam primo redegiſſe ſub ſuas leges: mox variis coloribus inſulas, deinde Africam, poſtremo magnis auctibus Macedoniam, Achajam, Aſiam acceſſiſſe. remque eo deductam eſſe, ut multi reges, tanquam pro ingenti beneficio, quod non ante*

supremam diem exuti fuerint opibus suis, herede populo Romano decesserint.

XXVII. *Tanta potentia auctos Romanos, non jam curare prætextum armorum, & decora nomina; sed satis habere, si, quamlibet injuste egisse crediti, appetitis potiantur. Quid enim sibi posse imputari, cujus patientia maximas contumelias simul injuriasque pertulerit, quo insignitior hostium iniquitas fieret? Igitur pro se unumquemque, &, quanto quis sit potentior, tanto impensius niti oportere, ut hi communes omnium hostes, orbisque prædones opprimantur. Eoque animo esse debere pro se quemque, ut, quod ad hos retundendos auxiliorum suppeditaverit, non Mithridati magis, quam sibi ipsi primum, deinde publicæ generis humani libertati, præstitum putet.*

XXVIII. Hæc ad alios precibus exponenda mandata dedit: at Macharem Bosporo imperantem, jure patris dominique excivit. Ceterum Parthus, procul a se periculum esse reputans, neque sapientis præter necessitatem arcessere molestias, auxilia denegavit: Scythica moratus est Diocles, cui ea credita legatio fuerat; namque multo cum auro & præclaris muneribus, quæ ad regulos mittebantur, in castra Luculli transfugit. Tigranem diu tergiversantem filia Mithridatis expugnavit, ut societatem cum eo novam paciscceretur.

XXIX. Interea, quo Luculli impetum retardaret, præfectorum quosdam cum equitatu misit, qui negotium ei facesserent: sed nihil æque illum, quam fames, fatigabat, corruptis late, jussu regis, quæ in ejus manus perventura fuerant; & multi commeatus insidiis latronum interierant. Igitur triginta millia Gallogræcorum, singulos frumenti modios humeris portantium, sequi exercitum jussit: donec, multis levibus certaminibus regios submovendo, in regiones belli cladibus intactas penetravit, tantaque mox rerum omnium copia affuit, ut bos denario, mancipium denariis quatuor emeretur, ceteræque prædæ ea vilitas ef-

§ XXVIII. Memnon. Plut.

ſet, ut, quia diſtrahi nequibat, a militibus corrumperetur.

XXX. Interea Lucullus Amiſum & Eupatoriam obſidere cœperat, ſimul parte exercitus ad oppugnandam Themiſcyram miſſa, quæ ad Thermodoontem fluvium Amazonis, a qua condita eſſet, habere nomen dicebatur. Hic operibus cuniculiſque tentata omnia ſunt, qui tum ampli fodiebantur, ut quandoque in eis velut ſubterraneæ pugnæ fierent. Eos obſeſſi ſuperne aperiebant, immiſſiſque urſis, & aliis beſtiis, interdum & apum examinibus, eos, qui in opere erant, omni genere calamitatis vexabant.

XXXI. Circa Amiſum ſegnior obſidio erat, & Mithridates, audito, eam ſine prœliis aſſideri, recepto animo Cabiris ſubſtiterat, alium exercitum colligens. Id Lucullus non ægre patiebatur, reprehendentibuſque dicebat, conſulto ſe id agere, ne, rebus deſperatis, ad Tigranem confugiens hoſtis, majorem belli molem concitaret. Igitur Mithridates, contractis quadraginta ferme peditum, octo equitum millibus, Diophantum & Taxilem cum novis copiis ad priores præfectos miſit, a quibus Amiſum deſtinata ſubſidia, & frequentia equeſtria certamina, ſed nullo eximio in alterutram partem momento, facta ſunt.

XXXII. Dum hæc a Mithridate & Lucullo geruntur, M. Cotta proconſul Pruſiada Bithyniæ venit. inde Pontici maris oram legens ad Heracleam acceſſit. Ibi quia pacati nihil reſpondebatur, adducto ad mœnia exercitu, oppugnationem tentare non auſus, per partes Heracleam aſſultabat, paucos ſubinde Romanos milites, ſed magnum Bithynorum numerum mœnibus admovens. Sed cum inani incepto nihil præter vulnera reportaret, teſtudine effecta, adhibuit arietem, & turrim, quæ adverſus vim non diu duratura videbatur, pulſare inſtituit.

XXXIII. Sed ubi ſemel iterumque percuſſa turris non modo præter opinionem reſtitit, ſed etiam arietis perfractum caput eſt; Heracleotæ bono animo, proconſul ini-

§ XXIX. Plut. in Lucull. c. 25. Salluſt. Appian. § XXX. Appian. Plut. Salluſt. § XXXI. Memnon.

quiore esse cœperunt. Igitur cum postridie denuo frustra turrim verberasset, machinas cremari, architectorum præcidi capita jussit; præsidiisque juxta muros constitutis, cum majore parte copiarum, in campo Lycæo consedit, loco fertili, ad alendum militem copioso. unde cum Heracleoticum agrum omnem evastasset, obsessi, penuria fatigati, denuo ad Cherronesi incolas, & Theodosianos, & qui Bosporum accolebant regulos, societatem & annonam petitum miserunt: & legatio quidem satis fuit felix.

XXXIV. Ceterum oppidanos & hostes foris, & intra viscera crudelius præsidiarii milites angebant. qui eodem, quo vulgus agebat, victu minime contenti, lautiores cibos ab egenis & famelicis hominibus vi ac verberibus extorquebant. neque Connacorix præfectus ista cohibebat: quin ille deterrimus omnium gaudebat hac violentia, licentiæque suorum impunitatem addiderat.

XXXV. Hæc ferme his consulibus bella gesta sunt. Res urbanas non tam parvitas earum, quam scriptorum penuria, tradi vetat. Ceterum inopia Romæ laboratum, piratis maria, pejus omni tempestate, præcludentibus: & judicia legesque novæ civitatem inquietam habuerunt. Clodius quidam tribunus plebis, sacerdotes virginesque Vestales, tanquam parum caste sacra facerent, ad populum criminabatur, & ad turbas haud exiguas res spectabat.

XXXVI. Catilina quoque reus incesti, quod cum Fabia commisisset, accusabatur. sed Clodium M. Cato, cum ingenium ejus propositumque multis verbis acriter coarguisset, desinere actiones suas coegit. Catilina favore Catuli, & quia Terentia Ciceronis, soror erat Fabiæ, absolutus est. at consul Cn. Lentulus, perincertum stolidior, an vanior, legem de pecunia, quam Sulla emtoribus remiserat, exigenda promulgavit. Verbum quoque in senatu Cn. Lentulus, L. Gellius consules fecerunt, placere statui, si Patribus conscriptis videretur, ne absentes homines in provinciis rei fierent. Id Sthenii Thermitani causa factum, de quo

§ XXXV. Flor. 3, 6. Plut. in Caton. c. 26.

fupra meminimus. Sed impediente Verre patre, negotium omiffum eft.

XXXVII. Eodem anno, cum perpetua magnarum urbium peftis, ignota & flagitiofa colluvies, Romam inundaret, tribunorum plebis collegium edixit, non licere quemquam Romæ effe, qui rei capitalis condemnatus effet. De tribunitia quoque reftituenda poteftate acriter actum. eamque rem M. Lollius Pedicanus, humili loco Picens, loquax magis, quam facundus, fed imperitorum auribus aptus, magnis clamoribus, & ad extremum felicibus, urfit, ut fuo loco memorabimus.

XXXVIII. Sequens annus Cn. Aufidium Oreftem, P. Cornelium Lentulum confules vidit. Lentulo cognomentum Suræ a caufa minime honefta accefferat, quia Sullanis temporibus quæftor magnam pecuniæ publicæ fummam prodegerat: poftulante deinde rationes Sulla, perfricta fronte dixerat, eas fe non poffe reddere, fed præbere furam; qua parte corporis pueri, fi forte, dum pila fe exercent, peccaviffent, ex lege ludi verbera perferebant.

XXXIX. Non igitur quærendum eft, cur hoc confule prætori M. Craffo fervile demandarit bellum fenatus: at collegam ejus Cn. Aufidium quæ caufa removerit, difficilius fit dicere. Credo, prælatum illi Craffum ob peritiam rei militaris fuiffe, cujus jam ante haud contemnenda documenta dederat. & erat iis temporibus permagna Craffi auctoritas, proficifcentemque multi nobiles in bellum fponte fecuti funt. Legiones in univerfum habebat octo: quippe priorum confulum exercitum novi delectus auxerant.

XL. Igitur quia venturus in Picenum Spartacus erat, ut eum præverteret, feftinanter copiis ductis, legatum fuum Mummium cum viginti cohortibus, ad circumveniendum a tergo hoftem, diverfo itinere mifit, cum man-

§ XXXVI. Salluft. Catilin. c. 15. Orof. 6, 3. Plut. Afcon. Cic. Catilin. 3, & Verr. 2, 39. § XXXVII. Salluft. Cic. in Brut. Afcon. in Verr. 1. § XXXVIII. Plut. in Cic. c. 2?. Liv. Epit. § XXXIX. Plut. in Craff. c. 8. Appian. civil. l. 1. Orof. 5, 24.

datis, ut, cum perventum esset, quo voluisset, Spartacum sequi contentus, a pugnando abstineret. At ille, simul aliqua spes bene gerendæ rei cupienti animo allucere visa, spreto imperio contulit signa, victusque multos amisit milites: plures, abjectis armis, ad Crassum refugerunt. Ille, Mummio acriter increpito, militibus alia dedit arma, sponsoresque exegit, ea non omissuros.

XLI. Deinde quingentos, a quibus initium ortum fugæ fuerat, sorte ductos, more majorum fusti percussit. hoc propius fidem est, quam quod alii, totum exercitum, legiones octo decimatas ajunt, militumque ad millia quatuor eo supplicio periisse. Nec alio tempore clarioribus documentis apparuit, quam salutaris sit severitas, ubi leniora remedia contemnuntur. Nam post hanc animadversionem, ducis majore, quam hostis, metu apud suos excitato, decem millia fugitivorum seorsim stativa habentium aggressus, sex millia eorum interfecit, cepitque nongentos. Reliqui cum ad ducem refugissent, Crassus in ipsum quoque intulit signa, prosperumque prœlium fecit.

XLII. Tum Spartacus per Lucaniam ad fretum contendit, in Siciliam transiturus; quæ insula ex bellorum servilium incendio, quo sæpe & nuper erat agitata, multas adhuc scintillas velut sub cineribus alebat, exituras in flammam, si mediocri motu tanquam flabellis excitarentur. Igitur, cum forte prædatoria navigia venissent ad fretum, egit cum Cilicibus, ut certa mercede partem suorum (duo millia erat missurus) in insula exponerent. Sed deceptus a Cilicibus, proposito excidit: quod illi post accepta munera, solutis navigiis, taciti abscesserant. Spartacus, (postquam ad trajiciendum rates ex cratibus fieri jussit, & dolia virgultis connecti: sed in rapidissimo freto fragile machinamentum cito dissolutum est) relicto litore, reduxit copias, & in Rheginorum peninsula consedit.

XLIII. Neque Crassus cunctanter insecutus, ubi loco-

§ XL. Appian. § XLI. Oros. Plut. Appian. § XLII. Flor. 3, 20. Plut.

rum consideravit ingenium, maximo operi admolitus est manum, fossaque pedes quindecim alta, latitudine pari, a mari ad mare per cervicem ducta, murum insuper excelsum firmissimumque adstruxit. Ingentem laborem (quippe circa Bruttium angulum millibus quinque & triginta Italia patet) brevi tamen tempore severitas & industria ducis perfecit. Eos conatus a principio Spartacus deriserat: sed ubi, consumta proximorum locorum præda, ne aliunde petere commeatum posset, interclusum se obsessumque conspexit; bis conatus erumpere, ut Samnium peteret, magna cum clade est repulsus. Sub primam lucem sex amisit millia, totidem fere noctis initio; cum adeo facilis esset Romanis loco adjutis pugna, ut septem tantum gemino eo prœlio vulnerati, tres interemti tradantur.

XLIV. Nam virtute par, aut forte superior Spartaci miles fuerat, adeo nullius, quam pugnæ, memor, ut e duodecim millibus trecentis cæsorum, negent plus quam in duobus aversa reperiri vulnera potuisse. Idcirco non ausus ultra vim universam experiri, diversis partibus eruptionem minitando, subitis & continuis velitationibus vexabat Romanos, fascibusque in fossam injectis, immittebat ignem, quo difficilior munientibus labor fieret. Deinde ut suorum animos metu supplicii ad pervicaciam firmaret, e captivis Romanis unum medio inter duo castra spatio affixit cruci, *ejusmodi supplicium neminem vitaturum esse* prædicans, *nisi qui e præsenti periculo virtute se explicassent.* Tandem omnibus tentatis, noctem nivosam ventisque streperam nactus, partem fossæ cæsis captivorum pecorumque corporibus, materiaque injecta, & terra superaggesta complevit: partemque fere tertiam exercitus statim, deinde hujus præsidio reliquas copias transduxit.

§ XLIII. Flor. Salluft. Appian. § XLIV. Plut. in Pomp. c. 3. Idem in Crass. Appian.

JOANNIS FREINSHEMII SUPPLEMENTORUM LIVIANORUM

LIBER LXII.

IN LOCUM LIB. XCVII LIVIANI.

EPITOME

LIBRI NONAGESIMI SEPTIMI.

M. Craſſus prætor primum cum parte fugitivorum, quæ ex Gallis Germaniſque conſtabat, feliciter pugnavit, cæſis hoſtium triginta quinque millibus, & duce eorum Granico. Cum Spartaco deinde bellavit, cæſis cum ipſo millibus ſexaginta. M. Antonius prætor bellum adverſus Cretenſes, parum proſpere ſuſceptum, morte ſua finivit. M. Lucullus proconſul Thracas ſubegit. L. Lucullus in Ponto adverſus Mithridatem feliciter pugnavit, cæſis hoſtium amplius quam ſexaginta millibus. M. Craſſus & Cn. Pompejus conſules facti (ſed Pompejus, antequam quæſturam gereret, ex equite Romano) tribunitiam poteſtatem reſtituerunt. Judicia quoque per L. Aurelium Cottam prætorem ad equites Romanos translata ſunt. Mithridates, deſperatione rerum ſuarum coactus, ad Tigranem Armeniæ regem confugit.

I. ERUPTIONE Spartaci recruduit in urbe conſternatio, quam M. Craſſi res proſperæ, & præcluſi muro foſſaque

fugitivi, paulisper consopiverant. Et quoniam ipse quoque Crassus, ne Romam properaret hostis, metuebat, & *ad hoc incendium exstinguendum, Cn. Pompejum ex Hispania, M. Lucullum ex Thracia evocari oportere*, senatui scripserat: minime dubitatum est, quin utrumque eum imperatorem publicis literis acciri oporteret. Interim M. Crassus, discordia fugitivorum confirmatus, quod Gallicæ Germanicæque copiæ, ne Crixi quidem interitu colere Spartacum doctæ, ab ipso discesserant, subito has adortus fuit, fugavitque a lacu quodam, ubi locum castris ceperant. is lacus alternante natura, quandoque salsas, aliis temporibus potabiles habere aquas dicitur.

II. Sed superveniens summa contentione Spartacus, turbatum exercitum, ne magna aliqua strage plecteretur, vincenti Crasso eripuit. In summa tamen potior ad pereundum ferocia dissentientium, quam ad servandum diligentia Spartaci fuit. Ne recenti quidem beneficio moti, castra seorsim habere perseverant, Spartacum contemnunt, Granico & Casto ducibus confidunt. Igitur Crassus, abruptas a duce copias deleri posse facile, ratus, his insidiabatur. Spartacus, quamquam suorum contumacia doleret, tamen ob commune periculum ita agebat, ut, quando eodem vallo eos continere non poterat, haud longius inde, quam locorum commoditas ferret, castra metaretur.

III. Igitur illis in agro Crotoniensi castra habentibus, ipse haud magno inde intervallo consedit. Crassus divisis & ipse copiis, castris hostium bina castra opposuerat, ita partitus, ut majorem numerum contra Spartacum haberet, contra Castum & Granicum multitudine ac virtute inferiores collocaret. Sed ubi tempus opportunum venisse putavit, quo minores illi duces opprimi possent, noctu commutauit copias, relicto tamen in majoribus castris prætorio, ut ibi esse imperatorem cum validiore parte exercitus Spartacus crederet. C. deinde Pomptinum, & C. Marcium Ruffum le-

§ I. Cic. pro leg. Manil. c. 11. Plut. in Cæs. § II. Liv. Epit. Plut.

gatos cum cohortibus quingenariis duodecim, poſt montem circummittit. L. Quinctium cum parte equitatus ludificare Spartacum jubet: cum alia parte Gallos Germanoſque ad pugnam elicere, mox cedendo ad radices montis ducere, ubi ipſe cum legionibus inſtructis erat opperiturus.

IV. Rectum ducis conſilium induſtria legatorum & temeritas hoſtium propoſiti compos fecit. Refugientes ex compoſito equites incompoſito agmine ſequentem hoſtem, cum ad dictum locum pertraxiſſent, in latera diſceſſerunt, ſublatoque clamore Romana acies excepit barbaros. neque potuiſſet opportunius res cadere, magno in periculo futuris, qui cum Pomptino Ruffoque erant, ſi nuntiari adventus eorum nondum occupatis hoſtibus potuiſſet. namque in eo cum ſumma ſpei conſiſtere videretur, ut euntes, quo mittebantur, deinde prorumpentes fallerent hoſtem, eaque de cauſa galeas frondibus contexiſſent; forte conſpecti a duabus Gallicis mulierculis erant, quæ, lumine etiam tum incerto, conventum vitantes, ad menſtrua pro exercitus ſalute vota ſolvenda montem aſcenderunt.

V. Sed pugna jam cœpta, in tempore decurrentes, tantum fugitivorum exercitui terroris intulerunt, ut cædes inde potius, quam pugna, eſſet. Triginta quinque millia armatorum, cum ipſis ducibus eo prœlio interfecta, receptæ quinque aquilæ Romanæ, ſigna ſex & viginti, multa præterea ſpolia, inter quæ quinque faſces cum ſecuribus. Cum per ſe magna victoria eſſet, viam patefecit ad majorem: neque diu poſt cum Spartaco debellatum. Craſſus enim, pœnitens conſilii, quod alios advocari duces juſſiſſet, poſt tantas hoſtium copias deletas, plenus alacritatis ac ſpei, ſumma vi inſtabat reliquis, ut, priuſquam Pompejus veniſſet, cetera belli conficerentur.

VI. Res enim Hiſpaniæ interim in eum ſtatum venerant, ut, omnibus ferme compoſitis, pauciſſimæ hoſtium reliquiæ eſſent. Duæ præſertim urbes, Uxama & Calaguris reſiſtebant:

§ III. Front. 2, 4. Oroſ. 5, 24. Plut. § IV. Plut. Salluſt. Front. 2, 4. § V. Liv. Epit. Oroſ. Front. 2, 5. Plut.

ſed Uxamam Pompejus evertit; Calaguritani diu ab Afranio circumſeſſi, non ante capi potuerunt, quam ad extremam neceſſariorum inopiam compellerentur. Nam eo feritatis redegit fames, ut, nullo jam alio in urbe animali reliquo, uxorum liberorumque corporibus veſcerentur; & parte conſumta, reliqua cadaverum ad diuturnitutem uſus ſalirent. Hæc ſcelera nihilominus perituri patrare, quam victoris experiri clementiam, maluerunt. Idcirco, tandem expugnata urbe, interfecti omnes, oppidum ipſum incenſum atque deletum.

VII. Interim deducto reliquo exercitu, Pompejus, cum ad montes Pyrenæos perveniſſet, oppidum de ſuo nomine condidit, (Pompelonem obtinuit vocari, hodie Pamplona eſt, regni Navarræ caput) & tropæa excitavit, quibus *oppida octingenta ſeptuaginta ſex, ab Alpibus ad fines ulterioris Hiſpaniæ, in ditionem redegiſſe* inſcripſit; Sertorii nomine diſſimulato, quod de Romano tropæum erigi incivile judicabat, quamquam in eo victo plus gloriæ, quam in tot receptis oppidis, eſſet. Tranſgreſſus in Italiam Pompejus, ſumma populi lætitia exceptus eſt: non ob illuſtrem modo victoriam, bellumque civile, quod omnia externa conciebat, penitus ſublatum; ſed quia tribunitiæ poteſtatis, quam reſtitui flagrantiſſime cupiebant, futurus auctor exiſtimabatur; eaque res jam olim dilata in adventum ejus fuerat.

VIII. Quo majore ſtudio populus, ut dignitatem ejus augeret, *proficiſci eum in expeditionem adverſus Spartacum* juſſit. Strepebant quotidianis concionibus tribuni plebis, *hunc unum optimum imperatorem, quocunque ſe vertiſſet, certam victoriam trahere. ſimulatque conſpectus a fugitivis eſſet, debellatum fore.* Eo diligentior Craſſus inſtare Spartaco, feſtinare, ne penes alium confecti belli gloria foret. neque minus apud fugitivos properabatur. Forte Spartacus poſt ſociorum cladem, cum ad Petellinos montes ſe reciperet,

§ VI. Plut. in Pomp. c. 32. Oroſ. Jul. Exſuperant. Flor. 3, 22. Val. Max. 7, 6. Salluſt. § VII. Oroſ. Jul. Exſuperant. Iſid. 9, 2. Plin. 7, 26. Salluſt.

insecutos L. Quinctium & Tremellium Scrofam Crassi quæstorem fuderat.

IX. Ab hac victoria spiritus adeo creverunt fugitivorum, ut progressum in Calabriam ducem, convertere agmen, & incedenti per Lucaniam Crasso occurrere cogerent. Neque prorsus carebat ratione consilium; quia instante jam Pompejo, cunctantibus nulla spes effugii, pugnæ quoque sors durior ostendebatur. Sed Spartacus, conditionibus tentatis, & aspernante Crasso, Brundisium petebat: cum suorum clamoribus victus, in Lucaniam referri signa jussit, & ad caput Silari amnis castra metatus est.

X. Nam ad Brundisium contendentem fama appulsi e Thracia Luculli perculerat. Idcirco Crassus, cognito hostis adventu, nihil moratus, castra castris contulit, & quo magis ad pugnam irritaret feroces animos, circumvallare hostem orsus est. Ita prohibentibus opus fugitivis, cum, inter paucos orto certamine, vicissitudo victoriæ plures subinde alliceret; Spartacus, universo exercitu educto, & equitatu, qui nuper ad eum accesserat, in cornibus locato, ipse inter pedites stetit, acieque structa, equum admotum sua manu confodit, *si quidem victus esset, non amplius usurum eo* dicens; *victorem multos habiturum, & bonos.*

XI. Pugna fuit vehementer anceps; donec Spartacus superfuit, qua forte Romanum imperatorem agere conspexerat, viam ferro muniens. Sed posteaquam duobus centurionibus, qui pro Crasso propugnabant, impigre cæsis, penetrare ad illum nequivit, sauciumque femur submisso genu fulciens, concursu hostium est interfectus: fugitivorum turbatis metu ordinibus, nihil postea, nisi cædes, fuit. Quadraginta millia eo prœlio cæsa sunt. Victores circiter mille ceciderunt. pro his tria civium Romanorum millia, qui in vinculis apud Spartacum fuerant, recepta. cadaver Spartaci non potuit reperiri.

§ VIII. Appian. civil. l. 1. Plut. in Crass. c. 20. § IX. Oros. § X. Appian. Plut. § XI. Athenæ. 6, 21. Appian. Liv. Epit. Oros. Sallust. Plut. in Pomp. c. 32.

XII. At qui supererant prœlio fugitivi, diversa, uti solet rebus perditis, capessunt. Namque alii fiducia gnaritatis locorum, occultam fugam sparsi, alii globis eruptionem tentavere. Sic agmina ferme quadraginta facta, quo & Crassus aliique duces, veluti feras in montibus & silvis indagando, plerosque omnes aut interemerunt, aut abripuerunt vinctos. Unus in agro Lucano constiterat, gnarus loci, nomine Publipor. ad hunc magna manus fugitivorum se aggregaverat, ut quinque circiter hominum millia essent.

XIII. Sed hos Pompejus obtrivit, forte cum exercitu superveniens: scripsitque senatui, *fusos a Crasso fugitivos, a se radices excisas esse belli.* Ita tandem illud formidabile belli servilis incendium, multo utrinque sanguine restinctum est. sexaginta millia fugitivorum cum Spartaco, & post illum cæsa sunt, capta sex millia; quos victores tota via, quæ Romam a Capua ducit, dispositis crucibus affixerunt. Crassus, sextum intra mensem Italia tantis cladibus metuque liberata, jam se non imparem Pompeji gloriæ ferebat, ex prætura, sicuti per legem Corneliam licebat, consulatum petiturus, competitore Pompejo: quamquam hic nullum ante magistratum gesserat, neque legitimam ætatem habebat, sed magnitudine rerum gestarum, & favore populi, ob hoc quoque flagrantiore, quod haud obscure se auctorem restituendæ tribunitiæ potestatis profitebatur. Nec ille civium exspectationi defuit, quin statim eo de negotio verba faceret, cum primam concionem ad urbem consul designatus habuit.

XIV. Sed huic destinationi complures, interque eos homo sapientissimus atque amplissimus, C. Catulus, adversabantur. Inter hæc de M. Antonio tristes nuntii venerunt, qui post Siciliam Græcosque Asiaticos studio donandi rapiendique, in utroque immodicus, despoliatos, Cretensibus bellum intulerat. Favisse Mithridati videbantur; permisso, ut bellum Romanis facienti juventus sua militaret. Piratas etiam, Mithridaticarum partium genus, cum per-

ſequeretur eos Antonius, aperte defenderant: dimiſſis cum ſuperbo reſponſo legatis, quos ea de re queſtum Antonius miſerat. Is Antonius filius M. Antonii oratoris erat, clariſſimi viri, ſed neutiquam patri ſimilis: cumque fratres etiam duos haudquaquam probatæ vitæ haberet, ipſe omnium erat corruptiſſimus, ut perdundæ pecuniæ genitus videretur.

XV. Idem vacuus curis, niſi inſtantibus, tam contemtim adortus Cretam fuerat, ut plures in navibus catenas, quam arma, portaret. Quam vecordiam celerrima pœna conſecuta eſt. pleræque enim naves a Cretenſibus captæ ſunt, remulcoque in portus tractæ; cum velut imitatione quadam triumphi captiva corpora, velis & funibus ſuſpenſa, eminus viſentibus ſpectaculo eſſent. Infelix prœlium, & pudor mox injuſſu ſenatus populique factæ pacis, ægritudine animi ad corporis quoque ſubruendam valetudinem Antonio cauſam præbuit: hominemque, multa contra ſociorum ſalutem, & contra provinciarum utilitatem, & facientem, & cogitantem, in mediis ejus injuriis & cupiditatibus mors oppreſſit. Tamen Cretici cognomentum ab hac expeditione retulit; non victoriæ argumentum, ſed belli temere ſuſcepti.

XVI. At a duobus Lucullis honeſtius laudabiliusque geſta reſpublica eſt: quorum Marcus Macedoniam provinciam, Lucius Mithridaticum bellum obtinebat. M. Lucullus, qui Curioni ſucceſſerat, majoribus per Thraciam rebus, quam ullus ante eum imperator geſſerat, juſtiſſimum triumphum meruit. Quippe Getis, qui & Myſi vocabantur, ſuperatis, Beſſos, nationem ferociſſimam, primus Romanorum ducum bello petiit, eoſque in Hæmo monte ingenti prœlio fregit. Sic receptis in deditionem Hæmimontanis, Eumolpiadem, quæ poſtea Philippopolis dicta eſt, mox Uſcudamam, quæ Hadrianopolis eſt appellata, eodem, quo-

§ XIV. Liv. Epit. Aſcon. in Verr. 4. Plut. in Anton. c. 5. Flor. 3, 7. Appian. ap. Fulv. Urſin. Salluſt. § XV. Flor. Diodor. ap. Fulv. Urſin. Liv. Epit. Cic. Verr. 3, 19. Plut. Appian.

aggreſſus erat, die expugnavit. Progreſſus deinde Calyben, quam Philippus Amyntæ filius, peſſimis ibi collocatis hominibus, Poneropolin vocaverat, illa quoque capta, uſque ad terminum gentium Thracicarum Tanaim, paludemque Mœotin penetravit.

XVII. Inde multas ſupra Pontum poſitas inſulas in jus ditionemque populi Romani redegit. Calatim, Phthinopolim, Parthenopolim, Tomos, Iſtrum, Buziam omnem cepit, evertit Apolloniam, arma Romana Scythis monſtravit; belloque confecto, ſub tempus victi a Craſſo Spartaci Romam regreſſus de Beſſis triumphavit, & præter alia ornamenta, Coloſſum Apollinis, quem ex Apolloniatarum inſula tranſvexerat, in Capitolio poſuit.

XVIII. Sed L. Luculli, qui frater hujus fuit, neſcio an majores eodem tempore, clariores certe, ſcriptorumque beneficio notiores res fuerunt; de quibus deinceps dicemus. Vere ejus anni, quo Cn. Oreſtes, P. Lentulus conſules fuerunt, Lucullus, Muræna cum duabus legionibus ad obſidionem Amiſi relicto, cum tribus aliis per montana verſus Cabira movit, ubi Mithridates hiberna habuerat, & tum quoque iiſdem in locis erat, eo conſilio, ut Romanis advenientibus reſiſteret. Stationes tamen diſpoſuerat in montibus, quæ & opponerent ſeſe tranſitum molientibus, &, ignibus excitatis, adventum hoſtium ſignificarent.

XIX. His Phœnicem quendam regii generis virum præfecerat. qui ſignum quidem, factis ignibus, Mithridati dedit, ſed ipſe cum iis, quas ſecum habebat, copiis tranſfugit ad hoſtem. Mithridates impigre motus, amne Lyco ſuperato, in campis patentibus pugnandi copiam fecit. Commiſſo equeſtri prœlio, ſuperiores regii fuerunt, rejectuſque Lucullus, retro ſe ad montes recepit. Præfectus ejus equitum Pomponius, cum ad Mithridatem ſaucius adduceretur, roganti regi, *ecquid amicus ipſi futurus eſſet, ſi*

§ XVI. Cic. Verr. 2, 8. Oroſ. 6, 3. Salluſt. Sex. Ruf. Marcellin. 27, 8. Eutrop. Strab. l. 7. § XVII. Flor. 3, 4. Eutrop. Sex. Ruf. Appian. civil. l. 5. § XVIII. Appian. Mithrid. Plut. in Lucull. c. 28. Phlegon ap. Phot. Memnon.

eum conservasset? Amicus, inquit, *si quidem amicus populo Romano fueris; sin vero, hostis.* Volentibus eum post hanc vocem interficere barbaris, laudabili voce Mithridates occurrit, *in virtutem a fortuna destitutam sæviendum* negans.

XX. Post hæc, per continuos aliquot dies instructam aciem Mithridates ostentare; Romanus retinere suos, & equitatu inferior, campis nolle credere: donec ancipiti malo circumventum (quia per patentia non audebat ducere; circumitus per montes longus ac tædii plenus erat) forte reperti venatores recrearunt, calle ostenso, per quem copias suas supra caput regis in locum ita comparatum duxit, ut pugnare volenti spatium non deesset, prœlium detrectans cogi nequiret.

XXI. Cum neuter alterum adoriri decrevisset, casu contractum certamen est, quia persequentibus forte cervum regiis, Romani quidam occurrerant: pluribus deinde, ut fit, hinc inde aggregatis, loco pulsi Romani sunt. Hæc ignominia, ex superiore loco conspecta, iram movit militibus, signumque pugnæ continuo poposcerunt. Lucullus, quiescere jussis, ut doceret, quantum in præsentia boni imperatoris esset, cum paucis descendit, primisque fugientium, ut consisterent, occlamavit.

XXII. Cum illi paruissent, & proximi quique ad idem imperium exemplumque firmarent pedem: globo facto, disjecit hostes, victorque ad suos rediit. deinde pro concione increpitos, qui fugerant, in conspectu totius exercitus fossam duodecim pedum discinctos fodere coegit. Sed longe majus occultiusque periculum, sub eosdem dies, quod virtute amoveri nequibat, casu idem Lucullus effugit. Olthacus quidam, ex Dardariorum Mœotica gente, cum apud Mithridatem de gloria & præmiis virtutis sæpe cum aliis regulis disceptasset, ut se omnibus ostenderet superiorem, Luculli capite regi promisso, specie transfugæ in Romana castra pervenerat.

§ XIX. Plut. Memnon. Appian. § XX. Appian. Plut.

XXIII. Is deinde, cum frequentibus excurſionibus promtam enifamque operam exhibuiſſet, poſtremo quoque equeſtri prœlio ſervaſſet multos, in propiorem admiſſionem receptus, menſæ conſiliiſque admoveri cœperat. Igitur obſervato tempore, quo miſſis principiis vacuum magis incuſtoditumque prætorium erat, brevi pugione accinctus ex more ad Lucullum introibat. Sed illum forte fatigatum longis vigiliis corpus meridiari coegerat: & Menedemus cubicularius, ad oſtium ſtans, negabat *intromitti quemquam mortalium poſſe.*

XXIV. Ille, *ſubitum eſſe ac neceſſarium*, *quod afferret*, dictitans, nihilominus conabatur irrumpere; cum accenſus ira Menedemus, *nihil ſalute imperatoris magis eſſe neceſſarium* regerens, ambabus manibus repulit hominem. Quare, ne ſuſpectus haberetur, veritus Scytha, equis, quos ante portam caſtrorum paratos ſtare juſſerat, ad Mithridatem refugit, aliumque Scytham, nomine Sobadacum, transfugere ad Lucullum conari detulit: qui ſtatim juſſu regis comprehenſus eſt.

XXV. Dum his aliiſque rebus bellum trahitur, longe lateque omnibus circum evaſtatis, inopia utrumque exercitum inceſſit. Idcirco Lucullus, quo re annonaria commodiore uteretur, in planum degreſſus, quia patentibus locis equitatum regis timebat, ita metatus eſt caſtra, ut munimenti vicem uliginoſum paludibus ſolum hoſti objiceret, & regnum Ariobarzanis, intactum bello, a tergo haberet, unde commeatus ſubveherentur. Crebra inter hæc equeſtria prœlia fiebant. Semel etiam, cum ſuos fugientes obviam egreſſus e caſtris Mithridates acerbe corripuiſſet, iis animis in pugnam redierunt, ut Romani fuſi fugatique, etiam reverſis a perſequendo hoſtibus, ſuum quiſque contubernalem pro victore metuentes, vix aliquando facerent fugæ finem: tantus eos pavor occupaverat.

XXVI. Hanc victoriam, miſſis ad vicinos reges natio-

§ XXIII. Front. Strat. 2, 5. Appian. Plut. § XXIV. Front. Plut. Appian. Memnon. Salluſt. § XXV. Memnon. Appian. Salluſt.

nesque nuntiis, magnificentius, quam verius, Mithridates extollebat, promtumque Romani exercitus exitium augurabatur. Sed eventus contra dedit. Cum enim haudquaquam reprehendendo consilio hoc ageret, ut Lucullum commeatibus exclusum ad eas redigeret angustias, in quibus ipse ad Cyzicum fuisset; negotium equitibus suis dedit, ut frumentatores e Cappadocia redeuntes (nec enim aliunde Romanus alebatur) exciperent.

XXVII. Neque desidia regiorum res corrumpebat; sed nimius pugnandi ardor non sinebat a suis locis aliena discernere. Igitur primo Sornatius, cum una legione ex Cappadocia redux, præfectum regis Menandrum, alacritate majori, quam consilio, congressum, cum magna hostium cæde, in fugam egit. Fabius deinde Adrianus, cum ex eadem Cappadocia magnum annonæ modum adveheret, a Menemacho & Myrone, quos Taxiles & Diophantus, cum quatuor peditum, duobus equitum millibus immiserunt, lacessitus est.

XXVIII. Et si, donec in æqua loca descensum esset, exspectare regii potuissent, fortassis in periculo & cohortes Romanæ, &, quam adducebant, annona fuerat: in ipsis adhuc angustiis invadente hoste, & suum sibi equitatum efficiente inutilem, haud ægre restiterunt, donec auxilium Lucullus submitteret. Tum vero effusa fuga Mithridaticorum versus eum locum, ubi Taxiles & Diophantus tenebant, eodem etiam victorem deduxit. & post acre, sed minime obstinatum certamen, dissipata barbarorum acies, diversa fuga disparuit: pauci cum ipsis ducibus ad Mithridatem pervenerunt.

XXIX. Magna eo die cædes regiorum fuit, & a quinque Romanorum millibus, triginta millia, totius exercitus regii robur, fusa referuntur. Mithridates, hac accepta clade, veritus, ne destitutum equitatu quamprimum Lucullus circumveniret, statim convocatis amicis aperuit,

§ XXVII. Plut. in Lucull. c. 33. Memnon. § XXVIII. Appian. Memnon. Phleg. ap. Phot.

ſibi in animo eſſe diſcedere, priuſquam itinera ab hoſte clauderentur. Illi ſuarum rerum anxii, non exſpectata luce, pecunias ſuas ſupellectilemque emittebant e caſtris: & cum hoc a multis & divitibus fieret, brevi anguſtiæ circa portam erant, & rixæ agaſonum, unoquolibet ante alios exire properante, audiebantur.

XXX. Exercitus, re cognita, viſiſque ducum ſarcinis, metu & indignatione commotus, prodique ſe vociferans, vallo proruto, qua cuique proximum erat, ſine duce, ſine imperio evadebat. Inter eum tumultum direptæ multorum præfectorum ſarcinæ ſunt, cuſtodibus interemtis: Dorylaus quoque, magni nominis ductor, nihil præter purpuram, qua erat amictus, habens, propter illam interfectus eſt. Hermæus haruſpex, qui & ipſe exercitum duxerat, in porta caſtrorum, pedibus hominum jumentorumque obtritus: rex ipſe, extremis proximus, inter turbam pedes profugit. nec enim quiſquam miniſtrorum apud eum remanſerat, donec impulſu turbæ humi ſtratum Ptolemæus eunuchus conſpexit, equumque, deſiliens ipſe, præbuit.

XXXI. Ne ſic quidem expedita fuga erat, Gallogræcis equitibus, qui Lucullo militabant, terga prementibus: ſed forte, an conſilio Mithridatis, objectus mulus, ex iis, qui aurum & argentum regium portabant, avaritiam perſequentium prædæ dulcedine diſtinuit, tempuſque evadendi dedit: ceteri plerique cæſi ſunt. nam Lucullus, cognita ſuorum victoria, e veſtigio equitatum ad perſequendos hoſtes miſerat, legiones circumdederat caſtris, ut ibi fugientes, hic reſiſtentes internecione delerentur. Amplius ſexaginta Ponticorum millia his cladibus exſtincta creduntur.

XXXII. Præter ereptum triumpho Mithridatis corpus, confectique belli gloriam extortam, aliud quoque non

§ XXIX. Appian. Eutrop. Plut. § XXX. Appian. Plut. Strab. l. 12. Memnon. § XXXI. Plut. Cic. pro leg. Manil. c. 9. Appian.

leve incommodum Lucullo militum avaritia attulit. Calliſtratum, qui regi a' ſecretis fuerat, comprehenſum in caſtra ducere juſſi, cum aureis quingentis ſuccinctum ſenſiſſent, interemerunt. Caſtra tamen regis diripi, prædamque militis eſſe paſſus eſt, quo inſolentiam illorum molliret, nuper etiam in Amiſena obſidione invidioſe querentium, *quod nullam civitatem vi caperet, conditionibus omnes acciperet in deditionem, ne militi pro labore tanto periculiſque fructus ullus uſquam eſſet.*

XXXIII. Sane vix ulli imperatorum juſtior victoria flagitio militari de manibus excidit: meritumque virtute decus ingratus impiuſque exercitus, varie vexato, & ad poſtremum relicto Lucullo, intercepit. Dum hæc diverſiſſimis locis aguntur, Romæ haud exiguum metum Pompejus atque Craſſus faciebant, exercitus retinendo. nam ille, *ſe Metellum exſpectare*, dictitabat, *ad triumphum venientem:* Craſſus *æquum eſſe* dicebat, *priorem Pompeji exercitum dimitti.* Sed Pompejus eam quidem dubitationem ſuſtulit, *ſtatim a triumpho miſſos facturum milites pollicitus.* Igitur cum ex Hiſpania Metellus adveniſſet, multi ſub finem anni hujus triumphi fuerunt.

XXXIV. Sub idem enim tempus & ex Macedonia C. Curio, & ex Iſauria P. Servilius, & ex Macedonia M. Lucullus triumpharunt. Ex Hiſpania Q. Metellus, & Cn. Pompejus, hoc nomine quoque glorioſius, quod iterum eques Romanus triumphabat. Craſſus de fugitivis triumphum petere pudore prohibitus, ovans iniit urbem, hoc novo honore magna ambitione impetrato, ut pro myrtea corona, qualem ovantes ſumere conſueverant, laurea uteretur. Conſules deinde M. Craſſus, Cn. Pompejus Magnus facti. Eo tempore Pompejus, quod per militiæ tempora ſenatus habendi conſulendique rationem ignorabat, M. Varronem familiarem ſuum rogavit, *uti commentarium faceret*

§ XXXII. Liv. Epit. Plut. Eutrop. § XXXIII. Appian. civil. l. 1.

isagogicum, ex quo disceret, quid facere dicereque deberet, cum senatum consuleret.

XXXV. Consul enim fiebat ex equite Romano, priusquam quæsturam gessisset. tanta hujus adolescentis gratia & virtus erat, ut quibuslibet legibus facile solveretur. Latum ex senatusconsulto ad populum est, *ut Cn. Pompejum consulem fieri liceret, cum curulem magistratum nullum per leges capere potuisset.* Nec illud tamen plus adjicere magnitudini videbatur, quam quod M. Crassus, contemtor omnium, & divitiis facundiaque inter primores excellens, non erat ausus consulatum petere, priusquam Pompejum rogavisset; & Pompejus, olim cupidus demerendi hominem potentissimum, adeo enise gratiam suam interposuerat, ut non pro Crasso minus, quam pro semetipso, laborare testaretur.

XXXVI. Discors tamen magistratus fuit: nec quidquam magnopere ab iis domi forisve memorabile gestum est, nisi quod Crassus, Herculi decimas solvens, decem mensarum millibus epulum populo præbuit, ac frumentum gratuitum in trimestre dimensus est. Pompejum illa dies magno honore illustravit, qua militiæ vacationem a censoribus postulavit: quod, expletis stipendiis, equites Romani facere consueverant. Sedebant pro tribunali L. Gellius, Cn. Lentulus censores. ad hos Pompejus descendit in forum, equum manu ducens, ceterum insignibus nitens magistratus sui.

XXXVII. Ubi stitit equum ad tribunal, major natu censor, *quæro ex te*, inquit, *Pompei magne, ecquid omnia stipendia expleveris?* Cui Pompejus alta voce, *explevi*, inquit, *& quidem me imperatore.* Tum vero mixtus lætitia & admiratione clamor populi ortus vix sedari potuit; donec surgentes de tribunali censores, ut populo applaudenti

§ XXXIV. Eutrop. Cic. in Pison. c. 19. Vellej. 2, 30. Plut. in Crass. c. 22. Agell. 5, 6. Plin. 15, 29. § XXXV. Liv. Epit. Plut. in Pomp. c. 33. Idem. in Crass. Vellej. 2, 44. § XXXVI. Vellej. 2, 41. Plut. apoph. Rom. c. 35. Idem in Pomp. & Crass.

gratulantique gratum facerent, Pompejum consulem domum deduxerunt. Magnus enim ejus apud populum favor erat, cum plus in senatu Crassus polleret. & erat in invidia Pompejus, quod plebi potius, quam senatui, gratificatus, tribunitiam potestatem restituerat, assentiente quidem Crasso, quia prohibere nequibat: sed Pompejus solus pertenderat, nec sibi glorioso, nec in rempublicam utili facinore, quæ iterum ab eo principio tribunitiis seditionibus periculose vexata est; donec hac quoque non ultima impellente causa concideret.

XXXVIII. Tribunitia potestas restituta, traxit & judiciorum ordinem, quod eorum levitas flagitandæ potestatis ejus permagnum desiderium fecerat. Igitur L. Aurelius Cotta prætor, favente & annitente Pompejo, judicia ad equites transtulit, non ut penitus excluderentur senatores, sed ut major esset equitum potentia, communicatis inter tres ordines judiciis, senatum, equites, & tribunos ærarios, qui ferme erant ex equitibus. Iisdem consulibus P. Virgilius Maro natus perhibetur, Idibus Octobris; ut publicorum actuum monumentis natalis ejus insereretur, ingenii operumque præstantia meritus. Interea Lucullus Cabirorum castellum, cum aliis multis, custodias thesaurorum vinctorumque, in deditionem accepit; passim ad victorem præfectis regiis deficientibus, quorum ex numero Strabonis, ejus, qui geographiæ pulcherrimum opus edidit, avus maternus, quindecim castella, fide accepta, tradiderat.

XXXIX. Magnæ in iis opes, tætri quoque carceres reperti, quibus Græci barbarique multi olim desperata salute attinebantur. Inter hos & Nysa liberata est, soror regis, eademque ob Nicomedem, cui nupta fuerat, hostis. Hanc igitur nihil nisi extrema exspectantem, inopi-

§ XXXVII. Plut. in Pomp. Ascon. in Verr. 2. Sallust. Catilin. c. 38. Liv. Epit. Cic. de legg. 3, 9. § XXXVIII. Cic. divin. c. 3. & pro Cluent. c. 47. Liv. Epit. Plut. Ascon. in Cornel. & Pison. Phlegon ap. Phot. Sallust.

nata ſalus reſpexit. at alias mulieres regias, cum procul omni metu abeſſe viderentur, triſte fatum comprehendit. Mithridates enim, deſperatione rerum ſuarum Ponto profugus, cum veniſſet in Armeniam, nec admitti ſe in conſpectum Tigranis videret; immani triſtitia & mœrore percuſſus Bacchidem eunuchum miſit, ut ſorores uxoreſque, & concubinas regias tolleret, quæ Pharnaciæ ſervabantur, quod oppidum haud procul Trapezunte aberat.

XL. Multæ erant, ſed præ ceteris inſignes Roxane & Statira, quæ circiter annos quadraginta in virginitate exegerant: conjugeſque duæ, Jonici ambæ generis, Berenice Chia, & Monime Mileſia, cujus præcipua inter Græcos fama erat. Hanc, ubi Bacchides arbitrium mortis dediſſet, detractum capite diadema obvolviſſe collo ferunt, ut inde ſuſpenderet corpus, abruptoque, exclamaſſe, *o exſecrabilis faſcia, ne ad hoc quidem uſui eris!* conſputum deinde abjeciſſe, jugulumque præbuiſſe percuſſori. Berenice, veneno temperato, partem præſenti rogantique matri dederat. Ergo remiſſior & diviſa vis potionis cum in ſenili corpore viam leti haud difficulter inveniſſet, juvenculam diu cum anima luctantem Bacchides ſtrangulavit.

XLI. Sororum regis longe diſpar ut animus, ita ſermo extremus fuiſſe traditur. Roxane, cum venenum miſcuiſſet, *Hoc igitur*, inquit, *extremum a fratre munus teneo, inviſum certe, niſi eſſet odioſior, qui miſit. Hoc igitur erat, cur me felicem prædicarent homines, tantis majoribus, in hac fortuna genitam, ſororem magni Mithridatis! Ergo igitur, ſi quoſlibet de vulgo parentes, quemlibet fratrem ſors dediſſet, viverem. quia regibus orta ſum, & hunc conſanguineum habeo, moriendum eſt. At illum tanta, ut ajebant, potentia, tanta virtute præditum, tutelam omnium, etiam minimorum fore credideram; nedum ut ſororum ſuarum proditor, ſororum interfector eſſet.*

XLII. *Sane jam tum ſatis eſſet miſer, ſi ex tanta fiducia*

§ XXXIX. Strab. l. 11. Plut. in Lucull. c. 33. Memnon. Liv. Epit. Appian. Mithrid. § XL. Plut.

tantum in metum veniſſet. ſed fac metuere, quam procul adhuc abſunt Romani? Cur non ſervamur in ſpem melioris fortunæ, nunquam defuturo veneno, ſi ſequius conſuli neceſſum ſit; cur non in Boſporum aut Colchos mittimur, quo populi Romani non modo arma, ſed etiam nomen vix penetravit? cur hoſtis & carnificis officium ipſe occupat? quid facerent Romani crudelius? Sed aliud nimirum exſpectare ſorores non oportuit, ab iſto quidem, qui matrem venenum coegit bibere! Sed age, age, bibamus, ſoror, ſi nihil aliud, hoc certe conſecuturæ, ut poſtea nihil in nos tali tyranno liceat. at tu, peſſime omnium, & perfidiſſime parricida, in hoc per annos quadraginta virgines aſſervaſti, ut, ubi tu ſummam rerum ad deſperationem adduxiſſes, veneno moreremur? Tibi vero ſcelerum ultores Dii eandem aliquando neceſſitatem moriendi imponant, facultatem negent!

XLIII. Hæc dicentem Statira conſolabatur, fratrem ſimul excuſans. *Summæ fortunæ, ſicuti ſingularem honorem, potentiam, gloriam, ita nec vulgares moleſtias adjacere. Deorum imperium in reges, quemadmodum in ceteros homines poteſtatem regum eſſe. nullum tanta ſapientia aut prudentia unquam exſtitiſſe, ut deſtinatum ſibi a potentiore exitum vitare quiverit. Idcirco minime imputandum Mithridati, ſive quod vinci debuerit, omnibus fruſtra tentatis; ſive quod victus, ultima cura providerit, ut quod ſuorum ſervari non poſſet, honeſte ſaltem, & in libertate moreretur.*

XLIV. *Sibi quoque minime lætam mortem eſſe: verumtamen hanc malle, quam quæ timenda eſſent in poteſtatem hoſtium venientibus. in bello nemini parci: multos adeo intervenire caſus, quibus viliſſimum quidem calonem coercere, ne ſuus quidem imperator poſſet. Sæpe & alias, & hoc bello audiviſſe, quanta in captis urbibus eſſe licentia militis, quanta cum crudelitate libido ſoleat.*

XLV. *Sibi quidem vel millies mori ſatius eſſe, quam ut hanc non dicere ſortem, ſed vel periculum ſubeat. non igitur maledicendum eſſe fratri, qui ſanguinem ſuum, per longiſſimam temporum ſeriem deductum a regibus, contaminari, aut ſervire noluit: ſed gratias potius agendas curanti, ut, quatenus omnibus*

molestiis liberari nequirent, maximis certe & gravissimis eriperentur. Magnum in eo fraterni amoris curæque specimen inesse, sed & vere regii animi, quod inter suos casus laboresque, de sororum periculo, deque domus suæ dignitate cogitasset; neque dubium esse, quin aliud nihil viderit pro his melius: nam eadem mandata dedisse ad uxores, quas utique non odisset. Post hæc & talia verba, sumto veneno, exanimatæ sunt.

XLVI. Hæc audita mœrore affecerunt Lucullum, clementem virum, & plurimæ humanitatis: præfectos autem Mithridatis, velut signo dato, ad tradenda, quibus præerant, præsidia, paucis exceptis, incitaverunt, ultimæ necessitatis id facinus esse reputantes. Lucullus Mithridatem usque ad Talaura (castelli nomen est) insecutus, ubi quatriduo ante illum in regnum Tigranis perfugisse intellexit, Chaldæis, qui & Chalybes vocantur, Tibarenisque subactis, receptaque minore Armenia, quæ in ditione Mithridatis fuerat, ad obsidionem Amisi reversus est. Amisenis conditiones respuentibus, (Callimachus enim præerat, machinarum mirus artifex, consilioque & audacia promtus) ad Eupatoriam se contulit: quam haud procul Amiso regiam Mithridates struxerat, & ex suo cognomento voluerat appellari.

XLVII. Cum & hic impigre resisteretur, Lucullus per aliquot dies languidiori oppugnatione usus, propugnatorum negligentiam felici consilio aluit. cum enim stata quasi diei hora soleret abducere ab oppugnatione suos, ubi opportunum visum est, eodem tempore *corripere scalas, & in mœnia eniti*, jussit. infrequentes defensores aderant, plerisque jam de more per hospitia dilapsis. Statim igitur capta Eupatoria, statimque deleta est. neque multo post Amisus, eodem ferme modo, in potestatem venit: parique fato incensa est, Callimacho injiciente ignem, ut interea facilius abnavigare posset, an quia prædam Romanis invidebat.

XLVIII. Nec eripere oppidum, licet summa ope anni-

§ XLVI. Plut. in Lucull. c. 37. Appian. Mithrid. Strab. l. 12. Eutrop. Memnon. § XLVII. Memnon. Plut.

teretur, Lucullus poterat: jussique ignem restinguere milites, minaci cum clamore arma quatiebant, donec exercitui se prædam concedere edixit, modo ab incendio ædificia protegerentur. sed intentus rapinis miles auxit magis, quam restinxit ignem, cum multi, quoslibet angulos cum facibus perscrutando, ultro succenderent ædes, ingentemque in urbe paulo ante frequentissima vastitatem facerent. Idcirco postridie ingressus urbem Lucullus, non tenuit lacrimas, dixitque amicis, *sæpe sibi fortunam Sullæ admirabilem visam; eo maxime, quod Athenas servare, cum vellet, potuerit: se parem gloriam magno studio expetentem, ad L. Mummii sortem detrudi, ut eversor potius magnarum urbium, quam servator prædicetur.*

XLIX. Bona tamen pars urbis erepta flammis est pluviæ miseratione, quæ opportune, velut ex machina, prorupit. Et Lucullus, priusquam inde discederet, operam dedit, ut pleraque corrupta restituerentur. edictoque collegit Amisenos, qui e patria profugerant, novisque colonis Græcis, quibus ibi habitare placebat, auctos, agro quindecim millium passuum urbi adjecto locupletavit; Alexandrum imitari studens, qui eandem urbem, cum Persicis regibus parentem invenisset, liberaverat. Amisum Athenienses condiderant, quo tempore classibus validi, non proxima tantum, sed & jam longius sita maria pervagabantur. eoque nuper multi, ut tyrannidem Aristionis fugerent, velut in aliam patriam concesserant: ignari, eodem quoque, quam metuebant, belli perventuram tempestatem esse.

L. Sed illos Lucullus honeste vestitos, ducenis distributis denariis, in patriam remisit. Tunc etiam inter captivos Tyrannio fuit, celeberrimi nominis Grammaticus. eum Lucullus gentili suo Murænæ, præcipuo legatorum, rogatus concessit. Ille magnanimi doctissimique, & ob hoc doctorum studiosi imperatoris, munere perquam illiberaliter usus, manumisit hominem, ut ab eo commoda, quæ patronis liberti præstant, adipisceretur. alia quoque similia multa

§ XLIX. Memnon. Plut. Appian.

idem Muræna designavit, bello non spernendus, vita moribusque multum ab imperatoris sui nobilitate discrepans. Rebus Amisi ex præsenti copia constitutis, Lucullus in Asiam hibernatum abiit, ut civitatibus illis, sub æris alieni pondere gravissime anhelantibus, succurreret. Interea misit ad Tigranem, Mithridatem sibi dedi postulans. Eam legationem Ap. Claudius obiit, qui uxori imperatoris frater, & liberis ejus avunculus erat.

§ L. Strab. l. 12. Plut. Memnon. Sallust.

JOANNIS FREINSHEMII SUPPLEMENTORUM LIVIANORUM

LIBER LXIII.

IN LOCUM LIB. XCVIII LIVIANI.

EPITOME

LIBRI NONAGESIMI OCTAVI.

Machares, filius Mithridatis, Bospori rex, ab L. Lucullo in amicitiam receptus est. Cn. Lentulus & L. Gellius censores asperam censuram egerunt, quatuor & sexaginta senatu motis: a quibus, lustro condito, censa sunt civium capita quadringenta quinquaginta millia. L. Metellus prætor in Sicilia adversus piratas prospere rem gessit. Templum Jovis in Capitolio, quod incendio consumtum ac refectum erat, a Q. Catulo dedicatum est. L. Lucullus in Armenia Mithridatem & Tigranem, & ingentes utriusque regis copias, pluribus præliis fudit. Q. Metellus proconsul, bello sibi adversus Cretenses mandato, Cydoniam urbem obsedit. C. Triarius, legatus Luculli, adversus Mithridatem parum prospere pugnavit. Lucullum, ne persequeretur Mithridatem ac Tigranem, summamque victoriæ imponeret, seditio militum tenuit, quia sequi nolebant: id est, quia legiones Valerianæ, impleta a se stipendia dicentes, Lucullum reliquerunt.

I. Oppressam ære alieno Aſiam, & , quo recreata eſt, Luculli conſilium traditurus, cohibere animum nequeo, quin præſentibus temporibus ingemiſcat, Germaniam intuens, nullo miſerante deterius propemodum ab hac peſte, quam ſub tricennalis belli nefandis cladibus, pereuntem. Cum enim ad omnes prorſus homines, quibus aliquantum rei eſt, aut fuit, malum iſtud pertineat, a plurimis annis, ſine cura, ſine lege, ut cuique potentia aut debilitas aderat, extorquebantur a debitoribus nummi, aut negabantur. Ita, dum alii partem ſortis offerendo, tamdiu uſurpatæ pecuniæ alienæ mercedem poſtulant: alii, quamquam præter ſuam culpam fortunis exuti, etiam uſuras repræſentare coguntur. Juſtitia & concordia, quæ in medio eſſe debuerant, miſerandum in modum lacerabantur: donec prorſus Alexandrino more nodum hunc ſecari placuit; utinam durabili ad pacem remedio. Sed his quoque calamitatibus noſtris finem aliquem viderit Deus!

II. Aſiæ acerba ob impotentiam fœneratorum conditio erat, quod imperatam a Sulla pecuniam viginti millia talentorum, civitates a publicanis maxime ſub gravibus uſuris acceperant. Erat illa potentiſſima factio, & plerumque magiſtratus Romanos opibus & gratia ſic habebant obnoxios, ut illorum auctoritate ad quodvis deſiderium ſuum abuti poſſent. Ergo ſervilem in modum vexati provinciales, quo exedentem omnia voraginem interdum placarent, privatim liberos ſuos, virgines, puerofque formoſos; publice, quidquid ornamentorum in civitatibus erat, vendere cogebantur. quæ omnia cum inſatiabile fœnus hauſiſſet, nec ideo expungi debita poſſent, ad extremum ipſi creditoribus in ſervitutem addicebantur.

III. Adverſus hæc Lucullus primo conſtituit, ne majores centeſimis uſuræ ducerentur. Deinde uſuras, quæ ſortem exceſſerant, amputavit: non ad invidioſum illud & inverecundum alterius tanti commentum, quo nuper

§ II. Plut.

ex orco revocato, & interpretatione aucto, perfidiosissimi seculi turpitudo ad exstinguendas fidei & justitiæ tenues reliquias erudiri gaudet: sed quia rem suam creditoribus salvam præstabat, jamque providerat, ut expensam pecuniam brevi recuperarent, tam gravibus usuris ulterius aggravari provinciam non patiebatur. Quippe quod longe utilissimum apparuit, creditorem in bona obærati hactenus misit, ut quartam redituum partem perciperet. ita neque debitor egebat, & fœnerator, haud longo tempore, quod erat ab ipso profectum, cum usuris ad præscriptum a Lucullo modum recuperabat.

IV. Quod si quis usuras applicuisset sorti, & sortem & usuras amittebat. Hac æquitate rem paulo ante desperatissimam confecit, ut intra quadriennium omni debito liberaretur Asia, & possessiones, obligatione solutæ, ad eos, qui antea tenuerant, reverterentur. Hoc pacto duplum ejus, quod dederant, paucis annis assecuti fœneratores, non ideo quiescebant. nam, ut ipsi subduxerant calculum, non quadraginta ipsis, sed centum viginti talentorum millia debebantur. Ceterum in provincia novare nihil poterant. Romam scripserunt ad suos, tribunosque plebis, commodum pristinam omnia turbandi licentiam adeptos, mercati sunt, ut actis desideriisque Luculli obstreperent.

V. At ille magna, non solum apud suam modo provinciam, sed universos, gloria (justos enim magistratus, rebus ipsis cogentibus, unaquæque civitas laudat) Ephesi residens Asiam constituebat legibus, cumulabat fide pacis, bonis spectaculis etiam, ludisque triumphalibus seque & illam recreabat. vicissim in honorem ejus Asiatici instituerunt Lucullea, celebraruntque. Dedit deinde Ap. Claudio operam, de legatione sua referenti. eum regii viarum duces, longo circumitu, & sinuosis itinerum anfractibus detinuerant, donec a servo doctus, quem natione Syrum secum habebat, illis valere jussis, paucis diebus ad Euphratem, &, amne superato, Antiochiam pervenit.

§ V. Appian.

VI. Aberat Tigranes, &, Ptolemaide capta, cui se regina Syriæ Cleopatra incluserat, reliquas Phœnices urbes obibat. Idcirco Appius, dum illum opperitur, nonnullos regulorum haudquaquam æquo animo Tigranis opes intueri cernens, illorum animos Romanis conciliabat, quorum & Zarbienus fuit, Gordyenorum rex, quam gentem Gordys condidisse traditur, Triptolemi filius. Civitates etiam multas nuper a Tigrane domitas, cum ad ipsum clam misissent legatos, in præsentia quiescere jussit, ut advenienti Lucullo se reservarent. Græcarum enim urbium spiritus Armenium jugum haudquaquam animo æquo patiebantur. Et super omnia invisa erat intolerabilis superbia Tigranis, qui fortuna inflatus, neque cupiditatis suæ finem, neque magnitudinis modum reperiebat.

VII. Nam a mediocribus initiis profectus, annis viginti quinque multas gentes domuerat. Mesopotamiam, Syriam, Phœnicen occupaverat. Parthos gravius, quam quisquam ante eum alius, vexaverat: infinita prope millia Græcorum, e Cilicia Cappadociaque abactorum, in Mesopotamia collocarat; Scenitis etiam Arabum, transferre sedes in loca sibi placentia, coactis. His rebus ita erat elatus, ut multos in quotidiano ministerio reges haberet. quorum quatuor, si equo veheretur, juxta incedebant pedites; si responsa legatis gentium redderet, consertis pectinatim manibus adstabant taciti.

VIII. Nihil hac scena perturbatus Appius, cum ad edenda mandata in conspectum venisset, *L. Lucullus*, inquit, *populi Romani imperator, Mithridatem ob multas & graves injurias justo pioque bello petitum regno suo expulit, rex Tigranes. quem igitur nobis hostem sua improbitas, servum victoria & virtus nostra fecit, eum, quoquo fuga se proripuit, jure gentium reposcimus. Non arbitramur, te, ut hominem, donec opibus & fortuna floruit, omnibus iniquum ac gravem, tuearis, cum victo & exsule communia habere fata velle. nec*

§ VI. Appian. Joseph. 15, 24. Plut. in Lucull. c. 42. Strab. l. 16. § VII. Eutrop. Plut.

enim ignoras, eandem causam esse eorum, qui fugiunt heros, & qui fugitivos recipiunt. Etiam si te præ multis regibus potentia valere scio, non tamen opinor tam levi de causa facturum esse quidquam, quo de illa dimicare cogaris. Quanto plura possides, tanto gravius periclitabere.

IX. *Quid arma Romana valeant, si magnus nuper Antiochus, & magna Carthago parum grandia aut recentia documenta sunt, Mithridates docere potuit, qui & ipse vulgo jam cœperat Magnus vocitari. & tamen ille in ea tempora incidit, quibus arma civilia, aut socialia, aut servilia denique, vires imperii nostri divisas atque districtas tenebant. nunc intestina bella penitus quieverunt, nullus usquam Sertorius est, nullus Spartacus, qui afferre impedimentum queant, ne, quod senatui populoque Romano visum fuerit, paribus animis viribusque exsequamur.*

X. Notarunt, qui adstiterant, hac juvenis audacia tactum hominem, qui tot ab annis liberam vocem nullam audiverat, non tenuisse vultus, quem induerat, æqualitatem; sed, quamquam serenum placidumque fingeret, commotionem animi prodidisse. Respondit, *sibi quoque non ignotam Mithridatis pravitatem esse, sed necessitudinem revereri, & commune apud omnes homines opprobrium, si socerum suum ad exitium dedidisset.* In eandem sententiam & literas ad Lucullum dedit, in quibus imperatoris omissa appellatione, hanc causam homo vecors attulit, quod se quoque regem regum appellare Romanus neglexisset.

XI. Misit tamen multa & splendida dona Appio, &, illo recusante, plura etiam & pulchriora adjecit. e quibus Appius, ne quasi professis odiis superbum & potentem regem irritaret, una phiala accepta, cetera remisit, celerique cursu ad imperatorem suum est revectus. Toto illo tempore cum Heracleotis negotium M. Cottæ fuerat; isque iterum tentata improspere oppugnatione, Triarium advocavit, ad prohibendos commeatus, qui obsessis mari subvehebantur. Triarius cum suis tribus & viginti triremibus,

§ X. Plut. Memnon.

viginti Rhodiis, cum Cottæ nuntiandum curavisset, qua die esset affuturus; in idem tempus suum exercitum paravit Cotta, acciditque, ut simul terra Romani, simul navibus ad Heracleam accederent. Heracleotæ, re inexspectata perterriti, tamen triginta naves semiplenas deducunt: ceteri ad pellendum mœnibus hostem accinguntur.

XII. In agmine Romano primæ Rhodiæ naves ibant: in quas illati Heracleotæ, statim depresserunt tres hostiles; ipsi vicissim quinque perdiderunt. Superveniente deinde Triario, cum aliquamdiu restitissent, in majorem portum coacti sunt refugere, navibus amissis quatuordecim. idcirco, licet irritus tum quoque conatus Cottæ fuisset, inopia tamen rerum necessariarum, quod Triarius quotidie cum triremibus oberrans subvectionem commeatuum impediebat, brevi in maximas calamitates obsessi inciderunt, donec chœnix frumenti octoginta drachmis Atticis veniret. tandem, ut solet, ex fame pestilentia accessit; quæ & Lamachum, omnium malorum patriæ auctorem, præ ceteris longius & acerbius excruciatum absumsit, & in præsidiarios præcipue sæviens, de tribus millibus, qui tum adhuc superfuerant, trientem demessuit.

XIII. At Romani, quibus aura liberior & annona sufficiens erat, intacti ab his suppliciis manserunt. Inde Connacorigi tempus visum de deditione agendi, quo suæ saluti vel per interitum Heracleæ consuleret. Igitur assumto in societatem consilii Damophele, qui partium Lamachi cum fuisset, etiam in præfecturam ejus successerat, Cottæ ingenium, ut ferox & infidum, aversati, cum Triario agere cœperunt.

XIV. Ea re per epistolam quandam interceptam prodita, magno cum tumultu in theatrum populus concurrit; cunctisque metu trepidantibus, Brithagoras e primoribus civium oravit Connacoriga, *siquidem deditio cordi esset, at saltem ne ignaris oppidanis res tanta agitaretur*, seque in illud negotium legatum offerebat; cum negaret Connacorix,

§ XI. Memnon.

deditionem sibi placere; esse meliorem salutis viam, sibique ex literis amicorum compertum, a Tigrane Mithridatem exceptum honestissime; neque diu emansura auxilia. Sic decepto populo, Connacorix intempesta nocte milites suos cum sarcinis (id enim Triarius permittebat) imposuit triremibus, simulque cum iis abnavigavit.

XV. Sub idem tempus Damopheles apertis portis Triarium accepit. nonnulli milites, sive tædio moræ, sive quo vi capta civitas videretur, per muros transcendere maluerunt. Sic occupata Heraclea, crudeliter in oppidanos sævitum. Romanique memores, quæ longam inter obsidionem fastidia, quos labores tolerassent, vel ab aris & simulacris abstractos jugulabant. quo metu magna pars per mœnia desiliens, per universam regionem, ut quisque latebras speraverat, dissipata est, aut ad Cottæ castra perfugit. Ille, hactenus ignarus rei, cum captam urbem direptamque ex his didicisset, ira fremens excivit exercitum, protinusque contendit ad urbem, pœnam sumturus a Triario, a quo esset & Heracleæ capiendæ gloria, & manubiarum utilitate spoliatus: concursumque civilibus armis foret, nisi Triarius, Cotta exercituque multis lenibusque verbis placato, prædam communem omnibus fore spopondisset.

XVI. Sic redintegrata amicitia, cum Tion & Amastrin ab Connacorige teneri didicissent, Triarius in istam expeditionem profectus, utrumque oppidum, pacto securum abitum Connacorige, nullo negotio recepit. Inter hæc Cotta captivos Heracleotarum, & qui eorum ad se perfugerant, retinens, crudeliter & avare præsentibus utebatur; omnibus abreptis templorum donariis, simulacrisque numinum, ut nec Herculi parceretur, cui sacram urbem suam, & in illius honorem oraculi jussu conditam, Heracleenses ferebant. Ejus effigiem antiquitus talem posuerant, ut nihil ad summam magnificentiam pretiumque ac pulchritudinem reliquum videretur. Clavam addiderant auro obrizo soli-

§ XV. Appian. Mithrid. Memnon.

dam: & ex eodem metallo leoninam ingentem finxerant, plenamque ſagittis pharetram.

XVII. Hæc & alia cum ad naves deportaſſet, injici tectis ignem juſſit: quo pleræque urbis regiones conflagrarunt. Hic fuit Heracleenſis obſidionis exitus, alterum in annum protractæ. Cotta, miſſis ad Lucullum, qui iterum in Pontum movebat, cohortibus aliiſque Romanis, permiſſoque ſociis, ut ſuam quiſque in patriam reverterentur, cum claſſe Romam inſtituit iter: ſed pars navium onere gravata, cum haud procul litore proceſſiſſet, ſubſedit; alias flantes forte Aquilones in brevia compulerunt, ut facere jacturam cogerentur.

XVIII. Cum ita quotidie in deterius res Mithridatis ruerent, motus iterum ex Aſia Lucullus, validius eas impulit, ira quoque inſtigante, ob ſuperbas Tigranis literas. idcirco, poſtquam iterum in Pontum irrupiſſet, Sinopen obſedit, clariſſimam Ponticarum urbium, quam caput regni Mithridates, natus in ea, & educatus, effecerat. Leucippus & Cleochares ſpado urbi præerant; eratque Seleucus, a quo vectus Heracleam rex fuerat, pari auctoritate additus. horum Leucippum, die ad populum dicta, proditionis collegæ reum egerant, &, cum nihil accuſando profeciſſent, noctu interfecerant per inſidias.

XIX. Hinc irritatis magnopere Sinopenſibus, unam effugiendæ vindictæ viam creditam, tyrannidem invaſerunt. Cum in eo res eſſent, annonam a Boſporo ad caſtra Luculli vehentes apparuerunt, quos cum triremibus quindecim præfectus claſſis Cenſorinus deducebat. Igitur Seleucus cum Cilicibus ſuis & Sinopenſium navibus longis provectus, ſuperatis Romanis, onerarias aliquot abſtraxit. Hæc fortuna magis adhuc inflavit, aſperioreſque fecit tyrannorum animos: multique ab iis oppidanorum, indicta plerumque cauſa, jugulati. Sed & inter ipſos parum conveniebat, Cleochare reſiſtendum Romanis contendente, Seleuco,

§ XVI. Juſtin. 16, 3. Memnon. § XVIII. Plut. in Lucull. c. 47. Memnon. Strab. l. 12. Oroſ. 6, 3.

trucidandos Sinopenſes, acceptiſque ingentibus præmiis, tradendam Lucullo urbem. Cum neuter cederet, re in medio relicta, opes ſuas onerariis navibus impoſitas ad Macharem miſerunt, Mithridatis filium, qui tum apud Colchos agebat.

XX. Circum hæc occupatis Lucullus ſupervenit, caſtriſque ad Sinopen poſitis, obſidionem cœpit. Venerunt mox a Machare legati, ſocietatem & amicitiam petentes: quos ille comiter receptos omnia ſperare a ſe & populo Romano juſſit, dum ne commeatu rex eorum Sinopenſes, aut ulla re alia juvaret. Machares, reſponſo Luculli cognito, feciſſe imperata non contentus, ut ſe bene & gnaviter deſtinaſſe probaret amicitiam Romanam colere, quidquid in uſum Mithridaticarum partium paraverat, ultro in caſtra Luculli miſit.

XXI. Ea res non ſolum obſeſſoribus fecit animos, ſed & tyrannos penitus adegit ad deſperationem. Igitur nocte quadam per milites urbe juſſa diripi, levioribuſque navigiis delectis, cum magnis divitiis ad interiora Ponti, ubi Sanni Lazique accolunt, profugerunt, ignibus antea reliquas in naves injectis. Lucullum ortus in urbe clamor (multam enim cædem inter diripiendum Cilices ediderant) ſimul flamma viſa admonuit, ut ad urbem duceret, cujus jam etiam partes aliquas ignis comprehenderat. Scalis admotis, facile tranſcenſum; & Cilices, quos præda tardaverat, paſſim occiſi. ne oppidanis quidem parci inter tumultum potuit, donec octo ferme hominum interfectis millibus, cædibus abſtineri imperator juſſit.

XXII. Deinde conſolatus Sinopenſes, privatim ſua cuique reddidit, publice dedit libertatem: præter ingenium beneficum ac mite, ſomnio quoque motus. Proxima ante capiendam urbem quiete, videre viſus eſt habitus ignotioris hominem, pauliſper jubentem progredi, ut Autolyco occurreret. Id ſomnium inter tantarum rerum occu-

§ XIX. Plut. Memnon. § XXI. Appian. Mithrid. Memnon. Plin. 6, 4. Plut. Oroſ.

pationes cum effluxiffet animo, forte, dum Cilicas ad mare fugientes perfequitur, obvolutam pannis ftatuam vidit. hanc ubi folvi eximique juffit, ftatim agnovit fpeciem, quæ obverfata noctu fuerat, fimul præfentium aliquis Autolycum effe, Sthenidis opus, confirmavit.

XXIII. Heroem Autolycum Sinopenfes colebant, quod five Jafonis in expeditione Colchica, five Herculis adverfus Amazonas profecti focius, cum forte naufragium iis locis feciffet, Sinopen cum fuis pervenerat, eamque urbem prioribus incolis, a Syro, quem Apolline & Afopi filia Sinope genitum ferebant, ibi collocatis, ademtam obtinuerat. Ea res admonuit Lucullum commentariorum, quos ei Sulla infcripferat, inferueratque monitum, *ut per quietem oblata præcipuæ firmitudinis exiftimare meminiffet.* Quæ fatua & puerilis hominum credulitas, quid aliud, quam theatrum eft, in quo fabulas fuas deceptores genii pro lubitu inftruant, errorefque omnes, in quos demergere miferam mortalitatem ftudent, nullo negotio ftabiliant?

XXIV. Hanc igitur ftatuam Lucullus abftulit, una cum Billari fphæra: ceteris ornamentis oppidi abftinuit injuriam. Sinope recepta, nihil jam iis regionibus hoftile, præter Amafiam, fupererat. Sed ipfa quoque paulo poft in ditionem populi Romani conceffit. Hæc agenti Lucullo legati a rege Bofporano advenerunt, coronam auream dono afferentes. quibus ille benigne exceptis, Macharen illorum regem focium amicumque populi Romani appellavit. His rebus patratis, cum finem impofuiffe Pontico bello videretur, rege fugato, nemine præterea morante victorem; Sornatium cum fex millibus militum præfidio reliquit provinciæ; ipfe cum reliquis duodecim millibus peditum, equitum haud totis tribus millibus, Tigrani bellum illaturus, caftra movit.

XXV. Tigranes enim, poftquam per annum integrum, octoque præterea menfes in regno fuo verfari Mithridatem

§ XXII. Plut. Memnon. Appian. § XXIII. Plut. Strab. L. 12. Appian. § XXIV. Strab. Memnon. Appian. Liv. Epit. Plut.

paſſus, non admiſiſſet in conſpectum, ſed cuſtodia corporis attributa, in remotiſſimis locis, magis captivi, quam regis, modo habuiſſet; ſive miſericordia ductus, ſive metu Romanorum, & legatione irritatus Appii, perquam honorifice acciverat. Triduum inter ſe arcanis ſermonibus tranſduxerunt, conciliataque pleniſſime gratia, quod ex factis deprehendi potuit, priorum offenſiuncularum cauſas in amicos rejecerunt. Ex quibus ſtatim interfectus eſt a Mithridate Metrodorus Scepſius, vir facundia & eruditione clarus, quem in eum amicitiæ gradum Mithridates receperat, ut regis patrem appellari pateretur.

XXVI. Sed Tigranes expoſuerat Mithridati, *quemadmodum ad ſe miſſus ille, cum mandata regis ſui de belli adverſus Romanos ſocietate edidiſſet, interrogatus a Tigrane, quid igitur ipſe ſuaderet? in hæc verba reſponderit: ut legatus, ſuadeo; ut conſilium rogatus, alia omnia.* Nec oderat Metrodorum Tigranes. idcirco ſuam per culpam interfectum dolens, magnifico extulit funere, & ſuprema ei magnis ſumtibus perſolvit. Splendidis dein epulis omnique comitate ſocerum cum excepiſſet, attributis decem millibus equitum, dimiſit, in Ponto res novaturum.

XXVII. Hæc, ut ſolet, in majus diſtulerat fama, regeſque junctis viribus jamjam in Lycaoniam Ciliciamque irrupturi ferebantur: cum miratus Armenium Lucullus, quod non ſtantem potius Mithridatem ſuſtinuiſſet, quam ut erecturus proſtratum idem ipſe diſcrimen adiret, occupare ejus adventum propoſuit, & ultro in Armeniam procedere. Gravabantur milites, alioqui plus æquo turbulenti, in regionem hoſtilem genteſque bellicoſas, & innumerabili equitatu inſtructas, terramque vaſtis amnibus & nivoſis montibus ſeptam ſequi. Romæ quoque a tribunis plebis conſilium imperatoris carpebatur: *hominem imperii & opum cupidum bella ſerere ex bellis, ut publico periculo privatis libidinibus ſatisfaceret,* invidioſe querentibus.

§ XXV. Memnon. Appian. Plut. § XXVI. Memnon. Plut. § XXVII. Memnon. Plut.

XXVIII. Sed ille, placatis utcunque militibus, in Cappadociam duxit, ut ibi Ariobarzanis opibus amicitiaque apparandis, quæ usus belli poscebant, instructior, ubi primum tempus anni pateretur, Euphratem transcenderet. Hoc anno tristem in urbe censuram L. Gellius Puplicola, Cn. Cornelius Lentulus Clodianus egerunt, quatuor & sexaginta senatu motis. In his & C. Antonius fuit, Marci oratoris filius, cui caussas subscripserunt censores, quod socios diripuerit; quod judicium, apud M. Lucullum prætorem accusatus, recusarit turpi allegatione, *se cum Græcis hominibus in urbe non posse æquo jure contendere*; quod propter æris alieni magnitudinem prædia manciparit, bonaque sua in potestate non haberet. Etiam P. Lentulus Sura, qui nuper consul fuerat, senatu motus est, & Q. Curius notissimus aleator, ceterique mox ad Catilinariæ conjurationis scelus non tam hac censoria nota, quam caussis aliis, impulsi.

XXIX. Lustrum deinde conditum est. civium amplior quam ante numerus, receptis in idem jus sociorum populis, fuit. capita nongenta quinquaginta millia censa. Principem senatus Q. Lutatium Catulum legerunt. Per idem tempus L. Metellus Siciliæ prætor, rem adversus piratas prospere gessit. Nam inter fœdissimam C. Verris præturam Pyrganio archipirata Syracusanum portum, pulsa classe Romana, obtinuerat, insulamque inde cædibus rapinisque misere vexabat. Hunc igitur Metellus terrestri navalique prœlio victum profugere ex Sicilia coegit, pacemque provinciæ reddidit.

XXX. Finem hujus anni lætum urbi, reditu suo in gratiam, duo potentissimi viri Pompejus Crassusque consules fecere. Illi hactenus retinuerant exercitus suos, neque populum extrema quæque inter discordes & prævalidos metuentem, cum eos rogaret, ut reconciliari pate-

§ XXVIII. Ascon. in Tog. cand. Liv. Epit. Plut. in Cæs. c. 5.
§ XXIX. Plut. in Cic. c. 22. Diodor. l. 26 & 27. Sallust. Catilin. c. 23. Liv. Epit. Oros.

rentur, audiverant. Sed poſtquam alio tempore ſedentibus pro tribunali, Cajus quidam Aurelius, equeſtri loco natus, ſed qui vitam procul negotiis egerat, ad eos aſcendit, *Jovemque ſibi per quietem imperaſſe* dixit, *moneret conſules, uti in gratiam redirent*, populuſque gemebundus & ſupplex eadem precari cœpit, Pompejus reſtitit tacens: at Craſſus prior porrigens dextram, *nihil*, inquit, *me indignum aut vile facere reor, ſi huic Pompejo aliquid defero, quem vos imberbem adhuc appellare Magnum ſuſtinuiſtis, quem triumphare juſſiſtis, priuſquam in ſenatum legeretur.*

XXXI. Tunc & Pompejus occurrit Craſſo: junctiſque dextris fecerunt redintegratæ gratiæ fidem. ergo populus in lætas acclamationes votaque & preces effuſus, non ante deſtitit, quam dies ab utroque mittendis exercitibus diceretur. Id ubi eſt factum, magiſtratu conſules abiverunt. C. deinde Hortenſio, Q. Cæcilio Metello, qui poſtea Creticus appellatus eſt, conſulibus, templum Jovis in Capitolio, quod ex Sullanorum temporum injuria ſuper iiſdem fundamentis refectum erat, a C. Catulo dedicatum eſt: quem ſolum honorem felicitati ſuæ defuiſſe, confeſſum queſtumque L. Sullam ferunt. In ea dedicatione, cum vehemens æſtus eſſet, Q. Catulus velis expanſis umbram fieri populo juſſit, quod deinceps in theatris eſt frequentatum.

XXXII. His conſulibus Romanæ copiæ, imperatore Lucullo, maximis itineribus per regnum Ariobarzanis contenderunt ad Euphratem, qua in parte Cappadocia ab Armenia disjungitur: & quamquam ad id naves codicariæ occulto per hiemem fabrefactæ aderant, tamen hibernis aquis tumidus amnis tranſeundi metum faciebat: ſed mira felicitate circa veſperam ejus diei ſubſidere flumen cœpit, & fluctus intra alveum coercere. Igitur accolæ, cum reddita luce non inflatior ſolito Euphrates parvas in mediis aquis inſulas oſtenderet, adoraverunt Lucullum, amicum

§ XXX. Plut. in Pomp. c. 35, & Craſſ. c. 2?. Appian. civil. l. 1. § XXXI. Appian. Plut. in Pomp. Liv. Epit. Dionyſ. Halic. 4, 69. Caſſiodor. Chron. Cic. Verr. 4, 31. Plin. 7, 43. Tacit. hiſt. 3, 72.

Deo imperatorem rati, cujus honoris caussa præter solitum tam cito amnis detumuisset.

XXXIII. Alia deinde haud minus insolita res oblata transgresso, opinionem hominum firmavit. Pascebat in ea regione Persicæ Dianæ sacrum armentum, peculiari nota insigne, & humanis usibus exemtum. ex eo, ubi tempus sacrificii venisset, plerumque non sine magno labore victima capiebatur. Sed tum ultro ad petram, quæ sacra Deæ habetur, insigni specie bos concedens, eo loco constitit, demissoque capite, tanquam reste traheretur, hostiam se præbuit Lucullo. Ille & hoc peregit sacrum, & propter facilem transitum taurum immolavit Euphrati.

XXXIV. His eodem die perfectis, postero sequentibusque per Sophenen iter fecit, pacato agmine, quod incolas pacificis animis imperata facientes nulla re violari voluerat. sed & militibus, castellum quoddam, ubi magnos esse thesauros audierant, capere volentibus, ostenso procul monte Tauro, *istud potius*, inquit, *exscindendum nobis præsidium est. nam hæc quidem victoribus servantur.* Magnis deinde itineribus ad Tigrin, & hoc quoque superato, in Armeniam processit. Nec quisquam ibat obviam, ignaro omnium Tigrane, cui nuntiare Luculli adventum audebat nemo, quod, qui primus id fecerat, tanquam civitatibus turbandis nuntium fingeret, capitali supplicio erat affectus. & adulatores blanditiis & laudibus vanos spiritus inflabant, *egregium fore ducem Lucullum*, dictitantes, *si vel Ephesi exspectet regis regum impetum, nec ad primum conspectum innumerabilium copiarum diffugiat.*

XXXV. Tandem unus amicorum Mithrobarzanes verum indicare ausus, e vestigio assumtis tribus equitum millibus & ingenti peditum numero, Romanos obterere jussus est, solum ducem vivum adducere. Forte castra metari primum suorum agmen Lucullus jusserat, donec reliqua pars exercitus, quæ adhuc erat in itinere, succeissi-

§ XXXII. Plut. in Lucull. c. 51. Plin. 19, 1. Sallust. § XXXIII. Appian. Mithrid. Plut. § XXXIV. Phlegon ap. Plut. Appian.

ſet; cum adeſſe illi hoſtes nuntiatur. idcirco, ne diſtractas copias Armenii opprimerent, ipſe ad caſtra permunienda ſubſtitit. Sextilium legatum cum mille ſexcentis equitibus, militumque & velitum haud multo majore numero præmiſit, mandato, *ut, cum appropinquaſſet hoſtis, citra pugnæ periculum diſtineret eum, donec munita eſſe caſtra didiciſſet.*

XXXVI. Imperium ducis cum ſervare Sextilius vellet, impetu ferociter invehentium ſe hoſtium dimicare eſt coactus. pugna proſpera Romanis fuit. Mithrobarzanes in prœlio cecidit; barbari plerique fugientes cæſi, pauci ad regem redierunt incolumes. Is hoc nuntio territus, neque minus nunc ad timorem præceps, quam paulo ante ſuperbia tumidus fuerat, Tigranocerta Mancæi fidei committit. Ipſe ad Taurum montem ſe confert, omnes imperii vires eo contracturus, Mithridate quoque revocato. Lucullus interea urbem, in qua concubinas regis aſſervari audiverat, obſidebat; Sextilio ad Tigranocerta claudenda, aliis quoque ducibus circum inſigniora caſtella dimiſſis.

XXXVII. Mancæus Sextilium arcere inſtituerat. ſed repulſus intra mœnia, ſuburbanam regiam diripi, ſeque & urbem circumvallari, adduci machinas, effodi cuniculos tulit. Interea ſex equitum millia juſſu Tigranis ad concubinas eripiendas profecta, per medias Romanorum copias, cum imbre ſagittarum clauſiſſent iis exitum, eduxerunt mulieres, præmiſeruntque per noctem. ſed orta luce, Romaniſque & Thracum auxiliis acerrime prœliantibus, magna multitudo Armeniorum cæſa captaque: præmiſſum tamen agmen, quia jam aliquantum viæ præceperat, in loca tuta pervenit.

XXXVIII. At Lucullus, ne ſpatium regi per otium contrahendarum virium concederet, Murænam ad carpendos, qui ad illum accelerabant, miſit. ipſe cum Tigranocerta veniſſet, Sextilium occurrere Arabum exercitui juſſit, qui conjungere ſe Tigrani cupiebat. Et horum plerique op-

§ XXXVI. Appian. Mithrid. Plut. in Lucull. c. 53. Memnon.
§ XXXVII. Memnon. Appian.

pressi sunt a Sextilio, cum forte castra ponentibus supervenisset. Muræna in arcta quadam & confragosa valle Tigranem nactus, loco audaciam dante, conseruit manus: neque spernenda victoria potitus, impedimentis omnibus regem exuit. Sed Lucullus, ut ad pugnam eum eliceret, acriter Tigranocerta premebat; non sine periculo militum, in quos obsessi, præter solita defendendis urbibus, ignes omnia comburentes, nec restingui faciles, ejaculabantur.

XXXIX. Naphtam vocant bituminis genus, adeo cognatum ignibus, ut eminus rapiat flammas, & momento vel in longa spatia diffusum inardescat. similis natura Malthæ, cujus in Commagenes urbe Samosatis stagnum est: qua etiam, oppugnante Lucullo muros, defendisse oppidum traduntur. Urgebat tamen inceptum Lucullus, haud dubitans, succursurum ei urbi Tigranem, quam tantæ curæ semper habuisset, totque ac tantis nobilitasset ornamentis. Namque Tigranes, ut hanc omnium efficeret opulentissimam, proceribus suis, *ut ibi haberent domicilia*, præceperat, *mulcta quoque imposita*, *ut*, *quidquid pretiosarum rerum in eam urbem non transtulissent*, *publicaretur*.

XL. Huc coactis Græcorum, Adiabenorum, Assyriorum, Gordienorum, eque Cappadocia & Cilicia multis millibus, quorum patrias non aliam ferme ob causam exciderat, murum curaverat exædificandum cubitorum quinquaginta altitudine, in cujus ambitu stabula equorum erant disposita. Regiam quoque hortosque in suburbiis, ferarumque & piscium vivaria, itemque arcem validam juxta struxerat. neque Mithridates aliud, quam quod in exspectatione Luculli erat, metuebat. crebris ergo nuntiis literisque monebat Tigranem, ne in discrimen res daret: tantum intercipere commeatum niteretur. unam hanc victoriæ viam: collatis signis insuperabilem rem Romanam esse.

XLI. Eadem Taxiles, dux Mithridatis, qui tum Tigrani

§ XXXVIII. Xiphilin. Plut. § XXXIX. Sallust. Plin. 2, 107. Plut. in Alex. c. 54, & Lucull. Appian. § XL. Plut, Diodor. l. 35. Appian.

aderat, præcipere non desinebat. Tigranes ab initio præbebat aures: sed postquam Armeniorum Gordyenorumque coacta multitudo affuit, exercitusque numerosos Medorum Adiabenorumque reges adduxerunt, præterea a Babylonio mari Arabum, a Caspio Albanorum & Iberorum, magnus numerus advenit, accedentibus quoque liberarum gentium auxiliis, quæ ab Araxe fluvio, partim donis aut gratia motæ miserant, partim ea opinione, quod ad diripiendum nobilissimum iis oris fanum Romani existimabantur venisse; omnia apud barbaros audacia minisque personare cœperunt. neque in conviviis regis, neque in consilio, aliis erat sermonibus locus.

XLII. Taxiles, quia tum quoque pugnam oblique dissuadebat, in periculum vitæ adductus est: Mithridates pro æmulo traductus, qui tantam gloriam genero invideret. Igitur non exspectato illo, ne veniret in victoriæ societatem, Tigranes toto cum exercitu movit, nihil æque apud amicos, ut ferebatur, questus, *quam quod cum uno tantum Lucullo, ac non simul omnibus Romani populi ducibus dimicatio instaret.* & erant eæ vires, quæ modestiorem etiam animum efferre potuissent. funditores & sagittarii viginti millia expleverant, equites millia quinque & quinquaginta: quorum, ut ad senatum scripsit Lucullus, septemdecim millia cataphracti erant, ferrea omni specie. His gravis armaturæ milites centum quinquaginta millia accesserant: calonum quoque & munitorum ad pontes sternendos, cædendamque materiem & similes usus, triginta quinque millia sequebantur.

XLIII. Hoc tantum agmen, ubi primum superato Tauro conspici a Tigranocertis potuit, obsessi ex metu in audaciam versi, Romanos respicere minitabundi jubebant. At in principiis Romanis diversæ sententiæ dicebantur: quibusdam *occurrendum regi*, aliis *non esse deserendam obsidionem* affirmantibus. Lucullus, *utrosque recte censuisse* dicens, *& neutros*, divisit copias: Murænaque cum sex peditum millibus in castris relicto, quatuor & viginti cohortes, in

§ XLI. Cic. pro leg. Manil. c. 9. Plut. § XLII. Sallust. Plut.

quibus haud erant amplius decem armatorum millia, cum omni equitatu, & funditorum fagittariorumque mille ducit in Armenios.

XLIV. Illi patente in campo juxta flumen caftra metantem confpicati, contemta paucitate, ludum jocumque faciebant. neque quifquam erat regum ducumve, quin, adito Tigrane, fibi feorfim pugnam pofceret: neque enim attinere, tantum exercitum tam levi operæ pretio fatigari. Etiam Tigranes facetus effe voluit, &, *fiquidem hi pro legatis*, inquit, *adfunt, oppido multi funt; fin vero pro bellatoribus, oppido pauci.* Longe alia æftimatione fuas Tigranifque vires Lucullus penfabat, inhabilem hoftium multitudinem fua mole perituram ratus, fi, priufquam ordinari poffet, turbaretur.

XLV. Idcirco fimul cum luce copias armatas inftructafque caftris educit, amnem tranfiturus. Erat in averfa ab hoftibus parte commodum tranfgreffuro vadum. id dum petit, fpeciem fugientis præbuit Tigrani, ifque præ voluptate geftiens Taxilem compellabat, *ecce autem invicti tui Romani fugiunt*, inquiens. Rurfus ille, *utinam ita fit, o rex! at vero comtis illos fignis, armifque fulgentibus incedere video. hoc ad pugnam euntes faciunt, in itinere coriaceis tegumentis arma condere foliti.* Vix finierat, cum prima Aquila flectentis agmen Luculli, verfus Tigranem ire vifa eft, manipulatimque cohortes fequi. tum vero, tanquam ex profunda ebrietate reverfus ad fe Tigranes, bis terve exclamato, *itane in nos illi?* propere fuos inftrui jubet.

XLVI. Mediam aciem regendam fibi fumit; lævum cornu Adiabeno regi permittit; dextrum, ubi plerique cataphracti primis in ordinibus ftabant, Medo. Hoc in cornu primum invectus Lucullus, reperit victoriæ viam. Tumulum enim quendam, fub quo cataphracti collocati erant, confpicatus, hoc fitu, ut in vertice planus & patens, aditu haud valde afpero paffuum non ferme quingentorum

§ XLIV. Xiphilin. Appian. Mithrid. Memnon. Plut. Front. Strat. 2, 1. § XLV. Plut.

aſcendi poſſet; Thracum Gallogræcorumque alas ex obliquo in cataphractorum ordines incurrere jubet, enſibuſque contos, in quibus omnis illorum vis eſt, detorquère. Interim ipſe, conſpicuis armis indutus, exſerto gladio ante prima ſigna in tumulum enititur; locoque capto, *vicimus*, exclamat, *vicimus*, *milites!* ſimul ruit in cataphractos, *omiſſis pilis enſes ſtringi*, *petique crura & femora*, *quæ ſola patebant vulneribus*, præcipiens.

XLVII. Sed hoſtes, non exſpectato congreſſu, fœdam prorſus fugam præcipitant: ipſique & equi armis graves intolerabili pondere incumbunt ſuorum ordinibus. Omnia ſtatim tumultu & terrore complentur, alios aliis turbantibus; neque fugæ locus eſt: conferta conſtipataque acies a paucis impune cæditur. Multum ibi ſanguinis fuſum eſt, quia Lucullus ſpoliari corpora, niſi poſt conſummatam victoriam, ſevero propoſito edicto vetuerat. Igitur per quindecim millia paſſuum, armillas torqueſque aureos calcando inſecuti hoſtem ſunt: ſub noctem demum reverſi, Lucullo jam permittente, legerunt ſpolia.

XLVIII. Peditum ad millia centum interfecta traduntur; equites valde pauci effugiſſe, cum victores omnino quinque cecidiſſent, centum eſſent vulnerati: ut ipſos propemodum puderet victoriæ ſuæ, qui cum talibus mancipiis, quaſi cum viris, ſigna contuliſſent. tam levi momento dejectus conculcatuſque potentiſſimi regis, ejuſdemque ſuperbiſſimi, faſtus fuit: atque ipſe inter primos fugiens, vix centum quinquaginta equitibus comitatus, cum filium in eadem fortuna conſpiceret, diadema capiti detractum porrexit lacrimans, juſſitque alia, qua videretur, via ſalutem quærere. Adoleſcens imponere ſibi tiaram non auſus, ſervandam uni ex fidiſſimis dedit. atque eo capto, diadema quoque cum dependentibus vittis pervenit in poteſtatem victoris.

XLIX. Pugnatum eſt pridie nonas Octobres, quamvis

§ XLVI. Memnon. Appian. Plut. Front. Strat. 2, 2. § XLVII. Memnon. Appian. Plut. § XLVIII. Plut. Oroſ. 6, 3. Memnon.

illa dies, ob cladem Cæpionis Cimbricam, inter atras haberetur. Sed Lucullus id ſubmonenti cuipiam, *ex atra facturum* reſpondit *candidam*; idque cum ingenti ſua gloria præſtitit. Nunquam tanto inferiores numero Romani pugnaverant. nec enim viceſimam hoſtium partem Luculli exercitus adæquabat. Sed apud peritos belli hoc ſummi ducis argumentum habebatur, quod duabus diverſiſſimis artibus, celeberrimos duos ætatis ejus reges, Mithridatem fregiſſet mora, Tigranem celeritate obtriviſſet.

L. Atque res tam improviſa etiam Mithridatem fefellerat: qui, Lucullum priore belli gerendi ratione uſurum ratus, non maturaverat ad Tigranem accedere. tendenti ad illum occurrerunt in itinere pauci primum, deinde plures profugorum ex prœlio. unde cognito Tigranis caſu, requiſivit eum diligenter; neque reddidit contumelias, ſed ex equo deſiliens, veſtem ei regiam, haud inferiorem, quam geſtare erat ſolitus, ſuique comitatus partem dedit: bonoque animo eſſe juſſum, ad parandas alias copias, bellumque reſumendum confirmavit.

LI. Inter hæc reverſo ad Tigranocerta Lucullo, Mancæus Græcis militibus mercenariis, quod ſuſpectos haberet, arma ademit. Unde illi acerbiora veriti, dies noctesque congregati permanebant, fuſtibus armorum loco arreptis. idcirco Mancæus cum armatis in eos impetum fecit, eventu prorſus inopinato. Namque brachia veſte obvoluta clypeorum vicem objicientes, fuſtibus haud impigre ſe defenderunt: occiſorumque barbarorum armis celeriter inter ſe diviſis, mœniorum partem occuparunt. Cum iis magna quoque pars Græcorum urbem incolentium ſentiebat. Ea diſcordia Romanis urbem aperuit, theſauroſque regis, & aliorum ampliſſimas opes tradidit. Octo millia talentum ſignatæ pecuniæ inventa ſunt. Urbs diripienda militibus data, & inſuper diſtributi in ſingulos denarii octingenti. Multi ſcenici artifices capti erant, quos ad dedicandum

§ XLIX. Xiphilin. Plut. § L. Memnon. Plut. Appian. Mithrid.

theatrum Tigranes contraxerat. iis Lucullus ad ludos victoriæ suæ usus est.

LII. Convenas deinde variarum gentium, quibus Tigranes urbem suam frequentaverat, in suam quosque patriam dimisit, Græcis etiam viatico dato. ita cujus urbis incrementum multarum aliarum ruina fuerat, ejusdem interitus vicissim illas magna ex parte recreavit. Interea reges, magna cura nationes obeundo, novum exercitum colligebant: summam rerum, permissu Tigranis, in se recipiente Mithridate, quod animo ac prudentia præstare, & belli contra Romanos gerendi per adversa ac prospera peritior habebatur.

LIII. Misit etiam Tigranes ad Phraatem, qui Deus cognominatus nuper Sinatruci successerat. *cum patre suo quas gessisset inimicitias, ipsius morte exspirasse; adversus novum regem integra sibi omnia: quoque magis fida inter utrumque sit amicitia, & adversus communes regum hostes Romanos societas, Mesopotamia & Adiabene, & regione, quam Convalles Magnas vocant, cedere.* Mithridates quoque literas addidit, quarum sententia in Sallustii Crispi fragmentis, ita est exposita.

LIV. *Omnes, qui secundis rebus suis ad belli societatem orantur, considerare debent, liceatne tum pacem agere: dein, quod quæritur, satisne pium, tutum, gloriosum, an indecorum sit. Tibi perpetua pace frui liceret, nisi hostes opportuni, & scelestissimi; egregia fama, si Romanos oppresseris, futura est. neque petere audeam societatem: & frustra mala mea cum tuis bonis misceri sperem. atqui ea, quæ te morari posse videntur, ira in Tigranem recentis belli, & meæ res parum prosperæ, si vera æstimare voles, maxime hortabuntur. Ille enim obnoxius, qualem tu voles, societatem accipiet: mihi fortuna, multis rebus ereptis, usum dedit bene suadendi; &, quod florentibus optabile est, ego non validissimus præbeo exemplum, quo rectius tua com-*

§ LI. Diodor. l. 35. Memnon. Plut. § LII. Appian. Plut. Strab. l. 11. Memnon. Diodor. § LIII. Phlegon ap. Phot. Appian. Diodor. Memnon. Sallust.

ponas. namque Romanis cum nationibus, populis, regibus cunctis una & ea vetus causa bellandi est, cupido profunda imperii & divitiarum: qua primum cum rege Macedonum Philippo bellum sumsere; dum a Carthaginiensibus premebantur, amicitiam simulantes. ei subvenientem Antiochum, concessione Asiæ, per dolum avertere: ac mox a Philippo Antiochus, omni cis Taurum agro, & quindecim millibus talentorum spoliatus est.

LV. *Persen deinde, Philippi filium, post multa & varia certamina, apud Samothracas Deos acceptum in fidem, callidi & repertores perfidiæ, quia pacto vitam dederant, insomniis occidere. Eumenem, cujus amicitiam gloriose ostentant, initio prodidere Antiocho, pacis mercedem; post Attalum custodem agri captivi sumtibus & contumeliis ex rege miserrimum servorum effecere: simulatoque impio testamento, filium Eumenis Aristonicum, quia patrium regnum petiverat, hostium more per triumphum duxere; Asia ab ipsis obsessa est. Postremo totam Bithyniam, Nicomede mortuo, diripuere; cum filius Nusæ, quam reginam appellaverant, genitus haud dubie esset.*

LVI. *Nam quid ego me appellem? quem disjunctum undique regnis & tetrarchiis ab imperio eorum, quia fama erat, divitem, neque serviturum esse, per Nicomedem bello lacessiverunt, sceleris eorum haud ignarum, & ea, quæ accidere, testatum antea, Cretenses, solos omnium liberos ea ea tempestate, & regem Ptolemæum. Atque ego ultus injurias, Nicomedem Bithynia expuli, Asiamque spolium regis Antiochi recepi, & Græciæ demsi grave servitium. Incepta mea postremus servorum Archelaus, exercitu prodito, impedivit; illique, quos ignavia aut prava calliditas, uti meis laboribus tuti essent, armis abstinuit, acerbissimas pœnas solvunt: Ptolemæus, pretio in dies bellum prolatans; Cretenses, impugnati semel jam, neque finem, nisi excidio habituri.*

LVII. *Equidem cum mihi ob ipsorum interna mala dilata prœlia magis, quam pacem datam, intelligerem; abnuente Tigrane, qui mea dicta sero probat, te remoto procul, omnibus aliis obnoxiis, rursus tamen bellum cepi: Marcumque Cottam Romanum ducem apud Chalcedona terra fudi, mari exui classe pulcherrima. Apud Cyzicum magno cum exercitu in obsidione*

moranti frumentum defuit, nullo circum annitente: simul hiems mari prohibebat. ita sine vi hostium regredi coactus in patrium regnum, naufragiis apud Parium & Heracleam, militum optimos cum classibus amisi.

LVIII. *Restituto deinde apud Cabira exercitu, & variis inter me atque Lucullum prœliis, inopia rursus ambos incessit. Illi suberat regnum Ariobarzanis bello intactum: ego, vastatis circum omnibus locis, in Armeniam concessi: secutique Romani non me, sed morem suum omnia regna subvertendi, quia multitudinem arctis locis pugna prohibuere, imprudentiam Tigranis pro victoria ostentant. Nunc, quæso, considera, nobis oppressis, utrum firmiorem te ad resistendum, an finem belli futurum putes? Scio equidem, tibi magnas opes virorum, armorum & auri esse; & ea re a nobis ad societatem, ab illis ad prædam peteris: ceterum consilium est, Tigranis regno integro, meis militibus bello prudentibus, procul ab domo, parvo labore per nostra corpora bellum conficere, quando neque vincere, neque vinci sine tuo periculo possumus.*

LIX. *An ignoras, Romanos, postquam ad Occidentem pergentibus finem Oceanus fecit, arma huc convertisse? neque quidquam a principio, nisi raptum, habere, domum, conjuges, agros, imperium? convenas olim sine patria, sine parentibus, peste conditos orbis terrarum? quibus non humana ulla, neque divina obstant, quin socios, amicos, procul juxtaque sitos, inopes potentesque trahant, excidantque; omniaque non serva, & maxime regna, hostilia ducant. Namque pauci libertatem, pars magna justos dominos volunt: nos suspecti sumus, æmuli, & in tempore vindices affuturi. Tu vero, cui Seleucia maxima urbium regnumque Persidis inclitis divitiis est, quid ab illis, nisi dolum in præsens, & postea bellum exspectas?*

LX. *Romani in omnes arma habent: acerrima in eos, quibus victis spolia maxima sunt. Audendo, & fallendo, & bella ex bellis serendo magni facti, per hunc morem exstinguent omnia, aut occident. quod difficile non est, si tu Mesopotamia, nos Armenia circumgredimur exercitum sine frumento, sine auxiliis, fortuna, aut nostris vitiis adhuc incolumem. teque illa fama se-*

quetur, auxilio profectum magnis regibus, latrones gentium oppressisse. Quod uti facias, moneo hortorque, neu malis pernicie nostra unum imperium prolatare, quam societate victor fieri.

LXI. Romæ, his rebus auditis, haudquaquam pro merito Luculli gratia fuit. quin *elapsum Tigranem* imputabant, *& imperii certe dulcedine hoc agi, ut perpetua iis locis bella essent.* Igitur tum quidem *prætores sortiri* jusserunt *Asiam*; deinde decreverunt, *ut alter sequentis anni consulum succederet:* quamquam sine ulla ærarii molestia, bello semet alente, tot amplissimæ provinciæ populo Romano quærebantur. Sed invidia, quæ plerumque bonum publicum vincit, tum quidem potior ad minuendam summi imperatoris dignitatem, quam ad augendam virtus fuit.

LXII. Alienis quoque vitiis miscebatur, *Ponticos imperatores sibi prospicere posse, rempublicam post privata commoda ducere*, clamantibus multis; quod M. Cotta nuper cum invidiosis opibus redierat. Et quamquam, minuendi rumoris causa, magnam pecuniam in ærarium intulerat; manebat opinio, *de multis eum pauca populo Romano dedisse. Neque aliam veriorem causam fuisse* volebant, *cur quæstorem a se P. Oppium dimisisset.* Atqui Oppius, cum ob pecunias male captas, & cibaria militum fraudata, a proconsule ablegaretur, etiam insidiatus illi fuerat, deprehensusque, dum tectum veste pugionem conatur expedire.

LXIII. Sed apud iratos etiam, quæ sublevare hominem debuerant, ultro in crimen vocabantur. Idcirco propter illius offensam Heracleotis æquiores, *dimitti captivos illorum, libertatique restitui*, jusserunt. Quorum Thrasimedes, cum ei concionem inimicus Cottæ Carbo præbuisset, Heracleensium defleta calamitate, *innocentiam illorum, sævitiamque & aviditatem Cottæ* exposuit. Simul captivorum multitudo, promiscuus sexus ætasque, protensis supplicum ramis, velut publica comploratione populum movebant. Cotta deinde pauca pro se locuto, & ad *populi jussum* vocante, sur-

§ LXI. Diodor. l. 35. Plut. in Lucull. § LXII. Memnon.

gens Carbo, *capi*, inquit, *Heracleam, non exſcindi, juſſimus.*

LXIV. Aliis quoque Cottam incuſantibus, præcipuo Carbonis ſtudio damnatus eſt. Exſilio tamen remiſſo, ſenatoriis inſignibus caruit: Heracleotis ager portuſque, & quod in mari juris habuerant, redditum: *civitaſque libera eſſe, & ſuis uti legibus*, juſſa eſt. At Lucullus imperator, rebus gerendis intentus, non armis modo, ſed juſtitiæ & humanitatis blandiſſima vi barbaros ſubigebat. Tigranocertis multas nobiles feminas captas honeſtiſſime habuerat. per has mariti earum adducti ſunt in fidem: quos inter Antiochus Commagenæ rex fuit, & regulus Arabum Alchaudonius. Armeniæ quoque multæ partes ſe dediderunt, Sophenorum tota natio, & regis ſui caſum acerbe ferentes Gordyeni.

LXV. Zarbienus is fuerat, jam ut prædiximus, per Ap. Claudium adjunctus Lucullo; & hoc crimine, poſtquam res prodita, ab Tigrane interemtus eſt. Huic inſignes exſequias Lucullus fecit, *amicum ſociumque populi Romani* appellans, monumentumque locavit ſplendidiſſimum. Nam in theſauris ejus auri argentique magnam vim repererat; præterea conditi in horreis frumenti medimnorum tricies centena millia. Cognitis deinde regum ad Phraatem legationibus, ipſe quoque ſociorum nonnullos ad eum miſit, ut amicitiam ei Romanam utiliorem bello fore oſtenderent.

LXVI. Parthus, utriſque ſpe ſocietatis clam facta, legatos dimiſit. Deinde cum miſſus a Lucullo Sextilius veniſſet; virum militarem ad ſpeculandum regiones viriumque habitum acceſſiſſe ſuſpicatus, neque promiſſa Romanis auxilia, neque contra eos regibus miſit: quod, illis inter ſeſe bellantibus, ſibi certiſſimum cum ſecuritate emolumentum pollicebatur. Neque impunita ei aſtutia manſiſſet, ni Luculli animum ignavia & ſeditio militaris deſtituiſſet. Cum enim ille ad Sornatium ceteroſque legatos ac

§ LXIII. Diodor. Val. Max. 5, 4. Memnon. § LXIV. Plut. Xiphilin. § LXV. Diodor.

tribunos suos scripsisset, *adduci* jubens, *quas reliquerat in Ponto, copias*, quod per Gordyenem in Parthos irrumpere cogitabat, dilatis interim Tigrane & Mithridate regibus; milites, *neque ad Lucullum ituros*, responderunt, *neque diutius futuros in præsidiis.*

LXVII. Quod ubi in castris Luculli est cognitum, eadem contumacia in præsentem exercitum pervasit. omnes mirari ac laudare *Ponticorum militum animos: hos vere liberos, hos viros dicere. at se, tanquam vilia mancipia, quocunque inquieti domini cupiditates jussissent, sub alium pæne solem, ignotas in terras trahi, etiamsi impervia ferro membra haberent, senio & itinerum labore defecturos.* Ita Lucullo quiescendum aliquamdiu contra animi sententiam fuit. Interea Romæ iisdem consulibus M. Pupius Piso ex Hispania triumphavit, non admodum magnis rebus gestis. Sequens annus unum tantummodo consulem habuit, C. Marcium Regem, quia L. Metellus collega ejus principio anni obiverat, & post eum alius, qui fuerat in locum Metelli subrogatus; eaque ex re, postmodum suffici quemquam, religio incesserat.

LXVIII. Interea Mithridates, armorum officinis per oppida institutis, omnique fere Armeniorum juventute contracta, delectus agebat: unde retentis, quorum alacritas & robur eminebat, septuaginta millibus peditum, triginta quinque equitum, ceteram multitudinem dimisit. Eas copias in cohortes alasque proxime Romanum morem tributas, per homines Ponticos, gnaros ejus militiæ, exercebat. Spatium ei dabant Romanorum militum vitia, jam velut precario parentium. Hæc verior causa dilatæ expeditionis Lucullo fuit, quam frigora, quæ obtendebantur.

LXIX. Igitur non ante mediam æstatem motis castris, cum persequendi Tigranis causa Taurum transcendisset, licet opinione sua falsus, in plana deduxit exercitum. Quam enim ille messem, ob anni tempus, jam maturam adeptu-

§ LXVI. Memnon. Diodor. Appian. Mithrid. Plut. Eutrop. § LXVII. Ascon. & Cic. in Pison. c. 36. § LXVIII. Appian. Phlegon ap. Phot. Diodor. l. 35.

rum exiſtimaverat, adhuc in herba erat, propter cœli aſperitatem tardius ibi caneſcente ſegete. Quapropter, ut ad prœlium eliceret hoſtem, vaſtare partem regionis cœpit: & nihilominus cunctantibus Armeniis, ad illorum caſtra contendit. Erant illa in colle quodam ſita, ubi peditatum omnem cum parte equitatus Mithridates continebat: cum reliquis equitibus Tigranes frumentatoribus inſidiatus, bis terve repulſus a Romanis eſt; levi cum jactura hominum, quia Romano ſuperior barbarus equitatus, ſimul accedere pedites ſenſerat, vertebat terga, fugamque inibat hoſtibus damnoſiorem, emittendis a tergo ſagittis, multoſque aut interficiebant ſtatim, aut graviſſimis afficiebant vulneribus.

LXX. Duplices enim aculeos illorum ſagittæ habebant, ſic aptatos, ut, ſi arundinem velleres, una tantum ferri particula ſequeretur; altera, quod prehendi trahique non poſſet, cæca peſte corpus ad perniciem ureret. Neque pœnitet, quo clarius intelligatur ejus ingenii ratio, rem ex uſu remotam, præterea perquam obſcure traditam, pluribus verbis & manifeſtioribus expoſuiſſe. Præfixum arundini ferrum non erat ſolidum, ſed duabus ex laminis ita compoſitum, ut altera fibulam haberet, qua ligno annecteretur, altera huic ſic jungeretur, ut coiret in unius aculei ſpeciem; ceterum leviter tantum eſſet alligata, quo emitti quidem arcu poſſet, & ſimul penetraret in vulnus, ſed tracta evulſaque ſagitta, hamulis ſuis retentum facile ſe vinculo educeret.

LXXI. Ceterum illæ, quamquam modicæ, victoriæ, ſubmovebant tamen hoſtem, vicoſque liberius populandi copiam Lucullo faciebant. Atque ille, intercepto, qui regibus apportabatur, commeatu, quam timuerat inopiam, in eam hoſtes redegit. Reges tamen nulla re ad univerſum certamen eliciebantur, cum nihil intentatum Lucullus reliquiſſet, etiam caſtra circumvallare orſus. Igitur annona jam deficiente, cum præterea milites, qui inter levia cer-

§ LXIX. Plut. in Lucull. Appian. Diodor.

tamina sagittis vulnerabantur, aut inter curandum morerentur, aut mutilarentur membris: Artaxata versus instituit iter, ubi regia Tigranis, & cum parvis liberis uxores erant.

LXXII. Igitur, quod quæsitum a Lucullo fuerat, Tigranes obviam progressus, quarto die ad Arsaniam fluvium ostendit se Romanis, qui transeundus erat Artaxata petentibus. Cum prœlium instaret, Lucullus, egregie litato, tanquam certus de victoria, duodecim cohortes in fronte statuit: reliquos, ne circumveniretur a multitudine hostium, collocavit in subsidiis. Nam multum lectumque equitatum in adversa acie conspiciebat: sagittarii erant equites Mardi, & hastati Iberi, cujus generis auxiliis Tigranes plurimum confidebat. Nullam tamen insignem ediderunt pugnam: sed cum equitatu Romano paulisper velitati, simul succedere peditem viderunt, in fugam dissipati sunt.

LXXIII. Ostenderunt se deinde Armenii, proprius Tigranis miles, egregia specie armorum virorumque. Idcirco Lucullus, jussis acciri equitibus, qui primo prœlio pulsos insequebantur, ipse adjuncto promtissimo quoque oppositos sibi Atrapatenos invasit, eo terrore, ut, priusquam ad manus veniretur, hostes solutis ordinibus fugerent. De tribus regibus, qui ei pugnæ affuerant, turpissime fugit Ponticus Mithridates, (nam & Medo Mithridates erat nomen) cum ne clamorem quidem hostium sustinuisset.

LXXIV. Reliqua parte diei, totaque deinceps nocte, cæsi captique fugientes sunt; maximaque relata spolia, donec fatigatus persequendo miles conquievit. Plures priore prœlio hostes, hoc insigniores, morte aut captivitate desiderati sunt. Præter ignobile vulgus, de robore exercitus quinque millia ceciderunt, capti aliquanto plures sunt. Attamen victoriæ fructum Lucullo, cum speraret amplissimum, tempus anni & natura locorum inviderunt. Sub æquinoctium frequentes nives gelu jam adstringebant flu-

§ LXXI. Plut. Diodor. § LXXIII. Diodor. Plut.

mina. ea præcipue equis infesta res erat, quibus & insalubris rigore potus fiebat, & inter transeundum rupta glacie crura convulnerabantur.

LXXV. Neque exercitui faciles aut dies iter facienti erant, aut noctes in humenti solo silvosisque locis stativa habenti. aliquot tamen dies militum patientia tenuit: inde per tribunos imperatorem deprecati, cum nihil proficerent, tumultuosius egerunt; frustra obtestante Lucullo, *hunc saltem extremum laborem sumerent, donec infensissimi hostis monumentum, velut alteram Carthaginem evertissent.*

LXXVI. Nam Artaxata condendi auctor Hannibal Pœnus fuerat, cum ad Artaxiam Armeniorum regem profugus patria se contulisset. Igitur per alia juga, quam venerat, reducto cis Taurum exercitu, imminente hieme Mygdoniam intravit, fertili amœnitate, Nisibique urbe (*Antiochiam Mygdoniæ* Græci vocant) nobilem.

LXXVII. Eam Parthis cum ademisset Tigranes, thesaurorum suorum, aliarumque rerum, quas diligenter asservari oportebat, custodiam fecerat, Gura fratre præposito. Eodem nuper Callimachus venerat, diu defensa contra Lucullum Amiso notior. Oppugnabat urbem acriter Lucullus: sed munita duplici muro lateritio non vulgari crassitie, fossaque altissima, quæ & machinarum vim omnem, & cuniculorum dolos a muro defenderet, expugnari nequibat, donec, quæ rerum humanarum est fragilitas, hiems superveniens, exploratam prope spem salutis in pestem & exitium Nisibenorum vertit.

LXXVIII. Obsessi enim, nihil credentes certius, quam propter anni tempus paulo post abituros Romanos esse, negligentius agebant excubias: cum Lucullus, observata nocte illuni, quam insuper pluviæ & tonitrua exsurdaverant, ad murum suggressus est. Oppidani, quidlibet potius præstolati, paucis admodum in exteriore muro, & ad fossam, quæ post illum erat, relictis, in urbem conces-

§ LXXIV. Phlegon ap. Phot. Plut. § LXXVI. Oros. 6, 3. Diodor. § LXXVII. Plut. Diodor.

ſerant. Igitur per aggeres, quos ante murum jecerat, deinde ſcalis adhibitis, in mœnia eniſus, cuſtodibus facile oppreſſis, *foſſæ partem* (pontes enim barbari removerant) *ingeſta terra compleri* jubet.

LXXIX. Quod ubi majori cum labore, quam periculo, perfectum eſt, quia neque ſagittas, neque ignes jacere barbari, pluvia utrumque impediente, potuerant; alter quoque murus, qui priori haudquaquam firmitudine comparandus erat, ſuperatus eſt. Urbe ſic capta, Guras, qui in arcem confugerat, cum ceteris, fide accepta, in poteſtatem venit; comiterque eſt ab imperatore habitus. Diverſa Callimachi ſors fuit, quem, licet maximos theſauros abſconditos indicaturum promitteret, compedibus vinciri juſſit, pœnas daturum, quod deſperata Amiſi defenſione fugiens, oppidum incendiſſet.

LXXX. Tanta felicitate capta Niſibis, non ſolum magnis opibus ditavit imperatorem, ſed etiam fatigatis labore & frigore copiis abundantiſſima hiberna præbuit. Dum in Armenia L. Lucullus Mithridatem & Tigranem, & immenſas utriuſque regis copias pluribus prœliis fundit; L. Cæcilius Metellus proconſul cum tribus legionibus in Cretam eſt profectus. Cretenſes, victo Antonio, legatos Romam miſerant, magna ſpe, fore, ut non antiquis modo legibus amicitia redintegrari poſſet, ſed etiam ultro aliquod beneficium adjiceretur, ob ſervatum comiter quæſtorem militeſque Romanos, qui in poteſtatem illorum pervenerant.

LXXXI. Atqui apud Romanos plus irarum erat, quod Cretenſes non eſſent dediti, quam gratiæ, quod deditis peperciſſent. Nihilo tamen ſecius legati (triginta ex ſenioribus miſſi principes erant) obeundo ſigillatim ſenatorum domos, blandiſque ſermonibus utendo, partem Patrum in ſententiam ſuam traxerunt. In curiam deinceps introducti, cum, apte refutatis criminibus, quam eniſe

§ LXXIX. Eutrop. Diodor. Plut. § LXXX. Diodor. ap. Fulv. Urſin. Liv. Epit. Phlegon ap. Phot. Euſeb.

omnibus bellis populi Romani imperatores adjuvissent, exponerent; motus est senatus, ut *populi Romani socios amicosque Cretenses appellandos esse* censeret.

LXXXII. Ei senatusconsulto P. Lentulus Spinther intercessit, annitentibusque aliis, inclementius senatusconsultum factum est: *captivi omnes transfugæque* repetiti, *pecuniæ talenta quatuor millia*, *naviumque majorum usque ad quatuor scalmos*, *& trecenti insuper obsides* postulati, *Lasthenisque & Panaris* imperata *deditio*. Nec exspectatum, donec suorum sententiam legati exquirerent, alterique consulum ea decreta provincia est, ut jussa recusantes vi ad obsequium cogeret.

LXXXIII. Simul, quia non obscurum erat, legatos operam daturos, ut intercessores pretio pararent, senatusconsultum factum est, *ne quis Cretensibus pecuniam crederet.* His tam duris imperiis in insulam perlatis, anxia erat & sollicita deliberatio. Seniores, *vim Romanam* veriti, *quam ne maximi quidem reges potuissent sustinere*, omnia, quam bellum, malebant: Lasthenes ejusque factio, quibus præcipue auctoribus bellatum cum Antonio fuerat, timentes, ne dederentur, populum commovebant, *ab omni memoria retentam libertatem prodi* vociferantes. *præterea absurdum indignumque esse, si, quod rebus integris nunquam facturi fuissent, id bello superiores, post insignem victoriam, facere sustinerent.*

LXXXIV. Facile persuaso vulgo, delectus habiti, & ad viginti quatuor millia coacta egregiæ juventutis, & tam pernicitate corporum, quam laborum patientia, sagittarumque usu, præstantissimæ. Ita conflatum bellum Creticum fuit, culpa haud minima C. Hortensii, qui tum designatus provinciam eam sibi destinabat. Sed idem postea consul, cum sortitus Cretam esset, amore urbis & judiciorum, in quibus regnabat, Metello exercitum provinciamque transdidit. Metellus cum fecisset exscensionem, accurrentem sibi cum copiis in Cydoniatarum agro Lasthe-

§ LXXXI. Diodor. ap. Fulv. Ursin. § LXXXII. Diodor. Appian. § LXXXIII. Ascon. in Corn. Appian. Diodor.

nem primo adventu fudit: & ex eo prœlio *Imperator* appellatus, incolas intra Cydonia mœnia compulſos obſidione clauſit. Ei tum oppido Panares præerat, quod elapſus fuga Laſthenes Cnoſſum petiviſſet.

LXXXV. Inter hæc Lucullo ad Niſibin, neque magis in vincendis hoſtibus, quam continendis ſuis, occupato, magna pars Armeniæ, Pontique a regibus abſtracta eſt. Etenim Tigranes, quod munimentis Niſibis confideret, in alia verterat impetum, pulſumque L. Fannium, receptis, quæ ille tenuerat, pleriſque, in munito quodam loco circumſedit. Sed ille quidem Luculli auxilio exemtus eſt. Mithridates cum quatuor millibus ſuorum militum, totidemque ſubmiſſis a Tigrane, minorem Armeniam, vicinaſque ei regiones obiens, multos Romanorum, necopinantibus ſuperveniens, interficiebat; permultis oppidis caſtelliſque magna celeritate recuperatis.

LXXXVI. Nam hominum animos ei non aſſuetudo tantum parendi, & morum originiſque communio conciliabat, ſed etiam hoſtium vitia. quippe relicti a Lucullo, ut victas provincias & jam Romanas tuerentur, negligenter & avare ſe gerebant. Pernicioſum id M. Fabio Adriano fuit, locis illis præſidii cauſa cum parte copiarum relicto. Ille ſpeculatum præmiſerat Thracas, qui prius apud Mithridatem meruerant ſtipendia, atque iterum in partes illius inclinabant. Igitur cum nihil ſani renuntiaſſent, Fabium, cum militibus longius progreſſum, Mithridates ex improviſo eſt adortus: & Thraces, inter prœlium mutata fide, Romanam aciem exterruerunt: amiſſiſque circiter quingentis militibus, Fabius in caſtra ſua ſe recepit.

LXXXVII. Poſtridie data ſervis, quotquot aderant, libertate, denuo eduxit copias, totumque fere diem dubio Marte certavit; donec ſervi, ad regis partes, qui & ipſe promittebat libertatem, tranſeundo, extremum in pericu-

§ LXXXIV. Vellej. 2, 3. Cic. Verr. 2, 31, & pro Muræn. c. 38. Idem in divin. c. 8. Xiphilin. Phlegon ap. Phot. § LXXXV. Liv. Epit. Diodor. l. 35. Appian. Mithrid. § LXXXVI. Eutrop. Diodor. Appian.

lum adduxerunt rem: deletæque Romanæ copiæ forent, nisi Mithridates, dum inter primos pugnat, licet septuagenario major, lapide in genu, sagitta sub oculo saucius, curam suis injecisset. Idcirco his inter trepidationem cessantibus, Fabius cum reliquis militum evasit; neque prius desiit fugere, quam munimenta Cabirorum attigisset.

LXXXVIII. Mithridates ob sua suorumque vulnera multis diebus quiete transmissis, donec ab Agaris, Scythica gente, qui serpentum virus curationi vulnerum adhibent, persanaretur; adducto ad Cabiram exercitu, M. Fabium cœpit obsidere. Sed illum improvisa sors ita servavit, ut vicissim depulsis ab hoc calamitatibus implicaret servatorem. C. Triarius ex Asia, ubi nuper direptam ab Athenodoro Delon muro cinxerat, ad Lucullum proficiscebatur. Is, audito Fabium obsideri, contractis undique, quantas potuerat, copiis, ad eum obsidione liberandum properans, terruit Mithridatem, ut, priusquam veniret in conspectum, (justum enim exercitum Romanum adduci putabat) omissa obsidione discederet.

LXXXIX. Neque pulso contentus rege Triarius, recedentem longius in Commagenos usque persecutus, acie vicit. Cum enim, ut fessis ex itinere hostibus occurreret, flumine, quod in medio erat, cum parte copiarum transito, ceteris, *ut per alium pontem subsidio sibi venirent*, Mithridates præcepisset; pugna commissa, dubioque eventu tracta, exspectatum regi subsidium procella, quantam vix vidisse quisquam meminerat, intercepit. Per hanc in utrisque castris disjecta sunt tentoria, jumenta in transversum acta, militum etiam quidam rapti præcipitatique.

XC. Eadem pontem sub mole transeuntis exercitus laborantem abrupit, exterritumque regem excedere prœlio coegit. Sed eadem tempestas, quæ fugæ causa fuerat, prohibitis sequi Romanis, tutum regi abitum præstitit. Jam hiems aderat. igitur nulla præterea re tentata, in hiberna

§ LXXXVII. Diodor. Appian. § LXXXVIII. Appian. Phlegon ap. Phot. Cic. pro leg. Manil. c. 8. § LXXXIX. Appian.

discessum est. Vere demum reddito, cum M'. Acilius Glabrio, C. Calpurnius Piso consulatum gererent, Mithridates ad Gazivra, veterem Ponti regiam, castris Triario oppositis, Romanos pugnam detrectantes, tum aliis rebus, tum in conspectu eorum exercendo suos, provocabat: quo, priusquam Lucullus adventaret, his, uti sperabat, superatis, recipere regnum atque constituere posset.

XCI. Quietis ad hæc Romanis, partem copiarum ad oppugnanda Dadasa misit, quo in castello impedimenta exercitus sciebat asservari. Hæc ei ratio processit, invitumque ducem coegerunt milites expedire, *ni faceret, injussu ejus ad sua defendenda ituros* minati. Alii, *quo ante Lucullum cum rege confligeret, gloriamque reportaret victoriæ, festinasse Triarium*, tradiderunt. Quo tamen falleret hostem, per tenebras profectus, jamque castello appropinquans, in excubias regis incidit, paulo longius millibus passuum tribus ab oppido Ziela, quod antiquitus Persicorum Deorum cultu celebre, ab illa clade Triarii, magnam deinceps in illis partibus nobilitatem habuit.

XCII. Cum his contractum ante lucem certamen, cum totam Mithridaticarum virium molem attraxisset; multitudine barbarorum, & initium victoriæ faciente rege, circumventa Romanorum acies est, multique in loco interfecti; multos, cum in campos se recepissent, ignari, fluminis partem (Iris per ea loca labitur) in eos derivatam esse, compulsos in cœnosam fossam, quia repugnare lapsantibus vestigiis nequibant, impune cecidit hostis. Nec effugisset quisquam, nisi persequentem equites Mithridatem centurio Romanus, atroci vulnere in femur adacto, stitisset.

XCIII. Transfugæ Romani apud regem multi erant. ex eo genere hunc etiam esse, juxta equum suum diu currentem conspicatus, crediderat: deinde se præbuerat, tanquam

§ XC. Strab. l. 12. Diodor. § XCI. Strab. l. 12. Appian. Plut. in Lucull. c. 72. Hirt. de B. Alex. c. 72. § XCII. Strab. Plin. Appian. Diodor.

dicere aliquid cupienti. Percuſſor e veſtigio conciſus eſt a proximis. Regem in extremum agmen amici receperunt, ſignumque dederunt receptui. Milites, ſubita re perturbati, poſtquam vulneratum eſſe regem audierunt, interfectum rati, ſtatim in campo circumdederunt lecticam.

XCIV. Igitur, ut ſpirantem cognoſcerent, Timotheus medicus, jam cohibito ſanguine refocillatum, de ſuperiore loco oſtendit. Rex, ſimul ad ſe rediit, ſignum receptui datum tulit graviter, eodemque adhuc die ad caſtra Romana duxit. Sed illa quoque fuga jam deſerta erant. Cum ſpoliarentur mortui, *tribunorum quatuor & viginti*, *centurionum centum quinquaginta*, dicuntur *agnita cadavera ; militum quoque Romanorum plus ſeptem millia cecidiſſe.* At Mithridates, percurato vulnere, plures hoc genus inſidiatores in caſtris ſuis agere ſuſpicatus, convocatos milites *ſubito in contubernia* juſſit *diſcedere.* quod cum eſſet factum, & Romani, quo ſe reciperent, non haberent, deprehenſi, ſupplicioque affecti ſunt.

XCV. Inde regreſſus in minorem Armeniam, quo adventanti Lucullo inopiam commeatuum faceret, aſportata, quanta poterat, annona, quod erat reliquum corrumpebat. Tum detectæ ſunt aliæ adverſus regem inſidiæ, ab Attilio paratæ, Romano ſenatore ex proſcriptis. Eum rex, priſtinæ dignitatis reverentia torqueri non paſſus, ſimplici morte; ceteros, qui cum eo conſpiraverant, excruciatos necavit: libertos homines dimiſit illæſos, *debuiſſe illos patrono morem gerere*, præfatus.

XCVI. Caſtris deinde circa Talum aſpero & montuoſo ſitu poſitis, Lucullum exſpectabat. Neque defuit ille accedere, caſtra conjungere caſtris, modiſque omnibus ad pugnam barbaros elicere. Contra Mithridates ſuos intra munimenta continebat, Tigranem opperiens. Et per eoſdem dies alius Mithridates Mediæ rex, palantibus forte Romanis, ex improviſo ſuperfuſus, multos interemit. Hæc omnia,

§ XCIII. Diodor. Appian. § XCIV. Plut. Appian. Diodor. § XCV. Appian. Diodor.

femel exacerbatis militum animis, augebant iras, feditionefque alias fuper alias excitabant. Erant jam ab initio male erga Lucullum affecti milites, quod per duas continuas hiemes, ad Cyzicum prius, deinde ad Amifum, fub pellibus eos attinuerat. Sed & ceteram militiam fic exegerant, ut aut inter hoftes effet hibernandum, aut fub dio tendendum apud focios. nam in oppidum Græcum & pacatum nunquam hiemandi caufa intulerant pedem.

XCVII. Ad hæc ipfius Luculli, inter maximas viri virtutes, defiderabatur comitas; adeo non parata vulgo, ut nec pari quidem dignitate viris exhiberetur, quos defpiciebat præ fe, atque contemnebat. Nec erat omnino ab imperii & pecuniæ cupiditate immunis. Hæc etiam in urbe a tribunis plebis, & L. Quinctio prætore, qui & ipfe in tribunatu adverfatus Lucullo fuerat, taxabantur. A. Gabinius ad augendam invidiam, villam Luculli pictam explicabat in concionibus; ipfe mox ædificaturus longe pulchriorem: nec ante defierunt, quam *imperii diuturnitati modum ftatuendum effe* populo perfuafiffent, ejufque fcito *Valerianæ legiones, quod jam completis ftipendiis effent, dimitti* juberentur. Sed nihil æque milites adverfus imperatorem animavit, quam P. Clodii fermones, jam in Nifibenis hibernis.

XCVIII. Is uxoris Luculli frater erat, perditus adolefcens, & præter cetera flagitia inceftu fororum infamis. Idcirco aliis fe poftponi fentiens, cum effet primi loci cupidiffimus, milites, præfertim Fimbrianos illos, feditiofis vocibus inftigabat, illorum fortunam cum his, qui fub Pompejo militaffent, conferens. *eos Luculli ftipare camelos & plauftra, auratis gemmatifque onufta poculis: contra Pompejanos domi cum uxoribus & liberis copiofam tranquillamque vitam agere, fertili agro donatos: quamquam illi neque Mithridatem, neque Tigranem in folitudines invias exegiffent, fed in Hifpania cum exfulibus, in Italia cum mancipiis habuiffent negotium.*

§ XCVI. Diodor. Plut. § XCVII. Cic. pro Sext. c. 43. Plut. Diodor. § XCVIII. Diodor. Plut.

XCIX. *Quod si igitur nulla sit unquam speranda missio, ac illi potius imperatori, quod reliquum esset vigoris, servent, qui summum suum ornamentum esse existimet militum divitias.* Hoc genus susurris ita corruptus exercitus est, ut nec in Tigranem cupientem ducere Lucullum, nec in Mithridatem sequeretur. Hiemem causati, tempus in Gordyena trahebant, successorem Luculli opperientes. Ad famam deinde cladis Triarianæ, cujus ne nuntius quidem penetrare potuerat, pudore moti sunt, ut signa sequerentur. Postea Triarium, cum a militibus ad necem quæreretur, clam eripuit Lucullus.

C. Hæc res iterum offendit contumaces animos: auditoque, *venire successorem Lucullo consulem Acilium, cui lege Gabinia Bithynia & Pontus data erant, missasque Valerianas legiones esse;* Lucullum pro privato habere cœperunt contemtui. Nam & ipse Acilius vulgari per populos jusserat, *populum Romanum Lucullo finisse imperium: discedere jussisse milites, pœna quoque addita, ut manentium bona publicarentur.* Has inter angustias, & quia, audito, *Q. Marcium Regem proconsule per Lycaoniam cum tribus legionibus in Ciliciam tendere,* cohortium aliquem numerum frustra ab illo petierat, Tigrani, qui cum maximis copiis juncturus se Mithridati ferebatur, statuit occurrere: ea potissimum spe, ut, si fatigatum itinere necopinantem vicisset, reperturum se aliquam ad placandos militum animos viam consideret.

CI. Sed milites aliquousque secuti, postquam in Cappadociam iri viderunt, ne voce quidem ulla emissa retro verterunt agmen: & Valerianæ legiones, *impleta a se stipendia* dicentes, Lucullum reliquerunt. Hic ille nihil non indignitatis subiit, prehendendo singulos, rogando universos, tentoria cum squalore & lacrimis obeundo, ut contumaciam eorum flecteret. At illi, manus tendentis preces aversati, vacuas ostentabant zonas, *solum* jubentes *dimicare cum hostibus, ex quibus solus sciret ditescere:* donec reliquo jam exercitu jungente preces, hactenus expugnati sunt,

§ XCIX. Cic. Plut. § C. Diodor. Sallust. Appian. Mithrid.

ut *ea adhuc æstate mansuros* promitterent: *quod si nulli interea comparuissent hostes, discessuros a signis* prædicerent.

CII. His oportebat acquiescere Lucullum, qui alias facile mederi acceptis incommodis potuisset; & interea vastari a Tigrane Cappadociam, recipi a Mithridate Pontum pati. quod tamen dedecus ita dissimulabat, ut, *propinquo jam Glabrione, nullas in eo suas partes esse* diceret: cum vicissim Glabrio, cognitis Luculli rebus, ex magna festinatione cunctator factus, in Bithynia desideret. Quintus etiam Marcius, nullis ad Lucullum missis militibus, quod *eos ad illum nolle proficisci* diceret, cum in Ciliciam venisset, Menemachum quendam a Tigrane deficientem recepit: & Clodium, Lucullo deserto, ad se venientem præfecit classi; nam alteram Clodii sororem in matrimonio Marcius habebat.

CIII. Sed Clodius, captus a piratis, ad Ptolemæum Cypri regem misit, *pretium redemtionis* petens. Allatum est; sed adeo parcum, & illiberale, (talenta duo erant) ut piratas accipere puderet. Igitur, remissa ad regem pecunia, Clodium sine pretio, Pompeji, ut creditur, metu, dimiserunt. quæ res postmodum exitiosa Ptolemæo fuit, Clodio suam, ut putabat, injuriam in tribunatu crudeliter vindicante. Sed is quidem liberatus a prædonibus, cum quiescere turbulentus & audax animus nequiret, Antiochiam Syriæ pervenit, tanquam adversus Arabum regem Aretam bellum gerentibus auxilio futurus; atque ibi etiam cum seditiose ageret, propemodum interfectus est.

§ CI. Liv. Epit. Plut. §. CII. Cic. pro leg. Manil. c. 2 & 7. Diodor. § CIII. Strab. l. 14. Appian. civil. l. 2. Diodor. l. 35 & 38.

